

Дел. бр.: 252/25

Датум: 15.09.2025.

ШКОЛСКИ ПРОГРАМ

2025-2029

свеска III

ОСНОВНА ШКОЛА

2. циклус

САДРЖАЈ

1. УВОД	2
1.1. Полазне основе рада.....	2
1.2. Сврха, циљеви и задаци школског програма	2
2. ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА – законске основе	3
3. ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА	7
4. ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА 5. РАЗРЕД	9
5. ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА 6. РАЗРЕД	225
6. ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА 7. РАЗРЕД	295
7. ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА 8. РАЗРЕД	440

1. УВОД

На основу члана 61. Закона о основама система образовања и васпитања („Сл. гласник РС“ бр. 88/2017, 27/2018, 10/2019, 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025), Школски одбор Школског центра са домом ученика „Доситеј Обрадовић“ на седници дана 15.09.2025. доноси ШКОЛСКИ ПРОГРАМ за период од 01.09.2025. до 31.08.2029. године

Школски програм образовања и васпитања доноси орган управљања у складу са наставним плановима и програмима. Школским програмом обезбеђује се остваривање наставних планова и програма, потреба ученика и родитеља, школе и јединице локалне самоуправе.

1.1. Полазне основе рада

Полазне основе за израду Школског програма за период 2025. – 2029. су :

- Закон о основама система образовања и васпитања ("Службени гласник РС» бр.88/2017, 27/2018 – др. Закон, 10/2019, 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025)
- Закон о основном образовању и васпитању ("Сл. гласник РС", бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 – др. закон, 129/2021, 92/2023 и 19/2025)
- Закон о средњем образовању и васпитању ("Сл. гласник РС", бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 – др. закон, 6/2020, 52/2021, 129/2021, 92/2023 и 19/2025)
- Статут Школског центра са домом ученика „Доситеј Обрадовић“ Суботица
- Услови рада у школи
- Образовне потребе ученика и родитеља
- Потребе локалне заједнице
- Правилник о мерама, начину и поступку заштите и безбедности ученика
- Правила понашања - кућни ред
- Пословник о раду Школског одбора
- Пословник о раду Савету родитеља
- Пословник о раду Ученичког парламента
- Правилник о материјалној и дисциплинској одговорности запослених
- Правилник о васпитној, васпитно-дисциплинској и материјалној одговорности ученика
- Правилник о противпожарној заштити
- Правилник о процени ризика

1.2. Сврха, циљеви и задаци школског програма

Сврха овог школског програма је стицања потребних знања, вештина, ставова, навика и формирање система вредности ученика који обезбеђује успешно сналажење у животу, уз поштовање њихових интересовања, потреба и интереса.

Циљеви и задаци програма односе се на:

- развој интелектуалних капацитета и знања деце,
- подстицање и развој физичких и здравствених способности,
- оспособљавање за даље образовање и самостално учење

- развој система вредности који се заснива на општим социјалним и моралним начелима демократског, хуманог и толерантног друштва,
- развијање и неговање другарства, поштовања људских права и подстицање индивидуалне одговорности

Циљ школског програма јесте да омогући наставницима базичне професионалне ослободнице у планирању, реализацији и евалуацији целокупног школског живота, како би на најоптималнији начин кроз процес наставе остварили циљеве учења.

Полазећи од члана 28. Закона о основном образовању и васпитању Школски програм је утемељен на начелима :

- друштвена и образовно – васпитна функција школе, карактеристике школе, структура образовно – васпитне делатности.
- тенденција осавремењивања наставе и посебни облици извођења програма образовања и васпитања.
- усмереност на процесе и исходе учења;
- заснованост на циљевима учења, уз систематско праћење и процењивање квалитета програма;
- уважавање узрасних карактеристика у процесу стицања знања и вештина, формирања ставова и усвајања вредности код ученика;
- хоризонтална и вертикална повезаност у оквиру предмета и између различитих наставних предмета;
- поштовање индивидуалних разлика међу ученицима у погледу начина учења и брзине напредовања, као и могућности личног избора у слободним активностима
- заснованост на партиципативним, кооперативним, активним и искуственим методама наставе и учења;
- уважавања искуства, учења и знања која ученици стичу ван школе и њихово повезивање са садржајима наставе;
- развијање позитивног односа ученика према школи и учењу, као и подстицања учениковог интересовања за учење и образовање у току целог живота
- коришћење позитивне повратне информације, похвале и награде као средства за мотивисање ученика;
- уважавање узрасних карактеристика у процесу психофизичког развоја обезбеђивањем услова за живот и рад у школи

2. ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА – законске основе

План наставе и учења у **основној школи** се остварују у складу са следећим законима и правилницима:

- Закон о основама система образовања и васпитања ("Службени гласник РС" бр.88/2017, 27/2018 – др. Закон, 10/2019, 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025)
- Закон о основном образовању и васпитању ("Сл. гласник РС", бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 – др. Закон, 129/2021, 92/2023 и 19/2025)
- Правилник о посебном програму образовања и васпитања ("Сл. гласник РС" бр.85/2021)
- Правилник о наставном плану за други циклус основног образовања и васпитања и наставном програму за пети разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС"

- Просветни гласник", бр. 6/2007, 2/2010, 7/2010 - др. правилник, 3/2011 - др. правилник, 1/2013, 4/2013, 11/2016, 6/2017, 8/2017, 9/2017, 12/2018 и 15/2018)
- Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 15/2018, 18/2018, 3/2019, 3/2020 6/2020, 17/2021, 16/2022, 13/2023, 14/2023 и 3/2024)
 - Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 6/2009, 3/2011 - др. правилник, 8/2013, 11/2016, 12/2018, 3/2019, 12/2019 и 3/2020)
 - Правилник о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања „Сл. гласник РС“ - Просветни гласник, 5/2019, 1/2020, 6/2020, 8/2020, 5/2021, 17/2021, 16/2022, 13/2023 и 14/2023)
 - Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 2/2010, 3/2011 - др. правилник, 8/2013 и 5/2014, 11/2016, 7/2017, 12/2018 10/2019, 3/2020)
 - Правилник о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања („Сл. гласник РС“ - Просветни гласник 11/2019, 2/2020 6/2020 5/2021, 17/2021, 16/2022, 13/2023, 14/2023 и 4/2024)
 - Правилник о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању ("Сл. гласник РС", бр. 10/2024)
 - Правилник о школском календару за основне школе са седиштем на територији аутономне покрајине Војводине за текуће године
 - Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 6/2021)
 - Правилник о ближим условима организовања целодневне наставе и продуженог борава ("Сл. гласник РС", бр. 77/2014)
 - Правилник о програму завршног испита у основном образовању и васпитању ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 1/2011, 1/2012, 1/2014, 12/2014, 2/2018, 3/2021, 14/2022, 4/2023 и 5/2023)
 - Правилник о сталном стручном усавршавању и напредовању у звања наставника, васпитача и стручних сарадника ("Сл. гласник РС", бр. 109/2021)
 - Правилник о стандардима квалитета рада установе ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 14/2018 и 1/2024)
 - Правилник о степену и врсти образовања наставника и стручних сарадника у основној школи ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 11/2012, 15/2013, 2/2016, 10/2016, 11/2016, 2/2017, 3/2017, 13/2018, 11/2019, 2/2020, 8/2020, 16/2020, 19/2020, 3/2021, 4/2021, 17/2021, 18/2021, 1/2022, 2/2022, 5/2022, 6/2022, 10/2022, 15/2022, 16/2022, 7/2023, 15/2023, 1/2024 и 3/2024)
 - Правилник о степену и врсти образовања наставника који изводе образовно-васпитни рад из изборних предмета у основној школи ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 11/2012, 15/2013, 10/2016, 11/2016, 2/2017, 11/2017, 16/2020, 3/2021 и 7/2023)
 - Правилник о стручно-педагошком надзору ("Сл. гласник РС", бр. 87/2019)
 - Правилник о вредновању квалитета рада установа ("Сл. гласник РС", бр. 10/2019 и 77/2024)
 - Правилник о дозволи за рад наставника, васпитача и стручних сарадника ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 22/2005, 51/2008, 88/2015, 105/2015, 48/2016 и 9/2022)

- Правилник о стандардима компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 5/2011)
- Правилник о стандардима компетенција директора установе образовања и васпитања ("Сл. гласник РС", бр. 38/2013)
- Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање ("Сл. гласник РС", бр. 74/2018)
- Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику ("Сл. гласник РС", бр. 80/2018)
- Правилник о педагошком и андрагошком асистенту ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр. 87/2019)
- Правилник о организацији и остваривању наставе у природи и екскурзије у основној школи ("Сл. гласник РС", бр. 30/2019)
- Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање ("Сл. гласник РС", бр. 11/2024)
- Правилник о општим стандардима постигнућа за предмет српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих ("Сл. гласник РС", бр. 11/2019)

НОВИ ПРАВИЛНИЦИ (ПО РАЗРЕДИМА)

5. разред

- Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 15/18
- Правилник о допунама Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 3/19
- Правилник о изменама Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 3/20

6. разред

- Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 15/18
- Правилник о допунама Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 3/19
- Правилник о изменама Правилника о наставном програму за шести разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 3/20

7. разред

- Правилник о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 5/19
- Правилник о допунама Правилника о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 1/20

- Правилник о изменама Правилника о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 5/21

8. разред

- Правилник о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 11/19
- Правилник о измени и допуни Правилника о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 2/20
- Правилник о допунама Правилника о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 6/20
- Правилник о изменама Правилника о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања, Службени Гласник РС – Просветни гласник бр. 5/21

3. ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА

Ред. број	А. ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД		СЕДМИ РАЗРЕД		ОСМИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Српски језик и књижевност /Мађарски ј. ¹	5	180	4	144	4	144	4	136
2.	Српски као нематерњи ј. ²	3	108	3	108	3	108	2	68
3.	Страни језик	2	72	2	72	2	72	2	68
4.	Историја	1	36	2	72	2	72	2	68
5.	Географија	1	36	2	72	2	72	2	68
6.	Биологија	2	72	2	72	2	72	2	68
7.	Математика	4	144	4	144	4	144	4	136
8.	Информатика и рачунарство	1	36	1	36	1	36	1	34
9.	Техника и технологија	2	72	2	72	2	72	2	68
10.	Ликовна култура	2	72	1	36	1	36	1	34
11.	Музичка култура	2	72	1	36	1	36	1	34
12.	Физичко и здравствено васпитање	2	72+54	2	72+54	2	72	2	68
13.	Физика	-	-	2	72	2	72	2	68
14.	Хемија	-	-	-	-	2	72	2	68
УКУПНО: А		24	918	25	954	26	900	26	884
		27*	1026 *	28*	1062*	29*	1044*	28*	952*
Ред. број	Б. ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ								
1.	Верска настава/Грађанско васпитање ³	1	36	1	36	1	36	1	34
2.	Други страни језик	2	72	2	72	2	72	2	68
3.	Матерњи говор са елементима националне културе ⁴	2	72	2	72	2	72	2	68
УКУПНО: Б		3	108	3	108	3	108	3	102
		5*	180*	5*	180*	5*	180*	5*	170*
УКУПНО: А + Б		27	1026	28	1062	31	1116	31	1054
		30*	1134 *	31*	1170*	34*	1224*	33*	1122*

Облици образовно-васпитног рада којима се остварују обавезни наставни предмети, изборни програми и активности

Ред. број	ОБЛИК ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД		СЕДМИ РАЗРЕД		ОСМИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Редовна настава	27-30*	1026-1134*	28-31*	1062-1170*	31-34*	756-864*	21-24*	756-864*
2.	Слободне наставне активности	1	36	1	36	1	36	1	34
3.	Допунска настава	1	36	1	36	1	36	1	34
4.	Додатна настава	1	36	1	36	1	36	1	34

Ред. број	ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД		СЕДМИ РАЗРЕД		ОСМИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Час одељењског старешине	1	36	1	36	1	36	1	34
2.	Ваннаставне активности ⁵	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72	1	34
3.	Екскурзија	до 2 дана годишње		до 2 дана годишње		до 2 дана годишње		до 3 дана годишње	

* Број часова за ученике припаднике националних мањина

¹ Назив језика националне мањине у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.

² Реализује се у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.

³ Обавезне Физичке активности реализују се у оквиру предмета Физичко и здравствено васпитање

⁴ Ученик припадник националне мањине који слуша наставу на српском језику може да изабере овај програм али није у обавези

⁵ Слободне наставне активности школа планира Школским програмом и Годишњим планом рада. Ученик обавезно бира једну активност са листе од три слободне наставне активности које школа нуди. Ваннаставне активностима могу да буду: друштвене, уметничке техничке, хуманитарне, културне, као и друге активности у складу са просторним и људским ресурсима школе

V РАЗРЕД

4. ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА 5. РАЗРЕД

ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРОГРАМА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Назив предмета	СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
Циљ	Циљеви наставе и учења <i>српског језика и књижевности</i> јесу да се ученик оспособи да правилно користи српски језик у различитим комуникативним ситуацијама, у говору и писању, тако што ће овладати основним законитостима српског књижевног језика, да стиче основна знања о улози и значају језика у националној култури и изградњи националног идентитета; да кроз читање и тумачење књижевних дела из српске и светске баштине развија читалачке компетенције које, уз књижевно знање, обухватају емоционално и фантазијско уживљавање, живо памћење, истраживачко посматрање, подстичу имажинацију и уметнички сензибилитет, естетско доживљавање и критичко мишљење, морално просуђивање и асоцијативно повезивање; да се одговарајућим врстама читања оспособљава да усмерено приступа делу и приликом тумачења открива различите слојеве и значења; да стиче основна знања о месту, улози и значају језика и књижевности у српској и светској култури, негује љубав према српском језику и књижевности; да стиче и развија најшира хуманистичка знања и да научи како функционално да повезује садржаје предметних области.
Разред	пети
Годишњи фонд часова	180

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
КЊИЖЕВНОСТ	- разликује књижевни и некњижевни текст; - упоређује одлике фикционалне и нефикционалне књижевности - чита са разумевањем и опише свој доживљај различитих врста књижевних дела - чита са разумевањем одабране примере осталих типова текстова - одреди род књижевног дела и књижевну врсту - разликује карактеристике народне од карактеристика уметничке књижевности	ЛИРИКА Лектира 1. Народна песма: <i>Вила зида град</i> 2. Народне лирске песме о раду (избор); народне лирске породичне песме (избор) 3. Бранко Радичевић: <i>Певам дању, певам ноћу</i> 4. Милица Стојадиновић Српкиња: <i>Певам песму</i> 5. Душан Васиљев: <i>Домовина/Алекса Шантић: Моја отаџбина</i> 6. Војислав Илић: <i>Зимско јутро</i> 7. Милован Данојлић: <i>Шљива/Десанка Максимовић: Сребрне плесачице</i> 8. Пеђа Трајковић: <i>Кад књиге буду у моди</i> Књижевни термини и појмови Песник и лирски субјекат. Мотиви и песничке слике као елементи композиције лирске песме. Врста строфе према броју стихова у лирској песми: катрен; врста стиха по броју слогова (десетерац и осмерац). Одлике лирске поезије: сликовитост, ритмичност, емоционалност. Стилске фигуре: епитет, ономатопеја. Врсте ауторске и народне лирске песме: описне (дескриптивне), родољубиве (патриотске); митолошке, песме о раду (посленичке) и породичне.

- разликује реалистичну прозу и прозу засновану на натприродној мотивацији - анализира елементе композиције лирске песме (строфа, стих); епског дела у стиху и у прози (делови фабуле - поглавље, епизода; стих); драмског дела (чин, сцена, појава) - разликује појам песника и појам лирског субјекта; појам приповедача у односу на писца - разликује облике казивања - увиђа звучне, визуелне, тактилне, ольфакторне елементе песничке слике - одреди стилске фигуре и разуме њихову улогу у књижевно-уметничком тексту - процени основни тон певања,	ЕПИКА Лектира 1. Народна песма: <i>Свети Саво</i> 2. Народна песма: <i>Женидба Душанова</i> (одломак о савладавању препрека заточника Милоша Војиновића) 3. <i>Еро с онога свијета</i> 4. <i>Дјевојка цара надмудрила</i> 5. <i>Мирован Глишић: Прва бразда</i> 6. <i>Стеван Сремац: Чича Јордан</i> (одломак) 7. <i>Бранко Ћопић: Поход на Мјесец</i> 8. <i>Иво Андрић: Мостови</i> 9. <i>Данило Киш: Дечак и пас</i> 10. <i>Горан Петровић: Месећ над тепсијом</i> (први одломак приче "Бели хлеб од претеривања" и крај приче који чине одељци "Можеш сматрати да си задобио венац славе" и "Мрави су вукли велике трошице тишине") 11. <i>Антон Павлович Чехов: Шала Књижевни термини и појмови Писац и приповедач.</i> Облици казивања: приповедање у првом и трећем лицу. Фабула: низање догађаја, епизоде, поглавља. Карактеризација ликова - начин говора, понашање, физички изглед, животни ставови, етичност поступака. Врсте епских дела у стиху и прози: епска народна песма, бајка (народна и ауторска), новела (народна и ауторска), шаљива народна прича. Врста стиха према броју слогова: десетерац. ДРАМА Лектира 1. <i>Бранислав Нушић: Кирија</i> 2. <i>Душан Радовић: Капетан Џон Пиплфокс</i> 3. <i>Љубиша Ђокић: Биберче Књижевни термини и појмови Позоришна представа и драма.</i> Чин, појава, лица у драми, драмска радња. Сцена, костим, глума, режија. Драмске врсте: једночинка, радио-драма. НАУЧНОПОПУЛАРНИ И ИНФОРМАТИВНИ ТЕКСТОВИ (бирати до 2 дела) 1. <i>Вук Ст. Караџић: Моба и прело</i> (одломак из дела <i>Живот и обичаји народа српскога</i>) 2. <i>Доситеј Обрадовић: О љубави према науци</i> 3. <i>М. Петровић Алас: У царству гусара</i> (одломци) 4. <i>Милутин Миланковић: Успомене, доживљаји, сазнања</i> (одломак) 5. <i>Избор из енциклопедија и часописа за децу</i> ДОМАЋА ЛЕКТИРА: 1. <i>Епске народне песме</i> (о Немањиним и Мрњавчевићима - преткосовски тематски круг) 2. <i>Народне бајке, новеле, шаљиве народне приче</i> (избор); кратке фолклорне форме (питалице, брзалице, пословице, загонетке) 3. <i>Бранислав Нушић: Хајдуци</i> 4. <i>Данијел Дефо: Робинсон Крусо</i> (одломак о изградњи склоништа) 5. <i>Марк Твен: Доживљаји Хаклберија Фина/Краљевић и просјак/Доживљаји Тома Сојера</i> 6. <i>Избор ауторских бајки</i> (Гроздана Олујић; Ивана Нешић: <i>Зеленбабини дарови</i> (одломци)) 7. <i>Игор Коларов: Аги и Ема</i> 8. <i>Избор из савремене поезије за децу</i> (Александар Вучо, Мирослав Антић, Драгомир Ђорђевић, Владимир Андрић, Дејан Алексић...) Допунски избор лектуре (бирати до 3 дела) 1. <i>Јован Јовановић Змај: Песмо моја</i> (из <i>Ђулића</i>) 2. <i>Стеван Раичковић: Велико двориште</i> (избор)/<i>Мале</i>

			бајке (избор) 3. Иван Цанкар: <i>Десетица</i> 4. Љубивоје Ршумовић: <i>Ујдурме и зврчке из античке Грчке</i> (избор)/Густав Шваб: <i>Приче из старине</i> 5. Џон Р. Р. Толкин: <i>Хобит</i> (одломци) 6. Никол Лезије: <i>Тајна жутог балона</i> 7. Корнелија Функе: <i>Господар лопова</i> (одломак) 8. Вида Огњеновић: <i>Путовање у путопис</i> (одломак) 9. Владислава Војновић: <i>Приче из главе</i> (избор, осим приче <i>Позориште</i>) 10. Дејан Алексић: <i>Музика тражи уши</i> (избор)/<i>Кога се тиче како живе приче</i> (избор) 11. Јован Стерија Поповић: <i>Лажа и паралажа</i> (одломак о Месечевој краљици) и Едмон Ростан: <i>Сирано де Бержерак</i> (одломак о путу на Месец) Дело завичајног аутора по избору.
ЈЕЗИК	Граматика (морфологија, синтакса)	- разликује променљиве речи однепроменљивих - разликује категорије рода, броја, падежа речи које имају деклинацију - разликује основне функције изначења падежа - употребљава падежне облике ускладу са нормом - употребљава глаголске облике ускладу са нормом - разликује основне реченичне чланове (у типичним случајевима)	Променљиве речи: именице, заменице, придеви, бројеви (с напоменом да су неки бројеви непроменљиви), глаголи; непроменљиве речи: прилози (с напоменом да неки прилози могу имати компарацију) и предлози. Именице - значење и врсте (властите, заједничке, збирне, градивне; мисаоне, глаголске). Промена именица (деклинација): граматичка основа, наставак за облик, појам падежа. Основне функције и значења падежа (с предлозима и без предлога): номинатив (субјекат); генитив (припадање и део нечега); датив (намена и усмереност); акузатив (објекат); вокатив (дозивање, обраћање); инструментал (средство и друштво); локатив (место). Придеви - значење и врсте придева (описни, присвојни, градивни; месни и временски); род, број, падеж и компарација придева. Слагање придева са именицом у роду, броју и падежу. Заменице - личне заменице: промена, наглашени и ненаглашени облици, употреба личне заменице сваког лица себе, се. Бројеви - врсте и употреба: главни (основни, збирни бројеви, бројне именице на <i>-ица</i>) и редни бројеви. Глаголи - глаголски вид (несвршени и свршени); глаголски род (прелазни, непрелазни и повратни глаголи); глаголски облици (грађење и основно значење): инфинитив (и инфинитивна основа), презент (презентска основа, наглашени и ненаглашени облици презента помоћних глагола), перфекат, футур И. Предикатска реченица - предикат (глаголски; именски); слагање предиката са субјектом у лицу, броју и роду; прави и неправи објекат; прилошке одредбе (за место, за време, за начин; за узрок и за меру и количину); апозиција.
	Правопис	- доследно примењује правописну норму у употреби великог слова; састављеног и растављеног писањаречи; - интерпункцијских знакова - користи правопис (школско издање)	Велико слово у вишечланим географским називима; у називима институција, предузећа, установа, организација (типични примери); велико и мало слово у писању присвојних придева. Заменица <i>Ви</i> из поштовања. Одрична речца <i>не</i> уз именице, придеве и глаголе; речца <i>нај</i> у суперлативу; вишечлани основни и редни бројеви. Интерпункцијски знаци: запета (у набрајању, уз вокатив и апозицију); наводници (наслови дела и називи школа); црта (уместо наводника у управном говору).

Школски програм 2025-2029.

	Ортоегија	- правилно изговара речи водећи рачуна о месту акцента и интонацији	Место акцента у вишесложним речима (типични случајеви).
		<i>реченице</i> - говори јасно поштујући књижевнојезичку норму - течно и разговетно чита наглас књижевне и неуметничке текстове	Интонација и паузе везане за интерпункцијске знакове; интонација упитних реченица. Артикулација: гласно читање брзалица, најпре споро, а потом брже (индивидуално или у групи).
ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА		- користи различите облике казивања: дескрипцију (портрет и пејзаж), приповедање у 1. и 3. лицу, дијалог - издваја делове текста (наслов, пасусе) и организује га у смисаоне целине (уводни, средишњи и завршни део текста) - саставља говорени или писани тексто доживљају књижевног дела и на теме из свакодневног живота и светамаште - проналази експлицитно и имплицитно садржане информације у једноставнијем књижевном и некњижевном тексту - напамет говори одабране књижевнотекстове или одломке	Препричавање, причање, описивање - уочавање разлике између говорног и писаног језика; писање писма (приватно, имејл) Богаћење речника: синоними и антоними; некњижевне речи и туђице - њихова замена језичким стандардом; уочавање и отклањање безначајних појединости и сувишних речи у тексту и говору. Техника израде писменог састава (тежиште теме, избор и распоред грађе, основни елементи композиције и груписање грађе према композиционим етапама); пасус као уже тематске целине и његове композицијско- стилске функције. Осам домаћих писмених задатака. Четири школска писмена задатка.

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА - Страни језик, Историја, Музичка култура, Ликовна култура, Верска настава, Грађанско васпитање

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставни програм предмета *Српски језик и књижевност* чине три предметне области: Књижевност, Језик и Језичка култура. Препоручена дистрибуција часова по предметним областима је следећа: Књижевност - 70 часова, Језик - 70 часова и Језичка култура - 40 часова. Све три области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Наставни програм *српског језика и књижевности* заснован је на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника јесте да дати програм прилагоди, имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи, тј. глобални план рада, из кога ће касније развијати своје оперативне планове.

Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на нивоу конкретних наставних јединица. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које могу само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика.

Током планирања треба, такође, имати у виду да се неки исходи остварују брже и лакше, али је за већину исхода (посебно за предметну област Књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. Поред тога што ученике треба да оспособи за коришћење уџбеника, као једног од извора знања, наставник ваља да их упутује у начине и облике употребе других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење и вредновање резултата напредовања ученика је у функцији остваривања исхода, а започиње иницијалном проценом достигнутог нивоа знања. Сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

Формативно вредновање је саставни део савременог приступа настави и подразумева процену знања, вештина, ставова и понашања, као и развијања одговарајуће компетенције током наставе и учења. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су усвојене, а које нису, као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио ради остваривања циља. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и бројчаном оценом.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник, поред постигнућа ученика, континуирано прати и вреднује властити рад. Све што се покаже добрим и ефикасним, наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а оно што буде процењено као недовољно делотворно, требало би унапредити.

A tantárgy neve	MAGYAR NYELV - МАЂАРСКИ ЈЕЗИК
Циљ	A Magyar nyelv oktatásának és tanulásának célja, hogy a tanuló ápolja a magyar nyelvet, helyesen használja a különféle kommunikációs szituációkban, beszédben és írásban; az irodalmi művek olvasása és értelmezésénél fejlessze képzelőerejét, esztétikai-művészeti tudatosságát és kifejezőképességét, kritikai és erkölcsi ítéletképességét; alapvető tájékozottságot szerezzen az irodalomtörténet és -elmélet, az általános és magyarnyelvészet, valamint a mediális írásbeliség terén; az interdiszciplinaritás jegyében összefüggésbe hozza a nyelvet és irodalmat más művészeti ágakkal és tudományterületekkel; bevezesse a tanulót a tudományos gondolkodásmódba; értékelje és becsülje a nemzeti értékeket és hagyományokat, fogadja el a különböző kultúrákat és fejlessze az interkulturális kommunikációt; alapozza meg és bővíti a kulcskompetenciákat, amelyek képessé teszik őt a minőségi életvitelre, a munkára és az élethosszig tartó tanulásra.
Osztály	Ötödik
Évi óraszám	180

KIMENET A tematikai egység/terület fel dolgozását követően a diák képes lesz:	TERÜLET/ TEMATIKAI EGYSÉG	TARTALOM
– Felismeri a tantervben előírt alpművek címét és szerzőjét; – Felismeri az irodalmi mű jellemző vonásait; – Meghatározza az irodalmi mű témáját, fő motívumait és szereplőit; összefoglalja, reprodukálja a cselekményt; – Felismeri és megkülönbözteti a prózai és versesformákat; – Megkülönbözteti a népköltészetet a műköltészettől, a szépirodalmi szöveget a nemszépirodalmi szövegektől; – Felismeri az epikai, drámai és lírai szövegek beszélőjét; Különbséget tesz szerző és narrátor/lírai között; – Különbséget tesz az epikus közlés alapformái, az elbeszélés, aleírás és a dialógus között; – Meg tudja állapítani a cselekmény helyét és idejét; – Felismeri az idézetet a szövegben; – Felismeri a költői jelzőt, megszemélyesítést, hasonlatot, metaforát, ismétlést, költői kérdést; – Elhelyezi a tantervben előírt kötelező irodalmi műveket az alapvető irodalmi kontextusokban	IRODALMI ISMERETEK	NÉPKÖLTÉS Feldolgozásra szánt szövegek Kötelező szövegek 1. Hat különböző tájegységhez kapcsolódó népdal feldolgozása (pl. Megízentem (népdal) – Bartók Béla gyűjtése, Úgy tetszik, hogy (népdal) – Kodály Zoltán gyűjtése) 2. Kőműves Kelemenné (népballada) 3. Tündérszép Ilona és Árgyélus 4. H. C. Andersen: A teáskanna – Andersen hatása a magyar irodalomra; A tárgy mint mesehős (beszámoló); 5. Mészöly Miklós egy meséje: Tréfás mese / A kis játszótársak / Vidám és szomorú / A torony meséje (műmese) 6. A csodaszarvas (monda) Kiegészítő és ajánlott szövegek 1. Szent Száva (Jung Károly fordítása) – A Szent Száva-legenda magyar irodalmi kapcsolatai. Miért lett Szent Száva a szerb kultúrában az iskolák védőszentje? 2. Csáth Géza: Bartók Béla (részlet) 3. Az Ezeregyéjszaka legjobb meséiből: Az ökör és a számár / A halász és a szellem vagy más mese 4. Grimm-mese: Holle anyó 5. Boldizsár Ildikó: Boszorkányos mesék (egymese feldolgozása) 6. Berg Judit meséi 7. Pilinszky János: A nap születése 8. Mátyás király meg a csókai földesúr / Székké változott Juliska (Penavin Olga gyűjtése) / Raffai Judit: Vajdasági történetek Mátyás királyról (válogatás). 9. A tordai hasadék (népmonda) 10. Hiedelemmondák elvarázsolt lényekről, mitikus állatokról virágokról, lidércről, elásott kincsről, kötésről és oldásról, ördögösökről stb. – kapcsolni összehasonlító elemzésként a népmesékhez, mítoszokhoz. Irodalmi alapfogalmak A szöveg formája: vers, próza.

(magyar irodalom/világirodalom, régi/újabb/kortárs, szóbeli/szerzői); hangulatfestést; – Felismeri és értelmezi a tanterv által kötelezően előírt egyszerű szövegek konfliktushelyzeit, a hősök jellemvonásait, s velük kapcsolatban megállapít, véleményt formál; – A szépirodalmi művek tudatos, igényes olvasója; – Tiszteli a nemzeti irodalom és kultúra hagyományait; – Képes esztétikai élmény átélésére; – Változatos olvasási stratégiákat alkalmaz; – Tudatosan gyűjt információkat (nyomtatott, audiovizuális, elektronikus forrásokból) iskolafeladataihoz; – Könyvtárba jár, és önállóan választ irodalmi alkotást, képes naplót vezetni vagy portfóliót összeállítani olvasmányairól; – Felismeri és megnevezi a mondatfajtákat a beszélő szándéka és logikai minőségük szerint; – Megkülönbözteti az egyszerű és az összetett mondatot; – Felismeri, megnevezi a tömondatot, az egyszerű bővített és a hiányos mondatot (alany, állítmány); – Mondatátalakítást végez (zsugorítás stb.); a beszédhelyzetnek és a kommunikációs szándéknak megfelelően szóban és írásban; – Felismeri, megnevezi a mondat fő részeit (állítmány és alany), valamint az alapvető bővítményeket (tárgy, hely-, idő- és módhatározó, minőség-, mennyiség- és birtokos jelző); – Aláhúzással tud nem bonyolult szerkezetű bővített mondatot elemezni; – Érthető, nyelvtanilag		Műnemek: líra, epika, dráma. Műköltészet és népköltészet. Szerző (költő, író), lírai én, elbeszélő. Műfaji ismeretek: dal, tájleíró költemény, ballada, mese, monda, anekdota, elbeszélés, regény, levél, mesejáték. Az ütemhangsúlyos verselés. Az időmértékesverselés alapjai: a rövid és hosszú szótag fogalma. Mesetípusok, a népmese jellemzői. Mesemondás. Mesepoétika. LÍRA Feldolgozásra szánt szövegekKötelező szövegek 1. Kosztolányi Dezső: Mostan színes tintákrólálmodom 2. Arany János: Családi kör 3. Weöres Sándor: Ballada három falevélről 4. Nemes Nagy Ágnes: Tavaszi felhők 5. Nagy László: Csodafiú-szarvas 6. Domonkos István: Néha így, néha úgy 7. Tari István: Amikor a villámnak szaga voltPetőfi Sándor: 8. Petőfi Sándor: Szülőföldemen / A négyökrösszekér 9. Petőfi-átírások, Petőfi-paródiák, -parafrázisok: pl. Lackfi János (Apám kakasa, Megy Béla bá Trabanton), Weöres Sándor, Varró Dániel stb. Kiegészítő és ajánlott szövegek 1. Fehér Ferenc: Színes vers 2. Domonkos István: Bizonyítványom / S.O.S.3.Tóth Árpád: Láng 4. Kosztolányi Dezső: Nyárfa / Este, este 5. Kányádi Sándor: Szarvas-ítató 6. Weöres Sándor: Egérrágt a mese / Fülemüle 7. Tari István: Ablakomban 8. Kovács András Ferenc gyermekversei (pl. Egértánc) 9. Petőfi Sándor: Én / István öcsémhez / Két vándor / Nemzeti dal / Apám mestersége, s az enyém / Reszket a bokor / Pató Pál úr / Szeretlekdedvesem / A természet vadvirága / A márciusi ifjak / Dalaim / A természet vadvirága / A XIX. század költői / Minek nevezzetek? / Irodalmi alapfogalmak A költő és a lírai én. Lírai műfajok. A motívumok és költői képek mint a lírai mű kompozíciójának elemei. A lírai formanyelv jellemzői: képiség, ritmus, szerkezet. Rím. Kötött és szabad vers. Szóképek és stílusesszók: hasonlat, megszemélyesítés, metafora, ellentét, fokozás, költői jelző, ismétlés, hangutánzás és hangulatfestés. Költői kérdés. EPIKA Feldolgozásra szánt szövegekKötelező szövegek 1. Tersánszky Józsi Jenő: Ákombákom tanár úr (részlet) 2. Gárdonyi Géza: Apám 3. Karinthy Frigyes: Röhög az egész osztály / Magyarázom a bizonyítványom 4. Németh István: Faliórák 5. Csáth Géza: Szombat este 6. Darvasi László: Trapiti, avagy a nagy tökfőzelékháború (részlet) 7. Tóth Krisztina: A Mikulás három életeMitológia: 8. Kalevala: A világ keletkezése 9. Daidalosz és Ikarosz (görög mítosz) – Ikarosz akortárs irodalomban Kiegészítő és ajánlott szövegek 1. Gyurkovics Tibor: A tanár úr notesza 2. Fox: Majom-sziget (részlet) 3. Domonkos István: Via Italia! (részlet)

kifogástalan mondatokat szerkeszt; Írásban tudja a szöveget tagolni (cím, bekezdések) és makroszerkezeti egységekre osztani (bevezetés, tárgyalás, befejezés). A szövegben felfedezett hibákat képes kijavítani. – Ismeri a magánhangzók felosztását a nyelv vízszintes mozgása alapján, a hangrend és illeszkedés törvényszerűségeit; – Ismeri és alkalmazza a szótagolás és elválasztás szabályait; – Fel tudja osztani a mássalhangzókat a zöngéesség szempontja szerint, felismeri a részleges hasonulás, a teljes hasonulás és az összeolvadás egyszerűbb eseteit; – Ismeri és alkalmazza a betűrend szabályait; – Felismeri, megnevezi, alkalmazza a helyesírási alapelveket; – Alkalmazza a helyesírás-ellenőrző programot; – Felismeri, megnevezi az egyjelentésű, többjelentésű, rokon-és ellentétes jelentésű, azonos alakú, hasonló alakú valamint a hangutánzó és a hangulatfestő szavakat; – Felismeri, megnevezi, csoportosítja a szavakat szerkezetük alapján; – Felismeri és megnevezi a szóelemek fajtáit (szótő,	4. Mirnics Zsuzsa: Órásköz 12 (részlet) 5. Nógrádi Gábor: Hogyan neveljünk? 6. Kosztolányi Dezső: Petőfi Sándorka 7. Majtényi Mihály: Megy a juhász a számaron (novella) Irodalmi alapfogalmak Szerző és elbeszélő. Epikai műfajok. Az elbeszélésmód sajátosságai: egyes szám harmadik személyű és egyes szám első személyű elbeszélés; jellemzés; párbeszéd. Leírások (táj-, személy-, tárgyleírás). Az epikai művek szerkezeti egységei. A szereplők jellemzésének eszközei: beszéd, tettek, külső tulajdonságok, életfelfogás, erkölcsiség. DRÁMA Feldolgozásra szánt szövegekKötelező szövegek 1. Szabó Palócz Attila: Zöldlevéi Kótyonfitty, a kalandor béka legnagyobb szerelme, mesejáték 2. Berg Judit: Üdv néked, Arthur, nagy királyKiegészítő és ajánlott szövegek 1. Kitrikoty Mészöly Miklós dramatizált meséje 2. Horváth Péter: Bendegúz iskolába megy /azIndul a bakterház nyomán/ Projektmunka-javaslatok irodalomból: – óriások és törpék a mesékben, – kígyó az irodalomban (pl. Biblia, Kis herceg, magyar hitvilág, mesék, mondák stb.), – a ló motívuma a különböző népek kultúrájában (kapcsolódva ősi temetkezési szokásunkhoz, Attila, országvásárlás stb.) és az irodalomban, – kortárs gyermekirodalmi projekt, – a repulse diskurzusa az irodalomban, – apa szövegek, – a folyó vagy a hajó szerepe az irodalomban, – tanár–diák viszony az irodalomban, – évszakok az irodalomban, – boszorkányszótár, – Petőfi-szótár, – 12 legszebb magyar versem magyarázatokkal, – a szöveg és a kép összefüggéseinek feltárása, – a régió és a lakóhely irodalmi emlékei stb. Irodalmi alapfogalmak Drámai műfajok: komédia, tragédia; egyfelvonásos; rádiódrama. A dráma jellemzői: felvonás, jelenet, szereplők, monológ, dialógus. Népi dramatikus játékok /farsang, betlehemezés stb./

toldalék); – Felismeri és megnevezi a nyomtatott és elektronikus média fajtáit; – Tájékozódik, információkat talál a különféle dokumentumtípusokban, korosztálynak szóló kézikönyvekben; – Képes nyelviileg kifejtett (explicit) és nem kifejtett(implicit) információkat kiszűrni a szövegből; – Képes az alapinformációk és eszmék összehasonlítására két vagy több rövid, egyszerű szövegben; – A rendelkezésére álló információkat értékeli, tárolja, rendszerezi; – Képes az interneten való kommunikációra és együttműködésre; – Ismeri a helyesírási alapelveket és A magyar helyesírás szabályainak használati módját; – Felismeri és alkalmazza az állandósult szókapcsolatokat; – Képes olyan szövegeket létrehozni, amelyekben atéma, a kompozíció, a tartalom és a stílus megfelelnek a feladatnak, a szöveg rendeltetésének és a címzettnek (célközönségnek); – Értelmes és szabatos beszédre, helyes artikulációtörekszik, igyekszik betartani az igényes nyelvhasználat szabályait és elsajátítani a kódváltás alapvető képességét;		ISMERETTERJESZTŐ ÉS INFORMATÍV SZÖVEGEK (2 mű kiválasztása) 1. Egy szabadon választott tanulmány a mese és a hiedelemvilág kapcsolatáról (pl. Dömötör Tekla, Nagy Olga, Voigt Vilmos, Penavin Olga, Raffai Judit) 2. Illyés Gyula: Petőfi Sándor (részletek, főként diákéveiből) vagy Margócsy István: Petőfi-kísérletek (részlet). / Válogatás a Petőfi- kultusszal, a reformkori kávéházakkal és öltözködéssel (huszárok, fegyverek, divat)kapcsolatos szövegekből. 3. A világ keletkezése (bibliai történet) – ismeretterjesztő szöveg /Bibliai szövegek: júdascsök, bábeli zűrzavar, matuzsálemi kor, hétpecsétés titok, pálfordulás, tamáskodik stb./ 4. Fej fej mellett (nyest.hu) – szótörténetikérdések 5. Válogatás könyvekből, enciklopédiákból és gyermeklapokból HÁZI OLVASMÁNY Kötelező közös olvasmányok 1. Petőfi Sándor: János vitéz 2. Lázár Ervin: Szegény Dzsoni és Árnika 3. Egy szabadon választott vagy ajánlott mű feldolgozása a kortárs irodalomból olvasónapló vagy portfólió formájában Ajánlott közös olvasmányok 1. Lengyel Dénes: Régi Magyar mondák 2. Volt egyszer egy... 3. Janikovszky Éva: Égig érő fű 4. Astrid Lindgren: Juharalvi Emil / Juharalvi Emil újabb csínyei / Harisnyás Pippi 5. Mándy Iván: Csutak színrelép / Csutak és aszürke ló 6. Macskamenyasszony – határon túli magyarnépmesék és mondák 7. Erich Kästner: A repülő osztály / Emil és adetektívek 8. Varró Dániel: Túl a Maszat-hegyen 9. Békés Pál: A kétbalkezes varázsló/ A Félőlény 10. Luis Sachar: Stanley, a szerencse fia 11. Renè Goscinny: A kis Nicolas 12. Jules Verne: Kétévi vakáció 13. Nógrádi Gábor: Petepite 14. J. K. Rowling: Harry Potter és a Bölcsek Köve 15. George Lucas: Csillagok háborúja 16. William Kotzwinkle: E. T. a földönkívüli. Egy aktuális kortárs mű beépítése. Projektmunka vagy portfólió: – A feldolgozott művek filmes kapcsolata stb.

–Egyszerű szerkezetű szóbeli vagy írásbeli szövegeket tud alkotni a leírás, az elbeszélés és a kifejtés eszközeit alkalmazva (és a célközönség összetételét szem előtt tartva); – Képes egyszerű szöveget alkotni szóban vagy írásban, amelyben valamely irodalmi élményét írjale, vagy egy valós, hétköznapi, illetve képzeletbeli témát fejt ki; – Különböző céllal (pl; informálódás, tanulás, önfejlesztés, esztétikai élmény átélése, szórakozás)képes rövidebb, egyszerűbb szépirodalmi és nem szépirodalmi szövegeket (pl; egyszerű szakszövegeket, tudományszerűsítő ismeretterjesztő szövegeket stb;) olvasni és saját szavaival elmondani; – Meg tudja fogalmazni véleményét, és igényes nyelvhasználatra törekedve (kódváltási képességéhez mérten a sztenderd nyelvváltozat –vagy legalább a regionális köznyelv – normájához igazodva) nyilvános beszédhelyzetben képes kifejtetni gondolatait; – Ismeri és készségszinten használja a kibővített magyar ábécé nyomtatott és írott betűit, valamint az írásjeleket, egyszerűbb példákban alkalmazni; – Törekszik értelmes, nyelvtanilag helyes mondatokat alkotni; – Írásban tudja a szöveget tagolni (cím, bekezdések)és makroszerkezeti egységekre osztani (bevezetés, tárgyalás, befejezés); – A szövegben felfedezett hibákat képes kijavítani; – Tud levelet írni, s képes különféle űrlapokat és formanyomtatványokat kitölteni, amelyekkel a mindennapi életben találkozik; Ezek elektronikus éspapír alapú változatait is elsajátítja; – Képes figyelemmel követni és megérteni a nyelv, az irodalom	NYELVI ISMERETEK	– A mondatfajták és kifejezőeszközeik; helyes használatuk. – A névszói és névszói-igei állítmány; birtokosjelző. – Írásjelek az egyszerű mondat végén. – Nyelvhelyességi hibák: suksükölés, nákolás. A kódváltás tudatosítása. – Az -e kérdőszó, félrecsúszott toldalékok stb. – Az egyes mondatfajták helyes kiejtése. – Nyelvünk szóbeli és írásbeli öröksége, frazeológiai egységek (szólások, közmondások, szállóigék). – A beszédhangok keletkezése, hangképzésifolyamat. – A köznyelvi normához alkalmazkodó szabatos kifejezőmód. – A magánhangzókról: rövid-hosszú, magas-mély magánhangzók. – A magánhangzók illeszkedése, helyesírási éshelyes ejtési gyakorlatok. – Mássalhangzók: a rövid-hosszú, zöngés észöngétlen mássalhangzók. – A mássalhangzók egymás mellé kerülésekorlétrejövő hangtani változások-hasonulások (teljes és részleges hasonulás, összeolvadás, rövidülés és kiesés) a szavakban, ezek felismerése révén a helyesírás megerősítése. – Az egység keretén belül a j hang kétféle jelölésére vonatkozó helyesírási gyakorlatok. – A magyar helyesírás négy alapelvének alkalmazása. – Az alapvető helyesírási szabályok készségszintű alkalmazása. Az egyjelentésű, többjelentésű, azonos alakú, rokon-és ellentétes jelentésű, hasonló alakú, hangutánzó és hangulatfestő szavak. – A szavak szerkezete (egyszerű és összetett szavak, többszörösen összetett szavak). – Képző: -i, -ság/-ség, -ó/-ő. – Jel: a közép– és felsőfok jele: -bb, leg/ – bb, amúlt idő jele: -t, -tt, a többes szám jele: -k, felszólító mód jele: -j, feltételes mód jele: -na/-ne, -ná/-né. – Rag: tárgy-, birtokos-, idő-, mód– és helyhatározó ragok. – A szótő és toldalék határa, a kötőhang(zó)szerpe. –A toldalékos szavak helyesírása. – A média: nyomtatott és elektronikus médiumok (újságok, televízió, rádió, világháló –honlapok, hírportálok). – A hír fogalma és jelentősége. – Közösségi média. – Tájékozódás, információkeresés (betűrend, tartalomjegyzék, utalók használatával) a különféle dokumentumtípusokban (könyv, folyóirat, AV és online dokumentum), korosztálynak szóló kézikönyvekben (szótár, lexikon, enciklopédia), ismeretterjesztő forrásokban. – Írói szótárak. – A mondatvégi írásjelek, az összetett mondatoktagolása. – A magyar helyesírás alapelvei. – A toldalékok helyes kapcsolása a szavakhoz, azöngés és zöngétlen mássalhangzók. – Szótőkeresési gyakorlatok néhány gyakorihasonulás megfigyeltetésével. – Szóelemző, szótagoltató, toldalékoló toldaléktanító, válogató, másoló tollbamondásvalamint

vagy valamely egyéb művelődési területtárgyköréből tartott előadásokat, s tud jegyzetet készíteni; – Meghatározott műfajokban témának, kommunikációs alkalomnak megfelelő kritikus, egyéni szemléletű, nyelvi-stilisztikai szempontból példás szövegeket, beszámolót alkot; – Beszámolóját prezentációval/poszterrel tesziszemléletesebbé; – Valós vagy képzeletbeli tapasztalatokat, szereplőket, illetve eseményeket bemutató fogalmazást tud írni.		komplex emlékezetből írás. – Helyesírási táblázatok, fürtábrák, folyamatábrák stb. – A régies írású tulajdonnevek helyes ejtése és írása, a j hang kétféle jelölése. – Az elválasztás szabályai. – Digitális írástudás, e-nyelvhelyesség: az e-dokumentumok létrehozásához szükséges nyelvi és szerkesztési szabályrendszerek együttese, elektronikus szövegek létrehozása (pl. beszámoló, könyvismertetők, vázlatok, saját könyv, eseményre invitáló meghívók, listák, e-mail, egyszerűbb úrlapok kitöltése). – A magyar és valamely tanult, ismert idegennyelv szerkezete közötti hasonlóságok és különbségek. – A helyesírást segítő kézikönyvek (helyesírási szabályzat, szótár, digitális szótárak stb.) önálló használata Az egyes mondatfajták helyes kiejtése. A hosszú és rövid hangok (mássalhangzók és magánhangzók) helyes ejtése (gyakorlatok). – Az állandósult szókapcsolatok (szólások, közmondások, szállóigék) az írásban és a beszédben.
	NYELVKULTÚRA	– Események és élmények időrendi sorrendbentörténi elmondása közös, illetve egyéni vázlat alapján. – A természetben levő tárgyak és jelenségek, a mozgásában levő állatok és személyek bemutatása. – Sikeresebb irodalmi portrék és a megírásukhoz felhasznált nyelvi kifejezőeszközök. A közvetlen környezetből választott egyén bemutatása. – Rövidebb szövegek tartalmának összefoglalása szem előtt tartva az esemény időrendjét és mozzanatait (bevezetés, a cselekmény kezdete, a cselekménymozzanatok kiemelése, a tetőpont és a befejezés). – A szóbeli elbeszélés: film, tévéadás, szabadon választott dinamikus jelenetek elmondása. – A nyelvi-stilisztikai kifejezőeszközök a leíró jellegű részletekben (versben és prózában egyaránt). – A retorika alapelvei (a konkrét fogalmak megnevezése nélkül). – Önálló elbeszélő fogalmazás készítése a tanult nyelvi és helyesírási tudnivalók alkalmazásával, felhasználva az anyaggyűjtés módjait. Az írás folyamatának megismerése, folytonos ön- és társreakció. Az írásmű üzenetének, céljának, befogadójának megfelelő szóhasználat. – Önálló vázlatkészítés elolvasott irodalmi vagy ismeretterjesztő szövegről. – Kérdések és írásbeli válaszok megfogalmazása a tanult olvasmányok, megnézett filmek, színházi előadások, meghallgatott zeneművek alapján. – Szövegszerkesztés: elbeszélés, leírás, levél. – Élménybeszámoló közösen elkészített vázlat alapján, különös tekintettel a párbeszéd helyes alkalmazására – A leírás megadott vázlat alapján (A tájleírás sorrendjének megoldása a távolitól közeli felé, vagy fordítva. Részegész viszonya valamilyen sorrend szerint. Tárgy- és személyleírás, jellemzés. Nem felsoroljuk a tulajdonságokat, hanem megelevenítjük. Lehetséges témák: falutól, az én szobám, a gyümölcsös tavasszal, a rét stb.). – A fogalmazási ismeretek (a téma meghatározása, az anyag kiválasztása és elrendezése, a legfontosabb szerkezeti részek megjelölése és az anyag szerkezeti részek szerinti csoportosítása). – Szövegalkotás az internetes műfajokban (pl. e-mail,

		komment). Az írás nem nyelvi jeleinek (betűforma, nagyság, sorköz, margó, távolság, színek, kiemelések stb.) megismerése. A kézzel írt és a számítógépes szövegek különbözőségei és hasonlóságai. – Az önálló és a tanári segítséggel történő anyaggyűjtés módjai. – Nyolc házi írásbeli feladat a tanév folyamán, melyeket az órán elemeznek. – Négy iskolai dolgozat – kettő félévente (az írásmű kidolgozása egy óra, elemzés és javítás két óra).

Kulcsfogalmak: beszédművelés, artikulált nyelvi magatartás, irodalomolvasás, szövegértés, szóbeli és írásbeli szövegalkotás, ismeretek az anyanyelvről, helyesírás, íráskészség, médiaismeret, kommunikáció.

A MEGVALÓSÍTÁS MÓDJA – TANTERVI UTASÍTÁS

A magyar nyelv tanterve három tárgykört ölel fel: az irodalmat, a nyelvet és a beszédkultúrát. Az órák tárgykör szerinti ajánlott felosztása a következő: irodalom – 70 óra, nyelvtan – 70 óra és beszédkultúra – 40 óra. Mindhárom tárgykör szorosan összefüggés egyiket sem lehet magában, a többitől elkülönítve tanítani.

Az irodalomoktatás tanterve kétpólusú. Egyrészt a népköltészeti alkotásokat tárgyalja, másrészt a szépirodalmi szövegek műfajgazdagságát mutatja be. Középpontban az élményközpontú irodalomtanítás áll. Célunk a szövegértés fejlesztése és a kreatív szövegalkotás.

Az ajánlott szövegekből a tanár választja ki a feldolgozásra kerülő olvasmányokat, ezeket kiegészítheti más szövegekkel, amelyekbe bevonja a kortárs irodalmat is. Az ünnepekhez (karácsony, húsvét) kapcsolódó helyi szokások megbeszélése, gyűjtése is szerepeljen a tananyagban! A korszerű irodalomtanítás interdiszciplináris távlatokat nyit meg a tanulók számára. Lehetővé kell tenni az iskola és más intézmények közötti interaktív kapcsolat kialakítását (múzeumlátogatás, kiállítások és színházi előadások megtekintése, jelenlét a település kulturális életében).

A népköltészeti olvasmányokat követően Petőfi Sándor műveivel foglalkozik a tanterv részletesebben és sokrétűen. A korszerű Petőfi-kép és Petőfi lírájának mai továbbélése rávezeti a tanulót irodalomtörténeti értékeink megbecsülésére, az életmű megítélésének változására.

A lírai művek sokszínűsége lehetővé teszi a verstani ismeretek gazdagítását: a rím, szabad vers, leírások, megsemmélyesítés, hasonlat, metafora, költői jelző, a versforma, a dal, a tájleíró költemény stb.

Az epikus alkotások egyrészt a kifejező olvasás céljait szolgálják, másrészt a szövegértés lehetőségeire összpontosítanak. Fontosszerepet tölt be a műfajismeret, a műfajok felismerése és meghatározása.

Az irodalmi tananyag gazdag szövegtára nem kötelezi a tanárt minden alkotás elemzésére, de olvasásra, ismeretszerzésre mindenképp ajánlott. Ez az alapvető készség befolyásolja a tanulók előrehaladását minden tantárgyban. A tanterv olvasmányaitörzs- és kiegészítő anyagokra tagozódnak. A törzsanyag a kötelezően feldolgozandó műveket tartalmazza; a kiegészítő anyag olyan szemelvényeket ajánl, amelyek tanításáról vagy elhagyásáról, illetőleg más kiegészítő anyaggal való helyettesítéséről a tanár dönt. Ugyanez a helyzet az ajánlott olvasmányok esetében is. A tanárnak a tanmenet megtervezésekor ahhoz is joga van, hogy a tantervben szereplő ajánlott olvasmányok némelyike helyett más szövegeket javasoljon elolvasásra. Az is kívánatos, hogy az ajánlott olvasmányok köréből a tanuló saját ízlése, érdeklődése szerint is választhasson. A szövegek megbeszélésében, értelmezésében erősen építenünk kell a tanulók fantáziatevékenységre, lehetőséget kell nyújtanunk szemléletes képek felidézésére, a történetek dramatizálására, folytatására, a cselekmény kreatív továbbpergetésére.

A tanítási órákon változatos formában gyakoroltassuk az olvasást, legyen szerves része a művek feldolgozásának, végeztessünk válogató olvasást, az órák összefoglaló részében is gyakoroltassunk. A tanuló tudja magyarázni a világos szerkezetű olvasmányok cselekményének előzményeit és következményeit, tudjon összehasonlítani több hasonló alkotást. Mondjon véleményt a szereplők viselkedéséről, és indokolja tetteiket. A szövegek olvasása során fel kell ismernie a tanult irodalomelméleti ismereteket.

A magyar nyelv tanterve a kimeneteken, illetve a tanulási folyamaton és a tanulók eredményein alapul. A kimenetek annak az integrált tudásnak, készségeknek, magatartásnak és értékeknek a leírását jelentik, amelyeket a tanuló a tantárgy három tárgykörén keresztül felépít, kibővít és elmélyít magának.

A nyelvtan tanítása egységes folyamat az Általános iskolai tanításban. 5. osztályban folytatjuk a alsó osztályokban szerzett nyelvi ismeretek bővítését és a kompetenciafejlesztést. A nyelvtani definíciók és a helyesírási szabályok tudatosítása hozzájárul a tanulók logikus gondolkodásának és kifejezőképességének fejlesztéséhez.

A nyelvtantanítás feladatának megvalósítása érdekében szilárd ismereteket kell nyújtunk a leíró nyelvtan egyes elemeiről és rendszerének alapvető sajátosságairól, ugyanakkor figyelembe kell vennünk az újabb pragmatikai, szövegnyelvészeti, szociolingvisztikai, kommunikációelméleti kutatások eredményeit is. Biztosítunk kell az ismeretek kompetenciává való alakulását.

Az alsó tagozatban elsajátított nyelvtani anyag új ismeretekkel bővül. Morfológiából a szavak hangalakjával és jelentésével részletesebben foglalkozik a tanterv, valamint rendszerezi a toldalékok fajtáit. Végeztessünk helyesírási gyakorlatokat a toldalékok megnevezésével (képző, jel, rag). A toldalékok közül csak az alaptípusokat tanulják meg a tanulók. A hangtani tananyag az eddigi ismeretek rendszerezése mellett, a mássalhangzók egymásrahatásával foglalkozik részletesen. A mondattani rész ugyancsak kiegészül. Új tananyagként jelenik meg a sajtó nyelve, a medialitás problémaköre. A logikus gondolkodás fejlesztésének elengedhetetlen feltétele, hogy minden absztrakt ismeret szoros kapcsolatban legyen a valósággal. A nyelvet

mint élő és változó jelenséget vizsgáltsuk a tanulókkal. A nyelvtan tanításának lényege a szövegek által történő gyakorlás. Célunk, hogy a tanulók önállóan ismerjék fel a szabályokat a példasorok alapján.

A helyesírás szervesen beépül a tananyagba. Ahhoz, hogy a tanulók a készség fokán alkalmazzák a helyesírási szabályokat, szükséges, hogy a helyesírási szempontból legfontosabb problémákat felismerjék. A tanulók folyamatosan gyakorolják az írásjelek helyes használatát, az összetett szavak helyesírását, a toldalékok helyes kapcsolását a szótőhöz a hangtörvényeken keresztül. A tananyag tovább gyakoroltatja a j hang kétféle jelölését, valamint a hagyományos családnevek helyesírását és toldalékolását. A nyelvtani szabályok felismeréséig szövegeken alkalmazott gyakorlatokkal jussanak el. A magyar helyesírás alapelvei is megjelennek a gyakorlatok sorában, rámutatásként a szabályokra: a kiejtés, az egyszerűsítés, a hagyományos írásmód és a szövelemzés elve. Az új helyesírási szabályzat megjelenése megköveteli az eltérésekre való fókuszálást, illetve ezekbegyakorlását. A nyelvtantanítás során kiaknázzuk a játékos módszerek lehetőségeit.

Az íráskészség fejlesztése szintén folytatódik az 5. osztályban. Az írásbeli dolgozatokon kívül fogalmazásokat íratunk a tanulókkal, amelyekben önálló véleményformálásra, egyéni látásmód kialakítására törekszünk. Az elbeszélő fogalmazás mellett ajánlatos gyakoroltatni a jellemzést és a leíró fogalmazást is. Ezekre (jellemek, leírások) külön rámutatunk az irodalmi alkotások elemzése során. A tanulókkal megismertetjük a vázlatkészítést, valamint az irodalmi kézikönyvek tartalmát és használatát, ugyanakkor a kommunikáció új lehetőségeiről is tájékozódunk. A tanulók figyeljék meg a kor technikai fejlődésének nyelvi vetületeit a világhálón, valamint az SMS-ek nyelvét, rövidítéseit. Digitális kompetenciájukat néhány internetes

szövegtípus/műfaj formai és tartalmi jellemzőinek megfigyelésével fejlesztjük.

Школски програм 2025-2029.

Назив предмета	СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК
ПРОГРАМ А - за ученике чији матерњи језик припада несловенским језицима и који живе у хомогеним срединама	
Циљ	Циљ наставе и учења <i>српског као нематерњег језика</i> јесте оспособљавање ученика да се служи српским језиком на основном нивоу у усменој и писаној комуникацији ради каснијег успешног укључивања у живот заједнице и остваривања грађанских права и дужности, као и уважавање српске културе и развијање интеркултуралности као темељне вредности демократског друштва.
Разред	пети
Годишњи фонд часова	108

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ По завршеној области/теми ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
ЈЕЗИК	- употребљава 100-150 нових речи и исказа - именује предмете и бића и приписује им карактеристичне особине - у писменом и усменом исказу употреби просте реченице с граматичким субјектом и глаголским предикатом у презенту, перфекту и футуру И; реченице с правим и неправим објектом, фреквентним прилошким одредбама за место, време и начин; императив са значењем молбе и заповести - исказе потребу, могућност и жељу - уочава род и број именица, конгруенцију атрибута с именицом у типичним примерима - разуме реченице са одредбом за узрок, средство идруштво, квантификативне конструкције исказане основним бројем и именицом	Основни садржаји: Лексика: 100-150 нових речи (именице, глаголи, придеви, прилози за време и начин, најфреквентнији повратни глаголи, основни бројеви до 100, редни бројеви) Просте реченице с исказаним граматичким субјектом (именице сва три рода и оба броја, личне заменице) и глаголским предикатом у презенту, перфекту и футуру И (сва три лица уједини и множини) Императив (2. лице једине и множине најфреквентнијих глагола) у функцији молбе изаповести Персоналне просте реченице с копулативним предикатом (фреквентне именице и придеви у функцији лексичког дела предиката) Именица у акузативу у функцији директног/правог објекта (у једини и множини) Именица у дативу у функцији индиректног/неправог објекта (објекта намене) уз глаголе давања и говорења Прилошке одредбе за место исказане генитивом именица с предлозима <i>испред, иза, изнад, испод, поред</i> Казивање пуних сати Прилошке одредбе за време: називи месеци улокативу с предлогом у Прилошке одредбе за начин исказане неначинским прилозима Сложени глаголски предикат с модалним глаголима: <i>требати, морати, моћи, смети, желети</i> Проширени садржаји: Персоналне просте реченице с неисказаним граматичким субјектом (именице сва три рода и оба броја, личне заменице) и глаголским предикатом у презенту, перфекту и футуру И (сва три лица у једини и множини) Лична заменица у акузативу у функцији директног/правог објекта (у једини и множини), наглашени и ненаглашени облици личних заменица у акузативу Лична заменица у дативу у функцији индиректног/неправог објекта (објекта намене) уз глаголе давања и говорења; наглашени и ненаглашени облици личних заменица у дативу Конгруентни атрибут исказан описним придевом и

		присвојном заменицом уз именице у функцији субјекта, објекта и лексичког дела копулативног предиката Прилошке одредбе за место исказане генитивом личних заменица с предлозима <i>испред, иза, изнад, испод, поред</i> Прецизно одређивање времена речима које означавају временске јединице (<i>сат, час, минут</i>) Именице у инструменталу за исказивање средства и друштва Прилошка одредба за узрок исказана генитивом с предлогом <i>због</i>; узрочне реченице с везницима <i>јер</i> и <i>зато што</i> Квантификација исказана основним бројем и именицом Лексика (типични видски глаголски парови, основни бројеви до 1000, редни бројеви)
КЊИЖЕВНОСТ	- разуме садржај кратког књижевног адаптираног текста - формулише кратке одговоре на једноставна питања опрочитаном тексту (ко, шта, где, када, како) - примени кратке реченичне моделе из књижевних текстова у свакодневном животу - репродукује казујући или певајући кратке одломке из одабраних књижевноуметничких и других текстова	Адаптирани текстови: Владимир Личина: <i>Весна и торба</i> Л. Камински: <i>Закаснио сам</i> Душица Лукић: <i>У библиотеци</i> Весна Видојевић Гајовић: <i>Споменици</i> Драган Лукић: <i>Трговина</i> Јованка Јоргачевић: <i>Како је настао ђувеч урерни</i> "Политика за децу": <i>Пријатељи</i> Мира Алечковић: <i>Пас у солитеру</i> Раде Обреновић: <i>Пожурите, опет ћем закаснити</i> Драгомир Ђорђевић: <i>Опет школа</i> Драган Лукић: <i>Смеха деци</i> Алекса Микић: <i>Храбар дечак</i> Весна Видојевић Гајовић: <i>Кишна прича</i> Из "Полетарца" Душана Радовића: <i>Јуче, данас, сутра</i> Ратомир Дамјановић: <i>Слепи Јован пуца пенале</i> Шалива народна прича: <i>Зеца на спавању</i> Драган Лукић: <i>Јабука</i> Олга Станковић: <i>Јунак дана</i> Са списка наставник бира 10 текстова за обраду. По слободном избору (узимајући у обзир квалитет групе и састав), наставник бира још два текста која нису на овој листи.
ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	- разуме једноставна питања, кратке јасне налоге и информације битне за задовољење свакодневних животних потреба (нпр. у породици, школи итд.); - разуме садржај кратког континуираног говореног текста (до 5-6 простих реченица) саопштеног стандардним језиком, изговореног разговетно, спорим темпом¹ - искаже молбу, извињење, честитање, захвалност, користећи форме учтивог обраћања - исприча догађај у којем је учествовао у неколико реченица - преприча кратак једноставан наративни текст² - учествује у кратком дијалогу о темама из свакодневног живота,	Основни садржаји тематских области: 1. Лично представљање: <i>датум свог рођења</i> 2. Породица: <i>породични статус: ожењен, удата</i> 3. Место за живот: <i>називи просторија; делови намештаја</i> 4. Живот у кући: <i>прибор за личну хигијену; свакодневне активности у кухињи, соби, купатилу; славити</i> 5. Људи: <i>односи међу људима; врсте осећања; физичке карактеристике; психичке карактеристике; професије у окружењу</i> 6. Здравље: <i>најчешће болести; разболети се, оздравити</i> 7. Образовање: <i>(омиљени) школски предмети; школски намештај; школски прибор; игре; (омиљени) спорт</i> 8. Храна и пиће: <i>гладан, жедан; (омиљена) храна и пиће; врсте воћа и поврћа</i> 9. Одећа и обућа: <i>имати на себи, носити</i> 10. Куповина: <i>цене; плаћање</i> 11. Саобраћај и живот у граду: <i>начини кретања; оријентација (лево, десно, право); циљ путовања; важни објекти</i> 12. Природа: <i>(омиљене) домаће и дивље животиње; кућни љубимци; временске прилике</i> 13. Време: <i>прецизно исказивање времена (сат и минут)</i>

	поштујући основна начела вођења разговора - чита наглас и разуме краћи познат текст³ писан ћирилицом или латиницом издваја експлицитне информације и изводи једноставне закључке на основу прочитаног текста - пише кратак једноставан наративан и експозиторни текст⁴ - пише кратку поруку, честитку, позивницу, обавештење, поштујући језичку и ортографску норму.	14. Несемантизована лексика: <i>основни бројеви до 1000; редни бројеви; модални глаголи; предлози (изнад, испод, иза, поред, због)</i> Проширени садржаји тематских области: 1. Лично представљање: <i>датум рођења</i> 2. Породица: <i>шира породица</i> 3. Место за живот: <i>називи просторија; делови намештаја; кућни апарати; двориште; башта</i> 4. Живот у кући: <i>активности у кухињи, у соби, у купатилу; прибор за личну хигијену; празници</i> 5. Људи: <i>односи међу људима; врсте осећања; физичке карактеристике; психичке карактеристике; професије у окружењу</i> 6. Здравље: <i>стање; најчешће болести</i> 7. Образовање: <i>(омиљени) школски предмети; школски намештај; школски прибор; активности на часу и на одмору; игре; (омиљени) спорт</i> 8. Храна и пиће: <i>гладан, жедан; (омиљена) храна и пиће</i> 9. Одећа и обућа: <i>обући, скинути, имати насеби, одевање према годишњим добима</i> 10. Куповина: <i>цене; плаћање</i> 11. Саобраћај и живот у граду: <i>превозна средства, начини кретања, град, важни објекти: оријентација у простору; циљ путовања; делови града; важни објекти</i> 12. Природа: <i>(омиљене) домаће и дивље животиње; кућни љубимци; зоолошки врт; временске прилике</i> 13. Време: <i>прецизно исказивање времена (сат и минут); прилози за време</i> 14. Несемантизована лексика: <i>основни бројеви до 1000; редни бројеви; модални глаголи; предлози (изнад, испод, иза, поред, због); везници (јер, зато што)</i> Кратки адаптирани књижевноуметнички и неуметнички текстови усклађени с потребама и интересовањима ученика и темама из програма (породица, школа, свакодневне активности...) или звучни записи

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет *српски као нематерњи језик* похађају ученици који наставу слушају на неком од језика националних мањина. Међу тим ученицима постоје изразите разлике у степену овладаности српским језиком приликом поласка у школу и у темпу и обиму којим могу напредовати током школовања. Ова разлика условљена је различитим матерњим језицима од којих су једни блиски српском језику (разлике међу њима су такве да не морају ометати комуникацију, или се комуникација може остваривати уз нешто напора и труда) док су други структурно толико различити да, без елементарног познавања једног од њих, комуникација међу говорницима није остварива. Осим тога, на нивоу којим ученици реално могу овладати српским језиком утиче и средина у којој живе (претежно хомогена или хетерогена средина).

Имајући ово у виду, за предмет *српски као нематерњи језик* сачињена су два програма. Према постављеном циљу, очекиваним исходима и датим садржајима, први програм (А) примерен је ученицима чији се матерњи језици изразито разликују од српског, живе у претежно хомогеним срединама, имају мало контакта са српским језиком и у школу полазе готово без икаквог предзнања српског језика. И у овом програму постоји диференцијација програмских садржаја и исхода по тежини и обиму, што је видљиво у разликовању општих и проширених садржаја. Други програм (Б) предвиђен је да се остварује у мешовитим срединама и намењен је ученицима који могу брже и у већем обиму да савладавају српски језик, односно да, у складу с узрастом, достигну виши ниво владања српским језиком.

Оба програма за предмет *српски као нематерњи језик* садрже три области: Језик, Књижевност и Језичку културу. Оне су функционално повезане, прожимају се и међусобно допуњују. Стога их треба

разумети као делове комплексне целине који, сваки са својим специфичностима, доприносе остваривању исхода овог предмета.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи - глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну.

На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода (посебно за предметну област књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он неодређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Поред стандардног, сумативног вредновања које још увек доминира у нашем систему образовања (процењује знање ученика на крају једне програмске целине и спроводи се стандардизованим мерним инструментима - писменим и усменим проверама знања, есејима, тестовима, што за последицу има кампањско учење оријентисано на оцену), савремени приступ настави претпоставља **формативно вредновање** - процену знања **током** савладавања наставног програма и стицања одговарајуће компетенције. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су добро савладане, а које не (нпр. ученик задовољавајуће разуме прочитани текст, али слабо разуме говорени текст: задовољавајуће пише у складу са правилима, али у говору не поштује правила конгруенције итд.), као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио за остваривање циља.

Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, а најчешће технике су: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученичких активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказана и сумативно - бројчаном оценом. Оваква оцена има смисла ако су у њој садржана сва постигнућа ученика, редовно праћена и објективно и професионално бележена.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

Назив предмета	СТРАНИ ЈЕЗИК – ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК
Циљ	Циљ наставе и учења страног језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну писмену и усмену комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.
Разред	пети
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да у усменој и писаној комуникацији:	ОБЛАСТ / ТЕМА Комуникативне функције	САДРЖАЈИ
– разуме краће текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење / давање информација личне природе; – поздрави и отпоздрави, представи себи другог користећи једноставна језичка средства; – постави и одговори на једноставна питања личне природе; – у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима;	ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ / ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА У ШИРЕМ ДРУШТВЕНОМ КОНТЕКСТУ	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање краћих, једноставнијих текстова који се односе на дате комуникативне ситуације (дијалози, наративни текстови, формулари и сл.); реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима (СМС, имејл, формулари, чланске карте, опис фотографије и сл.). Садржаји Hello. Hi. I'm Maria. What's your name? I'm / My name is... Tony is 11. How old are you? I live in (town, city, village). Where do you live? I live at number 46 Black Street. My best friend lives next door. What's your address? What's your phone number? Have you got/Do you have an email address? These are my parents. Their names are ... I can't play tennis, but I can do karate. Can you play the guitar? My birthday is on the 21st of May. When is your birthday? This is Miss May. She's my teacher. This is Mr Crisp. He's my tennis coach. The Present Simple Tense за изражавање сталних радњи . Have got/Have за изражавање поседовања. Личне заменице у функцији субјекта – I, you ... Присвојни придеви – my, your... Показне заменице – this/these, that/those Питања са Who/What/Where/When/How(old)... Основни бројеви (1-1000). Предлози за изражавање места – in, at... Предлози за изражавање времена – in, on, at... Употреба неодређеног члана са именицама у јединици. Изостављање

		члана испред називаспортова. Употреба одређеног члана уз називе музичких инструмената. (Интер)културни садржаји: устаљена правила учтивости; титуле уз презимена особа (Mr, Miss, Mrs, Ms, Sir); имена и надимци; начин писања адресе.
– разуме једноставнији опис особа, биљака, животиња, предмета, појава или места; – упоређи и опише карактеристике живих бића, предмета, појава и места, – користећи једноставнија језичка средства;	ОПИСИВАЊЕ КАРАКТЕРИСТИКА ЖИВИХ БИЋА, ПРЕДМЕТА, ПОЈАВА И МЕСТА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставнијих описа живих бића, предмета, појава и места и њиховог поређења; усмено и писано описивање / поређење живих бића, предмета, појава и места; израда и презентација пројеката (постера, стрипова, ППТ-а, кратких аудио / видео записа, радио емисија и слично). Садржаји Who's the boy with short fair hair and a black jacket? What's Maria wearing? She's wearing a nice white T-shirt and dark blue jeans. My brother is clever, but lazy. My best friend is kind and friendly. There is / isn't a cinema / hospital in my town. There are two big bookshops in my town. What's this / that over there? It's a sports centre. How far is it? Zebras are white wild animals with black and white stripes. A cheetah is a fast, dangerous animal. How deep is the Adriatic Sea/the Pacific Ocean? How long is the Danube/the Thames River? Layla is prettier than Susan. Who's the best student in your class? This car is more expensive than that one. London is larger than Belgrade. About eight million people live there. Belgrade is much smaller, but... The Present Simple Tense и The Present Continuous Tense за изражавање радњи и стања у садашњости Глаголи have got, to be за давање описа Питања са Who/What/Where/When/Which/How (old, far, deep, long...) Егзистенцијално There is / are... Употреба одређеног члана са именицама које означавају лица и предмете који су познати саговорнику, као и уз имена река, мора и океана. Употреба/изостављање одређеног члана уз имена градова и држава. Поређење придева (правилно и неправилно поређење). (Интер)културни садржаји: географске карактеристике Велике Британије; биљни и животињски свет.

– разуме једноставније предлоге и одговори на њих; – упуту једноставан предлог; – пружи одговарајући изговор или одговарајуће оправдање;	ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге; усмено и писано преговарање и договарање око предлога и учешћа у заједничкој активности; писање позивнице за прославу / журку или имејла / СМС-а којим се уговара заједничка активност; прихватање / одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања / изговора. Садржаји I think we can go out this afternoon. Why not? Let's do it. Sorry. I can't. I must do my homework. Sorry, I think that's boring. Let's do something else. How about going to the cinema? Great. What time? See you then. Let's make pancakes. That's a good idea. What shall we do? Let's play Monopoly. Why don't we meet at the sports centre? What time? Half past two. Fine. I'll see you at the sports centre at half past two. Would you like to come to my birthday party on Sunday? I'm sorry, but I can't make it. I'd love to, thanks. Императив How about + глаголска именица Why don't we + инфинитивна основа глагола Would you like + инфинитив глагола Модални глаголи за изражавање предлога – can/could/shall Глагол will за изражавање одлука (Интер)културни садржаји: прикладно позивање и прихватање/одбијање позива.
– разуме и једноставне молбе и захтеве и реагује на њих; – упуту једноставне молбе и захтеве; – затражи и пружи кратко обавештење; – захвали и извине се на једноставан начин; – саопшти кратку поруку (телефонски разговор, дијалог уживо, СМС, писмо, имејл) којом се захваљује;	ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, И ЗАХВАЛНОСТИ	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставнијих исказа којима се тражи / нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава жеља, извињење, захвалност; усмено и писано тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ / услугу и реаговање на њу, изражавање жеља, извињења и захвалности. Садржаји Can I help you? It's OK, I can do it. May I ask a question? Sure. What do you want? Do you want an orange? Yes, please. No, thank you. Can you pass me an orange, please? Of course, here you are. Thank you very much / so much. I want an apple. Can I have this one? Anything else? Can I borrow your pen? Sorry, you can't. I want to go home. Can we buy lemonade there? No, we can't. Oh no. I'm sorry. When does the movie start? It starts at 8. Модални глаголи за изражавање молбе и захтева – can/could/may.

		(Интер)културни садржаји: правила учтивих комуникација.
– разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота (правила игре, рецепт за припремање неког јела и сл.) са визуелном подршком без ње; – да једноставна упутства (нпр. може да опише како се нешто користи / прави, – напише рецепт и сл.);	РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за компјутерску или обичну игру, употребу апарата, рецепт за прављење јела и сл.) са визуелном подршком и без ње; усмено и писано давање упутстава. Садржаји Drag (the word) and drop it in the correct place. Throw the dice. Move your token... Press the button and wait. Insert the coin in the slot. Peel the onions and chop them. Put the saucepan on the stove. Императив Личне заменице у функцији објекта – me, her, him... (Интер)културни садржаји: традиционалне / омиљене врсте јела.
– разуме честитку и одговори на њу; – упуту прикладну честитку; – разуме и, примењујући једноставнија језичка средства, опише начин прославе рођендана, празника и важних догађаја;	ОПИСИВАЊЕ И ЧЕСТИТАЊЕ ПРАЗНИКА, РОЂЕНДАНА И ЗНАЧАЈНИХ ДОГАЂАЈА, ЧЕСТИТАЊЕ НА УСПЕХУ И ИЗРАЖАВАЊЕ ЖАЉЕЊА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се описују и честитају празници, рођендани и значајни догађаји; описивање празника, рођендана и значајних догађаја; реаговање на упућену честитку у усменом и писаном облику; упућивање пригодних честитки у усменом и писаном облику; израда и презентација пројеката у вези са прославом празника, рођендана и значајних догађаја. Садржаји Children in Britain usually have their birthday parties at home. Everybody sings Happy Birthday! In Britain, people open their presents on Christmas Day. On Easter Sunday children often hunt for eggs. Happy Valentine's Day! Same to you! Roses are red, violets are blue, my heart is full of love for you. In my country we celebrate a lot of different festivals, but my favourite is... Good luck! Congratulations! Well done! Lucky you! I'm so happy for you! I'm sorry to hear that/about that! It's a pity! The Present Simple Tense за изражавање уобичајених радњи. Изостављање члана испред назива празника. Изостављање члана испред именица употребљених у општем смислу. (Интер)културни садржаји: значајни празници и догађаји и начин обележавања / прославе; честитање.
– разуме једноставније текстове у којима се описују сталне, уобичајене и тренутне радње и способности; – размени информације које се односе на	ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И СПОСОБНОСТИ У САДАШЊОСТИ	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање описа и размењивање исказа у вези са сталним, уобичајеним и тренутним

– дату комуникативну ситуацију; – опише сталне, уобичајене и тренутне догађаје / активности и способности – користећи неколико везаних исказа;		догађајима / активностима и способностима; усмено и писано описивање сталних, уобичајених и тренутних догађаја / активности и способности (разговор уживо или путем телефона, разгледница, СМС порука, имејл и сл.). Садржаји I live in a flat on the first floor. What do you usually do on Sundays? Do you live in a house or in a flat? My sister doesn't go to school. What time do you go to bed / does she get up? He never tidies his room. I can clean my dad's car. When do Americans celebrate Halloween? When does winter start? Where do penguins live? What are you doing at the moment? I'm feeding my cat. We're going on a school trip today. They're having dinner now. I normally go to school by bus, but today I'm going on foot. I'm doing my homework. I always do it after dinner. I can speak three languages, but now I'm speaking English. I am good at maths. The Present Simple Tense за изражавање уобичајених и сталних радњи The Present Continuous Tense за изражавање тренутних и привремених радњи Модални глагол can за изражавање способности Прилози за учесталост – usually, often... Предлози за изражавање правца кретања – to, from... Предлози за описивање начина кретања – by (car), on (foot)... (Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи – наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.
– разуме краће текстове у којима се описују догађаји и способности у прошлости; – размени информације у вези са догађајима и способностима у прошлости; – опише у неколико краћих, везаних исказа догађај у прошлости; – опише неки историјски догађај, историјску личност и сл.;	ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И СПОСОБНОСТИ У ПРОШЛОСТИ	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање исказа у вези са догађајима / активностима и способностима у прошлости; усмено и писано описивање догађаја / активности и способности у прошлости; израда и презентација пројеката о историјским догађајима, личностима и сл. Садржаји Where were you at eight o'clock last Saturday? I was at home. What was on TV last night? What time was it on? I watched / didn't watch TV last night. I played volleyball on Monday. What did you do? We went to Paris in July. We travelled by plane. Where did you spend your summer holiday? How did you travel? I lost my passport yesterday. Did you have a good time on holiday? Yes, we did. / No, we didn't. I could swim when I was five. I couldn't ski last year.

		The Past Simple Tense правилних и најчешћих неправилних глагола Модални глагол could за изражавање способности у прошлости (Интер)културни садржаји: историски догађаји, епохална открића; важније личности из прошлости (историјска личност, писац
– разуме жеље планове и намере иреагује на њих; – размени једноставне исказе у вези сасвојим и туђим жељама, плановима и намерама; – саопшти шта он/ она или неко другижели, планира, намерава;	ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ПЛАНОВА И НАМЕРА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање краћих текстова у вези са жељама, плановима и намерама; усмено и писано договарање о жељама, плановима и намерама (телефонски разговор, разговор уживо, СМС, имејл и сл.). Садржаји I would like/want to be a doctor when I grow up. He would like a new mobile phone/to go out with his friends. I'm going to do my homework in the afternoon. What are you going to do thisafternoon? My parents are going to visit their friends this evening, so I'm going toplay all my favourite computer games. Oh! Are you? The Present Simple Tense (want) Would like + именица/инфинитив глагола. Going to за изражавање будућих планова. Употреба неодређеног члана уз називе занимања. (Интер)културни садржаји: свакодневни живот и разонода;породични односи.
– разуме и реагује на свакодневне изразе у вези са непосредним и конкретним потребама, осетима и осећањима; – изрази, основне потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима;	ИСКАЗИВАЊЕ ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање исказа у вези са потребама, осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем потреба; предлагање решења у вези са осетима и потребама; усмено и писано исказивање, својих осећања и реаговање на туђа. Садржаји I'm hot / cold / hungry / thirsty... Take off / Put on your coat. Why don't you take a sandwich / a glass of water? Do you want some juice/biscuits too? Yes, please. Would you like some fruit? I'm tired. What shall we do? Why don't we stop and take some rest? How about going home? I'm happy to see you. I'm glad /sorry to hear that. Oh dear! It's a pity! The Present Simple Tense (be, want) Императив Why don't we /you + инфинитивна основа глагола How about + глаголска именица Would like + именица/инфинитив глагола (Интер)културни садржаји: мимика и гестикација;употреба емотикона.

– разуме једноставнија питања и одговори на њих; – разуме обавештења о простору и величинама; – опише специфичније просторне односе и величине једноставним, везаним исказима;	ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање краћих текстова у вези са специфичнијим просторним односима и величинама; усмено и писано размењивање информација у вези са просторним односима и величинама; усмено и писано описивање просторних односа и величина. Садржаји Which room is it in? Where's the library? It's on the left / right. Is the sofa by the door? What's next to/ near the table? Where are the (books)? They're on the top / bottom shelf. It's in front of / behind the wardrobe. Where do you do your homework? Where is she? She's at the supermarket / in / at the park... The bakery is between the school and the supermarket. How wide / long / deep is the river? It's 45 metres wide / 2 kilometres long. An elephant is bigger than a hippo. The Blue whale is the biggest animal in the world. What is the largest room in your house / flat? The room above / below. My town is in the north-east of Serbia. Предлози за изражавање положаја и просторних односа – in front of, behind, between, opposite... Питања са What/Where/Which/How (far, deep, long...) Поређење придева (правилно и неправилно поређење). Употреба одређеног члана са суперлативом придева. (Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед школског и стамбеног простора; локалне мерне јединице (инч, стопа...); природа.
– разуме, тражи и даје једноставнија обавештења о хронолошком времену и метеоролошким приликама у ширем комуникативном контексту; – опише дневни / недељни распоред активности; – опише метеоролошке прилике и – климатске услове у својој земљи и једној од земаља циљне културе једноставним језичким средствима;	ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА (ХРОНОЛОШКОГ И МЕТЕОРОЛОШКОГ)	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са хронолошким временом, метеоролошким приликама и климатским условима; усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности, метеоролошким приликама и климатским условима у ширем комуникативном контексту; израда и презентација пројеката (нпр. очасовним зонама, упоређивање климатских услова у својој земљи са климатским условима једне од земаља циљне културе и сл.). Садржаји What time is it? It's five o'clock. It is half past six. It's (a) quarter to/past seven. It's ten past/to eleven. When do your lessons start? At (a) quarter to nine. When do you have your dance classes? On Monday and

		Wednesday. I was born in January/on the first of January/ January the first... ..on Christmas/Easter Day... Columbus discovered America in 1492 / in the 15th century. What is the weather like? It's cold/ sunny... The wind is blowing. What was the weather like yesterday? It was foggy /cloudy/windy... It didn't rain, it snowed. It is usually warm in spring/hot in summer/freezing in winter. It's wetter in the west than in the east. It is much drier in Australia than in Serbia. The Present Simple Tense за изражавање утврђених програма, планова и распореда (ред вожње, ТВ/ биоскопски програм и сл.) и уобичајених радњи. The Present Continuous Tense за изражавање тренутних и привремених радњи The Past Simple Tense Предлози за изражавање времена – in, on, at, to, past, after... Питања са When, What (time/day)... Редни бројеви до 100. (Интер)културни садржаји: климатски услови у Великој Британији; разлика у часовној зони (Београд – Лондон)
– разуме и реагује на једноставније забране, своје и туђе обавезе; – размени једноставније информације које се односе на забране и правила понашања у школи и на јавном месту (у превозном средству, спортском центру, биоскопу, зоолошком врту и сл.) као и насвоје и туђе обавезе; – представи правила понашања, забране и листу својих и туђих обавеза користећи одговарајућа језичка средства;	ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање исказа у вези са забранама, правилима понашања и обавезама; постављање питања у вези са забранама, правилима понашања и обавезама и одговарање на њих; усмено и писано саопштавање забрана, правила понашања и обавеза (нпр. креирање постера са правилима понашања, списка обавеза и сл.). Садржаји Remember to bring your membership card. You can't sit here, the seat isn't free. Can you use your phone in class? No, we can't. You mustn't use your phone in class. You must write in ink. Do you have to wear uniforms at school? They have to/don't have to wear uniforms at school. I must study today. I have to feed our dog every morning. I must/ have to go now. Модални глаголи за изражавање дозволе, забране, правила понашања и обавезе – can/can't, must/mustn't (Not) Have to за изражавање обавезе и одсуства обавезе (Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.
– разуме и формулише једноставније изразе који се односе на поседовање и припадност; – пита и каже шта неко има / нема и чије је нешто;	ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставнијих текстова с исказима у којима се говори шта неко има/нема или чије је нешто; постављање питања у вези са датом комуникативном ситуацијом и одговарање на њих.

		Is this your dog? No, it's Steve's dog. Whose house is this? It's Jane and Sally's house. They're Jane's and Sally's bags. These are the children's toys. That's my parents' car. This is my blanket. This blanket is mine. This isn't your card. It's hers. I've got/I have a ruler. Have you got/Do you have a pen? Sally hasn't got /doesn't have an umbrella. Садржаји Саксонски генитив са именицом у једнини и множини (правилна и неправилна множина) – my friend's/friends'/ children's books Присвојни придеви my, your... Присвојне заменице mine, yours... Have got/Have за изражавање поседовања Питања са Whose (Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.
– разуме и реагује на једноставније исказе који се односе на описивање интересовања, хобија и изражавање допадања и недопадања; – опише своја и туђа интересовања и – хобије и изрази допадање и недопадање уз једноставно образложење;	ИЗРАЖАВАЊЕ ИНТЕРЕСОВАЊА, ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са нечијим интересовањима, хобијима и стварима које воли / не воли, које му / јој се свиђају / не свиђају; размена информација о својим и туђим интересовањима, хобијима, допадању и недопадању (телефонски разговор, интервју, обичан разговор са пријатељима у школи и сл.); усмено и писано описивање интересовања, допадања и недопадања (писање имејла о личним интересовањима, хобијима, допадању и недопадању, листе ствари које му / јој се свиђају / не свиђају и сл.); истраживачке пројектне активности (нпр. колики број ученика у одељењу воли / не воли пливање, скијање, тениси сл.) графичко приказивање и тумачење резултата. Садржаји I'm interested in (swimming). What (sports) are you interested in? My hobby is (collecting bagdes). What's your hobby? I love swimming because I'm good at it. I don't like skiing. I'm bad at it. What do you like doing? Peter doesn't like football. Sally is crazy about dancing. My favourite sport is tennis. What's your favourite sport? What are your hobbies and interests? Fifteen out of thirty people like tennis – eight boys and seven girls. Придевско-предложке фразе – interested in, good/bad at, crazy about... Глаголи like/love/hate + глаголска именица Питања са What, Who, Why ... (Интер)културни садржаји: интересовања, хобији, забава, разонода, спорт и рекреација; уметност

		(књижевност за младе, стрип, музика, филм).
– разуме и формулише једноставније исказе којима се тражи мишљење, изражава слагање/неслагање;	ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА (СЛАГАЊА И НЕСЛАГАЊА)	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са тражењем мишљења и изражавањем слагања/неслагања; усмено и писано тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања. Садржаји What do you think of / about...? How do you like it? Please tell me about... Do you agree with (me)? I think / feel it's OK/Okay. You're right / wrong! That's true. Exactly. That's not true. I'm not sure. I like / don't like it because it's boring. The Present Simple Tense (think, like, agree...) Питања са What, Why, How ... (Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.
– разуме једноставније изразе који се односе на количину нечега; – пита и каже колико нечега има/ нема, користећи једноставна језичка средства; – на једноставан начин затражи артикле у продавници једноставним изразима за количину, наручи јело и/или пиће у ресторану и пита/каже/ израчуна колико нешто кошта; – састави списак за куповину – намирнице и количина намирница (двевекне хлеба, пакет тестенине, три конзерве туњевине и сл.) – изрази количину у мерама – 100 гр шећера, 300 гр брашна и сл.	ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставнијих текстова који говоре о количини нечега; постављање питања у вези с количином и одговарање на њих, усмено и писано; слушање и читање текстова на теме поруџбине у ресторану, куповине, играње улога (у ресторану, у продавници, у кухињи ...); писање списка за куповину; записивање и рачунање цена. Садржаји How many people are there in the park? There are two men/women and three children in the park. How much milk does she need? Is there any butter in the fridge? No, there isn't any butter, but there's some margarine. I haven't got any food for you. I've got some lemonade / strawberries. There isn't much fruit in the bowl. There aren't many biscuits left in the cupboard. There are a lot of spoons and forks and some / six knives on the table. I need a hundred grams of sugar (100 g) / a bottle of (fizzy) water / 2 kilos of potatoes. Can I have a sandwich and a glass of juice please? That's £7.80. Shopping list: a packet of butter, two loaves of bread, three pots of yoghurt, a bunch of bananas... Основни бројеви до 1000. Правилна множина именица. Множина именица које се завршавају на -y, -f/fe: strawberries, shelves, knives... Множина именица које се завршавају на -o: kilos, potatoes... Синкретизам једине и множине: sheep, fish... Најчешћи облици неправилне множине (men, women, children, people, feet, teeth,

		mice.) Бројиве и небројиве именице – pounds, money... Детерминатори – some, any, no. Квантификатори – much, many, a lot of. Питања са How much / many. (Интер)културни садржаји: друштвено окружење; локална мерна јединица за тежину (фунта); валута, намирнице и производи специфични за циљну културу.

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА Други страни језик, Српски језик и књижевност, Српски као нематерњи језик, Матерњи језик

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда другог циклуса основне школе. Аутори уџбеника и наставници обрађују их у складу са интересовањима ученика и актуелним збивањима у свету.

- 1) Лични идентитет
- 2) Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
- 3) Географске особености
- 4) Становање - форме, навике
- 5) Живи свет - природа, љубимци, очување животне средине, еколошка свест
- 6) Историја, временско искуство и доживљај времена (прошлост - садашњост - будућност)
- 7) Школа, школски живот, школски систем, образовање и васпитање
- 8) Професионални живот (изабрана - будућа струка), планови везани за будуће занимање
- 9) Млади - деца и омладина
- 10) Животни циклуси
- 11) Здравље, хигијена, превентива болести, лечење
- 12) Емоције, љубав, партнерски и други међуљудски односи
- 13) Транспорт и превозна средства
- 14) Клима и временске прилике
- 15) Наука и истраживања
- 16) Уметност (нарочито модерна књижевност за младе; савремена музика)
- 17) Духовни живот; норме и вредности (етички и верски принципи); ставови, стереотипи, предрасуде, толеранција и емпатија; брига о другоме
- 18) Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
- 19) Слободно време - забава, разонода, хобији
- 20) Исхрана и гастрономске навике
- 21) Путовања
- 22) Мода и облачење
- 23) Спорт
- 24) Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења
- 25) Медији, масмедији, интернет и друштвене мреже
- 26) Живот у иностранству, контакти са странцима, ксенофобија

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, садржаја и препоручених језичких активности у комуникативним ситуацијама наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи дефинисани по областима, тј. комуникативним функцијама, усмеравају наставника да операционализује исходе на нивоу једне или више наставних јединица. Наставник за сваку област има дефинисане исходе и од

њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и припреме часа, дефинише исходе имајући у виду ниво постигнућа ученика. То значи да исходе треба класификовати од оних које би сви ученици требало да достигну, преко оних које остварује већина па до оних које достиже мањи број ученика са високим степеном постигнућа.

При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у уџбенику приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упуту ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања.

Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа.

Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социolingвистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик - наставник, као и ученик - ученик.

Назив предмета	ИСТОРИЈА
Циљ	Циљ учења Историје је да ученик, изучавајући историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне основна историјска знања и компетенције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према себи, сопственом и националном идентитету, културно- историјском наслеђу, друштву и држави у којој живи.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– разликује основне временске одреднице (годину, деценију, век, миленијум, еру); – лоцира одређену временску одредницу на временској ленти; – разликује начине рачунања времена у прошлости и садашњости; – именује периоде прошлости и наведе граничне догађаје; – разврста историјске изворе према њиховој основној подели; – повеже врсте историјских извора са установама у којима се чувају (архив, музеј, библиотека); – наведе главне проналаске и опише њихов утицај на начин живота људи у праисторији; – разликује основне одлике каменог и металног доба; – лоцира на историјској карти најважније цивилизације и државе Старог истока; – користећи историјску карту, доведе у везу особине рељефа и климе са настанком цивилизација Старог истока; – одреди место припадника друштвене групе на графичком приказу хијерархије заједнице; – пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева на Старом истоку; – наведе најважније одлике државног уређења цивилизација Старог истока; – идентификује основна обележја и значај религије у цивилизацијама Старог истока; – разликује врсте писама цивилизација	ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ	Основни садржаји Појам прошлости и историја као наука о прошлости људског друштва. Хронологија – рачунање времена. Подела прошлости и периодизација историје. Историјски извори – дефиниција, основна подела и установе у којима се чувају. Проширени садржаји Сродне науке и помоћне историјске науке. Историја око нас. Историјско наслеђе – тековине.
	ПРАИСТОРИЈА	Основни садржаји Основне одлике праисторије (начин живота људи, проналасци). Подела праисторије (камено, метално доба). Проширени садржаји Најважнији праисторијски локалитети у Европи и Србији (Ласко, Алтамира, Лепенски Вир, Винча...).
	СТАРИ ИСТОК	Основни садржаји Појам Старог истока – географске одлике, најзначајније цивилизације (Месопотамија, Египат, Јудеја, Феникија). Друштвени односи (робовласничко и теократско друштво) и државно уређење (монархија – царства/краљевства) у цивилизацијама Старог истока. Основне одлике привреде и свакодневни живот – обичаји, занимања, култура исхране и становања. Култура и историјско наслеђе народа Старог истока – религија (монотеизам и политеизам), писмо, књижевност, уметност, наука, цивилизацијске тековине (математика, архитектура, календар, иригациони систем, саобраћајна средства, медицина, закони...). Проширени садржаји Специфичности египатске религије. Специфичности религија цивилизација Месопотамије. Основне одлике јудаизма. Најважније цивилизације Далеког истока (Индија, Кина).

Школски програм 2025-2029.

Старог истока; – илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа народа Старог истока на савремени свет; – користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност у одговарајући миленијум или век; – изложи, у усменом или писаном облику, историјске догађаје исправним	АНТИЧКА ГРЧКА	Основни садржаји Појам античке Грчке – географске одлике. Најстарији период грчке историје (Критска и Микенска цивилизација). Грчки митови (појам, примери) и хомерски епови. Колонизација и основне одлике привреде. Полиси – Спарта и Атина (појам полиса, структура друштва, државно уређење). Грчко-персијски ратови. Пелопонески рат – узроци и последице.

хронолошким редоследом; – прикупи и прикаже податке из различитих извора информација везаних за одређену историјску тему; – визуелне и текстуалне информације повеже са одговарајућим историјским периодом или цивилизацијом; – опише особености природних услова и географског положаја античке Грчке; – лоцира на историјској карти најважније цивилизације и државе античке Грчке; – приказује друштвену структуру и државно уређење грчких полиса на примеру Спарте и Атине; – пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева у античкој Грчкој, – идентификује узроке и последице грчко-персијских ратова и Пелопонеског рата; – истражи основна обележја и значај религије старих Грка; – разликује легенде и митове од историјских чињеница; – наведе значај и последице освајања Александра Великог; – илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа античке Грчке и хеленистичког доба на савремени свет; – користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност из историје античке Грчке и хеленизма у одговарајући миленијум, век или деценију; – израчуна временску удаљеност између појединих догађаја; – користи основне историјске појмове; – лоцира на историјској карти простор настанка и ширења Римске државе; – наведе основне разлике између античке римске републике и царства; – разликује узроке од последица најзначајнијих догађаја у историји античког Рима; – истражи основна обележја и значај религије античког Рима; – илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа античког Рима на савремени свет; – пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева у античком Риму; – наведе најзначајније последице настанка и ширења хришћанства; – лоцира на карти најважније римске локалитете на територији Србије;		Култура и свакодневни живот (религија, олимпијске игре, митологија, уметност, наука, обичаји, занимања). Хеленистичко доба и његова култура. Историјско наслеђе (институције, закони, књижевност, позориште, филозофија, демократија, медицина, уметност, архитектура, беседништво, олимпијске игре). Проширени садржаји Пелопонески рат (ток рата, најважнији догађаји и личности). Најистакнутије личности: Драконт, Перикле, Филип II, Аристотел, Архимед... Грчка митологија, пантеон. Седам светских чуда античког доба.
– користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност из историје античког Рима у одговарајући миленијум, век или деценију.	АНТИЧКИ РИМ	Основни садржаји Појам античког Рима – географске одлике и периодизација. Оснивање Рима (легенда о Ромулу и Рему). Структура друштва и уређење Римске републике. Ширење Римске државе (освајања и провинције,

		привреда). Рим у доба царства – принципат и доминат. Култура и свакодневни живот (религија, уметност, наука, обичаји, занимања). Хришћанство – појава и ширење. Пад Западног римског царства (почетак Велике сеобе народа, подела царства и пад Западног царства). Историјско наслеђе (абецеда, календар, медицина, уметност, архитектура, путеви, водовод, канализација, терме, римски бројеви, хришћанство, римско наслеђе на територији Србије). Проширени садржаји Етрурци. Римска војска. Римски градови на територији Србије. Најистакнутије личности: Ханибал, Цицерон, Јулије Цезар, Клеопатра, Октавијан Август, Константин Велики... Римски пантеон. Гладијаторске борбе.

Кључни појмови садржаја: историјски извори, хронологија, друштво, држава, стари век.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења је конципиран тако да су за сваку од пет тематских целина (Основи проучавања прошлости, Праисторија, Стари исток, Античка Грчка и Антички Рим), дати исходи, основни и проширени садржаји.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи историју. Они омогућавају да се циљ наставе историје достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа.

Тако дефинисани исходи помажу наставнику у планирању и реализовању непосредног рада са ученицима, олакшавајући му одређивање обима и дубине обраде појединих наставних садржаја. Основне и проширене садржаје чине најважнији догађаји, појаве и процеси, као и знамените личности које су обележиле најстарији период историје. Обим проширених садржаја прилагођава се могућностима и интересовањима ученика. Програм се може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају (археолошка налазишта, музејске збирке). Сви садржаји су у функцији остваривања исхода предвиђених програмом.

Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода је та да је фокусирана на учење у школи, што значи да ученик треба да учи:

- смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из историје и других предмета;
- проблемски: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- критички: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- кооперативно: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе,

могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи омогућавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. Препорука је да планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима. У планирању и припремању наставе, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморефлексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

ДОДАТНИ САДРЖАЈИ КОЈИ ИЗРАЖАВАЈУ ПОСЕБНОСТ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ - МАЂАРСКА НАЦИОНАЛНА МАЊИНА

Праисторијска налазишта у Панонској низији (на територији данашње Мађарске)
Панонска низија у антици – значајни остаци римске власти у Панонској низији

Назив предмета	ГЕОГРАФИЈА
Циљ	Циљ учења Географије је да ученик појмовно и структурно овлада природно-географским, демографским, насеобинским, политичко-географским, економско-географским, интеграционим и глобалним појавама и процесима у Србији и свету уз неговање вредности мултикултуралности и патриотизма.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити устању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
– повеже постојећа знања о природи и друштву са географијом као науком; – повеже географска знања о свету са историјским развојем људског друштва и научно-техничким прогресом; – на примерима покаже значај учења географије за свакодневни живот човека; – разликује одговорно од неодговорног понашања човека према природним ресурсима и опстанку живота на планети Земљи; – разликује појмове васиона, галаксија, Млечни пут, Сунчев систем, Земља; – објасни и прикаже структуру Сунчевог система и положај Земље у њему; – разликује небеска тела и наводи њихове карактеристике; – одреди положај Месеца у односу на Земљу и именује месечеве мене; – помоћу глобуса опише облик Земље и наведе доказе о њеном облику; – помоћу карте опише распоред копна и воде на Земљи и наведе називе континената и океана; – примерима објасни деловање Земљинетеже на географски омотач; – разликује и објасни Земљина кретања и њихове последице; – повеже смер ротације са сменом дана и ноћи; – повеже нагнутост земљине осе са различитом осветљеношћу површине Земље; – повеже револуцију Земље са сменом годишњих доба на северној и јужној полулопти и појавом топлотних појасева; – разликује деловање унутрашњих сила (сила Земљине теже, унутрашња топлота Земље); – разликује основне омотаче унутрашњеграђе Земље; – наведе спољашње силе (ветар, вода) Земље; – помоћу карте и цртежа опише начине и последице кретања литосферних плоча	ЧОВЕК И ГЕОГРАФИЈА	Ширење географских хоризоната и велика географска открића. Одговорност човека према планети Земљи.
	ВАСИОНА	Васиона, галаксија, Млечни пут, звезде, сазвежђа. Сунчев систем: Сунце, планете, сателити, Месец, месечеве мене, астероиди, комете, метеори.
	ПЛАНЕТА ЗЕМЉА	Облик Земље и структура њене површине Облик и димензије Земље, распоред копна и воде на Земљи Сила Земљине теже, глобус, екватор, полови.
		Земљина кретања Ротација Земље и последица ротације: смена обданице и ноћи, привидно кретање Сунца, локално време. Револуција Земље и последице револуције: неједнака дужина обданице и ноћи током године, смена годишњих доба, календар, топлотни појасеви.
		Унутрашња грађа и рељеф Земље Постанак и унутрашња грађа Земље, литосферне плоче: кретање плоча, промена положаја континената. Вулканизам и земљотреси: елементи, настанак, зоне појава у свету и Србији, последице и шта радити у случају земљотреса. Стене: магматске, седиментне, метаморфне. Постанак рељефа процесима набирања и раседања, планине, низије, надморска и релативна висина. Обликовање рељефа дејством воде (радом река, таласа, леда, раставање стена) и ветра. Човек и рељеф (позитивни и негативни утицаји).
		Ваздушни омотач Земље Атмосфера (састав, структура и значај). Време и клима: климатски елементи и појаве (температура, притисак, влажност ваздуха, падавине, облачност, ветар). Климатски чиниоци, основни типови климе. Човек и клима (атмосферске непогоде, утицај човека на климу).

(вулканизам, земљотреси, набирање и раседање); разликује хипоцентар и епицентар и наведе трусне зоне у свету и у Србији; – наведе поступке које ће предузети за време земљотреса ; – опише процес вулканске ерупције и њене последице; – помоћу фотографија или узорка стена разликује основне врсте стена, описује њихов настанак и наводи примере за њихово коришћење; – помоћу карте, цртежа и мултимедија објашњава настанак планина и низија и разликује надморску и релативну висину; – разликује ерозивне и акумулативне процесе; – наведе примере деловања човека на промене у рељефу (броне, насипи, копови); – опише структуру атмосфере; – наведе временске промене које се дешавају у тропосфери (ветрови, падавине, облаци, загревање ваздуха...); – разликује појам времена од појма клима; – наведе климатске елементе и чиниоце и основне типове климе; – графички представи и чита климатске елементе (климадијаграм) користећи ИКТ; – користи дневне метеоролошке извештаје из медија и планира своје активности у складу са њима; – наводи примере утицаја човека на загађење атмосфере и предвиђа последице таквог понашања; – наводи примере о утицају атмосферских непогода на човека (екстремне температуре и падавине, град, гром, олуја); – уочава и разликује на географској карти океане, већа мора, заливе и мореузе; – наведе и опише својства морске воде; – помоћу карте прави разлику између речне мреже и речног слива; – наведе и опише елементе реке (извор, ушће, различити падови на речном току); – разликује типове језерских басена према начину постанка; – наведе узроке настанка поплава и бујица и објасни последице њиховог дејства; – наведе поступке које ће предузети за време поплаве и након ње; – наведе примере утицаја човека на загађивање вода и предвиђа последице таквог понашања; – помоћу карте повеже климатске условеса распрострањеношћу живог света на Земљи; – помоћу карте наведе природне зоне и карактеристичан живи свет у њима; – опише утицај човека на изумирање одређених биљних и животињских врста; – наведе примере за заштиту живог света на Земљи.		Воде на Земљи	Светско море и његова хоризонтална подела, својства морске воде (сланост, температура, боја, провидност), кретање морске воде (таласи, цунами, плима и осека, морске струје). Воде на копну: подземне воде и извори, реке, језера и ледници. Човек и вода – поплаве и бујице, заштита вода од загађења
		Биљни и животињски свет на Земљи	Распростирање биљног и животињског света на Земљи. Угроженост и заштита живог света.

Програм наставе и учења географије који је пред вама представља програм оријентисан на исходе. Суштинска промена овог програма, у односу на претходни, је у томе да је он оријентисан на процес учења и ученичка постигнућа, а не на наставне садржаје. Исходи дефинисани програмом представљају ученичка постигнућа и као такви су основна водила наставнику који креира наставу и учење. Програм наставе и учења је тематски конципиран. За сваку област/тему дати су садржаји. Како је сада у први план стављен исход, а не садржај предмета, наставни садржаји дати у програму представљају само препоручене садржаје наставнику. Наставник је креатор наставе и учења и он има пуну слободу у планирању, осмишљавању и коришћењу садржаја којима ће остварити дефинисане исходе.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи географију. Они омогућавају да се циљ наставе географије достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа.

Тако дефинисани исходи помажу наставнику у планирању и реализовању непосредног рада са ученицима, олакшавајући му одређивање обима и дубине обраде појединих наставних садржаја. Сви препоручени садржаји су у функцији остваривања исхода предвиђених програмом.

Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода је та да је фокусирана на учење у школи, што значи да ученик треба да учи:

- смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем онога што учи са оним што је већ учио из других предмета;
- проблемски: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- критички: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- кооперативно: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи (глобални) план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Јако је важно да при планирању за конкретан час наставник, поред својих, испланира и активности ученика.

У фази планирања наставе и учења треба имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања ученика је у функцији развоја ученика у достизању исхода. Праћење и вредновање ученика започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на то ће се процењивати његов даљи ток напредовања. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. У ту сврху, сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи

саморефлексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да их остваре. Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење остваривања прописаних циљева, исхода и стандарда постигнућа ученика у току савладавања школског програма. Ученик се оцењује на основу усмене провере постигнућа, писмене провере и практичног рада. Ученик се оцењује и на основу активности и његових резултата рада: писању и излагању презентација, различитим облицима групног рада, рад на пројектима и сл. Критеријуми бројчаног оцењивања (сумативно оцењивање) су дефинисани Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању.

Од ученика не захтевати меморисање фактографског и статистичког материјала како би знања била применљива, а ученици оспособљени да сами истражују и анализирају одређене географске објекте, појаве и процесе.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

Назив предмета	БИОЛОГИЈА
Циљ	Циљ учења Биологије је да ученик изучавањем живих бића у интеракцији са животном средином развије одговоран однос према себи и природи и разумевање значаја биолошке разноврсности и потребе за одрживим развојем.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ ПРЕПОРУЧЕНИ
– истражује особине живих бића према упутствима наставника и водирачуна о безбедности током рада; – групише жива бића према њиховим заједничким особинама; – одабира макро-морфолошкивидљиве особине важне за класификацију живих бића; – идентификује основне прилагођености спољашње грађе живих бића на услове животне средине, укључујући и основне односе исхране и распрострањење; – једноставним цртежом прикаже биолошке објекте које посматра и истражује и означи кључне детаље; – прикупља податке о варијабилности организама унутар једне врсте, табеларно и графички их представља и изводи једноставне закључке; – разликује наследне особине и особине које су резултат деловања средине, на моделима из свакодневног живота; – поставља једноставне претпоставке, огледом испитује утицај срединских фактора на ненаследне особине живих бића и критички сагледава резултате; – користи доступну ИКТ и другог према у истраживању, обради података и приказу резултата; – доведе у везу промене у спољашњој средини (укључујући утицај човека) са губитком разноврсности живих бића на Земљи; – направи разлику између одговорног и неодговорног односа према живим бићима у непосредном окружењу; – предлаже акције бриге о биљкама и животињама у непосредном окружењу, учествује у њима, сарађује са осталим учесницима и решава конфликте на ненасиљан начин;	ПОРЕКЛО И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОТА	Жива бића, нежива природа и биологија. Особине живих бића: ћелијска грађа, исхрана, дисање, излучивање, надражљивост, покретљивост, размножавање, раст и развиће. Једноћелијски и вишећелијски организми. Основе класификације: главни (морфолошки) карактери и особине важне за класификацију. Формирање скупова карактера који се уклапају једни у друге (груписање живих бића). Исхрана. Храна као извор енергије и градивних супстанци потребних за обављање свих животних процеса. Дисање као размена гасова у различитим срединама. Излучивање. Надражљивост. Покретљивост – кретање. Размножавање: бесполно и полно. Раст и развиће. Дужина живота. Промене које човек пролази током развића; пубертет и полна зрелост.
	ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА	Живот у воденој и копненој средини – изглед, прилагођености на начин живота Живот у води – изглед, прилагођености на начин живота. Живот на копну – изглед, прилагођености на начин живота. Живот под земљом – изглед, прилагођености на начин живота.
	НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА	Преношење особина са родитеља на потомке. Разлике родитеља и потомака. Разлике полног и бесполног размножавања у настанку варијабилности. Јединке унутар једне врсте се међусобно разликују (варијабилност) – узроци варијабилности: наслеђивање и утицај средине на развиће сваке јединке. Варијабилност организама унутар врсте је предуслов за еволуцију.
	ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ	Жива бића из непосредног окружења. Позитиван и негативан утицај људи на жива бића и животну средину.. Заштита живих бића и животне средине. Пројекат очувања природе у мом крају. Дивље животиње као кућни љубимци – да или не. Значај врста за човека (самоникло јестиво, лековито, отровно биље; животиње као храна и могући преносиоци болести, отровне животиње).
	ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ	Здрава исхрана и унос воде. Енергетски напизи. Штетност дуванског дима и психоактивних супстанци. Физичка активност и здравље. Промене у пубертету и последице прераног ступања у сексуалне односе.

– илуструје примерима деловање људи на животну средину и процењује последице таквих дејстава; – идентификује елементе здравог начина живота и у односу на њих уме да процени сопствене животне навике и избегава ризична понашања.		

Кључни појмови садржаја: истраживање, разноврсност живих бића, прилагођеност на услове животне средине, варијабилност у оквиру врсте, наследне особине, брига о живим бићима и животној средини.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења Биологије за пети разред је део спиралног програма Биологије за основну школу и оријентисан је на остваривање исхода.

Спирални програм подразумева да у сваком разреду из сваке области ученик усваја мању количину информација, до којих долази самостално уз подршку наставника. У сваком наредном разреду количина информација – знања се по мало повећава, при чему се ново знање повезује са знањем и искуством стеченим у претходном разреду, уз постепено појачавање захтева, у смислу логичких и методолошких операција. На тај начин се знање постепено проширује и продубљује, односно гради. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи биологију. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у пет области предмета: порекло и разноврсност живота, јединство грађе и функције као основа живота, наслеђивање и еволуција, живот у екосистему и човек и здравље. (Исходи за шесту област посматрање, мерење и експеримент у биологији су распоређени у претходних пет, сходно планираним активностима.) Исходи омогућавају да се циљ наставе биологије достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и ревидираним стандардима. Они не прописују структуру, садржаје и организацију наставе, као ни критеријуме и начин вредновања ученичких постигнућа. За израду исхода коришћена је ревидирана Блумова таксономија. Исходи су формулисани на нивоу примене. Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода Биологије је настава усмерена на учење у школи, што значи да ученик треба да учи:

- смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из биологије и других предмета;
- проблемски: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- критички: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- кооперативно: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

Учећи на овај начин, ученик стиче нове вредности јер наставник поставља другачије захтеве. Нове вредности

- Употреба знања
- Анализа знања
- Синтеза знања (стваралачко мишљење)
- Вредновање знања (критичко мишљење)

Захтеви које наставник поставља ученику у настави

- Искористи у новој ситуацији
- Уреди по задатом критеријуму
- Планирај решење
- Реши проблем
- Смисли нову примену
- Какав је твој став
- Наведи аргументе за свој став

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања.

Ниво циља учења	Одговарајући начин оцењивања
Памтити (навести, препознати, идентификовати...)	Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова.
Разумети (навести пример, упоредити, објаснити, препричати...)	Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји.
Применити (употребити, спровести, демонстрирати...)	Лабораторијске вежбе, проблемски задаци, симулације.
Анализирати (систематизовати, приписати, разликовати...)	Дебате, истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема
Евалуирати (проценити, критиковати, проверити...)	Дневници рада, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци.
Креирати (поставити хипотезу, конструисати, планирати...)	Експерименти, истраживачки пројекти.

Такође, потребно је ускладити оцењивање са његовом сврхом.

Сврха оцењивања	Могућа средства оцењивања
Оцењивање наученог (сумативно)	Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји.
Оцењивање за учење (формативно)	Посматрање, контролне вежбе, дијагностички тестови, дневници рада, самоевалуација, вршњачко оцењивање, практичне вежбе.

У вредновању наученог, поред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања. На интернету, коришћењем кључних речи outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical), могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Када је у питању нпр. практичан рад (тимски рад, пројектна настава, теренска настава и слично) може се применити табела у којој су приказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености. Наставник треба да означи показатељ који одговара понашању ученика.

Групни рад	Елементи процене задатка са показатељима		
Ниво постигнућа	1. рад у групи	2. познавање тематике	3. размена, повезивање и примена идеја
комплетно	Ученик сарађује са члановима групе, уважава њихове потребе како би се задатак што успешније обавио	Ученик поседује знања, активно подстиче размену идеја и знања са члановима групе и уважава њихове идеје.	Ученик размењује идеје са другима и примењује идеје за решавање задатка
делимично	Ученику је потребна помоћ како би сарађивао са члановима групе	Ученик поседује извесна знања и малосуделује у размени идеја	Ученику је потребна помоћ у примени идеја у решавању задатка
ништа	Ученик је неуспешан кад ради у групи	Ученик омаловажава мишљење осталих чланова у тиму	Ученик не доприноси заједничком раду

Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, се може обавити са групом тако да се од сваког чланатражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана по наособ (тзв. вршњачко оцењивање).

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика. Употребу портфолија отежавају недостатак критеријума за одабир продуката учења, материјално-физички проблеми, време, финансијска средства и велики број ученика. Већи број ометајућих фактора је решио успостављањем сарадње наставника са стручним сарадником у прикупљању прилога и успостављању критеријума оцењивања, уз коришћење Блумове таксономије.

Како ни један од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања.

Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Свешто се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

Назив предмета	МАТЕМАТИКА
Циљ	Циљ учења Математике је да ученик, овладавајући математичким концептима, знањима и вештинама, развије основе апстрактног и критичког мишљења, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и писмом и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	144

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– израчуна вредност једноставнијег бројевог израза и реши једноставну линеарну једначину или неједначину (у скупу природних бројева) – реши једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину (у скупу природних бројева) – примени правила дељивости са 2, 3, 4, 5, 9, 25 и декадним јединицама – разликује просте и сложене бројеве и растави број на просте чиниоце – одреди и примени НЗС и НЗД – изводи скуповне операције уније, пресека, разлике и правилно употребљава одговарајуће скуповне ознаке – правилно користи речи и, или, не, сваки у математичко-логичком смислу – анализира односе датих геометријских објеката и запише их математичким писмом – опише основне појмове у вези са кругом (центар, полупречник, тангента, тетива) и одреди положај тачке и праве у односу на круг – нацрта праву паралелну датој правој користећи геометријски прибор – упореди, сабира и одузима дужи, конструктивно и рачунски – преслика дати геометријски објекат централном симетријом и транслацијом – правилно користи геометријски прибор – идентификује врсте и опише својства углова (суседни, упоредни, унакрсни, углови на трансверзали, углови са паралелним крацима) и примени њихове узајамне односе – нацрта праву нормалну на дату праву користећи геометријски прибор – измери дати угао и нацрта угао задате мере – упореди, сабере и одузме углове рачунски и конструктивно – реши једноставан задатак применом основних својстава паралелограма	ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ И ДЕЉИВОСТ	Први део Својства операција сабирања, множења, одузимања и дељења у скупу $\mathbb{N}_0$. Дељење са остатком у скупу $\mathbb{N}_0$ (једнакост $a = bq + r$, $0 \leq r < b$). Својства дељивости; чиниоци и садржаоци природног броја. Дељивост са 2, 5 и декадним јединицама. Дељивост са 4 и 25. Дељивост са 3 и 9. Скупови и скуповне операције: унија, пресек и разлика. Други део Прости и сложени бројеви. Ератостеново сито. Растављање природних бројева на просте чиниоце. Заједнички делилац и највећи заједнички делилац. Еуклидов алгоритам за налажење НЗД. Заједнички садржалац и најмањи заједнички садржалац. Веза између НЗД и НЗС.
	ОСНОВНИ ПОЈМОВИ ГЕОМЕТРИЈЕ	Тачке и праве; односи припадања и распореда. Однос правих у равни; паралелност. Мерење дужине и једнакост дужи. Кружница и круг. Кружница и права. Преношење и надовезивање дужи. Централна симетрија. Вектор и транслација.
	УГАО	Угао, централни угао; једнакост углова. Надовезивање углова (суседни углови, конструктивно упоређивање, сабирање и одузимање углова). Упоредни углови; врсте углова. Мерење углова, сабирање и одузимање мере углова. Угао између две праве; нормалне праве; унакрсни углови. Углови на трансверзали. Транслагација и углови.

(једнакост наспрамних страница и наспрамних углова)		
– прочита, запише, упоређи и представи на бројевној полуправој разломке у оба записа и преводи их из једног записа у други – одреди месну вредност цифре у запису децималног броја – заокругли број и процени грешку заокругљивања; – израчуна вредност једноставнијег бројевног израза и реши једноставну линеарну једначину и неједначину – реши једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину – одреди проценат дате величине – примени размеру у једноставним реалним ситуацијама – примени аритметичку средину датих бројева – сакупи податке и прикаже их табелом и кружним дијаграмом и по потреби користи калкулатор или расположиви софтвер – идентификује основну симетричну фигуру и одреди њен осу симетрије – симетрично преслика тачку, дуж и једноставнију фигуру користећи геометријски прибор – конструише симетралу дужи, симетралу угла и примењује њихова својства – конструише праву која је нормална на дату праву или паралелна датој правој	РАЗЛОМЦИ	Први део Појам разломка облика a/b ($a, b \in \mathbb{N}$). Придруживање тачака бројевне полуправе разломцима. Проширивање, скраћивање и упоређивање разломака. Децимални запис разломка и превођење у запис облика a/b ($b \neq 0$). Упоредивање бројева у децималном запису. Заокругљивање бројева. Други део Основне рачунске операције с разломцима (у оба записа) и њихова својства. Изрази. Једначине и неједначине у скупу разломака. Трећи део Примене разломака (проценти, аритметичка средина, размера. Основна неједнакост $p < (p+q)/2 < q$).
	ОСНА СИМЕТРИЈА	Осна симетрија у равни и њене особине. Оса симетрије фигуре. Симетрала дужи и конструкција нормале. Симетрала угла.

Кључни појмови садржаја: операције са природним бројевима, скуповне операције, НЗС и НЗД, врсте углова и операције са угловима, операције са разломцима, проценат, симетрије и трансформација.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Основне карактеристике програма математике су: усклађеност са програмом математике за први циклус основног образовања и васпитања, логичка повезаност садржаја и настојање, где год је то могуће, да садржаји претходе садржајима других предмета у којима се примењују. При избору садржаја и писању исхода за предмет математика узета је у обзир чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичким језиком, математичко резоновање и доношење закључака и одлука. Такође, у обзир је узета и чињеница да сам процес учења математике има своје посебности које се огледају броју година изучавања и недељног броја часова предмета и неопходности стицања континуираних знања.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

Предлог за реализацију програма

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама (укупан број часова за тему, број часова за обраду новог градива + број часова за утврђивање и систематизацију градива). Приликом израде оперативних планова наставник распоређује укупан број часова предвиђен за

поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежбавање, понављање, проверавање и систематизација знања), водећи рачуна о циљу предмета и исходима.

Природни бројеви и дељивост (34; 16+18)

Основни појмови геометрије (17; 7+10)

Угао (17; 7+10)

Разломци (55; 23+32)

Осна симетрија (13; 5+8)

У програму су садржаји појединих тема подељени на два или три дела, због тога што је пожељно комбиновати алгебарске и геометријске садржаје. Предложени редослед реализације тема:

1. Природни бројеви и дељивост – први део;
2. Основни појмови геометрије;
3. Природни бројеви и дељивост – други део;
4. Разломци – први део;
5. Угао;
6. Разломци – други део;
7. Осна симетрија;
8. Разломци – трећи део.

Предложена подела тема и редослед реализације нису обавезни за наставнике, већ само представљају један од могућих модела.

Напомена: за реализацију 4 писмена задатака (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре планиране исходе, које методе и технике да примени, као и које активности ће за то одабрати. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање који одговарају активностима планираним за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за друге потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљ коме се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче, организује и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе треба да буде и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес треба започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета

Назив предмета	ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО
Циљ	Циљ учења Информатике и рачунарства је оспособљавање ученика за управљање информацијама, безбедну комуникацију у дигиталном окружењу, производњу дигиталних садржаја и креирање рачунарских програма за решавање различитих проблема у друштву које се развојем дигиталних технологија брзо мења.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАС Т / ТЕМА	САДРЖАЈИ
– наведе примену информатике и рачунарства у савременом животу; – правилно користи ИКТ уређаје; – именује основне врсте и компоненте ИКТ уређаја; – прави разлику између хардвера, софтвера и сервиса; – прилагоди радно окружење кроз основна подешавања; – креира дигитални слику и примени основне акције едитовања и форматирања (самостално и сараднички); – креира текстуални документ и примени основне акције едитовања и форматирања (самостално и сараднички); – примени алате за снимање и репродукцију аудио и видео записа; – креира мултимедијалну презентацију и примени основне акције едитовања и форматирања (самостално и сараднички); – сачува и организује податке; – разликује основне типове датотека; – реагује исправно када дође у потенцијално небезбедну ситуацију у коришћењу ИКТ уређаја; – доводи у везу значај правилног одлагања дигиталног отпада и заштиту животне средине; – разликује безбедно од небезбедног, пожељно од непожељног понашања на Интернету; – реагује исправно када дођу у контакт са непримереним садржајем или са непознатим особама путем Интернета; – приступа Интернету, самостално претражује, проналази информације у дигиталном окружењу и преузима их на свој уређај; – информацијама на интернету приступи критички; – спроводи поступке за заштиту личних података и приватности на Интернету; – разуме значај ауторских права; – препознаје ризик зависности од технологије и доводи га у	ИКТ	Предмет изучавања информатике и рачунарства. ИКТ уређаји, јединство хардвера и софтвера. Подешавање радног окружења. Организација података. Рад са сликама. Рад са текстом. Рад са мултимедијом. Рад са презентацијама.
	ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Употреба ИКТ уређаја на одговоран и сигуран начин. Правила безбедног рада на Интернету. Претраживање Интернета, одабир резултата и преузимање садржаја. Заштита приватности личних података. Заштита здравља, ризик зависности од технологије и управљање временом.
	РАЧУНАРСТВО	Увод у логику и скупове: унија, пресек, разлика; речи „и“, „или“, „не“, „сваки“, „неки“, „ако...онда“ Увод у алгоритме аритметике: писмено сабирање, множење, дељење с остатком, Еуклидов алгоритам. Увод у тему програмирања. Радно окружење изабраног софтвера за визуелно програмирање. Алати за рад са графичким објектима, текстом, звуком и видеом. Програм – категорије, блокови наредби, инструкције. Програмске структуре (линијска, циклична, разграната).

везу са својим здрављем; – рационално управља временом које проводи у раду са технологијом и на Интернету; – изводи скуповне операције уније, пресека, разлике и правилно употребљава одговарајуће скуповне ознаке; – схвати математичко-логички смисао речи „и“, „или“, „не“, „сваки“, „неки“, израза „ако...онда“; – зна алгоритме аритметике (сабирања, множења, дељења с остатком, Еуклидов алгоритам) и интерпретира их алгоритамски; – наведе редослед корака у решавању једноставног логичког проблема; – креира једноставан рачунарски програм у визуелном окружењу; – сврсисходно примењује програмске структуре и блокове наредби; – користи математичке операторе за израчунавања; – објасни сценарио и алгоритам пројекта; – анализира и дискутује програм; – проналази и отклања грешке у програму; – сарађује са осталим члановима групе у одабиру теме, прикупљању и обради материјала у вези са темом, формулацији и представљању резултата и закључака; – одабира и примењује технике и алате у складу са фазама реализације пројекта; – наведе кораке и опише поступак решавања пројектног задатка; – вреднује своју улогу у групи при изради пројектног задатка и активности за које је био задужен; – поставља резултат свог рада на Интернет, ради дељења са другима, уз помоћ наставника		Фазе пројектног задатка од израде плана до представљања решења. Израда пројектног задатка у групи у корелацији са другим предметима. Представљање резултата пројектног задатка.

Кључни појмови садржаја: ИКТ, ИКТ уређаји, датотека, мултимедијална презентација, дигитална писменост, Интернет, рачунарство, алгоритам.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета Информатика и рачунарство, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по спиралном моделу и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи говоре о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи овај предмет. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у три тематске целине: ИКТ, Дигитална писменост и Рачунарство.

У настави оријентисаној на постизање исхода потребно је уважити стечене дигиталне вештине ученика. У планирању и припремању наставе, наставник полази од исхода које треба остварити и планира, не само своје, већ, превасходно активности ученика на часу. Наставник треба да буде више оријентисан ка менторској улози, а мање ка предавачкој. Потребно је да наставник програмске исходе, који треба да се достигну до краја петог разреда, разложи на исходе – кораке за сваки час, било да се ради о часовима обраде или утврђивања, а које треба да оствари сваки ученик. Такође, треба да за сваки час планира и припреми средства и начине провере остварености пројектованих исхода. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама из разредног већа због успостављања корелација међу предметима.

Потребно је радити на развоју алгоритамског начина мишљења у поступку решавања проблема и задатака, развоју логичког мишљења и изградњи личних стратегија за учење уз примену ИКТ-а.

Да би сви ученици достигли предвиђене исходе, потребно је активности осмислити тако да укључују практичан рад, уз примену ИКТ-а, повезивање различитих садржаја из других тема унутар самог предмета, као и са другим предметима. Пожељно је да планиране активности на часу прати сажето и јасно упутство ученику за реализацију задатка, уз демонстрацију поступка. Оставити простор за ученичку иницијативу и креативност, односно да се кроз дискусију са ученицима одаберу најадекватнији алати, концепти и стратегије за реализацију одређених активности. У току реализације

планираних активности радити на успостављању и неговању навика и понашања као што су поступност, истрајност, аналитичност, самосталност у раду и спремност на сарадњу.

Достизање дефинисаних исхода може се остварити уз одређени степен слободе наставника како у избору метода рада, програмских алата и технологија (рачунар, дигитални уређај...), тако и у редоследу и динамици реализације елемената различитих тематских области. На интернету се могу се наћи примери добре праксе који се, уз прилагођавање условима рада и поштовањем ауторских права, могу користити.

С обзиром да је настава овог предмета теоријско-практичног карактера изводи се са половином одељења (одељења која имају до 30, а не мање од 25 ученика се деле на групе). Школе које не поседују просторне и техничке могућности и чији је број ученика у одељењу мањи од 25, могу да изврше поделу одељења на групе уз сагласност Министарства, односно надлежне Школске управе.

Настава се реализује у рачунарском кабинету/дигиталној учионици.

Информационо-комуникационе технологије (9)

Реализацију ове тематске целине започети навођењем примера примене ИКТ-а. Мотивисати ученике да дискутују о могућности примене ИКТ-а из њихове перспективе, да опишу искуства у коришћењу дигиталних уређаја и наведу оно шта је њима важно код дигиталних уређаја: добар звук, боља фотографија, интернет, игрице, запажања како њихови родитељи користе ИКТ уређаје и слично.

Ученике информативно упознати са предметом изучавања информатике и рачунарства и то навођењем примера који би њима били познати. Објаснити појам информационо-комуникационе технологије (ИКТ). Увести појмове хардвер и софтвер.

Навести врсте рачунара и дигиталних уређаја које ученици користе, делове из којих се састоје: тастатура, миш, екран, екран осетљив на додир, кућиште, звучници и сл., наводећи њихову функцију. Дискутовати са ученицима о њиховом искуству са хардвером и ИКТ уређајима. Циљ је да ученици буду у стању да разумеју намену основних делова дигиталних уређаја које користе. Напоменути да у рачунару постоји меморија у којој се памте бројеви којима су описани текст, слика, звук... Показати на примеру како би се нека слика кодирала бројевима. Скренути пажњу на правилно руковање ИКТ уређајима.

Појам оперативни систем увести кроз повезивање претходног искуства ученика у коришћењу различитих дигиталних уређаја (кроз дискусију: нпр. који ОС користи мобилни телефон, навести примере: Android, Windows...). Нагласити који оперативни систем користе рачунари на којима ће радити у школи. Описати укратко улогу ОС, нагласити да препознаје и повезује делове рачунара и омогућава да користимо рачунар и друге дигиталне уређаје. На сличан начин увести и појам кориснички програми.

Кроз демонстрацију и личну активност ученика, скренути пажњу на правила која важе у кабинету и у раду са рачунарима и опремом (правилно укључивање, пријављивање, коришћење, одјављивање и искључивање рачунара). Увести појам „радна површина“ оперативног система (направити паралелу код рачунара и других дигиталних уређаја). Објаснити појмове икона, пречица, трака са задацима (навести елементе и њихову намену).

Увести појам „Контролна табла“, појаснити намену и начин покретања. Без улажења у све детаље контролне табле, са ученицима у овом разреду урадити само најосновнија подешавања уређаја (миша, монитора...) и радног окружења (регионална језичка подешавања ОС-а, језик тастатуре CP ћирилица и латиница, јачина звука...). Овде паралелно урадити све активности, према могућностима, и кроз основна подешавања на телефону јер су такви уређаји ученицима блиски.

Кроз конкретне примере објаснити појам датотеке и неопходност организације датотека у рачунару: чување и проналажење, премештање или брисање (поменути „Корпу за отпатке“). Дискутовати са ученицима о врстама датотека (текст, бројеви, слике, звук, видео и мултимедија).

За креирање, измене, чување и приказивање резултата рада у форми датотека, одабрати доступне корисничке програме (лиценциране или бесплатне), као што су програми за: цртање, обраду текста,

израду мултимедијалних презентација, снимање звука и видео-записа помоћу других уређаја (мобилни телефон, камера, микрофон...), репродукцију звука и видео материјала који могу бити инсталирани у рачунару или на „облаку“. Наставник може по својој процени одабрати и друге програме који ће такође утицати на стицање жељеног, функционалног ИКТ знања и вештина у раду са наведени мултимедијалним елементима.

У петом разреду ученик треба да креира и уреди дигиталне слике/цртеже коришћењем расположивих алата изабраног програма (селектовање, копирање, лепљење, промену величине слике, додавање и брисање облика, одсецање дела слике, чување, затварање, проналажење, дораду и чување продукта, као и алате за зумирање, унос текста, употребу „четкице“, „гумице“ и сл.).

При раду са текстом применити основне алате за уређивање и обликовање текста (унос текста, додавање, брисање, копирање, селектовање, поравнање, промена фонта, боје, величине слова, уметање слика...). Наглашавати потребу одабира одговарајућег писма (кодног распореда: ћирилица, латиница...) и инсистирати на примени правописа. Увежбати чување и штампање документа. Рад са табелама и сложенијим алатима обрадити у старијим разредима.

Паралелно са српском терминологијом поменути и изворне енглеске термине.

Снимање звука и видео-записа, сходно могућностима, започети демонстрацијом употребе уређаја: камера, микрофон, звучници, мобилни телефони, итд. Обухватити најосновније технике у процесу снимања (покрени, заустави, сачувај, обриши) и репродукције (покрени, паузирај, заустави, пусти од почетка, подеси јачину звука). У вежби чувања аудио/видео записа скренути пажњу на различите типове датотека у конкретном програму (нпр. mp3, mp4, avi, midi...).

При изради мултимедијалних презентација применити основне алате за уређивање и обликовање садржаја. У програму за израду мултимедијалних презентација користити раније креиране звучне и видео записе. Прилагодити тип датотеке изабраном програму (користити неки од расположивих програма за конверзију података). Кроз разговор са ученицима и кроз примере развити појам добре презентације и начине представљања (колико је битан садржај а не само форма).

Дигитална писменост (5)

При реализацији тематске целине Дигитална писменост појаснити ученицима шта значи коришћење ИКТ уређаја на одговоран и сигуран начин, и нагласити да то није обавеза само ИТ стручњака већ свих корисника. Демонстрирати функције антивирусног програма и заштитног зида. Анализирати са ученицима од каквог су материјала направљени ИКТ уређаји, да ли се такви материјали могу рециклирати и на које све начине се могу одлагати дигитални уређаји који нису у употреби, у циљу заштите животне средине.

Проверити са ученицима њихова досадашња искуства у коришћењу веб-прегледача (читача, браузера). Разговарати о сајтовима претраживачима и начинима претраге, увести појмове аутор и ауторска права и навести основне лиценце. Претрагу интернета и одабир релевантних страница из приказаних резултата претраге. (Како проналазимо, бирамо и преузимамо информације? Како стварамо (онлајн апликације)? Како размењујемо информације и сарађујемо на интернету?)

На унапред припремљеном скупу веб-страница кроз дискусију о процени информација пронађених на интернету (публика којој је сајт намењен, аутор, тачност/прецизност, објективност, актуелност и интернет адреса) подстицати развој критичког мишљења ученика.

Упознати ученике са правилима понашања на интернету (енг. Netiquette). За утврђивање и појашњавање ове теме, организовати квизове и радионице (на теме безбедно–небезбедно, пожељно – непожељно понашање на интернету) као и симулације небезбедних ситуација са акцентом на то како је пожељно реаговати у датим ситуацијама (кроз играње улога и сл.). Једна од активности за ученике, ради повезивања знања, може бити израда текстуалних докумената на тему: Моја правила понашања на интернету, Пет најважнијих правила за безбедан интернет, Како да интернет постане сигурнији за децу, и сл.

У корелацији са другим предметима (физичко и здравствено васпитање) велику пажњу посветити томе како уређаји које свакодневно користе (рачунар, телефон, таблет...) могу лоше да утичу на њихово здравље при чему их треба водити ка ситуацијама на које их родитељи свакодневно подсећају (лоше држање, дуго гледање у екран,.....). Посебну пажњу посветити развоју свести код ученика о времену у току дана, утрошеном на рад са технологијом и могућим развојем зависности од технологије.

Рачунарство (16)

Реализација теме може се започети приказивањем мотивационих филмова о програмирању. Увести појмове: програм и програмирање. Демонстрирати готове анимације и рачунарске игре ради развијања свести и побуђивања мотивације да ученици сами могу да креирају своје игрице. Одабрати пример игрице за анализу (на пример са портала www.code.org), као и друге мотивационе материјале из сличних образовних извора) са циљем упознавања ученика са корацима у решавању једноставних проблемских задатака. Увести појам алгорита при решавању најједноставнијег проблема. Искористити искуство које ученици имају као корисници технологије (рачунара, паметних телефона...) да би се направила јасна веза између процеса програмирања и коначног производа, игрица или анимација. Поред тога, истицати да се кроз учење програмирања и алгоритама, развијају стратегије за решавања животних проблема, сваки задатак који себи постављамо у свакодневном животу се решава корак по корак, тј. алгоритамски.

У међупредметној координацији са предметом математика, увести математичко-логичке појмове које леже у основи информатике и рачунарства: скуп, елементи, подскуп, једнакост скупова, празан скуп (са одговарајућим знацима); Венови дијаграми; скуповне операције: унија, пресек, разлика и одговарајуће ознаке; речи: „и“, „или“, „не“, „сваки“, „неки“; одговарајуће логичке везнике и њихову интерпретацију скуповним операцијама и релацијама. Коришћењем примера из текућих садржаја, даље се осмишљава појам скупа, изграђује математичко-информатички језик и уноси прецизност у изражавању. Потребно је на разноврсним примерима користити одговарајуће симболе (знаке) и уочавати законитости скуповних и логичких операција. На подесним примерима илустровати математичко-логичку употребу речи: сваки, неки, или, и, не, следи (ако...онда). Ученици усвајају елементе дедуктивног закључивања (правилно формулисање тврђења; правилно закључивање, правилно коришћење везника „и“, „или“, а нарочито „ако...онда“). Наставити са даљим изграђивањем појмова: бројевни израз, променљива, израз с променљивом и придруживање, користећи при томе и термине израз, формула, исказ, алгоритам. Уочавати примере једноставнијих (функцијских) зависности у разним областима (придруживање по датом правилу бројева – бројевима, бројева – дужима, бројева – површинама и др.), као и једноставнијих алгоритамских процедура (основни алгоритми за извођење рачунских операција сабирања, множења, дељења с остатком, Еуклидовог алгоритма). При томе је важно коришћење дијаграма и табела (дијаграм тока алгоритма, табела резултата неког пребројавања или мерења и др.).

Објаснити проблем речима, дефинисати сваку појединачну инструкцију (корак) и поступак ређања блокова, представити дејство наредбе „покренути“ и описати какво дејство има на понашање објекта. Напоменути да се једном поређани блокови инструкција могу више пута покренути. Преласком на наредне нивое сложености објаснити зашто је погодно заменити кораке који се понављају одговарајућом блок наредбом (петља–блок „понављај“) или ако проблемски задатак садржи неки задати услов, објаснити потребу раздвајања (гранање–блок „ако је“) на наредбе које ће се извршити ако је испуњен услов.

Изабрати програмско окружење за визуелно програмирање (Scratch, Stencyl, AppInventor, Alice, ...) које треба да омогући алгоритамско решавање проблема и основе програмирања. Програмско окружење бирати тако да омогућава једноставну анимацију објеката, односно, да алати омогућавају ученицима да се одмах, без много теоријског увода и објашњења сложених програмерских концепата, активно укључе у програмирање.

У зависности од изабраног програмског окружења прилагодити сва следећа објашњења специфичностима тог алата.

Кроз активну наставу и укљученост у процес креирања програма од првих часова, ученици ће поступно усвојити потребне појмове, знања и вештине. Указати на сличности и разлике са примерима и радним окружењем приказаним на првом часу, као што су ограничења у избору објеката, ограничења у инструкцијама у задатку и навести које могућности нуди изабрано програмско окружење.

Погодан пример, приликом упознавања са радним окружењем, је да ученици за конкретан лик и конкретну сцену, поређају блокове наредби тако да се кликом на лик појави нека порука (нпр. „Здраво ја сам...“). Демонстрирати поступке: избор објеката (нагласак на библиотеке), слагање блокова по принципу „превуци–и–пусти“ и покретање програма. Указати ученицима на могућност измене појединачних особина објеката који су доступни у библиотекама и галеријама одабраног софтвера у форми 2Д односно 3Д модела. Упознати ученике кроз овај једноставни пример са појмом наредбе и

концептом писања програма кроз ређање блок–наредби. Подизати ниво сложености у складу са појмовима који се уводе: пројекат и сценарио и направити везу са појмовима задатак и писање приче. Довести у везу поступак решавања задатка са писањем програма, и повезати појмове сценарио и алгоритам. Увести појмове: Објекат–лик (библиотека објеката, подешавање особина и својства за изабрани објекат), Објекат–позорница (библиотека позорнице, подешавање позадине позорнице, координатни систем сцене), алати (умножи, исеци–обриши, увећај, умањи) и датотека програма (најчешће се користи термин – пројекат). За изабрано радно окружење за визуелно програмирање (за рад код куће) пожељно је припремити кратко писано упутство (проналажење, преузимање, инсталирање...), демонстрирати и појаснити (поступак: преузимања, чувања и инсталирања изабраног програмског окружења, напоменути могућност коришћења онлајн апликације, уколико таква могућност постоји). Сваки од објеката ученик може креирати самостално, уместо да користи предефинисане објекте из библиотеке.

Демонстрирати на сваком примеру следеће технике: креирање пројекта (нови пројекат, изабрати објекат чије се активности дефинишу, као и објекте који дефинишу његову околину, дефинисати почетни положај објекта и својства објекта – у неким окружењима информација о објекту), једноставна подешавања (употребу алата: увећај, умањи, умножи, исеци, окрени, промени боју...), задавање изабраног кретања или понашања (из палете блокова: управља догађајем, за задате акције одговарајући догађај...), чување пројекта (именовање, избор локације), поновно отварање (затварање, проналажење, покретање) и модификацију пројекта (измену неког елемента: оријентацију, боју, величину и сл., проналажење и исправљање грешака, чување измена у пројекту). Демонстрирати и указивати на разноврсне функционалности доступне у палетама блокова, за: кретања, изглед и активности коју објекат треба да реализује (предвиђених сценаријом) преко примера као што су: кретање објекта да се избегну препреке, разговор два лика о појмовима које су учили у претходној лекцији и сл.

Упознати ученике са категоријама блокова и начином задавања параметара (трајање догађаја, број понављања, промену угла, промену положаја...). Унос података преко тастатуре користити за промену параметара у оквиру блок-наредбе. Применом различитих функционалности објекта ученици треба да уоче информације о близини објекта, њиховој величини и просторним односима. На конкретном примеру демонстрирати утицај промене параметара на извршавање програма. Демонстрирати функције едитовања објекта, едитовања и управљања програмом (измене у редоследу блокова, обједињавање блокова који се понављају у петље или гранање), тестирање и праћење сваког корака приликом извршавања програма.

Појам променљиве увести на конкретном примеру који једноставним рачунским операцијама и њиховим извршавањем доводи до решавања конкретног проблема. Обухватити појмове и поступке за креирање променљивих, доделу вредности и коришћење оператора. Нпр. сходно узрасту и у корелацији са математиком за пети разред креирати програм за израчунавање обима и површине правоугаоника. При томе креирати променљиве: дужина, ширина, обим и површина и скренути пажњу да су оператори који се користе у овом примеру основне рачунске операције (сабирање, множење). Поступно кроз примере увести појмове: линијска, циклична и разграната структура, као што су: промена позадине или лика у односу на догађај, креирање реченице од речи и слика, разврставање објекта у скупове (жива и нежива природа, планете, реке...), упоређивање вредности две променљиве, понављање кретања и мелодије док се не додирне други објекат, одређивање просечне температуре на основу пет бројева који представљају измерене температуре од понедељка до петка, налажење најлакшег ранца од дата три, одређивање просечне висине или тежине дечака и девојчица у групи (за напредније...) и слично.

Без обзира на примере који се одаберу требало би свакако обавезно обрадити мале серије од коначно много елемената и за њих израчунати: број, збир, просек, минимум, максимум.

Анализирати са ученицима карактеристике појединих структура и оправданост примене у појединим ситуацијама.

Поступак корак по корак до решења проблема, треба да послужи за систематизацију поступка израде пројекта. Она треба да обухвати разумевање појма пројекта, израду сценарија и алгоритма, ређање блок-наредби, проверу грешака, исправљање програма, дељење са другима преко Интернета. Нагласити да се алгоритми могу описати на разне начине: дијаграмом тока, псеудокодом, препричано

обичним језиком, као и кроз програм креиран у једном од визуелно оријентисаних програмерских алата. Демонстрирати поступак постављања пројекта на Интернет. Указати на могућност преузимања готових пројеката са Интернета, ради проналажења најбољег решења за сопствени пројекат, уочавање туђих и својих грешака, као и за добијање идеја и развијања креативности.

Пројектна настава (6)

Наставницима се препоручује да у току петог разреда, ради развијања међупредметних компетенција и остваривања корелације са другим предметима, реализују са ученицима најмање два пројектна задатка. Време реализације пројектних задатака од којих је један из области ИКТ и Дигитална писменост и други из области Рачунарство одређује наставник у договору са ученицима и са наставницима других предмета, који покривају област изабране теме. При избору тема, сходно интересовањима извршити поделу ученика на групе/парове.

При реализацији првог пројектног задатка ставити нагласак на разради пројектног задатка – од израде плана до представљања решења. Наставник планира фазе пројектног задатка у складу са временом, сложености теме, расположивим ресурсима (знања, вештине и ставови које су ученици усвојили након тематских целина ИКТ и Дигитална писменост, техничке опремљености школе и других релевантних фактора). Ученици заједно са наставником пролазе кроз све фазе рада на пројектном задатку, при чему наставник наглашава сваки корак, објашњава, иницира дискусију и предлаже решења.

При представљању фаза пројекта може послужити следећи пример: Фаза 1: представљање тема, формирање група и одабир теме; Фаза 2: Одабир материјала и средстава, разматрање додатне подршке предметног наставника у зависности од теме; Фаза 3: Планирање времена и избор стратегије за решавање задатка у складу са роком за предају рада; Фаза 4: Прикупљање и проучавање материјала, израда задатка и припрема за излагање; Фаза 5: Представљање резултата пројектног задатка, дискусија и процена/самопроцена урађеног (наставник обезбеђује услове за што успешније излагање, усмерава дискусију и врши евалуацију урађеног са прецизном повратном информацијом). Пројектни задаци се баве реалним темама из школског или свакодневног живота. За предвиђени број часова ове тематске целине и са добро испланираним активностима, може се очекивати да ученици успешно израде и представе решење пројектног задатка. Акценат је на подстицању иницијатива и креативности, успостављању сарадничких и вредносних ставова код ученика. Циљ је развијање и неговање: поступности, повезивања и изградње сопствених стратегија учења, вршњачког учења, вредновања и самовредновања постигнућа.

Пројектни задаци подразумевају корелацију и сарадњу са наставницима осталих предмета, која се може остварити на оваквим и сличним примерима:

- израда интервју-а или чланака (на теме: занимљивости из света спорта, уметности, науке, ...);
- израда упутства или туторијала (типа: „како да подесите”, „како да измените”, „како да решите овај задатак”, „како да користите програм ...”);
- израда правилапонашања (на теме: у спортској сали, у кабинету..., за безбеднији рад на интернету, за креирање сигурне лозинке, заштите рачунара од злонамерних програма, заштите здравља...).

Додатна мотивација за ученике може бити избор најбољих радова за: школски часопис, сајт школе, огласну таблу (одељење гласа – вредновање, самовредновање) а да остале радове постављају на пано у кабинету информатике и рачунарства...

Добар пример сумирања научених поступака је израда пратеће документације у виду фајлова различитог типа, као што су: текстуални фајлови, слике, видео материјали и сл.

Други пројектни задатак се реализује по фазама које су већ описане.

За пример могу послужити следеће теме: Направи калкулатор или Креирај програм за израчунавање...(математика), Прича из космоса, Испричај причу о месту у коме живиш или Туристички водич кроз... (географија), Интервјуиши другаре о будућим занимањима (у форми стрипа), Замеси хлеб (од њиве до трпезе). Ученици такође, могу позајмити већ урађени пројекат, преузети га са интернета и прилагодити свом сценарију. Идеја за пројектни задатак може бити и израда квиза и теста за проверу знања, понављање, утврђивање, систематизацију градива из целог предмета.

Ученици пре прикупљања материјала израђују сценарио (причу или алгоритам за конкретан задатак), разрађују кораке и описују поступак решавања пројектног задатка. Део задатка је и чување материјала употребљеног за решавање пројектног задатка. Очекивани продукт пројектног задатка је

мултимедијални садржај у форми: стрипа, анимације, игрице и сл., а напреднији ученици могу израдити алгоритам и програм за решавање конкретног проблемског задатка.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу вредновања потребно је континуирано пратити рад ученика.

Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, се може обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Препоручује се и оцењивање базирано на практичним радовима и вежбањима. Квизове, тестове знања и слично користити за увежбавање и утврђивање појмова и чињеничних знања, као и за формирање коначних оцена. Препоручено је комбиновање различитих начина оцењивања да би се сагледале слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи своје наставне праксе.

У оквиру плана рада наставника, у делу ваннаставних активности, поред додатне и допунске наставе, планирати секцију и време за менторски рад са ученицима који учествују на такмичењима из овог предмета. Препоручује се да се избор тема за рад на секцији изврши у сарадњи са другим наставницима, а да се почетна иницијатива препусти ученицима и њиховим интересовањима. Теме као што су израда и одржавање школског сајта, блога или неке друге школске веб странице, креирање и израда школског електронског часописа или летописа школе могу бити добре почетне идеје које ће повезати знања и вештине стечене у овом предмету са другим знањима, уз активно учешће у животу школе.

Назив предмета	ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА
Циљ	Циљ учења Технике и технологије је да ученик развије техничко-технолошку писменост, да изгради одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, коришћењу техничких и технолошких ресурса, стекне бољи увид у сопствена професионална интересовања и поступа предузимљиво и иницијативно
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
описује улогу технике, технологије и иновација у развоју заједнице и њиховоповезивање; разликује основна подручја човековог рада, производње и пословања у техничко-технолошком подручју; наводи занимања у области технике и технологије; процењује сопствена интересовања у области технике и технологије; организује радно окружење у кабинету; правилно и безбедно користи техничке апарате и ИКТ уређаје у животном и радном окружењу; процени како би изгледао живот људи без саобраћаја; класификује врсте саобраћаја и саобраћајних средстава према намени; наводи професије у подручју рада саобраћај; направи везу између савременог саобраћаја и коришћења информационих технологија; разликује безбедно од небезбедног понашања пешака, возача бицикла и дечијих возила у саобраћају; користи заштитну опрему за управљање бициклом и дечијим возилима; аргументује неопходност коришћења сигурносних појасева на предњем и задњем седишту аутомобила и увек их користи као путник; повеже место седења у аутомобилу са узрастом ученика; одговорно се понаша као путник у возилу; показује поштовање према другим учесницима у саобраћају; анализира симулирану саобраћајну незгоду на рачунару и идентификује ризично понашање пешака и возача бицикла; самостално црта скицом и техничким цртежом једноставан предмет; правилно чита технички цртеж бицикла и дечијих возила у саобраћају; користи заштитну опрему за управљање бициклом и дечијим возилима; аргументује неопходност коришћења сигурносних појасева на предњем и задњем седишту аутомобила и увек их користи као путник;	ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ	Појам, улога и значај технике и технологије на развој друштва и животног окружења. Подручја човековог рада и производње, занимања и послови у области технике и технологије. Правила понашања и рада у кабинету. Организација радног места у кабинету и примена мера заштите на раду. Коришћење техничких апарата и ИКТ уређаја у животном и радном окружењу.
	САОБРАЋАЈ	Улога, значај и историјски развој саобраћаја. Врсте саобраћаја и саобраћајних средстава према намени. Професије у подручју рада саобраћај. Употреба информационих технологија у савременом саобраћају. Саобраћајна сигнализација – изглед и правила поступања. Правила и прописи кретања пешака, возача бицикла и дечијих возила (ролери, скејт, тротинет) у саобраћају – рачунарска симулација и саобраћајни полигон. Обавезе и одговорност деце као учесника у саобраћају. Заштитна опрема потребна за безбедно управљање бициклом и дечијим возилима.
	ТЕХНИЧКА И ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Прибор за техничко цртање (оловка, гумица, лењир, троугаоници, шестар). Формати цртежа (А3, А4). Размера. Типови и дебљине линија (пуна дебела линија; пуна танка линија; пуна танка линија извучена слободном руком; испрекидана танка линија; црта-тачка-црта танка линија). Геометријско цртање (цртање паралелних правих, цртање нормале на дату праву, цртање углова помоћу лењира и троугаоника). Елементи котирања (помоћна котна

повеже место седења у аутомобилу саузрастом ученика; одговорно се понаша као путник у возилу; показује поштовање према другим учесницима у саобраћају; анализира симулирану саобраћајну незгоду на рачунару и идентификује ризично понашање пешака и возача бицикла; самостално црта скицом и техничким цртежом једноставан предмет; правилно чита технички цртеж; преноси податке између ИКТ уређаја; примењује основне поступке обраде дигиталне слике на рачунару; користи програм за обраду текста за креирање документа са графичким елементима; користи Интернет сервисе за претрагу и приступање online ресурсима; преузима одговорност за рад; представи идеје и планове за акције које предузима користећи савремену информационо-комуникациону технологију софтвер; повезује својства природних материјала са применом; објасни технологије прераде и обраде дрвета, производњу папира, текстила и коже; сече, спаја и врши заштиту папира, текстила, коже и дрвета; правилно и безбедно користи алате и прибор за ручну механичку обраду (маказе, моделарска тестера, брусни папир, стега); направи план израде једноставног производа и план управљања отпадом; самостално израђује једноставан модел; самостално проналази информације потребне за израду предмета/модела користећи ИКТ и Интернет сервисе; одабира материјале и алате за израду предмета/модела; мери и обележава предмет/модел; ручно израђује једноставан предмет/модел користећи папир и/или дрво, текстил, кожу и одговарајуће технике, поступке и алате; користи програм за обраду текста за креирање документа реализованог решења; самостално представља пројектну идеју, поступак израде и решење/производ; показује иницијативу и јасну оријентацију ка остваривању циљева и постизању успеха; планира активности које доводе до остваривања циљева укључујући оквирну процену трошкова; активно учествује у раду пара или мале групе у складу са улогом и показује поштовање према сарадницима; пружи помоћ у раду другим ученицима; процењује остварен резултат и развија предлог унапређења.	РЕСУРСИ И ПРОИЗВОДЊА	линија, котна линија, показна линија, котни завршетак, котни број – вредност). Цртање техничког цртежа са елементима (типична линија, размера и котирање). Пренос података између ИКТ уређаја (рачунар, таблет, smartphone, дигитални фотоапарат). Апликација за дигиталну обраду слике. Операције подешавања осветљености и контраста слике. Промена величине/резолуције слике, издвајање дела слике. Креирање документа у програму за обраду текста. Форматирање текста, уметање слике и графике. Интернет претрага и приступ online ресурсима. Природни ресурси на Земљи: енергија и материјали. Управљање отпадом (рециклажа; заштита животне средине). Врсте, својства и примена природних материјала. Технологија прераде и обраде дрвета. Технологија прераде и обраде коже. Текстилна технологија. Технологија производње папира. Поступци ручне обраде и спајања папира, текстила, коже и дрвета – сечење/резање, спајање (лепљење) и заштита (лакирање). Коришћење алата и прибора за ручну обраду и спајање наведених материјала – маказе, моделарска тестера, брусни папир, стега. Израда предмета/модела ручном обрадом и спајањем папира и/или дрвета, текстила, коже коришћењем одговарајућих техника, поступка и алата. Приказивање идеје, поступка израде и решења/производа. Тимски рад и подела задужења у тиму.
	КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ	

Кључни појмови садржаја: техничко цртање, технички апарати и ИКТ уређаји, природни ресурси на Земљи, безбедност у саобраћају, предузимљивост и иницијатива.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет техника и технологија намењен је развоју основних техничких компетенција ученика ради његовог оспособљавања за живот и рад у свету који се технички и технолошки брзо мења. Један од најважнијих задатака је да код ученика развија свест о томе да примена стечених знања и вештина у реалном окружењу подразумева стално стручно усавршавање и целоживотно учење, као и да је развијање предузимљивости један од важних предуслова личног и професионалног развоја.

Програм наставе и учења за пети разред оријентисан је на остваривање исхода.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи предмет техника и технологија. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у пет наставних тема: животно и радно окружење, саобраћај, техничка и дигитална писменост, ресурси и производња и конструкторско моделовање.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

С обзиром да је настава теоријско-практичног карактера, часове треба реализовати поделом одељења на 2 (две) групе. Наставник је у планирању, припреми и остваривању наставе и учења аутономан. За сваки час треба планирати и припремити средства и начине провере остварености пројектованих исхода.

Посете музејима технике, сајмовима и обиласке производних и техничких објеката треба остваривати увек када за то постоје услови, ради показивања савремених техничких достигнућа, савремених уређаја, технолошких процеса, радних операција и др. Када за то не постоје одговарајући услови, ученицима треба обезбедити мултимедијалне програме у којима је заступљена ова тематика.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења.

У процесу оцењивања потребно је узети у обзир све активности ученика (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др).

Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Назив предмета	ЛИКОВНА КУЛТУРА
Циљ	Циљ учења Ликовне културе је да се ученик развијајући стваралачко и креативно мишљење и естетичке критеријуме кроз практични рад, оспособљава за комуникацију и решавање проблема и да изграђује позитиван однос према уметничком наслеђу и културној баштини свог и других народа.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА А	САДРЖАЈИ
– опише ритам који уочава у природи, окружењу и уметничким делима; – пореди утисак који на њега/њу остављају различите врсте ритма; – гради правилан, неправилан и слободан визуелни ритам, спонтано или с одређеном намером; – користи, у сарадњи са другима, одабране садржаје као подстицај за стварање оригиналног визуелног ритма; – разматра, у групи, како је учио/ла о визуелном ритму и где та знања може применити; – направи, самостално, импровизовани прибор од одабраног материјала; – искаже своје мишљење о томе зашто људи стварају уметност; – опише линије које уочава у природи, окружењу и	РИТАМ	Поступци за безбедно и одговорно коришћење и одржавање прибора и радне површине. Материјал из природе, вештачки материјал, материјал за рециклажу, рециклирани материјал, импровизовани прибор, школски прибор и материјал, професионални прибор. Ритам у природи (смена дана и обданице, смена годишњих доба, таласи, падавине...). Ритам у простору (распоред тродимензионалних облика у природи, урбаним срединама и у ближем окружењу ученика). Ритам у структури (грађи) облика. Ритам у текстури природних и вештачких материјала. Врсте ритма. Правилан и неправилан ритам. Слободан ритам. Спонтани ритам (ритам линија, облика, мрља). Функције ритма – понављање боја, линија и/или облика да би се постигла динамичност (живост) или ред. Утисак који различите врсте ритма остављају на посматрача. Субјективни утисак кретања и оптичка илузија кретања. Ритам као принцип компоновања у делима ликовних уметности. Ритам у другим врстама уметности. Примена визуелног ритма у свакодневном животу. Различити ритмови као подстицај за стваралачки рад – звуци из природе и окружења, музика, кретање у природи и окружењу, плес.... Уметничко наслеђе – значај праисторијског наслеђа на простору Србије и у свету.

уметничким делима; – пореди утисак који на њега/њу остављају различите врсте линија; – гради линије различитих вредности комбинујући материјал, угао и притисак прибора/материјала; – користи одабране садржаје као подстицај за стварање оригиналних цртежа; – црта разноврсним прибором и материјалом изражавајући замисли, машту, утиске и памћење опаженог; – разматра, у групи, како је учио/ла о изражајним својствима линија и где се та знања примењују; – искаже своје мишљење о томе како је развој цивилизације утицао на развој уметности; – пореди облике из природе, окружења и уметничких дела према задатим условима; гради апстрактне и/или фантастичне облике користећи одабране садржаје као подстицај за стваралачки рад; – наслика реалне облике у простору самостално мешајући боје да би добио/ла жељени тон; – обликује препознатљиве тродимензионалне облике одабраним материјалом и поступком; – преобликује предмет за рециклажу дајући му нову употребну вредност; – комбинује ритам, линије и облике стварајући оригиналан орнамент за одређену намену; – објасни зашто је дизајн важан ико дизајнира одређене производе; – разматра, у групи, како је учио/ла о облицима и где та знања примењује; – искаже своје мишљење о томе зашто је уметничко наслеђе важно; – пореди различите начине комуницирања од праисторије до данас; – обликује убедљиву поруку примењујући знања о ритму, линији, облику и материјалу; – изрази исту поруку писаном, вербалном, невербалном и визуелном комуникацијом; – тумачи једноставне визуелне информације; – објасни зашто је наслеђе културе важно.	ЛИНИЈА	Врсте линија и изражајна својства линија. Линије у природи и окружењу. Линија као ивица тродимензионалних облика. Изражајна својства линија у односу на прибор, материјал, притисак и угао под којим се држи прибор/материјал. Савремена средства за цртање – дигитална табла и оловка за цртање, 3Д оловка, апликативни програми за цртање...Својства линије у апликативном програму за цртање. Цртање светлом; Уметнички цртеж, аматерски цртеж, дечји цртеж, схематски цртеж, технички цртеж, научне илустрације... Врсте уметничког цртежа – скица, студија, илустрација, стрип, карикатура, графити... Занимања у којима је неопходна вештина слободоручног цртања. Поступци грађења цртежа додавањем и одузимањем линија. Лавирани цртеж. Линеарни цртеж. Цртеж у боји. Текстура (ликовни елемент). Поступци грађења текстуре линијама. Ритам линија. Различити садржаји као подстицај за стваралачки рад (облици из природе и окружења, звуци из природе и окружења, музика, кретање у природи и окружењу, текст, писмо...). Читање (декодирање) цртежа, стрипа, карикатуре, графита, рекламних порука... Уметничко наслеђе – значај наслеђа првих цивилизација. Дводимензионални и тродимензионални облици. Правилни геометријски облици (геометријске фигуре и тела). Правилни облици у природи и у ликовној уметности. Неправилни облици. Својства облика. Величина облика. Боја облика. Реална и имагинарна функција облика. Карактеристични детаљи и својства по којима је облик препознатљив. Светлост као услов за опажање облика. Изглед облика посматраног из различитих углова. Стилизовање облика. Статични облици. Кретање облика (кретање статичних облика помоћу ветра и воде, карактеристично кретање бића и машина). Распоред облика у простору и њихово дејство на посматрача. Положај облика у равни – линија хоризонта, планови и величина облика у односу на растојање од посматрача. Преклапање, прожимање, додиривање облика. Поступци грађења апстрактних и фантастичних облика (превођење реалних облика у апстрактне одузимањем карактеристичних детаља, превођење реалних облика у фантастичне додавањем неочекиваних детаља, грађење имагинарних и апстрактних облика на основу једне, две и три информације...). Луминообјекти. ЛЕД технологија у савременој уметности. Обликовање простора светлом. Обликовање (дизајн) употребних предмета. Преобликовање материјала и предмета за рециклажу. Различити садржаји као подстицај за стваралачки рад (облици из природе и окружења, кретање у природи и окружењу, уметничка дела, етно наслеђе, садржаји других наставних предмета...). Орнамент и орнаментика. Функција орнамента. Симетрија. Ритам линија, боја и облика у орнаменту. Уметничко наслеђе – наслеђе етно културе. Значајни римски споменици на тлу Србије. Различите врсте комуникације од праисторије до данас. Невербална комуникација – читање информација. израз лица и карактеристичан положај тела. Читање визуелних информација (декодирање). Визуелно изражавање. Уметничко наслеђе – значај наслеђа за туризам и за познавање сопственог порекла.
	ОБЛИК	
	ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ	

Кључни појмови садржаја: простор, облик, линија.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду специфичност наставног предмета Ликовна култура, програм је оријентисан на процес (учења) и на исходе. Под учењем се подразумевају сва дешавања на часу која воде ка стицању функционалних знања и умења и развијању способности, навика и вредносних ставова, а који омогућавају целовит развој ученика и припремају их за живот у савременом свету. Осим у наставном програму, очекивана знања, умења, навике и ставови одређени су и: стандардима постигнућа за крај основног образовања и васпитања; међупредметним компетенцијама; циљевима образовања и васпитања и општим исходима и стандардима образовања и васпитања (Закон о основама система образовања и васпитања).

Часови се одржавају у специјализованој учионици (кабинету намењеном настави предмета ликовна култура, информатика и рачунарство, техника и технологија или другог наставног предмета, а у зависности од опреме која је потребна за реализацију часа), учионици опште намене, простору школе, установама културе, локалном окружењу... Место реализације часова одређује се у складу са могућностима и потребама школе и локалне заједнице, као и са планираним начином реализације часа или наставне јединице.

Садржаји програма од петог до осмог разреда нису промењени, већ су организовани у четири тематске целине и допуњени. Груписање садржаја у четири тематске целине (по две за свако полугодиште) неопходно је да би сви ученици, у мањој или већој мери, достигли исходе теме. Четири тематске целине омогућавају и тимско планирање интегрисане тематске наставе. Оваква организација садржаја омогућава и коришћење постојећих уџбеника, без потребе за реорганизацијом или допуном њихових садржаја (кључни садржаји су обрађени у свим одобреним уџбеницима). Садржаји уџбеника не треба да буду водиља за формирање месечног и индивидуалног плана рада наставника, већ неопходно средство и ослонац у раду (имајући у виду и то да су приступачан извор репродукција уметничких дела). Исходи теме су искази о томе за шта је сваки ученик (у мањој или већој мери) оспособљен по завршетку учења теме. Исходе тема не треба изједначавати са исходима задатака, активности или наставне јединице, који се дефинишу прецизније (уобичајено их дефинише наставник како би могао лакше да процењује и прилагођава сопствену праксу). Један исход задатка достиже се по завршетку једног задатка/активности. Један исход теме достиже се по завршетку више разноврсних активности, односно тек по завршетку теме. Приликом планирања активности и задатака пожељно је да сваки води ка достизању више од једног исхода теме.

У моделу курикулума који је усмерен на процес, фокус није на садржајима, па су сви садржаји програма препоручени. Програм је осмишљен тако да уважава и образовање, искуство, креативност и интегритет наставника. Наставник, самостално или у тиму, планира наставне јединице и одређује број часова за њихову реализацију, место и начин реализације, односно бира наставне методе, технике и поступке. Приликом планирања наставних јединица, наставник прави избор и редослед садржаја водећи рачуна да се одабрани садржаји постепено и логично надовезују. Фокус је на процесу, односно наставним методама, техникама и поступцима који на најефикаснији начин воде ученике ка развоју индивидуалних способности и достизању исхода.

У колони Садржаји нема предложених задатака, активности, материјала, ликовних техника, наставних метода и поступака. Ова колона садржи само предложене теоријске садржаје које наставник може да одабере и објасни. На пример, ако је предложен садржај материјал за рециклажу, не ради се о препорученом материјалу за рад, већ о теми за разговор (коришћење материјала за рециклажу у практичном раду прописано је исходима, а у складу са Националном стратегијом одрживог развоја, тако да није потребно и у садржајима истицати материјал који ученици користе). Наставник може да одлучи да ученицима објасни значај рециклирања у савременом свету или да говори о уметности рециклирања и доприносу уметника одрживом развоју или да говори о безбедности, хигијени и очувању здравља приликом обликовања употребљене амбалаже... Наставник није у обавези да поведе разговор о овој теми, могуће је да зада ученицима да преобликују материјал за рециклажу, без

пратећег објашњења. Међутим, треба имати у виду да такав приступ не омогућава смислено учење и развој компетенција. Уколико ученици не знају због чега раде неки задатак, мало је вероватно да ће у овом узрасту сами закључити где све могу да примене стечено знање и искуство.

Наставник са положеном лиценцом зна да се теоријски садржаји могу обрадити кроз пар реченица (информативно), кроз дијалог (питања која наводе ученика на размишљање), кроз мотивациони разговор, кроз необавезан разговор током рада на задатку, кроз игру...; уме да испланира време за објашњења тако да се не губи драгоцено време за стваралачки рад и зна да процени важност садржаја. Наставници који немају потребно искуство пролазе кроз менторски рад са искусним колегама и могу да добију помоћ од колега и на обукама. Очекује се и да се наставник самостално усавршава, у установи и ван ње, да чита стручне текстове и литературу и са колегама размењује искуства из праксе. Имајући у виду да садржаји нису прописани, садржаји програмских тема које су се до сада обрађивале допуњени су предлозима који треба да послуже као почетни подстицај, подршка наставнику да самостално обogaђује програм. Предложени садржаји нису организовани као предлог наставних јединица, нити по утврђеној структури (редоследу), јер се водило рачуна о томе да се избегне нуђење готовог решења које би усмерило фокус на садржаје. Овај приступ је проверен у пракси и искуство је показало да је наставницима потребно извесно време да се навикну на већу самосталност у креирању програма. Из тог разлога се наставницима препоручује да приликом планирања наставних јединица по новом програму у почетку не одступају значајно од досадашње праксе и да у наредним годинама постепено уводе само оне измене које су претходно испитали у пракси.

Програм садржи и две новине. Једна се односи на употребу савремене технологије, посебно апликативних програма. У петом разреду ова новина није видљива у исходима, јер се водило рачуна о томе да ученици претходно треба да савладају програм новог предмета информатика и рачунарство, али и основе ликовног језика у оквиру наставе предмета ликовна култура. Наставник може да потражи на интернету примере употребе савремене технологије у уметности и да о томе кратко информише ученике, како би ученици постепено развијали свест о томе да је напредак технологије утицао и на уметност (на пример, 3Д оловка, <https://www.youtube.com/watch?v=AQgl2-h7uUQ>, сликање помоћу Google's Tilt Brush, интерактивне ЛЕД скулптуре, као што је Fish Bellies у кампусу Државног универзитета Тексас и сл.). Затим, може да планира виртуелну посету пећини Ласко (http://www.lascaux.culture.fr/?lng=en#/fr/02_00.xml) или неком музеју. Уколико жели, наставник може да планира и стваралачки рад (цртање, сликање) на рачунару, а у договору са наставником информатике и рачунарства. Друга новина је да програм не садржи препоручена уметничка дела и споменике културе. Приликом избора дела наставник може да се ослони на претходни програм, на уџбенике и на друге изворе.

Свака тематска целина садржи и посебан део, Уметничко наслеђе. Препоручени садржаји овог дела нису прецизирани, јер се водило рачуна о специфичностима наслеђа свих националних мањина. Садржаје овог дела одређује наставник, односно савети националних мањина.

Исходи тема су дефинисани уопштено како би наставник имао могућност да осмисли разноврсне задатке и активности. Од бројних могућих исхода теме одабрани су они које сваки ученик може да достигне. Уколико наставник жели да приликом планирања наставне јединице, активности или задатка дефинише прецизније исходе може да користи следећу схему: Уводни исказ (по завршетку задатка/наставне јединице ученик ће бити у стању да/умети да) + један глагол (наслика) + објекат (пејзаж) + критеријум (на основу имагинације). Исход задатка се формулише на основу циљева задатка. У наведеном примеру циљ би био да ученици на основу сопствене имагинације креирају оригиналан ликовни рад. Један задатак по правилу има више циљева и исхода. На пример, наставник може да очекује од ученика и да по завршетку рада вербално опишу свој рад, да упореде радове осталих ученика (на пример, да анализирају композицију према задатим критеријумима).

Коначно, треба имати у виду да је програм, укључујући и упутство, само помоћ наставнику у процесу осамостаљивања. Већа количина информација у програму не подразумева и већу оптерећеност ученика и наставника. Напротив, наставник треба да испланира наставне јединице тако да предвиди довољно времена да ученици реализују своје идеје и уживају у раду, као и да рачуна на неочекиване прилике и могућности које се јављају у пракси.

Оцењивање се врши према Правилнику о оцењивању.

Процењивање напредовања ученика и оствареност исхода врши се такозваном алтернативном (или аутентичном) методом, која се и до сада користила у пракси. Напредак ученика се прати да би наставник подржао развој потенцијала сваког ученика. Наставник може и да састави чек-листе за процену и самопроцену напретка. Међутим, ако се има у виду однос фонда часова и неопходног времена за неспутани развој ученика, као и искуство из света, пожељно је да се чек-листе не користе често. Уколико их наставник користи, препорука је да се користе на тромесечју и да садрже мањи број индикатора, кратко и јасно формулисаних (детаљнија објашњења могу се наћи у стручној литератури и на интернету). Треба имати у виду да су се до сада као најефикаснији вид подршке напредовању ученика показали савети које наставник даје у току практичног рада, као и питања која наводе ученике на промишљање и развијање идеја. Други вид ефикасне подршке је одељенска изложба (по завршетку задатка) на којој су заступљени сви радови ученика. Поређењем свих решења истог ликовног проблема ученици ефикасно уче на разликама и умеју да процене сопствени напредак. Коначно, ученички портфолио (мапа радова) омогућава ученику да и ван наставе самостално процењује сопствени напредак.

Програм подржава индивидуални развој ученика. По завршетку прве теме, Ритам, не завршава се учење о ритму. У наредним темама и разредима ученици ће примењивати стечено искуство и знања о ритму у различитим контекстима, прошириваће и продубљивати знања и искуства на различите начине. То значи да ће многи ученици по завршетку прве теме достићи исходе теме на основном нивоу, а да ће до краја године напредовати и исте исходе остварити на средњем или напредном нивоу. Због тога је за закључну процену најважније сагледати целокупни напредак и крајњи резултат, односно доказ о томе да је ученик напредовао.

Назив предмета	МУЗИЧКА КУЛТУРА
Циљ	Циљ учења Музичке културе је да код ученика, развијајући интересовања за музичку уметност, стваралачко и критичко мишљење, естетске критеријуме, формира естетску перцепцију и музички укус, као и одговоран однос према очувању музичког наслеђа и култури свога и других народа.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– наведе начине и средства музичког изражавања у праисторији и античком добу; – објасни како друштвени развој утиче на начине и облике музичког изражавања; – искаже своје мишљење о значају и улози музике у животу човека; – реконструише у сарадњи са другима начин комуникације кроз музику у смислу ритуалног понашања и пантеизма; – идентификује утицај ритуалног понашања у музици савременог доба (музички елементи, наступ и сл.); – класификује инструменте по начину настанка звука; - описује основне карактеристике удараљки; - препозна везу између избора врсте инструмента и догађаја, односно прилике кадасе музика изводи; – изражава се покретима за време слушања музике; - вербализује свој доживљај музике; - идентификује ефекте којима различити елементи музичке изражајности (мелодија, ритам, темпо, динамика) утичу на тело и осећања; – анализира слушано дело у односу на извођачки састав и инструменте; - илуструје примере коришћења плесова и музике према намени у свакодневном животу (војна музика, обредна музика, музика за забаву...); – критички просуђује лош утицај прегласне музике на здравље; – понаша се у складу са правилима музичког бонтона; - пева и свира самостално и у групи; – примењује правилну технику певања (правилно дисање, држање тела, артикулација); – кроз свирање и покрет развија сопствену координацију и моторику; – користи различита средства изражајности	ЧОВЕК И МУЗИКА	Човек у праисторији Улога музике у првобитном друштву. Човек и ритуал: улога музике у ритуалу (музичко-антрополошка истраживања). Магијска моћ музике. Елементи музичког тока: покрет, ритам (ритам као основа ритуала), коло/групни плес. Покрет: порекло плеса. Слушање/доживљај ритмателом. Најстарија фолклорна музичка традиција у Србији исветске баштине. Човек Антике Божанска природа музике: митолошка свест античког човека; музички атрибути богова; музика и држава. Музика у храму и музика на двору; Примери различитих инструмената и музичких облика у античким цивилизацијама. Улога и место музике у античким цивилизацијама: Индија, Сумер/Вавилон, Кина, Египат, Грчка, Рим. Појава првих нотација, пентатоника.
	МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	Најстарији инструменти: тело, удараљке, дувачки, жичани. Удараљке – настанак, првобитни облик и развој. Ритмичке удараљке као најједноставнија група инструмената. Мелодијске удараљке.
	СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	Елементи музичке изражајности – темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената. Слушање вокалних, вокално-инструменталних и кратких инструменталних композиција, домаћих и страних композитора. Слушање дела најстарије фолклорне традиције српског и других народа. Слушање народних и уметничких дела инспирисаних фолклором народа и народности, различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича.

Школски програм 2025-2029.

певања и свирања у зависности од врсте, намене и карактера композиције; — искаже своја осећања у току извођења музике; — примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању;	ИЗВОЂЕЊЕМУЗИКЕ	Певање песама по слуху самостално и у групи. Певање песама из нотног текста солмизацијом. Извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација певањем. Певање песама у комбинацији са покретом. Свирање песама и лакших инструменталних дела послушу на инструментима Орфовог инструментарија

– учествује у школским приредбама и манифестацијама; – користи могућности ИКТ-а за слушање музике и извођење; – користи музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет; – изражава своје емоције осмишљавањем мањих музичких целина; – комуницира у групи импровизујући мање музичке целине гласом, инструментом или покретом; – учествује у креирању школских приредби, догађаја и пројеката.		и/или на другим инструментима. Свирање дечјих, народних и уметничких композиција из нотног текста. Извођење дечјих, народних и уметничких игара. Извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација на инструментима или покретом.
	МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО	Креирање пратње за песме ритмичким и звучним ефектима, користећи притом различите изворе звука. Креирање покрета уз музику коју ученици изводе. Осмишљавање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених мотива. Импровизација мелодије на задати текст; Импровизација дијалога на инструментима Орфовог инструментарија и другим инструментима. Израда једноставних музичких инструмената. Реконструкција музичких догађаја у стилу старих цивилизација.

Кључни појмови садржаја: покрет, ритам, мелодија, темпо, динамика.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Природа саме музике, па и предмета музичка култура указује на стално прожимање и садејство свих области и тема које су предвиђене наставним програмом. Све области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Настава је усмерена на остваривање исхода и даје предност искуственом учењу у оквиру којег ученици развијају лични однос према музици а постепена рационализација искуства временом постаје теоријски оквир. Искуствено учење у оквиру овог предмета подразумева активно слушање музике, лично музичко изражавање ученика и музичко стваралаштво у оквиру којих ученик користи теоријска знања као средства за партиципацију у музици. У том смислу основни методски приступ је од звука ка теорији.

Исходи по холистичком принципу обухватају различите сфере феномена музике и заједно рефлектују музичко биће у нама, те као такви јесу остварљиви за сваког ученика. Најважнији покретач наставе треба да буде принцип мотивације и инклузивности у подстицању максималног учешћа у музичком доживљају као и развијању потенцијала за музичко изражавање.

Да би постигао очекиване исходе васпитно-образовног процеса, наставник остварује наставу и учење користећи глас и покрет, музичке инструменте, елементе информационих технологија као и развијених модела мултимедијалне наставе. Корелација између предмета може бити полазиште за бројне пројектне предлоге у којим ученици могу бити учесници као истраживачи, креатори и извођачи. Код ученика треба развијати вештине приступања и коришћења информација (интернет, књиге...), сараднички рад у групама, као и комуникацијске вештине у циљу преношења и размене искустава и знања. Рад у групама и радионицама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, поготово када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премошћавања стидљивости или анксиозности.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи–глобални план рада из кога ће касније развијати своје

оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава музичке културе подразумева учешће свих ученика, а не само оних који имају музичке предиспозиције. Како је предмет музичка култура синтеза вештина и знања, полазна тачка у процесу оцењивања треба да буду индивидуалне музичке способности и ниво претходног знања сваког ученика. Битни фактори за праћење музичког развоја и оцењивање сваког ученика су ниво његових постигнућа у односу на дефинисане исходе као и рад, степен ангажованости, кооперативност, интересовање, став, умешност и креативност. Тако се у настави музичке културе за исте васпитно-образовне задатке могу добити различите оцене, као и за различите резултате исте оцене, због тога што се конкретни резултати упоређују са индивидуалним ученичким могућностима.

Начин провере и оцена треба да подстичу ученика да напредује и активно учествује у свим видовима музичких активности. Главни критеријум за процес праћења и процењивања је начин ученичке партиципације у музичком догађају, односно да ли је у стању да прати музичко дело при слушању и како односно, да ли и како изводи и ствара музику користећи постојеће знање.

У зависности од области и теме, постигнућа ученика се могу оценити усменом провером, краћим писаним проверама (до 15 минута) и проценом практичног рада и уметничког и стваралачког ангажовања. Поред ових традиционалних начина оцењивања, треба користити и друге начине оцењивања као што су:

1. допринос ученика за време групног рада,
2. израда креативних задатака на одређену тему,
3. рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и одговара на конкретне потребе),
4. специфичне вештине.

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове у односу на извођење и стваралаштво, способност концентрације, квалитета перцепције и начин размишљања приликом слушања, као и примену тероетског знања у музицирању.

Наставник треба да мотивише ученика на даљи развој, тако да ученик осети да је кроз процес вредновања виђен и подржан, као и да има оријентацију где се налази у процесу развоја у оквиру музике и музичког изражавања. Важно је укључити самог ученика у овај процес у смислу дијалога и узајамног разумевања у вези са тим шта ученик осећа као препреке (вољне и невољне) у свом развоју, као и на које начине се, из ученикове перспективе, оне могу пребродити.

Када је у питању вредновање области Музичко стваралаштво, оно треба вредновати у смислу стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер су и најскромније музичке импровизације, креативно размишљање и стварање, педагошки оправдане.

Узимајући у обзир циљ предмета неопходно је имати на уму да се оквир вредновања процеса и резултата учења одвија највише у учениковом живом контакту са музиком, тј. извођењу и стваралаштву, а такође и слушању музике. Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у ученичком изражавању кроз музику и у контакту са музиком. Како процес учења у оквиру сваког часа треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком је истовремено показатељ квалитета процеса учења, као и идеална сцена за вредновање остварености исхода. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. Диктате не треба практиковати, ни задавати.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој

наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

ДОДАТНИ САДРЖАЈИ КОЈИ ИЗРАЖАВАЈУ ПОСЕБНОСТ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ - МАЂАРСКА НАЦИОНАЛНА МАЊИНА

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ У ПЕТОМ РАЗРЕДУ (допуна)

Народне песме и игре

1. Zálogosdi – népdal
2. Erdő, erdő, de magas a teteje
3. Rengesd, uram – táncdallam
4. Megyen már a hajnalcsillag lefelé – népdal
5. Érik a szőlő – népdal
6. Béreslegény – népdal
7. Felülről fúj az őszi szél
8. Nem vagyok én
9. Aki dudás akar lenni – dudanóta
10. Sőnyi: Sárga csikó
11. Nincs Szentesen olyan asszony
12. Sej, a szakcsi utca
13. A szennai lipisen-laposon
14. Megkötöm lovamat
15. Csillagok, csillagok
16. Kimegyek a doberdói hartérre
17. A karádi falu végen
18. A ratóti legények
19. A jó lovas katonának
20. Hopp ide, tisztán
21. Császárné pávája
22. Luca, Luca, Kitty-kotty
23. Ó, jöjj, ó, jöjj
24. A kis Jézus aranyalma
25. Az ünnep előtt zeng a dal
26. A, a, a, a farsangi napokban
27. Kit kéne elvenni?
28. Régi táncdal
29. Jajj, de sokat arattam a nyáron
30. Apámért s anyámért
31. Szárnya, szárnya
32. Jól van dolga
33. Erkel – Kölcsey: Himnusz
34. Krisztus feltámad
35. Ez ki háza, ki háza?
36. Este jó, szürkül bé
37. Kodály: Leveleken
38. A pünkösdek jeles napján
39. Szánt a babám
40. Már minálunk babám
41. resteknek nótája
42. Vettem majorannát

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА СЛУШАЊЕ У ПЕТОМ РАЗРЕДУ (допуна)

1. Bartók: Cipősütés – gyermekkar

2. Bartók: Este a székelyeknél
3. Bartók: Gyermeknek – Csillagok, csillagok /zongorán/
4. Kodály: Hány János
5. Bárdos: Régi táncdal /vegyeskar/
6. Liszt: Magyar rapszódia
7. Bakfark Bálint: Lantfantázia
8. Arany János – Amádé Zoltán: Toborzó
9. Magyar Köztársaság himnusza vegyeskar előadásában

ТЕМЕ ЗА ОБРАЗУ

1. Kodály és Bartók jelentősége a magyar népzeneben – Значај Кодаљ-а и Барток-а у мађарској народној музици
2. A magyar népzene: népdalok stílusa, népi hangszerek, előadásmód, népi táncok – Мађарска народна музика: музичка структура мађарских народних песама, народни инструменти, народне игре
3. Népi húros-, népi fúvós hangszerek – кордофони и аерофони народни инструменти
4. Vajdasági népi hangszerek – народни инструменти у Војводини
5. Kórusfajták, hangfajok – Хорови – врсте
6. Kodály: Kállai kettős /vegyeskar és a népi zenekar fogalma/ – Појам мешовитог хора и народног оркестра
7. A verbunkos – Народна игра – вербунк
8. Régi magyar táncok /ungaresca, hajdútánc/ – Стари мађарски плесови
9. Bartók Béla: Este a székelyeknél – Бела Барток: Вече код секеља
10. Kodály: Hány János – daljáték
11. Jeles napok, ünnepi szokások /Luca napja, Advent, Karácsony, A regölés, Újév, farsang, Húsvét, Pünkösöd/ - Обичаји, песме и игре из периода око Божића и Ускрса
12. Liszt Ferenc élete és munkássága – Животно дело Лист-а
13. A lant és a lantosok: Tinódi Lantos Sebestyén és Bakfark Bálint – Лаута и познати лаутисти на тлу Мађарске
14. Király Ernő vajdasági zeneszerző és népdalgyűjtő – Ерне Кираљ композитор и истраживач мађарске народне музике у Војводини
15. Erkel Ferenc és Kölcsey Ferenc élete és munkássága – Животно дело Еркел-а и Келчеи-а

Назив предмета	ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења Физичког и здравственог васпитања је да ученик унапређује физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	72 часа + 54 часа (обавезне физичке активности ученика)

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА		САДРЖАЈИ
– примени једноставне комплексе простих и општеприпремних вежби; – изведе вежбе (разноврсна природна и изведена кретања) и користи их у спорту, рекреацији и различитим животним ситуацијама; – упоређи резултате тестирања са вредностима за свој узраст и сагледа сопствени моторички напредак; – комбинује и користи постигнути ниво усвојене технике кретања у спорту и свакодневном животу; – доводи у везу развој физичких способности са атлетским дисциплинама; – одржава стабилну и динамичку равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела; – користи елементе гимнастике у свакодневним животним ситуацијама и игри; – процени сопствене могућности за вежбање у гимнастици; – користи елементе технике у игри; – примењује основна правила рукомета у игри; – учествује на унутародељенским такмичењима; – изведе кретања, вежбе и кратке саставе уз музичку пратњу; – игра народно коло; – изведе кретања у различитом ритму; – изведе основне кораке плеса из народне традиције других култура; – контролише и одржава тело у води; – преплива 25m слободном техником; – скочи у воду на ноге; – поштује правила понашања у и око водене средине; – објасни својим речима сврху и значај вежбања; – користи основну терминологију вежбања;	ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ		Обавезни садржаји Вежбе за развој снаге. Вежбе за развој покретљивости. Вежбе за развој аеробне издржљивости. Вежбе за развој брзине. Вежбе за развој координације. Примена националне батерије тестова за праћење физичког развоја и моторичких способности
	МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ	Атлетика	Обавезни садржаји Техника истрајног трчања. Истрајно трчање – припрема за крос. Техника спринтерског трчања. Техника високог и ниског старта. Скок увис (прекорачна техника). Бацање лоптице (до 200 г). Препоручени садржаји Техника штафетног трчања. Скок удаљ. Бацања кугле 2 kg. Бацање „вортекс-а”. Тробој.
		Спортска гимнастика	Обавезни садржаји Вежбе на тлу. Прескоци и скокови. Вежбе у упору. Вежбе у вису. Ниска греда. Гимнастички полигон. Препоручени садржаји Вежбе на тлу (напредне варијанте). Висока греда. Трамболина. Прескок. Коњ са хватаљкама. Вежбе у упору (сложенији састав). Вежбе у вису (сложенији састав)
		Основе тимских спортских игара	Обавезни садржаји Рукомет/минирукомет: Основни елементи технике и правила; – вођење лопте, – хватања и додавања лопте,

– поштује правила понашања у и на просторима за вежбање у школи и ван ње, као и на спортским манифестацијама; – примени мере безбедности током традиције других култура; – контролише и одржава тело у води; – преплива 25m слободном техником; – скочи у воду на ноге; – поштује правила понашања у и око водене средине; – објасни својим речима сврху и значај вежбања; – користи основну терминологију вежбања; – поштује правила понашања у и на просторима за вежбање у школи и ван ње, као и на спортским манифестацијама; примени мере безбедности током вежбања; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; – примени и поштује правила тимске и спортске игре у складу са етичким нормама; – навија и бодри учеснике на такмичењима и решава конфликте на социјално прихватљив начин; – користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких и спортско-рекреативних активности; – прихвати сопствену победу и пораз у складу са „ферплејом“; – примењује научено у физичком и здравственом васпитању у ванредним ситуацијама; – препозна лепоту покрета и кретања у физичком вежбању и спорту; – направи план дневних активности; – наведе примере утицаја физичког вежбања на здравље; – разликује здраве и нездраве начине исхране; – направи недељни јеловник уравнотежене исхране уз помоћ наставника; – примењује здравствено-хигијенске мере пре, у току и након вежбања; – препозна врсту повреде; – правилно реагује у случају повреде; – чува животну средину током вежбања.			– шутирања на гол, – финтирање, – принципи индивидуалне одбране – основна правила рукомета/минирукомета Спортски полигон. Препоручени садржаји Напредни елементи технике, тактике и правила игре: – хватања котрљајућих лопти, – дриблинг, – шутирања на гол, – финтирање, основни принципи колективне одбране.
			Плес и ритмика Обавезни садржаји Покрети уз ритам и уз музичку пратњу. Ритмичка вежба без реквизита. Скокови кроз вијачу. Народно коло „Моравац“. Народно коло из краја у којем се школа налази. Основни кораци друштвених плесова. Препоручени садржаји Вежбе са обручем. Вежбе са лоптом. Сложенији скокови кроз вијачу.
			Пливање Обавезни садржаји Предвежбе у обучавању пливања. Игре у води. Самопомоћ у води. Препоручени садржаји Плива једном техником. Роњење у дужину.
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА (Реализује се кроз све наставне области и теме уз практичан рад)	Физичко вежбање и спорт	Циљ и сврха вежбања у физичком и здравственом васпитању. Основна правила. Рукомета/минирукомета и Малог фудбала. Понашање према осталим субјектима у игри (према судији, играчима супротне и сопствене екипе). Чување и одржавање материјалних добара која се користе у физичком и здравственом васпитању. Уредно постављање и склањање справа и реквизита неопходних за вежбање. Упознавање ученика са најчешћим облицима насиља у физичком васпитању и спорту. „Ферплеј“ (навијање, победа, пораз решавање конфликтних ситуација). Писани и електронски извори информација из области физичког васпитања и спорта. Значај развоја физичких способности за сналажење у ванредним ситуацијама (земљотрес, поплава, пожар...). Физичко вежбање и естетика (правилно

		Здравствено васпитање	обликовање тела). Планирање дневних активности.
			Физичка активност, вежбање из здравље. Основни принципи вежбања и врсте физичке активности. Одржавање личне опреме за вежбање и поштовање здравствено-хигијенских мера пре и после вежбања. Лична и колективна хигијена пре и после вежбања. Утицај правилне исхране на здравље и развој људи. Исхрана пре и после вежбања Прва помоћ: значај прве помоћи, врсте повреда. Вежбање и играње на чистом ваздуху – чување околине приликом вежбања

Кључни појмови садржаја: физичко вежбање, рукомет, игра, здравље, васпитање.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Достизање циља и исхода наставе и учења физичког и здравственог васпитања заснива се на јединству наставних и ваннаставних организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља кроз достизање исхода и стандарда овог васпитно-образовног подручја.

Главна промена у савременој концепцији и пракси образовања и васпитања, па тако и у програму предмета физичко и здравствено васпитање, је померање тежишта са наставних садржаја на јасно дефинисане исходе, односно са наставних садржаја на процес учења и његове резултате.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли у предмету физичко и здравствено васпитање, и учешћем у обавезним физичким активностима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у три предметне области:

- физичке способности,
- моторичке вештине, спорт и спортске дисциплине и
- физичка и здравствена култура.

Они омогућавају да се циљ учења овог предмета достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа. Исходи не прописују структуру, садржаје и организацију наставе, као ни критеријуме и начин вредновања ученичких постигнућа.

Циљ и исходи предмета се остварују кроз наставу физичког и здравственог васпитања (у трајању од 2 школска часа недељно) и обавезне физичке активности сваког ученика (у трајању од 1,5 школски час недељно). Програм петог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из првог циклуса основног образовања и васпитања.

Настава физичког и здравственог васпитања усмерена је према индивидуалним разликама ученика, које се узимају као критеријум у диференцираном приступу, па самим тим неопходно је упутити ученика или групу ученика, на олакшане или проширене садржаје у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада.

Где је неопходно, програмске садржаје потребно је реализовати према полу.

Обавезни организациони облици рада:

А. часови физичког и здравственог васпитања;

А1. обавезне физичке активности ученика;

Остали облици рада (ванчасовне и ваншколске активности):

Б. слободне активности – секције,

В. недеља школског спорта,

Г. активности у природи (кросеви, зимовање, летовање – камповање...),

Д. школска и ваншколска такмичења

Ђ. корективно-педагошки рад.

Дефинисани исходи су важан део и незаобилазан елемент процеса планирања наставе и учења. Дефинисани као резултати учења на крају сваког разреда, током планирања рада потребно је одредити временску динамику у односу на бављење појединим исходима током школске године. Неопходно је посебну пажњу обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током године.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријска настава
- практична настава

Теоријска настава

Посебни теоријски часови могу се организовати само у оним ситуацијама када не постоје услови за реализацију наставе у просторима за вежбање или алтернативним објектима, и као први час у полугодишту. На тим часовима детаљније се обрађују садржаји предвиђени тематика Физичко вежбање и спорт и Здравствено васпитање уз могући практичан рад у складу са условима.

Максималан број часова без практичног рада не би требало да буде већи од четири (4) у току школске године.

При планирању теоријских садржаја неопходно је узети у обзир: садржај програма, претходна искуства ученика, садржаје других предмета (корелацију – међупредметне компетенције).

ПРАЋЕЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом. Исходи помажу наставницима у праћењу, прикупљању и бележењу постигнућа ученика. Како ће у процесу вредновања искористити исходе наставник, сам осмишљава у односу на то који се начин праћења и процене њему чини најрационалнијим и најкориснијим. Поред тога, постојање исхода олакшава и извештавање родитеља о раду и напредовању ученика.

У процесу оцењивања пожељно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења личног картона ученика су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе физичког и здравственог васпитања, препоручује се да наставник подједнако, континуирано прати и вреднује:

- Активност и однос ученика према физичком и здравственом васпитању који обухвата:
- вежбање у адекватној спортској опреми;
- редовно присуствовање на часовима физичког и здравственог васпитања и обавезним физичким активностима;
- учествовање у ванчасовним и ваншколским активностима и др.
- Приказ једног од усвојених комплекса општеприпремних вежби (вежби обликовања),
- Достигнут ниво постигнућа моторичких знања, умења и навика (напредак у усавршавању технике):

ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ

Назив предмета	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ наставе и учења програма <i>Грађанског васпитања</i> је да ученик изучавањем и практиковањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ /ТЕМА	САДРЖАЈИ
– разликује жеље од потреба и наведе примере везе између потреба и људских права; – штити своја права на начин којине угрожава друге и њихова права; – аргументује потребу посебне заштите права детета; – на примеру препозна уграђеност права детета у основним документима која уређују рад школе; – наведе чиниоце који утичу на остваривање дечијих права; – препозна ситуације кршења дечијих права у свакодневном животу и на примерима историјских догађаја; – искаже свој став о значају поштовања правила у функционисању заједнице; – учествује у доношењу правиларада групе и поштује их; – понаша се у складу са правилима и дужностима у школи; – наведе начине демократског одлучивања; – објасни улогу појединца и групу заштити дечијих права; – реално процени сопствену одговорност у ситуацији кршења дечијих права и зна коме да се обрати за помоћ; – прихвата друге ученике и уважава њихову различитост; – у медијима и књигама које чита проналази примере предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама као и примере	ЉУДСКА ПРАВА	Потребе и права Потребности и жеље. Потребности и права. Права и правила у учионици. Правила рада у учионици, доношење групних правила. Права детета у документима о заштити права Посебност права детета и људска права. Конвенција о правима детета. Врсте права. Показатељи остварености и кршења дечијих права. Конвенција о правима детета у документима која се односе на школу.
	ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО	Права и функционисање заједнице Моје заједнице. Школа као заједница. Одлучивање у учионици и школи. Гласање и консензус као демократски начини одлучивања. Одговорности и обавезе у заједници Одговорност деце. Одговорности одраслих (родитеља, наставника). Кршење и заштита права Понашање ученика у ситуацијама кршења права детета. Кога се могу обратити за помоћ.
	ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	Наши идентитети Наше сличности и разлике (раса, пол, национална припадност, друштвено порекло, вероисповест, политичка или друга уверења, имовно стање, култура, језик, старост и инвалидитет). Стереотипи и предрасуде. Дискриминација. Толеранција. Сукоби и насиље Сукоби и начини решавања сукоба. Предности конструктивног решавања сукоба. Врсте насиља: физичко, активно и пасивно, емоционално, социјално, сексуално, дигитално. Реаговање на насиље. Начини заштите од насиља.

поштовања различитости; – наведе врсте насиља; – анализира сукоб из различитих углова учесника и налази конструктивна решења прихватљива за све стране у сукобу; – аргументује предности конструктивног начина решавања сукоба; – учествује у идентификацији проблема у вези са оствареношћу права детета у својој школи; – учествује у осмишљавању акције, процењивању њене изводљивости и предвиђању могућих ефеката; – учествује у извођењу акције, прикупљању и обради података о изабраном проблему користећи различите изворе и технике; – презентује, образлаже и аргументује изабрану акцију и добијене резултате; – у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на неугрожавајући начин	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	Планирање и извођење акција у школи у корист права детета Избор проблема. Тражење решења проблема. Израда плана акције. Анализа могућих ефеката акције. Планирање и извођење акције. Завршна анализа акције и вредновање ефеката. Приказ и анализа групних радова.

Кључни појмови садржаја: потребе и права, одговорности и обавезе, идентитет, сукоби и насиље, грађански активизам.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм *Грађанско васпитање*, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по моделу спирале и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу онога што су стекли проучавајући овај програм. Они представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у четири области (*Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам*) које се налазе у свим програмима другог циклуса. Теме по областима се спирално развијају што значи да се постојећи садржаји из разреда у разред проширују и продубљују, а многи исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, унапређују. Типичан пример таквог исхода су они који се односе на комуникацију. Активно слушање и конструктивно реаговање су исходи који се постепено унапређују кроз бројне активности и садржаје. Слично је и са јачањем осетљивости за потребе и права других, препознавање дискриминације и многе друге исходе који се не могу брзо и лако остварити обрадом само једног програмског садржаја. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза.

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља предмета и развој међупредметних компетенција, пре свега *одговорно учешће у демократском друштву*. Између исхода, како у оквиру једне, тако и више области, постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода. Посебност грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је тесно повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и уопште етосом школе.

По врсти, исходи могу бити:

- а) сазнајни (нпр. *објасни улогу појединца и група у заштити дечијих права*);
- б) емоционални (нпр. *препозна туђе емоције*);

в) вољни (нпр. учествује у извођењу акције).

Сазнајни исходи се најлакше остварују, али тек кад су исходи све три врсте остварени општи циљ предмета је достигнут у потпуности. Зато није довољно познавати принципе конструктивне комуникације већ и комуницирати на такав начин. У овом програму постоје многи исходи који су вољни и манифестују се у понашању ученика али треба имати у виду да је за њихово остварење потребно више времена и више прилика да се научено непосредно практикује. Образовање за демократију није исто што и образовање о демократији. Зато овај програм тежиште не ставља на знања, већ на вештине применљиве у свакодневном животу у демократској заједници, на демократске ставове и вредности о универзалности права, једнакости, слободи и одговорности, социјалној осетљивости и припадности заједници, уз спремност да се активно делује за сопствену добит као и добит других.

Остваривање овако постављених исхода захтева примену различитих интерактивних облика рада као и одабир и коришћење одговарајућих метода и техника рада са ученицима. Наставници су у прилици да користе: радионице, симулације, играње улога, студије случаја, дебате, дискусије, пројекте, истраживања, промоције, покретање акција као и да сами осмисле неке друге активности. За ученике петог разреда неке од ових техника рада су новина те их треба постепено навикавати на начин рада где су и они активни креатори наставе.

Програм *Грађанског васпитања* има природну везу са другим наставним предметима. То се види у исходима који се односе на препознавање добрих примера, као и кршења људских права у садржајима који се обрађују у оквиру предмета *Историја* или у књижевним делима која ученици читају у оквиру *Српског језика и књижевности*, односно *Матерњег језика*. Из тог разлога, међупредметно планирање је велика подршка остварењу циља овог програма.

Посебну пажњу треба обратити на последњу област програма где се претходно стечена знања и вештине integriшу и практикују. Акције треба да буду мале и изводљиве али да имају све неопходне кораке. Ученике треба охрабрити када наиђу на тешкоће и јасно указивати да су и неуспеле акције такође добре, јер њиховом анализом долазимо до увида који су кораци били погрешни. Бројни су примери тема у оквиру којих се могу осмислити акције у школи у корист права детета. На пример, вршњачка подршка је важан сегмент укупне подршке инклузивног образовања, тако да је укљученост младих људи у овај сегмент живота и рада школе веома зачајан. Он се огледа управо у заједничком промишљању наставника и ученика на тему како осмислити план подршке, како га најуспешније реализовати, водећи рачуна о потребама сваког ученика оухваћеног инклузивним образовањем.

У програму *Грађанско васпитање* продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања, представе и друго. Они се могу користити при интеграцији или рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе, у локалној заједници или локалним медијима.

За реализацију наставе овог програма и остваривање дефинисаних исхода, врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје повратне информације и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Конструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ већ и начин да се остваре жељени исходи. Битно је да наставник обезбеди равноправну укљученост сваког ученика (уважавајући различитост како у стилевима учења тако и у типу личности). Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима интерактивних односа (активне, проблемске и истраживачке наставе), са сталним рефлексијама на одговарајуће појаве из друштвеног контекста (прошлости и још више садашњости). Посебан захтев за наставнике представља потреба за припремом нових, актуелних материјала који најбоље одговарају садржају и исходима. Они се могу наћи у различитим изворима информација. За реализацију појединих тема могу се користити филмови јер активирају когнитивну и афективну страну личности и подстицајно делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Не треба занемарити ни интернет и различите социјалне мреже јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету, али и разговарати о говору мржње, нетолеранцији, другим облицима кршења права, као и дигиталном

насиљу. Подразумева се да наставник има потпуни увид у материјале који се користе у раду са ученицима (филмови, видео клипови, текстови из новина и др.) како би се заштитили од неодговарајућих садржаја.

Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења. Наставник треба да подстиче код ученика способност да разумеју сопствену одговорност у ситуацијама дискриминације и насиља, као и да бирају конструктивне начине реаговања на њих.

Због изборног статуса програма сасвим је извесно да ће група у петом разреду бити хетерогена по искуству у области грађанског васпитања (најчешће промене изборног програма дешавају се на преласку у други циклус). Зато је важно на почетку школске године пажљиво и уз поштовање процедура донети правила рада јер група без реда и основних правила не може бити демократска. Битно је и да сви ученици учествују у доношењу правила како би свима била разумљива њихова функција. А да би се поштовала правила важно је да се договоре и прихвате начини њихове контроле (ученици одлучују о мерама за њихово непоштовање). Неколико првих часова су прилика да се ученици подсети шта су научили, да размене сопствена знања, ставове, вредности и вештине као и да се уведу у садржаје којима ће се бавити. Посебну пажњу треба обратити на ученике који се по први пут у петом разреду сусрећу са овим предметом. На основу утврђених потреба ученика, наставник ће планирати реализацију наставе за сваку конкретну групу. Таква ситуација неуједначеног предзнања је прилика за вршњачко учење јер током часа *Грађанског васпитања* ученици уче једни од других и доприносе активностима својим искуствима, знањима и способностима.

Значај програма налази се и у чињеници да исходи *Грађанског васпитања* у великој мери доприносе развоју неколико међупредметних компетенција и да се његови садржаји врло добро уклапају у различите ваннаставне активности. Посебно је значајан допринос развоју међупредметне компетенције *комуникација* јер се при раду на свим садржајима инсистира на исказивању сопственог мишљења, осећања, ставова и то на начин који не угрожава друге, као и међупредметне компетенције *решавање проблема* јер се ученици у свакој тематској целини оснажују да препознају проблеме али и да активно траже решења.

Чињеница да се програм описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. *Грађанско васпитање* пружа изузетну могућност за неговање саморефлексије (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да се остваре.

Назив предмета	ВЕРСКА НАСТАВА - православна
Циљ	Циљеви верске наставе јесу да се њоме посведоче садржај вере и духовно искуство традиционалних цркава и религијских заједница које живе и делују на нашем животном простору, да се ученицима пружи целовит религијски поглед на свет и живот и да им се омогући слободно усвајање духовних и животних вредности Цркве или заједнице којој историјски припадају, односно чување и неговање сопственог верског и културног идентитета. Упознавање ученика са вером и духовним искуствима сопствене, историјски дате Цркве или верске заједнице треба да се остварује у отвореном и толерантном дијалогу, уз уважавање других религијских искустава и филозофских погледа, као и научних сазнања и свих позитивних искустава и достигнућа човечанства.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
- Православни катихизис (веронаука) јесу да код ученика: - развије способност уочавања да су грех и зло у свету последица погрешног изражавања човекове слободе; - развије способност уочавања да Бог поштује човекову слободу али да не одустаје да свет доведе у вечно постојање; - изгради свест о томе да Бог воли човека и свет и да их никад не напушта, али вечни живот зависи и од слободе човека и његове заједнице с Богом; - развије способност спознавања да Бог није одустао од првобитног циља због кога је створио свет, а то је да се свет сједини с Њим посредством човека и да тако живи вечно; - развије способност уочавања сличности у структури старозаветне и новозаветне Цркве.	ПРИПРЕМА СВЕТА ЗА ДОЛАЗАК СИНА БОЖИЈЕГ У СВЕТ	Први човек је прекинуо заједницу с Богом и на тај начин је осудио себе и сву творевину на смрт; Бог није одустао од свог плана да створени свет живи вечно иако је први човек одбио да има заједницу с Богом; Бог је променио начин остварења тог плана, али не и сам план да се преко човека оствари јединство Бога и створене природе; Једини начин да се то оствари у новонасталим условима када су сви људи самим рођењем постајали смртни и зато нису могли да буду посредници између света и Бога јесте да Бог постане човек.
	СТАРИ ЗАВЕТ ИЗМЕЂУ БОГА И СВЕТА КРОЗ ИЗАБРАНИ НАРОД	Избор Аврама и његових потомака као почетак Цркве, Тајне Христове; Историја жртвовања Исака од стране Аврама као праслика страдања Божијег Сина за спасење света; Старозаветни догађаји и пророчка сведочанства о рођењу, страдању и васкрсењу Сина Божијег као човека за спасење света.
	АВРАМ РОДОНАЧЕЛНИК ЈЕВРЕЈСКОГ НАРОДА, ПРАСЛИКА ХРИСТА КАО ГЛАВЕ ЦРКВЕ	Обрезање као израз заједништва Аврама и његових потомака с Богом као праслика крштења у Христу; Сваки који се роди од смртног човека Адама рађа се за смрт, а сваки рођен од Христа Сина Божијег рађа се за живот; Разлика између јеврејског народа и старозаветне Цркве од незнабожачких народа као праслика разлике између Христове Цркве и осталог света; Људски напори у циљу проналажења спасења од смрти мимо остварења личне заједнице с Богом који је личност и који се открива у старозаветној Цркви.

	МОЈСИЈЕВ ЗАКОН КАО ПРИПРЕМА И ВОДИЧ КА ХРИСТУ	Циљ давања закона људима јесте да се покаже да је слобода човека избор између Бога и природе и да од тог избора зависи постојање или непостојање човека; Кроз http://serpomdoosmeha.org.rs/тарозаветни закон се открива Христос, тј. Тајна Христова као заједница слободе Бога и човека; Погрешно схватање закона као да је он довољан за спасење; Спасење света је у оваплоћењу Сина Божијег као човека, а не у испуњењу закона
	СТАРОЗАВЕТНИ МОТИВИ У ПРАВОСЛАВНОЈ ИКОНОГРАФИЈИ	Православна иконографија показује јединство старозаветне и новозаветне Цркве; Спасење света и људи ће бити на крају историје кад Христос поново дође у сили и слави и кад васкрсну сви људи у Христу, а природа се преобрази из смртне у бесмртну.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Циљ наставе у 5. разреду јесте да ученици на примеру старозаветне историје уче да Бог није одустао од остварења свог првобитног плана о свету, који се огледа у сједињењу свих створених бића са Богом преко човека, и поред тога што је то први човек Адам одбио да испуни. Бог је после греха првог човека променио начин остварења тог циља, али је циљ због кога је свет створен остао исти. Конкретна реализација тога циља почиње од избора Аврама и благосиљања јеврејског народа у њему, што означава почетак Цркве која има исту структуру као будуће Царство Божије.

Ови старозаветни догађаји, којима почиње остварење Царства Божијег у историји, показују, међутим, и то да се и у новом начину остварења Царства Божијег не заобилази човек и да Бог такође остаје при томе да апсолутно поштује слободу човека, да се преко њега и његовом сарадњом то Царство и оствари, као што је то био случај и са првим човеком Адамом.

Кроз старозаветну историју почиње, међутим, да се назире и то коју је личност одабрао Бог да уместо првог Адама буде та спона између Њега и света како би се тај план испунио, као и то на који ће се начин то сада остварити. Старозаветни догађаји и старозаветна Црква типови су и праслика оваплоћења Сина Божијег који ће постати нови Адам, његовог страдања и васкрсења, као и новозаветне Христове Цркве. Десет Божијих заповести дате су јеврејском народу да би регулисале однос старозаветне Цркве са Богом, као и односе међу члановима Цркве.

На основу позива Божијег Авраму и оснивања старозаветне Цркве, треба показати да се и старозаветна Црква, као новозаветна, темељи на вери у Христа и будући догађај сабрања око Њега и сједињења с Богом у њему, што ће донети бесмртност свима и целој природи.

Овај програм треба реализовати читајући кључне одломке из Старог Завета и тумачећи их из перспективе будућег Царства Божијег, односно из перспективе новозаветних догађаја, као што и новозаветне догађаје треба тумачити из перспективе другог доласка Христовог и Царства Божијег. На овај начин ћемо указати ученицима на спасење као историјски процес: Стари завет је сенка, Нови је икона, а истина је стање света у будућем веку (Св. Максим Исповедник).

Тему Припрема свеша за долазак Сина Божијег треба реализовати препричавањем библијске историје од пада Адама до позива Авраму да напусти родитељски дом и пође за Богом. Овде треба указати ученицима на то да се Бог не пројављује у свету као индивидуа, већ кроз историјске догађаје и да су то они догађаји који својом структуром и елементима указују на будуће Царство Божије.

Теме: Избор Аврама... и Аврам и јеврејски народ као праслика Христа и Цркве, треба, такође, реализовати препричавањем библијске историје везане за Аврама и упућивањем на следеће моменте: да је Аврам, на основу веровања обећању Божијем, пошао за Њим, без обзира на то што су многи догађаји могли указивати на то да се то обећање неће испунити; да је покушај Аврама да жртвује свог

сина Исака израз апсолутне везаности Аврама за Бога, односно вере у Бога и његово обећање; да Бог не жели жртву Исакову (из чега би требало извести закључак да се ниједно дело, уперено против човека и његовог живота, не може оправдати Богом), као и на моменат да је Исак праслика Сина Божијег и његове жртве за спасење људи, која подвлачи Божију љубав према нама.

Треба указати, такође, и на то да библијска историја под избором Аврама подразумева многе, читав један народ, као и на то да имена "Израиљ", "слуга Божији" истовремено означавају једног и многе. Ово треба довести у везу са Христом и Литургијом, Црквом где се под Христом подразумевају истовремено један и многи. Та знања ће послужити ученицима да касније лакше разумеју онтологију личности - један као заједница многих.

Тему Десет Божијих заповести треба реализовати на основу старозаветног описа давања заповести Мојсију на гори Синају, указујући да суштина овог закона није његово индивидуално упражњавање и испуњење, већ да он има смисао у односу човека према Богу и другом човеку, односно да прописује шта не треба учинити другом човеку, на основу чега се подвлачи значај другог, Бога и човека, за живот нас самих.

Упоредо с библијском историјом, глобална светска историја показује да људи, будући да су иконе Божије, не престају да теже бесмртности. То се види кроз стварање разних религија, митова, али и философије и науке, као и културе и уопште цивилизације, које све имају као крајњи циљ налажење начина да се превазиђе смрт. Ово треба искористити и покренути у настави дијалог између хришћанског виђења истинског постојања света, односно начина на који се може остварити бесмртност за све људе и за сву природу, и савремених религијских и научних теорија о решењу проблема смрти. Нагласак треба ставити на литургијско искуство превазилажења смрти, с назнаком да хришћанство остварење ове тежње види у слободи Бога и слободи човека и њиховом личном јединству, док нехришћанске теорије нуде решење утемељено или на свемогућству Божијем и нужности, или на створеној природи, односно на тражењу лека против смрти у природи.

Назив предмета	ВЕРСКА НАСТАВА - католичка
Циљ	Циљ предмета Верска настава - Католички вјеронаук је да дијете упозна Библију, али као књигу Божје објаве у коју ништа није ушло случајно. За нас Библија није само књижевно и културно благо него норматив дјеловања. У Библију ни један детаљ није ушао случајно уколико је она за нас религијска књига. Ученик петог разреда се сналази у новој средини. Упознаје своје ново друштво. Нови је начин наставе. Све је сложено од других и другачијих. Нисмо се одлучили за библијске приче, јер ова доб надмашује тај начин предавања, али смо се тим више одлучили за велике библијске ликове, јер се у њима типски да препознати друго и другачије. У исто вријеме дијете овог узраста се радо поистовјећује с одраслим. Библија даје велико богатство великих и разноликих. Нудимо уз сваку особу и вредноту за коју вјера сматра да је Бог поставио своју поруку - објаву у догађај и живот тих појединаца.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
Католички вјеронаук у петом разреду основне школе је тражење идеала у Библији и привикавање на живот са другима и другачијима, али у свијести да и њега - ученика Бог радо има као јединственога и с њиме план, јер сада почиње фаза не само одгоја него и самоодгоја, па мора на план Божји одговорити.	УВОД ВЕЛИКИ БИБЛИЈСКИ ЛИКОВИ	- Упознавање ученика са садржајима програма католичког вјеронаука
	БОГ ЈЕ ПРОГОВОРИО У ПОВИЈЕСТИ - ПРАОЦИ	Бог нам говори (Како је добар Бог кад с нама разговара) Стигла нам је писана порука (Праобјава и Објава) Праотац наше вјере (Желим вјеровати као Абрахам) Човјек у Божјем плану (Поуздајем се у Бога) У земљи ропства (И у тешким тренуцима Бог је с нама) Из воде извађени (Мојсије) Божји противници (Примам Божји план) Прва Пасха (Дивим се Божјој вјерности)
	КРАЉЕВИ ИЗАБРАНОГ НАРОДА	Савез с Богом (Бит ћу вјеран Савезу) Побуна и гријех (Нећу се противити Богу) Божји народ стиже кући (Моја домовина је Црква) Божји повјереници у заједници (Имам поуздање у Божје повјеренике) Праведни краљ - Давид и Шаул (Мој узор у доброти) Покорнички краљ - Давид (Не желим остати у гријеху) Мудри краљ - Саломон (Марљиво ћу учити) Подјељена држава (Моја задаћа у слози)
	ПРОРОЧКА СЛУЖБА У ЗАЈЕДНИЦИ	Пророк Самуел (Желим слиједити Божји позив) Бранилац Божјих права Илија (Храбро ћу издржати уз Бога) "Пети Еванђелиста" - Изаја (Дивим се величини пророка) Тјешитељ прогоњених - Јеремија (Тјешит ћу у невољи)

		Пророк Духа - Езекијел (Вјерујем у дјело Духа Светога) Пророк наде - Данијел ("Ако је Бог са мном, то ће против мене!")
	ЖЕНЕ У СТАРОМ ЗАВЈЕТУ И МУДРОСНА КЊИЖЕВНОСТ	Жена у служби Божјег народа - Јудита и Естера (Сватко има властити задатак) Изнова подигнути храм (Стрпљиво ћу чекати Божје одлуке) Храбри мужеви Макабејци (Увијек ћу бити на Божјој страни) Мудрост у Божјем народу (Мудросне књиге)
	СВЕТЕ КЊИГЕ ДРУГИХ ВЈЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА	Свете књиге других вјерских заједница - Бог говори народима на разне начине и у разна времена. Света књига Јудаизма - Тора - Почети објаве, чување традиције, преношење до данас. Начин читања и штовања Торе. Света књига Ислама - Кур'ан Божји Пророк у Исламу.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Вјерска поука је заједничко дјело катехете (вјероучитеља) и катехизаната (вјероученика). Полазиште је конкретна стварност - овај пута записана у светим књигама - Библији. Из доживљених искустава са читања Библије прелази се на истине, из којих се потом враћа на свакодневну њихову примјену. Овакав начин спознаје има властити ред: упознавање (обрада нових садржаја), сређивање (систематизација), понављање, примјена и провјеравање. То је макроструктура оваквог начина спознаје. Међутим, и ови дијелови имају своју микроструктуру. Тако на примјер: начин спознаје посједује слиједеће ступњеве: постављање циља, мотивирање, обрада нових наставних садржаја, учење, индуктивни и дедуктивни закључци, изравни и неизравни докази, формулирање запамћених чињеница... Или, садржај примјене има ове дијелове: проблем, постављање циља, библијски лик из овога циклуса, задаћа, упознавање прилика и увјежбавање. Код спознавања треба имати пред очима физиономију групе и појединца, но у оквиру сата под којим се обрађују нови наставни садржаји врши се примјена, понављање и вредновање обрађеног градива. Имајући на уму горе истакнуто, поједини сат вјеронаука би требао изгледати овако: кратко понављање садржаја претходног сата, и посебно освјетљавање онога што ће послужити као темељ за актуални сат. Након постављања циља (што? и како?), прелази се на обраду нових наставних садржаја, гдје се заправо објашњава ученику да нам Бог говори не само у поуци него и у примјерима живота. То је особито за младе надахнуће и жеља за наслеђовањем. Закључци се могу истаћи на плочи. Након овога се већ познати садржаји продубљују, уче, тј. разговара се о помирењу (што? како? и зашто?). Овако усвојено градиво, у складу са одгојним циљем, мора наћи своју примјену у животу ученика. Разговара се зашто и како треба захвалити Богу за родитеље, браћу и пријатеље. Оваква спознаја и дјечје искуство се ослањају на његов доживљај и на поновљени текст Светог Писма. Прозивку и домаћу задаћу обавимо у прикладно вријеме.

Назив предмета	ВЕРСКА НАСТАВА - исламска
Циљ	Циљ предмета Верска настава - Исламска вјеронаука (илмудин) у основном образовању и васпитању је да пружи ученику основни вјернички поглед на свет, са посебним нагласком на вјернички практични део, а такође и будући вјечни живот. Циљ наставе исламске вјеронауке у петом разреду јесте да ученике упозна са основним постулатима (темељним дужностима) вјере ислама, те да ученике упозна са важношћу и садржајем намаза (молитве) и његовом улогом у животу сваког појединца и заједнице у цјелини. То значи да дјеца на начин примјерен њиховом узрасту упознају властиту вјеру у њеној духовној, моралној, социјалној, мисионарској и другим димензијама.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
познавање основних принципа вјере ислама; - познавање вриједности молитве; - познавање саставних дијелова молитве; - упознавање са међусобним правима и дужностима појединца и заједнице; - развије свијест о Богу као Створитељу и однос према људима као најсавршенијим божјим створењима; - развија способност (на начин примјерен узрасту ученика) за постављање питања о цјелини и најдубљем смислу постојања човјека и свијета, о људској слободи, животу у заједници, смрти, односу с природом која нас окружује, као и за размишљање о тим питањима у свијетлу вјере ислама; - развија способност за одговорно обликовање заједничког живота са другима, за налажење равнотеже између властите личности и заједнице, за остваривање сусрета са свијетом (са људима различитих култура, религија, погледа на свијет, с друштвом, природом) и с Богом изгради увјерење да је његов живот на овом свијету само припрема за вјечност, да су сви створени да буду судионици вјечног живота, да се из те перспективе, код ученика развија способност разумијевања, преиспитивања и вриједновања властитог односа према другом човјеку као божјем створењу и изгради спремност за покајање.	ТЕМЕЉНЕ ИСЛАМСКЕ ДУЖНОСТИ	- келимеи-шехаде, садржај и значење Имански шарти: - први имански шарт, обрада пјесме "Аллах" - други и трећи имански шарт - четврти, пети и шести имански шарт
	НАМАЗ (молитва)	- појам, значење и важност намаза - како треба, а како не треба обављати намаз - посљедице напуштања намаза - Основни увјети за исправност намаза: 1. чистоћа тијела, одијела и мјеста гдје ће се клањати 2. абдест (вјерско прање прије намаза-молитве) - намаз и хигијена - месх, гусул и тејемум 3. прописна одјећеност у намазу 4. намаско вријеме, езан и икамет 5. и 6. намаски шарт - обрада Кур'анског поглавља ел-фелек - Саставни дијелови намаза: - почетни текбир, стајање и учење у намазу, - руку' (прегибање), сеџда и посљедње сједење у намазу - Ет-техијјат и салавати, - обрада кур'анских сура ел-Ихлас и ел-Лехеб - Сабах намаз - упознавање са бројем реката и начином обављања - Подне намаз - упознавање са бројем реката и начином обављања - Икиндија и акшам намаз - упознавање са начином обављања - Јација намаз - упознавање са бројем реката и начином обављања - Значај намаза са физичког гледишта - Намаз у различитим приликама - обрада поглавља Ен-Нас - завршавање намаза (зикр и тесбих)

		- Намаски ваџиби (радње које се не смију изостављати у току намаза) - намаски сунети (радње које је Посланик а.с. практицирао у току намаза) - намаски мустехаби (радње које је лијепо практицирати у намазу) - радње које утичу на исправност намаза - заједничко обављање намаза и приспијевање у џемат - важност џамије
	ДУЖНОСТИ МУСЛИМАНА ПРЕМА СЕБИ И ПОРОДИЦИ	- чување здравља и живота - алкохол и друге нечисти којих се муслиман мора клонити - међусобна права и дужности дјеце и родитеља - дужности према комшијама и околини - дужности према исламској заједници - склапање брака (женидба и удаја) - рад и привређивање

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Вјерска настава је заједничко дјело вјероучитеља и ученика. Полазиште је конкретна стварност. Из доживљених искустава прелази се на истине из којих се потом враћа на њихову свакодневну примјену. Овакав начин сазнања има свој ред: упознавање (обрада нових садржаја), понављање, примјена и провјеравање, сређивање (систематизација).

Вјероучитељ ће укупан број предвиђених часова за вјеронауку (36) искористити тако што ће сваки час предвидети кратко понављање садржаја са претходног часа, а затим прећи на тему планирану за актуелни час, уз обавезни међусобни разговор након обраде дате теме, из којег ће се закључити да ли је садржај усвојен од стране ученика и да ли је нашао мјесто у њиховом практичном животу.

Назив предмета	ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК – НЕМАЧКИ ЈЕЗИК
Циљ	Циљ учења Страног језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну усмену и писану комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.
Разред	Пети
Годишњи фондчасова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да у усменој и писаној комуникацији:	ОБЛАСТ/ ТЕМА Комуникативне функције	САДРЖАЈИ
– поздрави и отпоздрави, примењујући најједноставнија језичка средства;	Поздрављање	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака, и слично) и иницирање упознавања; успостављања контакта (нпр. при сусрету, на разгледници, у имејлу, СМС-у). Садржаји <i>Guten Morgen / Guten Tag / Guten Abend / Hallo!</i> <i>Gute Nacht / Auf Wiedersehen / Auf Wiederschauen/ Tschüs!</i> <i>Bis dann. Bis später.</i> <i>Wie geht's? Wie geht es Ihnen?</i> <i>Danke, gut. Und dir? / Und Ihnen? / Und selbst/selber?</i> (Интер)културни садржаји: формално и неформално поздрављање; устаљена правила учтивости, име и презиме, надимци.
– представи себе и другог; – разуме јасно постављена једноставна питања личне природе и одговара на њих;	Представљање себеи других; давање основних информација о себи; давање и и тражење основних информација о другима	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Иницирање упознавања, посредовање у упознавању и представљање других особа, присутних и одсутних, усмено и писано; слушање и читањекратких и једноставних текстова којим се неко представља; попуњавање формулара основним личним подацима (пријава на курс, претплата на дечји часопис, налепница за пртљаг, чланска карта и слично). Садржаји <i>Mein Name ist Petra Novak. Ich heiße Petra (Novak). Ich bin Petra (Novak).</i> <i>Wie heißt du? Wie heißen Sie? Wie heißt ihr? Wer ist das?</i> <i>Das ist Markus. Das ist meine Lehrerin, Frau Simin. /Freut mich.</i> <i>Meine Eltern heißen Zorica und Drago.</i> <i>Woher kommst du? Woher kommt ihr? Woher kommen Sie?</i> <i>Ich komme aus Serbien.</i> <i>Ich wohne in Smederevo. Wo wohnst du?</i> <i>Wie ist deine Adresse/Telefonnummer?</i> Презент слабих глагола и најфреквентнијих јаких глагола (<i>schlafen, fahren, essen, lesen, geben, nehmen, sprechen</i>). Употреба одређеног, неодређеног, негационог, присвојног члана у номинативу и акузативу. Употреба нултог члана. Употреба упитних заменица и прилога (<i>wer, was; wo, wie, wann</i>). Употреба показне заменице <i>das</i> . Исказна и упитна реченица – положај глагола/ред речи. (Интер)културни садржаји: формално и неформално представљање, именовање сродства, име и презиме, земље немачког говорног подручја.
– разуме упутства и налоге и реагује на њих;	Разумевање издавање једноставних	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање налога и упутства и реаговање на њих (комуникација у учионици – упутства и налози које

	упутстава и налога	размењују учесници у наставном процесу, упутства за игру и слично). Садржаји Komm her! Kommt an die Tafel! Setz dich! Setzt euch! Mach(t) das Buch auf/zu! Lies/Lest vor! Hör(t) zu! Sing(t) mit! Sprich/Sprecht nach! Hör/Hört zu! Steh(t) auf! Pass(t) auf! Gib dein Buch an Petra! Gebt mir eure Hausaufgaben! Kannst du mir dein Heft geben? Kann ich dein Heft bekommen? Императив – потврдни и одрични облици 2. лица једнине и множине. Употреба негационе партикуле nicht. Императив глагола са наглашеним префиксом. (рецептивно) Модални глаголи у љубазно формулисаним молбама, упутствима и предлозима.(рецептивно) Ред речи у реченицама са императивом. (Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости, песме.
- разуме једноставна и пажљиво исказана правила понашања (сугестије, препоруке, забране) и реагује на њих, уз визуелну подршку (знакови, симболи и слично) и без ње;	Исказивање правила понашања	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставних исказа у вези са правилима понашања. Садржаји Kann ich mich hier hinsetzen? Leider nicht, es ist besetzt. Hier darf man nicht sprechen. Du musst dein Handy ausschalten. Die Tiere darf man nicht füttern. Неодређена заменица man у номинативу и акузативу. Презент модалних глаголи у формулисаним молбама, упутствима и предлозима.(рецептивно) Ред речи у реченицама са императивом. (Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима, значење симбола.
– разуме позив и реагује на њега; – упуту позив на заједничку активност;	Позив и реаговање на позив за учешће у заједничкој активности	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање кратких једноставних позива на заједничку активност и реаговање на њих, усмено или писано (позив на рођендан, журку, на игру, у биоскоп...); упућивање и прихватање /одбијање позива на заједничку активност, усмено или писано, користећи најједноставније изразе молби, захвалности, извињења. Садржаји Spielen wir Fußball/Tischtennis/ Monopoly? Komm, wir spielen Schach! Wir spielen Basketball. Spielst du mit? Möchtest du zu meiner Party kommen? Komm zu mir! Gehen wir ins Kino? Ja, gerne. /Leider kann ich nicht. Ich muss lernen. /Nien, ich habe keine Lust. Употреба глагола кретања са акузативом. Употреба предлога (an, in, auf). (Интер)културни садржаји: прикладно прихватање и одбијање позива, рођендани, прослава рођендана, игре.
– разуме кратке и једноставне молбе и захтеве и реагује на њих; – упуту кратке и једноставне молбе и захтеве; – исказе и прихвати захвалност на једноставан начин;	Исказивање молбе, захтева и захвалности	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставних исказа којима се тражи помоћ, услуга или обавештење; давање једноставног, усменог и писаног одговора на исказану молбу или захтев; изражавање и прихватање захвалности у усменом и писаном облику. Садржаји Kann ich dir/Ihnen helfen?/ Ich habe eine Bitte. Möchtest du eine Orange? Kannst du mir bitte eine Orange geben? Ich möchte eine Tasse Tee.Kannst du mir ein Stück Torte geben? Danke. Vielen Dank. Ich danke dir. / Bitte. Nichts zu

– разуме једноставно исказане честитке и одговара на њих; – упути једноставне честитке;	Честитање	denken./Gern geschehen. Употреба неодређеног члана у номинативу и акузативу. Употреба модалних глагола у презенту. (Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације. Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање кратких и једноставних устаљених израза којима се честита празник, рођендан или неки други значајан догађај; реаговање на упућену честитку у усменом и писаном облику; упућивање кратких пригодних честитки у усменом и писаном облику. Садржаји Alles Gute zum Geburtstag! Liebe Lina, zum Geburtstag Viel Glück ... Ich gratuiere dir/Ihnen zum Jubileum. Frohe Weihnachten/Ostern. Употреба личних заменица у номинативу, дативу и акузативу. (Интер)културни садржаји: најзначајнији празници и начин обележавања / прославе.
– Разуме једноставан опис живих бића, предмета, места и појава; – опише жива бића, предмете и места и појаве једноставним језичким средствима;	Описивање живих бића, предмета, места и појава	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање краћих једноставних описа живих бића, предмета, места и појава у којима се појављују информације о спољном изгледу, појавним облицима, димензијама и осталим најједноставнијим карактеристикама; давање кратких усмених и писаних описа живих бића, предмета, места и појава. Садржаји Meine Schwester ist groß und schlank. Wie sind deine Augen?Blau oder grün Ihr Hund ist 2 Jahre alt, klein und schwarz. Er frisst gern Kekse. Das ist mein Zimmer. Es ist klein aber schön. Es gefällt mir sehr. Anna ist meine beste Freundin. Sie ist nett und freundlich. Sie hilft mir gern. Ich wohne in Bonn. Bonn ist eine schöne Stadt am Rhein. Употреба придева и прилога као именског дела предиката уз глагол sein. Присвојни детерминативи у номинативу, дативу и акузативу. Ред речи у исказној упитној реченици. Предлози уз глаголе мировања. (Интер)културни садржаји:култура становања, однос према живој и неживој природи.
– разуме једноставне исказе о уобичајеним и тренутним активностима и способностима и реагује на њих; – опише и планира уобичајене и тренутне активности кратким једноставним језичким средствима; – опише шта уме/не уме да (у)ради;	Описивање уобичајених и тренутних активности, планова и способности	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање описа у вези са уобичајеним и тренутним активно-стима, плановима и способностима у породичној и школској средини; састављање порука и спискова у вези са уобичајеним и тренутним активностима, плановима и способностима. Садржаји Was machst du jetzt/heute Nachmittag? Ich mache meine Hausaufgaben. Ich wohne ganz oben im Haus/im fünften Stock. Hast du eine Wohnung oder ein Haus? Wann gehst du schlafen? Hast du freitags immer Deutsch. Ich gehe dreimal der Woche zum Training. Употреба прилога за време и место (donnerstags/da, dort, hier) . Ред речи у исказној, упитној и узвичној реченици. (Интер)културни садржаји: радно време, разонода, живот породице.

– разуме свакодневне исказе у вези с непосредним потребама, осетима и осећањима и реагује на њих; – изрази основне потребе, осете и осећања кратким и једноставним језичким средствима;	Исказивање потреба, осета и осећања	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање исказа у вези са потребама, осетима, осећањима; саопштавање потреба и осета и предлагање решења у вези с њима; усмено и писано исказивање својих осећања и (емпатично) реаговање на туђа. Садржаји <i>Ich bin durstig. Ich habe Hunger. Mir ist kalt/heiß. Ich bin müde/tautrig/froh.</i> <i>Möchtest du schlafen? Etwas Wasser trinken? Möchtest du ein Käsebrötchen?</i> Личне заменице у номинативу, дативу и акузативу. (Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; употреба емотикона
– разуме једноставна обавештења о простору и оријентацији у простору и реагује на њих; – тражи и пружи кратка и једноставна обавештења о оријентацији у простору; – опише непосредни простор у којем се креће;	Исказивање просторних односа и величина	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање краћих текстова у којима се на једноставан начин описују просторни односи и оријентација у простору; усмено и писано тражење и давање информација о сналажењу / оријентацији у простору; усмено и писано описивање просторних односа у приватном и јавном простору (соба, стан, кућа, учионица, школа, музеј, биоскоп). Садржаји <i>Wo ist dein Sportzeug? Wo liegt die Schweiz auf der Landkarte? Wo ist die Bank?</i> <i>Ich bin vor /neben / hinter der Garage. Meine Mutter ist auf dem Markt/ im Supermarkt / bei ihrer Frisörin. Die Bäckerei ist neben der Schule. Meine Stadt ist in Nordserbien.</i> <i>Entschuldigung, wie kommen ich zum Theater? – Gehen Sie nur geradeaus, etwa 50m.</i> Употреба датива и акузатива уз глаголе мировања и кретања у простору. Прилози за место: geradeaus, links, rechts. (Интер)културни садржаји: јавни простор, култура становања.
– разуме једноставна обавештења о хронолошком/метеоролошком времену и реагује на њих; – тражи и даје кратка и једноставна обавештења о хронолошком /метеоролошком времену;	Исказивање времена (хронолошког и метеоролошког)	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање кратких текстова који се односе на тачно време, дан, месец или део дана (разглас/план вожње на аутобуској/железничкој станици, аеродрому; биоскопски програм, договор за неку активност) или на метеоролошко време (тренутне или уобичајене временске прилике); усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности или метеоролошким приликама. Садржаји <i>Wie spät ist es? Es ist Viertel nach neun. Es ist einundzwanzig Uhr fünfzehn. Wann beginnt die Schule? Am ersten September. Am Donnerstag. Um 8 Uhr.</i> <i>Wie ist das Wetter? Es regnet/schneit.</i> <i>Die Sonne scheint. Es ist kalt/warm/heiß.</i> Употреба фраза за званично и незванично исказивање сатнице. Употреба предлога (am, um, nach, vor). Безлични глаголи (рецептивно). (Интер)културни садржаји: клима, разговор о времену, географске дестинације.
– Разуме једноставне исказе којима се изражава припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање и реагује на њих; – тражи и да једноставне исказе којима се изражава	Изражавање припадања/неприпадања и поседовања/непоседовања	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање краћих текстова с једноставним исказима за изражавање припадања / неприпадања и поседовања / непоседовања и реаговање на њих; усмено и писано, исказивање припадања / неприпадања и поседовања / непоседовања. Садржаји <i>Ist das deine Katze? Nein, das ist Marias Katze. Mein Hund ist</i>

припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање;		nicht da. Das ist das Haus von meinen Eltern. Mimi ist die Katze von Barbara. Hast du einen Kugelschreiber? Ich brauche einen Regenschirm. – Hier ist mein Kugelschreiber. Употреба присвојних чланова. Изражавање припадности предлогом von + датив. (Интер)културни садржаји: породица и пријатељи, однос према животињама, кућни љубимци.
– разуме једноставне исказе за изражавање допадања/недопадања, слагања/неслагања и реагује на њих; – тражи мишљење и изражава допадање/недопадање једноставним језичким средствима;	Изражавање допадања/недопадања	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање краћих текстова с једноставним исказима за изражавање допадања / недопадања и реаговање на њих; усмено и писано исказивање слагања / неслагања, допадања / недопадања. Садржаји Ich mag Rockmusik. Ich liebe meine Familie und meine Freunde. Ich schwimme gern. Mein Lieblingssport ist Volleyball. Skifahren finde ich doof. Wie findest du die neue Mathelehrerin? Ich finde sie nett. Презент модалног глагола mögen Сложенице – род и грађење: (рецептивно). Глагол finden за изражавање допадања/недопадања. (Интер)културни садржаји: уметност (књижевност за младе, стрип, филм, музика...), храна, спорт.
– разуме једноставне изразе који се односе на количину (број особа, животиња и предмета количина приликом куповине и сл.) и реагује на њих; – тражи и пружи основне информације у вези са количинама и бројевима; – изрази присуство и одсуство некога или нечега;	Изражавање количине и бројева	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање и читање једноставних исказа које садрже информације у вези са количином и бројевима (новчани износ, узраст, време, број телефона и слично); усмено и писано коришћење једноставних исказа са бројевима до 100. Садржаји Wie viele Menschen stehen da? Wieviel Butter brauchst du für den Kuchen? 200 Gramm. Gibt es etwas Butter im Kühlschrank? Nein, wir brauchen Butter. Ich kaufe vier Flaschen Öl, eine Packung Salz, einen Becher Joghurt, zwei Schachteln Pralinen. Was kostet das? Das macht 15,50 Euro. Meine Einkaufsliste: zwei Kilo Äpfel, drei Liter Milch, ein Pfund Kaffee. Употреба језичких средстава квантификације. Употреба лексике којом се именује амбалажа. Исказивање количине и цене. Бројеви до 100. (Интер)културни садржаји: друштвено окружење, путовања.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда другог циклуса основног образовања и васпитања – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Наставници обрађују теме у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језик.

1. Лични идентитет
2. Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
3. Географске особености
4. Србија – моја домовина
5. Становање – форме, навике
6. Живи свет – природа, љубимци, очување животне средине, еколошка свест
7. Историја, временско искуство и доживљај времена (прошлост – садашњост – будућност)
8. Школа, школски живот, школски систем, образовање и васпитање

9. Професионални живот (изабрана – будућа струка), планови везани за будуће занимање
10. Млади – деца и омладина
11. Животни циклус
12. Здравље, хигијена, превентива болести, лечење
13. Емоције, љубав, партнерски и други међуљудски односи
14. Транспорт и превозна средства
15. Клима и временске прилике
16. Наука и истраживања
17. Уметност (нарочито модерна књижевност за младе; савремена музика, визуелне и драмске уметности итд.)
18. Етички принципи; ставови, стереотипи, предрасуде, толеранција и емпатија; брига о другоме
19. Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
20. Слободно време – забава, разонода, хобији
21. Исхрана и гастрономске навике
22. Путовања
23. Мода и облачење
24. Спорт
25. Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења
26. Медији, масмедији, интернет и друштвене мреже
27. Живот у иностранству, контакти са странцима, ксенофобија

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога

наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, садржаја и препоручених језичких активности у комуникативним ситуацијама наставник креира свој годишњи

(глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи дефинисани по областима, тј.

комуникативним функцијама, усмеравају наставника да операционализује исходе на нивоу једне или више наставних јединица. Наставник за сваку област има дефинисане исходе и од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и припреме часа, дефинише исходе имајући у виду ниво постигнућа ученика. То значи да исходе треба

класификовати од оних које би сви ученици требало да достигну, преко оних које остварује већина па до оних које достиже мањи број ученика са високим степеном постигнућа.

При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у

уџбенику приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упуту ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

Напомена: Све евентуалне корекције програма наставе биће праћене и евидентирани кроз месечне планове и дневне припреме или на неки други одговарајући начин у складу са природом корекције.

ПРОГРАМИ СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ КОЈЕ ЈЕ ПРИПРЕМИО ЗАВОД ЗА
УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Назив предмета	ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Животне вештине је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове који ће му омогућити да боље разуме различите животне ситуације и изазове, повећа капацитет да на одговоран начин брине о себи, другима и околини и понаша се у складу са културом безбедности.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	72

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја програма
Одговоран однос према здрављу Компетенција за целоживотно учење Сарадња Решавање проблема Одговорно учешће у демократском друштву Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Комуникација Одговоран однос према околини	– на одговоран начин брине о себи и околини и помаже другима у невољи; – проналази релевантне и поуздане изворе информација од значаја за сналажење у свакодневним и ванредним животним ситуацијама; – критички промишља и доноси одлуке уважавајући контекст ситуације, процену последица и најбољи интерес за себе, друге и околину; – јасно изрази сопствене мисли и осећања, са пажњом слуша саговорника и комуницира са другима на конструктиван начин; – сарађује са члановима групе којој припада и одупре се притиску групе на асертиван начин; – организује своје свакодневне активности на продуктиван начин; – препозна опасности и адекватно реагује; – разликује ризично од превентивног и безбедног поступања пре, током и након елементарне непогоде; – тумачи знакове опасности, посебно ЕОР и поступа у складу са упутствима надлежних служби; – процени сопствене могућности и ограничења у решавању проблема и потражи одговарајућу помоћ кад процени да ситуација превазилази његове могућности;	ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА УЧЕЊЕ, РАД И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ Вештине критичког мишљења, решавања проблема, доношења одлука. Организационе вештине и вештине управљања временом. Социо-емоционалне вештине: сарадња, комуникација, асертивност, решавање сукоба, препознавање сопствених и туђих емоција, превазилажење стреса. ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ИЗГРАДЊУ КУЛТУРЕ БЕЗБЕДНОСТИ Култура безбедности и надлежности за смањење ризика од катастрофа. Климатске промене и заштита животне средине у контексту културе безбедности. Општа безбедност: безбедност у саобраћају; знаци опасности и упозорења (зрачење, биолошка опасност, ЕОС – експлозивни остаци рата, запаљиво, хемијски производи). План комуникације и евакуације у случају несреће. Елементарне непогоде: пожари, земљотреси, поплаве, екстремни метеоролошки услови. Безбедност на води.

	– повезује информације од релевантних институција са потенцијалним ризицима и правилним реаговањем у кризним ситуацијама; – образложи значај солидарности са људима у невољи; – аргументује значај културе безбедности и пружања прве помоћи;	Прва помоћ.
	– исказе афирмативни став о људима који су активисти Црвеног крста; – наведе које надлежан за одређене ванредне ситуације и симулира позив хитним службама; – доведе у везу заштиту животне средине са климатским променама и културом безбедности; – разликује безбедно, небезбедно и ризично понашање у саобраћају и примењује мере заштите приликом вожње различитим превозним средствима; – наброји правила којих се треба придржавати у комуникацији током несреће, наведе садржај торбе за случај несреће, поступа према плану евакуације и комуникације; – наброји и објасни мере за ублажавање и смањења ризика од земљотреса, пожара, поплава и екстремних метеоролошких услова; – разликује безбедна од небезбедних купалишта, објасни улогу спасиоца, поступа у складу са правилима понашања на купалиштима и демонстрира	

	поступак самопомоћи у случају грча мишића у води; – наведе принципе и демонстрира пружање прве помоћи на изабраном примеру.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободне наставне активности Животне вештине, као и друге СНА, доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција са фокусом на припрему ученика за изазове свакодневног живота. Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Животне вештине.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм садржи две тематске целине. Прва се односи на вештине које Светска здравствена организација идентификује као неопходне за успешан и здрав живот и које имају велику примену у различитим животним ситуацијама од области школовања, света рада до живота у заједници и успостављања односа са другим људима. Друга тема се односи на вештине које долазе до изражаја у ванредним животним ситуацијама као што су поплаве, пожари, екстремни климатски услови или саобраћајне незгоде. Фокус ове теме је изградња културе безбедности.

Свака тема се обрађује у току једног полугодишта с тим што наставник има слободу да унутар њих планира на који начин и са колико часова ће поједине кључне појмове садржаја обрађивати. Дубину и ширину обраде неког садржаја превасходно одређују исходи дати у програму, као и узраст ученика. Имајући у виду фонд часова, да би се достигли очекивани исходи, предност добијају материјали и активности који омогућавају да се истовремено ради на више кључних појмова. То је могуће не само за садржаје унутар једне теме већ се могу правити везе и између тема, нпр. када се у обради садржаја који се односи на пожар од ученика тражи да користе вештине критичког мишљења, решавања проблема, доношења одлука, комуникације, сарадње, превазилажење стреса, што је садржај прве теме.

Овако конципиран програм одговор је на процену да данашњим ученицима и поред бројних предмета које изучавају у основној школи недостају још нека знања и посебно неке вештине за успешан свакодневни живот препун изазова и опасности. Наравно, припрема за живот великим делом припада породичном васпитању, али то не ослобађа школу одговорности да јача ученике у том смислу.

Да би се планирани исходи остварили, важан је не само садржај, већ и начин на који се он обрађује. Зато рад са ученицима треба да буде разноврстан, подстицајан и да се ослања на школско и ваншколско искуство ученика. Могућности су велике од модификованих мини предавања које могу држати и наставници и ученици, преко различитих презентација, демонстрација, симулација, до играња улога, студије случаја, трибина, посете одговарајућим установама и гостовање стручњака.

Садржаји из програма могу се довести у везу са оним што су ученици учили или уче у другим предметима и изборним програмима. Та веза најизраженија је са програмима Географије у петом разреду, где постоје садржаји који се односе на земљотресе, поплаве и климатске услове; Физичког и здравственог васпитања у којем се налазе садржаји о значају развоја физичких способности за снажање у ванредним ситуацијама (земљотрес, пожари, поплаве), пружању прве помоћи и планирању дневних активности; Биологије у шестом разреду где постоји садржај који се односи на прву помоћ и понашање у складу са климатским параметрима; Технике и технологије где је безбедност саобраћаја једна од тема. Осим тога, постоје књижевна дела која су предвиђена програмом Српског језика, а могу помоћи у разумевању понашања човека у различитим животним ситуацијама (нпр. последице погрешних одлука, проблеми у комуникацији, понашање човека у стресу). Овај програм се одлично надовезује на програм Грађанског васпитања у првом циклусу јер се у трећем разреду обрађује тематска целина Снага узајамне помоћи чији су кључни појмови солидарност, волонтирање, Црвени крст.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА УЧЕЊЕ, РАД И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ

У оквиру ове теме садржаји су подељени у три целине. Прва се односи на групу вештина које би се могле назвати когнитивне, другу групу чине организационе, а трећу социјално-емоционалне. Ова подела је програмски неопходна, иако у свакодневном животу све те вештине су међусобно повезане и здружено одређују наше понашање и ефекте које изазивају. Зато већ у процесу увођења у тему треба изабрати примере на којима ће ученици сагледати сложеност различитих животних ситуација и неопходност коришћења различитих вештина да би се постигао жељени циљ као што су сагледавање ствари из различите перспективе, процена последица одлука, разликовање битног од мање битног, или хитног од мање хитног, планирање... У пракси су се показале као врло ефикасне вежбе где се користи техника студије случаја и то баш оних негативних где је особа донела погрешне одлуке, није критички промишљала нити планирала, није имала увид у сопствене приоритете, није препознала сопствене и туђе емоције... Да би дошли до правилног увида ученике треба „водити“ кроз пример помоћу низа питања, што је уједно и почетак рада на критичком мишљењу.

Критичко мишљење је окосница прве групе вештина у оквиру ове теме. То је неопходна вештина јер живимо у цивилизацији коју карактерише хиперпродукција информација што често делује ометајуће на процес мишљења, решавања проблема, доношење одлука. Зато је важно да ученици разликују чињенице од претпоставки и неистина, односно да се питају да ли је нешто тачно или не, ко доноси те информације и како их аргументује, да ли постоје и другачије перспективе и да буду осетљиви на нелогичности, недостатак доказа и манипулацију. Када хоћемо да развијемо критичко мишљење код ученика, ми заправо желимо да они размишљају својом главом и да долазе самостално до закључака на основу проверених података, да посматрају ствари из различитих перспектива уважавајући контекст, да имају увид у однос део-целина, да доводе у везу узрок и последицу и да имају увид у ток сопственог мишљења. У току рада на овом садржају ученицима треба да буде јасна разлика између критичког мишљења и критицизма.

Најмоћнији начин за развој критичког мишљења код ученика јесте постављати им питања, неговати атмосферу у којој се одговори могу слободно дати, без квалификације и захтевати од њих да нешто бране или нападају (техника за и против). Ево неких питања које наставник може поставити ученицима: Зашто то мислиш? Ако би се ... догодило, како би...то било? Можеш ли то да објасниш? Дај ми пример за то. Како то можемо да докажемо? Како си дошао/ла до тог закључка? Ко то тврди и на основу чега? Како то изгледа посматрано из другог угла? Само ових неколико питања довољно је за анализу информација које су доступне у медијима и на друштвеним мрежама што ће показати ученицима колико има нетачности, произвољности и манипулације подацима којима смо изложени.

Вештина критичког мишљења је директно повезана са вештином решавања проблема. Ученици на узрасту од 11 до 13 година често бивају заведени појавним аспектом неке ситуације и не успевају да препознају шта је главни проблем, шта је ту битно, хитно па самим тим умањују могућност да га на прави начин реше. Зато треба користити вежбе за препознавање проблема. Наставник треба да изабере ситуацију у којој је проблем близак ученицима, нпр. туча ученика у дворишту школе. То је погодан пример јер се може посматрати из различитих перспектива (ученика, дежурног наставника, одељенског старешине, родитеља), што има више могућности за решавање и што је најважније има више нивоа проблема (однос према дежурном наставнику, међусобни однос ученика, поштовање правила понашања...). Више о критичком мишљењу и решавању проблема може се наћи на сајту <https://www.britishcouncil.rs/programmes/education/>.

Доношење одлука је, такође, вештина потребна свакодневно, у различитим животним ситуацијама, али је посебно важна у оним где доношење одлука има велике и дугорочне последице, као што су нпр. одабир средње школе. И ова вештина директно је повезана са критичким мишљењем и решавањем проблема. Са ученицима треба организовати активности које ће им помоћи да разумеју тај процес, на који начин се одлуке доносе, кроз које фазе се пролази, које су препреке доношењу одлука и како не треба доносити одлуке. Више о томе може се наћи на сајту <https://poslovi.infostud.com/saveti/Donosenje-odluka-Kako-izabrati-najbolju-mogucnost/223>.

Организационе вештине се природно надовезују на претходне кључне појмове садржаја и имају врло широку примену у свему што ученик тренутно ради као и шта ће радити у будућности. Добро развијену ову вештину препознајемо по томе што особа: систематично прикупља, класификује и чува потребне информације; одређује приоритете у раду; ефикасно управља временом; поштује рокове; планира (краткорочно и дугорочно) свој рад; поштује процедуре; има иницијативу у решавању проблема; уредно води евиденцију о свом раду.

Постоје велике могућности да се са ученицима ради на развијању организационих вештина. За те потребе могу се користити духовите мини лекције из књиге Јасминке Петровић и Ане Пешикан „Све о (не)учењу: Како постати и остати глуп (у 39 лекција)”. Ту се могу наћи примери о томе како планирати учење на часу и код куће, у које време и на ком месту, како комбиновати различите садржаје, повезивати градиво, лакше запамтити, водити рачуна о потребном материјалу и условима за рад, уклонити могуће ометаче, како распоредити учење, од чега почети...

Како ученици не би дошли до погрешног закључка да су организационе вештине важне само за учење, треба вежбати и на примерима из других сегмената њиховог живота. У наставку је дат пример једне такве вежбе.

Наставник чита текст „Ученици 8. разреда једне основне школе желели су да последњи наставни дан обележе журком у дворишту школе. Група осмака је средином маја анкетирала ученике 8. разреда и након што су утврдили број заинтересованих и на који начин желе да обележе тај дан (уз музику коју би пуштао ди-џеј), саопштили су своју идеју одељенским старешинама. Када су са старешинама утврдили правила понашања на том догађају (која су се односила на одржавање реда и удаљавање оних који тај ред ремете, као и на забрану употребе алкохола и пиротехнике), представници осмака су, са својим одељенским старешинама, заказали разговор са директором школе ради добијања дозволе за организацију једног таквог догађаја. Директор је, након што су му представили своју иницијативу, дозволио да се догађај организује у време када нема наставе и у присуству одељенских старешина. Од ученика је очекивао да му до следеће недеље саопште термин када ће журка почети и завршити се, који број ученика ће бити присутан, ко ће бити задужен за музику, а ко за одржавање реда. Пошто су испоштовали све услове, журка у дворишту школе одржана је у предвиђеном термину у лепом расположењу и без икаквих проблема”. Након читања текста наставник поставља ученицима питања како би дошли до увида који су кључни елементи организације оваквог великог догађаја. Могућа питања су: Када су ученици почели са организацијом журке? Које су информације ученици прикупили пре него што су добили дозволу за организацију журке? О којим приоритетима су морали да воде рачуна да би организовали журку? Која су задужења морали да планирају и којих правила понашања и процедура да се придржавају? Да ли је осмацима било свеједно када ће се журка одржати? Да ли су испоштовали рокове које им је дао директор и која су сами одредили? Шта су биле њихове могућности, а шта ограничења? Кома су се све ученици обратили да би журка била одобрена и одржана?

Након разговора ученици се деле у групе где ће свака од њих добити неки посао који треба да обави. Задатак група је да направе план рада у којем ће навести које информације је потребно прикупити, коме ће се обратити, којих приоритета ће се држати, како процењују сопствене могућности и ограничења, каква ће им бити динамика рада и рокови, који ресурси су им потребни (материјални и људски) и како ће до њих доћи, какву ће поделу рада направити, како ће водити евиденцију. Као помоћ у раду наставник може да направи неку врсту формулара са кључним елементима организације посла и управљања временом који ће бити „водич” ученицима у овој вежби.

Ради повезивања организационих са вештинама критичког мишљења, доношења одлука и решавања проблема, добродошле су и вежбе за препознавање приоритета (шта ја заиста желим, које су моје потребе у вези са тим, шта осећам...), и за сагледавање сопствених јаких и слабих страна у конкретној ситуацији (SWOT анализа). За узраст ученика петог и шестог разреда прикладно је такву вежбу радити на задату тему као што су како до бољих оцена или како постићи боље резултате у спорту, музичкој школи и сл. Више о томе може се наћи на <https://poslovi.infostud.com/saveti/Kako-da-prepoznate-prioritete-i-planirate-u-skladu-sa-njima/361>.

Трећи кључни појам садржаја у првој теми односи се на социо-емоционалне вештине, које заједно са когнитивним и организационим вештинама значајно доприносе да особа буде

успешна и задовољна. Школа и породица су место интензивне социјалне и емоционалне интеракције и самим тим велики „простор“ за настанак конфликта и изложености притисцима. Зато Светска здравствена организација велику пажњу поклања развоју социјалних вештина, пре свега комуникацији, решавању конфликта, затим управљању емоцијама и превазилажењу стреса.

Рад на овим вештинама захтева већи опрез него што је то случај код когнитивних и организационих, те треба избегавати вежбе где би се ученици могли осетити неугодно или угрожено. За те потребе погодне су драмске радионице јер се реализују у као да ситуацијама.

Са ученицима треба радити на препознавању сопствених и туђи осећања и вези која постоји са решавањем проблема и доношењем одлука. Ради сагледавања ситуације из другог угла и разумевања туђих осећања може се користити радионица из књиге „Учионице добре воље“ по имену „Кад станем у туђе ципеле“.

Рад на вештини комуницирања пружа велике могућности и ученици обично у њима радо учествују. Као подстицај за разговор може се користити неки од бројних клипова. За узраст ученика у 5. и 6. разреду посебно је погодан анимирани филм „Мост“ доступан на линку <https://www.youtube.com/watch?v=P1900TBJ7q8&index=13&list=PLcp-zjbR-kZ7a5WU63KCheDY8234SUPgr&t=0s>. Очекивани исход рада је да ученици разликују конструктивну комуникацију од оне која то није и да повезују настанак и разрешење конфликта са начином на који се комуницира. Код конфликта може се радити на тзв. неутралним али и личним уколико постоје ученици који су спремни да то поделе са групом. Све активности треба да воде унапређивању вештине ученика да активно слушају и да бирају речи које користе у комуникацији. За те потребе погодна је радионица „Како нас други слушају“ или „Може ли се сукоб решити“ из „Учионице добре воље“ као и спот МУП-а РС „Бирај речи хејт спречи“ који је доступан на следећем линку <https://www.youtube.com/watch?v=eHW23wa7Sgc>

У оквиру овог кључног појма ученици треба да се упознају, на основном нивоу, шта је асертивност и како се одупрети притиску, посебно вршњака. Није потребно да ученици користе реч асертивност али је потребно да имају вештину да се боре за своја права и интересе на начин који друге не угрожава. У циљу освешћивања механизма путем којих окружење, нарочито вршњачка група, утичу на појединце и њихово понашање може се реализовати и радионица, такође из „Учионице добре воље“, под називом „Наговорили су ме...“.

По свом садржају поред наведених књига погодне су и следеће: Мој планер личног развоја – ПланУМ, А. Шаровић Атанасовски; Од сутра не одуговлачим! (Али стварно!), П. Еспеланд, Е. Вердик; Твој дан без стреса, Х. Бекер; Конфликти и шта са њима, Д. Плут, Љ. Маринковић.

ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ИЗГРАДЊУ КУЛТУРЕ БЕЗБЕДНОСТИ

За увођење ученика у тему треба користити материјале који на реалистичан начин приказују колико су неке ситуације опасне. Треба комбиновати материјале који говоре о локалним, регионалним и глобалним догађајима. Наставник их може наћи на платформи Црвеног крста Србије www.sigurnijeskoleivrtici.rs <http://p531995.mittwaldserver.info> и на сајту Сектора за ванредне ситуације Министарства унутрашњих послова <http://prezentacije.mup.gov.rs/svs/>. Након тога ученицима треба обезбедити да искажу своје мисли и осећања у вези са оним што су видели. Уколико међу ученицима има оних који су нешто од тога и лично доживели (нпр.

поплава, пожар), а желе то да поделе са групом, треба их укључити у активност водећи рачуна да то не буде за њих непријатно.

У оквиру ове тематске целине садржаји су дати у седам кључних појмова. Почиње се са појмом култура безбедности и ко о томе треба да брине у складу са изјавом коју је дао Нелсон Мендела. Он је рекао да се сигурност и безбедност не дешавају сами од себе, већ су резултат колективног одговора и друштвеног улагања. Катастрофе, односно елементарне непогоде и техничко-технолошке несреће, не можемо увек да предвидимо и могу нас задесити било када, било где. Несреће не погађају на исти начин све средине, али оно што је заједничко за све несреће јесте да старији и деца представљају посебно осетљиве групе. Истраживања у свету су показала да научени правилни поступци којих треба да се придржавамо у ситуацијама избијања неке елементарне непогоде представљају разлику између живота и смрти. Зато је јако битно да у најранијем добу почнемо да стичемо знања и вештине за правилно превентивно и реактивно понашање пре, током и након различитих елементарних непогода и других опасности, које нам остају за цео живот. Активности треба да буду усмерене на усвајање знања и развој вештина о безбедносним поступањима, као и да емотивно јачају ученике да буду присебни у таквим ситуацијама и спремни да примене стечена знања и вештине.

Поред стицања знања и развоја вештина код ученика који похађају ову слободну наставну активност могуће је као резултат рада на часовима припремити неке материјале који ће допринети подизању културе безбедности школе, као што су нпр. прављење информативног кутка за смањење ризика од катастрофа где би били постери или презентације о правилима понашања током различитих елементарних непогода, списак телефона хитних служби и сл.

За рад на првом кључном појму садржаја ове теме може се користити филм „Наш свет, наши изазови” <https://www.youtube.com/watch?v=zhYMCs6TqQE> који приказује изазове са којима се данашњи свет суочава (климатске промене, елементарне непогоде). Циљ је да ученици разумеју зашто је битно да сваки грађанин поседује вештине за деловање пре, током и након што се несрећа догоди и да науче које институције и организације служе грађанима у заштити безбедности (Ватрогасци спасиоци, Полиција, Војска, Црвени крст, Цивилна заштита и друга удружења и организације од интереса за заштиту и спасавање). У циљу препознавања снага система за смањење ризика од катастрофа у Републици Србији, како је званичан израз за њих, наставник може упутити ученике да на свом локалу истраже (рад у паровима или малој групи) где се налазе те службе, које послове обављају, односно за шта су надлежне, колико људи запошљавају, какву опрему користе и сл. Осим тога, може се организовати гостовање особе која брине о безбедности грађана или реализовати радионица „Нацртај/направи свој грб” која се налази у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће који је припремљен од стране Црвеног крста Србије. Када ученици буду овладали основним знањима о култури безбедности и снагама система за смањење ризика од катастрофа може се спровести још једна активност. Ученици могу направити неколико питања из те области помоћу којих би утврдили колико њихови родитељи о томе знају.

Други кључни појам садржаја односи се на заштиту животне средине и климатске промене. Многе катастрофе (пожари, поплаве, зрачење, екстремни метеоролошки услови...), директно произилазе из лошег односа човека према животној средини. У раду са ученицима може се користити анимиран филм MAN доступан на линку <https://www.youtube.com/watch?v=WfGMYdalCIU>, или неки други филм о климатским

променама и њеним последицама на човечанство. После гледања таквих филмова обавезно је са ученицима разговарати како они виде проблем и, што је још важније, како виде решење. У току разговора упознати ученике са прогнозама научника у вези са климатским променама, пружити им конкретне податке и њихов извор. Позвати се на оно што ученици већ знају о овом проблему, што су учили у другим предметима, што су сазнали из медија.

У циљу подстицања ученика на акцију за смањење климатских промена и заштиту животне средине наставник може реализовати радионицу „Заштити свет” која је намењена и за старије основце, а припремљена је од стране Црвеног крста Србије и налази се у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће. Такође, може се успоставити сарадња са локалним предузећем које је одговорно за одвожење отпада, постављање или прављење канти за рециклажу или разврставање отпада. Ученици треба да се упознају како раде таква предузећа, које проблеме имају и у ком правцу очекују да ће се питање отпада, кога је све више, решити. Ради јачања личне одговорности могу се направити чек листе ствари којих ученици треба да се придржавају како би дали допринос смањењу последица климатских промена. Чек листе требало би проверавати периодично како би се утврдило у којој мери се ученици придржавају правила.

Трећи кључни појам садржаја односи се на општу безбедност, која обухвата правилно поступање у свакодневним активностима, при учествовању у саобраћају, при позивању хитних служби, кад се уоче основни знаци опасности који обавештавају или упозоравају на одређену опасност (хемијска опасност, биолошка опасност, опасност од пожара, запаљива материја, експлозивни остаци рата – ЕОР). У оквиру овог садржаја ученици треба да овладају комуникацијом са хитним службама јер није довољно само знати кога треба позвати, већ тој служби треба дати што више релевантних информација како би могле ефикасно да делују. Табела испод погодна је за рад са ученицима посебно при коришћењу технике играње улога.

Пре позива хитне службе требало би да:	Када позовеш хитну службу треба да се:
– процениш место незгоде; – осигураш сопствену безбедност и безбедност осталих присутних; – процениш стање унесрећених и утврдиш да ли је некоме живот озбиљно угрожен; – провериш да ли је особа свесна, да ли дише, да ли јако крвари, да ли сме да се помера; – пружиш мере неодложне помоћи; – ослободиш дисајне путеве, примениш мере оживљавања, зауставиш крварење.	– представиш и кажеш: – шта се догодило; – када се догодило; – каква врста несреће се десила; – колико је људи повређено, њихове повреде и предузете мере; – колико је људи угрожено; – где се несрећа десила; – да ли опасност и даље постоји; – оставиш контакт телефон

	– сачекаш оператера да ти каже како даље да поступаш.

Следећи кључни појам садржаја односи се на план комуникације и евакуације. План евакуације чланова домаћинства или заједнице помоћи ће сваком члану домаћинства/заједнице да се евакуише из свог дома у ситуацијама које то захтевају на најсигурнији начин и што је брже могуће. Планом евакуације су унапред дефинисани путеви кретања и коначно зборно место, односно место које је безбедно за прикупљање свих евакуисаних. План комуникације у случају несреће служи за олакшавање комуникације и одржавање контакта са члановима домаћинства, као и прослеђивање битних информација. Дobar план комуникације помоћи ће нам да смањимо панику, ризик и потенцијалне последице несреће. У раду на овом садржају могу послужити примери где је паника људи довела до смртних исхода. Да би ученици схватили како се такве ситуације предупредују, заједно са наставником могу да припреме нацрт плана евакуације и комуникације из учионице до безбедног места, увежбају евакуацију ученика из школе, наведу садржај торбе у случају несреће. Може се користити анимирани филм на енглеском језику који ће ученици уз малу помоћ наставника лако пратити а доступан је на сајту <https://www.youtube.com/watch?v=UmiGvOha7As>.

Више о припреми породичног плана реаговања у случају несреће може се наћи на сајтовима <https://www.youtube.com/watch?v=kE3XAwR412I> и <https://www.youtube.com/watch?v=hs2prs9xVk8>.

Осим тога, наставник може реализовати са ученицима неке од радионица (Направи свој план, Спреман/на за покрет, Сви за једног, један за све) које се, такође, налазе у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће.

Следећи кључни појам садржаја односи се на елементарне непогоде и то на пожар, земљотрес, поплаву и екстремне метеоролошке услове. Ови садржаји су, у односу на претходне, ближи ученицима, јер су неки од њих, или од чланова њихових породица, имали и лична искуства. Међутим, то не значи да знају како се треба правилно понашати у таквим ситуацијама, те је, поред стицања знања, важно радити на развоју вештина.

Што се тиче земљотреса, ученици треба да овладају правилима понашања и проналажењем безбедног места. У раду се може користити радионица „Сигурна места у затвореном простору/школи/вртићу”, која се налази у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће. Ученицима се може препоручити, уколико желе, да погледају неки од филмова са тематиком земљотреса и да на часу размене утиске.

За увођење ученика у садржај који се односи на пожар, наставник може користити различите материјале (слике, филмове, новинске чланке, статистичке податке о пожарима у свету и нашој земљи...), а може организовати гостовање ватрогасаца или посету најближој ватрогасној станици. Ученицима би био интересантан и разговор са особом која је имала лично искуство са пожаром и жели да га подели са другима. У Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће налази се пригодна радионица „Пожарни троугао”. Ученици треба да буду упознати са карактеристикама пожара на отвореном и у кући, као и са

правилним начином понашања у таквим ситуацијама. Више о шумским пожарима налази се на сајту https://www.youtube.com/watch?v=_bNltjHG9dM.

Рад на поплавама може започети снимком бујичних поплава у источној Србији, доступном на сајту <https://www.youtube.com/watch?v=T5fWhc-adVk> који никога неће оставити равнодушним. Затим се може реализовати радионица „Ударне вести” која се налази у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће. Као и код других елементарних непогода, ученици треба да буду упознати са корацима којих се треба придржавати у случају најаве поплаве и у случају поплаве. За те потребе може се користити анимирани филм доступан на сајту <https://www.youtube.com/watch?v=43M5mZuzHF8>. Уколико је у средини где живе ученици било скоро поплава, може се одвојити време за размену искустава и анализу погрешних реакција и њихових последица.

Кључни појам садржаја који се односи на екстремне метеоролошке услове ученицима се лако може приближити навођењем неких података на глобалном, регионалном и локалном нивоу. Могу се пронаћи атрактивне приче и занимљивости, као што је она да је у средњовековној Европи, због муња, једно од најопаснијих „занимања” било звонар у цркви. Само у Француској су од 1753. године до 1786. године громови 386 пута ударили у црквене торњеве, при чему су настрадала 103 звонара, због чега је законом било забрањено оглашавање црквених звона у току грмљавине. Уз причу може се користити приказ муња у реалном времену на сајту <https://euweather.eu/radar.php?en> Интересантан је и податак да је највећи град пао у Бангладешу 1986. године. Тежина појединих ледених кугли била је чак 13,6 килограма. Приликом ове непогоде погинуло је пет људи, а повређено око 225. Наставник треба да се потруди да пронађе оно што је у тој средини релевантан податак у вези елементарних непогода. Нпр. о снежним наносима на коридору 10 у Србији 2014. године ученици могу да погледају на сајту <https://www.youtube.com/watch?v=hYFPfvFiOcM>, а о активностима Црвеног крста у спасавању људи из сметова на <https://www.youtube.com/watch?v=Xo5YHa0VqNw>.

Безбедност на води је добила место у овој теми зато што још увек велики број људи страда утапањем. Процене су да се годишње у свету утопи око 320.000 људи. Република Србија спада у земље са просечним бројем утапања током године, али су то такође велике непотребне жртве. За увођење у појам могу се користити материјали доступни на линковима: <https://www.youtube.com/watch?v=HesWX4CAWnY> и <https://www.youtube.com/watch?v=B3Vmu-iaub0> где је приказана активност Црвеног крста Србије у области спасилаштва на води. Наставник може реализовати и радионицу „Правила понашања на купалишту” која се налази у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће. У раду на овом садржају највише треба користити примере из локалне средине где ученици живе са фокусом на разликовање безбедних и небезбедних купалишта, разумевање улоге спасиоца и упознавање са начинима пружања самопомоћи у ситуацијама грча мишића. Посебну пажњу треба посветити разговору о распрострањеном убеђењу да добри пливачи не могу доћи у ситуацији да буду у опасности на води, што није тачно.

Рад на овој теми природно се завршава садржајем који се односи на Прву помоћ. Циљ је развој позитивног става према пружању помоћи људима у невољи, стицање знања о основним принципима прве помоћи, о основним средствима за пружање прве помоћи као и овладавање неким основним вештинама примерено узрасту ученика и броју часова који се могу одвојити за вежбање. У Националном каталогу наставник може наћи радионице и за овај

кључни појам. У раду на овом садржају треба се ослањати на знања о грађи и функцији људског организма која су ученици стекли из биологије. Уз прву помоћ повезују се појмови самопомоћи и узајамне помоћи. Ученици треба да се упознају на који начин могу постати волонтери Црвеног крста и учествовати у пружању Прве помоћи, као и такмичити се.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како предвиђају последице, како критички промишљају, чиме се руководе у процесу доношења одлука, како комуницирају. У складу са исходима, тамо где се очекује знање или нека вештина прикладно је да се то провери у форми квиза, улазних и излазних тестова, презентације, писања есеја и др. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању, а успех се изражава описно (истиче се, добар и задовољава). Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати.

Назив предмета	МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Медијска писменост је да подстакне развој медијске културе ученика и допринесе јачању способности разумевања, деконструкције и креирања медијских садржаја, које ће ученику помоћи за даљи когнитивни, емоционални и социјални развој у савременом медијацентричном окружењу.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	– идентификује/процени комуникацијски процес у односу медији – публика (корисници); – разликује традиционалне и нове медије поредећи начине пласирања порука; – упоређи основне особености различитих медија и изводи закључке о функцијама медија; – опише и анализира своје медијске навике; – разликује медијске садржаје од стварности, идентификујући их као конструкте стварности; – деконструише једноставније примере медијских порука; – одговорно креира једноставније медијске садржаје. – критички вреднује оглашавање у различитим медијским садржајима и препознаје профит као основни циљ; – наводи примере манипулације у медијским садржајима којима се	ПОЈАМ И ФУНКЦИЈЕ МЕДИЈА И Медији и публика (корисници). Традиционални медији (штампа, радио, телевизија, филм) и нови медији (интернет). Улога и место медија у савременом друштву. Медијске навике (Мој медијски дан). ДЕКОНСТРУКЦИЈА И КОНСТРУКЦИЈА МЕДИЈСКЕ ПОРУКЕ Медијски садржаји као конструкти стварности. Деконструкција и конструкција медијских порука. ОГЛАШАВАЊЕ

	подстичу куповина и потрошња, одређена осећања, вредности и ставови потрошача. – разликује функције и могућности мобилних дигиталних платформи; – идентификује недостатке и предности мобилног телефона као уређаја за комуницирање, информисање и забаву; – препознаје сврху и начин функционисања претраживача „на мрежи” и агрегатора садржаја; – вреднује и разврстава једноставније примере информација са интернета према изворима из којег потичу, делећи их на поуздане и непоуздане; – препознаје ризично понашање на друштвеним мрежама.	Комерцијални медијски садржаји у различитим медијима (рекламе, скривене поруке намењене пласирању одређених идеја, садржаја и животних стилова). Профит као циљ оглашавања. тицај медијских садржаја на осећања, вредности и понашање публике – куповину и потрошњу. МЕДИЈСКИ САДРЖАЈИ НА МОБИЛНИМ ДИГИТАЛНИМ ПЛАТФОРМАМА И ПРЕТРАЖИВАЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ Комуникација у дигиталном окружењу. Поузданост и веродостојност информација на интернету. Претраживачи „на мрежи” и агрегатори садржаја. Вредновање и селекција доступних информација. Персонализована претрага на Гуглу. Анализа апликација на мобилном телефону. Зависност од мобилних телефона.

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободне наставне активности Медијска писменост доприноси остваривању општих исхода другог циклуса образовања и васпитања, као и развоју кључних и међупредметних компетенција. Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Медијска писменост.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм се ослања на компетенције развијене у првом циклусу образовања и васпитања, теме и активности изборног програма Грађанско васпитање у претходним разредима, као и на богато ваншколско искуство ученика и наставника са медијима.

Програм Медијска писменост обухвата четири тематске области. Услед уважавања методичког принципа поступности, наведене области обавезују утврђени редослед када је реч о прве две теме из програма (Појам медија и њихове функције и Деконструкција и конструкција медијске поруке.), а преостале две теме наставник може обрадити и другим редоследом, у складу са могућностима и интересовањима ученика, као и техничким могућностима и опремљеношћу дидактичким средствима.

Основни задатак наставника који остварује овај програм је да подстиче интересовање ученика за аналитички приступ медијским садржајима и развија одговорно понашање ученика приликом креирања и објављивања медијских порука путем друштвених мрежа и телефонских апликација.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Моћ медија стоји у чињеници да су медији данас креатори друштвене и индивидуалне стварности. Медији могу дати значај обичним људима и обичним догађајима, утицати на стварање друштвене историје. Место и улога медија у глобалној култури с почетка 21. века захтева нови приступ учењу, усклађен са великим медијским и технолошким променама. Нова епоха подразумева способност критичке перцепције моћних слика мултимедијалне културе, разумевање њиховог значења, као и развијену вештину комуникације и продуковања медијских порука. Културни контекст савремене епохе условио је појаву медијске писмености, уже области образовања о медијима и за медије, која има есенцијални значај за активно учешће у грађанском друштву у новом миленијуму.

Богато свакодневно искуство ученика са медијима, пре свега путем друштвених мрежа и апликација на мобилним телефонима, одличан су ресурс за њихово упознавање са темама и циљевима програма. У процесу остваривања наставе посебно се подстичу:

- 1) интерактивност, која се потврђује у договарању наставника и ученика о динамици и начинима реализације тема, иницијативи и активном учешћу ученика у активностима, предлагању илустративно-демонстративних дидактичких средстава, попут медијских садржаја које ученици свакодневно прате на интернету и сл.;
- 2) рад у групама као облик рада који подстиче развој компетенције за комуникацију и сарадњу, значајне за разумевање феномена медија;

3) креативност, која се развија кроз стваралачки однос према медијима и активности конструкције медијских порука, надовезане на активности деконструкције медијских садржаја и

4) пројектна настава, која омогућава синтезу истраживачког и стваралачког приступа медијима, јачање сарадње, иницијативе и предузетничких могућности ученика.

Уводне активности могу бити засноване на разговору о личним искуствима са медијима – праћењем, креирањем, објављивањем и дељењем својих медијских садржаја и садржаја које су креирали други. Поред упознавања ученика са основним темама предмета, циљ активности је и стицање увида у медијске навике ученика, интересовања, вредности, као и однос према медијима.

Питања за вођени разговор требало би да буду подстицајна за брзо и активно укључивање свих ученика у тему. Вођени разговор можете започети овако:

– Колико сте у овом тренутку удаљени од свог мобилног телефона?

– У којим ситуацијама не носите са собом мобилни?

– Који је ваш рекорд у раздвојености од телефона? Колико сати/дана је то трајало? Како сте се тада осећали? Шта вам је највише недостајало?

– Ко је од вас доживео да му привремено одузимање телефона буде казна коју су изrekli родитељи?

– Кома је од вас куповина новог мобилног телефона била награда или поклон за рођендан/одличан успех/пласман на такмичењу?

– Размислите које садржаје најрадије пратите на телефону. Шта пратите на Јутјубу? Које видео-игрице играте? Ко игра са вама?

– Које речи најчешће укуцавате у претрази на интернету?

– Колико вам интернет помаже у добијању информација?

– Како се информишете? Шта читате/гледате/слушате?

– Како се информишу ваше баке и деке? Како се информишу ваши родитељи? Хајде да укрстимо изворе и начине информисања! Нека се ваши родитељи и баке и деке информишу на начин на који ви радите, а ви на њихов омиљени начин информисања! Замислите један такав дан! Зашто вам је таква ситуација смешна? Како би изгледао живот ваших бака и дека да проводе једнак број сати дневно као ви, гледајући у дисплеј телефона? Шта би на тај начин пропустили? Шта ви пропуштате, а шта добијате проводећи толико времена уз медије? Размислите.

– Нека свако на листу папира напише три информације које му прво падну на памет, а које је данас сазнао путем радија, телевизије, новина или интернета! Зашто је тако тешко сетити се само три информације из медија? Колико сте их данас прочитали, чули, видели? Шта закључујемо – колико смо свакодневно у контакту са медијима?

– Као што нам је способност читања и писања слова (алфанумеричка писменост) омогућила да прочитамо све информације које сте навели, медијска писменост ће нам помоћи да све што смо прочитали, чули и видели, у потпуности разумемо. Да бисмо у томе успели, потребно је да развијемо неке посебне способности.

Разговор је једна од најстаријих и најснажнијих човекових потреба, која потиче из човекове жеље да комуницира и гради везе са другим људима. Вежбе замишљања део су стваралачког односа према настави и имају вишеструку улогу – осим што опуштају ученике и подстичу на излагање сопствених идеја и осећања, истовремено граде и поверење према наставнику и другим ученицима, као и позитиван однос према настави уопште. На крају вођеног разговора, наставник на приступачан начин представља ученицима теме којима ће се у оквиру програма бавити и активности које планира, најављујући ученицима могућност да и сами учествују у предлагању начина обраде, активности, задатака, као и дидактичких средстава.

ПОЈАМ И ФУНКЦИЈЕ МЕДИЈА

Кључни значај за развијање медијске писмености појединца имају базична знања о начинима функционисања медија. Од наставника се очекује да ученике подстакне на стицање основних знања о медијима, која ће бити полазиште за све будуће активности из медијске писмености. Због тога је важно усмерити наставне активности које прате ову тему ка следећим закључцима ученика:

- медијски садржаји се размењују путем медија, који се деле на традиционалне или старе (штампа, радио, телевизија, филм) и дигиталне (оне за које је потребан интернет);
- основне функције медија су да информишу јавност, образују и шире културне вредности, али и да је забаве;
- медији имају важну улогу у креирању ставова друштва о разним појавама и људима.

Активности могу да подразумевају колективну анализу медијских навика ученика и самовредновање, уписивањем у одговарајућу табелу свог избора медија и медијског садржаја, као и времена утрошеног уз медије у току једног дана. Активност има за циљ да ученицима помогне у стицању увида у сопствене медијске навике и утрошено време уз медије.

ДЕКОНСТРУКЦИЈА И КОНСТРУКЦИЈА МЕДИЈСКЕ ПОРУКЕ

Остваривањем наставних активности у оквиру ове теме, приступа се кључним питањима медијске писмености. Све наставне активности требало би да воде ка следећим закључцима ученика:

- медијски садржаји нису стварност, већ конструкт стварности – приказ стварности који је неко са одређеним циљем осмислио;
- тај приказ стварности може бити близак истини или далеко од ње;
- медијске садржаје не разумеју сви примаоци на исти начин;
- сви медијски садржаји имају циљну групу (публику) којој су намењени, што одређује њихова изражајна средства, облик, начин на који су упућени публици итд.;

– медијски садржаји се стално морају преиспитивати и проверавати.

За обраду теме одговарајућа активност је анализа новинског текста или другог медијског садржаја (ТВ или радио-емисије, садржаја са Јутјуба и сл.). Пожељно је да ученици индивидуално или групно одаберу одређени медијски садржај и припреме га за час. Вођени од стране наставника, ученици на примеру одабраног медијског садржаја одговарају на питања кључна за деконструкцију медијске поруке, у форми која је усклађена са њиховим когнитивним могућностима у том узрасту:

– Ко је осмислио и упутио овај медијски садржај публици? Ко је та особа/група људи?

– Која средства су употребљена да би се привукла моја пажња? Што сте у том медијском садржају одмах уочили?

– На који начин ће људи другачији од мене разумети исту медијску поруку? Како би је разумели моји родитељи, а како моји најстарији чланови шире породице?

– Зашто је та порука послата? Шта се њеним упућивањем постигло?

– Како су представљени догађаји, простор и људи? Шта је представљено као посебно лепо/ружно, а шта није поменуто, а могло је да буде? Какав начин живота се овом медијском поруком представља као бољи од других?

Методички је пожељно сваку критичку анализу и деконструкцију медијских садржаја заокружити активностима конструкције медијских порука. Такве активности обухватају групно или индивидуално креирање медијских садржаја на основу стеченог знања о деконструкцији медијских порука. Задаци за ученике као почетни корак подразумевају јасно дефинисање циља поруке и публике којој се обраћају.

ОГЛАШАВАЊЕ

Ову тему наставници могу да обраде на различите начине: разговором, планираним активностима, малим истраживачким задацима. Кључно је утврдити колико су ученици изложени рекламним порукама. Може се почети питањима:

– Где најчешће срећете рекламне поруке?

– Да ли у школи или на путу од куће до школе срећете поруке које нешто оглашавају?

– Да ли уочавате поруке на предметима у учионици (свеске, оловке, флашице воде, одећа, обућа...)?

– На који начин рекламе привлаче пажњу?

Могуће је реализовати мали пројекат – анализа телевизијске рекламе. Ученике је могуће поделити на групе где ће једна установити који се производи најчешће рекламирају, друга колико информација заиста можемо добити гледајући рекламу, а трећа колико је у рекламама заступљена машта, а колико стварност.

Могуће је урадити и „домаћи задатак”: На путу од куће до школе забележи рекламе које примећујеш и покушај да одговориш на питања:

– Где се реклама налази?

- Шта рекламира оглас?
- Да ли се у твојој породици користи тај производ?
- Да ли мислиш да ове рекламе имају некакав утицај на тебе?
- На који начин можеш да се супротставиш осећању ускраћености? (Шта из нематеријалног света може да замени потребу за рекламираним производом?)

Важно је да ученици схвате разлику између идеалне слике које реклама пружа (продаја идеје и фантазије) и стварног живота. Такође, могуће је разговарати са ученицима да ли постоји нешто нематеријално што ће надоместити осећање ускраћености ако неки производ немамо.

МЕДИЈСКИ САДРЖАЈИ НА МОБИЛНИМ ДИГИТАЛНИМ ПЛАТФОРМАМА И ПРЕТРАЖИВАЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ

Ову тему наставници могу да обраде са ученицима кроз разговор и истраживачке задатке. Пожељно је да отвореним питањима подстакну дискусију о томе које мобилне дигиталне платформе ученици познају и како их користе. Ученици могу да говоре о томе зашто су им корисне и занимљиве – размена информација са вршњацима, договарање, дружење. Пожељно је да се развије разговор о томе да ли мобилне дигиталне платформе могу да буду од користи за процесе учења, да ли су им нешто значиле у периоду пандемије када се није ишло сваки дан у школу. Други део дискусије треба да иде у правцу уочавања негативних страна мобилних дигиталних платформи. Наставници могу да поставе питање колико времена проводе на платформама а колико у непосредном дружењу. Шта им причињава већу радост – када се друже и размењују поруке на платформама или када се виде и разговарају, играју се, баве се спортом или неком другом активности. Потребно је покренути и питања зависности од мобилних дигиталних платформи, тако да ученици најпре освесте тај појам, разумеју шта значи а онда промисле о свом коришћењу платформи, времену које ту проводе. Са ученицима треба разговарати и о томе да ли на платформама ступају у контакт само са вршњацима које познају или и са непознатим особама. Питати их да ли знају какви ризици постоје ако прихватају за пријатеље особе које иначе не познају, да ли знају шта су то лажни профили, скренути пажњу да никако не треба да пристају да размењују фотографије или да се налазе уживо са особама које су упознали на дигиталним платформама.

Ученици треба да усвоје став да нису све информације које добијају са интернета поуздане/веродостојне. Који год претраживач или агрегатор да изабере, важно је да разумеју да претраживање појмова и прикупљање података у дигиталном окружењу мора да буде повезано са разграничењем објективних и проверених чињеница од нетачних информација, личних ставова, предрасуда и дезинформација. На понуђене резултате у претрагама могу утицати различити утицаји као и алгоритми који се ослањају на понашање корисника уређаја у дигиталном окружењу. Уводна вежба стога може бити одређени појам који ће наставник изабрати, а ученици „претражити“ на својим уређајима (компјутерима или телефонима). Уколико су у прилици да упореде резултате, увидеће да су добили различите изворе.

Питања могу бити:

1. Које претраживаче или агрегаторе садржаја користите најчешће и због чега?
2. До којих врста информација долазите?

3. Да ли је увек могуће наћи аутора садржаја и информација?

4. Да ли и како проверавате информације до којих сте дошли путем онлајн претраживача?

Пример за задатак:

Наставник дели ученике у групе од три до пет чланова. Свака група користи други претраживач (Гугл, Јаху, Бинг) и на различитом уређају – школском рачунару, свом мобилном телефону, лаптопу... Свима се задају исти појмове за претраживање. На следећем часу свака група представља првих десет резултата претраге.

1. Који резултати су увек наведени први? Како су означени, да ли је јасно назначено да су у питању спонзорисани, плаћени резултати?

2. Да ли се тим резултатима верује мање или више од осталих који нису спонзорисани?

Суштина је да ученици разумеју да претраживачи могу фаворизовати одређене садржаје (плаћене у односу на бесплатне; пожељније од мање пожељних, а да се примењују и алгоритми који откривају лично понашање у дигиталном окружењу). Стога је важно да се добијене информације провере у веродостојним изворима (уџбеницима, енциклопедијама, речницима...).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, документују итд. Постигнућа ученика се, дакле, прате и вреднују формативно: током целог процеса.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

Назив предмета	ВЕЖБАЊЕМ ДО ЗДРАВЉА
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Вежбањем до здравља је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове и вредности од значаја за одговоран однос према сопственом здрављу, физичком вежбању и здравим животним навикама..
Разред	Пети
Годишњи фондчасова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја
– Компетенција за целоживотно учење – Комуникација – Рад са подацима и информацијама – Дигитална компетенција – Решавање проблема – Сарадња – Одговоран однос према здрављу – Одговоран однос према околини – Одговорно учешће у демократском друштву	– дефинише појам здравља, разликује физичко, ментално и социјално здравље и образлаже утицај вежбања на здравље; – упореди специфичности вежбања у спорту и ван спорта; – разликује правилно од неправилног вежбања и планира сопствене физичке активности у складу са потребама, могућностима и интересовањима; – има увид у сопствене разлоге вежбања и истрајава у вежбању; – препозна ситуације у којима не сме да вежба; – препозна утицај различитих вежбања на физички изглед и здравље; – повеже позитиван и негативан утицај вежбања на имунитет; – поштује еколошка правила у средини где вежба;	ВЕЖБАЊЕ, ЗДРАВЉЕ И ЖИВОТНА СРЕДИНА Појам и врсте здравља, начини његовог праћења и чувања. Утицај вежбања на здравље, раст и развој. Људско тело и вежбање – кости, зглобови, мишићи. Специфичности вежбања у и ван спорта. Правилно и неправилно вежбање. Мотивација за вежбање и фактори који утичу на одустајање. Када не треба вежбати. Вежбање и имунитет. Значај вежбања на чистом ваздуху. Вежбање и очување животне средине.

	– правилно поступа у пружању прве помоћи при повредама у вежбању; – критички вреднује идеале физичког изгледа који се намећу као и начине за њихово достизање; – користи поуздане изворе информација о утицају исхране и вежбања на здравље и физички изглед; – разликује добро од лошег држања тела и коригује сопствено држање тела; – препозна ризике гојазности и мршавости; – наведе принципе правилне исхране и примењује их у свом свакодневном животу; – критички се односи према рекламираним производима животних намирница; – аргументовано дискутује о физичким активностима и начину исхране и ризицима неодговарајућих дијета; – доведе у везу вежбање са правима детета; – аргументује значај вежбања после болести и неких повреда; – поштује потребе и могућности различитих учесника у вежбању и	Повреде при вежбању и прва помоћ.
		ИСХРАНА И ВЕЖБАЊЕ Исхрана као извор енергије. Карактеристике основних животних намирница важних за вежбање. Гојазност и мршавост – ризици и компликације. Како и где се информишемо о здравом начину исхране. Производи који се рекламирају, а треба их избегавати. Различите врсте дијета и њихови позитивни и негативни ефекти. Правилна исхрана пре и после вежбања.
		ВЕЖБАЊЕ И ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД Идеал физичког изгледа некад и сад. Правилно држање тела и физички изглед. Претерана употреба дигиталних технологија и последице на здравље и физички изглед. Утицај вежбања и здравих начина живота на физички изглед.

	наведе примере равноправности и неравноправности у спорту; – преферира физичке активности на свежем ваздуху са другом децом у односу на седење код куће за компјутером.	У ВЕЖБАЊУ ЈЕДНАКИ Остваривање права детета на раст, развој, здравље, игру и дружење кроз вежбање прилагођено могућностима и потребама. Доступност опреме и простора за вежбање. Родна (не)равноправност у вежбању и спорту. Вежбање после болести и повреда. Значај вежбања за особе са сметњама у развоју и инвалидитетом и спортови прилагођени њиховим могућностима.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Концепт слободне наставне активности Вежбањем до здравља припремљен је у складу са Законом о основама система образовања и васпитања у коме се наводи као један од циљева развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности, као и општа међупредметна компетенција одговоран однос према здрављу.

Истраживања спроведена на школској популацији показала су да ученици немају довољно физичке активности, посебно на свежем ваздуху и да се често неправилно хране. Ученици у 5. и 6. разреду су у узрасту када формирају однос према вежбању и потребно је да добију шири контекст физичког вежбања које се не повезује само са спортом већ са правом на развој и здравље.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Вежбањем до здравља.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм се природно надовезује на садржај програма предмета Физичко и здравствено васпитање и не захтева посебан простор и опрему. Увидом у исходе може се видети да је фокус програма на вежбању као вредности, стицању релевантних знања о вежбању, здрављу и исхрани, као и развоју позитивних ставова који ће допринети да ученик самостално, без присиле одраслих, бира да се храни правилно и уместо седења у затвореном простору за компјутером изађе напоље и физички буде активан са својим вршњацима.

Наставник планира начин на који ће реализовати програм, као и број часова за сваку од четири теме. Број часова по темама не мора да буде исти, а подразумева се да неке активности својим садржајем и исходима којима воде могу припадати различитим темама. Захтеви писања програма су такви да се теме приказују одвојено али у свакодневном животу дати садржаји су међусобно повезани па сами тим предност у планирању треба дати оним активностима које изражавају интегрисаност вежбања, здравља, исхране, физичког изгледа, животне средине.

Наставник се унапред припрема за часове тако што бира подстицаје којима ће ученике увести у тему и кључне појмове садржаја и изазвати њихову радозналост да о томе причају, постављају питања, истражују, уче. Постоје бројне могућности избора начина рада у зависности од теме, садржаја, претходног искуства, узраста и интересовања ученика. Предност свакако имају они начини рада у којима су ученици активно укључени у процес наставе и учења, као и они где се савремене технологије користе у едукативне сврхе. Реализација програма треба да буде заснована на комбиновању различитих техника рада као што су демонстрације, презентације, мини предавања, дебате, студије случаја, анализе видео прилога, гостовање стручњака, посете просторима за вежбање, спортским и рекреативним дешавањима.

У остваривању програма наставник се ослања на ученичка школска и ваншколска искуства. Осим везе са програмом Физичко и здравствено васпитање, садржаји овог програма надовезују се на оно што ученици уче у Биологији у петом и шестом разреду.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ВЕЖБАЊЕ, ЗДРАВЉЕ И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Тема прожима вежбање, здравље и животну средину и настоји да одговори на питање чему служи вежбање и како и где то радити. Има већи број кључних појмова и било би добро да наставник предност да оним активностима и примерима на којима ће ученици најлакше разумети ту повезаност.

Како свако вежбање није аутоматски и здраво, на различитим примерима, треба ученицима указати на разлику између правилног и неправилног вежбања и више пута се током целог програма враћати на то јер се ради о важном исходу. Ученици се могу организовати да радећи у мањим групама на интернету пронађу и направе избор и план вежби по одређеном задатку (вежбе за јачање мишића ногу, вежбе за правилно држање и сл.).

На ту тематику природно се надовезује питање о томе зашто нека особа вежба, односно из којих мотива то ради као и зашто се одустаје од вежбања. За тај садржај погодне су активности у којима ученици имају могућност да изнесу сопствено мишљење, дискутују, супротстављају аргументе. Ученици се могу поделити у две групе тако да једна треба да припреми аргументе којима би некога убедили да вежба, а друга да не вежба. Наставник треба да прати аргументацију ученика и да интервенише уколико се мотивација за вежбање тражи само у томе што то сви раде, што је лепо ићи у теретану, што се купује лепа спортска одећа и сл.

Трећи елемент теме односи се на животну средину и предвиђа упознавање ученика са могућностима вежбања у природи и са правилима чувања природе приликом вежбања. Посебно је важно указати на важност праћења квалитета ваздуха непосредно пре вежбања јер вежбање у условима загађеног ваздуха има више штете него користи. Ученике треба

упутити да о квалитету ваздуха информације прикупљају на званичном сајту <http://www.sepa.gov.rs/>

У оквиру ове теме предвиђено је да се са ученицима обради и садржај који се односи на повреде којих свакако има чак и када се правилно вежба. Било би добро да ученици стекну увид које су то најчешће повреде и шта се може урадити у првом тренутку како би се последице повреде умањиле. Ту се мисли и на самопомоћ и пружање прве помоћи другоме. У оквиру фонда од једног часа недељно није могуће много времена посветити првој помоћи те се треба задржати на основним принципима прве помоћи и свакако упутити ученике да у случају повреде консултују лекаре.

ИСХРАНА И ВЕЖБАЊЕ

Тематика правилне исхране природно је повезана са вежбањем и зато има своје место у овом програму. Како ученици о томе већ имају солидна школска и ваншколска знања, навике и ставове наставник може, у оквиру првих активности, да направи неку врсту снимања стања у смислу да кроз разговор или наменски припремљен упитник утврди шта знају о нутритивним вредностима намирница, какве су им навике у исхрани, шта знају о правилима исхране пре и после вежбања и сл. У складу са добијеним одговорима може планирати даљи рад на овој теми.

Истраживања показују да на узрасту ученика од 12 и 13 година има пуно оних који се неправилно хране. Поред рада на стицању знања о принципима правилне исхране наставник треба да планира и активности које ће водити достизању исхода који тражи од ученика да се критички односе према рекламираним производима животињских намирница. То је важно јер су циљна група реклама произвођача намирница које имају превише масти, соли и шећера најчешће баш ученици 5. и 6. разреда. То није случајно јер на ранијем узрасту исхрана ученика је под већом контролом родитеља који су најчешће ученицима припремали ужину код куће. Међутим, у првим разредима другог циклуса ученици мењају понашање и за време одмора одлазе у самопослуге и пекаре и сами бирају шта ће ужити. Нажалост, њихови избори су често повезани са атрактивним реклама производа који нису добри за раст и развој. Зато са ученицима треба радити на анализи таквих реклама, коме се оне обраћају и са каквим порукама, као и на њиховом оснаживању да буду пажљиви потрошачи и пре куповине се упознају са информацијама о садржају производа, као и о њиховом року трајања и цени. Ученици могу да спроведу мини истраживање са циљем да утврде да такви рекламирани нездравих производи немају високу цену, да су често на акцијама, да су изложени на местима која су лако доступна и близу касе, да понекад уз њих гратис иде други нездравих производ или играчка из чега се јасно види да произвођачи заједно са трговинама подржавају да деца и млади што више купују такве производе.

Иако у тим годинама ученици још увек не прибегавају у већој мери дијетама прави је тренутак да се упознају са њиховим позитивним и негативним последицама и развију позитиван став да се вишак или мањак килограма правилним вежбањем и исхраном може боље решити него дијетом преузетом из новина. Уколико је дијета неопходна онда је стручно лице прописује и прилагођава потребама конкретне особе.

ВЕЖБАЊЕ И ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД

Ова тема у потпуности одговара узрасту ученика 5. и 6. разреда који су у фази интензивног психофизичког мењања из детета у одраслог и физички изглед им је врло важан. Свакодневно посматрају себе у огледалу и углавном су незадовољни како изгледају. Рад на садржајима у оквиру ове теме има за циљ да ученици прихвате своје тело, његове потребе и могућности што је важно јер одрастају у култури где медији и друштвене мреже намећу идеал физичког изгледа који је најчешће удаљен од реалних пропорција људи. Ученици треба критички да промишљају о информацијама које их „бомбардују“ о физичком изгледу као и да се упознају са акцијама широм света да се тај „диктат“ промени. Највећу пажњу треба да добије кључни појам садржаја који се односи на правилно држање јер се оно вежбањем може унапредити што је значајно и за здравље и за физички изглед.

У ВЕЖБАЊУ ЈЕДНАКИ

Садржаји ове теме су важни за формирање правилног става према вежбању и развоју компетенције за одговорно учешће у демократском друштву. Ученици су већ упознати са Конвенцијом о правима детета и треба је повезати са садржајем овог програма у смислу колики значај има физичко вежбање у остваривању права детета на раст, развој, здравље, игру и дружење.

Доступност опреме и простора за вежбање је повезана са правима и ученици могу организовати покретање иницијативе да се направе неке промене у том смислу нпр. да се у околини школе у парку поставе справе за вежбање или да. Таква иницијатива може бити покренута заједно са ученицима који похађају Грађанско васпитање јер у петом разреду програмом је предвиђена акција у корист права ученика.

Код рада на родној равноправности у вежбању и спорту важно је да се она не представи да су једнаки захтеви у вежбању за мушкарце и жене. Неопходно је да ученици увек воде рачуна о уважавају различитих потреба, могућности и физичких ограничења као и да препознају примере дискриминације кад су за исти спорт и исто постигнут резултат мушкарци и жене различито награђени. У теми није дат садржај који се односи на вежбање и менструални циклус јер је то већ предвиђено програмом обавезног предмета Физичко и здравствено васпитање али се може повезати са садржајем из овог програма.

У оквиру рада на овој теми ученици ће имати прилику, вероватно по први пут, да се упознају са значајем вежбања код особа које су биле болесне или повређене (саобраћајне незгоде, спортске повреде), као и са специфичностима вежбања особа са сметњама у развоју и инвалидитетом. За раду на тим садржајима погодне су различите технике, а посебно се издваја примена студије случаја јер омогућава да се ученици упознају са током и изазовима у вежбању стварних особа које су направиле велики успех у спорту иако су нпр. биле озбиљно повређене или рођене са неким тешким обољењима. То се може повезати са садржајем из прве теме који се односи на мотивацију за вежбање и факторе одустајања од вежбања.

Тема пружа одличне могућности за реализацију радионица у оквиру којих ученици имају могућност да размене сопствена искуства о вежбању, искажу своје ставове, дилеме, страхове и чују шта други о томе мисле. То је посебно погодно за оне који избегавају да вежбају јер су гојазни или мршави а задатак наставника је да радионицу тако води да они буду охрабрени да вежбају.

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити наставник континуирано прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како аргументују, које ставове изражавају. Поуздани показатељи напретка су квалитет постављених питања, способност да се промени мишљење у контакту са аргументима, разликовање чињеница од интерпретације, способност да се изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице.

Код неких садржаја могу се урадити иницијални и излазни тест којим ће се утврдити знања, вештине, ставови пре и после рада на неком садржају.

Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Оцењивање је описно (истиче се, добар, задовољава), а оцена не улази у општи успех.

Ученике треба унапред упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати, а приликом сваког вредновања постигнућа потребно је дати повратну информацију.

Назив предмета	ЦРТАЊЕ, ВАЈАЊЕ И СЛИКАЊЕ
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Цртање, вајање и сликање је да ученик кроз ликовни рад развија стваралачко мишљење и унапређује визуелно опажање, естетичке критеријуме и способност ликовног изражавања
Разред	Пети
Годишњи фондчасова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за учење Естетичка компетенција Комуникација Решавање проблема Рад са подацима и информацијама Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Сарадња Дигитална компетенција Предузимљивост и оријентација према предузетништву Одговорно учешће у демократском друштву	– црта креирајући линије различитих вредности комбиновањем материјала, угла и притиска прибора/материјала; – црта према задатом моделу приказујући односе величина које опажа; – илуструје причу, бајку или песму одабраном цртачком техником; – обликује, према моделу, фигуре од меког материјала стилизујући сложени облик; – обликује, у самосталном и тимском раду, скулптуре или употребне предмете од материјала за рециклажу; – наслика ликовни рад према задатом или одабраном моделу приказујући тонове које опажа; – обликује стварне и имагинарне текстуре и облике одабраном цртачком, сликарском или вајарском техником; – изрази цртежом, сликом и скулптуром машту, сећање, емоције, интересовања или утисак о уметничком делу; – обликује употребне предмете примењујући најмање једну хоби технику;	ЦРТАЊЕ Својства линија. Врсте цртежа. Цртачке технике.
		ВАЈАЊЕ Својства облика. Стилизовање облика. Вајарске технике.
		СЛИКАЊЕ Примарне, секундарне и терцијарне боје. Локални тон. Сликарске технике.

	– разликује цртачке, сликарске и вајарске технике, материјал и прибор; – чисти радну површину, простор и прибор по завршетку сваког рада; – учествује у активностима које доприносе добробити школе и локалне заједнице.	

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободне наставне активности Цртање, сликање и вајање омогућава ученицима петог или шестог разреда да кроз ликовне радионице и индивидуалне и тимске ликовне пројекте развијају стваралачко мишљење и вештине које су им неопходне за свакодневни живот и наставак школовања.

У првој колони табеле наведене су међупредметне компетенције које је неопходно развијати код ученика, како у настави свих предмета, тако и током слободних наставних активности. У другој колони су наведени исходи учења за крај разреда, који прописују шта је сваки ученик способан да уради по завршетку учења програма. Исходи су смерница за планирање активности ученика, а не одређују ниво постигнућа, јер је развој ученика индивидуалан. У трећој колони су наведене три теме: Цртање; Вајање и Сликање, као и кључни појмови садржаја програма који су смерница наставнику за одабир мотивационих садржаја и планирање наставе.

Ослонац за планирање и реализацију програма је опште упутство за све програме слободних наставних активности, као и упутство за програм Цртање, вајање и сликање, које ближе објашњава специфичност програма. Програм је конципиран тако да фаворизује ликовне активности ученика, повезивање њиховог школског и ваншколског искуства, учење путем ликовног истраживања и решавања ликовних проблема, сарадњу и употребу савремених технологија за учење и стваралачки рад.

Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ је потребно подстицати ученике да користе што различитије изворе и врсте информација, да их критички процењују, као и да их користе као подстицај за стварање оригиналног ликовног рада.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм слободне наставне активности Цртање, сликање и вајање надовезује се на програм предмета Ликовна култура, па је приликом планирања слободних активности неопходно водити рачуна о предзнањима ученика. Треба имати у виду и то да се програм слободних наставних активности разликује од програма општеобразовног предмета Ликовна култура, који обухвата знатно шире садржаје и исходе учења. Програм слободних наставних активности не предвиђа даље ширење програма општеобразовног предмета Ликовна култура, већ је фокусиран на одабране уметничке гране како би ученици имали довољно времена да развијају корисне вештине.

Приликом припреме оперативног плана наставник одређује број часова за реализацију сваке програмске теме и наставне јединице, као и називе наставних јединица. Називи наставних јединица се одређују на основу назива теме, кључних појмова и исхода, а указују на активност ученика и садржаје који омогућавају достизање исхода. На пример, Цртање мртве природе, Сликање пејзажа, Вајање портрета...

Кључни појмови садржаја програма су смернице за избор мотивационих садржаја, а који треба да обухватају разноврсне визуелне, аудио и аудиовизуелне информације, које наставник припрема и приказује на часу. Приказани садржаји и мотивациони разговор треба да побуде радозналост и спремност ученика да код куће или на часу и сами проналазе сродне подстицаје за стваралачки рад. Наставник процењује могућности ученика и школе. Уколико школа поседује услове, ученици под надзором и према упутству наставника могу да траже мотивационе садржаје на интернету током часа. Препорука је да те активности не трају дуже од пет минута како се не би губило драгоцено време за развијање идеја и реализацију ликовног рада.

Прописани исходи су достижни за сваког ученика, јер су формулисани тако да не прописују ниво постигнућа. Како су у питању исходи за крај учења програма, који су формулисани уопштено, наставник може да прецизира исходе за сваку наставну јединицу. На пример, По завршетку наставне јединице ученик ће бити у стању да примењује технику лавирани туш.

Приликом планирања активности неопходно је мислити и на активности које на специфичан начин развијају међупредметне компетенције. Рад са подацима и информацијама подразумева и коришћење разноврсних информација као подстицај за стваралачки ликовни рад. И погрешан податак може послужити као подстицај за стварање. На пример, исказ: Лазање су традиционално српско јело и питања: Да ли је овај исказ тачан; Зашто није; Која су традиционална српска јела; Од којих састојака се справљају; Како се ти састојци производе; Које је ваше омиљено јело... Ученици након разговора могу да обликују ликовне радове самостално одређујући ликовну тему. Могу да прикажу омиљено јело или састојак или процес производње неког састојка или да осмисле трпезу из маште... Посебан захтев је да на основу информација које су добили током разговора о храни дизајнирају неки употребни предмет који није прехранбени производ (обућу, одећу, намештај, аутомобил...). Ликовна дела, такође, могу да буду подстицај за стварање, а да не упућују на копирање. Ученици могу да на основу уметничке слике насликају рад другачијег садржаја, користећи боје које опажају на уметничкој слици... Рад са подацима и информацијама пружа бројне могућности наставнику да осмисли активности које мотивишу ученике да стварају и развијају своје индивидуалне способности. Важно је приликом сваке активности истаћи циљ, односно објаснити ученицима зашто нешто раде, шта тачно уче и развијају како би се омогућило развијање компетенције за учење. Компетенција за комуникацију не подразумева само вербалну и писану комуникацију, већ и изражавање идеја, ставова, емоција, порука... ликовним техникама. Док у настави Ликовне културе ученици уче и да тумаче (декодирају) слику у најширем значењу, током слободних наставних активности фокус треба да буде на изражавању. Компетенција за предузимљивост и оријентацију према предузетништву током слободних наставних активности развија се припремањем радова за наградне конкурсе и продајне изложбе на школском сајму, као и кроз друге школске пројекте. Када је реч о развијању дигиталне компетенције, програм слободних наставних активности који је усмерен на традиционалне

технике развија ову међупредметну компетенцију веома специфично. Ученицима је потребно повремено дозволити да посматрају фотографију или снимак на интернету, највише пар минута, а затим да стварају аутентичан ликовни рад на основу опажања и памћења опаженог. Наставник треба претходно да укаже ученицима шта тачно треба да опажају и памте (боје, шаре, текстуре, облике...) и да постави захтев да ученици креирају другачију композицију од оне коју су посматрали. Савремена технологија се током слободних наставних активности може користити и за снимање радова и обраду дигиталне фотографије. С обзиром на то да је фонд часова недовољан, ученици могу то да раде код куће, уз надзор старијих. На исти начин ученици могу виртуелно посетити изложбе у музејима. Пожељно је искористити прилику да поједини музеју и установи културе организују у свом амбијенту ликовне активности за ученике.

Посебно заинтересованим и напредним ученицима могуће је задати домаће задатке. Корисно је да наставник унапред припреми листу могућих домаћих задатака. Тему индивидуалног пројектног задатка који се реализује код куће ученик може да одабере на основу две до четири тема које предлаже наставник, али и да сам осмисли и предложи тему која га највише интересује.

Потребно је унапред испланирати бар један тимски ликовни пројекат у току године, а који захтева више времена за реализацију.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Реализација програма треба да буде заснована на комбиновању различитих наставних метода и техника које мотивишу ученике и омогућавају максимални развој индивидуалних потенцијала. То, међутим, не подразумева упоређивање индивидуалних способности ученика и постављање превисоких захтева које не могу сви ученици да достигну, већ константно праћење напредовања сваког ученика и по потреби одређивање посебних индивидуалних задатака и активности да би се подстакла мотивација и омогућило напредовање у складу са индивидуалним способностима и интересовањима. Ученици и сами треба да предлажу ликовне теме и активности које их интересују, при чему све предложене активности треба да буду у оквиру програма. Оне могу бити повезане са актуелним догађајима у локалној заједници, као и за културну баштину народа ком ученици припадају. Треба имати у виду и то да ће неки ученици брже достићи исходе, а неки ученици спорије, као и то да ће сваки ученик једноставније и брже достићи неке исходе, а спорије друге исходе. Најважније је да се до краја године достигну сви исходи, у оној мери која је условљена индивидуалним могућностима сваког ученика.

У овом делу су дате препоруке и предлози активности као помоћ наставнику да одабере/осмисли задатке, а водећи рачуна о томе да није могуће реализовати све предлоге у оквиру датог фонда часова.

ЦРТАЊЕ

У оквиру ове теме потребно је планирати четири групе задатака: цртање на основу опажања, по задатом моделу (портрет, аутопортрет, поставка мртве природе, воће, поврће, биљке или предмети) који је одабрао наставник; цртање на основу опажања према моделу који је одабрао ученик; илустровање (приче, бајке, песме...) и цртање на основу маште. Ученици могу

да уче нову технику или да усавршавају примену познате технике. Сви цртачки материјали и прибор су пожељни. Препорука је да се уместо угљена у штапићу користи угљен у оловци, који се мање круни. Ученици који немају могућности да набаве разноврсан прибор и материјал могу да направе импровизовани прибор и материјал од предмета и састојака које имају код куће. Метално перо се може заменити природним алатима, као што су трска, перо од гуске или гранчице од дрвета. Трска се може користити ако се добро осуши. Начин на који јој је зашиљен врх, утицаће на линије које оставља за собом. Перо гуске се може користити ако му се добро очисте врх шмирглањем и ацетоном, па затим косо заостри. Перо је осетљивије на притисак од трске, па ће дати нежнији цртеж. Осим тушем и бајцом ученици могу цртати и инстант кафом, која даје веома тамну боју и може се користити као лавирани туш. Љуске лука ће дати тамно црвену боју, ако се користите исто као код фарбања ускршњих јаја, само се смањи количина воде. Хиперманган се може купити у апотеци у кесицама од 10 грама. Када се раствори у 100 gr течности даће боју магенте, док на папиру постаје окер до тамно браон у зависности од јачине раствора.

Ликовни проблеми које ученици треба да решавају везују се за примену ликовног језика, односно садржаја теорије обликовања који се у том разреду уче у настави Ликовне културе. Посебан нагласак је на развијању осећаја за изражајна својства линија и приказивању мотива у плановима.

Предлог хоби технике је цртање перманентним маркером на керамичкој шољи или тањиру који има једнобојну, белу глазуру. Наставник може да предложи другу активност, а хоби технике могу да се реализују и код куће. За ученике је корисно да на часу осмисле и скицирају мотив који би нацртали на неком употребном предмету.

Предлог активности за напредне ученике је преношење цртежа са мањег на већи формат папира (или другу подлогу већег формата), без употребе помоћних средстава, као што је претходно снимање и штампање цртежа у фотокопирници, коришћење папира на квадратиће или мерење.

Предлог заједничког пројекта је израда школског фанзина од најмање четири листа. Иако концепт фанзина подразумева да се ученици сами договарају, истражују, бирају и припремају садржаје и начин издавања, у оквиру пројекта је неопходно да наставник постави одређене критеријуме и прати развој пројектних активности (нарочито ако се фанзин поставља на интернет). Обавезни критеријуми су: да фанзин нема исти концепт и садржаје као школски часопис; да садржи више цртежа него текста; да нема вулгарних и увредљивих садржаја; да садржи стрип од најмање четири кадра и цртеже који изражавају коментар на актуелне школске догађаје, садржаје који се уче у том разреду, лапсусе ученика и наставника...

ВАЈАЊЕ

У оквиру ове теме потребно је планирати две групе задатака који се везују за материјал и поступак обликовања: моделовање меким материјалима; конструисање и обликовање комбинованим материјалима и материјалима за рециклажу. Пожељан меки материјал је школска глина, професионална вајарска глина, ДАС маса беле или теракота боје, ФИМО ефект и софт, као и друге савремене полимерне глине. Ученици који немају услова да набаве масе за обликовање могу да обликују масом коју су сами направили, а према рецепту који предлаже наставник или који су уз помоћ старијих пронашли на интернету или у литератури.

Један од примера за то је маса од папира натопљеног у лепак за тапете. Као конструкцију могу користити жицу коју ће обмотавати папирима натопљеним у лепак за тапете. Када је реч о материјалу за рециклажу важно је да ученици не купују материјал, већ да обликују материјалом који имају код куће, јер је циљ уметничке рециклаже смањење отпада и загађења, односно развијање одговорног односа према здрављу, околина и друштву. Посебан нагласак је на стилизовању сложених облика и моделовању фигура у покрету.

Предлог хоби технике је израда накита и других акцесоара по избору ученика.

Предлог активности за напредне ученике је моделовање фигура већих димензија, на конструкцији од жице.

Предлог заједничког пројекта је израда мобилних инсталација за школу, као што су тракасте завесе, мобилне скулптуре, предмети од бојених фолија и сл. да би на тај начин оплеменили животни простор. Уколико постоје услови, могући пројекти су ливење у гипсу, као и обликовање керамичке глине, печење и глазирање керамике.

Индивидуални пројекти које заинтересовани ученици реализују код куће обухватају самостални избор теме, материјала, технике и садржаја.

СЛИКАЊЕ

У оквиру ове теме потребно је планирати три групе задатака: слободно сликање на основу маште; сликање на основу посматрања; сликање на основу утиска о визуелним, аудио и аудиовизуелним садржајима (ликовно дело, снимак уметничке игре, филм, музичко дело, фотографија, игрица...). Ученике могу мотивисати фотографије инсеката, лишајева, гљива... Могу радити по моделу тако што ће донети из природе различите плодове, комаде дрвета, камење, шкољке који имају необичне површине, линије и боје. Треба имати у виду да се знања о боји ученика петог и шестог разреда веома разликују, па је у складу са тим потребно осмислити циљеве часа и активности ученика.

Предлог хоби технике је украшавање ускршњих јаја и употребних предмета техником декупаж или ебру.

Предлог активности за напредне ученике је сликање композиција акрилним бојама на платну.

Предлог заједничког пројекта се односи на уређење школе и може обухватати израду мурала или чворованих таписерија, као и осликавање старог школског намештаја (столица и клупа) који је предвиђен за замену/бацање.

Предлог индивидуалног пројекта који се реализују код куће је витраж од прозирних фолија у боји или мозаик или осликавање облутака.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је дати повратну информацију која ученику помаже да побољша свој резултат и учење.

Самопроцена је од изузетног значаја за напредак ученика у развијању способности опажања, изражавања, критичког и стваралачког мишљења. Самопроцена се врши кроз разговор, а веома је корисна метода 3, 2, 1 за самопроцењивање напретка, која је предложена у програму општеобразовног предмета Ликовна култура. Имајући у виду специфичност програма потребно је посебну пажњу обратити на грешке у ликовном раду и објаснити ученицима како да преобликују неуспеле радове, уместо да их бацају. Такође, потребно је водити рачуна о узрасним могућностима ученика, као и о томе да ученици могу бити незадовољни успешним ликовним радом или задовољни радом који не достиже очекиване резултате. Суштински грешке постоје у решавању постављених ликовних проблема у композицији, нарочито када се ради по моделу, док се код изражавања на основу маште или утиска мора рачунати на слободу ликовног изражавања, па и на то да грешке у композицији нису много важне у односу на садржај ликовног рада.

Препорука је да ученици чувају и преносе све цртеже и слике у мапи радова коју су сами направили и украсили, док фигуре могу да преносе у кутији са преградама, коју су, такође, сами направили. На крају полугодишта и пред крај школске године потребно је поставити изложбу свих радова (реализованих у школи и код куће) у холу школе, а у току године је пожељно да ученици сами постављају мање изложбе по завршетку сваког ликовног пројекта. Излагање радова је важно због поређења и самопроцене напретка, а разговор о радовима, односно различитим начинима решавања ликовних проблема омогућава ученицима и да уче једни од других.

Назив предмета	ЧУВАРИ ПРИРОДЕ
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности је да ученици стекну знања, понашање, ставове и вредности који су потребни за очување и унапређење животне средине, биодиверзитета, природе и одрживог развоја.
Разред	Пети
Годишњи фондчасова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ По завршетку програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Предузимљивост и оријентација ка предузетништву Естетичка компетенција	– препознаје проблем, планира стратегију решавања и решава проблем примењујући знања и вештине стечене у оквиру различитих предмета и ваншколског искуства. – прикаже и образложи резултате истраживања са аспеката очувања животне средине, биодиверзитета и здравља, усмено, писано, графички или одабраном уметничком техником; – користи ИКТ за комуникацију, прикупљање и обраду података и представљање резултата истраживања; – вреднује утицај својих навика у заштити животне средине и биодиверзитета; – активно учествује у акцијама које су усмерене ка заштити, обнови и унапређењу животне средине и биодиверзитета; – повеже значај очувања животне средине и биодиверзитета са бригом о сопственом и колективном здрављу; – одговорно се односи према себи, сарадницима, животној средини и културном наслеђу;	УПОЗНАЈ ЖИВИ СВЕТ СВОЈЕ ОКОЛИНЕ Биодиверзитет и његов значај. Истраживање биодиверзитета непосредне околине. Мапирање врста. ЗНАЧАЈ ЖИВОГ СВЕТА ЗА ЧОВЕКА Лековите биљке. Самоникле јестиве биљке. Зачинске биљке Аутохтоне расе и сорте. Значај биљног покривача. Утицај климатских промена на живи свет. ПОМОЗИМО ДА ПРЕЖИВЕ

	– аргументује своје ставове према еко-култури и култури свакодневног живљења; – сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима, дајући лични допринос постизању задатог циља; – критички процени сопствени рад и рад сарадника у групи; – критички се односи према употреби и злоупотреби природе.	Угроженост врста. Значај опрашивача. Утицај пестицида на живи свет. ЈА ЧУВАМ ПРИРОДУ Природни ресурси. Рационална употреба енергије. Рационална употреба воде. Понашање у природи. Заштићене природне вредности. Позитиван и негативан утицај човека на животну средину.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења слободне наставне активности „Чувари природе” намењен је ученицима петог или шестог разреда. – Сврха програма је да ученици стекну кључне компетенције из области очувања животне средине и биодиверзитета, како би разумели узроке и последице различитих природних феномена и промена под дејством човека и предложили сврсисходне, алтернативне начине деловања и понашања.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У програму су предложене четири теме: Упознај живи свет своје околине, Значај живог света за човека, Помозимо да преживе и Ја чувам природу.

Програм промовише истраживачки приступ у настави и примену образовања за одрживи развој. Уз помоћ наставника ученици могу да испланирају и реализују одређену активност или ураде експеримент/оглед и да то затим прикажу на начин који је примерен теми или спроведеној активности (писано, усмено, графички, одговарајућом уметничком техником, итд.). Наставну тему треба ученицима предочити у облику кратког уводног часа, али не у форми унапред задатих и/или очекиваних резултата дате активности, или стриктно формулисаног писаног упутства за рад. Наставник треба да дефинише задатак и покрене дискусију, да ученицима пружи прилику да сами покушају да испланирају, осмисле, ураде и својим речима опишу запажања и резултате које су добили, да ли су и где грешили, и на крају да то презентују пред одељењем или ширим аудиторијумом.

Избор дидактичко-методичких модела при реализацији предвиђених активности треба да буде усмерен ка стицању нових вештина и развијању критичког погледа мишљења о актуелним питањима очувања животне средине и биодиверзитета, при чему се скреће пажња ученицима да у њиховом решавању постоји могућност више опција и избора са различитим последицама и исходима. Сходно томе, постоји и потреба да се код ученика развија свест о неопходности промене понашања (нпр. кроз начин на који користимо природне ресурсе, начин производње, начин на који бринемо о сопственом и колективном здрављу, начин на који комуницирамо).

Препоручене теме и кључни појмови, као и упутство за њихову реализацију су предлог наставницима како да обраде одређену проблематику, а наставник треба да прилагоди динамику и активности интересовањима ученика, специфичностима локалне заједнице и природном окружењу у коме се школа налази. У реализацији програма (посебно током прве године реализације са ученицима 5. разреда) потребно је ослонити се на претходно стечено знање ученика и постојеће интегрисане предмете Свет око нас (1. и 2. разред) и Природа и друштво (3. и 4. разред), а затим и Биологија (5. и 6. разред) у делу који проучава појаве у природи и одрживом развоју.

Ученици могу у складу са својим могућностима, разматрати ова питања, истраживати, правити изложбе, презентације, пројекте, паное, симулирати радио и ТВ интервјуе и наступе или правити кратке видео снимке и флајере о пројекту (нпр. коришћењем мобилног телефона) или директно учествовати у локалним радио и ТВ емисијама, подкастима, блогovima, организовати дебате и сл.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

УПОЗНАЈ ЖИВИ СВЕТ СВОЈЕ ОКОЛИНЕ

У оквиру наставне теме Упознај живи свет своје околине ученици би најпре требало да се упознају/подсете шта представља појам биодиверзитета и његов значај. Након тога следе активности упознавања живог света непосредне околине. Примери активности:

– Употреба апликација за мобилне телефоне за препознавање биљака и животиња као на пример “Pl@ntNET plant identification” (CIRAD, Фр) и “BirdNET bird sound identification” (Cornell university, САД) на енглеском или „Птице на длану” (Друштво за заштиту и проучавање птица Србије) на српском. Све три апликације су бесплатне и доступне преко GooglePlay платформе, односно на <https://identify.plantnet.org/>, <https://birdnet.cornell.edu/>, <https://pticesrbije.rs/aplikacija/>.

– Употреба једноставних кључева за одређивање група организама.

– Израда онлајн хербаријума и инсектаријума или израда сајтова и група на друштвеним мрежама који популаришу живи свет окружења.

– Истраживање биодиверзитета своје околине – истраживање на терену, мапирање врста животиња (уочавање врста и њихових трагова у природи), мапирање дрвенастих (аутохтоних и алохтоних) и карактеристичних зељастих врста биљака, присуства гљива [Напомена: не треба захтевати од ученика да беру биљке или њихове делове (прављење хербара), нити да праве збирке инсеката и сл., већ да само прибележе, фотографишу или на други начин

документују присуство одређене врсте у сопственом окружењу и од прикупљеног материјала направе постер презентацију или презентацију у одговарајућем доступном софтверу (нпр. PowerPoint)].

– Самостални истраживачки рад „Усвоји дрво”: истраживање о биологији и екологији одабране врсте (порекло (аутохтоно, алохтоно), основне карактеристике екологије врсте, при чему се могу прикупити отисци листа, коре, плода) цртежом их приказати и презентовати.

ЗНАЧАЈ ЖИВОГ СВЕТА ЗА ЧОВЕКА

У оквиру наставне теме Значај живог света за човека ученици би требало да се упознају са значајем биљног покривача, аутохтоним расама и сортама живог света Србије и утицајем климатских промена на њих. Предложене активности које воде ка том циљу:

– Гајење лековитог и/или зачинског биља (у башти, саксији).

– Теренски рад са циљем упознавања самониклих јестивих биљака и израда јеловника у који су укључене те биљке. [Напомена: ове активности изводити искључиво уз присуство наставника, родитеља или особа са искуством обучених за рад са гљивама и биљкама].

– Истраживање аутохтоних раса животиња и сорти биљака локалног подручја. Истражити које (врсте, сорте/расе) и какве (природне или доместификоване/гајене, да ли су биле из увоза (географско порекло или су локално гајене), да ли су се биљке садиле и животиње узгајале у ранијим временима у датом локалном поднебљу. Ученицима би требало подићи свест о томе који је биолошки, етнолошки и практични значај одржавања „старих” локалних и аутохтоних врста и сојева/сорти/раса (очување генофонда, добијање квалитетније хране, промоција локалних производа, подршка локалних узгајивача, локалне културе и локалне економије). Активност се може реализовати кроз индивидуално и тимско прикупљање података о аутохтоним биљкама и животињама локалног подручја на основу доступне архивске грађе, изјава и сећања старијих људи из породице и окружења. Гајење аутохтоних биљака (нпр. поврћа, цвећа, жбунова) у кућној башти или дворишту школе може бити један од начина конкретне подршке локалној заједници и начин да се ученици непосредно упознају са значајем учешћа јавности у научним истраживањима (енг. citizen science).

– Значај биљног покривача (огледи: спирање земљишта (линк: <https://www.youtube.com/watch?v=im4HVMXG168>), температура ваздуха и земљишта – поређење температуре изнад бетона и зелених површина (линк: https://miro.medium.com/max/720/0*9_kYVZLbTK3c2n1I)).

У оквиру теме климатских промена треба скренути пажњу ученицима да на локалном нивоу уоче последице глобалног загревања. Активности у вези са овом темом се могу започети истраживањем каква је клима у локалном крају била раније (из изјава и сећања старијих људи или доступне архивске грађе). Ученици могу бити ангажовани и у изградњи станица за надгледање локалне климе и прикупљање података о атмосферским појавама које највише утичу на живи свет њиховог краја. Активност се може реализовати у континуитету током читаве године и састоји се у томе да сваког дана у исто време прикупљају и бележе податке о температури (помоћу обичног алкохолног термометра), **падавинама (помоћу импровизованог кишомера направљеног од искоришћене прозирне пластичне флаше) и брзини ветра (израдом импровизованог анемометра такође од коришћених материјала).**

Ове мерне инструменте могу поставити у дворишту школе или сопственом дворишту, тераси и сл., и на тај начин добити конкретне податке који се могу обрадити и представити графички. Више података, као и детаљна упутства како направити импровизоване мерне инструменте могу се пронаћи на сајту: <http://rukautestu.vin.bg.ac.rs/> - Ruka u testu : претрага садржаја > Greenwave (http://rukautestu.vin.bg.ac.rs/?Page_Id=1201).

ПОМОЗИМО ДА ПРЕЖИВЕ

У оквиру наставне теме Помозимо да преживе ученици би требало да разумеју да поједине људске активности угрожавају врсте и да људи могу активно да учествују у њиховом очувању. Примери активности које ангажују ученике:

Пројекат: Помозимо птицама/опрашивачима/јежевима... да преживе: утврђивање стања (присуства и бројности) у својој околини (школско двориште, парк, башта...); утврђивање степена угрожености на основу научне литературе (црвене књиге, црвене листе, сајтови управљача природних вредности и други доступни извори уз критичку рецепцију наставника); истраживање потреба врста/врсте за одређеним типом вештачког станишта/склоништа (облик, боја, материјал, где поставити хранилицу, појилицу, склониште, „хотел за инсекте“); одабир материјала, употреба већ коришћених предмета и материјала; праћење стања, презентовање и извештавање јавности.

– Башта без инсектицида: шта су и како делују инсектициди, утицај на здравље човека, утицај на пчеле (разговор са пчеларом: посета локалном пчелару или организовање посете и интервјуа са пчеларем у школи), истраживање о природним непријатељима инсеката, о биљним репелентима.

– Шта угрожава птице грабљивице – сагледавање проблема, истраживање случајева тровања родентицидима, поремећаја ланца исхране (уколико одговара узрасту) израда информативне рекламе или лифлета за јавност...

– Зелене међе: истраживање: да ли постоје, предности и мане, разговор са власницима имања о значају зелених међа, зашто их је све мање.

– Како засадити дрво? (комплетан поступак – одабир места, врсте, припрема, садња, нега).

ЈА ЧУВАМ ПРИРОДУ

У оквиру теме Ја чувам природу ученици би требало да упознају заштићене локалне природне вредности, развију свест о значају одрживог коришћења природних ресурса, као и о утицају човека и сопственој одговорности по локалну животну средину.

– Израда графикона и сликовних паноа и презентација (нпр. PowerPoint) о рационалној употреби енергије и воде у мом домаћинству, школи.

– Израда бонтона понашања у природи (онлајн, пано, презентација, свеска).

– Формирање еко-патроле.

– Заштићене природне вредности моје околине (истраживање, посета, разговор са управљачем, дозвољене активности у зонама заштите...).

– Која подручја или елементе природе моје околине треба заштитити (истраживање и предлози ученика, дискусија, утврђивање приоритета, израда презентације о предложеном подручју или добру, презентовање).

– Примери позитивног и негативног утицаја човека на животну средину у мојој околини – истраживање на терену, приказ примера са образложењима, вршњачка едукација, едукација ученика млађих разреда од стране старијих ученика.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, документују што се постиже формативним оцењивањем.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

Назив предмета	МУЗИКОМ КРОЗ ЖИВОТ
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Музиком кроз живот је да ученик развија стваралачко и креативно мишљење кроз практичан рад, мотивацију, интелектуални, социјални, емоционални и морални развој, свест о сопственом здрављу, опажање, осетљивост за естетику, радозналост и самопоуздање како би био оспособљен за креативно решавање проблема и имао одговоран однос према очувању уметничког наслеђа и културе свога и других народа
Разред	Пети
Годишњи фондчасова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење Естетичка компетенција Решавање проблема Комуникација Сарадња Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Одговорно учешће у демократском друштву Предузимљивост и оријентација ка предузетништву Одговоран однос према здрављу	– примењује динамичко нијансирање при извођењу музичких дела; – препознаје елементе динамике у свакодневном животу; – анализира врсте такта и ритам у уметничким делима; – препознаје боју тона у складу са садржајем композиције; – изводи композиције домаћих и страних аутора самостално и у групи, користећи глас, покрет и инструменте; – изводи двогласне и трогласне композиције домаћих и страних аутора; – искаже своја осећања у току извођења музике;	ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ Проширивање знања о музичким елементима. Изражајна својства динамике. Врста, карактер и примена темпа. Тон: боја и текстура Ритам: дводелни, троделни, четвороделни и мешовити. Повезивање звука и ритма. Примена динамике, темпа и ритма у свакодневном животу Проширивање искуства ученика у коришћењу различитих музичких средстава за рад у процесу музичког изражавања и обликовања; Индивидуално и групно певање. Двоглас. Троглас. Индивидуално и групно свирање.

Одговоран однос према околини	– примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању; – учествује у манифестацијама; – користи различите технике телесних перкусија самостално и у групи; – примењује технике правилног дисања у свакодневном животу; – препознаје говор тела, свој и своје околине; – контролише покрете користећи концентрацију; – сарађује са члановима групе којој припада, поштујући различитости; – процени сопствене могућности у примени телесних перкусија; – самостално осмишљава и импровизује покрете за ритмичке аранжмане; – контролише сопствене покрете у циљу боље координације;	
		ТЕЛО КАО МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТ Синхронизација различитих менталних и физичких капацитета. Координација различитих менталних и физичких капацитета Правилно дисање. Концентрација. Говор тела. Јачање одређених делова тела. Рефлекс. Пажња. Брзина реаговања на различите захтеве из окружења. Развој свесности о нашем телу, контроли покрета и јачању мишића, као и бољој координацији и балансу. Стимулација и активација организма на психомоторном и когнитивном нивоу. Истраживање унутрашњег ритма и звука свога тела. Body percussion.
	– својим речима објасни значај телесних перкусија на у сваком смислу; – критички анализира своје и туђе извођење; – истражи и објасни шта је музичка критика и која је њена улога; – објасни и примени различите технике критичког мишљења;	КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ КРОЗ МУЗИКУ Технике критичког мишљења. Дрво проблема. Дебата. Шест шешира. Мозгалица. Трибине. Вештине критичког мишљења: комуникација, сарадња, препознавање проблема, решавање проблема. Вештина постављања питања: меморијска, транслацијска,

	– самостално поставља питања везана за дату тему; – аргументовано искаже утисак о слушаним делима; – вербализује свој доживљај музике; – искаже свој доживљај музике кроз друге уметности. – критички просуђује утицај музике на здравље ; – разуме и користи интеркултурални дијалог – примењује различите врсте писмености (језичке, медијске, културне, научне...); – разуме концепт инклузије и осетљив је према различитостима; – самостално анализира музичка дела, користећи научене технике критичког мишљења;	интерпретацијска, аналитичка, синтетичка, евалуацијска. Обликовање оригиналног мишљења. Музичка критика. Анализа композиције Развијање способности и интересовања за целоживотно образовање.

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободне наставне активности Музиком кроз живот даје могућност заинтересованим ученицима да могу у целости изразити своје креативне потенцијале и тако у потпуности искористити планиране садржаје програма музичке културе. Омогућава ученицима: да упознају културу и уметност свог народа; да уче како да користе разноврсне, релевантне и поуздане податке и информације за истраживачки и стваралачки рад; да ефикасно сарађују и комуницирају; да развијају критичко мишљење, конструктивно размењују мишљења и формирају позитивне вредносне ставове са циљем очувања културе и идентитета, развијања самопоуздања и самопоштовања, поштовања и заштите људских права; да развијају радозналост, мотивацију, као и афинитет према култури и уметности; да се изражавају у одабраним уметничким дисциплинама и медијима.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Музиком кроз живот.

Активности и методе које су погодне за реализацију овог програма су: креативне радионице, рад на пројекту, покретање акција, реаговање на одређене теме, дискусије, дебате, играње улога, анализа информација, истраживање и анализа добијених резултата, прављење досијеа,

вртлог идеја, студије случаја, промоције, организовање кампања и сл. Погодне технике критичког мишљења које могу да се успешно користе, дрво проблема, грозд техника, brainstorming, шест шешира... При реализацији сложенијих активности (на пример, приликом сарадње са локалним/ уметничким/културним институцијама) прати се и вреднује ток организације, међусобна сарадња ученика, поштовање процедура, уочавање тешкоћа, идентификација више различитих решења за уочени проблем, идентификација могућих помагача, овладавање вештином евалуације и вештином презентације постигнутог, размена искуства између група. Свака активност доприноси остварењу задатака.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм слободне наставне активности Музиком кроз живот се природно надовезује на програм предмета Музичка култура. Конципиран је тако да фаворизује активности ученика сходно њиховим индивидуалним могућностима и афинитетима, повезивање њиховог школског и ваншколског искуства, спознају о социо-емоционалном здрављу, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Потенцира се самосталност ученика у активном начину учења, а улога наставника је превасходно да уведу ученике у тему, представе кључне појмове садржаја и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују.

Ученици раде у групама и темама за које имају афинитет уз могућност промене активности. У односу на избор модула, наставник пројектује, репројектује и поставља циљеве, одређује обим и структуру садржаја, облике и методе реализације, планира и обезбеђује ресурсе, врши избор и адаптацију расположиве технологије и повезује све елементе у целину. Наставник је главни креатор климе на часу и треба да буде свестан да се и на тај начин доприноси остварењу циља предмета. Активности на часу треба да се одвијају у атмосфери поверења, поштовања различитости, међусобног уважавања, конструктивне комуникације и демократске процедуре. Циљ учења мора бити атрактиван за све ученике. Конкретни задаци за које ће се везати ученикова ментална и физичка активност морају бити јасни и изводљиви. У процесу организације унутар групе наставник истражује како ученици виде допринос групе у остваривању својих циљева и ствара опште колективно расположење да се циљеви остваре.

Захтеви писања програма су такви да се теме приказују одвојено али у свакодневном животу, дати садржаји су међусобно повезани.

Наставник се унапред припрема за часове тако што бира подстицаје којима ће ученике увести у тему и кључне појмове садржаја и изазвати њихову радозналост да о томе причају, постављају питања, истражују, уче. Постоје бројне могућности избора начина рада у зависности од теме, садржаја, претходног искуства, узраста и интересовања ученика. Предност свакако имају они начини рада у којима су ученици активно укључени у процес наставе и учења, као и они где се савремене технологије користе у едукативне сврхе. Како би се што боље остварила веза између садржаја програма и реалног живота пожељно је, кад год је то могуће, да се ученицима омогуће посете установама и институцијама у средини где живе, као и непосредни контакт са људима који имају интересантна животна и/или професионална искуства у вези са темом која се обрађује.

Концепција ове слободне активности посебан нагласак ставља на подршку сваком детету, индивидуално, у складу са могућностима, афинитетима и претходним предзнањем.

Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ се ученици подстичу да користе што различитије изворе информација и да имају према њима критички однос. Циљ је оснажити ученике да се ослањају на сопствене снаге у процесу проналажења релевантних информација.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ

У реализацији слободне наставне активности Музиком кроз живот, у складу са могућностима школе и креативностима наставника, треба инсистирати на већој афирмацији тематских јединица у области Извођење музике. Нагласити и инсистирати на индивидуалном емотивном доживљају при извођењу музичких дела кроз рад на различитом садржају традиционалне и уметничке музике, које су примерене гласовним могућностима и узрасту ученика. Пожељно је повезивање садржаја песама са садржајима осталих наставних предмета уколико је могуће (ученици и школа, годишња доба, празници и обичаји, завичај и домовина, природа и околина, животиње...).

Сваки аспект извођења музике има непосредан и драгоцен утицај на развој ученика. Читање с листа једноставног ритмичког записа активира највећи број когнитивних радњи, развија дугорочно памћење, осетљивост за друге учеснике у музичком догађају (тимски рад, толеранција) и fine моторичке радње. Квалитетно музичко изражавање има значајан утицај на психу ученика, а самим тим и на капацитет и могућност свих видова изражавања. Уједно је важно да кроз извођење музике, а у оквиру индивидуалних могућности ученика, подстиче и развијање личног стила изражавања.

Кроз индивидуално и вишегласно гласовно и инструментално извођење инсистирати на поставци тона, интонацији, правилном дисању, агогици, дикцији, ритму, динамици, поштовању различитости у групном раду (ансамблу)...Елементе музичке писмености треба обрађивати кроз одговарајуће музичке примере и композиције, од нотне слике и тумачења према звуку.

Репертоар одређује наставник сходно саставу и узрасту групе ученика, поштујући мишљење и жеље ученика, узимајући у обзир одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха и стилова, тематски разноврсне и усклађене са применом.

ТЕЛО КАО МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТ

У оквиру ове теме обједињене су три групе вештина: когнитивне, социјално-емоционалне и организационе. Зато већ у процесу увођења у тему треба изабрати примере на којима ће ученици схватити сложеност коришћења тела као инструмента и сам значај бављења овом темом.

У процесу реализације програмских садржаја наставник треба да уведе ученике у одређену тему, кроз кратки теоријски приказ или аудио-видео запис, на сам значај коришћења тела као инструмента, а затим да их кроз конкретне задатке усмери на истраживање које може да се односи на различите аспекте деловања. Сам здравствени аспект кроз побољшање концентрације, техника дисања, развијање самопоуздања, контроли покрета, јачање

мускулаторног система, различитих стимулација и уопштено свесности о своме телу, обрадити кроз предавања у којима ће учешће узети и ученици.

За почетак рада предлаже се примена лаганијих примера, као што су тапшалице и бројалице, како би се ученици ослободили и испробавали могућности свога тела као инструмента. Пожељно је да се у почетку ученицима да слобода у креирању ритмичке пратње, како би спознали своје индивидуалне могућности.

У циљу упознавања извора као грађе за истраживање елемената и техника телесних перкусија, може да се остварује и кроз посете појединим институцијама, као и гостовања експерата у школу.

Материјала и готових аранжмана за ову тему има на YouTube каналу, тако да у зависности са интересовањима ученика и креативности наставника, може да се користи у настави, а ученике треба оснаживати и осамосталити да сами праве аранжмане или импровизују већ постојеће.

Резултати истраживања у овој области могу бити полазиште за примену вршњачке едукације кроз умрежавање ученика истог или различитог узраста. Ученици стечена знања из ове области такође могу презентовати ученицима првог циклуса основног образовања, преузимајући улогу вршњака ментора.

Рад у групама и радионицама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, поготово када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премошћавања стидљивости или анксиозности.

КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ КРОЗ МУЗИКУ

После увода наставника у музичку критику као вида уметничке критике ученике треба кроз разговор навести да сами или истраживањем дођу до података који ће им дати одговоре на различита питања као што су: шта је то што музичку критику одваја од извештавања, шта може бити предмет уметничке критике, ко може бити музички критичар и који су објективни за разлику од субјективних аспеката музичке критике; који је значај музичке критике за извођача, публику, музикологе...Ова тема треба да резултира музичком критиком који ће ученици у улози музичког критичара написати након посете неком концерту, или слушања одређене композиције/извођача на часу.

Основна идеја теме је да се код ученика развија конструктивно размишљање путем критике, стварање атмосфере где ученици сами постављају питања. Типови питања којима се доводи до развоја критичког мишљења: меморијска, где се траже чињенице, транслацијска, где се тражи преобликовање информација, интерпретацијска, где се установљавају везе између идеја, чињеница, дефиниција, вредности, аналитичка, где се доводи у сумњу и која траже додатна објашњења, синтетичка, уз које се креативно решавају проблеми помоћу оригиналног мишљења или могућих алтернатива, евалуацијска, где се долази до закључка о добром или лошем и где се заузима став.

Коришћењем различитих метода и техника, као што су шест шешира, дрво проблема, грозд техника и многе друге, наставник приближава ученицима решење проблема који је у почетку изгледао нерешив. Након тога се приступа анализи музичког дела, изведеног или слушаног, користећи научена питања и технике критичког мишљења, које резултирају доношењем

појединачног и групног мишљења/става. Потребно је нагласити појединости до којих се долази на основу опсервирања. Тако ученици уочавају доминантна својства по којима су музички инструменти одабрани, изражајни ефекти примењени, музички облици препознатљиви, затим постепено проучавају сложеније облике. На исти начин, поступно проучавају природу, окружење, жива бића и вербално и визуелно изражавају и пореде утиске, те самостално доносе ставове.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, примењују, процењују последице итд.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

Назив предмета	САЧУВАЈМО НАШУ ПЛАНЕТУ
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Сачувајмо нашу планету јесте развијање функционалне писмености из области заштите животне средине, разумевање односа човек – природа са циљем бољег схватања света који га окружује, лакше сналажење у природном и социјалном окружењу и формирање одговорног и активног појединца у циљу разумевања и примене концепта одрживог развоја.
Разред	Пети
Годишњи фондчасова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење Естетичка компетенција Решавање проблема Комуникација Сарадња Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Одговорно учешће у демократском друштву Предузимљивост и оријентација ка предузетништву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини	– наведе основне појмове о животној средини; – наведе примере утицаја човека на животну средину; – уочи узрочно-последичне везе и односе на релацији човек и животна средина; – препозна проблеме у локалној средини на основу концепта одрживог развоја; – активно и одговорно управља и решава интегративне пројектне задатке; – повезује хоризонтално и вертикално знања о одрживом коришћењу ресурса и користи холистички приступ у решавању проблема одрживог развоја; – развија ставове и вредности о очувању животне средине кроз решавање проблема на локалитету; – емоционално реагује на проблеме локалног окружења;	ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЧОВЕКА У ПРИРОДИ Основни појмови из области животне средине. Утицај човека на животну средину. Концепт одрживог развоја. Спровођење акција у заштити и очувању животне средине (мали пројекти). ПРИРОДНА БОГАТСТВА (РЕСУРСИ) И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ Природни ресурси (богатства) – дефиниција, подела и значај. Обновљиви и необновљиви природни ресурси.

	– схвати и разуме поделу и значај природних ресурса – разликује обновљиве од необновљивих природних ресурса; – препозна и наводи примере обновљивих и необновљивих природних ресурса; – критички се односи према нерационалном коришћењу необновљивих природних ресурса;	Жива бића као природни ресурс (мали пројекти). Одрживо коришћење ресурса.
	– наведе изворе и последице загађења природне средине – разликује изворе и врсте загађења; – анализира из различитих углова утицај загађења на живи свет; – разврстава изворе загађења; – истражи изворе загађења у локалној средини; – наведе примере последица стварања озонских рупа и других глобалних проблема на животну средину; – уочава узрочно последичне везе између глобалних и локалних проблема загађења и очувања природне средине; – уочи повезаност природних, социјалних и економских фактора у очувању животне средине; – креира решења за смањење загађења од отпада у оквиру пројеката; – користи методе и алате истраживања на терену; – прикупља податке из различитих извора уз критичко сагледавање и доношење закључка;	ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ Појам, извори и врсте загађивања. Глобалне промене и глобалне последице. Озонске рупе и последице на животну средину. Смањење загађења од отпада. БИОДИВЕРЗИТЕТ И ГЕОДИВЕРЗИТЕТ Дефиниција биодиверзитета и геодиверзитета. Угрожавање биодиверзитета и геодиверзитета. Заштита биодиверзитета и геодиверзитета.

	– разликује биодиверзитет од геодиверзитета; – идентификује и објашњава факторе који доводе до угрожавања биодиверзитета и геодиверзитета; – процењује негативан утицај појединих фактора на биодиверзитет и геодиверзитет у локалној средини; – наводи примере заштите биодиверзитета и геодиверзитета; – креира истраживачке задатке; – користи ИКТ приликом прикупљања информација и представљања резултата истраживања о геодиверзитету и биодиверзитету; – ради у тиму, размењује мишљење и учествује у акцијама очувања животне средине; – објашњава резултате истраживања повезаности геодиверзитета и биодиверзитета.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Све су чешћи захтеви да процес наставе буде иновиран на такав начин да боље и успешније припреми младе људе за активан живот у друштву знања и рад у непосредном окружењу. У том смислу, кроз наставу се све више потенцира стицање процедуралних, контекстуалних и функционалних знања и развијање истраживачких вештина, ставова и вредности о околини, који су засновани на принципима одрживог развоја и одрживог образовања. Усредсређеност на исходе образовања и промене парадигме са бихевиоралног ка конструктивистичком и контекстуалном приступу у настави доприноси конструисању компетенција ученика, развијању критичког мишљења, флексибилности, предузетничких вештина, креативности, процени ризика, доношењу одлука, што се одражава на квалитет живота појединца и друштва у целини. Компетенцијски приступ захтева превазилажење оквира традиционалног предметног приступа и концепције преношења знања ка концепцији конструкције знања и захтева оријентацију образовног процеса ка већој партиципацији ученика у васпитно-образовном процесу, са посебним акцентом ка динамичнијем и ангажованијем интегрисању знања, вештина и ставова релевантних за различите реалне контексте који захтевају њихову функционалну примену. Наведени садржаји програма поседују теоријски приступ и приступ који је усмерен ка практичној реализацији ван учионице и ка изради малих пројеката. Овако

конципиран програм даје велике могућности наставницима и ученицима да га на креативан начин реализују сходно условима, могућностима и времену. Улога наставника је да уз примену различитих метода рада подстичу и усмеравају интересовање и креативност ученика у покушају да самостално објасне узроке и последице човековог дејства на животну средину. Оперативна разрада програмских садржаја препуштена је наставницима који сами креирају место извођења и број часова за одређене теме.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У програму су предложене четири теме: ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЧОВЕКА У ПРИРОДИ, ПРИРОДНА БОГАТСТВА (РЕСУРСИ) И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ, ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И БИОДИВЕРЗИТЕТ И ГЕОДИВЕРЗИТЕТ.

Полазећи од принципа одрживог развоја, првенствено холизма и интердисциплинарности, програм слободне наставне активности је конципиран тако да се током наставе и учења преферирају стратегије које се заснивају на принципима одрживости као што су: стратегија интерактивног учења и рада на пројекту; стратегија интегративног учења и настава усмерена на деловање; стратегија кооперативних облика наставе; стратегија учења откривањем и решавања проблема, метакогнитивне стратегије, различити облици искуственог учења. Кроз рад на пројектима у различитим амбијентима (природног и социјалног) окружења, сарадњом са родитељима, локалном и широм заједницом постиже се отвореност, одговоран однос и понашање према окружењу са циљем постизања активног односа ученика, развој критичког и конструктивног мишљења и одговорност према себи, природној и социјалном окружењу. Стварају се везе између стеченог знања у школи, сопственог искуства и примене у свакодневном животу. Амбијентални приступ у настави и непосредни контакт и искуство са предметима сазнања се допуњује употребом савремене технологије (коришћење мултимедијалних ресурса и визуелних помагала како у настави тако и у размени информација. Потребно је укључивање средстава јавног информисања, организације цивилног друштва, института, истраживачких и образовних центара, удружења у циљу коришћења њиховог знања и искуства, ресурса (физички, људски, материјални) и дистрибуцијских канала.

Једна од важних компетенција наставника је успостављање сарадње са локалним окружењем кроз извођење наставних активности ван учионице. Наставник има сложен задатак да одабиром савремених дидактичких стратегија за остваривање циљева и задатака наставне теме осмишљава и креира наставне ситуације у неформалним ванучионичким амбијентима у локалном окружењу. Како би се што боље остварила веза између садржаја програма и реалног живота пожељно је, кад год је то могуће, да се ученицима омогући истраживање проблема који се проучавају у реалном (локалном) контексту кроз коришћење проблемско-истраживачког приступа у настави. Препоручује се употреба модификованих предавања (добро структурирано, систематично и кратко представљање најважнијих елемената теме/садржаја), затим различитих врста презентације, демонстрације, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у малим групама, рад на пројектима, цртање мапе ума, округли сто. Улога наставника је превасходно у подстицању ученика у настави на откривање, истраживање, доживљавање, проучавање, вредновање, креирање у процесу учења чиме им се омогућава самостално управљање процесом учења како у учионици тако и ван ње, да уведу ученике у тему, представе кључне појмове садржава и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују.

За сваку тему наставник треба да припреми што више различитих материјала који имају функцију подстицаја, мотивисања ученика за рад на њима. Поред материјала (филмови, слике, приче, новински текстови...), то могу бити гостовања стручњака за дату област или посета установама. Избор подстицаја треба да одговара теми, узрасту ученика и њиховим интересовањима. Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ се ученици подстичу да користе што различитије изворе информација и да имају према њима критички однос. Циљ је оснажити ученике да развијају своје компетенције у раду са подацима. Број часова по темама и редослед тема нису унапред дефинисани. За сваку тему и наставне јединице, потребно је формулисати исходе који су рефлексација исхода за крај разреда и индикатора међупредметних компетенција, а садрже специфичности везане за конкретну тему/проблем.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЧОВЕКА У ПРИРОДИ

Човек има двоструку улогу у природи, јавља се као њен део, али и као фактор који утиче на њу и мења је. У првим фазама развоја људског друштва промене природе под утицајем човека сведене су на локалну средину. Са развојем друштва промене природе су све дубље и трајније, да би данас достигле глобалне размере. Те промене у природи настају под утицајем посредних или непосредних човекових активности и изазивају одговарајуће последице. Ту спадају: промене физичких услова и изгледа животне средине, промене састава живог света, стварање нових обрадивих површина, гајење биљака и животиња, уношење нових врста у крајеве у којима их није било, урбанизација, индустријализација, загађивање животне средине итд. Ученици у групама кроз истраживачке задатке анализирају по један од утицаја човека на природну средину као и последице тих утицаја на живот људи. Такође, могу да праве промотивне материјале који се односе на заштиту и очување природе и да осмишљавају различите активности везане за ту сврху.

ПРИРОДНА БОГАТСТВА (РЕСУРСИ) И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ

Природни ресурси могу се дефинисати као разноврсна тела, материје и појаве које човек користи за задовољавање својих потреба. Функционисање савремених друштава у потпуности зависи од ресурса чије су основне карактеристике необновљивост и исцрпљивост, при чему потреба за њима рапидно расте док се њихове доступне количине смањују. С обзиром на то, решавање питања недостатка ових ресурса у будућности биће једно од најважнијих за читаво човечанство. Један од начина превазилажења датог проблема је свакако одрживи развој. Он подразумева коришћење ресурса у оквиру дугорочних ограничења планете уз максимално умањивање утицаја који коришћење једног ресурса може да има на друге ресурсе, односно, коришћење ресурса од стране данашњих генерација на начин који неће угрозити могућности будућих генерација да располажу ресурсима. Стога је инсистирање на ефикасном коришћењу ресурса од суштинске важности за спречавање њиховог прекомерног коришћења. Ученици се деле у две групе тако да једна група ради истраживачки задатак везан за предности и недостатке коришћења обновљивих, а друга за коришћење необновљивих извора енергије, а своје резултате приказују путем панорама, ппт и сл.

Загађење животне средине јесте уношење загађујућих материја или енергије у животну средину изазвано људском делатношћу, или природним процесима које има или може имати штетне последице на квалитет животне средине и здравље људи. Загађење можемо поделити на оно које смањује квантитет и оно које смањује квалитет животне средине и природних ресурса. У прву групу спадају: појава киселих киша, хемијско загађење вода, емисија гасова стаклене баште итд. У другу групу спадају сва загађења која смањују биодиверзитет, здравље живог света, квалитет ваздуха, воде и земљишта итд. Загађење се још може поделити према компонентама животне средине, према начину загађивања, природи загађења и зони утицаја. Извори загађења животне средине могу се поделити према следећим критеријумима: начину постанка, мобилности, просторној расподели, итд. Загађујуће материје се деле према природи загађујућих материја, према могућности смањења загађења и физичком стању. Постојање великог броја различитих извора загађења као и великог броја и врста загађујућих материја, захтева препознавање, класификацију и систематизацију врста и извора загађења на једној територији, односно држави. Из тог разлога се саставља Интегрални катастар загађивача животне средине, који представља регистар систематизованих информација и података о загађивачима животне средине. То је јавна књига у којој се региструју све врсте загађивача са подацима неопходним за праћење стања, планирање и пројектовање и предузимање мера за заштиту животне средине. Из Интегралног катастра загађивача Републике Србије пронаћи податке о загађењу животне средине на локалном нивоу и након тога обавезно са ученицима разговарати како они виде проблем и што је још важније, како виде решење проблема загађења. С обзиром на то да се као глобалне последице загађења животне средине издвајају ефекат стаклене баште, киселе кише, озонске рупе, ученици у групама путем паноа, стрипа или филма представљају њихове узроке.

БИОДИВЕРЗИТЕТ И ГЕОДИВЕРЗИТЕТ

Према Конвенцији о биолошкој разноврсности донетој на Конференцији УН о животној средини и развоју у Рио де Жанеиру 1992. године, биодиверзитет је дефинисан као „варијабилност међу живим организмима, укључујући између осталог копнене, морске, и друге водене екосистеме чији су они део; ово укључује диверзитет унутар врста, између врста и између екосистема”. Геодиверзитет је географска разноврсност предела која је исказана геолошком грађом и морфолошким елементима и процесима. Осим стена, геоморфолошких облика и земљишта, у геодиверзитет се укључују и разни хидролошки и климатолошки процеси, под чијим утицајем се они модификују. Појаве и облици од изузетног значаја који су издвојени из геодиверзитета, чине геонаслеђе, због чега се штите као природна добра. Ту спадају геолошке, геоморфолошке, хидролошке, педолошке и посебне археолошке вредности које су настале у току формирања литосфере, њеног морфолошког уобличавања и међузависности природе и људских култура. Уколико постоји могућност требало би организовати посету Заводу за заштиту природе Србије или организовати предавања, презентације, креативне радионице, еко-играонице, прилагођена истраживања на терену, излете у природна добра, изложбе цртежа и фотографија, пројекције филмова и слично, чиме се код ученика развија свест о вредностима и значају природних ресурса, њиховом очувању у циљу изграђивања знања и вештина еколошки активних и одговорних грађана.

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа се темељи на целовитом (холистичком) приступу и подстицању индивидуалног развоја и развијање свих потенцијала ученика (когнитивни, афективни и психомоторички домен).

Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како предвиђају последице, како критички промишљају, чиме се руководе у процесу доношења одлука, како комуницирају. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању, а успех се изражава описно (истиче се, добар и задовољава). Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Ученик је активни субјект у процесу учења, вредновања и самовредновања сопствених постигнућа. Сама природа и концепција предмета и потенцирање на активном, пројектном и истраживачком приступу у стицању ученичких компетенција наглашава формативно оцењивање. Оно се исказује кроз: опис постигнућа ученика, опис ангажовања ученика у настави и препоруке за даље напредовање.

Назив предмета	ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС
Циљ	Циљ програма је оснаживање личног развоја ученика и подстицање развоја вредности и врлина као главних ослонаца и водича у животу за добробит појединца и друштва, као и развој социјалних вештина значајних за просперитет, физичко и ментално здравље и живот у атмосфери узајамног уважавања и бриге једних за друге..
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење. Решавање проблема. Одговорно учешће у демократском друштву. Сарадња. Комуникација. Одговоран однос према здрављу. Одговоран однос према околини. Дигитална компетенција. Рад с подацима и информацијама.	– наведе неколико универзалних животних вредности и људских врлина и доведе их у везу са понашањем особе; – идентификује код себе врлине које поседује и које жели да развије; – препозна и именује врлине код блиских особа и ликова у књижевности, филму; – покаже саосећање са другим људима, препозна примере бриге за друге и покаже спремност да помогне другоме у складу са својим могућностима; – препозна и именује сопствена и туђа осећања; – разликује асертивну комуникацију од агресивне и пасивне; – образложи значај дружења и наведе како се другарство негује;	ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ
		Живот. Породица. Здравље. Слобода. Љубав. Образовање. Мир. Другарство. Заједништво. Опште добро. Социјална правда или једнакост.
		ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ
		Праведност. Истинољубивост. Одговорност.

	– препозна примере негативног понашања где је лична добробит испред општег добра; – наведе неколико техника самоконтроле осећања; – прихвати одговорност за сопствено понашање; – образложи карактеристике конструктивног решавања конфликта; – наведе неколико глобалних и локалних организација које се баве хуманитарним радом; – искаже поштовање и захвалност према људима који чине добра дела за опште добро; – у дискусији покаже вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, „напада” проблем а не особу; – сарађује и буде члан тима.	Захвалност. Поштење. Толеранција. Емпатија. Поверење. Солидарност. Самоприхватање. Одмереност.
		СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ Просоцијално понашање. Брига за себе и друге. Сарадња. Асертивна комуникација. Препознавање сопствених и туђих осећања. Самоконтрола. Волонтирање. Конструктивно решавање конфликта. Одређивање приоритета. Критичко мишљење. ДОБРОЧИНСТВО Филантропија -појам и значај. Доброчинитељи и задужбинарство некад и сад. Црвени крст. Институт за трансфузију крви. Хуманитарне невладине организације. Добротворне фондације.

		Осмишљавање и реализација мање акције за добробит неког појединца, групе или заједнице.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас I и II нуди се ученицима од петог до осмог разреда с тим да је они могу бирати само једном у другом циклусу. То су два програма која су по садржају иста али са делимично различитим исходима (захтевнији су за ученике 7. и 8. разреда) и начином рада имајући у виду разлике у узрасту ученика што се огледа у избору подстицаја, примера, техника рада и сложености захтева. Смернице за рад наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у упутствима која иду уз ова два програма која су детаљнија и изражавају њихове специфичности.

За остваривање програма Вредности и врлине као животни компас I треба имати у виду узрасне карактеристике ученика од 11 до 13 година. То је период који се различито назива (позно детињство, пубертет, прва фаза адолесценције) али је свакако период бројних биолошких, психофизичких и социјалних промена и питања идентитета, самоприхватања, стварања слике о себи и другима. За овај програм посебно су важне промене у домену социјалног развоја ученика које карактерише комбинација растуће независности од родитеља и растуће зависности од другова. Социјални контекст који у овом периоду добија на значају је вршњачка група. За адолесцента вршњаци су извор осећаја припадности, блискости, разумевања, те непресушни извор информација о свету ван породице. Вршњачка група је заједница у којој се уче норме понашања и друштвени стандарди (репер за социјално поређење – другари пружају адолесценту информације о томе где се налази у односу на вршњачку групу и да ли је то што ради добро или лоше). Иако се у овоме најчешће види опасност, бројна истраживања показују да вршњачке групе у овом периоду јесу ресурс и за напредовање и мотивисано усвајање позитивних социјалних вредности и развијање просоцијалног понашања. Наставник који разуме узрасне карактеристике ученика 5. и 6. разреда може вршњачке групе да користи као природни ресурс који доприноси остваривању циља овог програма.

Програм слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас I почива на уверењу да су вредности које негујемо унутрашњи водич или нека врста „компаса“ кроз живот. Задовољство људи, њихов просперитет, физичко и ментално здравље у директној су вези са животом у атмосфери заснованој на вредностима, у позитивној, безбедној средини узајамног уважавања и бриге једних за друге. Ученицима није довољно само говорити о вредностима и врлинама. Они их морају на различите начине доживљавати и упознавати, кроз опсервацију света око себе и разговор о томе, кроз разликовање позитивних и негативних примера и кроз практиковање различитих социјалних вештина које су потребне да би се живело у складу са вредностима и врлинама.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Животне вредности; Људске врлине; Социјалне вештине и Добročинство. Као и код других програма за наставника главна смерница у раду су исходи које треба постићи а дати садржај је оквир унутар ког се треба кретати. Неки кључни појмови садржаја као нпр. сарадња већ се налазе у програмима више обавезних

предмета, у програмима слободних наставних активности (нпр. Животне вештине и Филозофија са децом), у знатној мери у изборним програмима Верска настава и Грађанско васпитање, а кореспондирају и са активностима часа одељенског старешине. Међутим, у овом програму се фокусирано ради на откривању и успостављању везе између вредности и врлина са добробити појединца и друштва чиме се јача васпитна улога школе и подршка целовитом развоју ученика. Дакле, програм се не односи на лепо понашање већ задире у суштину прихватања себе, других и заједнице и намењен је ученицима који су у узрасту који карактеришу питања идентитета (личног и групног), бројне дилеме шта је исправно а шта не, како бити прихваћен у групи а не изневерити себе, како решавати конфликтне ситуације и сл.

Програм је тако конципиран да својим садржајем, очекиваним исходима и препорученим начином рада са ученицима пружа велики простор за подстицај развоја више међупредметних компетенција.

Основна карактеристика програма је оријентација на позитиван аспект живота човека, односно његове врлине а не мане. У фокусу нису насиље, сукоби, дискриминација већ напротив примери сарадње, одговорности, волонтерских акција, бриге о другима, толеранције... Циљ је да ученици препознају да, упркос сензационалистичком начину приказивања света око нас у медијима (ко је кога преварио, слагао, повредио...), заправо највећи број људи живи у складу са позитивним вредностима и врлинама. Ученике треба континуирано охрабривати да јачају осетљивост за препознавање примера таквог понашања. Од њих се може тражити да у данима између два часа забележе неки позитиван пример (не мора бити ништа велико али мора бити позитивно) који су приметили у свом окружењу и/или шире (неко је са неким поделио ужину, неко је некоме понео торбу, уплео кику, показао како се решава задатак из математике, помогао старијој особи да пређе улицу, помогао наставници да носи географске карте и сл.) и да на часу то поделе једни са другима. Наставник може увести праксу да часови почињу неким таквим примерима чиме добра дела постају видљивија. То се може проширити још неким активностима. На пример, ученици могу од тих уочених добрих понашања да направе плакат за хол школе, текст за школски часопис или да осмисле „медаље“ које ће делити ученицима који су исказали осетљивост за друге људе и заједницу и показали просоцијално понашање.

Иако се у програму инсистира на позитивном приступу неминовно је да ће ученици имати потребу да размене мисли и осећања и о негативним појавама. Многи садржаји су такви да ће изазвати опречна мишљења код ученика и од тога никако не треба бежати, напротив треба их искористити да ученици самостално освесте значај вредности и врлина. На пример, како живимо у потрошачком друштву где су материјалне вредности стављене у први план може се очекивати да ученици заговарају да је важна вредност новац и да се њиме може све остало купити. У овом програму новац није дат као вредност иако се не може оспорити његов значај за живот људи али са ученицима треба тако радити да га они третирају као средство а не као циљ.

Као и код других програма и овде ученике треба упознати са садржајем и начином рада. За почетак са њима се може разговарати шта је компас, чему служи и навести да велики морепловци никада не би открили нове континенте да нису имали ту малу справицу да их води у правом смеру. Затим треба направити везу са насловом ове слободне наставне активности и проверити како ученици разумеју шта су вредности и врлине. Да би им олакшао наставник их може подсетити на анализе књижевних дела које су радили на часовима српског језика у оквиру

којих се увек даје опис ликова и мотивација њиховог понашања што има везе са вредностима и врлинама. Активност се може завршити разговором о песми Бране Црнчевића Кад би мени дали један дан (из програма за Српски језик у 4. разреду). Стихови ове песме одговарају концепту програма и могу бити нека врста његовог заштитног знака јер кажу Када би мени дали један дан, ја га не бих потрошио сам, пола дана ја бих дао неком ко је добар а случајно сам...

Како у слободним наставним активностима нема предавања, уџбеника, писмених задатака и нумеричког оцењивања, важна активност наставника је да осмисли како ће садржај приближити ученицима и које форме рада су погодне да би се постигли очекивани исходи. Наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којим уводи ученике у тему или кључне појмове садржаја а који их мотивишу да се тиме баве. За почетак могу бити примери просоцијалног понашања животиња јер изазивају емоције и упитаност како је то код људи. Нпр. снимак где беба слон не може да изађе из блатњаве баре и како му чланови заједнице помажу (Touching video of elephants helping a calf out of a waterhole. – YouTube). Постоје бројни примери из животињског света где једни другима помажу при чему нису исте врсте животиња у питању (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=4DJuOJoJYDw>). И то је добра подлога да се разговара о сарадњи, заједништву чак и кад нисмо исти (велики, мали, мушкарци, жене, старији, млађи...). Подстицаји могу бити врло различити као што су слике, фотографије, цртежи, кратке приче или видео записи... Посебно је ефектан кратки, вишеструко награђивани филм Други пар (The Other Pair | An Egyptian Short Film On A Situation of Mahatma Gandhi's Life – YouTube) који се ослања на вредности које је заговарао Махатма Ганди.

У склопу уводних активности ученици се могу упутити да на часовима других предмета питају наставнике да ли знају за неки пример понашања људи из њихове области (књижевност, историја, географија, биологија, хемија...) који илуструју бригу једних за друге, солидарност, велико пријатељство или стављање општег добра испред личне добробити. Нпр. донирање органа или научник који тестира нову вакцину на себи (биологија); одбијање војника да пуца у људе иако зна да ће бити убијен (историја); роман Дечаци Павлове улице (српски језик)... Осим тога, ученици се могу упутити да питају своје укућане да се сете неких таквих догађаја и људи из свог личног искуства. На тај начин ученици ће лако направити колекцију примера живота у складу са позитивним вредностима и врлинама како таква понашања не би остала далека и идеализована. За те потребе посебно су добродошли примери из живота школе коју ученици похађају (шта је урадио неки ученик/ученици, наставник па чак и особа чије име носи школа). Пример: у једној школи осмаци су, припремајући се за матуру, схватили да ће она бити организована као журка, са специјалним светлосним ефектима и да, иако се много томе радују, постоји проблем јер једној ученици то неће пријати. Она болује од епилепсије и таква светлост може да јој изазове напад. Ако прослава буде тако организована она неће моћи да присуствује. Делегација ученика се обратила наставницима и рекла да им је много важније да та другарица буде са њима те вечери, него да прослава буде модерна. Наставницима је било непријатно што они нису о томе размишљали и уважили су захтев ученика да се на прослави матуре не користи стробоскопска светлост. Овај пример је добра подлога да се са ученицима разговара о емпатији, солидарности, прављењу приоритета.

По садржају, начину рада слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас I има капацитет да се са ученицима разговара и неким актуелним ситуацијама из

школског живота и самим тим смањи нека постојећа тензија, разреши неки школски конфликт или идентификује ученик коме је потребна додатна помоћ.

У наставку упутства за сваку тему из програма дате су смернице, препоруке за рад. Наставници имају слободу да осмисле на који начин ће обрађивати садржаје и са којим материјалима али увек имајући у виду исходе које треба постићи. За крај овог уводног дела упутства издвајамо неколико техника које процењујемо као погодне за рад са ученицима у овој области.

Драматизација – ученици драматизују изабрани текст који у себи има неки вредносни проблем – на тај начин се стимулише разумевање како изгледају ствари из туђег угла, како се проблем може решавати и сл.

Разговори о људима који су пуно учинили за заједницу – ове активности имају за циљ да ученици увиде да се иза сваког великог достигнућа крије стрпљење, издржљивост и вежбање, а иза подршке заједници и поседовање одређених вредности и спремност да се особа посвети њиховом остваривању. Пример такве особе може бити Михајло Пупин.

Разговор са гостима који су учинили добро дело – организовање посете особа које су урадиле нешто што се уклапа у концепт програма. То може бити нпр. ватрогасац који је спасао особу из пожара али и неки ученик који је видео да гори кућа и јавио ватрогасцима. Уколико има услова наставник може организовати гостовање особе која је жива зато што је неко за њу учинио велико дело нпр. дао бубрег и пуно крви. Уколико је то изводљиво гост може бити и особа која је донирала бубрег (може се контактирати Удружење деце бубрежних болесника и трансплантираних особа <http://svezaosmeh.org.rs>). Пре гостовања ученике треба упознати са животом бубрежних болесника и поступком дијализе и заједнички припремити питања која ће им поставити.

Моделирање кроз лични пример или пример појединаца из школе – када ученици виде да се наставник труди да помаже другима или се у школи високо вреднује такво понашање то представља моћан начин подучавања вредностима.

Подстицање самоиницијативе – охрабрити ученике да сами проналазе начине како могу самостално помоћи другима у свакодневном животу с тим да то не треба да буде ништа велико нпр. помоћ старијим особама у комшилуку, брига о млађој браћи и сестрама или једноставно пружање подршке пријатељима у школи.

Награђивање позитивног понашања – истицање и похваљивање ученика који помажу другима и испољавају другарско понашање. Награђивање позитивног понашања подстиче ученике да буду пажљив и корисни у заједници.

Разговор о филмовима – разговор о животним вредностима и врлинама ликова који се појављују у изабраном филму даје ученицима јаснију слику о понашању људи. Примери филмова који имају капацитет да подстакну на размишљање и размену осећања.

– „Проследи даље” <https://www.imdb.com/title/tt0223897/>

– „Последња трка” <https://www.imdb.com/title/tt0180923/>

– „Хачико – прича о псу” <https://www.imdb.com/title/tt1028532/>

– „Мала Акила” <https://www.imdb.com/title/tt0437800/>

ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ

Вредности су дубока и снажна уверења и принципи који утичу на изборе и понашање људи, обликују њихов однос према себи, другима и друштвеној заједници. Увек се говори о систему вредности јер сваки човек има више вредности које су међусобно повезане. Оне детерминишу начин на који ће се одређена ситуација доживети и разумети, оне активирају циљеве и усмеравају конкретне акције. Формирају се под утицајем искустава, образовања, културе, религије, породице и друштва у коме се живи. Успостављају се врло рано, по неким ауторима већ око пете године живота, мењају се како се дете когнитивно развија и стиче социјална искуства, да би се стабилизовале до краја адолесцентног периода и надаље остале релативно трајан систем који утиче на понашање. Родитељи имају велики утицај на формирање вредносне оријентације своје деце, али чим она почну да одржавају свакодневне контакте са вршњацима, нарочито у оквиру образовно-васпитног система, умањује се њихов доминантни утицај.

Свака генерација формира свој вредносни систем током специфичних друштвених околности што значи да различите генерације младих, под утицајем различитих друштвених околности (нпр. стабилан период, економска криза, пандемија...), могу да имају различите вредносне приоритете али у суштини неке вредности се појављују као универзалне и постојане у животу људи. Овај програм предвиђа да се са ученицима обраде неке такве вредности, као што су: живот, породица, здравље, љубав, образовање, мир, другарство, заједништво, опште добро, социјална правда. Наравно постоје још неке универзалне вредности и наставник може и њима да се бави (нпр. рад, животна средина, патриотизам, хуманост...). Без обзира колико вредности се буде обрадило ученицима треба да буде јасно да оне нису дате у хијерархијском односу, нема мање и више важних вредности али да појединци имају своје личне приоритете који се могу мењати у зависности од различитих фактора и фаза живота. На пример, здравље као вредност има различит значај за здраву особу у односу на болесну, рад за одраслог у односу на дете и сл. Ипак једна вредност се издваја и зато рад на овој тематској целини свакако треба почети разговором о животу. Као подстицај може се користити снимак где се доктор бори за живот тек рођене бебе која не показује знаке живота и успева да је оживи јер има уверење да се треба борити за сваки живот докле год постоји и најмања шанса да се успе (Doctor Saved ?Newborn?#viral #miraculous #doctor #save #newborn #amazingfacts #shorts #life #2023 – YouTube). Снимак је узбудљив и вероватно неће оставити ученике равнодушним и зато је добра подлога да се разговара зашто од живота нема ништа важније али и зашто људи често живот посматрају као нешто што се подразумева и не дају му одговарајући значај. Често се о животу као вредности размишља тек када је он угрожен (болести, земљотреси, пожари, саобраћајне незгоде...). Могући су и други уводни подстицаји као што је нпр. песма Мирослава Мике Антића „Дивна песма” чији се текст у потпуности уклапа у концепт овог програма.

Следећа активност може бити давање налога ученицима да размисле и напишу шта је њима, у овом тренутку, у животу важно. Затим, анонимно, своје одговоре, по један на папиру, стављају у кутију. Заједно са наставником прави се попис наведених одговора и анализира оно што је добило највише гласова. Вероватно ће на листи бити различитих појмова, а на наставнику је да заједно са ученицима раздвоје оно што су универзалне вредности од онога што је ученицима тренутно важно али нема тај значај (нпр. игра, забава, дерби, ТВ серија, скијање, тренерка, патике..). Прича о вредностима се заокружује кратким појашњењем наставника шта су

вредности, зашто су важне и зашто се за њих може рећи да су компас у нашем животу. На њима ће се радити и даље у току реализације програма јер су и следеће три теме повезане са вредностима.

Након почетног рада на животним вредностима ученици се упознају са кључним појмовима садржаја теме (породица, здравље, другарство...). Сви ти појмови се могу обрађивати интегрисано (на једном примеру више вредности) али и одвојено онако како наставник осмисли али у складу са принципом флексибилног планирања где се поштују ученичка интересовања. Имајући у виду узрасне потребе ученика било би добро да другарство као вредност добије већи „простор“ и да се обрађује више часова. Код неких вредности треба додатни опрез због личних искустава ученика. На пример, при обради породице као вредности може се догодити да у групи постоји ученик који пролази или је прошао кроз болан период развода својих родитеља и прича о породици може бити узнемиравајућа.

Као идеју за обраду конкретних вредности предлажемо могући сценарио. Прво наставник ученицима даје подстицај по избору за увођење у кључни појам садржаја на основу чега се одвија краћа дискусија како би ученици исказали своја размишљања. Наставник дискусију завршава коментаром у коме даје појашњење конкретних вредности и неколико примера њихове повезаности са понашањем. У наставку ученике уводи у кратку активност где треба нешто у вези тог појма самостално да ураде, у пару или малој групи. Активности морају бити кратке али смислене и ученичком искуству и потребама блиске. Уколико се укаже потреба ученици могу добити домаћи задатак и о њему разговарати на следећем часу.

Као пример наводимо могући начин обраде вредности образовање. Подстицај може бити о актуелној ситуацији у Авганистану где девојчице не могу да остваре своје право на школовање или о деци у Бангладешу која уместо у школу иду да раде у тешким условима за малу надокнаду (изабрати неки од бројних клипова на ову тему са интернета). Након размене утисака наставник може да подели ученике у мање групе и да им да неке налоге. Нпр. једна група може да разматра зашто је добро за дете да се школује, друга зашто је то добро за друштво, трећа група може да попише које све послове не може да обавља особа која је завршила само основну школу, четврта да попише послове које може да обавља особа која је завршила само основну школу итд. Групе представљају своје одговоре и заједнички идентификују разлике у могућностима које постоје између особа које су образоване и које то нису, као и разлике које постоје у могућностима држава чији су грађани слабије односно, боље образовани. Закључак активности треба да иде у правцу да образовање обезбеђује добробит, напредак и појединцу и заједници. Моћ и утицај директно су повезани са нивоом образовања људи и зато је образовање важна вредност. Наставник може да укаже на феномен да богате земље доста новца дају сиромашним људима али најчешће у облику хране, лекова и сл.. То јесте вид хуманитарне помоћи али треба питати ученике да ли је то права помоћ и позвати се на мисао Дај човеку рибу и нахранићеш га за један дан, научи га да је лови и прехранићеш га за цео живот. Као домаћи задатак ученици могу добити налог да до следећег часа на интернету пронађу још неке мудре мисли о образовању о којима ће се разговарати на следећем часу. Наставник може да им каже неке мисли које се њему свиђају нпр. „Што више знаш више вредиш“ или „Лепа ствар у вези знања је што ти га нико не може узети“.

Како је другарство вредност али истовремено и важан ресурс за психофизичко здравље ученика, осим што предлажемо више часова нудимо и више идеја за реализацију.

У периоду детињства, једна од најзначајнијих вредности је другарство. Испољава се као тежња повезивања са другом децом на бази заједничких интереса, игре или провођења слободног времена и значајно доприноси емоционалном и социјалном благостању детета и његовом правилном психофизичком развоју. Да би имало трајнији карактер, другарство захтева улагање времена и енергије и тада се темељи на емотивној повезаности, међусобном подржавању и разумевању – у том случају говоримо о пријатељству. Деца и млади добра другарства високо вреднују јер им обезбеђују:

- повезаност са другима – другарство пружа осећање припадности и спречава осећај усамљености;
- уживање у забави и радовању – са другарима се деле смешни тренуци, забава и интересовање, што утиче на осећај среће и испуњења;
- емоционалну подршку – када је тешко другари пружају подршку разговором, присуством и конкретним акцијама;
- доживљај прихваћености – добри другари помажу да се особа осећа прихваћено и вредно, што позитивно утиче на самопоштовање;
- унапређење квалитета живота – када постоји вршњачка подршка и друштво, живот постаје богатији и садржајнији;
- лични раст и развој – пријатељи могу помоћи да се прошире видици и науче нове ствари.

Другарство као вредност пружа велике могућности за рад са ученицима и може се посматрати из различитих углова, нпр. шта је другарство, ко све може бити друг, зашто нам требају другови, како стичемо другове, шта су групе другара, шта другови не би требало да раде, шта кад се другари посвађају, како се мења другарство са одрастањем....

Због специфичности теме добро је у раду са ученицима комбиновати елементе искуствене и драмске радионице. То значи да ученици, по својој потреби и осећању, могу јавно да поделе са групом нека своја лична искуства у вези дружења о чему ће сви заједно разговарати. Друга варијанта је да се таква искуства не деле јавно већ анонимно, стављањем у кутију, што ученике штити од непријатности да се оголи њихова интима а ипак омогућава да разговарају о нечему што је реалност њиховог живота. Трећи начин рада базира се на драмској радионици где наставник осмишљава ситуацију о којој ће се разговарати. У тој „Као да...” ситуацији ученици се осећају пријатније и слободнији су да изразе своје мишљење. Која варијанта је боља зависи од самог садржаја који се обрађује. На пример, свако је прошао кроз искуство да га је добар друг на неки начин повредио али мало људи воли о томе јавно да говори и зато је то боље прорадити кроз форму драмске радионице. Међутим, у разговору о томе како стичемо другаре или зашто су нам они потребни ученици ће у већој мери бити спремни да говоре и о личном искуству.

О другарству као вредности се може промишљати из још једног угла. Истраживања показују да су развој ИКТ-а и друштвених мрежа значајно променили начин на који се деца друже (пример лонгитудинална студија рађена у САД <https://nationalgeographic.rs/nauka/prirodne-nauke/a41659/Tinejdzeri-se-danas-najvise-druze-preko-drustvenih-mreza.html>). То је утицало да деца проводе мање времена заједно ван школе, мање спавају, имају слабије развијене социјалне вештине што их чини мање отпорним на проблеме са којима се сусрећу. Последица

тога је пораст броја деце која су усамљена, потиштена, агресивна или са још тежим поремећајима као што су депресивност, анорексичност и суицидалне мисли. Зато школа, чак више него пре, има обавезу да ствара услове у којима ће ученици развијати и одржавати блиске, топле, хумане односе једни са другима, као и са наставницима који их подучавају. Васпитна улога школе посматра се као одговор на потребе ученика а у овом тренутку евидентна је потреба да се ученици подучавају дружењу без „посредника“. Интересантно је проверити шта ученици, као генерација која је одрасла уз информационе технологије, мисли о њиховом утицају на начин како се они сада друже и колики значај дају дружењу ван друштвених мрежа и виртуелних игрица. У наставку од ученика се може тражити да промишљају како ће будуће генерације да се друже и шта ће им ту бити важно. Било би добро довести их до уверења да непосредан, блиски однос у дружењу нема алтернативу.

У програму, у оквиру теме о вредностима, наведен је и кључни појам садржаја опште добро. То су ресурси који су по својој природи такви да су потребни свима и свако их треба употребљавати али на начин да нико други не буде ускраћен или оштећен: вода, ваздух, земља, шуме, улице, тргови, улично осветљење...па и културна баштина у најширем смислу (нпр. споменици). За опште добро важан је принцип једнакости и уколико неко жели за себе више него што му треба или чини нешто ради своје добити на штету општег добра онда је сигурна потврда да особа има проблем са системом вредности. На пример, особи која живи у стану чији су прозори близу бандере са уличним осветљењем смета та светлост и она разбија сијалицу иако тиме оставља део улице без осветљења и људи који туда пролазе неће добро видети куда иду те се могу повредити. Пример неодговорног понашања је и када неко на информацији од општег добра (нпр. на аутобуском стајалишту табла са бројевима аутобуса који ту стају) залепи рекламу за своју фирму или писање графита на зградама од општег добра. Неодговорно је свако понашање када се у реку баца ђубре, загађује ваздух или земља. Ученике треба континуирано током остваривања овог програма подстицати да региструју ситуације где је дошло до угрожавања општег добра ради интереса појединца и да о томе промишљају у смислу како реаговати да се таква понашања смање (да ли су боље казне или подучавање људи о општем добру).

За рад на овој теми могу се користити различита издања којих има на тржишту а тичу се уопштено животних вредности или неких конкретно као што је нпр. другарство.

ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ

На причу о вредностима природно се надовезује промишљање о врлинама јер су вредности уверења која се преко врлина, као особина људи, манифестују у њиховом понашању. Још у античко време оне су истицане као важне за живот заједнице, односно као крајњи циљ живота или темељни принцип постојања. Тада су издвојене четири врлине по Платону (други филозофи су имали извесне измене и допуне), и то:

- разборитост (лакоћа увиђања шта треба чинити у различитим животним ситуацијама);
- праведност (трајно расположење за дати свакоме што му припада);
- умереност (лакоћа управљања тежњама и њихово држање у границама разума);
- храброст (лакоћа свладавања тешкоћа у вршењу добра).

Данас говоримо о већем броју врлина али у суштини може се рећи да су ове четири окосница. Нпр. без врлина истинољубивости, емпатичности, одговорности нема праведности. У овом програму направљен је избор неких врлина али наставник има слободу да листу допуњује (нпр. храброст, умереност, племенитост...) и да повезује међусобно врлине јер се оне у животу појединца често здружено појављују. Издајамо врлину одговорност коју треба континуирано провлачити током рада на различитим садржајима како би се остварио очекивани исход програма који тражи од ученика да има одговорност за своје понашање.

Нажалост, искуство људске цивилизације показује да се она одвија између доброг и лошег јер сви људи имају и врлине и мане. Ипак, цивилизација опстаје захваљујући ономе што је у човеку добро. Неко је рекао да су емпатија, толеранција, поштовање, солидарност „лепак“ који одржава људску заједницу. Како оне нису урођене одговорност је одраслих да их код деце и младих развијају.

О врлинама свакако није прикладно држати предавања. Због специфичности садржаја најбоље је да се користе изабране приче, филмови или студије случаја као подлога за разговор и промишљање о врлинама. Ученике треба водити тако да препознају мотивационо дејство врлина, односно да наше понашање има везе не само са нашим потребама већ и са нашим вредностима и врлинама. Да ли ће особа која нађе новчаник пун пара уложити труд да пронађе власника или ће новац задржати за себе не зависи од способности, па чак ни потреба јер најчешће особе које враћају пронађени новац нису богате. То су особе које краси врлина поштење. По природи ствари врлине и мане се појављују као гроздови где једна другу привлаче. На пример, похлепан човек може бити склон крађи и лагању, а правдољубив поштовању и толеранцији. Рад са ученицима треба да иде у правцу увида да врлине нису ексклузива која се појављује само у ванредним ситуацијама нпр. пожару, земљотресу, пандемији. Оне су саставни део живота и појављују се у различитим свакодневним ситуацијама. Такође, карактерише их нека врста „заразности“ односно, кад смо окружени људима са врлинама то позитивно делује на нас да се и наше врлине испоље. Нажалост, исто је и са манама. Уколико нас неко упорно лаже, то подстиче и нас да и ми не будемо искрени према тој особи.

Ученицима треба скренути пажњу да се понашање у складу са вредностима и врлинама појављује код особа које су зреле, независне, самоуверене и немају страх да ће ако нпр. бране права слабијих бити одбачени у друштву. Они то раде зато што верују да сви људи треба да имају иста права а то је унутрашњи осећај за праведност. Програмом није предвиђено да се са ученицима обрађује морал али то је сродна тематика и неминовно ће бити повезивања јер моралност представља вредносно одређење шта је исправно а шта није а ученици свакако разликују морално од неморалног понашања. Међутим, за њихов узраст довољно је разговарати о вредностима и врлинама и њиховом манифестовању у понашању.

Како се програм реализује са ученицима од 11 до 13 година који су у интензивном процесу социјалног развоја за њих је још увек важно шта други мисле о њима, имају слабу отпорност на притиске вршњака и страх да ће бити етикетирани и одбачени ако ураде нешто што група којој припадају или желе да припадају не прихвата (нпр. ученици који воле да уче често добијају „етикету“ штребера). Због тога се дешава да не поступају у складу са својим потребама, осећањима, вредностима, врлинама. То им наравно не прија, уноси немир али потреба за припадањем групи вршњака је јача. Међутим, то је прави период да се ученици охрабрују да

буду независни, самоприхватајући, храбри у изношењу својих врлина и да се понашају у складу са сопственим вредностима. Рад на овој тематској целини треба да буде избалансиран између уважавања развојних потреба ученика у процесу њихове социјализације и подстицања онога што су пожељна уверења и понашања. Главни ослонац у таквом раду увек је добробит појединца и заједнице. Са одрастањем та овисност о друге се смањује а повећава се храброст да се буде свој. Зато се може рећи да садашњи рад са ученицама тек ће касније, кад они одрасту, дати ефекте.

Као и код претходне теме ученике у причу о врлинама треба увести пажљиво, изабраним подстицајем. На пример, ученицима се може испричати причао Александру Флемингу, научнику који је задужио човечанство открићем пеницилина (Priča o zahvalnosti – David Naum). Прича је добра за разговор на тему да ли се добро добрим враћа, да ли је награда већ само чињење доброг дела, да ли људи препознају туђе врлине, шта је захвалност и на које све начине се може исказати... Још боље ако је подстицај прича о особи која је просторно и/или временски блиска ученицима а кресе је неке врлине.

Следећа активност може бити у пару, при чему сваки пар добија по једну врлину и задатак да наведе понашање у коме се препознаје да особа која се тако понаша има ту врлину. Нпр. за врлину одмереност опис понашања могао би бити: дечак купује патике, родитељи су му рекли да може да изабере шта жели јер му је био рођендан, он бира патике које нису много скупе и нису познате марке јер су добре, лепо изгледају и удобне су. Нема страх да ће му се другари смејати што није купио патике познате марке. Вежба се може наставити тако што ће парови добити комбинацију две врлине да осмисле одговарајуће понашање. Нпр. за врлине емпатија и истинољубивост опис понашања може бити: две другарице су у сукобу јер једна тврди да је друга свима рекла њену тајну. Особа која је емпатична и истинољубива може рећи да разуме прву девојчицу колико је повређена јер нико не воли да се тајне шире (емпатија), али да је истина да друга девојчица то није никоме рекла (истинољубивост) и да треба испитати ко је то урадио. Овакве вежбе су захтевне и наставник треба да помогне ученицима наводећи различите примере.

У наставку може се од ученика тражити неки вид рефлексije и саморефлексije, у смислу да препознају своје врлине и врлине људи око себе (родитеља, брата, сестре, бабе, деде, тетке, другара, наставника...). Може се очекивати да ученици имају тешкоће око именовања врлина. То се може решити тако што ће ученик описати нечије понашање а затим ће сви заједно покушати да одреде да ли је у основи тог понашања праведност, истинољубивост, одмереност, поштење, великодушност или нека друга врлина. Претходна вежба и ова заправо имају исти циљ а то је дубље разумевање врлина и њихово испољавање у понашању људи.

Исти циљ има и активност у којој се од ученика тражи да разговарају са својим укућанима коју врлину они посебно цене и зашто, како би о томе причали на часу. Све активности које ученицима приближавају врлине као нешто што није ни ретко ни имагинарно добродошле су. То је неопходно зато што су ученици превише изложени информацијама које говоре о понашању људи који су урадили нешто лоше (возили под дејством алкохола, прелазили улицу где није дозвољено, обили трафику, направили лажни налог на друштвеној мрежи, слагали...). Удружено са порукама које фаворизују да неко вреди онолико колико добар аутомобил вози или где летује, младима заиста није лако да на прави начин створе слику о свету око себе и граде своје вредности и врлине. Понашање људи, усмерено на добробит појединаца и

заједнице, остаје у сенци и ствара се утисак да тога нема или чак да је такво понашање непожељно (нпр. мишљење да данас није добро бити поштен или одмерен...). Зато је неопходно посебну пажњу посветити том сегменту рада на врлинама која се повезује са следећом тематском целином о социјалним вештинама. Ту се посебно мисли на асертивност као вештину која помаже људима да се боре за своја права а да не угрожавају друге. Асертивност се поставља као најбоља солуција између агресивности и пасивности и може бити помоћ да неко због својих врлина заиста и не настрада.

За рад на овој теми могу се користити различита издања доступна на тржишту која се односе уопштено на врлине или на неке одређене (захвалност, истинољубивост...). Међу њима издваја се издање Креативног центра „Речник врлина“ који је конципиран као прича кроз коју читаоца води девојчица Ана. Сваки нови лик који улази у Анину причу има еквивалент у врлини која почиње истим словом: на пример, дека нас упознаје са добротом, а Емилија са ентузијазмом, тако да је „Речник врлина“ и својеврстан буквар врлина.

СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ

Социјалне вештине су у програму дате као трећа тематска целина која се надовезује на вредности и врлине. На пример, за многе социјалне вештине потребно је саосећање а емпатичност је у програму дата као врлина. Заправо, иако су четири теме дате одвојено оне су повезане и могу се интегрисано обрађивати уколико наставник осмисли одговарајуће активности и материјале. Када је у питању избор подстицаја, један од критеријума, поред узраста ученика, треба да буде и њихов капацитет да подстакну промишљање о повезаности вредности, врлина и социјалних вештина.

Ниједан човек није „острво“ само за себе. Сви функционишемо у заједници са другим људима од којих свако од нас има своје потребе, интересовања, навике, способности и животно искуство. Бити социјално компетентан данас је, више него у прошлости, потребно за успешан живот а добра вест је да се то учи и развија. Наравно, тај развој се дешава спонтано под утицајем свега чему је особа изложена и то у свом свакодневном животу (породица, вршњаци, медији) али добро је да се о томе и фокусирано ради са ученицима у образовно-васпитним установама, посебно у узрасту од 11 до 13 година када се дете развија у младу особу али још увек осетљиву и недовољно спремну за богати социјални живот.

О значају социјалних вештина најбоље говори чињеница да их Светска здравствена организација повезује са здрављем људи и дефинише као способност прилагођавања и позитивног понашања које омогућава особама да се успешно носе са захтевима и изазовима које живот пред њих ставља сваког дана. Добра страна социјалних вештина је њихова трансверзалност односно, могућност примене у различитим ситуацијама.

За добро функционисање у сложеној заједници потребне су неке вештине које се могу посматрати као когнитивне, социјалне и емоционалне. За потребе овог програма издвојене су следеће вештине: критичко мишљење и одређивање приоритета (когнитивне); сарадња, брига о другима, асертивна комуникација, волонтирање, конструктивно решавање конфликта (социјалне); препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола (емоционалне).

Рад на овој тематској целини може започети неким подстицајем о просоцијалном понашању људи или волонтирању. Нпр. ученици се могу упутити да на интернету потраже како изгледа

упитник за волонтере у Центру за интеграцију младих који се бави пружањем помоћи тзв. деци улице која живе и раде на улици. Било би добро да се ученици ставе у ситуацију да процењују колико човек треба да мисли на себе а колико на друге и заједницу и да ли је то у некој врсти сукоба. То је прилика да се опет говори о општем добру и то у духу мисли да ако није свима добро никоме није добро. Као и у раду на другим садржајима ученике треба подстицати да образлажу своје ставове, да аргументују али и слушају друге. То је прилика да се види како ученици доживљавају свет око себе, да ли је индивидуално увек изнад колективног и добра је подлога за разговор на тему како би овај свет функционисао када би свако мислио само на себе.

У наставку ученици се могу поделити у мање групе са задатком да наведу шта по њиховом мишљењу подстиче просоцијално понашање људи. Не очекује се да ученици наведу велики број утицаја, довољно је само неколико као што су: да ли се људи у окружењу тако понашају, да ли се таква понашања на неки начин награђују, колико се у медијима о томе говори, колико је неко осетљив на проблеме других људи и сл. Након размене одговора наставник их систематизује и поентира да је просоцијално понашање општи назив за различите видове понашања којима је заједничка усмереност на добробит заједнице, сарадњу и помагање другима. Оно се развија одрастањем и то највише учењем по моделу као и добијањем неке врсте поткрепљења за учињено добро дело за заједницу. То не мора бити нека конкретна награда, довољно је да то неко примети и прокоментарише као баш лепо што си Лени помогао или видим да си Милицу загрлила док је плакала баш си то добро урадила и сл. У складу са тим наставник може направити договор да у групи негују такво понашање. Такође, ученици се могу упутити да на часовима са групом размене и учено понашање супротно од просоцијалног где је особа мислила само на своју добит, где је некога оштетила, повредила и промислити како реаговати у таквој ситуацији (нпр. неко ко је неправилно паркирао ауто и онемогућио пешацима да користе тротоар или пекара која продаје подгрејано пециво од јуче...).

На ову активност добро се надовезују друге вежбе у којима се ученици боље упознају са различитим социјалним вештинама. Наставник се може одредити да рад на њима систематизује у три правца у складу са наведеном поделом на когнитивне, емоционалне и социјалне вештине.

Логично је почети од критичког мишљења као вештине потребне за све животне ситуације. Многи програми обавезних предмета имају очекивани исход који се тиче критичког мишљења те то није нешто што се не ради са ученицима али у оквиру овог програма то се може детаљније урадити и на више примера како би ученици јасније схватили смисао, сврху и значај критичког мишљења посебно за просоцијално понашање. Ту се посебно мисли на разликовање истинитог од неистинитог, битног од небитног, хитног од мање хитног што је уско повезано са вештином прављења приоритета о чему се врло мало са ученицима ради а та социјална вештина је врло значајна за добробит и појединаца и заједнице. За те потребе могу се осмислити вежбе које ће од ученика захтевати обе вештине. У питању су вежбе где ученици радећи у малим групама треба да реше неки сложени проблем који прво морају критички да анализирају и открију из којих мањих проблема се састоји а затим да одреде приоритете решавања јер се из неког разлога (нпр. нема довољно времена, новца, људства...) не могу сви истовремено решити. Проблем може бити комуналне природе у некој измишљеној општини где грађани имају различите потребе и приоритете (деца, одрасли, старији, предузетници, туристи, инвалиди...), а ученици треба да одреде чије су потребе важније и шта треба прво урадити (да ли изградити

паркић, поставити нове семафоре, направити бољу одбрану од поплава, организовати фестивал атрактиван за туристе, изградити дом за стара лица итд.).

Као следећа област рада могу бити осећања јер и она имају универзалност и јаку повезаност са социјалним вештинама. Препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола су карактеристике особа које имају боље социјалне вештине, односно боље се сналазе у социјалним ситуацијама. Међутим, ученици у овом узрасту још увек имају тешкоће да препознају и именују сопствена осећања а туђа још теже. По том питању речник им је врло скроман, обично кажу да се осећају кул, сморено, безвезе.... Зато се може десити да ученици не препознају да је неко ко изгледа као да је бесан заправо је тужан или уплашен па самим тим изостаје адекватна реакција. За те потребе наставник може са ученицима да организује неку врсту вежбе о врстама емоција. Могућности су велике, чак се може радити и нешто као квиз. Нпр. ученици се поделе у групе које су такмичарске. Када наставник на табли напише неку емоцију (нпр. завист, понос, љубомора, страхопоштовање...) ученици на папиру пишу својим речима опис те емоције нпр. то је кад.... Наставник чита одговоре и поен даје групи/групама које су дале најбољи опис. Друга варијанта је да наставник да опис а групе треба на папиру да напишу коју су емоцију ту препознали. Нпр. опис за завист: непријатељски осећај према другима који имају нешто што сматрамо да то више припада нама. Овакве вежбе имају за циљ да појачају осетљивост ученика за различита емоционална стања и способност да их препознају код себе и других, правилно их именују и правилно реагују. А затим се може радити на другим аспектима осећања као што су вербални и невербални показатељи осећања, разлози зашто имамо осећања (чему она служе), шта изазива одређене емоције, шта радити са променљивим и мешаним осећањима... Све ове активности су важне јер оснажују социјалну вештину самоконтроле. У узрасту ученика од 11 до 13 година и емоције и понашања могу бити врло бурни и често непримерени ситуацији што може водити ка конфликтима. За рад на овој тематици пожељно је користити што реалније ситуације из живота ученика а причу о емоцијама повезивати са радом и на другим садржајима. На пример, у оквиру теме о људским врлинама предвиђен је рад на кључном појму садржаја праведност који се лако може повезати са осећањима. Ученици треба да погледају (уз претходно појашњење наставника о каквом експерименту се ради) снимак реакције мајмуна на различите награде, односно колико се лако побуђује осећај беса кад нема праведности (Frans de Waal: Moral behavior in animals – YouTube, за ученике део од 13. минута). Овај експеримент показује колико је осећај за неправду биолошки дат и зато је важно, ради добробити и појединача и заједнице, борити се за праведност као вредност.

У оквиру рада на осећањима наставник може да организује вежбе у којима се демонстрирају технике које помажу самоконтроли емоција. То је важно код јаких и негативних емоција као што су бес, страх, туга, завист јер нас штите да нешто не урадимо погрешно због чега би се могли кајати. Ученицима треба показати једноставне технике примерене њиховом узрасту као што су: изброј до 10, певај и играј уз музику, гњечи пластелин, жврљај на папиру, играј се са кућним љубимцем, трчи, вози бицикл или ролере, разговарај са блиском особом, љуљај се и клацкај у паркићу... Поред ових техника важно је охрабрити ученике да уколико препознају да су осећања прејака и не могу их контролисати онда треба да траже помоћ одраслих и стручњака.

И као трећи правац рада намеће се комуникација која као и критичко мишљење и осећања има универзални значај за човека и све ситуације у којима се може наћи. Како је комуникација

међупредметна компетенција и други предмети су у обавези да је унапређују али у оквиру овог програма фокус је на комуникацији која унапређује добробит појединца и заједнице. Зато је у програму као садржај наведена асертивна комуникација. Ученици треба да освесте сопствену улогу у остваривању позитивних односа са другим људима и заједницом, као и да прихвате личну одговорност за своје поступке. Суштина је ученике усмерити да се боре за своја права, своје потребе и интересовања али на начин који не угрожава никога. Постоје бројне вежбе које се са ученицима могу радити да би се унапредила вештина асертивне комуникације. Посебно су добре оне које у себи садрже неки вид драматизације која илуструје како изгледа асертивна у односу на пасивну и агресивну комуникацију.

Уз асертивну комуникацију природно иде рад на конструктивном решавању конфликта. Као подстицај може се користити кратки али ефектни цртани филм Мост („Bridge” by Ting Chian Tey | Disney Favorite – YouTube). За даљи рад на овој тематици одлично се уклапа филм у трајању од 10 минута који су снимили ученици у Дому ученика у Врању „Konstruktivno rešavanje konflikta” – Dom učenika srednjih škola Vranje – YouTube

За рад на сарадњи постоје бројни филмови који могу имати функцију подстицаја и изазвати код ученика реакцију. Нпр. иако су у питању комерцијални цртани филмови примерени су овој тематици, узрасту ученика и духовити су. Доступни су на јутјубу (Teamwork and Leadership | Animated short clip | Creative 360 | #teamwork #leadership #motivation – YouTube). Нешто озбиљнији подстицај може бити снимак веслача који показује снагу заједништва (Inspirational Video On Rowing and Teamwork – YouTube). У богатој понуди материјала на ову тему издвајамо цртани филм у трајању од 2:41 минута (GOOD COLLABORATION (2014) – YouTube) који изванредно повезује све што је садржај овог програма (вредности, опште добро...) али је на енглеском језику и може се (уколико се не припреми превод) користити у оквиру корелације са предметом енглески језик.

ДОБРОЧИНСТВО

Последња тема Добročинство иако је одвојено дата заправо је повезана са свим претходним програмским садржајима и у литератури се води као вид просоцијалног понашања. Као што је већ препоручено да се ради интегрисано и ова тема се може обрадити током рада на претходним садржајима, а може и одвојено како би добила на значају који заслужује.

Добročинство се често изједначава са више различитих израза као што је хуманитарни рад, алтруизам, задужбинарство или великодушност. Али у суштини свих израза налази се филантропија (човекољубље) као животна вредност или начело из ког произилази понашање које је усмерено ка добробити других људи и/или заједнице без личне користи. Међутим, добročинитељи, задужбинари као филантропи се не слажу с тим јер сматрају да и они имају своју личну корист јер им брига за друге и помагање другима даје смисао постојања те сматрају да су и они на добити.

Резултат рада на овој теми треба да буде јачање осетљивости ученика за препознавање примера понашања људи у складу са вредностима и врлинама и понашања оријентисаног на опште добро.

Ученици у 6. разреду у оквиру историје уче о задужбинарству које у Србији има велику традицију још од Немањића. Они могу добити налог да истраже задужбине крунисаних глава

нпр. краља Милутина или добростојећих грађана који су у току 19 века подигли и оставили заједници бројне грађевине за потребе науке, образовања, медицине а које се и данас користе као опште добро. О задужбинама треба ученици да се баве и на локалном нивоу јер у свакој средини постоје такви примери а пожељно је да се спроведу и активности које показују да задужбинарство није ствар прошлости, односно да оно постоји и сада. Може се навести пример моста преко Дрине који је подигао својим средствима Слободан Павловић 1996. који спаја Србију са Републиком Српском.

Пример другачије врсте подстицаја који се такође може употребити за увођење ученика у тему је одговор који је дала глумица Одри Хепберн (амбасадорка добре воље УНИЦЕФа) на питање које савете може дати за лепоту жене. Она је рекла:

За привлачне усне – изговарајте речи са љубазношћу;

За дивне очи – тражите добро у људима;

За згодну фигуру – делите своју храну са гладнима;

За дивну косу – дозволите деци да вам пролазе прстима кроз косу;

За држање – ходајте са сазнањем да никада нећете ходати сами.

За рад на теми могу се осмислити различите активности. На пример, од ученика се може тражити да разговарају са одраслима из свог окружења (родитељи, бабе, деде, комшије...) и утврде да ли су они некада учествовали у некој активности која је била хуманитарног карактера или је њима неко помогао кад им је било тешко (нпр. учествовали су у акцији прикупљања новца за болесно дете или су у болници добили трансфузију крви коју је непозната особа дала или су комшије помогле када је олуја однела кров да се направи нов...). На часу се размењује оно што су ученици прикупили. Друга идеја је нешто сложенија и захтева да наставник припреми одговарајући материјал а то је кратак опис за 4 особе које су учиниле неко добро дело (нпр. једна је купила инкубаторе за превремено рођене бебе, друга је финансирала изградњу мањег моста који ђацима пешацима скраћује пут до школе, трећа је дала свој стан да користе родитељи чија се деца лече од тешке болести и сл.). Ученици раде у пару са задатком да замисле да су комисија која треба да изабере само једну особу од понуђене четири којој ће се доделити награда за учињено најбоље добро дело. Избор треба да образложе. За очекивати је да ће ученицима бити тешко да направе избор што је и циљ ове активности – да добротинство није вид такмичења и да је свако добро дело добро и да зато народ каже „Лепота до вечери – доброта до смрти”.

Уколико је могуће, организовати и гостовање особе која је добротинитељ. У свакој средини има пуно таквих особа које су обично мало познате у јавности јер оне то и не чине да бих их други људи хвалили. Ученици треба унапред да се упознају са тим шта је све та особа урадила за друге (нпр. 30 пута је дала крв, спасила бебу из пожара, подигла јавну чесму...) и да спреме питања како би што више сазнали о вредностима и врлинама које красе ту особу и како се осећа кад помаже другима. Такође, ученици могу истражити ко су били велики добротинитељи у њиховом окружењу у прошлости и како се садашње генерације односе према њима и њиховим делима. Наставник може као увод у ову активност да прикаже шта је све Михајло Пупин урадио за своју земљу и њене становнике; какве све грађевине су за своју домовину оставили капетан Миша Атанасијевић или Илија Коларац и сл.

Кључни појам садржаја у овој теми су и организације које се баве различитим активностима чији је заједнички именитељ добротинство, хуманитарни рад и одсуство профита. У њиховом раду обичну учествује много волонтера Могу бити владине, невладине, црквене, глобалне или локалне, велике или мале, оне које уопштено помажу људима или некој одређеној циљној групи. Ученици могу истражити оне које делају у окружењу и учинити их видљивијим ако направе неки вид њихове промоције у школи (изложба, трибина, текст у школском часопису...). Људи често не знају колико таквих организација у њиховој средини има и колико су њихова дела велика. Наставник може упутити ученике да самостално истражују које су то организације. На пример, могу на интернету истражити хуманитарну организацију УНИЦЕФ и сазнати ко је њен оснивач, који су циљеви, како се финансира, шта су постигли до сада (локално, глобално) и ко су у нашој земљи амбасадори добре воље (Ана Ивановић и Александар Саша Ђорђевић) и чиме се они баве у овој организацији. Исто се може урадити за организацију Црвени крст, Црвени полумесец или за организације које се баве нпр. пружањем помоћи Србима који живе у тешким условима на Косову и Метохији. Као активност може им се дати информација из новина са налогом да сазнају нешто више о томе. Пример вести: Хуманитарна организација „Солидарност за Косово” чији је председник Арно Гујон у сарадњи са епархијом рашко-призренском и хуманитарном организацијом „Мајка девет Југовића” донирала је клиничко-болничком центру Приштина са привременим седиштем у Грачаници хематолошки и биохемијски анализатор и апарат за побољшану дистрибуцију кисеоника.

Програм се завршава са захтевом да ученици, заједно са наставником, осмисле и реализују неке мале али реално изводљиве активности које су просоцијалне, односно које у себи садрже идеју добротинства, општег добра, филантропије. Циљ је да ученици схвате да се добротит не „мери” јер је свака и најмања добротит велика и значајна. Кроз остваривање такве активности ученици треба да осете да је добротит и за оне који примају и за оне који дају помоћ, односно да добра дела иду у оба смера. Као помоћ у раду дајемо пример две могуће акције добротинства. Пример 1: ученик из групе се разболео (није битно колико дуго неће ићи у школу и колико је болест озбиљна). Ученици могу да напишу писмо подршке другару у смислу да му желе да брзо оздрави, да они мисле на њега, да су ту за сваки вид помоћи...и да се сви потпишу. Овај сасвим мали гест другарства сигурно ће пријати болеснику. Пример 2: у сваком одељењу постоје ученици који имају одећу коју су прерасли а немају млађу сестру, брата који би је могли носити. Да би се избегло бацање одеће она се може донирати неком коме је потребна. То може бити и неком другу или другарици из школе али треба имати у виду да је некада непријатно примити директно такву помоћ и боље је да то иде преко организација које се тиме баве. Кораци у акцији: ученици који имају вишак одеће (то не морају бити сви из групе), уз помоћ родитеља, праве одабир шта ће донирати. Следећи корак је проналажење центра за донације у непосредном окружењу, затим припрема одеће (мора бити чиста), паковање и њено одношење у центар. Заједнички део акције ученика је проналажење организације у коју треба однети донацију. То је прилика да ученици прикупе информације о изабраној организацији (када и ко је основао, како ради, ко су корисници, које проблеме у раду имају, шта им је највећи успех...). Може се организовати да неки активиста те организације гостује и ученицима појасни зашто је важно помагати другима и коме донирана одећа одлази. Акција се може спровести заједно са групом ученика који похађају Грађанско васпитање јер је по програму у петом разреду предвиђено спровођење активности у корист права неке особе што је компатибилно овом захтеву.

Планирање наставе и учења, као и праћење и вредновање напредовања ученика остварује се у складу са општим упутством за остваривање слободних наставних активности.

И за крај треба имати у виду да остваривање циља овог програма није само у вези са оним што ће се дешавати на часовима слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас I већ и са целокупном атмосфером у школи и друштву, вредностима које се негују, понашањима која се награђују, врлинама које се афирмишу. Према Бандуриној теорији учења по моделу, агресивност се усваја као последица посматрања агресивних модела (из блиског окружења или узора из медија, литературе, игрица) који не бивају кажњавани, не сnose сразмерне последице, или чак бивају награђени, мада је и изостанак било какве реакције само по себи позитивно поткрепљење неприхватљивог понашања. Агресивно понашање се устаљује кроз посматрање, имитирање и понављање из ситуације у ситуацију. Међутим, то исто важи и за асертивно понашање, емпатично понашање, волонтирање, сарадњу, толеранцију... а на школи и друштву је да брину да ученици имају одговарајуће узоре за учење по моделу.

ПРИЛОГ 2

Разред

Пети или шести

Годишњи фонд часова 36 часова

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење.	– наведе неколико универзалних животних вредности и људских врлина и доведе их у везу са понашањем особе;	ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ
Решавање проблема.	– идентификује код себе врлине које поседује и које жели да развије;	Живот.
Одговорно учешће у демократском друштву.	– препозна и именује врлине код блиских особа и ликова у књижевности, филму;	Породица.
Сарадња.	– покаже саосећање са другим људима, препозна примере бриге за друге и покаже спремност да помогне другоме у складу са својим могућностима;	Здравље.
Комуникација.	– препозна и именује сопствена и туђа осећања;	Слобода.
Одговоран однос према здрављу.	– разликује асертивну комуникацију од агресивне и пасивне;	Љубав.
Одговоран однос према околини.		Образовање.
Дигитална компетенција.		Мир.
Рад с подацима и информацијама.		Другарство.
		Заједништво.
		Опште добро.
		Социјална правда или једнакост.
		ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ

	– образложи значај дружења и наведе како се другарство негује; – препозна примере негативног понашања где је лична добробит испред општег добра; – наведе неколико техника самоконтроле осећања; – прихвати одговорност за сопствено понашање; – образложи карактеристике конструктивног решавања конфликта; – наведе неколико глобалних и локалних организација које се баве хуманитарним радом; – искаже поштовање и захвалност према људима који чине добра дела за опште добро; – у дискусији покаже вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, „напада“ проблем а не особу; – сарађује и буде члан тима.	Праведност. Истинољубивост. Одговорност. Захвалност. Поштење. Толеранција. Емпатија. Поверење. Солидарност. Самоприхватање. Одмереност. СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ Просоцијално понашање. Брига за себе и друге. Сарадња. Асертивна комуникација. Препознавање сопствених и туђих осећања. Самоконтрола. Волонтирање. Конструктивно решавање конфликта. Одређивање приоритета. Критичко мишљење. ДОБРОЧИНСТВО Филантропија – појам и значај. Доброчинитељи и задужбинарство некад и сад. Црвени крст. Институт за трансфузију крви.

		Хуманитарне невладине организације. Добротворне фондације. Осмишљавање и реализација мање акције за добробит неког појединца, групе или заједнице.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас I и II нуди се ученицима од петог до осмог разреда с тим да је они могу бирати само једном у другом циклусу. То су два програма која су по садржају иста али са делимично различитим исходима (захтевнији су за ученике 7. и 8. разреда) и начином рада имајући у виду разлике у узрасту ученика што се огледа у избору подстицаја, примера, техника рада и сложености захтева. Смернице за рад наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у упутствима која иду уз ова два програма која су детаљнија и изражавају њихове специфичности.

За остваривање програма Вредности и врлине као животни компас I треба имати у виду узрасне карактеристике ученика од 11 до 13 година. То је период који се различито назива (позно детињство, пубертет, прва фаза адолесценције) али је свакако период бројних биолошких, психофизичких и социјалних промена и питања идентитета, самоприхватања, стварања слике о себи и другима. За овај програм посебно су важне промене у домену социјалног развоја ученика које карактерише комбинација растуће независности од родитеља и растуће зависности од другова. Социјални контекст који у овом периоду добија на значају је вршњачка група. За адолесцента вршњаци су извор осећаја припадности, блискости, разумевања, те непресушни извор информација о свету ван породице. Вршњачка група је заједница у којој се уче норме понашања и друштвени стандарди (репер за социјално поређење – другари пружају адолесценту информације о томе где се налази у односу на вршњачку групу и да ли је то што ради добро или лоше). Иако се у овоме најчешће види опасност, бројна истраживања показују да вршњачке групе у овом периоду јесу ресурс и за напредовање и мотивисано усвајање позитивних социјалних вредности и развијање просоцијалног понашања. Наставник који разуме узрасне карактеристике ученика 5. и 6. разреда може вршњачке групе да користи као природни ресурс који доприноси остваривању циља овог програма.

Програм слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас I почива на уверењу да су вредности које негујемо унутрашњи водич или нека врста „компаса“ кроз живот. Задовољство људи, њихов просперитет, физичко и ментално здравље у директној су вези са животом у атмосфери заснованој на вредностима, у позитивној, безбедној средини узајамног уважавања и бриге једних за друге. Ученицима није довољно само говорити о вредностима и врлинама. Они их морају на различите начине доживљавати и упознавати, кроз опсервацију света око себе и разговор о томе, кроз разликовање позитивних и

негативних примера и кроз практиковање различитих социјалних вештина које су потребне да би се живело у складу са вредностима и врлинама.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Животне вредности; Људске врлине; Социјалне вештине и Добročинство. Као и код других програма за наставника главна смерница у раду су исходи које треба постићи а дати садржај је оквир унутар ког се треба кретати. Неки кључни појмови садржаја као нпр. сарадња већ се налазе у програмима више обавезних предмета, у програмима слободних наставних активности (нпр. Животне вештине и Филозофија са децом), у знатној мери у изборним програмима Верска настава и Грађанско васпитање, а кореспондирају и са активностима часа одељенског старешине. Међутим, у овом програму се фокусирано ради на откривању и успостављању везе између вредности и врлина са добробити појединца и друштва чиме се јача васпитна улога школе и подршка целовитом развоју ученика. Дакле, програм се не односи на лепо понашање већ задире у суштину прихватања себе, других и заједнице и намењен је ученицима који су у узрасту који карактеришу питања идентитета (личног и групног), бројне дилеме шта је исправно а шта не, како бити прихваћен у групи а не изневерити себе, како решавати конфликтне ситуације и сл.

Програм је тако конципиран да својим садржајем, очекиваним исходима и препорученим начином рада са ученицима пружа велики простор за подстицај развоја више међупредметних компетенција.

Основна карактеристика програма је оријентација на позитиван аспект живота човека, односно његове врлине а не мане. У фокусу нису насиље, сукоби, дискриминација већ напротив примери сарадње, одговорности, волонтерских акција, бриге о другима, толеранције... Циљ је да ученици препознају да, упркос сензационалистичком начину приказивања света око нас у медијима (ко је кога преварио, слагао, повредио...), заправо највећи број људи живи у складу са позитивним вредностима и врлинама. Ученике треба континуирано охрабривати да јачају осетљивост за препознавање примера таквог понашања. Од њих се може тражити да у данима између два часа забележе неки позитиван пример (не мора бити ништа велико али мора бити позитивно) који су приметили у свом окружењу и/или шире (неко је са неким поделио ужину, неко је неке понео торбу, уплео кик, показао како се решава задатак из математике, помогао старијој особи да пређе улицу, помогао наставници да носи географске карте и сл.) и да на часу то поделе једни са другима. Наставник може увести праксу да часови почињу неким таквим примерима чиме добра дела постају видљивија. То се може проширити још неким активностима. На пример, ученици могу од тих уочених добрих понашања да направе плакат за хол школе, текст за школски часопис или да осмисле „медаље“ које ће делити ученицима који су исказали осетљивост за друге људе и заједницу и показали просоцијално понашање.

Иако се у програму инсистира на позитивном приступу неминовно је да ће ученици имати потребу да размене мисли и осећања и о негативним појавама. Многи садржаји су такви да ће изазвати опречна мишљења код ученика и од тога никако не треба бежати, напротив треба их искористити да ученици самостално освесте значај вредности и врлина. На пример, како живимо у потрошачком друштву где су материјалне вредности стављене у први план може се очекивати да ученици заговарају да је важна вредност новац и да се њиме може све остало купити. У овом програму новац није дат као вредност иако се не може оспорити његов значај

за живот људи али са ученицима треба тако радити да га они третирају као средство а не као циљ.

Као и код других програма и овде ученике треба упознати са садржајем и начином рада. За почетак са њима се може разговарати шта је компас, чему служи и навести да велики морепловци никада не би открили нове континенте да нису имали ту малу справу да их води у правом смеру. Затим треба направити везу са насловом ове слободне наставне активности и проверити како ученици разумеју шта су вредности и врлине. Да би им олакшао наставник их може подсетити на анализе књижевних дела које су радили на часовима српског језика у оквиру којих се увек даје опис ликова и мотивација њиховог понашања што има везе са вредностима и врлинама. Активност се може завршити разговором о песми Бране Црнчевића Кад би мени дали један дан (из програма за Српски језик у 4. разреду). Стихови ове песме одговарају концепту програма и могу бити нека врста његовог заштитног знака јер кажу Када би мени дали један дан, ја га не бих потрошио сам, пола дана ја бих дао неком ко је добар а случајно сам...

Како у слободним наставним активностима нема предавања, уџбеника, писмених задатака и нумеричког оцењивања, важна активност наставника је да осмисли како ће садржај приближити ученицима и које форме рада су погодне да би се постигли очекивани исходи. Наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којим уводи ученике у тему или кључне појмове садржаја а који их мотивишу да се тиме баве. За почетак могу бити примери просоцијалног понашања животиња јер изазивају емоције и упитаност како је то код људи. Нпр. снимак где беба слон не може да изађе из блатњаве баре и како му чланови заједнице помажу (Touching video of elephants helping a calf out of a waterhole. – YouTube). Постоје бројни примери из животињског света где једни другима помажу при чему нису исте врсте животиња у питању (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=4DJuOJoYDw>). И то је добра подлога да се разговара о сарадњи, заједништву чак и кад нисмо исти (велики, мали, мушкарци, жене, старији, млађи...). Подстицаји могу бити врло различити као што су слике, фотографије, цртежи, кратке приче или видео записи... Посебно је ефектан кратки, вишеструко награђивани филм Други пар (The Other Pair | An Egyptian Short Film On A Situation of Mahatma Gandhi's Life – YouTube) који се ослања на вредности које је заговарао Махатма Ганди.

У склопу уводних активности ученици се могу упутити да на часовима других предмета питају наставнике да ли знају за неки пример понашања људи из њихове области (књижевност, историја, географија, биологија, хемија...) који илуструју бригу једних за друге, солидарност, велико пријатељство или стављање општег добра испред личне добробити. Нпр. донирање органа или научник који тестира нову вакцину на себи (биологија); одбијање војника да пуца у људе иако зна да ће бити убијен (историја); роман Дечаци Павлове улице (српски језик)... Осим тога, ученици се могу упутити да питају своје укућане да се сете неких таквих догађаја и људи из свог личног искуства. На тај начин ученици ће лако направити колекцију примера живота у складу са позитивним вредностима и врлинама како таква понашања не би остала далека и идеализована. За те потребе посебно су добродошли примери из живота школе коју ученици похађају (шта је урадио неки ученик/ученици, наставник па чак и особа чије име носи школа). Пример: у једној школи осмаци су, припремајући се за матуру, схватили да ће она бити организована као журка, са специјалним светлосним ефектима и да, иако се много томе радују, постоји проблем јер једној ученици то неће пријати. Она болује од епилепсије и таква

светлост може да јој изазове напад. Ако прослава буде тако организована она неће моћи да присуствује. Делегација ученика се обратила наставницима и рекла да им је много важније да та другарица буде са њима те вечери, него да прослава буде модерна. Наставницима је било непријатно што они нису о томе размишљали и уважили су захтев ученика да се на прослави матуре не користи стробоскопска светлост. Овај пример је добра подлога да се са ученицима разговара о емпатији, солидарности, прављењу приоритета.

По садржају, начину рада слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас I има капацитет да се са ученицима разговара и неким актуелним ситуацијама из школског живота и самим тим смањи нека постојећа тензија, разреши неки школски конфликт или идентификује ученик коме је потребна додатна помоћ.

У наставку упутства за сваку тему из програма дате су смернице, препоруке за рад. Наставници имају слободу да осмисле на који начин ће обрађивати садржаје и са којим материјалима али увек имајући у виду исходе које треба постићи. За крај овог уводног дела упутства издвајамо неколико техника које процењујемо као погодне за рад са ученицима у овој области.

Драматизација – ученици драматизују изабрани текст који у себи има неки вредносни проблем – на тај начин се стимулише разумевање како изгледају ствари из туђег угла, како се проблем може решавати и сл.

Разговори о људима који су пуно учинили за заједницу – ове активности имају за циљ да ученици увиде да се иза сваког великог достигнућа крије стрпљење, издржљивост и вежбање, а иза подршке заједници и поседовање одређених вредности и спремност да се особа посвети њиховом остваривању. Пример такве особе може бити Михајло Пупин.

Разговор са гостима који су учинили добро дело – организовање посете особа које су урадиле нешто што се уклапа у концепт програма. То може бити нпр. ватрогасац који је спасао особу из пожара али и неки ученик који је видео да гори кућа и јавио ватрогасцима. Уколико има услова наставник може организовати гостовање особе која је жива зато што је неко за њу учинио велико дело нпр. дао бубрег и пуно крви. Уколико је то изводљиво гост може бити и особа која је донирала бубрег (може се контактирати Удружење деце бубрежних болесника и трансплантираних особа <http://svezaosmeh.org.rs>). Пре гостовања ученике треба упознати са животом бубрежних болесника и поступком дијализе и заједнички припремити питања која ће им поставити.

Моделирање кроз лични пример или пример појединаца из школе – када ученици виде да се наставник труди да помаже другима или се у школи високо вреднује такво понашање то представља моћан начин подучавања вредностима.

Подстицање самоиницијативе – охрабрити ученике да сами проналазе начине како могу самостално помоћи другима у свакодневном животу с тим да то не треба да буде ништа велико нпр. помоћ старијим особама у комшилуку, брига о млађој браћи и сестрама или једноставно пружање подршке пријатељима у школи.

Награђивање позитивног понашања – истицање и похваљивање ученика који помажу другима и испољавају другарско понашање. Награђивање позитивног понашања подстиче ученике да буду пажљив и корисни у заједници.

Разговор о филмовима – разговор о животним вредностима и врлинама ликова који се појављују у изабраном филму даје ученицима јаснију слику о понашању људи. Примери филмова који имају капацитет да подстакну на размишљање и размену осећања.

- „Проследи даље” <https://www.imdb.com/title/tt0223897/>
- „Последња трка” <https://www.imdb.com/title/tt0180923/>
- „Хачико – прича о псу” <https://www.imdb.com/title/tt1028532/>
- „Мала Акила” <https://www.imdb.com/title/tt0437800/>
- „Дечак који је унеглао ветар” <https://www.imdb.com/title/tt7533152/>

ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ

Вредности су дубока и снажна уверења и принципи који утичу на изборе и понашање људи, обликују њихов однос према себи, другима и друштвеној заједници. Увек се говори о систему вредности јер сваки човек има више вредности које су међусобно повезане. Оне детерминишу начин на који ће се одређена ситуација доживети и разумети, оне активирају циљеве и усмеравају конкретне акције. Формирају се под утицајем искустава, образовања, културе, религије, породице и друштва у коме се живи. Успостављају се врло рано, по неким ауторима већ око пете године живота, мењају се како се дете когнитивно развија и стиче социјална искуства, да би се стабилизовале до краја адолесцентног периода и надаље остале релативно трајан систем који утиче на понашање. Родитељи имају велики утицај на формирање вредносне оријентације своје деце, али чим она почну да одржавају свакодневне контакте са вршњацима, нарочито у оквиру образовно-васпитног система, умањује се њихов доминантни утицај.

Свака генерација формира свој вредносни систем током специфичних друштвених околности што значи да различите генерације младих, под утицајем различитих друштвених околности (нпр. стабилан период, економска криза, пандемија...), могу да имају различите вредносне приоритете али у суштини неке вредности се појављују као универзалне и постојане у животу људи. Овај програм предвиђа да се са ученицима обраде неке такве вредности, као што су: живот, породица, здравље, љубав, образовање, мир, другарство, заједништво, опште добро, социјална правда. Наравно постоје још неке универзалне вредности и наставник може и њима да се бави (нпр. рад, животна средина, патриотизам, хуманост...). Без обзира колико вредности се буде обрадило ученицима треба да буде јасно да оне нису дате у хијерархијском односу, нема мање и више важних вредности али да појединци имају своје личне приоритете који се могу мењати у зависности од различитих фактора и фаза живота. На пример, здравље као вредност има различит значај за здраву особу у односу на болесну, рад за одраслог у односу на дете и сл. Ипак једна вредност се издваја и зато рад на овој тематској целини свакако треба почети разговором о животу. Као подстицај може се користити снимак где се доктор бори за живот тек рођене бебе која не показује знаке живота и успева да је оживи јер има уверење да се треба борити за сваки живот докле год постоји и најмања шанса да се успе (Doctor Saved ?Newborn?#viral #miraculous #doctor #save #newborn #amazingfacts #shorts #life #2023 – YouTube). Снимак је узбудљив и вероватно неће оставити ученике равнодушним и зато је добра подлога да се разговара зашто од живота нема ништа важније али и зашто људи често живот посматрају као нешто што се подразумева и не дају му одговарајући значај. Често

се о животу као вредности размишља тек када је он угрожен (болести, земљотреси, пожари, саобраћајне незгоде...). Могући су и други уводни подстицаји као што је нпр. песма Мирослава Мике Антића „Дивна песма” чији се текст у потпуности уклапа у концепт овог програма.

Следећа активност може бити давање налога ученицима да размисле и напишу шта је њима, у овом тренутку, у животу важно. Затим, анонимно, своје одговоре, по један на папиру, стављају у кутију. Заједно са наставником прави се попис наведених одговора и анализира оно што је добило највише гласова. Вероватно ће на листи бити различитих појмова, а на наставнику је да заједно са ученицима раздвоје оно што су универзалне вредности од онога што је ученицима тренутно важно али нема тај значај (нпр. игра, забава, дерби, ТВ серија, скијање, тренерка, патике..). Прича о вредностима се заокружује кратким појашњењем наставника шта су вредности, зашто су важне и зашто се за њих може рећи да су компас у нашем животу. На њима ће се радити и даље у току реализације програма јер су и следеће три теме повезане са вредностима.

Након почетног рада на животним вредностима ученици се упознају са кључним појмовима садржаја теме (породица, здравље, другарство...). Сви ти појмови се могу обрађивати интегрисано (на једном примеру више вредности) али и одвојено онако како наставник осмисли али у складу са принципом флексибилног планирања где се поштују ученичка интересовања. Имајући у виду узрасне потребе ученика било би добро да другарство као вредност добије већи „простор” и да се обрађује више часова. Код неких вредности треба додатни опрез због личних искустава ученика. На пример, при обради породице као вредности може се догодити да у групи постоји ученик који пролази или је прошао кроз болан период развода својих родитеља и прича о породици може бити узнемиравајућа.

Као идеју за обраду конкретних вредности предлажемо могући сценарио. Прво наставник ученицима даје подстицај по избору за увођење у кључни појам садржаја на основу чега се одвија краћа дискусија како би ученици исказали своја размишљања. Наставник дискусију завршава коментаром у коме даје појашњење конкретних вредности и неколико примера њихове повезаности са понашањем. У наставку ученике уводи у кратку активност где треба нешто у вези тог појма самостално да ураде, у пару или малој групи. Активности морају бити кратке али смислене и ученичком искуству и потребама блиске. Уколико се укаже потреба ученици могу добити домаћи задатак и о њему разговарати на следећем часу.

Као пример наводимо могући начин обраде вредности образовање. Подстицај може бити о актуелној ситуацији у Авганистану где девојчице не могу да остваре своје право на школовање или о деци у Бангладешу која уместо у школу иду да раде у тешким условима за малу надокнаду (изабрати неки од бројних клипова на ову тему са интернета). Након размене утисака наставник може да подели ученике у мање групе и да им да неке налоге. Нпр. једна група може да разматра зашто је добро за дете да се школује, друга зашто је то добро за друштво, трећа група може да попише које све послове не може да обавља особа која је завршила само основну школу, четврта да попише послове које може да обавља особа која је завршила само основну школу итд. Групе представљају своје одговоре и заједнички идентификују разлике у могућностима које постоје између особа које су образоване и које то нису, као и разлике које постоје у могућностима држава чији су грађани слабије односно, боље образовани. Закључак активности треба да иде у правцу да образовање обезбеђује добробит,

напредак и појединцу и заједници. Моћ и утицај директно су повезани са нивоом образовања људи и зато је образовање важна вредност. Наставник може да укаже на феномен да богате земље доста новца дају сиромашним људима али најчешће у облику хране, лекова и сл.. То јесте вид хуманитарне помоћи али треба питати ученике да ли је то права помоћ и позвати се на мисао Дај човеку рибу и нахранићеш га за један дан, научи га да је лови и прехранићеш га за цео живот. Као домаћи задатак ученици могу добити налог да до следећег часа на интернету пронађу још неке мудре мисли о образовању о којима ће се разговарати на следећем часу. Наставник може да им каже неке мисли које се њему свиђају нпр. „Што више знаш више вредиш“ или „Лепа ствар у вези знања је што ти га нико не може узети“.

Како је другарство вредност али истовремено и важан ресурс за психофизичко здравље ученика, осим што предлажемо више часова нудимо и више идеја за реализацију.

У периоду детињства, једна од најзначајнијих вредности је другарство. Испољава се као тежња повезивања са другом децом на бази заједничких интереса, игре или провођења слободног времена и значајно доприноси емоционалном и социјалном благостању детета и његовом правилном психофизичком развоју. Да би имало трајнији карактер, другарство захтева улагање времена и енергије и тада се темељи на емотивној повезаности, међусобном подржавању и разумевању – у том случају говоримо о пријатељству. Деца и млади добра другарства високо вреднују јер им обезбеђују:

- повезаност са другима – другарство пружа осећање припадности и спречава осећај усамљености;
- уживање у забави и радовању – са другарима се деле смешни тренуци, забава и интересовање, што утиче на осећај среће и испуњења;
- емоционалну подршку – када је тешко другари пружају подршку разговором, присуством и конкретним акцијама;
- доживљај прихваћености – добри другари помажу да се особа осећа прихваћено и вредно, што позитивно утиче на самопоштовање;
- унапређење квалитета живота – када постоји вршњачка подршка и друштво, живот постаје богатији и садржајнији;
- лични раст и развој – пријатељи могу помоћи да се прошире видици и науче нове ствари.

Другарство као вредност пружа велике могућности за рад са ученицима и може се посматрати из различитих углова, нпр. шта је другарство, ко све може бити друг, зашто нам требају другови, како стичемо другове, шта су групе другара, шта другови не би требало да раде, шта кад се другари посвађају, како се мења другарство са одрастањем....

Због специфичности теме добро је у раду са ученицима комбиновати елементе искуствене и драмске радионице. То значи да ученици, по својој потреби и осећању, могу јавно да поделе са групом нека своја лична искуства у вези дружења о чему ће сви заједно разговарати. Друга варијанта је да се таква искуства не деле јавно већ анонимно, стављањем у кутију, што ученике штити од непријатности да се оголи њихова интима а ипак омогућава да разговарају о нечему што је реалност њиховог живота. Трећи начин рада базира се на драмској радионици где наставник осмишљава ситуацију о којој ће се разговарати. У тој „Као да...” ситуацији ученици

се осећају пријатније и слободнији су да изразе своје мишљење. Која варијанта је боља зависи од самог садржаја који се обрађује. На пример, свако је прошао кроз искуство да га је добар друг на неки начин повредио али мало људи воли о томе јавно да говори и зато је то боље прорадити кроз форму драмске радионице. Међутим, у разговору о томе како стичемо другаре или зашто су нам они потребни ученици ће у већој мери бити спремни да говоре и о личном искуству.

О другарству као вредности се може промишљати из још једног угла. Истраживања показују да су развој ИКТ-а и друштвених мрежа значајно променили начин на који се деца друже (пример лонгитудинална студија рађена у САД <https://nationalgeographic.rs/nauka/prirodne-nauke/a41659/Tinejdzeri-se-danas-najvise-druze-preko-drustvenih-mreza.html>). То је утицало да деца проводе мање времена заједно ван школе, мање спавају, имају слабије развијене социјалне вештине што их чини мање отпорним на проблеме са којима се сусрећу. Последица тога је пораст броја деце која су усамљена, потиштена, агресивна или са још тежим поремећајима као што су депресивност, анорексичност и суицидалне мисли. Зато школа, чак више него пре, има обавезу да ствара услове у којима ће ученици развијати и одржавати блиске, топле, хумане односе једни са другима, као и са наставницима који их подучавају. Васпитна улога школе посматра се као одговор на потребе ученика а у овом тренутку евидентна је потреба да се ученици подучавају дружењу без „посредника“. Интересантно је проверити шта ученици, као генерација која је одрасла уз информационе технологије, мисли о њиховом утицају на начин како се они сада друже и колики значај дају дружењу ван друштвених мрежа и виртуелних игрица. У наставку од ученика се може тражити да промишљају како ће будуће генерације да се друже и шта ће им ту бити важно. Било би добро довести их до уверења да непосредан, блиски однос у дружењу нема алтернативу.

У програму, у оквиру теме о вредностима, наведен је и кључни појам садржаја опште добро. То су ресурси који су по својој природи такви да су потребни свима и свако их треба употребљавати али на начин да нико други не буде ускраћен или оштећен: вода, ваздух, земља, шуме, улице, тргови, улично осветљење...па и културна баштина у најширем смислу (нпр. споменици). За опште добро важан је принцип једнакости и уколико неко жели за себе више него што му треба или чини нешто ради своје добити на штету општег добра онда је сигурна потврда да особа има проблем са системом вредности. На пример, особи која живи у стану чији су прозори близу бандере са уличним осветљењем смета та светлост и она разбија сијалицу иако тиме оставља део улице без осветљења и људи који туда пролазе неће добро видети куда иду те се могу повредити. Пример неодговорног понашања је и када неко на информацији од општег добра (нпр. на аутобуском стајалишту табла са бројевима аутобуса који ту стају) залепи рекламу за своју фирму или писање графита на зградама од општег добра. Неодговорно је свако понашање када се у реку баца ђубре, загађује ваздух или земља. Ученике треба континуирано током остваривања овог програма подстицати да региструју ситуације где је дошло до угрожавања општег добра ради интереса појединца и да о томе промишљају у смислу како реаговати да се таква понашања смање (да ли су боље казне или подучавање људи о општем добру).

За рад на овој теми могу се користити различита издања којих има на тржишту а тичу се уопштено животних вредности или неких конкретно као што је нпр. другарство.

На причу о вредностима природно се надовезује промишљање о врлинама јер су вредности уверења која се преко врлина, као особина људи, манифестују у њиховом понашању. Још у античко време оне су истицане као важне за живот заједнице, односно као крајњи циљ живота или темељни принцип постојања. Тада су издвојене четири врлине по Платону (други филозофи су имали извесне измене и допуне), и то:

- разборитост (лакоћа увиђања шта треба чинити у различитим животним ситуацијама);
- праведност (трајно расположење за дати свакоме што му припада);
- умереност (лакоћа управљања тежњама и њихово држање у границама разума);
- храброст (лакоћа свладавања тешкоћа у вршењу добра).

Данас говоримо о већем броју врлина али у суштини може се рећи да су ове четири окосница. Нпр. без врлина истинољубивости, емпатичности, одговорности нема праведности. У овом програму направљен је избор неких врлина али наставник има слободу да листу допуњује (нпр. храброст, умереност, племенитост...) и да повезује међусобно врлине јер се оне у животу појединца често здружено појављују. Издвајамо врлину одговорност коју треба континуирано провлачити током рада на различитим садржајима како би се остварио очекивани исход програма који тражи од ученика да има одговорност за своје понашање.

Нажалост, искуство људске цивилизације показује да се она одвија између доброг и лошег јер сви људи имају и врлине и мане. Ипак, цивилизација опстаје захваљујући ономе што је у човеку добро. Неко је рекао да су емпатија, толеранција, поштовање, солидарност „лепак“ који одржава људску заједницу. Како оне нису урођене одговорност је одраслих да их код деце и младих развијају.

О врлинама свакако није прикладно држати предавања. Због специфичности садржаја најбоље је да се користе изабране приче, филмови или студије случаја као подлога за разговор и промишљање о врлинама. Ученике треба водити тако да препознају мотивационо дејство врлина, односно да наше понашање има везе не само са нашим потребама већ и са нашим вредностима и врлинама. Да ли ће особа која нађе новчаник пун пара уложити труд да пронађе власника или ће новац задржати за себе не зависи од способности, па чак ни потреба јер најчешће особе које враћају пронађени новац нису богате. То су особе које краси врлина поштење. По природи ствари врлине и мане се појављују као гроздови где једна другу привлаче. На пример, похлепан човек може бити склон крађи и лагању, а правдољубив поштовању и толеранцији. Рад са ученицима треба да иде у правцу увида да врлине нису ексклузива која се појављује само у ванредним ситуацијама нпр. пожару, земљотресу, пандемији. Оне су саставни део живота и појављују се у различитим свакодневним ситуацијама. Такође, карактерише их нека врста „заразности“ односно, кад смо окружени људима са врлинама то позитивно делује на нас да се и наше врлине испоље. Нажалост, исто је и са манама. Уколико нас неко упорно лаже, то подстиче и нас да и ми не будемо искрени према тој особи.

Ученицима треба скренути пажњу да се понашање у складу са вредностима и врлинама појављује код особа које су зреле, независне, самоуверене и немају страх да ће ако нпр. бране права слабијих бити одбачени у друштву. Они то раде зато што верују да сви људи треба да имају иста права а то је унутрашњи осећај за праведност. Програмом није предвиђено да се

са ученицима обрађује морал али то је сродна тематика и неминовно ће бити повезивања јер моралност представља вредносно одређење шта је исправно а шта није а ученици свакако разликују морално од неморалног понашања. Међутим, за њихов узраст довољно је разговарати о вредностима и врлинама и њиховом манифестовању у понашању.

Како се програм реализује са ученицима од 11 до 13 година који су у интензивном процесу социјалног развоја за њих је још увек важно шта други мисле о њима, имају слабу отпорност на притиске вршњака и страх да ће бити етикетирани и одбачени ако ураде нешто што група којој припадају или желе да припадају не прихвата (нпр. ученици који воле да уче често добијају „етикету“ штребера). Због тога се дешава да не поступају у складу са својим потребама, осећањима, вредностима, врлинама. То им наравно не прија, уноси немир али потреба за припадањем групи вршњака је јача. Међутим, то је прави период да се ученици охрабрују да буду независни, самоприхватајући, храбри у изношењу својих врлина и да се понашају у складу са сопственим вредностима. Рад на овој тематској целини треба да буде избалансиран између уважавања развојних потреба ученика у процесу њихове социјализације и подстицања онога што су пожељна уверења и понашања. Главни ослонац у таквом раду увек је добробит појединца и заједнице. Са одрастањем та оvisност о друге се смањује а повећава се храброст да се буде свој. Зато се може рећи да садашњи рад са ученицама тек ће касније, кад они одрасту, дати ефекте.

Као и код претходне теме ученике у причу о врлинама треба увести пажљиво, изабраним подстицајем. На пример, ученицима се може испричати причао Александру Флемингу, научнику који је задужио човечанство открићем пеницилина (Priča o zahvalnosti – David Naum). Прича је добра за разговор на тему да ли се добро добрим враћа, да ли је награда већ само чињење доброг дела, да ли људи препознају туђе врлине, шта је захвалност и на које све начине се може исказати... Још боље ако је подстицај прича о особи која је просторно и/или временски блиска ученицима а лепе је неке врлине.

Следећа активност може бити у пару, при чему сваки пар добија по једну врлину и задатак да наведе понашање у коме се препознаје да особа која се тако понаша има ту врлину. Нпр. за врлину одмереност опис понашања могао би бити: дечак купује патике, родитељи су му рекли да може да изабере шта жели јер му је био рођендан, он бира патике које нису много скупе и нису познате марке јер су добре, лепо изгледају и удобне су. Нема страх да ће му се другари смејати што није купио патике познате марке. Вежба се може наставити тако што ће парови добити комбинацију две врлине да осмисле одговарајуће понашање. Нпр. за врлине емпатија и истинољубивост опис понашања може бити: две другарице су у сукобу јер једна тврди да је друга свима рекла њену тајну. Особа која је емпатична и истинољубива може рећи да разуме прву девојчицу колико је повређена јер нико не воли да се тајне шире (емпатија), али да је истина да друга девојчица то није никоме рекла (истинољубивост) и да треба испитати ко је то урадио. Овакве вежбе су захтевне и наставник треба да помогне ученицима наводећи различите примере.

У наставку може се од ученика тражити неки вид рефлексije и саморефлексije, у смислу да препознају своје врлине и врлине људи око себе (родитеља, брата, сестре, бабе, деде, тетке, другара, наставника...). Може се очекивати да ученици имају тешкоће око именовања врлина. То се може решити тако што ће ученик описати нечије понашање а затим ће сви заједно покушати да одреде да ли је у основи тог понашања праведност, истинољубивост,

одмереност, поштење, великодушност или нека друга врлина. Претходна вежба и ова заправо имају исти циљ а то је дубље разумевање врлина и њихово испољавање у понашању људи.

Исти циљ има и активност у којој се од ученика тражи да разговарају са својим укућанима коју врлину они посебно цене и зашто, како би о томе причали на часу. Све активности које ученицима приближавају врлине као нешто што није ни ретко ни имагинарно добродошле су. То је неопходно зато што су ученици превише изложени информацијама које говоре о понашању људи који су урадили нешто лоше (возили под дејством алкохола, прелазили улицу где није дозвољено, обили трафику, направили лажни налог на друштвеној мрежи, слагали...). Удружено са порукама које фаворизују да неко вреди онолико колико добар аутомобил вози или где летује, младима заиста није лако да на прави начин створе слику о свету око себе и граде своје вредности и врлине. Понашање људи, усмерено на добробит појединаца и заједнице, остаје у сенци и ствара се утисак да тога нема или чак да је такво понашање непожељно (нпр. мишљење да данас није добро бити поштен или одмерен...). Зато је неопходно посебну пажњу посветити том сегменту рада на врлинама која се повезује са следећом тематском целином о социјалним вештинама. Ту се посебно мисли на асертивност као вештину која помаже људима да се боре за своја права а да не угрожавају друге. Асертивност се поставља као најбоља солуција између агресивности и пасивности и може бити помоћ да неко због својих врлина заиста и не настрада.

За рад на овој теми могу се користити различита издања доступна на тржишту која се односе уопштено на врлине или на неке одређене (захвалност, истинољубивост...). Међу њима издваја се издање Креативног центра „Речник врлина“ који је конципиран као прича кроз коју читаоца води девојчица Ана. Сваки нови лик који улази у Анину причу има еквивалент у врлини која почиње истим словом: на пример, дека нас упознаје са добротом, а Емилија са ентузијазмом, тако да је „Речник врлина“ и својеврстан буквар врлина.

СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ

Социјалне вештине су у програму дате као трећа тематска целина која се надовезује на вредности и врлине. На пример, за многе социјалне вештине потребно је саосећање а емпатичност је у програму дата као врлина. Заправо, иако су четири теме дате одвојено оне су повезане и могу се интегрисано обрађивати уколико наставник осмисли одговарајуће активности и материјале. Када је у питању избор подстицаја, један од критеријума, поред узраста ученика, треба да буде и њихов капацитет да подстакну промишљање о повезаности вредности, врлина и социјалних вештина.

Ниједан човек није „острво“ само за себе. Сви функционишемо у заједници са другим људима од којих свако од нас има своје потребе, интересовања, навике, способности и животно искуство. Бити социјално компетентан данас је, више него у прошлости, потребно за успешан живот а добра вест је да се то учи и развија. Наравно, тај развој се дешава спонтано под утицајем свега чему је особа изложена и то у свом свакодневном животу (породица, вршњаци, медији) али добро је да се о томе и фокусирано ради са ученицима у образовно-васпитним установама, посебно у узрасту од 11 до 13 година када се дете развија у младу особу али још увек осетљиву и недовољно спремну за богати социјални живот.

О значају социјалних вештина најбоље говори чињеница да их Светска здравствена организација повезује са здрављем људи и дефинише као способност прилагођавања и

позитивног понашања које омогућава особама да се успешно носе са захтевима и изазовима које живот пред њих ставља сваког дана. Добра страна социјалних вештина је њихова трансверзалност односно, могућност примене у различитим ситуацијама.

За добро функционисање у сложеној заједници потребне су неке вештине које се могу посматрати као когнитивне, социјалне и емоционалне. За потребе овог програма издвојене су следеће вештине: критичко мишљење и одређивање приоритета (когнитивне); сарадња, брига о другима, асертивна комуникација, волонтирање, конструктивно решавање конфликта (социјалне); препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола (емоционалне).

Рад на овој тематској целини може започети неким подстицајем о просоцијалном понашању људи или волонтирању. Нпр. ученици се могу упутити да на интернету потраже како изгледа упитник за волонтере у Центру за интеграцију младих који се бави пружањем помоћи тзв. деци улице која живе и раде на улици. Било би добро да се ученици ставе у ситуацију да процењују колико човек треба да мисли на себе а колико на друге и заједницу и да ли је то у некој врсти сукоба. То је прилика да се опет говори о општем добру и то у духу мисли да ако није свима добро никоме није добро. Као и у раду на другим садржајима ученике треба подстицати да образлажу своје ставове, да аргументују али и слушају друге. То је прилика да се види како ученици доживљавају свет око себе, да ли је индивидуално увек изнад колективног и добра је подлога за разговор на тему како би овај свет функционисао када би свако мислио само на себе.

У наставку ученици се могу поделити у мање групе са задатком да наведу шта по њиховом мишљењу подстиче просоцијално понашање људи. Не очекује се да ученици наведу велики број утицаја, довољно је само неколико као што су: да ли се људи у окружењу тако понашају, да ли се таква понашања на неки начин награђују, колико се у медијима о томе говори, колико је неко осетљив на проблеме других људи и сл. Након размене одговора наставник их систематизује и поентира да је просоцијално понашање општи назив за различите видове понашања којима је заједничка усмереност на добробит заједнице, сарадњу и помагање другима. Оно се развија одрастањем и то највише учењем по моделу као и добијањем неке врсте поткрепљења за учињено добро дело за заједницу. То не мора бити нека конкретна награда, довољно је да то неко примети и прокоментарише као баш лепо што си Лени помогао или видим да си Милицу загрлила док је плакала баш си то добро урадила и сл. У складу са тим наставник може направити договор да у групи негују такво понашање. Такође, ученици се могу упутити да на часовима са групом размене и уочено понашање супротно од просоцијалног где је особа мислила само на своју добит, где је некога оштетила, повредила и промислити како реаговати у таквој ситуацији (нпр. неко ко је неправилно паркирао ауто и онемогућио пешацима да користе тротоар или пекара која продаје подгрејано пециво од јуче...).

На ову активност добро се надовезују друге вежбе у којима се ученици боље упознају са различитим социјалним вештинама. Наставник се може одредити да рад на њима систематизује у три правца у складу са наведеном поделом на когнитивне, емоционалне и социјалне вештине.

Логично је почети од критичког мишљења као вештине потребне за све животне ситуације. Многи програми обавезних предмета имају очекивани исход који се тиче критичког мишљења те то није нешто што се не ради са ученицима али у оквиру овог програма то се може детаљније урадити и на више примера како би ученици јасније схватили смисао, сврху и значај критичког мишљења посебно за просоцијално понашање. Ту се посебно мисли на разликовање истинитог од неистинитог, битног од небитног, хитног од мање хитног што је уско повезано са вештином прављења приоритета о чему се врло мало са ученицима ради а та социјална вештина је врло значајна за добробит и појединаца и заједнице. За те потребе могу се осмислити вежбе које ће од ученика захтевати обе вештине. У питању су вежбе где ученици радећи у малим групама треба да реше неки сложени проблем који прво морају критички да анализирају и открију из којих мањих проблема се састоји а затим да одреде приоритете решавања јер се из неког разлога (нпр. нема довољно времена, новца, људства...) не могу сви истовремено решити. Проблем може бити комуналне природе у некој измишљеној општини где грађани имају различите потребе и приоритете (деца, одрасли, старији, предузетници, туристи, инвалиди...), а ученици треба да одреде чије су потребе важније и шта треба прво урадити (да ли изградити паркић, поставити нове семафоре, направити бољу одбрану од поплава, организовати фестивал атрактиван за туристе, изградити дом за стара лица итд.).

Као следећа област рада могу бити осећања јер и она имају универзалност и јаку повезаност са социјалним вештинама. Препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола су карактеристике особа које имају боље социјалне вештине, односно боље се сналазе у социјалним ситуацијама. Међутим, ученици у овом узрасту још увек имају тешкоће да препознају и именују сопствена осећања а туђа још теже. По том питању речник им је врло скроман, обично кажу да се осећају кул, сморено, безвезе.... Зато се може десити да ученици не препознају да је неко ко изгледа као да је бесан заправо је тужан или уплашен па самим тим изостаје адекватна реакција. За те потребе наставник може са ученицима да организује неку врсту вежбе о врстама емоција. Могућности су велике, чак се може радити и нешто као квиз. Нпр. ученици се поделе у групе које су такмичарске. Када наставник на табли напише неку емоцију (нпр. завист, понос, љубомора, страхопоштовање...) ученици на папиру пишу својим речима опис те емоције нпр. то је кад.... Наставник чита одговоре и поен даје групи/групама које су дале најбољи опис. Друга варијанта је да наставник да опис а групе треба на папиру да напишу коју су емоцију ту препознали. Нпр. опис за завист: непријатељски осећај према другима који имају нешто што сматрамо да то више припада нама. Овакве вежбе имају за циљ да појачају осетљивост ученика за различита емоционална стања и способност да их препознају код себе и других, правилно их именују и правилно реагују. А затим се може радити на другим аспектима осећања као што су вербални и невербални показатељи осећања, разлози зашто имамо осећања (чему она служе), шта изазива одређене емоције, шта радити са променљивим и мешаним осећањима... Све ове активности су важне јер оснажују социјалну вештину самоконтроле. У узрасту ученика од 11 до 13 година и емоције и понашања могу бити врло бурни и често непримерени ситуацији што може водити ка конфликтима. За рад на овој тематици пожељно је користити што реалније ситуације из живота ученика а причу о емоцијама повезивати са радом и на другим садржајима. На пример, у оквиру теме о људским врлинама предвиђен је рад на кључном појму садржаја праведност који се лако може повезати са осећањима. Ученици треба да погледају (уз претходно појашњење наставника о каквом експерименту се ради) снимак реакције мајмуна на различите награде, односно

колико се лако побуђује осећај беса кад нема праведности (Frans de Waal: Moral behavior in animals – YouTube, за ученике део од 13. минута). Овај експеримент показује колико је осећај за неправду биолошки дат и зато је важно, ради добробити и појединаца и заједнице, борити се за праведност као вредност.

У оквиру рада на осећањима наставник може да организује вежбе у којима се демонстрирају технике које помажу самоконтроли емоција. То је важно код јаких и негативних емоција као што су бес, страх, туга, завист јер нас штите да нешто не урадимо погрешно због чега би се могли кајати. Ученицима треба показати једноставне технике примерене њиховом узрасту као што су: изброј до 10, певај и играј уз музику, гњечи пластелин, жврљај на папиру, играј се са кућним љубимцем, трчи, вози бицикл или ролере, разговарај са блиском особом, љуљај се и клацкај у паркићу... Поред ових техника важно је охрабрити ученике да уколико препознају да су осећања прејака и не могу их контролисати онда треба да траже помоћ одраслих и стручњака.

И као трећи правац рада намеће се комуникација која као и критичко мишљење и осећања има универзални значај за човека и све ситуације у којима се може наћи. Како је комуникација међупредметна компетенција и други предмети су у обавези да је унапређују али у оквиру овог програма фокус је на комуникацији која унапређује добробит појединца и заједнице. Зато је у програму као садржај наведена асертивна комуникација. Ученици треба да освесте сопствену улогу у остваривању позитивних односа са другим људима и заједницом, као и да прихвате личну одговорност за своје поступке. Суштина је ученике усмерити да се боре за своја права, своје потребе и интересовања али на начин који не угрожава никога. Постоје бројне вежбе које се са ученицима могу радити да би се унапредила вештина асертивне комуникације. Посебно су добре оне које у себи садрже неки вид драматизације која илуструје како изгледа асертивна у односу на пасивну и агресивну комуникацију.

Уз асертивну комуникацију природно иде рад на конструктивном решавању конфликта. Као подстицај може се користити кратки али ефектни цртани филм Мост („Bridge” by Ting Chian Tey | Disney Favorite – YouTube). За даљи рад на овој тематици одлично се уклапа филм у трајању од 10 минута који су снимили ученици у Дому ученика у Врању „Konstruktivno rešavanje konflikta” – Dom učenika srednjih škola Vranje – YouTube

За рад на сарадњи постоје бројни филмови који могу имати функцију подстицаја и изазвати код ученика реакцију. Нпр. иако су у питању комерцијални цртани филмови примерени су овој тематици, узрасту ученика и духовити су. Доступни су на јутјубу (Teamwork and Leadership | Animated short clip | Creative 360 | #teamwork #leadership #motivation – YouTube). Нешто озбиљнији подстицај може бити снимак веслача који показује снагу заједништва (Inspirational Video On Rowing and Teamwork – YouTube). У богатој понуди материјала на ову тему издвајамо цртани филм у трајању од 2:41 минута (GOOD COLLABORATION (2014) – YouTube) који изванредно повезује све што је садржај овог програма (вредности, опште добро...) али је на енглеском језику и може се (уколико се не припреми превод) користити у оквиру корелације са предметом енглески језик.

ДОБРОЧИНСТВО

Последња тема Добročинство иако је одвојено дата заправо је повезана са свим претходним програмским садржајима и у литератури се води као вид просоцијалног понашања. Као што

је већ препоручено да се ради интегрисано и ова тема се може обрадити током рада на претходним садржајима, а може и одвојено како би добила на значају који заслужује.

Добročинство се често изједначава са више различитих израза као што је хуманитарни рад, алтруизам, задужбинарство или великодушност. Али у суштини свих израза налази се филантропија (човекољубље) као животна вредност или начело из ког произилази понашање које је усмерено ка добробити других људи и/или заједнице без личне користи. Међутим, добročинитељи, задужбинари као филантропи се не слажу с тим јер сматрају да и они имају своју личну корист јер им брига за друге и помагање другима даје смисао постојања те сматрају да су и они на добити.

Резултат рада на овој теми треба да буде јачање осетљивости ученика за препознавање примера понашања људи у складу са вредностима и врлинама и понашања оријентисаног на опште добро.

Ученици у 6. разреду у оквиру историје уче о задужбинарству које у Србији има велику традицију још од Немањића. Они могу добити налог да истраже задужбине крунисаних глава нпр. краља Милутина или добростојећих грађана који су у току 19 века подигли и оставили заједници бројне грађевине за потребе науке, образовања, медицине а које се и данас користе као опште добро. О задужбинама треба ученици да се баве и на локалном нивоу јер у свакој средини постоје такви примери а пожељно је да се спроведу и активности које показују да задужбинарство није ствар прошлости, односно да оно постоји и сада. Може се навести пример моста преко Дрине који је подигао својим средствима Слободан Павловић 1996. који спаја Србију са Републиком Српском.

Пример другачије врсте подстицаја који се такође може употребити за увођење ученика у тему је одговор који је дала глумица Одри Хепберн (амбасадорка добре воље УНИЦЕФа) на питање које савете може дати за лепоту жене. Она је рекла:

За привлачне усне – изговарајте речи са љубазношћу;

За дивне очи – тражите добро у људима;

За zgodну фигуру – делите своју храну са гладнима;

За дивну косу – дозволите деци да вам пролазе прстима кроз косу;

За држање – ходајте са сазнањем да никада нећете ходати сами.

За рад на теми могу се осмислити различите активности. На пример, од ученика се може тражити да разговарају са одраслима из свог окружења (родитељи, бабе, деде, комшије...) и утврде да ли су они некада учествовали у некој активности која је била хуманитарног карактера или је њима неко помогао кад им је било тешко (нпр. учествовали су у акцији прикупљања новца за болесно дете или су у болници добили трансфузију крви коју је непозната особа дала или су комшије помогле када је олуја однела кров да се направи нов...). На часу се размењује оно што су ученици прикупили. Друга идеја је нешто сложенија и захтева да наставник припреми одговарајући материјал а то је кратак опис за 4 особе које су учиниле неко добро дело (нпр. једна је купила инкубаторе за превремено рођене бебе, друга је финансирала изградњу мањег моста који ђацима пешацима скраћује пут до школе, трећа је дала свој стан да користе родитељи чија се деца лече од тешке болести и сл.). Ученици раде у

пару са задатком да замисле да су комисија која треба да изабере само једну особу од понуђене четири којој ће се доделити награда за учињено најбоље добро дело. Избор треба да образложе. За очекивати је да ће ученицима бити тешко да направе избор што је и циљ ове активности – да добротинство није вид такмичења и да је свако добро дело добро и да зато народ каже „Лепота до вечери – доброта до смрти”.

Уколико је могуће, организовати и гостовање особе која је добротинитељ. У свакој средини има пуно таквих особа које су обично мало познате у јавности јер оне то и не чине да бих их други људи хвалили. Ученици треба унапред да се упознају са тим шта је све та особа урадила за друге (нпр. 30 пута је дала крв, спасила бебу из пожара, подигла јавну чесму...) и да спреме питања како би што више сазнали о вредностима и врлинама које красе ту особу и како се осећа кад помаже другима. Такође, ученици могу истражити ко су били велики добротинитељи у њиховом окружењу у прошлости и како се садашње генерације односе према њима и њиховим делима. Наставник може као увод у ову активност да прикаже шта је све Михајло Пупин урадио за своју земљу и њене становнике; какве све грађевине су за своју домовину оставили капетан Миша Атанасијевић или Илија Коларац и сл.

Кључни појам садржаја у овој теми су и организације које се баве различитим активностима чији је заједнички именитељ добротинство, хуманитарни рад и одсуство профита. У њиховом раду обичну учествује много волонтера Могу бити владине, невладине, црквене, глобалне или локалне, велике или мале, оне које уопштено помажу људима или некој одређеној циљној групи. Ученици могу истражити оне које делају у окружењу и учинити их видљивијим ако направе неки вид њихове промоције у школи (изложба, трибина, текст у школском часопису...). Људи често не знају колико таквих организација у њиховој средини има и колико су њихова дела велика. Наставник може упутити ученике да самостално истражују које су то организације. На пример, могу на интернету истражити хуманитарну организацију УНИЦЕФ и сазнати ко је њен оснивач, који су циљеви, како се финансира, шта су постигли до сада (локално, глобално) и ко су у нашој земљи амбасадори добре воље (Ана Ивановић и Александар Саша Ђорђевић) и чиме се они баве у овој организацији. Исто се може урадити за организацију Црвени крст, Црвени полумесец или за организације које се баве нпр. пружањем помоћи Србима који живе у тешким условима на Косову и Метохији. Као активност може им се дати информација из новина са налогом да сазнају нешто више о томе. Пример вести: Хуманитарна организација „Солидарност за Косово” чији је председник Арно Гујон у сарадњи са епархијом рашко-призренском и хуманитарном организацијом „Мајка девет Југовића” донирала је клиничко-болничком центру Приштина са привременим седиштем у Грачаници хематолошки и биохемијски анализатор и апарат за побољшану дистрибуцију кисеоника.

Програм се завршава са захтевом да ученици, заједно са наставником, осмисле и реализују неке мале али реално изводљиве активности које су просоцијалне, односно које у себи садрже идеју добротинства, општег добра, филантропије. Циљ је да ученици схвате да се добробит не „мери” јер је свака и најмања добробит велика и значајна. Кроз остваривање такве активности ученици треба да осете да је добробит и за оне који примају и за оне који дају помоћ, односно да добра дела иду у оба смера. Као помоћ у раду дајемо пример две могуће акције добротинства. Пример 1: ученик из групе се разболео (није битно колико дуго неће ићи у школу и колико је болест озбиљна). Ученици могу да напишу писмо подршке другару у смислу да му желе да брзо оздрави, да они мисле на њега, да су ту за сваки вид

помоћи...и да се сви потпишу. Овај сасвим мали гест другарства сигурно ће пријати болеснику. Пример 2: у сваком одељењу постоје ученици који имају одећу коју су прерасли а немају млађу сестру, брата који би је могли носити. Да би се избегло бацање одеће она се може донирати неком коме је потребна. То може бити и неком другу или другарици из школе али треба имати у виду да је некада непријатно примити директно такву помоћ и боље је да то иде преко организација које се тиме баве. Кораци у акцији: ученици који имају вишак одеће (то не морају бити сви из групе), уз помоћ родитеља, праве одабир шта ће донирати. Следећи корак је проналажење центра за донације у непосредном окружењу, затим припрема одеће (мора бити чиста), паковање и њено одношење у центар. Заједнички део акције ученика је проналажење организације у коју треба однети донацију. То је прилика да ученици прикупе информације о изабраној организацији (када и ко је основао, како ради, ко су корисници, које проблеме у раду имају, шта им је највећи успех...). Може се организовати да неки активиста те организације гостује и ученицима појасни зашто је важно помагати другима и коме донирана одећа одлази. Акција се може спровести заједно са групом ученика који похађају Грађанско васпитање јер је по програму у петом разреду предвиђено спровођење активности у корист права неке особе што је компатибилно овом захтеву.

Планирање наставе и учења, као и праћење и вредновање напредовања ученика остварује се у складу са општим упутством за остваривање слободних наставних активности.

И за крај треба имати у виду да остваривање циља овог програма није само у вези са оним што ће се дешавати на часовима слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас I већ и са целокупном атмосфером у школи и друштву, вредностима које се негују, понашањима која се награђују, врлинама које се афирмишу. Према Бандуриној теорији учења по моделу, агресивност се усваја као последица посматрања агресивних модела (из блиског окружења или узора из медија, литературе, игрица) који не бивају кажњавани, не сносе сразмерне последице, или чак бивају награђени, мада је и изостанак било какве реакције само по себи позитивно поткрепљење неприхватљивог понашања. Агресивно понашање се устаљује кроз посматрање, имитирање и понављање из ситуације у ситуацију. Међутим, то исто важи и за асертивно понашање, емпатично понашање, волонтирање, сарадњу, толеранцију... а на школи и друштву је да брину да ученици имају одговарајуће узор за учење по моделу.

Назив предмета	БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ I
Циљ	Циљ програма је да се ученици кроз стицање знања, усвајање вештина, формирање ставовова и вредности мотивишу и оснаже за безбедан и одговоран боравак и кретање у природи.
Разред	Пети
Годишњи фонд часова	36

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење. Решавање проблема. Одговорно учешће у демократском друштву. Сарадња. Комуникација. Одговоран однос према здрављу. Одговоран однос према околини. Дигитална компетенција. Рад с подацима и информацијама. Естетичка компетенција.	– Аргументовано образложи смисао и значај боравка и кретања човека у природи; – Искаже интересовање за боравак и кретање у природи; – Очување природе посматра као обавезу и одговорност; – Разликује начине боравка у природи и врсте планинарских терена; – Доведе у везу правилан избор опреме са безбедношћу боравка и кретањем у природи; – Наведе принципе правилног паковања ранца; – Наведе најчешће опасности и повреде у природи, начине правилног реаговања и могућности да се опасност избегне; – Наведе препоруке Планинарског савеза Србије за безбедан боравак у планини;	ЧОВЕК И ПРИРОДА
		Човек и природа – трајна и нераскидива веза.
		Циљеви, смисао и значај боравка и кретања човека у природи.
		Природа као место учења, примене наученог и успостављања равнотеже духа и тела.
		Очување природе човекова обавеза и одговорност.
		Историја организованог планинарског покрета у свету и код нас.
		Планинарски савез Србије и планинарски клубови.
		Обележавање Међународног дана планина и Дан пешачења. Знаменити планинари.
		БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ
		Планинарски терени и објекти.
		Начини боравка у природи

	– Наведе бројеве хитне помоћи, полиције, ватрогасаца и горске службе – спасавања; – Одреди стране света помоћу компаса, звезде северњаче и сунца и оријентише се у природи користећи дигиталну опрему и информационе технологије; – Искупује позитиван став према физичкој припреми као предуслову за безбедан боравак и кретање у природи; – Наведе и опише основне технике кретања у природи; – Опише утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у природи и препозна предзнаке лепог и лошег времена; – Образложи како се у природи прави заклон од невремена; – Наведе и образложи примере правилне исхране и хидратације пре, током и након боравака и кретања у природи;	Опрема за боравак и кретање у природи. Субјективне и објективне опасности у природи, превенција и начини реаговања. Најчешће повреде у природи, прва помоћ и спасавање. Јавне службе од значаја у опасним ситуацијама. Припрема за боравак у природи. Оријентација у природи. Технике кретања. УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ Утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у планини. Предзнаци лепог и лошег времена. Прављење заклона од невремена. ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ Правилна исхрана и хидратација у припреми за боравак у природи, током боравака у природи и после напорне физичке активности. Отровне и штетне биљке у природи. Хигијена током боравака и кретања у природи. КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

	– На сликама препозна и отровне биљке из природе; – Наведе основна правила одржавања хигијене током боравка и кретања у природи; – Дискутује о одговорном и неодговорном понашању према себи, другима и природи; – Образложи значај и начине и комуникације у групи која борави и креће се у природи; – Искаже солидарност и спремност да реагује у ситуацији угрожености безбедности и здравља чланова групе; – Објасни значај планирања за боравак и кретање у природи – Наведе основне елементе дневника који се води током боравака у природи; – Доживи и забележи лепоту природе;	Одговоран однос према себи, другима и природи. Сарадња, комуникација и решавање проблема у организованој групи која борави и креће се у природи.
		ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ
		Припрема и израда плана акције. Реализација акције. Планинарски дневник. Естетски доживљај боравка и кретања у природи.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Боравак у природи и планинарење I нуди се ученицима петог и шестог разреда. Иако постоји програм истог имена за 7. и 8. разред он није наставак јер ученици могу изабрати само један од ова два програма који су по концепцији, циљу као и по садржају и исходима слични с тим да је, сразмерно узрасту ученика, Боравак у природи и планинарење II нешто захтевнији у погледу садржаја и исхода. Када га ученици изаберу програм је за њих обавезан а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Смернице за реализацију програма наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у овом упутству које је детаљније и изражава његову специфичност.

Упориште за програм налази се у чињеници да ученици овог узраста, чак и они који живе у мањим срединама, недовољно бораве у природи, да се слабо крећу, као и да се ретко у слободно време друже кроз заједничке активности које се одвијају напољу и које могу бити истовремено и едукативне и забавне. Ученици узраста од 11 до 13 година су у периоду

интензивног физичког раста и развоја када им је потребно да се крећу, да буду на чистом ваздуху и у друштву вршњака. Постоје бројне студије у свету и код нас које указују на штетно дејство претеране употребе нових технологија јер захтевају боравак у затвореном простору без физичке активности и непосредног дружења што на овом узрасту може оставити штетне последице. Из циља програма, а и саме чињенице да се он реализује у учионици са једним часом недељно, јасно је да он не замењује боравак ученика у природи али има снагу да их мотивише да то раде чешће, организовано и безбедно преко планинарских клубова којих има широм земље. Осим те мотивационе функције, програм треба да припреми, оснажи ученике за такве активности кроз стицање неких основних знања о боравку и техници кретања у природи, кроз формирање вештина које се могу развијати у условима учионице и кроз усвајање позитивних ставова и вредности према боравку у природи. Наставник може да осмисли и активности које би се реализовале као двочас, у непосредном окружењу школе (уколико је то погодно), где би ученици имали прилику да на очигледнији начин обраде неке садржаје програма нпр. упознавање са лековитим биљкама или оријентација у простору, али мора се нагласити да нису предвиђене активности где наставник води ученике у природу без лиценцираног водича. Програм ће имати најбољи ефекат ако се његови садржаји повезују са наставом обавезних предмета, ако школа ученицима понуди ваннаставне активности које га подржавају као што су организација једнодневних излета у природи са лиценцираним водичима, осмишљавање екскурзија које се реализују у природи, ако школа има стену за слободно пењање и ако успостави сарадњу са планинарским клубовима, покретом извиђача или клубовима за оријентиринг.

Као и код других слободних наставних активности, да би ученици могли да направе правилан избор у складу са својим интересовањима и да би родитељи били упознати шта се нуди, потребно је да школа припреми презентацију о садржају програма Боравак у природи планинарење I као и о начину како се он реализује.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Човек и природа; Боравак и кретање у природи; Утицај временских услова на боравак и кретање у природи; Исхрана и хигијена током боравка и кретања у природи; Кодекс боравка и кретања у природи; Организација извођења планинарских активности. За сваку тему дати су кључни појмови садржаја и очекивани исходи што су и главне смернице наставнику за реализацију програма који је тако конципиран да пружа простор и за развој више међупредметних компетенција од којих се издвајају Одговоран однос према здрављу и Одговоран однос према околини. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља програма и развој међупредметних компетенција.

При планирању часова помоћ могу бити текстови/презентације који се налазе на сајту Планинарског савеза Србије <https://pss.rs/o-savezu/komisije/komisija-za-planinarsko-obrazovanje-kro/>, њихови приручници 2. Сигуран корак и Планинарство – боравак у природи 1, затим Планинарски дневник као и други извори информација који се односе на боравак у природи и планинарење.

За остваривање програма није потребан специјализован кабинет нити сала за физичко васпитање као ни наменска дидактичка средства и уџбеници али су добродошли неки предмети који ће учинити наставу очигледнијом (нпр. компас, географске карте, ранац, планинарски штапови).

Програм треба тако реализовати да фаворизује активност ученика, повезивање школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Динамика рада се постиже комбиновањем различитих техника рада са ученицима, као што су: презентације, демонстрације, мини предавања, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у паровима и малим групама, квизови, групна анализа погледаног филма, гостовање стручњака, посете различитим дешавањима, укључивање у акције. Програм не садржи препоручени број часова по темама и кључним појмовима.

Наставник има слободу да планира своје и ученичке активности водећи рачуна да у предвиђеном фонду часова обради све теме. У суштини, иако је програм дат по темама у непосредном раду са ученицима, треба тежити интегрисаном приступу где нека активност, подстицај, садржај представља само подлогу за рад на више кључних појмова које треба међусобно повезати. Планирање слободне наставне активности мора бити у извесној мери флексибилно како би се испоштовала ученичка интересовања, а такође треба да обезбеди да се све теме програма остваре. При планирању наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којима ће ученике увести у тему или им представити кључне појмове садржаја. Подстицаји треба да буду атрактивни, примерени узрасту ученика, разноврсни (филмови, слике, приче, статистички подаци...) да покрећу на размишљање, постављање питања, тражење информација...

Програм има природну везу са обавезним предметима, пре свега са предметима Физичко и здравствено васпитање, Географија, Биологија али и са Физиком, Математиком, Информатиком и рачунарством, Техником и технологијом, Историјом, Ликовном културом. Такође, програм има корелацију са слободном наставном активношћу Вежбањем до здравља, посебно ако ученик изабере нпр. у 6. разреду ту СНА, а у 7. или 8. разреду Боравак у природи и планинарење II. Обе слободне наставне активности имају сличан концепт. То се препознаје у упутству за остваривање Вежбањем до здравља где се наводи: „Програм се природно надовезује на садржај програма предмета Физичко и здравствено васпитање и не захтева посебан простор и опрему. Увидом у исходе може се видети да је фокус програма на вежбању као вредности, стицању релевантних знања о вежбању, здрављу и исхрани, као и развоју позитивних ставова који ће допринети да ученик самостално, без присиле одраслих, бира да се храни правилно и уместо седења у затвореном простору за компјутером изађе напоље и физички буде активан са својим вршњацима”.

У раду се треба ослањати на оно што су ученици сазнали проучавајући наведене предмете али уз опрез како се не би десило да ова слободна наставна активност постане простор за проверу знања о рељефу или екологији. Лепо је да ученици знају нпр. називе планинских врхова и о томе се са њима може разговарати али то није циљ овог програма. О томе ће најбоље учити када буду кренули да се пењу на планине али до тога неће доћи ако ученици не препознају вредности боравака у природи и дружења са другим планинарима.

Наставници треба да искористе сваку прилику да у рад укључе ученичка ваншколска знања и вештине у вези њиховог боравака у природи. У групи ће увек бити ученика са различитим искуством у вези са њиховим бораваком у природи и зато треба, кад год је то могуће и погодно, искористити вршњачко подучавање. На пример, уколико у групи постоји ученик који има искуство боравака у природи као извиђач или је са родитељима планинарио или лето проводи

код бабе и деде у планинском селу, наставник може да организује активност где ће он/она водити час и поделити са другим ученицима своја искуства и размишљања о боравку и кретању у природи.

У наставку упутства за сваку тему из програма дата су појашњења за кључне појмове, смернице за рад, идеје и препоруке за подстицаје, а информације о праћењу напредовања и вредновању ученика налазе се у Општем упутству за остваривање слободних наставних активности које се може наћи на сајту [w.w.w. zuov.gov.rs.sna](http://w.w.w.zuov.gov.rs.sna)

ЧОВЕК И ПРИРОДА

Тема Човек и природа може се назвати уводном јер има функцију упознавања ученика са програмом и подстицања радозналости за даљи рад. На почетку треба представити садржај програма, затим на који начин ће се радити на часовима и шта су очекивани исходи како би ученицима био јасан циљ ове слободне наставне активности која не замењује боравак и кретање у природи већ треба да допринесе мотивисању и припреми за такве активности. У току рада на овој теми али и на свим осталим, треба континуирано наглашавати централну поруку програма а то је безбедност и одговоран однос према себи, другима и природи. То значи да треба подстицати ученичку фасцинацију бораваком и кретањем у природи али без подршке авантуризма, ризичног и неодговорног понашања било које врсте.

На који начин ће наставник започети рад на трајној и нераскидивој вези између човека и природе је његов избор али свакако су добродошли видео записи који показују разноврсност и лепоту природе на планети Земљи (нпр. неки делови из видеа (13) BEAUTIFUL PLANET | Најлепша места на Земљи – YouTube). Након гледања таквих снимака треба одвојити време за разговор о утисцима ученика, о могућим страховима од боравака у природи, дилемама уколико их имају као и о човековом односу према природи. Ученици имају довољно предзнања о еколошким проблемима те их о томе не треба пропитивати већ треба укључити неке подстицаје који ће код њих изазвати осећања (нпр. љутњу), потребу да се реагује, испољавање ставова и посматрање природе као вредности у животу човека. Као могуће подстицаје предлажемо две песме. Једна је Еколошка песма Јелене Петошевић (Yelena – Eko (official video) (youtube.com) и песма Момчила Бајагића Бајаре Овај свет се мења Ovaj svet se menja (Official lyrics video 2020) (youtube.com). Ученици могу погледати и ефектан анимиран филм MAN (Pogledajte ironiju o našem uticaju na planetu – crtani film (youtube.com). Циљ оваквих активности, где се супротстављају лепота природе и негативан утицај човека и његове индустрије на природу, јесте да се обесмисли равнодушност према овом проблему по принципу – није то проблем појединца, не може се ништа урадити и сл. и да се подржи лична одговорност и проактивност ученика у заштити природе. То ће се касније уклопити у тему Кодекс боравака и кретања у природи која захтева од сваког планинара да је својим бораваком у природи ни на који начин не угрози.

Ученицима ће свакако бити интересантан садржај који се односи на питање зашто човек иде у природу, какви су то изазови. Најбољи начин да се на то питање добије одговор јесте да се пронађе особа из окружења (наставник, родитељ, бивши ученик) која има искуство боравака у природи и планинарењу која би разговарала са ученицима на ту тему и указала да се ту не ради само о физичкој активности. За очекивати је да ће за ученике бити најатрактивнија прича о освајању високих планинских врхова као изазову и метафори човекове борбе сасамим

собом и датим околностима (природом) али наставник треба да инсистира да је сваки боравак у природи благотворан. Уместо госта планинара, као подстицај за разговор могу се користити и неки филмови (нпр. *Why do I hike | Award Winning Documentary 2020*) или текстови у којима се описују осећања планинара током боравка у природи, изазовима које су имали, зашто нису одустајали упркос тешкоћама, доживљају равнотеже духа и тела, дружења са другим планинарима. Такве текстове наставник може да нађе у књизи *Приче са планине* коју је припремио М. Ердељан.

Уз ове активности обавезно треба укључити лична искуства ученика и њихова промишљања о значају боравка у природи за човека. Наставник може да припреми мини предавање о позитивном утицају боравка у природи на све аспекте човековог живота, његово физичко и ментално здравље, квалитет друштвених веза, осећај постигнућа и самопоуздања. За те потребе може се користити презентација *Boravak u prirodi – zašto je važno* (youtube.com или *Bolji san, jak imunitet i više motivacije... Ovo su zdravstvene dobrobiti boravka u prirodi* (youtube.com). Уместо мини предавања наставник може да организује гостовање лекара, психолога који ће то стручно објаснити или може пустити филм о томе (о добробити по психичко стање људи: <https://www.youtube.com/watch?v=KFiiLTqymoU>).

Један час свакако треба одвојити за рад на природи као великој „учионици“. Ученике треба питати шта се све може научити током боравка у природи и шта се све може применити у природи од онога што је научено у школи, наравно имајући у виду који разред похађају.

Након ових садржаја и активности ученици треба да се упознају са историјатом планинарског покрета у свету и код нас, како данас функционише Планинарски савез Србије и планинарски клубови, како се обележавају Међународни дан планина 11. децембар и Дан пешачења. Уз презентацију о садашњим активностима планинарских клубова може се приложити кратки филм о клубу који је најближи месту одакле су ученици као што је нпр. видео снимак *Planinarski Klub Leskovca – HISAR 04.08.2024.* (youtube.com). Ученике треба упутити да истажују како би дошли до следећих података. Прво планинско друштво основано је у Лондону 1857. (www.alpine-club.org.uk) и било је елитистичко (намењено члановима повлашћених друштвених слојева). Њихов мото је био Где ти је воља ту ти је пут. Корени планинарског покрета у Србији зачети су у Свилајнцу 1875. године и везују се за Јулија Драшкоција, апотекара и наставника гимназије у Свилајнцу (више детаља о томе може се наћи у монографији *Планинарство у општини Свилајнац, Слободана Васића*). Прва планинарска организација основана је 1901. године као Српско планинско друштво. Планинарски савез Србије основан је 1948. године. Планинарски савез данас окупља 198 планинарских клубова/друштава широм Србије са више од 21000 чланова, има више од 300 лиценцираних водича и Горску службу спасавања са 250 обучених спасилаца. Ученике треба упутити да посете сајт Планинарског савеза Србије (*Planinarski savez Srbije | PSS | Republika Srbija*) и открију које све податке садржи од актуелних вести, календара догађаја до информација о планинарским теренима и објектима. Уз овај садржај свакако треба придодати и представљање Међународног дана планина који се обележава 11. децембра и Дан пешачења који није фиксиран већ се за сваку годину одређује. Како планинарски клубови увек имају добру понуду активности за Дан пешачења наставник може да предложи ученицима и њиховим родитељима да се укључе и да „осете“ нешто од онога што ће у оквиру овог програма проучавати.

Рад на теми се завршава представљањем знаменитих планинара. Они могу бити и страни и домаћи али са интересантном биографијом. И овај сегмент се може поверити ученицима али не мора увек бити израда презентација, може да се уради и као кратки играказ или у форми интервјуа где би један ученик био новинар а други би глумио познатог планинара. Наставник ће направити избор знаменитих планинара а као идеју предлажемо лик и дело Јосифа Панчића (лекар који је волео природу и биљке а сам је рекао да је преокрет у његовом животу донело пењање на планину Ртањ) и Јована Цвијића (географ који је највише боравио на планинама источне Србије) који су до својих највећих научних достигнућа дошли зато што су били заљубљеници у природу и пуно времена су проводили у природи. За реализацију овог сегмента прве теме ученици могу да потраже помоћ од наставника биологије и географије и да са њима заједнички дођу до што више података о овим знаменитим планинарима.

Ученике ће вероватно интересовати и биографије планинара који су освајали највише врхове планина широм света као и о опасности којима су били изложени. Наставник може да тражи од ученика да наведу које особине су ти људи морали имати да би постигли такве резултате. Циљ је да дођу до тога да се ради о људима који су били предузимљиви, истрајни, доследни, одговорни, солидарни, сарадљиви јер се такви подухвати не могу остварити смаостално. Активност треба завршити са оним што је и мото програма: Одговоран однос према себи, другима и природи. За ученике које посебно интересује освајање највиших врхова планина наставнике може да препоручи неки од бројних филмова који ће код куће погледати и касније на часу поделити утиске (нпр. Silent Hiking The Himalayas for 16 days (youtube.com)).

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Као увод у тему ученици могу погледати слике или снимке боравака људи у природи којима се као у претходној теми наглашава лепота природе, хармонија човека и природе (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=XRupA2nyEpQ>). Међутим, ова тема је корак даље јер треба да обезбеди ученицима конкретна знања за безбедан боравак и кретање у природи. На почетку ученици треба да се упознају са врстама планинарских терена и објеката. То може бити само на информативном нивоу уз коришћење одговарајућих фотографија. Планинарски терени су: маркиране планинарске стазе, уређена пењалишта, полигони за планинарску оријентацију, адреналин паркови. Планинарске стазе се према намени деле на: пешачке стазе у природи, планинарске стазе, трансверзале/обилазнице, стазе за планински бициклизам и стазе за посебне намене. Планинарски путеви и стазе се по дужини деле на путеве и стазе краћег трајања (1–3 дана), средњег трајања (3–7 дана) и дугог трајања (дуже од 7 дана). По захтевности стазе могу бити лаке (није потребна помоћ руку, довољно су широке и добро уређене, препоручује се коришћење пешачких штапова), захтевне (понекад је потребна помоћ руку), врло захтевне (већа разлика у надморској висини, неопходно помагање рукама а коришћење шлема и друге заштитне опреме је обавезно). Према опремљености разликујемо осигуране планинарске путеве и осигуране пењачке путеве (виа ферата). Планинарски објекти су: планинарски домови, планинарске куће, планинарска склоништа, бивак, планинарски центар за обуку и усавршавање и планинарски камп.

У наставку је потребно представити различите начине вишедневног боравака у природи као што су: камповање, боравак у чврстим објектима, биваковање. То је прилика да наставник провери каква искуства ученици имају са бораваком у природи, односно да ли су некад камповали или били у неком планинарском објекту, да ли имају искуство у подизању шатора.

Уколико има услова, наставник може у школском дворишту да организује да ученици уз његове инструкције сами подигну шатор, а затим га сруше и правилно спакују.

За безбедан боравак и кретање у природи један од предуслова је адекватан избор опреме. Она може бити врло различита у зависности која је активност у питању, колико дуго се борави у природи, које је годишње доба и друго. За увођење ученика у овај кључни појам теме може се искористити активност где ученици треба да замисле да се спремају за дводневни излет у оквиру ког ће се пењати на оближњу, нижу планину, почетак је септембра и спаваће једну ноћ под шаторима. Ученици се деле у мале групе од по 3–4 члана и имају задатак да напишу списак опреме које треба понети како би били безбедни на излету. За тај задатак имају 10–15 минута.

Наставник чита списак сваке групе и идентификује групу која је не само највише важних делова опреме навела (шатор, врећа за спавање, вода) него и која је мислила на важне ситнице као што су ханзапласт, крема за заштиту од сунца или комараца, термос, лампа, качкет/капа, шибице/упаљач и сл. Такође, треба скренути пажњу и на опрему која се нашла на списку а која је непотребна, неадекватна или планирана у неадекватној количини за боравак и кретање у природи.

Након те активности наставник треба да каже ученицима нешто више о опреми за боравак и кретање у природи фокусирајући се на избор одеће и обуће. Потребно је да уз излагање наставник припреми одговарајуће фотографије опреме. Наставник може да ученицима поставља питања којима ће их подстаћи да сами закључе о чему треба водити рачуна при том избору. Циљ је да заједнички дођу до тога да обућа мора бити удобна, стабилна, да „дише“, а да одећа треба да обезбеди човеку да остане сув (заштита од спољашње и унутрашње влаге), да одржи топлотну равнотежу тела (од хладноће не штити дебела одећа већ ваздух између више слојева одеће), да заштити од сунца, ветра, да обезбеди лакоћу покрета. Ученици треба да се упознају са изразом активни веш и да радећи у паровима уз помоћ мобилних телефона истраже од ког материјала се прави (полиамид, полиестер) и које карактеристике има (пријања уз тело, растегљив је, не упија зној, лак је, брзо се суши, лако се одржава, штити од прегрејавања). Причу треба зачинити још неким детаљима као што су нпр. да хеланке нису добар избор за боравак у природи иако ученице воле да их носе јер не штите од трновите вегетације и ако је хладно не греју, а ако је топло ознојиће се, затим да гумене чизме нису добар избор иако штите од кише али не „дишу“ и ноге се зноје, а поред тога не пријањају на подлогу па се особа која их носи може лако оклизнути. Причу о одећи и обући треба тако водити да ученици схвате да погрешан избор одеће и обуће може да направи проблем особи током боравка и кретања у природи као што су прегрејавање, смрзавање, квашење, прављење жуљева, повреде скочног зглова итд. Међутим, треба водити рачуна да се код ученика не створи погрешан утисак да је за боравак и кретање у природи неопходна куповина специјалне опреме, посебно оне скупе. Ученици треба да схвате да је фокус на функционалности а не на брендовима. Неки комади вишенаменске одеће или опреме могу се пронаћи у већини домаћинстава или се могу прилагодити за планинарење.

Као природан наставак рада на овој теми наставник осмишљава активности које се односе на избор и употребу ранца у коме се носе ствари неопходне за боравак и кретање у природи. Код избора ранца битна је његова величина, облик и какав је систем каишева. Капацитет ранчева за планинарење се мери у литрима. Опрема која се пакује у ранац се не мери у литрима и зато за почетнике, који први пут купују ранац, представља тешкоћу овај начин мерења капацитета

ранца и може да их збуни. Идеални ранац за једнодневнo планинарење је онај од око 35 литара. Ако се иде на краће туре, као што је преподневнo пешачење по планини довољно је понети ранац од 15–20 литара. Већ када се ради о вишедневном планинарењу, када је потребно преноћити, ранац би требало да је капацитета између 35 и 60 литара. Уколико постоји могућност наставник може донети у учионицу ранчеве различитих величина али ће сасвим добро послужити и слике ранаца како би ученицима имали визуелно јаснију представу о разликама између њих. О избору ранца ученици могу да погледају неки од видео снимака као што је нпр. *Kako izabrati ranac za hajking, putovanje ili trčanje?* #planinarenje #backpack (youtube.com) у трајању од 10.53 минута.

Осим избора величине ранца важно је и како се он пакује. То је добра прилика да се са ученицима поприча ко и како пакује ствари у њиховој породици када се негде путује. Да ли неко од родитеља има навику да прави списак, да ли се пакују самостално или их родитељи пакују, да ли претерују са количином ствари која се носи и сл. Затим наставник указује да је најбољи начин да се започне са паковањем тако што ће се направите списак свих ствари које треба понети а затим све ствари са списка треба поставити на једно место како би се размислило да ли је ту све што је потребно или има и непотребних ствари. Често у првом прављењу списка уврстимо и оне ствари које нам нису неопходне. Затим ученике треба упознати са основним принципима паковања ранца. Пакују се ствари према тежини и по учесталости употребе. Једна од кључних ствари за паковање је да се предмети групишу по тежини. Ствари које су теже се стављају у део ранца који је ближи кичми како би се оптимизовао терет који се носи у ранцу. У дно ранца се стављају крупне ствари, или оне ствари које нису тако често потребне или ствари које се користе за паузу. То могу бити кабаница, простирка, пресвлака и сл. На врху ранца се пакују оне ствари које се чешће употребљавају. У помоћне џепове се стављају потрепштине и ситнице које се често употребљавају или које су хитно потребне (папирнате и влажне марамице, вода, телефон). Било би добро да наставник припреми један ранац и одређен број ствари за паковање како би демонстрирао правилан начин паковања и омогућио ученицима да сами то испробају. Уместо тога ученици могу између два часа да погледају снимак о томе у трајању од 7.48 минута (*Kako spakovati veliki ranac?* (youtube.com) а затим да о томе разговарају. Такође, може им се понудити да погледају видео запис *Ovo NE RADITE NIKADA – Najcesce Greske kada Nosimo Ranac* (youtube.com) у трајању од 6.48 минута и да о томе продискутују или нешто друго пригодно што изабере наставник. Такође, може се реализовати радионица Паковање планинараског ранца чији је сценарио дат у приручнику Планинарство – боравак у природи 1 (стр. 132).

Уколико наставник процени да је потребно и да има времена, он може да организује гледање филма у трајању од 3 минута *Pribor za preživljavanje u prirodi (survival kit)* у коме ће ученици имати прилику да виде како у јако мали ранац може да стане пуно значајних ствари за боравак и кретање у природи. Након гледања филма обавезно дати ученицима прилику да размене своје утиске.

Следећи сегмент рада на овој теми предвиђа да се ученици упознају са објективним и субјективним опасностима боравак и кретања у природи, начину како се у таквим ситуацијама реагује и како се човек може унапред заштити од њих. За увођење у ове кључне појмове наставник може да тражи од ученика да сами наведу неке опасности за које мисле да прете људима током боравак и кретања у природи. Ученичке одговоре може писати на табли и

груписати их у објективне и субјективне, а затим их допунити како би слика о опасностима била комплетна. Објективне опасности настају под утицајем природних појава, животињског и биљног света као што су опасности од саме конфигурације терена, временских услова, надморске висине или присуства опасних животиња и биљака, а субјективне настају под утицајем човека и његових поступака. На пример, са ученицима треба продискутовати које су то животиње које се могу срести током боравка у природи у нашој земљи и како треба реаговати (различити глодари, змије, пухови, дивокозе док је сусрет са вуковима, медведима, лисицама доста редак). За појашњење опасности у природи наставник може користити делове књиге 2. Сигуран корак који се на то односе и треба да укаже ученицима да ће у наставку рада на програму своје знање о томе допунити кад буду обрађиване теме о временским условима и исхрани у природи. У наведеној књизи налази се и сет питања за проверу знања ученика о објективним и субјективним опасностима у природи.

Рад на овим важним кључним појмовима треба тако водити да се укаже да се субјективне и објективне опасности често здружено појављују али се оне могу предупредити добром припремом, планирањем, правилним избором активности и опреме, правилним понашањем у групи и организацијом. То се нарочито односи на почетнике који немају искуство боравка и кретања у природи. Зато ученике треба упознати са основним препорукама Планинарског савеза Србије (ПСС) које су дате у 10 тачака.

1. У планину не крећите сами. Група треба да броји најмање три члана.
2. Испланирајте своју активност.
3. Уколико први пут идете у тај рејон или на ту планинску стазу, контактирајте локално планинарско друштво.
4. Проверите временску прогнозу.
5. Понесите довољно воде и хране за целодневну активност и нешто у резерви што ћете само „прошетати у ранцу”.
6. Понесите комплет за пружање прве помоћи у складу са својим знањем у пружању прве помоћи.
7. Понесите чеону лампу.
8. Обавестите некога од пријатеља/родбине о својим плановима и активностима, помените им планирану путању.
9. Напуните телефон пре поласка на активност и штедите батерију.
10. Меморишите број Горске службе спасавања – 062-464-646.

Након ових препорука логично се надовезује рад на упознавању са најчешћим повредама у природи као што су жуљеви, посекотине, сунчанице, промрзлине, топлотни удар, угануће скочног зглоба, алергијске реакције, уједи инсеката. Наравно, рад на повредама треба да буде у контексту како их избећи и како реаговати кад се десе.

На то се надовезује упознавање ученика са основним подацима о пружању прве помоћи и спасавању повређених особа у природи. Од ученика се не очекује да буду оспособљени за

пружање прве помоћи али треба да буду упознати са основним принципима и посебно са тим шта никако не треба радити као и кога треба позвати у помоћ, а ту се мисли на јавне службе од значаја у опасним ситуацијама као што су хитна помоћ, ватрогасци, полиција, горска служба спасавања. Ученици треба да знају на које бројеве телефона могу добити ове службе.

У раду на опасностима и повредама у природи могу се користити искуства људи који су пуно боравили и кретали се у природи. Као што је већ препоручено, наставник може да позове неког искусног планинара да на једном часу буде гост и да ученицима исприча неке своје доживљаје на ту тему и да одговара на њихова питања.

Рад на овој теми мора да обухвати и активности чији је циљ да укажу ученицима да није довољно обући патике, ставити ранац на леђа и кренути у природу већ је за све, а посебно за почетнике, важна припрема. Она може бити на нивоу прикупљања информација (колико је дуга стаза, колика је висинска разлика, да ли дуж стазе има извора воде, каква је подлога по којој се хода, каква је временска прогноза), што је важно али није довољно. Потребна је и физичка припрема (вожња бицикла, трчање, теретана, пливање) која је потребна за унапређење моторике, снаге и издржљивости, координације, равнотеже и флексибилности. Међутим, потребна је извесна и психичка припрема, посебно за почетнике који не познају довољно како ће изгледати активности у природи и шта се од њих очекује. И на, крају, мада не мање важно, потребна је припрема да се особа оснажи за функционисање у групи. Јако је опасно уколико појединац непланирано и неконтролисано почне да се издваја из групе, да се понаша имајућу виду само своје тренутне потребе и интересе (нпр. да направи селфи на некој литици, убере цвет или крене неком другом стазом јер мисли да је туда ближе). Такође, себичност, одсуство толеранције и солидарности према другим члановима групе, као и непоштовање одлука вође неприхватљиво је, угрожава безбедност и одражава се негативно на атмосферу целе групе. Зато је дато право водичу да уколико процени да нека особа није физички и психички припремљена или није адекватно опремљена, може је искључити из групе и конкретне активности у природи.

У оквиру ове теме која је по броју кључних појмова најбогатија, последњи сегмент предвиђа да се обраде садржаји који се односе на кретање у природи. Међутим, пре него што се крене са представљањем карактеристика различитих техника кретања неопходно је обрадити како се оријентишемо у природи. Са ученицима треба вежбати одређивање стране света помоћу компаса и других показатеља (Часовника и Сунца, звезде Северњаче, Месеца, маховине, година на дрвету). Свакако са ученицима треба обрадити и употребу система ГПС навигације, прикупљања и обраде података на конкретним примерима.

У контексту овог садржаја један час се може посветити представљању планинарске оријентације и оријентиринга који се могу практиковати и као такмичарски спорт и као рекреација. Циљ је да се уз помоћ карте и компаса (без осталих помагала), крећући се непознатим тереном, пронађу све контролне тачке уцртане на карти и да се дође до циља што пре. У сваком тренутку учесници оријентиринга морају знати где се налазе и на основу свог знања и искуства у читању карте треба да доносе одлуке о томе којим правцем ће се кретати како би најбрже обишли целу стазу и пронашли све контролне тачке. Некад треба донети одлуку у складу са народном пословицом која каже Преко прече – наоколо ближе, када је брже ако се брдо обиђе, него ако се иде преко њега. Такве и много компликованије одлуке се траже од учесника оријентиринга и у томе је посебан изазов било да је у питању такмичење

или само рекреација. Оријентиринг није скуп спорт, не захтева много физичке снаге и може се практиковати појединачно, групно, породично и то од основношколског узраста до старости и током целе године. Било би добро да наставник набави неку од посебно направљених карата за оријентиринг (израђују се по међународним стандардима ИСОМ) како би ученици видели како оне изгледају. Постоје посебно обучени стручњаци који врше израду оваквих карата. За област Београда и околине има преко 30 карата (Калемегдан Ада Циганлија, Кошутњак, Топчидерски парк, Хајд Парк, Ташмајдан, Липовичка шума, Авала, Јајинци, Бабе – Златара), а израђене су и за терене на Фрушкој Гори, Златибору, Тари, Копаонику, Дивчибарама, у околини Смед. Паланке, Смедерева, Параћина, Крушевца. Уколико постоје могућности било би добро да у школи гостује особа која се бави планинарском оријентацијом или оријентирингом и која је спремна да пренесе своја искуства, одговара на питања ученика и мотивише их да се укључе у такмичења.

На крају обраде друге теме потребно је обрадити технике кретања у природи. То је важан садржај јер се кретање одвија на врло различитим теренима (стрмина, блато, снег, лед, сипар, камењар, вода, вегетација) и у различитим условима (високе или ниске температуре, смањена видљивост/мрак, ветар, велика надморска висина). С обзиром да се програм остварује у условима учионице, ученици ће се о томе упознати на теоријском нивоу. Наравно, прави ефекат наученог може се очекивати тек у практичној примени, онда када ученици буду боравили у природи и били у прилици да се крећу у природи, односно када на личном искуству буду „осетили“ оно што им је наставник говорио. У оквиру техника кретања ученици треба да се упознају и са појмовима брзина кретања, кретање маркираном стазом, паузе у кретању, техника пешачења, мимоилажење, растојање, техника дисања, кретање различитим теренима, прелазак водених токова, кретање кроз насељено место, употреба штапова за ходање, техника пењања, техника ходања по снегу. За потребе објашњавања ових појмова наставник може да користи одговарајуће слике, цртеже, снимке (може их наћи у приручницима 2. Сигурни корак, Планинарство – боравак у природи 1. и материјалу за основну планинарску обуку).

Уколико процени да је потребно и да се логично надовезује на претходне садржаје наставник може упутити ученике да код куће погледају снимак о употреби штапова при планинарењу у трајању од 23:36 минута (Опрема за planinarenje – štapovi ([youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=...)) и да на часу о томе разговарају. Уместо целог снимка наставник може да прикаже ученицима скраћену верзију.

На крају рада на теми може се анализирати како ради једна од апликација на мобилном телефону (нпр. Педометар која броји кораке) које су намењене мерењу пређеног растојања а наставник може припремити информације колико корака је оптимално направити у односу на узраст. Затим се ученици могу упутити да до следећег часа, сваки дан, воде евиденцију колико су корака направили или колико су растојање препешачили и да процене да ли је то права мера за њихов узраст или је то премало/превише. Ова активност се може проширити и на родитеље, наравно на оне који то прихвате, да у том истом периоду такође евидентирају дневни број корака и процене да ли имају потребу за додатним кретањем. Након тога, наставник може да организује да на часу ученици заједнички и уз његову помоћ припреме сет препорука за родитеље који се недовољно крећу у који би уградили све што су до тада научили у оквиру овог програма.

Ученицима је свакако јасно да је боравак у природи блиско повезан са временским условима и да је важно поседовати што тачније информације о надолazeћем времену. Међутим, рад на овој теми треба тако водити да се избегну два екстрема од којих се један односи на схватање да се у природу иде само кад су идеални временски услови јер то није тачно и други да се иде у природу у свим временским условима, што такође није прихватљиво из безбедносних разлога (подсетити ученике да под објективним опасностима у природи спадају и оне од временских услова). Ученицима треба да буде јасно да се боравак у природи може одвијати у различитим временским условима (киша, ветар, снег, сунце), да се временске прилике могу у кратком временском периоду променити, да не постоје 100% тачне дугорочне временске прогнозе али да се са добром опремом и континуираним праћењем предзнака времена може обезбедити безбедан боравак у природи. Ту се може направити веза са садржајем из теме Боравак и кретање у природи који се односи на паковање ранца где је обавезни садржај увек непромочива јакна.

На почетку рада на овој теми ученици треба да се упознају са метеоролошким елементима (сунчево зрачење, температура ваздуха, ваздушни притисак, влажност ваздуха, брзина и смер ветра, падавине) и метеоролошким појавама (муње, поларна светлост, хало, дуга, фатаморгана) и њиховим утицајем на боравак и кретање у природи. Информације о томе, као и сет питања за проверу знања, наставник може да нађе у књигама 2. Сигуран корак и Планинарство – боравак у природи 1.

Такође, потребно је пажљиво прорадити садржај који се односи на знаке лепог и лошег времена. Неке од знакова ученици ће свакако знати па их треба питати да их сами формулишу (нпр. брзо кретање облака, појава магле, „црни“ облаци, ведро небо). Њихове одговоре наставник треба да допуни још неким показатељима као што су ваздушни притисак, температура, врста облака али и интересантним, мање познатим, као што су да деформација трага на небу од авиона може да укаже у ком правцу се крећу ваздушне масе на великој висини или шта значи јако руменило на небу при заласку сунца.

У оквиру ове теме налази се још један кључни појам који је индиректно повезан са временским условима. У питању је прављење заклона од невремена. Наставник ће ученицима дати основне принципе прављења заклона и који је алат потребан за то а затим може приказати неки од снимака који то илуструју (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=5NgFSbtVB1o&t=18s>). Уколико има услова то знање се може проверити у конкретној ситуацији тако што ће се реализовати двочас у непосредној околини школе (нпр. оближњој шумици, већем парку) уз опрез наставника како ученици користе неопходни алат. Овај садржај има директну везу са садржајима предмета Техника и технологија па два наставника могу да осмисле заједничку активност.

ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Исхрана и хигијена су издвојене као тема јер су важне за безбедан боравак и кретање у природи, иако су могле бити и кључни појмови у оквиру садржаја који се односе на опасности у природи (субјективне опасности), на опрему (паковање хране и воде) и на припрему за боравак у природи.

Правилна исхрана и хидратација треба да обезбеде да тело има довољно енергије да издржи напоре кретања у природи, док неправилна исхрана може довести до исцрпљености, дехидрације и других здравствених проблема. Са ученицима треба разговарати о исхрани пре, током и након кретања у природи јер се у свакој фази могу направити грешке.

У оквиру Биологије и Физичког и здравственог васпитања ученици су учили о угљеним хидратима, протеинима и мастима тако да у оквиру овог програма треба то знање повезати са бораваком и кретањем у природи. На почетку наставник може о томе да да неке основне информације. За ученике је довољно да знају да су угљени хидрати главни извор енергије за наше тело и да су врло важни за одржавање издржљивости. Они се у телу брзо разлажу у шећере и лако се користе као извор енергије за мишиће. Једноставни угљени хидрати, попут шећера, брзо се апсорбују у телу и добри су за краткотрајне енергетске потребе, али су сложени угљени хидрати које налазимо у интегралном хлебу, житарицама и поврћу, пожељнији јер се спорије разлажу у телу и пружају дуготрајну енергију. Беланчевине или протеини су кључни за изградњу и одржавање мишићне масе током дуготрајних напора. Протеинска храна такође може помоћи у одржавању ситости током планинарења. Протеини се спорије разлажу у телу од угљених хидрата, што значи да осећај ситости траје дуже након узимања протеинског оброка. За масти треба да знају да нису пожељне јер су спор извор енергије и за њихово варење треба више кисеоника. Уз информације о исхрани обавезно указати на значај доброг хидрирања за напоре у току кретања природом. Ако планинар пије воду тек кад је жедан то значи да касни за потребама свог организма у условима појачаног напора. Недовољан унос течности може довести до дехидрације, која може изазвати бројне здравствене проблеме, укључујући умор, главобољу, вртоглавицу, мучнину, и грчеве у мишићима. Правило је да се пије мало по мало континуирано током појачаног напора. У следећем кораку наставник дели ученике у мале групе које треба да замисле да иду на једнодневни излет у трајању од 8 сати током којих ће се попети на одређену планинину нпр. 1000 m надморске висине (изабрати неку оближњу која је ученицима позната). Свака група има задатак да напише шта од хране и пића и у којим количинама је оптимално да се понесе на излет. Уз тај предлог група треба да да кратко појашњење зашто су направили такав избор. У току рада могу користити мобилне телефоне и консултовати наставника. Када свака група представи своје предлоге, наставник модерира дискусију и даје завршни коментар у коме указује на оно што су ученици добро предложили и на оно што нису добра решења. Сви они који су предвидели да у ранцу буду сендвичи од црног хлеба, сир, јогурт, шунка, насецкан краставац и паприка, црна чоколада, енергетске плочице, поморанџа, јабука, лешник, орах, семе бундеве, суве урме, шљиве или кајсије и наравно флаша воде направили су добар избор. Наставник заокружује ову причу наводећи да и храну и воду треба узимати више пута по мало током напора, да оброк пре кретања у природу треба да буде лаган и ако може 2 сата раније, као и да организам после напора не треба одмах оптерећивати претераним уносом хране. Уколико има времена и интересовања наставник може ученицима да пусти филм (What happens to your body at the top of Mount Everest – Andrew Lovering) о још једној „храни“ за планинаре који освајају највише планинске врхове а то је кисеоник. То се може допунити информацијама шта они једу и пију током тих дугих експедиција.

У оквиру ове теме потребно је са ученицима прорадити и кључне појмове који се односе на проналажење воде за пиће, јестиве и лековите намирнице из природе као и на отровне и штетне биљке. Током боравака у природи, посебно када се човек пење на веће надморске

висине које су му мање познате биће у прилици да се сусретне са биљкама које не познаје, које су му атрактивне и интересантне с тим да неке од њих могу бити јестиве, неке лековите а неке врло опасне чак и ако се само додирну. Од ученика се не очекује да овладају разликовањем јестивих, лековитих и опасних биљака, да знају њихова имена, где расту и сл. У оквиру овог програма довољно је да сазнају да оне постоје, да виде слике неких од њих и да изграде став да ништа од биљака не дирају, посебно не конзумирају а да претходно не консултују искусније планинаре. Проблем са биљкама је што оне могу бити и корисне и штетне за људе, на пример, шумске јагоде имају диван укус и јестиве су међутим, ако су их пре брања напали глодари могу бити преносници болести. Гљиве у природи могу бити и јестиве и отровне а чак и искусне особе могу се преварити у њиховом разликовању. Коприва се може користити у исхрани јер је здрава али она може да опече особу која је бере ако нема рукавице. Неке биљке су опасне не само што су отровне већ што имају бодље, неке испуштају мирисе који опијају. У раду са ученицима најбоље је задржати се на лековитим биљкама као што су мајчина душица, боквица, камилица, кантарион, глог. Наставник треба да припреми слике ових биљака.

Што се тиче хигијене ученицима треба предочити да је важна лична хигијена током боравка и кретања у природи као и хигијена током боравка у планинарским објектима. Прибор за личну хигијену намењен за планинарење мора бити прилагођен редукованим условима комфора у шатору или планинарском дому, могућности паковања у ранац, а понекад и ограниченој количини воде. Наставник може поделити ученике у групе и дати им задатак да сачине списак комплета за хигијену који ће појединац и група понети на камповање.

КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Ова тема је дата издвојено иако се њени садржаји кроз цео програм прожимају у складу са наведеном централном поруком безбедно и одговорно према себи, другима и природи. Наставник ће изабрати како ће реализовати тему. Није толико битно да ли ће то радити континуирано уз друге садржаје или ће јој посветити посебне часове или ће због важности радити и континуирано и у оквиру ове теме али је важно да ученици схвате да боравак у природи и планирање треба да се одвијају у складу са неким правилима чије су основне вредности људски живот, хуманост, међусобно уважавање, одговорност, солидарност, екологија и одрживи развој.

Са ученицима треба прорадити следећа правила понашања: она која се тичу понашања појединца према групи и водичу, она која се односи на понашање појединца према природи и трећа која се тичу коришћења планинарских објеката.

За прву групу важно је да ученици схвате да појединац приступа излету на личну одговорност, потврђује да испуњава здравствене и психофизичке услове за сигурно учествовање на излету и прихвата план излета. Затим, прихвата и поштује водича, следи његова упутства и настоји да својим захтевима не омета друге учеснике излета и остварење циља излета. Поштује одлуке водича чак и када се са њима не слаже. Кретање и одабир планинарских стаза су у компетентности водича, који задржава право промене плана и стазе према процени на терену. Водич пре поласка на излет може проверити опрему свих учесника излета и ако неко нема опрему у складу са захтевима излета или делује физички или психички неспреман, водич може таквој особи ускратити да учествује на излету. Темпо хода прилагођава се најслабијем

члану групе, али без непотребног застајкивања слабијих, док најбржи требају стрпљиво прилагодити свој темпо брзини кретања групе и бити спремни помоћи слабијима. Уколико је потребно главни водич може, на основу личне процене, раздвојити учеснике на групу бржих и групу споријих учесника. При сусретима на уским планинским стазама спретнији, јачи и млађи планинари се склањају и пропуштају слабије и старије. У заједничким акцијама снажнији преузимају напорније задатке. Удаљеност између планинара треба увек бити таква да се чланови групе могу међусобно видети и чути. Основно правило је да нема самовољног удаљавања од групе, а уколико то неко и уради онда водич не сноси одговорност за последице. И наравно, важно правило које је део културе међусобног опхођења је да се планинари у планини међусобно увек поздрављају иако се не познају.

Другу групу чине правила о којима је већ било речи у претходним темама. Сада је прилика да се то обједини и додају још неки подаци. За праве љубитеље природе и планинарења незамисливо је све оно што би на било који начин угрозило природу и њен животињски и биљни свет. Наставник може од ученика да тражи да наведу нека понашања која не би требало чинити у природи и нека која су добродошла. Када ученици изнесу своје одговоре наставник их може допунити следећим информацијама. На планинским стазама, одмориштима и врховима се не оставља никакво смеће, амбалажа, већ се носи са собом до места где је предвиђено да се баци. Чак и кад постоје на стази канте не треба их затрпавати смећем јер је неизвесно колико се често празне. Уколико се успут угледа неко смеће треба га покупити и понети. Цвеће не треба брати, животиње се не узнемиравају а воде се не загађују. У природи се не прави бука (не слуша се гласна музика, не пева се и не говори гласно, не користе се електронски уређаји који су бучни) јер она може сметати другим учесницима излета али и неким животињама нпр. птицама. Хођајући планинским стазама, у оквиру својих могућности треба уклањати камење које се одронило као и гране које су пале на стазе. Ватра се ложи само тамо где је дозвољено и обавезно се пре одласка пажљиво угаси.

Трећа група правила се тиче коришћења планинарских објеката. Ученицима треба да буде јасно да не постоји посебна служба која се бави чишћењем и одржавањем тих објеката јер то нису хотели већ је то одговорност сваког планинара. Ту важи правило остави како си затекао.

ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ

Након рада на свим претходним темама неопходно је са ученицима проћи и кроз све фазе организације и реализације планинарских активности. Тиме се заокружује програм чији је циљ мотивисање ученика да више времена проводе у природи, да се учлане у неки планинарски клуб и крену у планинарске активности на безбедан и одговоран начин.

На почетку ученике треба упознати да постоје различите врсте акција (такмичења, једнодневне и вишедневне планинарске спортско-рекреативне акције, тематске акције, планинарске високогорске акције, планинарске експедиције, акције за младе, планинарске акције намењене осетљивим групама и инвалидним лицима) и било би добро да наставник сваку од њих илуструје конкретним примером, односно описом како оне изгледају.

У следећем кораку ученицима треба објаснити да је начин организације и реализације ових акција регулисан Правилником о безбедном извођењу планинарских активности и другим документима Планинарског савеза Србије и да је суштина оваквог решења обезбеђивање безбедности и уколико дође до неких проблема утврђивање чија је то одговорност. Ово је

важан сегмент рада на програму који треба да обезбеди да ученици схвате да се у природу не иде неприпремљено, неорганизовано и неопремљено.

У књизи 2. Сигурни корак налази се списак од 10 ставки које чине један програм акције и са ученицима треба заједнички проћи кроз све фазе припреме и реализације програма једне акције. Уколико постоји могућност било би добро да локални планинарски клубови обезбеде за ученике по примерак планинарског дневника како би имали увид како он изгледа и чему служи. Такође, и приручник Планинарство – боравак у природи 1 садржи део који се односи на припрему планинарске акције (124 стр).

Иако у оквиру овог програма није предвиђено да ученици са наставником бораве у природи у току школске године, биће пуно прилика када ће они боравити у природи (свакодневни живот, школске екскурзије/излети, породична летовања/зимовања) и било би добро подстицати их да својим мобилним телефонима фотографишу природу. Од тако насталих фотографија и пратећег текста на крају школске године може се направити изложба у којој би ученици показали шта су научили у оквиру овог програма. На пример, изложба би могла да има 3 сегмента. Један би се односио на информације зашто је за човека добро да борави у природи и да планинари, други би садржао податке о локалном планинарском клубу и његовим активностима, а трећи би могле бити фотографије природе које су ученици направили. Независно од изложбе, било би добро да школа обезбеди мањи простор у коме би се током целе школске године објављивале актуелне информације у вези са активностима локалног планинарског клуба или клубова ако их има више које би ученици који похађају ову СНА ажурирали.

Како је један од исхода програма да ученици покажу интересовање за боравак у природи и планинарење било би пожељно да постану чланови најближег планинарског клуба. Зато током целокупног рада на садржају ове слободне наставне активности треба правити везу са планинарским клубовима и њиховим активностима и чланством.

На крају школске године наставник треба да направи рекапитулацију садржаја који су обрађивани и може да да ученицима неку врсту теста којим би проверио степен усвојености знања али и развијености правилних ставова према боравку и кретању у природи. Наравно, идеално би било завршити рад на овој СНА излетом чији би програм кореспондирао са обрађеним темама и који би пружио могућност примене наученог. Овакав излет реализовао би се након завршетка школске године, у организацији најближег планинарског клуба, уз сагласност родитеља који се такође могу придружити излету.

ПРИЛОГ 2

Назив БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ I

Циљ програма је да се ученици кроз стицање знања, усвајање вештина, формирање ставовова и вредности мотивишу и оснаже за безбедан и одговоран боравак и кретање у природи.

Разред Пети или шести

Годишњи фонд часова 36 часова

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење. Решавање проблема. Одговорно учешће у демократском друштву. Сарадња. Комуникација. Одговоран однос према здрављу. Одговоран однос према околини. Дигитална компетенција. Рад с подацима и информацијама. Естетичка компетенција.	– Аргументовано образложи смисао и значај боравка и кретања човека у природи; – Искаже интересовање за боравак и кретање у природи; – Очување природе посматра као обавезу и одговорност; – Разликује начине боравка у природи и врсте планинарских терена; – Доведе у везу правилан избор опреме са безбедношћу боравка и кретањем у природи; – Наведе принципе правилног паковања ранца; – Наведе најчешће опасности и повреде у природи, начине правилног реаговања и могућности да се опасност избегне; – Наведе препоруке Планинарског савеза Србије за безбедан боравак у планини;	ЧОВЕК И ПРИРОДА
		Човек и природа – трајна и нераскидива веза.
		Циљеви, смисао и значај боравка и кретања човека у природи.
		Природа као место учења, примене наученог и успостављања равнотеже духа и тела.
		Очување природе човекова обавеза и одговорност.
		Историја организованог планинарског покрета у свету и код нас.
		Планинарски савез Србије и планинарски клубови.
		Обележавање Међународног дана планина и Дан пешачења. Знаменити планинари.
		БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ
		Планинарски терени и објекти. Начини боравка у природи

	– Наведе бројеве хитне помоћи, полиције, ватрогасаца и горске службе спасавања; – Одреди стране света помоћу компаса, звезде северњаче и сунца и оријентише се у природи користећи дигиталну опрему и информационе технологије; – Искупује позитиван став према физичкој припреми као предуслову за безбедан боравак и кретање у природи; – Наведе и опише основне технике кретања у природи; – Опише утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у природи и препозна предзнаке лепог и лошег времена; – Образложи како се у природи прави заклон од невремена; – Наведе и образложи примере правилне исхране и хидратације пре, током и након боравка и кретања у природи; – На сликама препозна и отровне биљке из природе; – Наведе основна правила одржавања хигијене током боравка и кретања у природи; – Дискутује о одговорном и неодговорном понашању према себи, другима и природи; – Образложи значај и начине и комуникације у групи која борави и креће се у природи;	Опрема за боравак и кретање у природи. Субјективне и објективне опасности у природи, превенција и начини реаговања. Најчешће повреде у природи, прва помоћ и спасавање. Јавне службе од значаја у опасним ситуацијама. Припрема за боравак у природи. Оријентација у природи. Технике кретања. УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ Утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у планини. Предзнаци лепог и лошег времена. Прављење заклона од невремена. ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ Правилна исхрана и хидратација у припреми за боравак у природи, током боравка у природи и после напорне физичке активности. Отровне и штетне биљке у природи. Хигијена током боравка и кретања у природи.

	– Искаже солидарност и спремност да реагује у ситуацији угрожености безбедности и здравља чланова групе; – Објасни значај планирања за боравак и кретање у природи – Наведите основне елементе дневника који се води током боравака у природи; – Доживи и забележи лепоту природе;	КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ
		Одговоран однос према себи, другима и природи. Сарадња, комуникација и решавање проблема у организованој групи која борави и креће се у природи.
		ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ
		Припрема и израда плана акције. Реализација акције. Планинарски дневник. Естетски доживљај боравак и кретања у природи.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Боравак у природи и планинарење I нуди се ученицима петог и шестог разреда. Иако постоји програм истог имена за 7. и 8. разред он није наставак јер ученици могу изабрати само један од ова два програма који су по концепцији, циљу као и по садржају и исходима слични с тим да је, сразмерно узрасту ученика, Боравак у природи и планинарење II нешто захтевнији у погледу садржаја и исхода. Када га ученици изаберу програм је за њих обавезан а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Смернице за реализацију програма наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у овом упутству које је детаљније и изражава његову специфичност.

Упориште за програм налази се у чињеници да ученици овог узраста, чак и они који живе у мањим срединама, недовољно бораве у природи, да се слабо крећу, као и да се ретко у слободно време друже кроз заједничке активности које се одвијају напољу и које могу бити истовремено и едукативне и забавне. Ученици узраста од 11 до 13 година су у периоду интензивног физичког раста и развоја када им је потребно да се крећу, да буду на чистом ваздуху и у друштву вршњака. Постоје бројне студије у свету и код нас које указују на штетно дејство претеране употребе нових технологија јер захтевају боравак у затвореном простору без физичке активности и непосредног дружења што на овом узрасту може оставити штетне последице. Из циља програма, а и саме чињенице да се он реализује у учионици са једним часом недељно, јасно је да он не замењује боравак ученика у природи али има снагу да их мотивише да то раде чешће, организовано и безбедно преко планинарских клубова којих има широм земље. Осим те мотивационе функције, програм треба да припреми, оснажи ученике за такве активности кроз стицање неких основних знања о боравак и техници кретања у

природи, кроз формирање вештина које се могу развијати у условима учионице и кроз усвајање позитивних ставова и вредности према бораваку у природи. Наставник може да осмисли и активности које би се реализовале као двочас, у непосредном окружењу школе (уколико је то погодно), где би ученици имали прилику да на очигледнији начин обраде неке садржаје програма нпр. упознавање са лековитим биљкама или оријентација у простору, али мора се нагласити да нису предвиђене активности где наставник води ученике у природу без лиценцираног водича. Програм ће имати најбољи ефекат ако се његови садржаји повезују са наставом обавезних предмета, ако школа ученицима понуди ваннаставне активности које га подржавају као што су организација једнодневних излета у природи са лиценцираним водичима, осмишљавање екскурзија које се реализују у природи, ако школа има стену за слободно пењање и ако успостави сарадњу са планинарским клубовима, покретом извиђача или клубовима за оријентиринг.

Као и код других слободних наставних активности, да би ученици могли да направе правилан избор у складу са својим интересовањима и да би родитељи били упознати шта се нуди, потребно је да школа припреми презентацију о садржају програма Боравак у природи планинарење I као и о начину како се он реализује.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Човек и природа; Боравак и кретање у природи; Утицај временских услова на боравак и кретање у природи; Исхрана и хигијена током боравака и кретања у природи; Кодекс боравака и кретања у природи; Организација извођења планинарских активности. За сваку тему дати су кључни појмови садржаја и очекивани исходи што су и главне смернице наставнику за реализацију програма који је тако конципиран да пружа простор и за развој више међупредметних компетенција од којих се издвајају Одговоран однос према здрављу и Одговоран однос према околини. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља програма и развој међупредметних компетенција.

При планирању часова помоћ могу бити текстови/презентације који се налазе на сајту Планинарског савеза Србије <https://pss.rs/o-savezu/komisije/komisija-za-planinarsko-obrazovanje-kro/>, њихови приручници 2. Сигуран корак и Планинарство – боравак у природи 1, затим Планинарски дневник као и други извори информација који се односе на боравак у природи и планинарење.

За остваривање програма није потребан специјализован кабинет нити сала за физичко васпитање као ни наменска дидактичка средства и уџбеници али су добродошли неки предмети који ће учинити наставу очигледнијом (нпр. компас, географске карте, ранац, планинарски штапови).

Програм треба тако реализовати да фаворизује активност ученика, повезивање школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Динамика рада се постиже комбиновањем различитих техника рада са ученицима, као што су: презентације, демонстрације, мини предавања, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у паровима и малим групама, квизови, групна анализа погледаног филма, гостовање стручњака, посете различитим дешавањима, укључивање у акције. Програм не садржи препоручени број часова по темама и кључним појмовима.

Наставник има слободу да планира своје и ученичке активности водећи рачуна да у предвиђеном фонду часова обради све теме. У суштини, иако је програм дат по темама у непосредном раду са ученицима, треба тежити интегрисаном приступу где нека активност, подстицај, садржај представља само подлогу за рад на више кључних појмова које треба међусобно повезати. Планирање слободне наставне активности мора бити у извесној мери флексибилно како би се испоштовала ученичка интересовања, а такође треба да обезбеди да се све теме програма остваре. При планирању наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којима ће ученике увести у тему или им представити кључне појмове садржаја. Подстицаји треба да буду атрактивни, примерени узрасту ученика, разноврсни (филмови, слике, приче, статистички подаци...) да покрећу на размишљање, постављање питања, тражење информација...

Програм има природну везу са обавезним предметима, пре свега са предметима Физичко и здравствено васпитање, Географија, Биологија али и са Физиком, Математиком, Информатиком и рачунарством, Техником и технологијом, Историјом, Ликовном културом. Такође, програм има корелацију са слободном наставном активношћу Вежбањем до здравља, посебно ако ученик изабере нпр. у 6. разреду ту СНА, а у 7. или 8. разреду Боравак у природи и планинарење II. Обе слободне наставне активности имају сличан концепт. То се препознаје у упутству за остваривање Вежбањем до здравља где се наводи: „Програм се природно надовезује на садржај програма предмета Физичко и здравствено васпитање и не захтева посебан простор и опрему. Увидом у исходе може се видети да је фокус програма на вежбању као вредности, стицању релевантних знања о вежбању, здрављу и исхрани, као и развоју позитивних ставова који ће допринети да ученик самостално, без присиле одраслих, бира да се храни правилно и уместо седења у затвореном простору за компјутером изађе напоље и физички буде активан са својим вршњацима”.

У раду се треба ослањати на оно што су ученици сазнали проучавајући наведене предмете али уз опрез како се не би десило да ова слободна наставна активност постане простор за проверу знања о рељефу или екологији. Лепо је да ученици знају нпр. називе планинских врхова и о томе се са њима може разговарати али то није циљ овог програма. О томе ће најбоље учити када буду кренули да се пењу на планине али до тога неће доћи ако ученици не препознају вредности боравака у природи и дружења са другим планинарима.

Наставници треба да искористе сваку прилику да у рад укључе ученичка ваншколска знања и вештине у вези њиховог боравака у природи. У групи ће увек бити ученика са различитим искуством у вези са њиховим бораваком у природи и зато треба, кад год је то могуће и погодно, искористити вршњачко подучавање. На пример, уколико у групи постоји ученик који има искуство боравака у природи као извиђач или је са родитељима планинарио или лето проводи код бабе и деде у планинском селу, наставник може да организује активност где ће он/она водити час и поделити са другим ученицима своја искуства и размишљања о бораваку и кретању у природи.

У наставку упутства за сваку тему из програма дата су појашњења за кључне појмове, смернице за рад, идеје и препоруке за подстицаје, а информације о праћењу напредовања и вредновању ученика налазе се у Општем упутству за остваривање слободних наставних активности које се може наћи на сајту w.w.w. zuov.gov.rs.sna

Тема Човек и природа може се назвати уводном јер има функцију упознавања ученика са програмом и подстицања радозналости за даљи рад. На почетку треба представити садржај програма, затим на који начин ће се радити на часовима и шта су очекивани исходи како би ученицима био јасан циљ ове слободне наставне активности која не замењује боравак и кретање у природи већ треба да допринесе мотивисању и припреми за такве активности. У току рада на овој теми али и на свим осталим, треба континуирано наглашавати централну поруку програма а то је безбедност и одговоран однос према себи, другима и природи. То значи да треба подстицати ученичку фасцинацију бораваком и кретањем у природи али без подршке авантуризма, ризичног и неодговорног понашања било које врсте.

На који начин ће наставник започети рад на трајној и нераскидивој вези између човека и природе је његов избор али свакако су добродошли видео записи који показују разноврсност и лепоту природе на планети Земљи (нпр. неки делови из видеа (13) BEAUTIFUL PLANET | Најлепша места на Земљи – YouTube). Након гледања таквих снимака треба одвојити време за разговор о утисцима ученика, о могућим страховима од боравка у природи, дилемама уколико их имају као и о човековом односу према природи. Ученици имају довољно предзнања о еколошким проблемима те их о томе не треба пропитивати већ треба укључити неке подстицаје који ће код њих изазвати осећања (нпр. љутњу), потребу да се реагује, испољавање ставова и посматрање природе као вредности у животу човека. Као могуће подстицаје предлажемо две песме. Једна је Еколошка песма Јелене Петошевић (Yelena – Еко (official video) (youtube.com) и песма Момчила Бајагића Бајаре Овај свет се мења Ovaj svet se menja (Official lyrics video 2020) (youtube.com). Ученици могу погледати и ефектан анимирани филм MAN (Pogledajte ironiju o našem uticaju na planetu – crtani film (youtube.com). Циљ оваквих активности, где се супротстављају лепота природе и негативан утицај човека и његове индустрије на природу, јесте да се обесмисли равнодушност према овом проблему по принципу – није то проблем појединца, не може се ништа урадити и сл. и да се подржи лична одговорност и проактивност ученика у заштити природе. То ће се касније уклопити у тему Кодекс боравак и кретања у природи која захтева од сваког планинара да је својим бораваком у природи ни на који начин не угрози.

Ученицима ће свакако бити интересантан садржај који се односи на питање зашто човек иде у природу, какви су то изазови. Најбољи начин да се на то питање добије одговор јесте да се пронађе особа из окружења (наставник, родитељ, бивши ученик) која има искуство боравак у природи и планинарењу која би разговарала са ученицима на ту тему и указала да се ту не ради само о физичкој активности. За очекивати је да ће за ученике бити најатрактивнија прича о освајању високих планинских врхова као изазову и метафори човекове борбе сасамим собом и датим околностима (природом) али наставник треба да инсистира да је сваки боравак у природи благотворан. Уместо госта планинара, као подстицај за разговор могу се користити и неки филмови (нпр. Why do I hike | Award Winning Documentary 2020) или текстови у којима се описују осећања планинара током боравак у природи, изазовима које су имали, зашто нису одустајали упркос тешкоћама, доживљају равнотеже духа и тела, дружења са другим планинарима. Такве текстове наставник може да нађе у књизи Приче са планине коју је припремио М. Ердџан.

Уз ове активности обавезно треба укључити лична искуства ученика и њихова промишљања о значају боравка у природи за човека. Наставник може да припреми мини предавање о позитивном утицају боравка у природи на све аспекте човековог живота, његово физичко и ментално здравље, квалитет друштвених веза, осећај постигнућа и самопоуздања. За те потребе може се користити презентација *Boravak u prirodi – zašto je važno* (youtube.com или *Bolji san, jak imunitet i više motivacije...* Ovo su zdravstvene dobrobiti boravka u prirodi (youtube.com). Уместо мини предавања наставник може да организује гостовање лекара, психолога који ће то стручно објаснити или може пустити филм о томе (о добробити по психичко стање људи: <https://www.youtube.com/watch?v=KFiiLTqymoU>).

Један час свакако треба одвојити за рад на природи као великој „учионици“. Ученике треба питати шта се све може научити током боравка у природи и шта се све може применити у природи од онога што је научено у школи, наравно имајући у виду који разред похађају.

Након ових садржаја и активности ученици треба да се упознају са историјатом планинарског покрета у свету и код нас, како данас функционише Планинарски савез Србије и планинарски клубови, како се обележавају Међународни дан планина 11. децембар и Дан пешачења. Уз презентацију о садашњим активностима планинарских клубова може се приложити кратки филм о клубу који је најближи месту одакле су ученици као што је нпр. видео снимак *Planinarski Klub Leskovca – HISAR 04.08.2024.* (youtube.com). Ученике треба упутити да истажују како би дошли до следећих података. Прво планинско друштво основано је у Лондону 1857. (www.alpine-club.org.uk) и било је елитистичко (намењено члановима повлашћених друштвених слојева). Њихов мото је био Где ти је воља ту ти је пут. Корени планинарског покрета у Србији зачети су у Свилајнцу 1875. године и везују се за Јулија Драшкоција, апотекара и наставника гимназије у Свилајнцу (више детаља о томе може се наћи у монографији *Планинарство у општини Свилајнац, Слободана Васића*). Прва планинска организација основана је 1901. године као Српско планинско друштво. Планинарски савез Србије основан је 1948. године. Планинарски савез данас окупља 198 планинарских клубова/друштава широм Србије са више од 21000 чланова, има више од 300 лиценцираних водича и Горску службу спасавања са 250 обучених спасилаца. Ученике треба упутити да посете сајт Планинарског савеза Србије (*Planinarski savez Srbije | PSS | Republika Srbija*) и открију које све податке садржи од актуелних вести, календара догађаја до информација о планинарским теренима и објектима. Уз овај садржај свакако треба придодати и представљање Међународног дана планина који се обележава 11. децембра и Дан пешачења који није фиксиран већ се за сваку годину одређује. Како планинарски клубови увек имају добру понуду активности за Дан пешачења наставник може да предложи ученицима и њиховим родитељима да се укључе и да „осете“ нешто од онога што ће у оквиру овог програма проучавати.

Рад на теми се завршава представљањем знаменитих планинара. Они могу бити и страни и домаћи али са интересантном биографијом. И овај сегмент се може поверити ученицима али не мора увек бити израда презентација, може да се уради и као кратки играказ или у форми интервјуа где би један ученик био новинар а други би глумио познатог планинара. Наставник ће направити избор знаменитих планинара а као идеју предлажемо лик и дело Јосифа Панчића (лекар који је волео природу и биљке а сам је рекао да је преокрет у његовом животу донело пењање на планину Ртањ) и Јована Цвијића (географ који је највише боравио на

планинама источне Србије) који су до својих највећих научних достигнућа дошли зато што су били заљубљеници у природу и пуно времена су проводили у природи. За реализацију овог сегмента прве теме ученици могу да потраже помоћ од наставника биологије и географије и да са њима заједнички дођу до што више података о овим знаменитим планинарима.

Ученике ће вероватно интересовати и биографије планинара који су освајали највише врхове планина широм света као и о опасности којима су били изложени. Наставник може да тражи од ученика да наведу које особине су ти људи морали имати да би постигли такве резултате. Циљ је да дођу до тога да се ради о људима који су били предузимљиви, истрајни, доследни, одговорни, солидарни, сарадљиви јер се такви подухвати не могу остварити смаостално. Активност треба завршити са оним што је и мото програма: Одговоран однос према себи, другима и природи. За ученике које посебно интересује освајање највиших врхова планина наставнике може да препоручи неки од бројних филмова који ће код куће погледати и касније на часу поделити утиске (нпр. Silent Hiking The Himalayas for 16 days (youtube.com)).

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Као увод у тему ученици могу погледати слике или снимке боравка људи у природи којима се као у претходној теми наглашава лепота природе, хармонија човека и природе (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=XRupA2nyEpQ>). Међутим, ова тема је корак даље јер треба да обезбеди ученицима конкретна знања за безбедан боравак и кретање у природи. На почетку ученици треба да се упознају са врстама планинарских терена и објеката. То може бити само на информативном нивоу уз коришћење одговарајућих фотографија. Планинарски терени су: маркиране планинарске стазе, уређена пењалишта, полигони за планинарску оријентацију, адреналин паркови. Планинарске стазе се према намени деле на: пешачке стазе у природи, планинарске стазе, трансверзале/обилазнице, стазе за планински бициклизам и стазе за посебне намене. Планинарски путеви и стазе се по дужини деле на путеве и стазе краћег трајања (1–3 дана), средњег трајања (3–7 дана) и дугог трајања (дуже од 7 дана). По захтевности стазе могу бити лаке (није потребна помоћ руку, довољно су широке и добро уређене, препоручује се коришћење пешачких штапова), захтевне (понекад је потребна помоћ руку), врло захтевне (већа разлика у надморској висини, неопходно помагање рукама а коришћење шлема и друге заштитне опреме је обавезно). Према опремљености разликујемо осигуране планинарске путеве и осигуране пењачке путеве (виа ферата). Планинарски објекти су: планинарски домови, планинарске куће, планинарска склоништа, бивак, планинарски центар за обуку и усавршавање и планинарски камп.

У наставку је потребно представити различите начине вишедневног боравка у природи као што су: камповање, боравак у чврстим објектима, биваковање. То је прилика да наставник провери каква искуства ученици имају са боравком у природи, односно да ли су некад камповали или били у неком планинарском објекту, да ли имају искуство у подизању шатора. Уколико има услова, наставник може у школском дворишту да организује да ученици уз његове инструкције сами подигну шатор, а затим га сруше и правилно спакују.

За безбедан боравак и кретање у природи један од предуслова је адекватан избор опреме. Она може бити врло различита у зависности која је активност у питању, колико дуго се борави у природи, које је годишње доба и друго. За увођење ученика у овај кључни појам теме може се искористити активност где ученици треба да замисле да се спремају за дводневни излет у

оквиру ког ће се пењати на оближњу, нижу планину, почетак је септембра и спаваће једну ноћ под шаторима. Ученици се деле у мале групе од по 3–4 члана и имају задатак да напишу списак опреме које треба понети како би били безбедни на излету. За тај задатак имају 10–15 минута.

Наставник чита списак сваке групе и идентификује групу која је не само највише важних делова опреме навела (шатор, врећа за спавање, вода) него и која је мислила на важне ситнице као што су ханзапласт, крема за заштиту од сунца или комараца, термос, лампа, качкет/капа, шибице/упаљач и сл. Такође, треба скренути пажњу и на опрему која се нашла на списку а која је непотребна, неадекватна или планирана у неадекватној количини за боравак и кретање у природи.

Након те активности наставник треба да каже ученицима нешто више о опреми за боравак и кретање у природи фокусирајући се на избор одеће и обуће. Потребно је да уз излагање наставник припреми одговарајуће фотографије опреме. Наставник може да ученицима поставља питања којима ће их подстаћи да сами закључе о чему треба водити рачуна при том избору. Циљ је да заједнички дођу до тога да обућа мора бити удобна, стабилна, да „дише“, а да одећа треба да обезбеди човеку да остане сув (заштита од спољашње и унутрашње влаге), да одржи топлотну равнотежу тела (од хладноће не штити дебела одећа већ ваздух између више слојева одеће), да заштити од сунца, ветра, да обезбеди лакоћу покрета. Ученици треба да се упознају са изразом активни веш и да радећи у паровима уз помоћ мобилних телефона истраже од ког материјала се прави (полиамид, полиестер) и које карактеристике има (пријања уз тело, растегљив је, не упија зној, лак је, брзо се суши, лако се одржава, штити од прегрејавања). Причу треба зачинити још неким детаљима као што су нпр. да хеланке нису добар избор за боравак у природи иако ученице воле да их носе јер не штите од трновите вегетације и ако је хладно не греју, а ако је топло ознојиће се, затим да гумене чизме нису добар избор иако штите од кише али не „дишу“ и ноге се зноје, а поред тога не пријањају на подлогу па се особа која их носи може лако оклизнути. Причу о одећи и обући треба тако водити да ученици схвате да погрешан избор одеће и обуће може да направи проблем особи током боравака и кретања у природи као што су прегрејавање, смрзавање, квашење, прављење жуљева, повреде скочног зглова итд. Међутим, треба водити рачуна да се код ученика не створи погрешан утисак да је за боравак и кретање у природи неопходна куповина специјалне опреме, посебно оне скупе. Ученици треба да схвате да је фокус на функционалности а не на брендovima. Неки комади вишенамenske одеће или опреме могу се пронаћи у већини домаћинстава или се могу прилагодити за планинарење.

Као природан наставак рада на овој теми наставник осмишљава активности које се односе на избор и употребу ранца у коме се носе ствари неопходне за боравак и кретање у природи. Код избора ранца битна је његова величина, облик и какав је систем каишева. Капацитет ранчева за планинарење се мери у литрима. Опрема која се пакује у ранац се не мери у литрима и зато за почетнике, који први пут купују ранац, представља тешкоћу овај начин мерења капацитета ранца и може да их збунује. Идеални ранац за једнодневном планинарење је онај од око 35 литара. Ако се иде на краће туре, као што је преподневном пешачење по планини довољно је понети ранац од 15–20 литара. Већ када се ради о вишедневном планинарењу, када је потребно преноћити, ранац би требало да је капацитета између 35 и 60 литара. Уколико постоји могућност наставник може донети у учионицу ранчеве различитих величина али ће сасвим добро послужити и слике ранца како би ученицима имали визуелно јаснију представу

о разликама између њих. О избору ранца ученици могу да погледају неки од видео снимака као што је нпр. *Kako izabrati ranac za hajking, putovanje ili trčanje? #planinarenje #backpack* (youtube.com) у трајању од 10.53 минута.

Осим избора величине ранца важно је и како се он пакује. То је добра прилика да се са ученицима поприча ко и како пакује ствари у њиховој породици када се негде путује. Да ли неко од родитеља има навику да прави списак, да ли се пакују самостално или их родитељи пакују, да ли претерују са количином ствари која се носи и сл. Затим наставник указује да је најбољи начин да се започне са паковањем тако што ће се направите списак свих ствари које треба понети а затим све ствари са списка треба поставити на једно место како би се размислило да ли је ту све што је потребно или има и непотребних ствари. Често у првом прављењу списка уврстимо и оне ствари које нам нису неопходне. Затим ученике треба упознати са основним принципима паковања ранца. Пакују се ствари према тежини и по учесталости употребе. Једна од кључних ствари за паковање је да се предмети групишу по тежини. Ствари које су теже се стављају у део ранца који је ближи кичми како би се оптимизовао терет који се носи у ранцу. У дно ранца се стављају крупне ствари, или оне ствари које нису тако често потребне или ствари које се користе за паузу. То могу бити кабаница, простирка, пресвлака и сл. На врху ранца се пакују оне ствари које се чешће употребљавају. У помоћне џепове се стављају потрештине и ситнице које се често употребљавају или које су хитно потребне (папирнате и влажне марамице, вода, телефон). Било би добро да наставник припреми један ранац и одређен број ствари за паковање како би демонстрирао правилан начин паковања и омогућио ученицима да сами то испробају. Уместо тога ученици могу између два часа да погледају снимак о томе у трајању од 7.48 минута (*Kako spakovati veliki ranac?* (youtube.com)) а затим да о томе разговарају. Такође, може им се понудити да погледају видео запис *Ovo NE RADITE NIKADA – Najcesce Greske kada Nosimo Ranac* (youtube.com) у трајању од 6.48 минута и да о томе продискутују или нешто друго пригодно што изабере наставник. Такође, може се реализовати радионица Паковање планинараског ранца чији је сценарио дат у приручнику Планинарство – боравак у природи 1 (стр. 132).

Уколико наставник процени да је потребно и да има времена, он може да организује гледање филма у трајању од 3 минута *Pribor za preživljavanje u prirodi (survival kit)* у коме ће ученици имати прилику да виде како у јако мали ранац може да стане пуно значајних ствари за боравак и кретање у природи. Након гледања филма обавезно дати ученицима прилику да размене своје утиске.

Следећи сегмент рада на овој теми предвиђа да се ученици упознају са објективним и субјективним опасностима боравака и кретања у природи, начину како се у таквим ситуацијама реагује и како се човек може унапред заштити од њих. За увођење у ове кључне појмове наставник може да тражи од ученика да сами наведу неке опасности за које мисле да прете људима током боравака и кретања у природи. Ученичке одговоре може писати на табли и груписати их у објективне и субјективне, а затим их допунити како би слика о опасностима била комплетна. Објективне опасности настају под утицајем природних појава, животињског и биљног света као што су опасности од саме конфигурације терена, временских услова, надморске висине или присуства опасних животиња и биљака, а субјективне настају под утицајем човека и његових поступака. На пример, са ученицима треба продискутовати које су то животиње које се могу срести током боравака у природи у нашој земљи и како треба

реаговати (различити глодари, змије, пухови, дивокозе док је сусрет са вуковима, медведима, лисицама доста редак). За појашњење опасности у природи наставник може користити делове књиге 2. Сигуран корак који се на то односе и треба да укаже ученицима да ће у наставку рада на програму своје знање о томе допунити кад буду обрађиване теме о временским условима и исхрани у природи. У наведеној књизи налази се и сет питања за проверу знања ученика о објективним и субјективним опасностима у природи.

Рад на овим важним кључним појмовима треба тако водити да се укаже да се субјективне и објективне опасности често здружено појављују али се оне могу предупредити добром припремом, планирањем, правилним избором активности и опреме, правилним понашањем у групи и организацијом. То се нарочито односи на почетнике који немају искуство боравка и кретања у природи. Зато ученике треба упознати са основним препорукама Планинарског савеза Србије (ПСС) које су дате у 10 тачака.

1. У планину не крећите сами. Група треба да броји најмање три члана.
2. Испланирајте своју активност.
3. Уколико први пут идете у тај рејон или на ту планинску стазу, контактирајте локално планинарско друштво.
4. Проверите временску прогнозу.
5. Понесите довољно воде и хране за целодневну активност и нешто у резерви што ћете само „прошетати у ранцу“.
6. Понесите комплет за пружање прве помоћи у складу са својим знањем у пружању прве помоћи.
7. Понесите чеону лампу.
8. Обавестите некога од пријатеља/родбине о својим плановима и активностима, помените им планирану путању.
9. Напуните телефон пре поласка на активност и штедите батерију.
10. Меморишите број Горске службе спасавања – 062-464-646.

Након ових препорука логично се надовезује рад на упознавању са најчешћим повредама у природи као што су жуљеви, посекотине, сунчанице, промрзлине, топлотни удар, угануће скочног зглоба, алергијске реакције, уједи инсеката. Наравно, рад на повредама треба да буде у контексту како их избећи и како реаговати кад се десе.

На то се надовезује упознавање ученика са основним подацима о пружању прве помоћи и спасавању повређених особа у природи. Од ученика се не очекује да буду оспособљени за пружање прве помоћи али треба да буду упознати са основним принципима и посебно са тим шта никако не треба радити као и кога треба позвати у помоћ, а ту се мисли на јавне службе од значаја у опасним ситуацијама као што су хитна помоћ, ватрогасци, полиција, горска служба спасавања. Ученици треба да знају на које бројеве телефона могу добити ове службе.

У раду на опасностима и повредама у природи могу се користити искуства људи који су пуно боравили и кретали се у природи. Као што је већ препоручено, наставник може да позове

неког искусног планинара да на једном часу буде гост и да ученицима исприча неке своје доживљаје на ту тему и да одговара на њихова питања.

Рад на овој теми мора да обухвати и активности чији је циљ да укажу ученицима да није довољно обући патике, ставити ранац на леђа и кренути у природу већ је за све, а посебно за почетнике, важна припрема. Она може бити на нивоу прикупљања информација (колико је дуга стаза, колика је висинска разлика, да ли дуж стазе има извора воде, каква је подлога по којој се хода, каква је временска прогноза), што је важно али није довољно. Потребна је и физичка припрема (вожња бицикла, трчање, теретана, пливање) која је потребна за унапређење моторике, снаге и издржљивости, координације, равнотеже и флексибилности. Међутим, потребна је извесна и психичка припрема, посебно за почетнике који не познају довољно како ће изгледати активности у природи и шта се од њих очекује. И на, крају, мада не мање важно, потребна је припрема да се особа оснажи за функционисање у групи. Јако је опасно уколико појединац непланирано и неконтролисано почне да се издваја из групе, да се понаша имајућу виду само своје тренутне потребе и интересе (нпр. да направи селфи на некој литици, убере цвет или крене неком другом стазом јер мисли да је туда ближе). Такође, себичност, одсуство толеранције и солидарности према другим члановима групе, као и непоштовање одлука вође неприхватљиво је, угрожава безбедност и одражава се негативно на атмосферу целе групе. Зато је дато право водичу да уколико процени да нека особа није физички и психички припремљена или није адекватно опремљена, може је искључити из групе и конкретне активности у природи.

У оквиру ове теме која је по броју кључних појмова најбогатија, последњи сегмент предвиђа да се обраде садржаји који се односе на кретање у природи. Међутим, пре него што се крене са представљањем карактеристика различитих техника кретања неопходно је обрадити како се оријентишемо у природи. Са ученицима треба вежбати одређивање стране света помоћу компаса и других показатеља (Часовника и Сунца, звезде Северњаче, Месеца, маховине, година на дрвету). Свакако са ученицима треба обрадити и употребу система ГПС навигације, прикупљања и обраде података на конкретним примерима.

У контексту овог садржаја један час се може посветити представљању планинарске оријентације и оријентиринга који се могу практиковати и као такмичарски спорт и као рекреација. Циљ је да се уз помоћ карте и компаса (без осталих помагала), крећући се непознатим тереном, пронађу све контролне тачке уцртане на карти и да се дође до циља што пре. У сваком тренутку учесници оријентиринга морају знати где се налазе и на основу свог знања и искуства у читању карте треба да доносе одлуке о томе којим правцем ће се кретати како би најбрже обишли целу стазу и пронашли све контролне тачке. Некад треба донети одлуку у складу са народном пословицом која каже Преко прече – наоколо ближе, када је брже ако се брдо обиђе, него ако се иде преко њега. Такве и много компликованије одлуке се траже од учесника оријентиринга и у томе је посебан изазов било да је у питању такмичење или само рекреација. Оријентиринг није скуп спорт, не захтева много физичке снаге и може се практиковати појединачно, групно, породично и то од основношколског узраста до старости и током целе године. Било би добро да наставник набави неку од посебно направљених карата за оријентиринг (израђују се по међународним стандардима ИСОМ) како би ученици видели како оне изгледају. Постоје посебно обучени стручњаци који врше израду оваквих карата. За област Београда и околине има преко 30 карата (Калемегдан Ада Циганлија,

Кошутњак, Топчидерски парк, Хајд Парк, Ташмајдан, Липовичка шума, Авала, Јајинци, Бабе – Златара), а израђене су и за терене на Фрушкој Гори, Златибору, Тари, Копаонику, Дивчибарама, у околини Смед.Паланке, Смедерева, Параћина, Крушевца. Уколико постоје могућности било би добро да у школи гостује особа која се бави планинарском оријентацијом или оријентирингом и која је спремна да пренесе своја искуства, одговара на питања ученика и мотивише их да се укључе у такмичења.

На крају обраде друге теме потребно је обрадити технике кретања у природи. То је важан садржај јер се кретање одвија на врло различитим теренима (стрмина, блато, снег, лед, сипар, камењар, вода, вегетација) и у различитим условима (високе или ниске температуре, смањена видљивост/мрак, ветар, велика надморска висина). С обзиром да се програм остварује у условима учионице, ученици ће се о томе упознати на теоријском нивоу. Наравно, прави ефекат наученог може се очекивати тек у практичној примени, онда када ученици буду боравили у природи и били у прилици да се крећу у природи, односно када на личном искуству буду „осетили“ оно што им је наставник говорио. У оквиру техника кретања ученици треба да се упознају и са појмовима брзина кретања, кретање маркираном стазом, паузе у кретању, техника пешачења, мимоилажење, растојање, техника дисања, кретање различитим теренима, прелазак водених токова, кретање кроз насељено место, употреба штапова за ходање, техника пењања, техника ходања по снегу. За потребе објашњавања ових појмова наставник може да користи одговарајуће слике, цртеже, снимке (може их наћи у приручницима 2. Сигурни корак, Планинарство – боравак у природи 1. и материјалу за основну планинарску обуку).

Уколико процени да је потребно и да се логично надовезује на претходне садржаје наставник може упутити ученике да код куће погледају снимак о употреби штапова при планинарењу у трајању од 23.36 минута (Опрема за planinarenje – štapovi (youtube.com) и да на часу о томе разговарају. Уместо целог снимка наставник може да прикаже ученицима скраћену верзију.

На крају рада на теми може се анализирати како ради једна од апликација на мобилном телефону (нпр. Педометар која броји кораке) које су намењене мерењу пређеног растојања а наставник може припремити информације колико корака је оптимално направити у односу на узраст. Затим се ученици могу упутити да до следећег часа, сваки дан, воде евиденцију колико су корака направили или колико су растојање препешачили и да процене да ли је то права мера за њихов узраст или је то премало/превише. Ова активност се може проширити и на родитеље, наравно на оне који то прихвате, да у том истом периоду такође евидентирају дневни број корака и процене да ли имају потребу за додатним кретањем. Након тога, наставник може да организује да на часу ученици заједнички и уз његову помоћ припреме сет препорука за родитеље који се недовољно крећу у који би уградили све што су до тада научили у оквиру овог програма.

УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Ученицима је свакако јасно да је боравак у природи блиско повезан са временским условима и да је важно поседовати што тачније информације о надолazeћем времену. Међутим, рад на овој теми треба тако водити да се избегну два екстрема од којих се један односи на схватање да се у природу иде само кад су идеални временски услови јер то није тачно и други да се иде у природу у свим временским условима, што такође није прихватљиво из безбедносних

разлога (подсетити ученике да под објективним опасностима у природи спадају и оне од временских услова). Ученицима треба да буде јасно да се боравак у природи може одвијати у различитим временским условима (киша, ветар, снег, сунце), да се временске прилике могу у кратком временском периоду променити, да не постоје 100% тачне дугорочне временске прогнозе али да се са добром опремом и континуираним праћењем предзнака времена може обезбедити безбедан боравак у природи. Ту се може направити веза са садржајем из теме Боравак и кретање у природи који се односи на паковање ранца где је обавезни садржај увек непромочива јакна.

На почетку рада на овој теми ученици треба да се упознају са метеоролошким елементима (сунчево зрачење, температура ваздуха, ваздушни притисак, влажност ваздуха, брзина и смер ветра, падавине) и метеоролошким појавама (муње, поларна светлост, хало, дуга, фатаморгана) и њиховим утицајем на боравак и кретање у природи. Информације о томе, као и сет питања за проверу знања, наставник може да нађе у књигама 2. Сигуран корак и Планинарство – боравак у природи 1.

Такође, потребно је пажљиво прорадити садржај који се односи на знаке лепог и лошег времена. Неке од знакова ученици ће свакако знати па их треба питати да их сами формулишу (нпр. брзо кретање облака, појава магле, „црни“ облаци, ведро небо). Њихове одговоре наставник треба да допуни још неким показатељима као што су ваздушни притисак, температура, врста облака али и интересантним, мање познатим, као што су да деформација трага на небу од авиона може да укаже у ком правцу се крећу ваздушне масе на великој висини или шта значи јако руменило на небу при заласку сунца.

У оквиру ове теме налази се још један кључни појам који је индиректно повезан са временским условима. У питању је прављење заклона од невремена. Наставник ће ученицима дати основне принципе прављења заклона и који је алат потребан за то а затим може приказати неки од снимака који то илуструју (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=5NgFSbtVB1o&t=18s>). Уколико има услова то знање се може проверити у конкретnoj ситуацији тако што ће се реализовати двочас у непосредној околини школе (нпр. оближњој шумици, већем парку) уз опрез наставника како ученици користе неопходни алат. Овај садржај има директну везу са садржајима предмета Техника и технологија па два наставника могу да осмисле заједничку активност.

ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Исхрана и хигијена су издвојене као тема јер су важне за безбедан боравак и кретање у природи, иако су могле бити и кључни појмови у оквиру садржаја који се односе на опасности у природи (субјективне опасности), на опрему (паковање хране и воде) и на припрему за боравак у природи.

Правилна исхрана и хидратација треба да обезбеде да тело има довољно енергије да издржи напоре кретања у природи, док неправилна исхрана може довести до исцрпљености, дехидрације и других здравствених проблема. Са ученицима треба разговарати о исхрани пре, током и након кретања у природи јер се у свакој фази могу направити грешке.

У оквиру Биологије и Физичког и здравственог васпитања ученици су учили о угљеним хидратима, протеинима и мастима тако да у оквиру овог програма треба то знање повезати са

боравком и кретањем у природи. На почетку наставник може о томе да да неке основне информације. За ученике је довољно да знају да су угљени хидрати главни извор енергије за наше тело и да су врло важни за одржавање издржљивости. Они се у телу брзо разлажу у шећере и лако се користе као извор енергије за мишиће. Једноставни угљени хидрати, попут шећера, брзо се апсорбују у телу и добри су за краткотрајне енергетске потребе, али су сложени угљени хидрати које налазимо у интегралном хлебу, житарицама и поврћу, пожељнији јер се спорије разлажу у телу и пружају дуготрајну енергију. Беланчевине или протеини су кључни за изградњу и одржавање мишићне масе током дуготрајних напора. Протеинска храна такође може помоћи у одржавању ситости током планинарења. Протеини се спорије разлажу у телу од угљених хидрата, што значи да осећај ситости траје дуже након узимања протеинског оброка. За масти треба да знају да нису пожељне јер су спор извор енергије и за њихово варење треба више кисеоника. Уз информације о исхрани обавезно указати на значај доброг хидрирања за напоре у току кретања природом. Ако планинар пије воду тек кад је жедан то значи да касни за потребама свог организма у условима појачаног напора. Недовољан унос течности може довести до дехидрације, која може изазвати бројне здравствене проблеме, укључујући умор, главобољу, вртоглавицу, мучнину, и грчеве у мишићима. Правило је да се пије мало по мало континуирано током појачаног напора. У следећем кораку наставник дели ученике у мале групе које треба да замисле да иду на једнодневни излет у трајању од 8 сати током којих ће се попети на одређену планинину нпр. 1000 m надморске висине (изабрати неку оближњу која је ученицима позната). Свака група има задатак да напише шта од хране и пића и у којим количинама је оптимално да се понесе на излет. Уз тај предлог група треба да да кратко појашњење зашто су направили такав избор. У току рада могу користити мобилне телефоне и консултовати наставника. Када свака група представи своје предлоге, наставник модерира дискусију и даје завршни коментар у коме указује на оно што су ученици добро предложили и на оно што нису добра решења. Сви они који су предвидели да у ранцу буду сендвичи од црног хлеба, сир, јогурт, шунка, насецкан краставац и паприка, црна чоколада, енергетске плочице, поморанџа, јабука, лешник, орах, семе бундеве, суве урме, шљиве или кајсије и наравно флаша воде направили су добар избор. Наставник заокружује ову причу наводећи да и храну и воду треба узимати више пута по мало током напора, да оброк пре кретања у природу треба да буде лаган и ако може 2 сата раније, као и да организам после напора не треба одмах оптерећивати претераним уносом хране. Уколико има времена и интересовања наставник може ученицима да пусти филм (What happens to your body at the top of Mount Everest – Andrew Lovering) о још једној „храни“ за планинаре који освајају највише планинске врхове а то је кисеоник. То се може допунити информацијама шта они једу и пију током тих других експедиција.

У оквиру ове теме потребно је са ученицима прорадити и кључне појмове који се односе на проналажење воде за пиће, јестиве и лековите намирнице из природе као и на отровне и штетне биљке. Током боравка у природи, посебно када се човек пење на веће надморске висине које су му мање познате биће у прилици да се сусретне са биљкама које не познаје, које су му атрактивне и интересантне с тим да неке од њих могу бити јестиве, неке лековите а неке врло опасне чак и ако се само додирну. Од ученика се не очекује да овладају разликовањем јестивих, лековитих и опасних биљака, да знају њихова имена, где расту и сл. У оквиру овог програма довољно је да сазнају да оне постоје, да виде слике неких од њих и да изграде став да ништа од биљака не дирају, посебно не конзумирају а да претходно не

консултују искусније планинаре. Проблем са биљкама је што оне могу бити и корисне и штетне за људе, на пример, шумске јагоде имају диван укус и јестиве су међутим, ако су их пре брања напали глодари могу бити преносници болести. Гљиве у природи могу бити и јестиве и отровне а чак и искусне особе могу се преварити у њиховом разликовању. Коприва се може користити у исхрани јер је здрава али она може да опече особу која је бере ако нема рукавице. Неке биљке су опасне не само што су отровне већ што имају бодље, неке испуштају мирисе који опијају. У раду са ученицима најбоље је задржати се на лековитим биљкама као што су мајчина душица, боквица, камилица, кантарион, глог. Наставник треба да припреми слике ових биљака.

Што се тиче хигијене ученицима треба предочити да је важна лична хигијена током боравка и кретања у природи као и хигијена током боравка у планинарским објектима. Прибор за личну хигијену намењен за планинарење мора бити прилагођен редукованим условима комфора у шатору или планинарском дому, могућности паковања у ранац, а понекад и ограниченој количини воде. Наставник може поделити ученике у групе и дати им задатак да сачине списак комплета за хигијену који ће појединац и група понети на камповање.

КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Ова тема је дата издвојено иако се њени садржаји кроз цео програм прожимају у складу са наведеном централном поруком безбедно и одговорно према себи, другима и природи. Наставник ће изабрати како ће реализовати тему. Није толико битно да ли ће то радити континуирано уз друге садржаје или ће јој посветити посебне часове или ће због важности радити и континуирано и у оквиру ове теме али је важно да ученици схвате да боравак у природи и планирање треба да се одвијају у складу са неким правилима чије су основне вредности људски живот, хуманост, међусобно уважавање, одговорност, солидарност, екологија и одрживи развој.

Са ученицима треба прорадити следећа правила понашања: она која се тичу понашања појединца према групи и водичу, она која се односи на понашање појединца према природи и трећа која се тичу коришћења планинарских објеката.

За прву групу важно је да ученици схвате да појединац приступа излету на личну одговорност, потврђује да испуњава здравствене и психофизичке услове за сигурно учествовање на излету и прихвата план излета. Затим, прихвата и поштује водича, следи његова упутства и настоји да својим захтевима не омета друге учеснике излета и остварење циља излета. Поштује одлуке водича чак и када се са њима не слаже. Кретање и одабир планинарских стаза су у компетентности водича, који задржава право промене плана и стазе према процени на терену. Водич пре поласка на излет може проверити опрему свих учесника излета и ако неко нема опрему у складу са захтевима излета или делује физички или психички неспреман, водич може таквој особи ускратити да учествује на излету. Темпо хода прилагођава се најслабијем члану групе, али без непотребног заостајивања слабијих, док најбржи требају стрпљиво прилагодити свој темпо брзини кретања групе и бити спремни помоћи слабијима. Уколико је потребно главни водич може, на основу личне процене, раздвојити учеснике на групу бржих и групу споријих учесника. При сусретима на уским планинским стазама спретнији, јачи и млађи планинари се склањају и пропуштају слабије и старије. У заједничким акцијама снажнији преузимају напорније задатке. Удаљеност између планинара треба увек бити таква

да се чланови групе могу међусобно видети и чути. Основно правило је да нема самовољног удаљавања од групе, а уколико то неко и уради онда водич не сноси одговорност за последице. И наравно, важно правило које је део културе међусобног опхођења је да се планинари у планини међусобно увек поздрављају иако се не познају.

Другу групу чине правила о којима је већ било речи у претходним темама. Сада је прилика да се то обједини и додају још неки подаци. За праве љубитеље природе и планинарења незамисливо је све оно што би на било који начин угрозило природу и њен животињски и биљни свет. Наставник може од ученика да тражи да наведу нека понашања која не би требало чинити у природи и нека која су добродошла. Када ученици изнесу своје одговоре наставник их може допунити следећим информацијама. На планинским стазама, одмориштима и врховима се не оставља никакво смеће, амбалажа, већ се носи са собом до места где је предвиђено да се баци. Чак и кад постоје на стази канте не треба их затрпавати смећем јер је неизвесно колико се често празне. Уколико се успут угледа неко смеће треба га покупити и понети. Цвеће не треба брати, животиње се не узнемиравају а воде се не загађују. У природи се не прави бука (не слуша се гласна музика, не пева се и не говори гласно, не користе се електронски уређаји који су бучни) јер она може сметати другим учесницима излета али и неким животињама нпр. птицама. Хођајући планинским стазама, у оквиру својих могућности треба уклањати камење које се одронило као и гране које су пале на стазе. Ватра се ложи само тамо где је дозвољено и обавезно се пре одласка пажљиво угаси.

Трећа група правила се тиче коришћења планинарских објеката. Ученицима треба да буде јасно да не постоји посебна служба која се бави чишћењем и одржавањем тих објеката јер то нису хотели већ је то одговорност сваког планинара. Ту важи правило остави како си затекао.

ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ

Након рада на свим претходним темама неопходно је са ученицима проћи и кроз све фазе организације и реализације планинарских активности. Тиме се заокружује програм чији је циљ мотивисање ученика да више времена проводе у природи, да се учлане у неки планинарски клуб и крену у планинарске активности на безбедан и одговоран начин.

На почетку ученике треба упознати да постоје различите врсте акција (такмичења, једнодневне и вишедневне планинарске спортско-рекреативне акције, тематске акције, планинарске високогорске акције, планинарске експедиције, акције за младе, планинарске акције намењене осетљивим групама и инвалидним лицима) и било би добро да наставник сваку од њих илуструје конкретним примером, односно описом како оне изгледају.

У следећем кораку ученицима треба објаснити да је начин организације и реализације ових акција регулисан Правилником о безбедном извођењу планинарских активности и другим документима Планинарског савеза Србије и да је суштина оваквог решења обезбеђивање безбедности и уколико дође до неких проблема утврђивање чија је то одговорност. Ово је важан сегмент рада на програму који треба да обезбеди да ученици схвате да се у природу не иде неприпремљено, неорганизовано и неопремљено.

У књизи 2. Сигурни корак налази се списак од 10 ставки које чине један програм акције и са ученицима треба заједнички проћи кроз све фазе припреме и реализације програма једне акције. Уколико постоји могућност било би добро да локални планинарски клубови обезбеде

за ученике по примерак планинарског дневника како би имали увид како он изгледа и чему служи. Такође, и приручник Планинарство – боравак у природи 1 садржи део који се односи на припрему планинарске акције (124 стр).

Иако у оквиру овог програма није предвиђено да ученици са наставником бораве у природи у току школске године, биће пуно прилика када ће они боравити у природи (свакодневни живот, школске екскурзије/излети, породична летовања/зимовања) и било би добро подстицати их да својим мобилним телефонима фотографишу природу. Од тако насталих фотографија и пратећег текста на крају школске године може се направити изложба у којој би ученици показали шта су научили у оквиру овог програма. На пример, изложба би могла да има 3 сегмента. Један би се односио на информације зашто је за човека добро да борави у природи и да планинари, други би садржао податке о локалном планинарском клубу и његовим активностима, а трећи би могле бити фотографије природе које су ученици направили. Независно од изложбе, било би добро да школа обезбеди мањи простор у коме би се током целе школске године објављивале актуелне информације у вези са активностима локалног планинарског клуба или клубова ако их има више које би ученици који похађају ову СНА ажурирали.

Како је један од исхода програма да ученици покажу интересовање за боравак у природи и планинарење било би пожељно да постану чланови најближег планинарског клуба. Зато током целокупног рада на садржају ове слободне наставне активности треба правити везу са планинарским клубовима и њиховим активностима и чланством.

На крају школске године наставник треба да направи рекапитулацију садржаја који су обрађивани и може да да ученицима неку врсту теста којим би проверио степен усвојености знања али и развијености правилних ставова према боравку и кретању у природи. Наравно, идеално би било завршити рад на овој СНА излетом чији би програм кореспондирао са обрађеним темама и који би пружио могућност примене наученог. Овакав излет реализовао би се након завршетка школске године, у организацији *најближег планинарског клуба, уз сагласност родитеља који се такође могу придружити излету.*

VI РАЗРЕД

5. ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА 6. РАЗРЕД

ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРОГРАМА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Назив предмета	СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
Циљ	Циљеви учења Српског језика и књижевности јесу да се ученик оспособи да правилно користи српски језик у различитим комуникативним ситуацијама, у говору и писању; да кроз читање и тумачење књижевних дела развија читалачке компетенције које, уз књижевно знање, обухватају емоционално и фантазијско уживљавање, живо памћење, истраживачко посматрање; подстичу имагинацију и уметнички сензибилитет, естетско доживљавање и критичко мишљење, морално просуђивање и асоцијативно повезивање; да се одговарајућим врстама читања оспособљава да усмерено приступа делу и приликом тумачења открива различите слојеве и значења; да стиче основна знања о месту, улози и значају језика и књижевности у култури, као и о медијској писмености; да стиче и развија најшира хуманистичка знања и да научи како функционално да повезује садржаје предметних области.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	144

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ ТЕМА	САДРЖАЈИ
– повеже књижевне термине и појмове обрађиване у претходним разредима са новим делима која чита; – чита са разумевањем; парافразира прочитано и описује свој доживљај различитих врста књижевних дела и научно-популарних текстова; – одреди род књижевног дела и књижевну врсту; – прави разлику између дела лирског, епског и драмског карактера; – разликује ауторску приповетку од романа; – анализира структуру лирске песме (строфа, стих, рима);	КЊИЖЕВНОСТ	ЛИРИКА Лектира 9. Обредне лирске народне песме (избор) 10. Ђура Јакшић: <i>Вече</i> 11. Јован Дучић: <i>Село</i> 12. Мирослав Антић: <i>Плава звезда</i> 13. Вељко Петровић: <i>Ратар</i> / Алекса Шантић: <i>О, класје моје</i> 14. Десанка Максимовић: <i>Грачаница</i> / Војислав Илић: <i>Свети Сава</i> 15. Стеван Раичковић: <i>Хвала сунцу, земљи, трави</i> 16. Милован Данојлић: <i>Овај дечак зове се Пепо Крста</i> 17. Сергеј Јесењин: <i>Песма о керуши</i> Књижевни термини и појмови Врста строфе према броју стихова у лирској песми: дистих; терчет; врста стиха по броју слогова (лирски и епски десетерац). Одлике лирске поезије: нагласак речи и ритам; рима – парна, укрштена, обгрљена; улога риме у обликовању стиха. Стилске фигуре: контраст, хипербола. Врсте ауторске и народне лирске песме: социјалне песме, дитирамб, елегија; обредне песме (коледарске, краљичке, додолске, божићне). ЕПИКА Лектира 12. Народна песма: <i>Смрт Мајке Југовића</i> 13. Народна песма: <i>Марко Краљевић укида свадбарину</i> 14. Петар Кочић: <i>Јаблан</i>

– уочава основне елементе структуре књижевноуметничког дела: тема, мотив; радња, време и месторадње; – разликује заплет и расплет као етапе драмске радње; – разликује појам песника и појам лирског субјекта; појам приповедача у односу на писца; – разликује облике казивања; – увиђа звучне, визуелне, тактилне, олфакторне елементе песничке слике; – одреди стилске фигуре и разуме њихову улогу у књижевноуметничком контексту; – анализира узрочно-последичне односе утексту и вреднује истакнуте идеје које текст нуди; – анализира поступке ликова у књижевноуметничком делу, служећи се аргументима изтекста; – уочава хумор у књижевном делу; – разликује хумористички и дитирамбски тон од елегичног тона; – илуструје веровања, обичаје, начин живота и догађаје у прошлости описане у књижевним делима; – уважава националне вредности и негује културноисторијску баштину; – препоручи књижевно дело уз кратко образложење; – упореди књижевно филмско дело, позоришну представу и драмски текст; – повеже граматичке појмове обрађене у претходним разредима са новим наставним садржајима; – препозна деловечери у вези са њиховим грађењем; – разликује гласовесерпског језика по звучности и		15. Исидора Секулић: <i>Буре (одломак)</i>/Бранко Ћопић: <i>Чудесна справа</i> 16. Иво Андрић: <i>Аска и вук</i> 17. Антон Павлович Чехов: <i>Вањка</i>/Италио Калвино: <i>Шума на ауто-путу</i> (из збирке прича <i>Марковалдо или годишња доба у граду</i>) 18. Светлана Велмар Јанковић: <i>Сирото ждребе</i> (из <i>Књиге за Марку</i>) Књижевни термини и појмови Основна тема и кључни мотиви. Облици казивања: наратија (хронолошко приповедање), описивање, дијалог, монолог. Фабула/радња, редослед догађаја. Врсте епских дела: приповетка, роман. Културно-историјско предање (нпр. <i>Смрт Марка Краљевића</i>) ДРАМА Лектира 6. Коста Трифковић: <i>Избирачица</i> (одломак) 7. Миодраг Станисављевић: <i>И ми трку за коњима</i> (одломак) 8. Бранислав Нушић: <i>Аналфабета</i> (одломак) Књижевни термини и појмови Драмске врсте: комедија – основне одлике. Монолог и дијалог у драми. Дидаскалије, реплика. Етапе драмске радње (заплет и расплет). НАУЧНОПОПУЛАРНИ И ИНФОРМАТИВНИ ТЕКСТОВИ (бирати 2 дела) 1. Вук Караџић: <i>Живот и обичаји народа српскога: Божић</i> (одломак); <i>Ђурђевдан</i> (одломак); <i>Додоле, прпоруше и чароце</i> (одломци) 2. Владимир Хулпах: <i>Легенде о европским градовима</i> (избор) 3. Никола Тесла: <i>Моји изуми</i> (поглавље по избору) 4. Жан-Бернар Пиј, Серж Блок, Ан Бланшар: <i>Енциклопедијалоших ђака, бунтовника и осталих генијалаца</i> (избор) Гроздана Олујић: <i>Били су деца као и ти</i> (избор)
		ДОМАЋА ЛЕКТИРА 1. Епске народне песме о Косовском боју (избор) 2. Епске народне песме о Марку Краљевићу (избор) 3. Бранислав Нушић: <i>Аутобиографија</i> 4. Анђела Нанети: <i>Мој дека је био трешња</i> 5. Весна Алексић: <i>Каљави коњ</i> (Прича о богињи Лади – <i>Звезданавода</i>; <i>Прича о бозу Сварогу – Небески ковач</i> и <i>Прича о бозу Стрибору – Сеченско светло</i>) 6. Бранко Ћопић: <i>Орлови рано лете</i> 7. Ференц Молнар: <i>Дечаца Павлове улице</i> Допунски избор лектире (бирати 3 дела) 1. Добрица Ерић: <i>Месечеви миљеници</i> (песме о свицима) (избор) 2. Бранислав Петровић: избор из антологија песама за децу (<i>Морава, Влашићи, Дунав, Говор дрвећа, Грађење куће, Па шта, па шта</i> и друге) 3. Владимир Стојиљковић: <i>Писмописац</i> (Писмо Бранку Ћопићу) 4. Владимир Андрић: <i>Пустолов</i> 5. Тиодор Росић: <i>Приче старог чаробњака</i> (једна прича по избору) 6. Борислав Пекић: <i>Сентиментална повест Британског царства</i> („Велика повеља слободе у земљи без устава” – одломци) 7. Вилијем Саројан: <i>Зовем се Арам</i> 8. Хенрик Сјенкијевич: <i>Кроз пустињу и прашуму</i> 9. Џејмс Крис: <i>Тим Талир или Продати смех</i> 10. Џек Лондон: <i>Зов дивљине/Бели очњак</i>

Школски програм 2025-2029.

месту изговора; – разликује врсте гласовних промена у једноставним примерима и примењује књижевнојезичку норму; – одреди врсте и подврсте заменица, као и њихов облик; – препознаје глаголска времена и употребљава их у складу са нормом; – разликује реченице по комуникативној функцији; – доследно примењује правописну норму; – користи правопис (школско издање); разликује дуги и кратки акценат у изговореној речи; – употребљава различите облике усменог и писменог изражавања: препричавање различитих типова текстова, без сажимања и са сажимањем, причање (о догађајима и доживљајима) и описивање; – разликује и гради аугментативе и деминутиве; – саставља обавештење, вест и кратак извештај; – разуме основна значења књижевног и неуметничког текста; – проналази, повезује и тумачи експлицитно и имплицитно садржане информације у краћем, једноставнијем књижевном и неуметничком тексту; – драматизује одломак одабраног књижевноуметничког текста; говори јасно, поштујући стандарднојезичку норму; – изражајно чита обрађене књижевне текстове			11. Реј Бредбери: <i>Маслачково вино</i> (избор) 12. Ивана Брлић Мајуранић: <i>Приче из давнина</i> (избор) 13. Владислава Војновић: <i>Приче из главе</i> (прича <i>Позориште – одломци</i>) 14. Јасминка Петровић: <i>Ово је најстрашнији дан у мом животу</i> 15. Александар Поповић: <i>Снежана и седам патуљака</i>, драмска бајка
	ЈЕЗИК	Граматика	Подела речи по настанку: просте речи и творенице; породица речи, уочавање корена речи. Саставни делови твореница (творбене основе, префикси и суфикси). Граматичка основа и граматички наставци у поређењу са творбеном основом и суфиксима. Настанак гласова и говорни органи; подела гласова: самогласници и сугласници (прави сугласници и сонанти); Подела сугласника по звучности и по месту изговора. Подела речи на слоге; слоготворно <i>р</i>. Гласовне промене – уочавање у грађењу и промени речи: непостојано <i>а</i>; промена <i>л</i> у <i>о</i>; палатализација; сибиларизација; јотовање; једначење сугласника по звучности; једначење сугласника по месту изговора; губљење сугласника. Заменице: неличне именичке заменице (односно-упитне, неодређене, опште, одричне); придевске заменице: присвојне (снагласком на употребу заменице <i>свој</i>, показне, односно-упитне, неодређене, опште, одричне). Граматичке категорије заменица: род, број, падеж и лице. Грађење и основна значења глаголских времена: аорист, имперфекат (само на нивоу препознавања; имперфекат глагола <i>бити</i>); плусквамперфекат. Независне предикатске реченице – појам комуникативне функције; подела на обавештајне, упитне, заповедне, жељне и узвичне реченице.
		Правопис	Писање имена васионских тела. Растављање речи на крају реда (основна правила). Правописна решења у вези са гласовним променама. Писање именичких и придевских одричних заменица са предлозима. Писање заменице <i>Ваш</i> великим почетним словом. Правописна решења у вези са писањем обрађених глаголских облика.
		Ортоепија	Правилан изговор гласова <i>ч, ћ, џ, ч, р</i>. Дуги и кратки акценат
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА		Текстови у функцији унапређивања језичке културе. Анализирање снимљених казивања и читања (звучна читанка). Говорне вежбе на унапред одређену тему. Учитиве форме обраћања. Лексикологија: аугментативи (са пејоративима), деминутиви (са хипокористичима). Правописне вежбе: диктат; допуњавање текста; уочавање и објашњавање научених правописних правила у тексту. Богаћење речника: <i>лексичко-семантичке вежбе</i> (нпр. избегавање сувишних речи и туђица; фигуративна значења речи; проналажење изостављених реченичних делова); <i>стилске вежбе</i>: (нпр. текст као подстицај за сликовито казивање; ситуациони предлог за тражење погодног израза). Писмене вежбе и домаћи задаци и њихова анализа на часу. Четири школска писмена задатка – по два у сваком полугодишту (један час за израду задатка и два за анализу и писање унапређене верзије састава).

Кључни појмови садржаја: књижевност, језик, језичка култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности чине три предметне области: Књижевност, Језик и Језичка култура. Препоручена дистрибуција часова по предметним областима је следећа: Књижевност – 54 часа, Језик – 52 часа и Језичка култура – 38 часова. Укупан фонд часова, на годишњем нивоу, износи 144 часа. Све три области програма наставе и учења се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности заснован је на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника јесте да начине реализације подучавања и учења прилагоди потребама сваког одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи, тј. глобални план рада, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на нивоу конкретних наставних јединица. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час прилагоди исходима учења. Током планирања треба, такође, имати у виду да се неки исходи остварују брже и лакше, али је за већину исхода (посебно за предметну област Књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред тога што ученике треба да оспособи за коришћење уџбеника, као једног од извора знања, наставник ваља да их упуту у начине и облике употребе других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

- Праћење и вредновање резултата напредовања ученика је у функцији остваривања исхода, а започиње иницијалном проценом достигнутог нивоа знања, у односу на који ће се одмеравати даљи напредак и формирати оцена. Сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

Формативно вредновање је саставни део савременог приступа настави и подразумева процену знања, вештина, ставова и понашања, као и развијања одговарајуће компетенције током наставе и учења. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, при чему се најчешће примењују следеће технике: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и бројчаном оценом.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник, поред постигнућа ученика, континуирано прати и вреднује властити рад. Све што се покаже добрим и ефикасним, наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а оно што буде процењено као недовољно делотворно, требало би унапредити.

Назив предмета	MAGYAR NYELV / МАЂАРСКИ ЈЕЗИК
Циљ / Cél	A tantárgy tanításának céljai és feladatai A magyar nyelv tanításának feladata a VI. osztályban: - a leíró nyelvtan (szófajok) alapvető fogalmainak és összefüggéseinek megtanítása, - a helyesírás és helyes, tiszta beszéd fejlesztése, - a szóbeli és szövegbeli szövegszerkesztés (fogalmazás) szabályainak megtanítása.
Разред / Osztály	Шести / Hatodik
Годишњи фонд часова / Évi óra szám	144

ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
- a tanulók önállóan ismerjék fel és határozzák meg a tanult szófajokat, - az eddig megszerzett helyesírási ismeretek elmélyítésére és új nyelvtani ismeretek alkalmazására, - önálló beszámoló, vélemény kialakítására az irodalmi művekről valamint színházi előadásokról, filmről, - szerezzon jártasságot a vázlatkészítésben, tudja kiemelni az olvasottak/ hallottak lényegét, - önálló véleményalkotásra, valamint a nézőpont megvédésének képességére, - a lexikonok, szótárak, kézikönyvek, monográfiák, a könyvtár önálló használatára, s ennek megfelelően egy-egy felmerülő problémához tudjon akár önállóan is kellő mennyiségű és színvonalas szakirodalmat összegyűjteni, - a műköltészeti alkotások különböző műfajainak és ezek sajátosságainak felismerésére, - irodalomelméleti ismereteik bővítésére, - irodalmi élményei más művészeti ágakkal kapcsolatot találjonak, - a beszédképesség, írásképesség, önellenőrzés kialakítására.	A TANTERV TARTALMA	I. Nyelvtan (évi óraszám 64) Az ötödik osztályban tanult nyelvtani tananyag ismétlése. (4 óra) I. A szavak és szófajok (2 óra) Alsó tagozatban már tanultak a diákok a szófajokról. Felvezetjük az évi témát, átismétljük a már tanultakat. II. Ige (8 óra) Az ige fogalmának ismertetése mellett visszautalva a 3. osztályos tananyagra felelevenítjük, hogy mit fejezünk ki az igealakokkal, gyakoroltatjuk az igemódokat és igeidőket, valamint az ige ragozását. Az ige igék. Itt tanítjuk az igekötőket illetve a segédigét. A feladatokban az ige helyesírása is fontos szerepet kap. III. Névszók (18 óra) A névszókra már tanultak a gyerekek alsó tagozatban, valójában ismétlés az anyag rész, azzal, hogy a nyelvtan rendszerében most már megtanulják elhelyezni a fogalmakat, a feladatok nehézsége (részletessége) pedig az adott korcsoportot célozza meg. Itt tanulják (ismétlik): a főnevet (6 óra) (köznév és tulajdonnév, valamint a tulajdonnév alfajai), illetve a főnevek helyesírását gyakoroljuk be. A melléknév (2 óra) fogalma, a melléknév fokozása, helyesírása a tananyag, emellett mutassunk rá a melléknévek sokszínűségére az irodalmi olvasmányokon keresztül. A tanulókat különböző nyelvi gyakorlatok elvégzése és feladatlapok kitöltése által sarkalljuk a szabatos, a nyelvi kifejezőmódot melléknévekkel színesebbé tevő élőbeszédre és írásra. A számnév (2 óra) foglamlma, a számnév felosztása (határozott, ezen belül a tőszámnév, törtszámnév valamint a sorszámnév fogalma/ és a határozatlan számnév), helyesírása. A névmások (6 óra) A névmás fogalma. A személyes névmás, visszaható névmás, kölcsönös névmás, birtokos névmás, mutató névmás, kérdő névmás, vonatkozó névmás, az általános és a határozatlan névmás fogalma, szabályai, helyesírási tudnivalók. IV. Igenevek (2 óra) A főnévi-, melléknévi- és számnévi igenevek. V. Határozószók (2 óra) A hely-, idő-, mód- és állapothatározószók. VI. Viszonyzó (2 óra) A névelő, névutó, kötőszó és módosítószó (szóértékű) már tanult anyag rész az alsó tagozatból. Akár év közben is csatolni tudjuk egy-egy témához a viszonyzókat valamelyikét. Az igekötőket és segédigéket eleve az ige tanításakor vesszük át. Minden viszonyzó átvételekor nyelvi gyakorlatokkal tudatosítsuk használati körüket és szerepüket. VII. Mondatszók (1 óra) Az indulatszók (mondatértékűek). Félévi és évvégi összefoglalások+4 óra

		Ellenőrzés+5 óra Helyesírás Az általános iskolában eddig szerzett jártasságok és készségek birtokában a tanulóknak további jártasságra kell szert tenniük helyesírási alapelveink érvényesítésében. A közkeletű szókészlet leírásakor a készség fokára kell eljutniuk a tanulóknak a főnevek, melléknevek, számnevek, névmások, határozószók, igekötők, névutók, kötőszók és indulatszók írásában; a vessző használatában kötőszók előtt és indulatszók után. A nyelvtani szabályok felismeréséig szövegeken alkalmazott gyakorlatokkal jussanak el a tanulók a fokozatosság elvét érvényesítve
	IRODALOM	Irodalmi olvasmányok Az irodalmi olvasmányok jegyzékében kiemelten megjelenő szövegek feldolgozása kötelező, a többi szöveg feldolgozásra, olvasásra, ismeretszerzésre javasolt. I. Az első csoportba tartozó olvasmányok átmenetet képeznek az V. osztályos népköltészeti tananyag és a VI. osztályos olvasmányanyag között. Arany János balladái Legendák a Képes Krónika nyomán Helytörténeti monda (vidékünkéről) Monda Kinizsi Pálról (egyéb történelmi személyről szóló monda is lehetséges Toldi alakjának összehasonlításához) Arany János: Toldi (a mű részletesebb feldolgozásával) Jókai Mór: A legvitézebb huszár/ Székely asszonyok/ A két menyasszony Heltai Gáspár fabulái II. A második csoportot Kosztolányi Dezső az adott korcsoportnak értelmezhető és elemezhető olvasmányai alkotják. Kosztolányi Dezső: Aranysárkány (regényrészlet), A kulcs/ Házi dolgozat/ Esti Kornél novella Nyelv és lélek c. kötetből válogatás Bölcsőtől a koporsóig (akár mind a 4 fejezetéből) A Kosztolányi család levelezéseiből Versek: A szegény kisgyermek panaszai (A doktor bácsi, Már néha gondolok a szerelemre, Az iskolában hatvanan vagyunk, Este, este..., A játék, stb.; Pasztellek (Faszti); Magyar szonettek (a szonett forma). Csacsi rímek (válogatás) Esti Kornél rímek (válogatás) Zsivajgó természetből: Fák beszéde, Állatok beszéde, Madarak beszéde. III. Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk (a mű részletes feldolgozásával, a filmhez kapcsolódó címszavak tárgyalására is alkalmas) Lázár Ervin: Csapda Danilo Kiš: Korai bánat című kötetéből (részletek) Mándy Iván: Kék dívány Kinőttelek (versek kamaszoknak: Kányádi Sándor, Szabó Lőrinc, Tamkó Sirató Károly, Zelk Zoltán, Csorba Piroska...) Szabó Lőrinc: Tücsökgéne (részletek) Szűcs Imre: Szerelemről komolyan Böndör Pál: Regina és a szemtelen fiúk Dušan Radović Kortárs magyar gyermekirodalomból (pl. Friss tinta! c. antológiából) Tandori Dezső, Kiss Ottó, Kukorelly Endre gyerekversei Varró Dániel: Túl a Maszat-hegyen (Naptárvers) Babits Mihály: Aranygaras (részlet) Fekete István: A három uhu és más történetek (más természetleírás is lehetséges) Tordon Ákos: Körülöttem forgott a világ (részlet) Mészöly Miklós: Gyigymóka (novella) Gobby Fehér Gyula: Az ujjak mozgása (novella)

	Németh István: Színötös (novella) Molnár Ferenc/ Karinthy Frigyes/ Szép Ernő/ Heltai Jenő/ Fehér Klára karcolatai közül Mikszáth Kálmán: A néhai bárány/ Az aranykisasszony Lengyel József: A könyv, a kert és a gyermek Juhász Gyula: Tiszai csönd Ivo Andrić: Aska és a farkas A tankönyv az illusztrációs anyag mellett tartalmazzon még: - Életrajzi lexikont a szerzőkről - Irodalmi és irodalomelméleti fogalomtárat - Kézikönyv ismertetőt - Ismeretterjesztő olvasmányokat. Kötelező olvasmány(2): Arany János: Toldi Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk A tanuló a felajánlott olvasmányok közül szabadon választhat 3-at: Móra Ferenc: A rab ember fiai Szász Imre: Kisanna Erdőországban Németh István: Bűhüm meg a lotyogi Fekete István: A koppányi aga testamentuma/ Csutak/Bogáncs/ Téli berek Janikovszky Éva: Velem mindig történik valami/ Égig érő fű Erich Kästner: A két Lotti Kontra Ferenc: A halász fiai Babits Mihály: Aranygaras Bálint Ágnes: Hajónapló/ Szeleburdi család Nagy Katalin: Szív a kerítésen/ Intőkönyvem története Twain, Mark: Huckleberry Finn kalandjai/ Tom Sawyer kalandjai Böszörmény Gyula: Gergő és az álmfogók Varró Dániel: Szívdezzert Ende, Michael: Momo/ A varázslóiskola Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem... Lamb, Charles-Lamb, Mary: Shakespeare mesék Fazekas Mihály: Lúdas Matyi Irodalomelméleti ismeretek: - a műfaji ismeretek megerősítése, szonett, karcolat, mint új műfaj, - szóképek:metafora, szimbólum, illetve az 5. osztályban tanultak megerősítése, - a költői nyelv sajátosságainak ismertetése (műelemzés), - az ellentét és fokozás, - a lírai én fogalma, - az elbeszélő fogalma, - tér és idő fogalma, - a motívum, - irónia, - az irodalmi hős tulajdonságai, jellemzés. Tanesszközök: Magyar irodalmi lexikon Magyar értelmező kéziszótár Rokon értelmű szavak szótára Idegen szavak és kifejezések szótára Irodalmi fogalomtárak Enciklopédiák Aktuális könyvajánlatok A világháló Napilapok, folyóiratok, a diákok által is olvasott magazinok Oktató jellegű televíziós műsorok stb. Fogalmazási gyakorlatok: A fogalmazás szóban és írásban is világos mondatszerkesztésű, célratörő legyen. Az olvasott művekről értelmesen, világosan és összefüggően kell beszámolnia a tanulóknak. - 4 írásbeli dolgozat- 4 óra megírásra, 8 óra javítás (4-közös, 4-egyéni) Írásgyakorlatot bármikor végezhetünk iskolai óra ill. házi feladat keretében is.

		Feladatok: - a vázlatkészítés a hallott olvasmányról illetve az írandó fogalmazás vázlatának elkészítése. - egy kiválasztott tanítási egység keretében ismertessük meg a tanulókat a filmkészítés szakszávaival. Nézzünk és elemezzünk közösen filmet! Megtanulandó: 2 vers és egy epikus alkotás részlete. Várható eredmények: - a tanuló felismeri a szófajok fajtáit, helyesen használja őket szóban és írásban, - a tanuló az ismeretlen szövegeket is folyamatosan tudja olvasni, ki tudja emelni a lényegi tartalmát, az epikus művek hőseit jellemezni tudja, - következetesen tudja használni a megszerzett stilisztikai, verstani, műfajelméleti ismereteit, - véleményt tud nyilvánítani a látott/halott/ olvasottakról, - a tanuló önállóan is információkat tud szerezni a tananyaghoz, igazolva ezzel, hogy jártas a kézikönyvek, lexikonok, enciklopédiák és az internet világában, - megtudja különböztetni az irodalmi alkotásokat formájuk és műnemük szerint, valamint a tanult műfajok jellemzőit, - a tanuló továbbra is aktívan részt vesz az alkotás folyamatában (elemzésével, gyűjtéssel, párbeszédbe való bekapcsolódással, véleményének nyilvánításával, fogalmazásával).

A MEGVALÓSÍTÁS MÓDJA-TANTERVI UTASÍTÁS

Az 6. osztályos tanterv (az 5. osztályos tantervvel összhangban) magába foglalja a Magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatási céljait, operatív feladatait, várható eredményeit. A tanterv különválasztja az irodalom és nyelvtan feladatrendszerét, ami nem jelenti az egységes kapcsolat gyengítését nyelvtan és irodalom között, csak lehetővé teszi a konkrétabb és részletesebb feladatok ismertetését.

A *nyelvtan* egységes folyamatként kapcsolódik az eddig tanultakhoz. A 6. osztályos nyelvtani tananyagot a szófajok rendszere alkotja. A szófajok tanítását-tanulását az igékkel kezdjük. Az igékről a tanulók már sok mindent megtanultak alsóban, nem jelent számukra nehézséget a személyragok felismerése, s az igemódok és igeidők megkülönböztetése, ezért a helyesírásra és a nyelvhelyességre helyezhetjük a fő hangsúlyt.

A névszók, mint nyelvtani fogalom sem ismeretlenek a tanulók számára. A főnév, melléknév, számnév rendszerezése, ismertetése mellett, itt is a helyesírásra fektethetjük a fő hangsúlyt.

A névmások, mint nyelvtani fogalom nem új a gyerekeknek, viszont rendszerezésük és felismerésük, begyakoroltatásuk, helyesírásuk megerősítése a 6. osztályos nyelvtan tanterv része.

A főnévi igenévvel már alsóban találkoztak a gyerekek a főnév tanításakor. A melléknévi igenevekkel és határozói igenevekkel most egészítjük ki ismereteiket.

A határozószók megismertetése talán a legnehezebb feladat, azonban minél több határozószót tanítunk meg velük, hozzájárulunk a tanulók szókincsének gyarapításához.

A viszonyzószók rendszerében feltétlen említsük rendszerezéskor az igekötőt és a segédigét is, habár az igék tanításakor már gyakoroltathatjuk a tanulókkal, mert nem új ismereteket tartalmazó tananyagról van szó.

A mondatszók közül az indulatszókot tanítjuk, hiszen ezzel találkozhatnak leggyakrabban a mindennapi életben.

A helyesírás tanítására nincs külön tananyag előirányozva, de értelemszerűen minden szófaj tanításakor kitérünk a helyesírási szabályokra.

Az *irodalmi* tananyag törzs - és kiegészítő tananyagra tagolódik. A tanár tehát szabadon választhat, kiegészíthet, behelyettesíthet más szövegeket a kiegészítő irodalomjegyzékből. A kiválasztásnál figyelembe kell vennie az osztály fejlettségi szintjét, valamint ügyelnie kell, hogy a választott olvasmányok hatékonyan járuljon hozzá a tantervben megjelölt cél és feladatrendszer eléréséhez.

Az is fontos, hogy a tanuló szabadon is választhasson a felkínált ajánlott és házi olvasmányok köréből.

Nem minden olvasmány szorítkozik teljes elemzésre, ragadjunk meg egy-egy lehetséges megközelítési szempontot, s csak néhány mű részletes elemzésébe bocsátkozzunk. Tegyük lehetővé a tanulók számára, hogy kifejtsék saját véleményüket az adott olvasmánnyal kapcsolatban, ily módon fejlesszék érvelésmódjukat. A tanuló inkább legyen képes összefüggések rendszerében gondolkodni, párhuzamokat vonni a hősök/művek között, tudja a mű lényegét kiemelni. Mindezek elsajátítása mellett meg kell tanítanunk a diákokat, hogy hogyan tudják ezen készségeiket más tantárgyak keretén belül kamatoztatni.

Назив предмета	СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК ПРОГРАМ А ЗА УЧЕНИКЕ ЧИЈИ МАТЕРЊИ ЈЕЗИК ПРИПАДА НЕСЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА И КОЈИ ЖИВЕ У ХОМОГЕНИМ СРЕДИНАМА
Циљ	Циљ учења Српског као нематерњег језика јесте оспособљавање ученика да се служи српским језиком на основном нивоу у усменој и писаној комуникацији ради каснијег успешног укључивања у живот заједнице и остваривања грађанских права и дужности, као и уважавање српске културе и развијање интеркултуралности као темељне вредности демократског друштва.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	108

ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– разуме и користи предвиђени лексички фонд; – разуме и користи граматичке конструкције усвајане у претходним разредима и проширује их новим језичким садржајима; – примени у говору и писању правила: род и број именица у одговарајућем падежу, конгруенцију атрибута с именицом у типичним примерима; – састави реченице са одредбом за средство и друштво; – исказе особине појма и начин вршења радње у различитом степену;	ЈЕЗИК	Око 100 пунозначних и помоћних речи. Грамматички садржаји из претходних разреда (понављање и увежбавање на познатој и новој лексици). Именице у генитиву с предлозима од и до у функцији одредби за место и време. Прилози рано, касно, увек, никад, често, ретко, дуго, зими, лети. Конгруенција атрибута и именице у номинативу и акузативу. Именица у инструменталу са значењем средства и друштва. Компаратив и суперлатив придева и прилога. Називи земаља и регија изведени суфиксима -ија, -ска
– савладане (већ усвојене) садржаје из књижевности повезује са новим књижевноуметничким текстовима и користи их у њиховом тумачењу; – исказе сопствени доживљај књижевног дела; – одреди тему, главни мотив или кове; – преприча (уз помоћ наставника и постављених питања) кратак наративни текст; – препозна и именује осећања лирског јунака; – драматизује (уз помоћ наставника) одломак прозног текста у кратким дијалозима; – препозна сличне мотиве у књижевним делима на матерњем језику;	КЊИЖЕВНОСТ	Милан Шипка: „Речи којима се поздрављамо“ (из књиге „Приче оречима“) Народна басна: „Бик и зец“ Народна лирска песма: „Мајка Јову у ружи родила“ Владимир Андрић: „Кошаркаш“, „Дај ми крила један круг“ Народна прича: „Свијету се не може угодити“ Народна бајка: „Биберче“ (или стрип Ђ. Лобачева) Драган Лукић: „Где је торба“, „Шапутање“ Никола Тесла: „Прича о детињству“ (одломак) Гвидо Тартаља: „Милица иде на излет“ Војислав Донић: „Школске речи“ Игор Коларов: „СМС приче: упутство за употребу књиге“ Избор из часописа за децу По слободном избору (у складу са интересовањима ученика), наставник бира још два текста која нису на овој листи. Наставник бира 8 текстова за обраду.
– разуме питања, налоге и информације у вези са свакодневним активностима, људским особинама и поступцима;	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	I. Лично представљање: основне информације о себи – омиљене личне активности II. Породица и људи у окружењу: опис чланова породице и људи у окружењу

– исприча догађај у којем је учествовао у неколико реченица – преприча кратак једноставан наративни текст; – учествује у кратком дијалогу о темама из свакодневног живота, поштујући основна начела вођења разговора; – исказе молбу, извињење, честитање, захвалност, користећи форме учтивог обраћања; – чита краће текстове са познатом граматиком и углавном познатом лексиком, а значење непознатих речи одређује на основу контекста; – пише кратак једноставан наративни и експозиторни текст; – пише кратку поруку, честитку, позивницу, обавештење, поштујући језичку и ортографску норму.	(физичке и психичке карактеристике) III. Живот у кући: покућство (постељина, посуђе, кућни апарати); уобичајене дневне активности током радне недеље и викенда; празници и прославе у породици IV. Храна и пиће: омиљена храна и пиће; зачини; врсте меса V. Одећа и обућа: опис одеће и обуће; одржавање одеће и обуће VI. Здравље: активности за очување здравља VII. Образовање: омиљени школски предмети; дан школе; активности на часу и на одмору; основни појмови из биологије VIII. Природа: чување природе; географски појмови и називи држава IX. Спорт и игре: спортски реквизити и основна спортска терминологија X. Куповина: цене; место куповине; плаћање XI. Насеља, саобраћај и јавни објекти: оријентација у простору, начин кретања; делови града; циљ путовања; болница, библиотека XII. Време: исказивање времена устајања, одласка у кревет и узимања основних obroka XIII. Комуникативни модели: расположење; предлагање; прихватање/неприхватање предлога

Кључни појмови садржаја: српски као нематерњи језик, слушање, разумевање, говор, читање, писање.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет Српски као нематерњи језик похађају ученици који наставу слушају на неком од језика националних мањина. Међу тим ученицима постоје изразите разлике у степену овладаности српским језиком приликом поласка у школу и у темпу и обиму којим могу напредовати током школовања. Ова разлика условљена је различитим матерњим језицима од којих су једни блиски српском језику (разлике међу њима су такве да не морају ометати комуникацију), док су други структурно толико различити да, без елементарног познавања једног од њих, комуникација међу говорницима није остварива. Осим тога, на ниво којим ученици реално могу овладати српским језиком утиче и средина у којој живе (претежно хомогена или хетерогена средина).

Имајући ово у виду, за предмет Српски као нематерњи језик сачињена су два програма.

Према постављеном циљу, очекиваним исходима и датим садржајима, први програм (А) примерен је ученицима чији се матерњи језици изразито разликују од српског, који живе у претежно језички хомогеним срединама и имају мало контаката са српским језиком, а у школу полазе готово без икаквог предзнања српског језика.

Оба програма за предмет Српски као нематерњи језик садрже три области: Језик, Књижевност и Језичку културу. Оне су функционално повезане, прожимају се и међусобно допуњују. Стога их треба

разумети као делове комплексне целине који доприносе остваривању исхода овог предмета, сваки са својим специфичностима.

Наставник је обавезан да се упозна са исходима и програмским садржајима првог циклуса образовања или претходних разреда.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретних одељења имајући у виду: састав одељења и могућности ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој глобални план рада, на основу кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. На овај начин, постиже се индиректна веза са стандардима. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена, више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно да наставник приступи уџбенику као једном од наставних средстава које је пожељно обогатити и проширити додатним, самостално израђеним наставним материјалима. Поред уџбеника, као једног од извора информација, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

На почетку процеса учења, односно на почетку школске године, неопходно је спровести дијагностичко вредновање компетенција ученика. Ово је изузетно важан задатак наставника, будући да постоје велике разлике у владању српским језиком ученика једног одељења. Дијагностичко оцењивање се може реализовати помоћу иницијалног тестирања које служи да се установе вештине, способности, интересовања, искуства, нивои постигнућа или потешкоће појединачног ученика или читавог одељења. Иницијално тестирање осмишљава наставник на основу исхода и садржаја програма из претходних разреда. На основу тога, могуће је ефикасно планирати и организовати процес учења и индивидуализовати приступ учењу.

Поред стандардног, сумативног вредновања које још увек доминира у нашем систему образовања (процењује знање ученика на крају једне програмске целине и спроводи се стандардизованим мерним инструментима – писменим и усменим проверама знања, есејима, тестовима, што за последицу има кампањско учење оријентисано на оцену), савремени приступ настави претпоставља формативно вредновање – процену знања током савладавања програма и стицања одговарајуће компетенције. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су добро савладане, а које не (нпр. ученик задовољавајуће разуме прочитани текст, али слабо разуме говорени текст; задовољавајуће пише у складу с правилима, али у говору не поштује правила конгруенције итд.), као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио за остваривање циља. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, а најчешће технике су: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и сумативно – бројчаном оценом. Оваква оцена има смисла

ако су у њој садржана сва постигнућа ученика, редовно праћена и објективно и професионално бележена.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасно и ефективно, требало би унапредити. При вредновању ученичких постигнућа наставник се руководи исходима дефинисаним за сваки разред водећи рачуна о индивидуалном напредовању ученика у складу са њиховим могућностима и способностима. При оцењивању, пажња треба да буде усмерена на ниво развоја репродуктивних способности ученика, обим проширивања лексичког фонда, ниво смањивања различитих типова грешака.

Треба имати у виду ниво познавања језика: ученици хомогене средине спорадично остварују директан контакт с говорницима којима је српски матерњи језик, са српским језиком се срећу само на часовима српског као нематерњег језика. Резултат је да ученици српски језик користе на елементарном нивоу. Језичке моделе усвајају спорије, граматичке категорије користе уз много грешака, имају проблема при слушању, односно разумевању српског језика чак и онда када су им све речи говорног текста познате.

Назив предмета	СТРАНИ ЈЕЗИК – ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК
Циљ	Циљ учења Страног језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и културии развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну писмену и усмену комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)
разуме једноставније текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење/давање информација личне природе; поздрав и отпоздрав, представи себе и другог користећи једноставнија језичка средства; размени једноставније информације личне природе; у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима; разуме једноставније текстове који се односе на опис особа, биљака, животиња, предмета, места, појава, радњи, стања избијања; опише и упоређи жива бића, предмете, места, појаве, радње, стања и збивања користећи једноставнија језичка средства; разуме једноставније предлоге, савете и позиве на заједничке активности и одговори на њих уз одговарајуће образложење; упути предлоге, савете и позивена заједничке активности користећи ситуационо прикладне комуникационе моделе; затражи и пружи додатне информације у вези са предлозима, саветима и позивима на заједничке активности; разуме уобичајене молбе изахтеве и реагује на њих; упути уобичајене молбе изахтеве; честита, захвали се и извини се користећи једноставнија језичка средства; разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; пружи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; разуме једноставније текстове у којима се описују радње и ситуације у садашњости; разуме једноставније текстове у којима се описују способности и умећа;	ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на поздрављање и представљање (дијалози, наративни текстови, формулари и сл.); реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима.
	ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на опис бића, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања; усмено и писано описивање/поређење бића, предмета, појава и места.
	ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ	Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге; усмено и писано преговарање и договарање око предлога и учешћа у заједничкој активности; писање позивнице за прославу/журку или имејла/СМС-а којим се уговара заједничка активност; прихватање/одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања/зговора.
	ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих исказа којима се нешто честита, тражи/нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава извињење, захвалност; усмено и писано честитање, тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/услугу и реаговање на њу, изражавање извињења и захвалности.

размени појединачне информације и/или неколико информација у низу које се односе на радње у садашњости; опише радње, способности и умећа користећи неколико везаних исказа; разуме једноставније текстове у којима се описују искуства, догађаји и способности у прошлости; размени појединачне информације и/или неколико информација у низу о искуствима, догађајима и способностима у прошлости; описује у неколико краћих, везаних исказа искуства, догађаја из прошлости; описује неки историјски догађај, историјску личност и сл. разуме једноставније исказе који се односе на одлуке, обећања, планове, намере и предвиђања и реагује на њих; размени једноставније исказе у вези са обећањима, одлукама, плановима, намерама и предвиђањима; саопшти шта он/она или неко други планира, намерава, предвиђа; разуме уобичајене изразе у вези са жељама, интересовањима, потребама, осетима и осећањима и реагује на њих; изрази жеље, интересовања, потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима; разуме једноставнија питања која се односе на оријентацију/положај предмета и бића у простору и правац кретања и одговори на њих; затражи и разуме обавештења о оријентацији/положају предмета и бића у простору и правцу кретања; описује правац кретања и просторне односе једноставним, везаним исказима; разуме једноставније забране, правила понашања, своје и туђе обавезе и реагује на њих; размени једноставније информације које се односе на забране и правила понашања у школи и на јавном месту, као и на своје и туђе обавезе; саопшти правила понашања, забране и листу својих и туђих обавеза користећи одговарајућа језичка средства; разуме једноставније изразе који се односе на поседовање и припадност; формулише једноставније исказе који се односе на	РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за израду задатака, пројеката и сл.) с визуелном подршком и без ње; усмено и писано давање упутстава.
	ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Слушање и читање описа и размењивање исказа у вези са сталним, уобичајеним и тренутним догађајима/активностима и способностима; усмено и писано описивање сталних, уобичајених и тренутних догађаја/активности и способности.
	ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање исказа у вези са искуствима, догађајима/активностима и способностима у прошлости; усмено и писано описивање искустава, догађаја/активности и способности у прошлости; израда и презентација пројеката о историјским догађајима, личностима и сл.
	ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	Слушање и читање краћих текстова у вези са одлукама, плановима, намерама и предвиђањима; усмено и писано договарање/извештавање о одлукама, плановима, намерама и предвиђањима
	ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са смером кретања и специфичнијим просторним односима; усмено и писано размењивање информација у вези са смером кретања и просторним односима; усмено и писано описивање смера кретања и просторних односа.
	ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са смером кретања и специфичнијим просторним односима; усмено и писано размењивање информација у вези са смером кретања и просторним односима; усмено и писано описивање смера кретања и просторних односа.
	ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова с исказима у којима се говори шта неко има/нема или чије је нешто; постављање питања у вези са припадањем и одговарање на њих.
	ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са тражењем мишљења и изражавањем слагања/неслагања; усмено и писано тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања.

поседовање и припадност; пита и каже шта неко има/немаи чије је нешто; разуме једноставније исказекоји се односе на изражавање допадања и недопадања и реагујена њих; изрази допадање и недопадањеу једноставно образложење; разуме једноставније исказекојима се тражи мишљење и реагује на њих; изражава мишљење, слагање/неслагање и даје краткообразложење; разуме једноставније изразекоји се односе на количину и цену; пита и саопшти колико нечегаима/нема, користећи једноставнија језичка средства; пита/каже/израчуна коликонешто кошта.	ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Слушање и читање једноставнијих текстова који говорео количини и цени; постављање питања у вези с количином и ценом и одговарање на њих, усмено и писано; слушање и читање текстова на теме поруџбинеу ресторану, куповине, играње улога (у ресторану, у продавници, у кухињи ...); записивање и рачунање цена.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ – ДРУГИ ЦИКЛУС

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда другог циклуса основног образовања и васпитања – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Наставници обрађују теме у складу са интересовањима

ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језика, тако да свака тема представља одређени ситуацијски комплекс.

- 1) Лични идентитет
- 2) Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
- 3) Географске особености
- 4) Србија – моја домовина
- 5) Становање – форме, навике
- 6) Живи свет – природа, љубимци, очување животне средине, еколошка свест
- 7) Историја, временско искуство и доживљај времена (прошлост – садашњост – будућност)
- 8) Школа, школски живот, школски систем, образовање и васпитање
- 9) Професионални живот (изабрана – будућа струка), планови везани за будуће занимање
- 10) Млади – деца и омладина
- 11) Животни циклуси
- 12) Здравље, хигијена, превентива болести, лечење
- 13) Емоције, љубав, партнерски и други међуљудски односи
- 14) Транспорт и превозна средства
- 15) Клима и временске прилике
- 16) Наука и истраживања
- 17) Уметност (нарочито модерна књижевност за младе; савремена музика)
- 18) Духовни живот; норме и вредности (етички и верски принципи); ставови, стереотипи, предрасуде, толеранција и емпатија; брига о другоме
- 19) Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
- 20) Слободно време – забава, разонода, хобији
- 21) Исхрана и гастрономске навике
- 22) Путовања
- 23) Мода и облачење
- 24) Спорт
- 25) Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења
- 26) Медији, масмедији, интернет и друштвене мреже
- 27) Живот у иностранству, контакти са странцима, ксенофобија

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе, наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења, имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и

ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у уџбенику приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упуту ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како биперманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања.

Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социолингвистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик – наставник, као и ученик – ученик, а уједно помажу ученику да разуме важност и смисленост вредновања и подстичу га на преузимање одговорности за властито планирање и унапређивање процеса учења.

Назив предмета	ИСТОРИЈА
Циљ	Циљ учења Историје је да ученик, изучавајући историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне знања и компетенције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према себи, сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, друштву и држави у којој живи.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– образложи узроке и последице историјских догађаја на конкретним примерима; – пореди историјске појаве; – наведе најзначајније последице настанка и развоја држава у Европи и Средоземљу у средњем и раном новом веку; – на основу датих примера, изводи закључак о повезаности националне историје са регионалном и европском (на плану политике, економских прилика, друштвених и културних појава); – сагледа значај и улогу истакнутих личности у датом историјском контексту; – приказује на историјској карти динамику различитих историјских појава и промена; – на историјској карти лоцира правце миграција и простор насељен Србима и њиховим суседима у средњем и раном новом веку; – идентификује разлике између типова државног уређења у периоду средњег и раног новог века; – изводи закључак о значају српске средњовековне државности и издваја најистакнутије владарске породице; – пореди положај и начин живота жена и мушкараца, различитих животних доби, припадника постојећих друштвених слојева, у средњем и раном новом веку; – разликује основна обележја и идентификује најзначајније последице настанка и ширења различитих верских учења у средњем и раном новом веку; – на понуђеним примерима, разликује легенде и митове од историјских чињеница, као и историјске од легендарних личности; – образлаже најважније последице научно-техничких открића у периоду средњег и раног новог века; – идентификује основне одлике и промене у начину производње у средњем и раном новом веку;	ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ	Основне одлике периода средњег века и новог века (појмови <i>средњи век</i>, <i>нови век</i>, <i>прединдустријско доба</i>, хронолошки и просторни оквири). Историјски извори за историју средњег века и раног новог века и њихова сазнајна вредност (писани и материјални).
	ЕВРОПА, СРЕДОЗЕМЉЕ И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ	Велика сеоба народа и стварање нових држава у Европи (германска и словенска племена, Бугари, Мађари, Викинзи). Најзначајније државе раног средњег века (Франачка држава, Византијско царство, Арабљани). Религија у раном средњем веку (христијанизација и хришћанска црква, Велики раскол, ислам). Феудално друштво (структура, друштвене категорије, вазални односи). Српске земље и Балканско полуострво (досељавање Срба и Хрвата, односи са староседеоцима и суседима, формирање српских земаља, христијанизација, ширење писмености). Истакнуте личности: Јустинијан, Карло Велики, кнез Властимир, цар Симеон, Јован Владимир, Василије II, краљ Михаило, Ћирило и Методије.
	ЕВРОПА, СРЕДОЗЕМЉЕ И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ	Државно уређење (типови европских монархија; република). Сусрети и прожимања цивилизација и народа (хришћанство, ислам, јудаизам, Крсташки ратови, најзначајнији путописци и њихова путовања – Марко Поло, Ибн Батута и др). Српске земље и суседи (краљевина и царство, деспотовина, аутокефална црква, односи са Византијом, Угарском, Бугарском, Венецијом, османска освајања у југоисточној Европи). Свакодневни живот у Европи и српским земљама (двор и дворски живот, живот на селу и граду – занимања, родни односи, правоверје и јереси, куга). Опште одлике средњовековне културе

– илуструје примерима значај прожимања различитих цивилизација; – разликује споменике различитих епоха, са посебним освртом на оне у локалној средини; – илуструје примерима важност утицаја политичких, привредних, научних и културних тековина средњег и раног новог века у савременом друштву; – користећи ИКТ, самостално или у групи, презентује резултате елементарног истраживања заснованог на коришћењу одабраних историјских извора и литературе; – повеже визуелне и текстуалне информације са одговарајућим историјским контекстом (хронолошки, политички, друштвени, културни); – учествује у организовању и спровођењу заједничких школских активности везаних за развој културе сећања	ЕВРОПА, СВЕТ И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ НОВОМ ВЕКУ (Прединдустријско доба)	(верски карактер културе, витешка култура, културне области, школе и универзитети, проналасци; писана и визуелна култура код Срба, легенде – Косовска, о краљу Артуру...). Истакнуте личности: Фридрих Барбароса, Ричард Лавље Срце, Саладин, Стефан Немања, Стефан Првовенчани, Сава Немањић, краљ Милутин, Стефан Душан, кнез Лазар и кнегиња Милица, Твртко I Котроманић, Стефан Лазаревић, деспот Ђурађ, султанија Мара, Ђурађ Кастриот Скендербег, Балшићи, Црнојевићи, Мехмед II Освајач. Прединдустријско доба (хронолошки оквири, научна и техничка открића, штампа, промене у начину производње, банкарство, успон градова – примери Фиренце, Венеције, Антверпена...). Велика географска открића и колонизација (истакнути морепловци и њихова путовања, сусрет са ваневропским цивилизацијама – Северна и Јужна Америка, Индија, Африка, Кина, Јапан, Аустралија; последице). Опште одлике културе раног новог века (основна обележја хуманизма и ренесансе; књижевност, политичка мисао, промене у свакодневном животу, обичаји и веровања – прогон „вештица“...). Реформација и противреформација (узроци, протестантизам, католичка реакција – улога језуита; верски сукоби и ратови). Појава апсолутистичких монархија (промене у државном уређењу, централизација државе, положај владара). Врхунац моћи Османског царства (освајања, држава и друштво). Живот Срба под османском, хабзбуршком и млетачком влашћу (обнова Пећке патријаршије; мењање верског и културног идентитета – исламизација, покатоличавање, унијаћење; учешће у ратовима, отпори и сеобе, положај и привилегије, Војна крајина). Истакнуте личности: Јохан Гутенберг, Изабела Кастиљска, Кристифор Колумбо, Фернандо Магелан, Леонардо да Винчи, Микеланђело Буонароти, Николо Макијавели, Никола Коперник, Исак Њутн, Мартин Лутер, Карло V и Филип II Хабзбуршки, Елизабета I, Вилијам Шекспир, Луј XIV, Сулејман Величанствени, Мехмед-паша Соколовић, Арсеније III Црнојевић, Арсеније IV Јовановић.

Кључни појмови садржаја: феудализам, прединдустријско доба, монархија, градска комуна, Црква, религија, хуманизам и ренесанса, географска открића, научна открића и технички проналасци, сеобе, прожимање цивилизација, индивидуални и колективни идентитети.

Програм је конципиран тако да су уз дефинисане исходе за крај разреда и кључне појмове, за сваку од четири тематске целине (*Основи проучавања прошлости; Европа, Средоземље и српске земље у раном средњем веку; Европа, Средоземље и српске земље у позном средњем веку и Европа, свет и српске земље у раном новом веку – преиндустријско доба*), дати и садржаји.

Приступ настави заснован на процесу и исходима учења подразумева да ученици развијају не само основна знања, већ да их искористе у развоју вештина историјског мишљења и изградњи ставова и вредности. Програм, у том смислу, нуди садржински оквир, а наставник има могућност да изабере и неке додатне садржаје уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или да одговарају њиховим интересовањима (програм се, на пример, може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају – археолошка налазишта, музејске збирке). Сви садржаји су дефинисани тако да буду у функцији остваривања исхода предвиђених програмом. Наставник има значајан простор за избор и повезивање садржаја, методанаставе и учења и активности ученика.

Важна карактеристика наставе и учења усмерених на остваривање исхода је та да су фокусирани на учење у школи. Ученик треба да учи:

- *смислено*: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из Историје и других предмета;
- *проблемски*: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- *дивергентно*: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- *критички*: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- *кооперативно*: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретне одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Од њега се очекује и да, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за сваку наставну јединицу. При планирању треба имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. У планирању и припремању наставе и учења, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се и процес и продукти учења. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање

Школски програм 2025-2029.

активности, нарочито ако је тимски рад у питању, можес се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Назив предмета	ГЕОГРАФИЈА
Циљ	Циљ учења Географије је да ученик појмовно и структурно овлада природно-географским, демографским, насеобинским, политичко-географским, економско-географским, интеграционим и глобалним појавама и процесима у Србији и свету уз неговање вредности мултикултуралности и патриотизма.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
– успоставља везе између физичко-географских и друштвено-географских објеката, појава и процеса; – одређује математичко географски положај на Земљи; – анализира, чита и тумачи општегеографске тематске карте; – оријентише се у простору користећи компас, географску карту и сателитске навигационе системе; – доводи у везу размештај светског становништва са природним карактеристикама простора; – анализира компоненте популационе динамике и њихов утицај на формирање укупних демографских потенцијала на примерима Србије, Европе и света; – анализира различита обележја светског становништва и развија свест о солидарности између припадника различитих социјалних, етничких и културних група; – анализира географски положај насеља; – објашњава континуиране процесе у развоју насеља и даје примере у Србији, Европи и свету; – доводи у везу типове насеља и урбане и руралне процесе са структурама становништва, миграцијама, економским и глобалним појавама и процесима; – уз помоћ географске карте анализира утицај природних и друштвених фактора на развој и размештај привредних делатности; – доводи у везу размештај привредних објеката и квалитет животне средине; – вреднује алтернативе за одрживи развој у својој локалној средини, Србији, Европи и свету; – објасни политичко-географску структуру државе; – представи процесе који су довели до	ДРУШТВО И ГЕОГРАФИЈА	Друштвена географија, предмет проучавања и подела.
	ГЕОГРАФСКА КАРТА	Географска/картографска мрежа. Географска ширина и географска дужина, часовне зоне. Појам карте и њен развој кроз историју. Елементи карте (математички, географски допунски). Картографски знаци и методе за представљање рељефа на карти. Подела карата према садржају и величини размера. Оријентација у простору и оријентација карте, мерење на карти, сателитски навигациони системи.
	СТАНОВНИШТВО	Основни појмови о становништву: демографски развој и извори података о становништву. Број и распоред становништва на Земљи. Природно кретање становништва. Миграције становништва. Структуре становништва: биолошке и друштвено-економске. Савремени демографски процеси у Србији, Европи и свету.
	НАСЕЉА	Појам и настанак првих насеља. Положај и географски размештај насеља. Величина и функције насеља. Типови насеља. Урбанизација. Град – унутрашња структура и односи са околним простором. Село и рурални процеси.
	ПРИВРЕДА	Привреда, привредне делатности и сектори привреде. Пољопривреда и географски простор. Индустрија и географски простор. Саобраћај, туризам и географски простор. Ванпривредне делатности. Развијени и неразвијени региони и државе и савремени геокономски односи у свету. Концепт одрживог развоја.

формирања савремене политичко-географске карте света; – објасни како се издвајају географске регије; – илуструје уз помоћ карте најважније географске објекте, појаве и процесе на простору Европе.	ДРЖАВА И ИНТЕГРАЦИОН ПРОЦЕСИ	Појам и настанак првих држава. Географски положај државе. Величина и компактност територије државе. Појам и функција државних граница. Главни град. Облик владавине. Политичко-географска карта Европе после Другог светског рата. Политичко-географска карта света после Другог светског рата. Територијални интегритет и спорови. Интеграциони процеси.
	ГЕОГРАФИЈА ЕВРОПЕ	Географске регије и регионална географија. Положај и границе Европе. Природне карактеристике Европе. Становништво Европе. Насеља Европе. Привреда Европе. Географске регије Европе.

Кључни појмови садржаја: географска карта, становништво, насеља, привреда, држава, регије, Европа.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању процеса наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и препоручених садржаја, образовних стандарда за крај обавезног образовања, циљева и исхода образовања и васпитања, кључних компетенција за целоживотно учење, предметних и општих међупредметних компетенција наставник најпре креира свој годишњи (глобални) план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Наставник има слободу да сам одреди број часова за дате теме у годишњем плану.

Предметни исходи су дефинисани у складу са ревидираном Блумовом таксономијом и највећи број њих је на нивоу примене. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Од наставника се очекује да операционализује дате исходе у својим оперативним плановима за конкретну тему, тако датема буде једна заокружена целина која укључује могућа међупредметна повезивања. У фази планирања и писања припреме за час наставник дефинише циљ и исходе часа.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење и оцењивање резултата постигнућа ученика, а у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Праћење и вредновање ученика започиње иницијалном проценом нивоа знања на коме се ученик налази. Свака активност на часу служи за континуирану процену напредовања ученика. Неопходно је ученике стално оспособљавати за процену сопственог напретка у остваривању исхода предмета.

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања.

Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе

шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

На почетку школске године наставници географије треба да направе план временске динамике и садржаја оцењивања знања и умења (процењивања постигнућа) ученика водећи рачуна о адекватној заступљености сумативног и формативног оцењивања. Будући да се у новим програмима наставе и учења инсистира на функционалним знањима, развоју међупредметних компетенција и пројектној настави, важно је да наставници на почетку школске године добро осмисле и са ученицима договоре како ће се обављати формативно оцењивање. Оно за циљ има да укаже ученику на чему треба и колико додатно да ради, као и да развија мотивацију код ученика. У том смислу препоручује се наставницима да на нивоу стручних већа договоре критеријуме и елементе формативног оцењивања (активност на часу, допринос групном раду, израда домаћих задатака, кратки тестови, познавање географске карте,...).

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

Назив предмета	БИОЛОГИЈА
Циљ	Циљ учења Биологије је да ученик, изучавањем биолошких процеса и живих бића у интеракцији са животном средином, развије одговоран однос према себи и природи и разумевање значаја биолошке разноврсности и потребе за одрживим развојем.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ ПРЕПОРУЧЕНИ
– упореди грађу животиња, биљака и бактерија на нивоу ћелија и нивоу организма; – повеже грађу и животне процесе на нивоу ћелије и нивоу организма; – одреди положај органа човека и њихову улогу; – цртежом или моделом прикаже основне елементе грађе ћелије једноћелијских и вишећелијских организама; – користи лабораторијски прибор и школски микроскоп за израду и посматрање готових и самостално израђених препарата; – хумано поступа према организмима које истражује; – направи разлику између животне средине, станишта, популације, екосистема и еколошке нише; – размотри односе међу члановима једне популације, као и односе између различитих популација на конкретним примерима; – илуструје примерима међусобни утицај живих бића и узајамни однос са животном средином; – истражи утицај средине на испољавање особина, поштујући принципе научног метода; – идентификује примере природне и вештачке селекције у окружењу и у задатом тексту/илустрацији; – повеже еволутивне промене са наследном варијабилношћу и природном селекцијом; – групише organisme према особинама које указују на заједничко порекло живота на Земљи; – одреди положај непознате врсте на „дрвету живота”, на основу познавања општих карактеристика једноћелијских и вишећелијских организама; – прикупи податке о радовима научника који су допринели изучавању људског здравља и изнесе свој став о значају њихових истраживања; – одржава личну хигијену и хигијену животног простора у циљу спречавања инфекција;	ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА	Грађа живих бића – спољашња и унутрашња. Грађа људског тела: хијерархијски низ од организма до ћелије. Једноћелијски организми – бактерија, амеба, ћелија квасца. Удруживање ћелија у колоније. Вишећелијски организми – одабрани примери гљива, биљака и животиња. Основне животне функције на нивоу организма: исхрана, дисање, транспорт и елиминација штетних супстанци, размножавање. Разлике у грађи биљака, гљива и животиња и начину функционисања, као и сличности и разлике у обављању основних животних процеса. Откриће ћелије и микроскопа. Основна грађа ћелије (мембрана, цитоплазма, једро, митохондрије, хлоропласти). Разлика између бактеријске, и биљне и животињске ћелије. Ћелијско дисање, стварање енергије, основне чињенице о фотосинтези.
	ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ	Популација, станиште, екосистем, еколошке нише, адаптације, животне форме, трофички односи – ланци исхране. Абиотички и биотички фактори. Значај абиотичких и биотичких фактора. Антропогени фактор и облици загађења. Угрожавање живих бића и њихова заштита.
	НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА	Наследни материјал (ДНК, гени). Телесне и полне ћелије. Пренос наследног материјала. Наследне особине (веза између гена и особина, утицај спољашње средине). Индивидуална варијабилност. Природна селекција на одабраним примерима. Вештачка селекција. Значај гајених биљака и припитомљених животиња за човека.
	ПОРЕКЛО И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОТА	Постанак живота на Земљи (прве ћелије без једра, постанак ћелија са једром и појава вишећелијности). „Дрво живота” (заједничко порекло и основни принципи филогеније, сродност и сличност). Организми без једра. Организми са једром. Положај основних група једноћелијских и вишећелијских организама на „дрвету живота”.

– доведе у везу измењено понашање људи са коришћењем психоактивних супстанци; – збрине површинске озледе коже, укаже прву помоћ у случају убода инсеката, сунчанице и топлотног удара и затражи лекарску помоћ кад процени да је потребна; – повеже узроке нарушавања животне средине са последицама по животну средину и људско здравље и делује личним примером у циљу заштите животне средине; – користи ИКТ и другу опрему у истраживању, обради података и приказу резултата. – табеларно и графички представи прикупљене податке и изведе одговарајуће закључке; разматра, у групи, шта и како је учио/учила и где та знања може да примени.	ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ	Обољења која изазивају, односно преносе бактерије и животиње. Бактерије и антибиотици. Путеви преношења заразних болести. Повреде и прва помоћ: повреде коже, убоди инсеката и других бескичмењака, тровање храном, сунчаница, топлотни удар. Превенција и понашање у складу са климатским параметрима. Последице болести зависности – алкохолизам.

Кључни појмови садржаја: научни метод, грађа живих бића, животне функције, популација, екосистем, еколошки фактори, еколошка ниша, наследни материјал, селекција, „дрво живота“, хигијена, болести зависности, здравље, заштита животне средине.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм Биологије за шести разред је део спиралног програма Биологије за основну школу и оријентисан је на достизање исхода.

Спирални програм подразумева да у сваком разреду из сваке области ученик усваја мању количину информација, до којих долази самостално уз подршку наставника. У сваком наредном разреду количина информација – знања се помало повећава, при чему се ново знање повезује са знањем и искуством стеченим у претходном разреду, уз постепено појачавање захтева. На тај начин се знање постепено проширује и продубљује, односно гради.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи Биологију и друге предмете. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у пет области предмета: Јединство грађе и функције као основа живота, Живот у екосистему, Наслеђивање и еволуција, Порекло и разноврсност живота и човек и здравље. (Исходи за шесту област Посматрање, мерење и експеримент у биологији су распоређени у претходних пет, сходно планираним активностима.) Достизање исхода води развоју предметних, свих кључних, општих међупредметних компетенција и остваривању образовних стандарда. Исходи не прописују структуру, садржаје и организацију наставе, као ни критеријуме и начин вредновања ученичких постигнућа. За израду исхода коришћена је ревидирана Блумова таксономија. Исходи су формулисани на нивоу примене као минимуму.

Важна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода је да је настава усмерена на учење у школи. Ученик треба да учи:

- смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из Биологије и других предмета;
- проблемски: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- критички: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- кооперативно: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм према потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања као нпр. сајтове релевантних институција, писану научно популарну литературу, мапе, шеме, енциклопедије... Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима (нпр. представљање група организама Веновим дијаграмима, одређивање климатских услова у зависности од географског положаја, писање есеја, тј. приказ података /малих истраживања на матерњем и страном језику који уче, цртање итд.).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној ка достизању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и сопствени рад. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици партиципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују итд.

Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања. За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. У вредновању научног, поред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања. На интернету, коришћењем кључних речи outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical), могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У формативном вредновању наставник би требало да промовише групни дијалог, користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада. Избор инструмента за формативно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује. Када је у питању нпр.

практичан рад (тимски рад, пројектна настава, теренска настава и слично) може се применити чек листа у којој суприказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености, а наставник треба да означи показатељ који одговара понашању ученика.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематско праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији и поузданији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, а који су у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили.

Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а свешто се покаже као недовољно ефикасно требало би унапредити.

Назив предмета	МАТЕМАТИКА
Циљ	Циљ учења Математике је да ученик, овладавајући математичким концептима, знањима и вештинама, развије основе апстрактног и критичког мишљења, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и писмом и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	144

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ ТЕМА	САДРЖАЈИ
– прочита, запише, упореди и представи на бројевној правој целе и рационалне бројеве (записане у облику разломка или у децималном запису); – одреди супротан број, апсолутну вредност и реципрочну вредност рационалног броја; – израчуна вредност једноставнијег бројевног израза и реши једноставну линеарну једначину и неједначину у скупу рационалних бројева; – реши једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину; – примени пропорцију и проценат у реалним ситуацијама; – прикаже податке и зависност између две величине у координатном систему (стубчасти, тачкасти и линијски дијаграм); – тумачи податке приказане табелом и графички; – класификује троуглове односно четвороугловена основу њихових својстава; – конструише углове од 90° и 60° и користи њихове делове за конструкције других углова; – уочи одговарајуће елементе подударних троуглова; – утврди да ли су два троугла подударна на основу ставова подударности; – конструише троугао, паралелограм и трапез на основу задатих елемената (странице и углови троуглова и четвороуглова и дијагонала четвороугла); – примени својства троуглова и четвороуглова у једноставнијим проблемским задацима; – сабира и одузима векторе и користи их у реалним ситуацијама; – одреди центар описане и уписане кружнице троугла; – примењује особине централне и осне симетрије и транслације у једноставнијим задацима; – израчуна површину троугла и четвороугла користећи обрасце или разложиву једнакост.	ЦЕЛИ БРОЈЕВИ	Скуп целих бројева (Z). Супротан број. Апсолутна вредност целог броја. Приказ целих бројева на бројевној правој. Упоредивање целих бројева. Основне рачунске операције у скупу Z и њихова својства. Изрази са целим бројевима.
	РАЦИОНАЛНИ БРОЈЕВИ	Први део Скуп рационалних бројева. Супротан број. Апсолутна вредност рационалног броја. Приказ рационалних бројева на бројевној правој. Упоредивање рационалних бројева. Основне рачунске операције у скупу Q и њихова својства. Изрази са рационалним бројевима. Једначине и неједначине: $ax + b = c$; $ax + b \leq c$; $ax + b < c$; $ax + b \geq c$; $ax + b > c$ ($a, b, c \in Q, a \neq 0$). Други део Координатни систем. Приказ података у координатном систему. Приказ зависности међу величинама. Размере, пропорције и проценти. Директна пропорционалност. Обрнута пропорционалност.
	ТРОУГАО	Први део Појам троугла. Обим троугла. Једнакокраки и једнакостранични троуглови. Висина троугла. Углови троугла. Збир углова троуглова. Врсте троуглова према угловима. Однос између страница и углова троугла. Неједнакост троугла. Конструкције неких углова (60°, 120°, 30°, 45°, 75°, 135°) Други део Основне конструкције троуглова. Појам подударности и ставови подударности. Централна симетрија и подударност. Осна симетрија и подударност. Центар описане и уписане кружнице троугла.

	ЧЕТВОРОУГАО	Четвороугао. Углови четвороугла. Збир углова четвороугла. Паралелограм. Особине паралелограма. Услови да четвороугао буде паралелограм. Ромб, правоугаоник и квадрат. Конструкција паралелограма. Сабирање и одузимање вектора. Множење вектора бројем. Трапез. Особине трапеза. Средња линија троугла и трапеза. Конструкције трапеза. Делтоид
	ПОВРШИНА ЧЕТВОРОУГЛА И ТРОУГЛА	Појам површине фигуре, површина правоугаоника и квадрата. Једнакост површина подударних фигура. Површина паралелограма, троугла, трапеза. Површина четвороугла с нормалним дијагоналама.

Кључни појмови садржаја: цео број, апсолутна вредност, рационалан број, изрази, једначине и неједначине, координатни систем, пропорција, конструкције углова, троуглова и четвороуглова, паралелограм, ромб, трапез, делтоид, центар описаног и уписаног круга, површине троуглова и четвороуглова.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

При избору садржаја и писању исхода за предмет Математика узета је у обзир чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичким језиком, математичко резонување и доношење закључака и одлука. Такође, у обзир је узета и чињеница да сам процес учења математике има своје посебности које се огледају у броју година изучавања и недељног броја часова предмета и неопходности стицања континуираних знања.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање и на основу њих планирати активности за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потребно више времена, активности и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја, треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност

ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабrivати да процењују сопствени напредак у учењу.

Назив предмета	ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО
Циљ	Циљ учења <i>информатике и рачунарства</i> је оспособљавање ученика за управљање информацијама, безбедну комуникацију у дигиталном окружењу, креирање дигиталних садржаја и рачунарских програма за решавање различитих проблема у друштву које се развојем дигиталних технологија брзо мења.
Разред	шести
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– правилно користи ИКТ уређаје; – креира, уређује и структурира дигиталне садржаје који садрже табеле у програму за рад са текстом и програму за рад са мултимедијалним презентацијама; – креира и обрађује дигиталну слику; – самостално снима и врши основну обраду аудио и видео записа; – уређује мултимедијалну презентацију која садрживидео и аудио садржаје; – чува и организује податке локално и у облаку; – одговорно и правилно користи ИКТ уређаје у мрежном окружењу; – разликује основне интернет сервисе; – примењује поступке и правила за безбедно понашање и представљање на мрежи; – приступа Интернету, самостално претражује, проналази и процењује информације и преузима ихна свој уређај поштујући ауторска права; – објасни поступак заштите дигиталног производа/садржаја одговарајућом СС лиценцом; – објасни поступак прикупљања података путем онлајн упитника; – креира једноставан програм у текстуалном програмском језику; – користи математичке изразе за израчунавања у једноставним програмима; – објасни и примени одговарајућу програмску структуру (наредбе доделе, гранања, петље); – користи у оквиру програма нумеричке, текстуалне и једнодимензионе низовске вредности; – разложи сложени проблем на једноставније функционалне целине (потпрограме); – проналази и отклања грешке у програму; – сарађује са осталим члановима групе у одабирутеме, прикупљању и обради материјала, представљању пројектних резултата и закључака; – користи могућности које пружају рачунарске мрежеу сфери комуникације и сарадње; – креира, објављује и представља дигиталне садржаје користећи расположиве алате; – вреднује процес и резултате пројектних активности.	ИКТ	Дигитални уређаји и кориснички програми. Управљање дигиталним документима. Рад са сликама. Рад са текстом. Рад са мултимедијалним презентацијама које садрже видео и аудио садржаје.
	ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Употреба ИКТ уређаја на одговоран и сигуран начин у мрежном окружењу. Интернет сервиси. Правила безбедног рада на Интернету. Претраживање Интернета, одабир резултата и преузимање садржаја. Заштита приватности личних података и ауторских права.
	РАЧУНАРСТВО	Основе изабраног програмског језика. Основне аритметичке операције. Уграђене функције. Ниске (стрингови). Структуре података. Гранање. Понављање. Основни алгоритми.
	ПРОЈЕКТНИ ЗАДАТАК	Фазе пројектног задатка од израде плана до представљања решења. Израда пројектног задатка у корелацији са другим предметима. Вредновање резултата пројектног задатка.

Кључни појмови садржаја: обрада текста, табела, слајд презентације, интернет сервиси, безбедност на интернету, текстуални програмски језик

Програм наставе и учења информатике и рачунарства, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по спиралном моделу и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су јасни и прецизни искази о томе шта ученик зна, да уради и вредносно процени по завршетку процеса учења. Наставни програм предмета информатика и рачунарство се састоји из три тематске целине: Информационо-комуникационе технологије (скр. ИКТ), Дигитална писменост и Рачунарство.

Да би сви ученици остварили предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и према њима планира и прилагођава наставне активности. Наставник треба да осмисли активности тако да укључују практичан рад уз примену ИКТ-а, повезивање различитих садржаја из других тема унутар самог предмета, као и са другим предметима. Пожељно је да планиране активности ученика на часу прати сажето и јасно упутство за реализацију задатка, уз евентуалну претходну демонстрацију поступка од стране наставника. Оставити простор за ученичку иницијативу и креативност – кроз дискусију са ученицима одабирати адекватне алате, концепте и стратегије за реализацију одређених активности. У току реализације планираних активности радити на успостављању и неговању навика и понашања као што су поступност, аналитичност, истрајност, самосталност у раду, али и спремност на сарадњу и одговоран приступ тимском раду.

Достизање дефинисаних исхода може се остварити уз одређени степен слободе наставника како у избору метода рада, програмских алата и технологија (рачунар, дигитални уређај...), тако и у редоследу и динамици реализације елемената различитих тематских области. На интернету и у литератури се могу се наћи примери добре праксе које, уз прилагођавање условима рада и поштовање ауторских права, треба користити у настави и учењу.

С обзиром на то да је настава овог предмета теоријско-практичног карактера часове треба остваривати са одељењем подељеним на групе, односно са највише 20 ученика. Програм наставне и учења треба остваривати на спојеним часовима. Подсетити ученике на значај поштовања правила која важе у кабинету и у раду са рачунарима и опремом, кроз демонстрацију и личну активност ученика (правилно укључивање, пријављивање, коришћење, одјављивање и искључивање рачунара).

Наставницима се препоручује да у току шестог разреда, ради развијања међупредметних компетенција и остваривања корелације са другим предметима, реализују са ученицима најмање два пројектна задатка који обухватају теме и из других предмета. Време реализације пројектних задатака (једног из области ИКТ и Дигитална писменост и другог из области Рачунарство) одређује наставник у договору са ученицима и са наставницима других предмета, који обухватају област изабране теме. При избору тема, понудити неколико пројектних тема и омогућити тимовима ученика да одаберу ону која највише одговара њиховим интересовањима.

Назив предмета	ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА
Циљ	Циљ учења технике и технологије је да ученик развије техничко-технолошку писменост, да изгради одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, коришћењу техничких и технолошких ресурса, стекне бољи увид у сопствена професионална интересовања и поступа предузимљиво и иницијативно.
Разред	шести
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
- повеже развој грађевинарства и значај урбанизма у побољшању услова живљења; - анализира карактеристике савремене културе становања; - класификује кућне инсталације на основу њихове намене; - класификује врсте саобраћајних објеката према намени; - повезује неопходност изградње прописне инфраструктуре са безбедношћу учесника у саобраћају; - повезује коришћење информационих технологија у саобраћајним објектима са управљањем и безбедношћу путника и робе; - демонстрира правилно и безбедно понашање и кретање пешака и возача бицикла на саобраћајном полигону и/или уз помоћ рачунарске симулације; - скицира просторни изглед грађевинског објекта; - чита и црта грађевински технички цртеж уважавајући фазе изградње грађевинског објекта уз примену одговарајућих правила и симбола; - користи рачунарске апликације за техничко цртање, 3Д приказ грађевинског објекта и унутрашње уређење стана уважавајући потребе савремене културе становања; - самостално креира дигиталну презентацију и представља је; - класификује грађевинске материјале према врсти и својствима и процењује могућности њихове примене; - повезује коришћење грађевинских материјала са утицајем на животну средину; - повезује алате и машине са врстама грађевинских и пољопривредних радова; - реализује активност која указује на важност рециклаже; - образложи на примеру коришћење обновљивих извора енергије и начине њиховог претварања у	ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ	Значај и развој грађевинарства. Просторно и урбанистичко планирање. Култура становања у: урбаним и руралним срединама, објектима за индивидуално и колективно становање, распоред просторија, уређење стамбеног простора. Кућне инсталације.
	САОБРАЋАЈ	Саобраћајни системи. Саобраћајни објекти. Управљање саобраћајном сигнализацијом. Правила безбедног кретања пешака и возача бицикла у јавном саобраћају.
	ТЕХНИЧКА И ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Приказ грађевинских објеката и техничко цртање у грађевинарству. Техничко цртање помоћу рачунара. Представљање идеја и решења уз коришћење дигиталних презентација
	РЕСУРСИ И ПРОИЗВОДЊА	Подела, врсте и карактеристике грађевинских материјала. Техничка средства у грађевинарству и пољопривреди. Организација рада у грађевинарству и пољопривреди. Обновљиви извори енергије и мере за рационално и безбедно коришћење топлотне енергије. Рециклажа материјала у грађевинарству и пољопривреди и заштита животне средине. Моделовање машина и уређаја у грађевинарству, пољопривреди или модела који користи обновљиве изворе енергије

корисне облике енергије; - правилно и безбедно користи уређаје за загревање и климатизацију простора; - повезује значај извођења топлотне изолације са уштедом енергије; - повезује гране пољопривреде са одређеном врстом производње хране; - описује занимања у области грађевинарства, пољопривреде, производње и прераде хране; - изради модел грађевинске машине или пољопривредне машине уз примену мера заштите на раду; - самостално/тимски врши избор макете/модела грађевинског објекта и образлажи избор; - самостално проналази информације о условима, потребама и начину реализације макете/модела користећи ИКТ; - креира планску документацију (листу материјала, редослед операција, процену трошкова) користећи програм за обраду текста; - припрема и организује радно окружење одређујући одговарајуће алате, машине и опрему у складу са захтевима посла и материјалом који се обрађује; - израђује макету/модел поштујући принципе економичног искоришћења материјала и рационалног одабира алата и машина примењујући процедуре у складу са принципима безбедности на раду; - учествује у успостављању критеријума за вредновање, процењује свој рад и рад других и предлаже унапређења постојеће макете/модела; - одреди реалну вредност израђене макете/модела укључујући и оквирну процену трошкова.	КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ	Израда техничке документације. Израда макете/модела у грађевинарству, пољопривреди или модела који користи обновљиве изворе енергије. Представљање идеје, поступка израде и решења производа. Одређивање тржишне вредности производа укључујући и оквирну процену трошкова. Представљање производа и креирање дигиталне презентације.

Кључни појмови садржаја: грађевинарство, пољопривреда, саобраћај, техничка документација, енергетика, предузимљивост и иницијатива

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења *технике и технологије* захтева разноврстан методички приступ с обзиром на различитост функција и карактера појединих делова програмских садржаја, као и психофизичке могућности ученика. За успешно остваривање програма, односно циља учења, потребно је организовати наставу у складу са следећим захтевима:

- уводити ученике у свет технике и савремене технологије на занимљив и атрактиван начин, чиме се подстиче њихово интересовање за техничко стваралаштво;
- омогућити ученицима да исказују властите креативне способности, да траже и налазе сопствена техничка решења и да се доказују у раду;
- систематизовано излагати ученике проблемским ситуацијама - расподела комплексних задатака на низ једноставнијих захтева, идентификовање елемента који ученик мора узети у разматрање приликом решавања проблемских ситуација, као и подстицање ученика на коришћење различитих когнитивних процеса као што су индуктивно и дедуктивно закључивање, поређење, класификација, предвиђање резултата, трансфер знања од познатог на непознато;
- обезбедити услове да ученици на најефикаснији начин стичу трајна и применљива научно-технолошка знања и да се навикавају на правилну примену техничких средстава и технолошких поступака;
- не инсистирати на запамћивању података, поготову мање значајних чињеница и теоријских садржаја који немају директну примену у свакодневном животу;

- ради што успешније корелације одговарајућих садржаја, усклађивања терминологије, научног осмишљавања садржаја и рационалног стицања знања, умења и навика, неопходна је стална сарадња са наставницима *информатике и рачунарства, физике, математике, хемије, биологије и ликовне културе* у циљу развоја међупредметних компетенција;

- приликом конкретизације појединих садржаја, нарочито упознавања нових и савремених технологија, у обзир узимати специфичности средине и усклађивати их са њеним потребама.

С обзиром да је настава *технике и технологије* теоријско-практичног карактера, часове треба остваривати са одељењем подељеним на групе, односно са највише 20 ученика. Програм наставне и учења треба остваривати на спојеним часовима.

Назив предмета	ЛИКОВНА КУЛТУРА
Циљ	Циљ учења Ликовне културе је да се ученик, развијајући стваралачко мишљење и естетичке критеријуме, кроз практични рад оспособљава за комуникацију и да изграђује позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– користи одабране информације као подстицај за стваралачки рад; – прави разноврсне текстуре на подлогама, облицима или у апликативном програму; – користи изражајна својства боја у ликовном раду и свакодневном животу; – обликује, самостално, или у сарадњи са другима, употребне предмете од материјала за рециклажу; – изрази своје замисли и позитивне поруке одабраном ликовном техником; – опише свој рад, естетски доживљај простора, дизајна и уметничких дела; – идентификује теме у одабраним уметничким делима и циљеве једноставних визуелних порука; – повезује карактеристичан експонат и одговарајући музеј; – разматра са другима шта и како је учио и где та знања може применити.	БОЈА	Пигментне боје (хроматске и ахроматске боје; основне и изведене боје). Дејство боја (утисак који боја оставља на посматрача; топле и хладне боје; комплементарне боје). Светлост и боја (светлост као услов за опажање боје, разлике у опажању боја; валер; градација и контраст). Примена боја (технике и средства: акварел, темпера, мозаик, витраж, апликативни програми...; изражајна својства боја у керамици, скулптури, графици, таписерији, дизајну одеће и обуће, индустријском дизајну...; примена у свакодневном животу ученика). Уметничко наслеђе (музеји и експонати).
	КОМУНИКАЦИЈА	Комуникативна улога уметности (теме, мотиви и поруке у визуелним уметностима; улога уметности у свакодневном животу). Уметничко наслеђе (уметност некад и сад).
	ТЕКСТУРЕ	Текстура (врсте текстура – тактилна и визуелна; текстуре у природи и уметничким делима, материјали и текстура, облик и текстура, линија и текстура, ритам и текстура). Уметничко наслеђе (грађевине, скулптуре и паркови).
	УОБРАЗИЉА	Стваралачка уобразиља (стварност и машта, значај маште; разноврсне информације као подстицај за стварање – снови, бајке, митови, легенде...).
	ПРОСТОР	Уметничко наслеђе (необична уметничка остварења).
		Амбијент (елементи који чине амбијент – дизајн ентеријера, атмосфера, корисници; утицај амбијента на расположење, активност и учење; обликовање школског простора; поставка изложбе).

Кључни појмови садржаја: простор, боја, текстура

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Кључни појмови су међусобно чврсто повезани и чине конструкцију, основу за развијање програма. Централни појам је простор, јер се све што видимо и доживљавамо налази у простору. Из овог појма су изведени остали кључни појмови. У првом разреду их има три: простор – облик, линија; у другом разреду четири: простор – облик, линија, боја; у трећем пет: простор – облик, линија, боја, текстура и од четвртог шест: простор – облик, линија, боја, текстура, светлина.

Понављање истих кључних појмова из разреда у разред не подразумева понављање истих садржаја и активности. У сваком разреду кључни појмови се разматрају из другог угла и надограђују новим

појмовима и подпојмовима. У програму су назначени кључни појмови који се нарочито надограђују у датом разреду (испод табеле).

Централни појам, простор, указује на то да програм није усмерен на ускостручне садржаје, већ на свет у коме ученик живи и одраста и који треба свесно да опажа, доживљава и истражује из различитих углова. Сви садржаји везани за визуелну уметност (укључујући и уметничка остварења из ближе и даље прошлости) у блиској су вези са савременим светом и ученици треба постепено, до краја школовања, да истражују и откривају те везе.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У првој колони табеле дати су исходи који се достижу до краја школске године. Исходи воде ка постепеном развијању компетенција. Достижни су за сваког ученика, у мањој или већој мери. Наставник у току године прати, процењује и подстиче развијање индивидуалних потенцијала сваког ученика. Да би се омогућили услови за напредовање ученика, у настави треба да доминирају задаци (ликовни, пројектни, истраживачки), који циљају више исхода и међупредметних компетенција.

У другој колони табеле предложени су називи целина, а у трећој појмови, подпојмови и теме за разговор и истраживање. Нови модел наставе и учења није усмерен на садржаје, па структура програма није прописана. Наставник има слободу да осмисли називе, број и редослед наставних тема и наставних јединица, а у складу са дидактичким принципима и условима у школи.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Исходи су формулисани тако да до краја разреда сви ученици могу да их достигну (у мањој или већој мери) уколико су радили разноврсне задатке од којих сваки циља више исхода и међупредметних компетенција.

Могући елементи за процењивање напредовања и оцењивање постигнућа су:

- Однос према раду (припремљен је за час; одговорно користи материјал, прибор и алатке; одржава прибор и радни простор; потписује радове; чува радове у мапи...);
- Однос према себи (истражује информације; поставља питања; предлаже; истрајан је у раду, труди се; преузима одговорност; поштује себе и своје радове; учи на грешкама; спреман је да испроба своје способности у новим активностима...)
- Однос према другима (довршава рад у договореном року; поштује договорена правила понашања; спреман је да помогне и да сарађује; уважава туђу културу, радове, начин размишљања, доживљавања, опажања, изражавања...)
- Разумевање (разуме задатак; разуме појмове; разуме процес; разуме концепт; разуме визуелне информације...; раздваја битно од небитног...)
- Повезивање (повезује и пореди познате и нове информације, људе, места, догађаје, феномене, идеје, дела...)
- Оригиналноост (оригиналан је у односу на туђе радове; оригиналан је у односу на своје претходне радове...)
- Организација композиције (примењује одговарајуће принципе компоновања, знања о перспективи, правцу, смеру...)
- Вербално изражавање (учтиво комуницира; аргументовано, кратко и јасно образлаже свој рад, идеју, доживљај, опажање, емоције...)
- Употреба техника (бира одговарајућу технику у односу на идеју; примењује одговарајући процес; бира одговарајући материјал/подлогу; истражује могућности технике и материјала)...

Елементи могу и другачије да се формулишу. Бирају се према типу ликовног задатка и циљевима задатка.

Самопроцена радова је вербална и писана, а захтеви се уводе постепено. Најефикаснија је метода 3, 2, 1. Ученик сам припрема листић на коме уписује име, презиме, датум. Затим кратко наводи: 3 ствари које сам научио на часу, 2 примера која илуструју то што сам научио, 1 ствар која ми није јасна или питање које бих поставио. Када се разговара о ликовним делима, ученик пише: 3 речи којима бих описао дело, 2 ствари које ми се највише допадају на делу, 1 ствар коју не разумем. Када се разговара о уметнику: 3 ствари због којих је уметник значајан, 2 дела која ми се највише свиђају, 1 питање које бих поставио уметнику. Листићи се предају наставнику, да би имао потпунији увид у напредовање

ученика, а наставник их враћа ученику следећег часа. Листићи могу да се лепе у свеску (ликовни дневник) или чувају у блоку. Када се ученик ликовно изражава: 3 ствари о којима сам размишљао током рада, 2 ствари које ми се свиђају на мом раду, 1 ствар коју бих променио. Или: 3 речи којима бих описао свој рад, 2 разлога због којих је мој рад оригиналан, 1 ствар коју бих урадио другачије. Листићи се лепе на полеђину рада, а садрже и назив рада. Важно је да ученик не наводи више од једне нејасноће или грешке, ни у случају када му ништа није јасно или сматра да је рад упропашћен. Издвајање само једне нејасноће или грешке постепено оспособљава ученика да идентификује најважнији пропуст и да се фокусира на његово уклањање или да дође до бољих идеја. Ученике је потребно навикавати да листиће попуњавају брзо. Понекад је најважније оно чега се првог сете. Вербална самопроцена подразумева излагање свих радова и поређење ликовних решења.

Назив предмета	МУЗИЧКА КУЛТУРА
Циљ	Циљ учења Музичке културе је да код ученика, развијајући интересовања за музичку уметност, стваралачко и критичко мишљење, формира естетску перцепцију и музички укус, као и одговоран односпрема очувању музичког наслеђа и култури свога и других народа.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ У оквиру области/теме ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– повеже различите видове музичког изражавања са друштвено-историјским амбијентом у коме су настали; – наведе изражајна средства музичке уметности карактеристична за период средњег века и ренесансе; – уочи основне карактеристике музичког стваралаштва у средњем веку и ренесанси; – опише улогу музике у средњовековној Србији; – уочи разлике између духовних и световних вокалних композиција средњег века и ренесансе; – издвоји начине коришћења изражајних средстава у одабраним музичким примерима; – објасни како је музика повезана са другим уметностима и областима ван уметности (музика и религија; технологија записивања, штампања нота; извођачке и техничке могућности инструмената; – одреди врсту музичког инструмента са диркама по изгледу и звуку; – опише разлику у начину добијања звука код инструмената са диркама; – препозна инструмент или групу према врсти композиције у оквиру датог музичког стила; – разликује вокално-инструменталне и инструменталне облике средњег века и ренесансе; – коментарише слушано дело у односу на извођачки састав и инструменте; – идентификује репрезентативне музичке примере најзначајнијих представника средњег века и ренесансе; – уочи сличности и разлике између православне и (римо)католичке духовне музике; – идентификује елементе средњовековне музике као инспирацију у музици савременог доба; – изводи музичке примере користећи глас, покрет и традиционалне и/или електронске инструменте, самостално и у групи; – примењује правилну технику певања; – примењује различита средства изражајног певања и свирања у зависности од врсте, намене и карактера композиције; – развије координацију и моторику кроз свирање и покрет; – примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању; – користи музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет; – комуницира у групи импровизујући мање музичке целине гласом, инструментом или покретом; – учествује у креирању школских приредби, догађаја и пројеката;	ЧОВЕК И МУЗИКА	Средњи век: Ранохришћанска музика. Византијско певање. Грегоријански корал. Рани облици вишегласја – мотет. Световна музика средњег века: трубадури, трувери минезенгери. Духовна и световна музика у средњовековној Европи и Србији. Музика средњег века као инспирација за уметничку и популарну музику. Ренесанса Развој духовног и световног вишегласја. Мотет, миса, мадригал. Највећи представници ренесансне вокалне музике: Ђ. П. да Палестрина, О. ди Ласо. Инструментална музика ренесансе.
	МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	Инструменти са диркама: оргуље, чембало, клавир, хармоника, челеста. Народни инструменти.
	СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	Елементи музичке изражајности: темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената. Слушање световне и духовне средњовековне и ренесансне музике. Слушање вокалних, вокално-инструменталних и инструменталних композиција, домаћих и страних композитора. Слушање дела традиционалне народне музике. Слушање дела инспирисаних фолклором.
	ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ	Певање песама по слуху самостално и у групи. Певање песама из нотног текста солмизацијом. Извођење (певање или свирање) једноставних ритмичких и мелодијских мотива у стилу музике средњег века и ренесансе. Певање песама у комбинацији са покретом. Свирање по слуху децијих, народних и уметничких композиција на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим инструментима. Свирање из нотног текста децијих, народних и уметничких композиција на

изрази доживљај музике језиком других уметности (плес, глума, писана или говорна реч, ликовнауметност); – учествује у школским приредбама и манифестацијама; – понаша се у складу са правилима музичког бонтона у различитим музичким приликама; – критички просуђује лош утицај прегласне музике на здравље; – користи могућности ИКТ-а за самостално истраживање, извођење и стваралаштво		инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим нструментима Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом
	МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО	Креирање пратње за песме ритмичким и звучним ефектима, користећи притом различите изворе звука. Креирање покрета уз музику коју ученици изводе. Стварање мелодије на задати текст. Импровизација дијалога на инструментима Орфовог инструментарија и другим инструментима. Реконструкција музичких догађаја у стилусредњег века и ренесансе.

Кључни појмови садржаја: световна музика, духовна музика, вишегласје, народна музичка традиција, музички инструменти.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Природа саме музике, па и предмета Музичка култура указује на стално прожимање свих области и тематских јединица које су предвиђене програмом наставе и учења. Ниједна област се не може изучавати изоловано од друге и бити сама себи циљ, а да се истовремено не разговара о свим другим аспектима музике. Музику од почетка треба повезивати са што више догађаја из живота ученика. Паралелно одвијање различитих музичких активности подстиче мисаону активност, драгоцену за развијање укупног менталног и психо-моторног потенцијала ученика, и представља одличну основу за интеграцију са другим предметима.

Настава усмерена на остваривање исхода даје предност искуственом учењу у оквиру којег ученици развијају лични однос према музици, а постепена рационализација искуства временом постаје теоријски оквир. Искуствено учење у оквиру овог предмета подразумева активно слушање музике, лично музичко изражавање (певање и свирање) ученика и музичко стваралаштво у оквиру којих ученик користи теоријска знања као средства за партиципацију у музици. Основни методски приступ се темељи на звучном утиску, по принципу од звука ка нотној слици и тумачењу.

Најважнији покретач наставе треба да буде принцип мотивације и инклузивности у подстицању максималног учешћа у музичком доживљају као и развијању потенцијала за музичко изражавање.

Настава Музичке културе остварује се кроз следеће области:

- Човек и музика,
- Музички инструменти,
- Слушање музике,
- Извођење музике,
- Музичко стваралаштво.

Да би постигао очекиване исходе наставе и учења, наставник користи глас и покрет, музичке инструменте, елементе информационих технологија као и развијене моделе мултимедијалне наставе. Корелација између предмета може бити полазиште за бројне пројектне предлоге у којим ученици могу бити учесници као истраживачи, креатори и извођачи. Код ученика треба развијати вештине приступања и коришћења информација (интернет, књиге...), сараднички рад у групама, као и

комуникацијске вештине у циљу преношења и размене искустава и знања. Рад у групама и радионицама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, поготово када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премощавања стидљивости или анксиозности.

Програм наставе и учења омогућава да се, поред наведених композиција за слушање и извођење, могу користити и композиције које нису наведене, односно, наставник има могућност да максимално до 30%, по слободном избору, одабере композиције за слушање и извођење водећи рачуна о примерености наставним садржајима, узрасту ученика, њиховим могућностима и интересовањима, естетским захтевима, исходима и локалитету на коме се налази школа. Однос између понуђених композиција и примера из друге литературе треба да буде најмање 70% у корист понуђених. Из поменутог разлога, у програму наставе и учења се налази већи избор наставног материјала (за слушање и извођење) у односу на годишњи фонд часова предмета Музичка култура.

Музика у функцији здравља и музички бонтон

Поред пажљивог избора што квалитетнијих музичких садржаја, ученике треба стално упућивати на неопходност неговања гласовног и слушног апарата. Упозорења да прегласна и агресивна музика има штетан утицај и изазива физиолошки и психолошки одговор организма, треба да се спроводе у континуитету.

Упућивање ученика на правила понашања при слушању музике и извођењу музике чини део васпитног утицаја који наставник има у обликовању опште културе понашања. Овај модел понашања ученик треба да пренесе касније на концерте и различите музичке приредбе.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм имајући у виду: састав и карактеристике ученика у одељењу, уџбенике и остали дидактички материјал који користи за реализацију наставних садржаја, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже као и потребе локалне средине у којој се школа налази.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице.

Припрема за час подразумева дефинисање циља часа, конкретизацију исхода у односу на циљ часа, планирање активности ученика и наставника у односу на исходе, начин провере остварености исхода и избор наставних стратегија, метода и поступака учења и подучавања (водећи рачуна о предзнању, тј. искуству ученика, које ће ученицима омогућити да савладају знања и вештине предвиђене дефинисаним исходима).

На часу треба да преовлађује активност којом се савладава нови музички садржај, али је она увек повезана и са другим музичким активностима. Специфичност предмета се огледа у томе што се музичке активности одвијају паралелно или једна музичка активност логично води ка другој.

У оквиру организације годишњих и месечних активности неопходно је водити рачуна о школском календару и активностима које прате живот школе, па према њима усмеравати и обликовати наставне садржаје.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава Музичке културе подразумева учешће свих ученика, а не само оних који имају музичке предиспозиције. Како је предмет Музичка култура синтеза вештина и знања, полазна тачка у процесу оцењивања треба да буду индивидуалне музичке способности и ниво претходног знања сваког ученика. Битни фактори за праћење музичког развоја и оцењивање сваког ученика су његово знање, рад, степен ангажованости, кооперативност, интересовање, став, умешност и креативност, али и напредовање у односу на претходна постигнућа. Тако се у настави Музичке културе за исте васпитно-образовне задатке могу добити различите оцене, као и за различите резултате исте оцене, због тога што се конкретни резултати упоређују са индивидуалним ученичким могућностима.

Начин провере и оцена треба да подстичу ученика да напредује и активно учествује у свим видовима музичких активности. Главни критеријум за процес праћења и процењивања је начин ученичке

партиципације у музичком догађају, односно да ли је у стању да прати музичко дело при слушању и како односно, да ли и како изводи и ствара музику користећи постојеће знање.

У зависности од области и теме, постигнућа ученика се могу оценити усменом провером, краћим писаним проверама (до 15 минута) и проценом практичног рада и стваралачког ангажовања. Поред ових традиционалних начина оцењивања, треба користити и друге начине оцењивања као што су:

- допринос ученика за време групног рада,
- израда креативних задатака на одређену тему,
- рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и одговара на конкретне потребе),
- специфичне вештине.

У процесу вредновања резултата учења, наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове у односу на извођење и стваралаштво, способност концентрације, квалитет перцепције и начин размишљања приликом слушања, као и примену теоретског знања у музицирању.

Наставник треба да мотивише ученика на даљи развој, тако да ученик осети да је кроз процес вредновања виђен и подржан, као и да има оријентацију где се налази у процесу развоја у оквиру музике и музичког изражавања. Важно је укључити самог ученика у овај процес у смислу дијалога и узајамног разумевања у вези са тим шта ученик осећа као препреке (вољне и невољне) у свом развоју, као и на које начине се, из ученикове перспективе, оне могу пребродити.

Када је у питању вредновање области Музичко стваралаштво, њу треба вредновати у смислу стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер су и најскромније музичке импровизације, креативно размишљање и стварање педагошки оправдане.

Узимајући у обзир све циљеве које процес учења, краткорочно и дугорочно, треба да постигне, неопходно је имати на уму да се оквир вредновања процеса и резултата учења одвија највише у учениковом живом контакту са музиком, тј. извођењу и стваралаштву, а такође и слушању музике. Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у ученичком изражавању кроз музику и у контакту са музиком. Како процес учења у оквиру сваког часа треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком је истовремено показатељ квалитета процеса учења, као и идеална сцена за вредновање резултата учења. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. Диктате не треба практиковати ни задавати.

Назив предмета	ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења <i>Физичког и здравственог васпитања</i> је да ученик унапређује физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	72 + 54 (обавезне физичке активности ученика)

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА		САДРЖАЈИ
– примени једноставне комплексних и општеприпремних вежби; – изведе вежбе (разноврсна природна и изведена кретања) и користи их у спорту, рекреацији и различитим животним ситуацијама; – упореди резултате тестирања савременим за свој узраст и сагледа сопствени моторички напредак; – комбинује и користи достигнуто усвојене технике кретања у спорту и свакодневном животу; – доводи у везу развој физичких способности са атлетским дисциплинама; – одржава стабилну и динамичку равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела; – користи елементе гимнастике у свакодневним животним ситуацијама и игри;	ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ		Обавезни садржаји Вежбе за развој снаге. Вежбе за развој покретљивости. Вежбе за развој аеробне издржљивости. Вежбе за развој брзине. Вежбе за развој координације. Примена националне батерије тестова за праћење физичког развоја и моторичких способности
	МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ	Атлетика	Обавезни садржаји Техника истрајног трчања. Истрајно трчање – припрема за крос. Техника спринтерског трчања. Техника високог и ниског старта. Скок увис (прекорачна техника). Бацање лоптице (до 200 г). Препоручени садржаји Техника штафетног трчања. Скок удаљ. Бацања кугле 2 kg. Бацање „вортекс-а”. Тробој.
		Спортска гимнастика	Обавезни садржаји Вежбе на тлу. Прескоци и скокови. Вежбе у упору. Вежбе у вису. Ниска греда. Гимнастички полигон. Препоручени садржаји Вежбе на тлу (напредне варијанте). Висока греда. Трамболина. Прескок. Коњ са хватаљкама. Вежбе у упору (сложенији састав). Вежбе у вису (сложенији састав).
– процени сопствене могућности за вежбање у гимнастичким; – користи елементе технике у игри; – примењује основна правила рукомета у игри; – учествује на унутародељенским	МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ	Спортска гимнастика	Обавезни садржаји Вежбе на тлу. Прескоци и скокови. Вежбе у упору. Вежбе у вису. Ниска греда. Гимнастички полигон. Препоручени садржаји Вежбе на тлу (напредне варијанте). Висока греда.

такмичењима; – изведе кретања, вежбе и краткесаставе уз музичку пратњу; – игра народно коло; – изведе кретања у различитом ритму; – изведе основне кораке плеса из народне традиције других култура; – контролише и одржава тело уводи; – преплива 25m слободном техником; – скочи у воду на ноге; – поштује правила понашања у око водене средине; – објасни својим речима сврху значај вежбања; користи основну терминологију вежбања; – поштује правила понашања у ина просторима за вежбање у школи и ван ње, као и на спортским манифестацијама; – примени мере безбедности током вежбања; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; – примени и поштује правила тимске и спортске игре у складу са етичким нормама; – навија и бодри учеснике такмичењима и решава конфлике на социјално прихватљив начин; – користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких спортско-рекреативних активности; – прихвати сопствену победу и пораз у складу са „ферплејом“; – примењује научено у физичком здравственом васпитању у ванредним ситуацијама; – препозна лепоту покрета и кретања у физичком вежбању испорту; – направи план дневних активности; – наведе примере утицаја физичког вежбања на здравље; – разликује здраве и нездраве начине исхране;			Трамболина. Прескок. Коњ са хватаљкама. Вежбе у упору (сложенији састав). Вежбе у вису (сложенији састав).
		Основе тимских и спортских игара	Обавезни садржаји Рукомет/минирукомет: Основни елементи технике и правила; – вођење лопте, – хватања и додавања лопте, – шутирања на гол, – финтирање, – принципи индивидуалне одбране – основна правила рукомета/минирукомета Спортски полигон. Препоручени садржаји Напредни елементи технике, тактике и правила игре: – хватања котрљајућих лопти, – дриблинг, шутирања на гол, – финтирање, основни принципи колективне одбране
		Плес и ритмика	Обавезни садржаји Покрети уз ритам и уз музичку пратњу. Ритмичка вежба без реквизита. Скокови кроз вијачу. Народно коло „Моравац“. Народно коло из краја у којем се школа налази. Основни кораци друштвених плесова. Препоручени садржаји Вежбе са обручем. Вежбе са лоптом. Сложенији скокови кроз вијачу.
		Пливање	Обавезни садржаји Предвежбе у обучавању пливања. Игре у води. Самопомоћ у води. Препоручени садржаји Плива једном техником. Роњење у дужину.
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА (Реализује сектор све наставне области и теме уз практичан рад)	Физичко вежбање испорту	Циљ и сврха вежбања у физичком и здравственом васпитању. Основна правила. Рукомета/минирукомета и Малог фудбала. Понашање према осталим субјектима у игри (према судији, играчима супротне и сопствене екипе). Чување и одржавање материјалних добара која се користе у физичком и здравственом васпитању. Уредно постављање и склањање справа и реквизита неопходних за вежбање. Упознавање ученика са најчешћим облицима насиља у физичком васпитању и спорту. „Ферплеј“ (навијање, победа, пораз решавање конфликтних ситуација). Писани и електронски извори информација из области физичког васпитања и спорта. Значај развоја физичких способности за снажање у ванредним ситуацијама (земљотрес, поплава, пожар...) Физичко вежбање и естетика (правилно обликовање тела).

– направи недељни јеловник уравнотежене исхране уз помоћ наставника; – примењује здравствено-хигијенске мере пре, у току и након вежбања; – препозна врсту повреде; – правилно реагује у случају повреде; – чува животну средину током вежбања.			Планирање дневних активности.
		Здравствено васпитање	Физичка активност, вежбање и здравље. Основни принципи вежбања и врсте физичке активности. Одржавање личне опреме за вежбање и поштовање здравствено-хигијенских мера пре и после вежбања. Лична и колективна хигијена пре и после вежбања. Утицај правилне исхране на здравље и развој људи. Исхрана пре и после вежбања Прва помоћ: – значај прве помоћи, – врсте повреда. Вежбање и играње на чистом ваздуху – чување околине приликом вежбања.

Кључни појмови садржаја: физичко вежбање, рукомет, игра, здравље, васпитање.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Достизање циља и исхода наставе и учења *физичког и здравственог васпитања* заснива се на јединству наставних и ваннаставних организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља кроз достизање исхода и стандарда овог васпитно-образовног подручја.

Главна промена у савременој концепцији и пракси образовања и васпитања, па тако и у програму предмета *физичко и здравствено васпитање*, је померање тежишта са наставних садржаја на јасно дефинисане исходе, односно са наставних садржаја на процес учења и његове резултате.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли у предмету *физичко и здравствено васпитање*, и учешћем у *обавезним физичким активностима*. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у три предметне области:

- физичке способности,
- моторичке вештине, спорт и спортске дисциплине и
- физичка и здравствена култура.

Они омогућавају да се циљ учења овог предмета достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа. Исходи не прописују структуру, садржаје и организацију наставе, као ни критеријуме и начин вредновања ученичких постигнућа.

Циљ и исходи предмета се остварују кроз наставу *физичког и здравственог васпитања* (у трајању од 2 школска часа недељно) и *обавезне физичке активности* сваког ученика (у трајању од 1,5 школски час недељно). Програм петог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из првог циклуса основног образовања и васпитања.

Настава *физичког и здравственог васпитања* усмерена је према индивидуалним разликама ученика, које се узимају као критеријум у диференцираном приступу, па самим тим неопходно је упутити ученика или групу ученика, на олакшане или проширене садржаје у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада.

Где је неопходно, програмске садржаје потребно је реализовати према полу.

Обавезни организациони облици рада:

- А. часови физичког и здравственог васпитања;
- А1. обавезне физичке активности ученика;

Остали облици рада (ванчасовне и ваншколске активности):

- Б. слободне активности – секције,
- В. недеља школског спорта,
- Г. активности у природи (кросеви, зимовање, летовање – камповање...),
- Д. школска и ваншколска такмичења
- Ђ. корективно-педагошки рад.

Планирање васпитно-образовног рада

Дефинисани исходи су важан део и незаобилазан елемент процеса планирања наставе и учења. Дефинисани као резултати учења на крају сваког разреда, током планирања рада потребно је одредити временску динамику у односу на бављење појединим исходима током школске године. Неопходно је посебну пажњу обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током године.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријска настава (до 4 часа);
- практична настава (68–72 часа).

Педагошка документација

- Дневник рада за физичко и здравствено васпитање;
 - Планови рада физичког и здравственог васпитања и обавезних физичких активности ученика: план рада стручног већа, годишњи план (по темама са бројем часова), месечни оперативни план, план ваннаставних активности и праћење њихове реализације.
 - Писане припреме: форму и изглед припреме сачињава сам наставник уважавајући: временску артикулацију остваривања, циљ часа, исходе који се реализују, конзистентну дидактичку структуру часова, запажања након часа;
 - Радни картон: наставник води за сваког ученика. Радни картон садржи: податке о стању физичких способности са тестирања, оспособљености у вештинама напомене о специфичностима ученика и остале податке неопходне наставнику.
- Педагошку документацију наставник сачињава у писаној, а по могућности и електронској форми.

Назив предмета	ФИЗИКА
Циљ	Циљ учења Физике јесте упознавање ученика са природним појавама и основним законима природе, стицање основе научне писмености, оспособљавање за уочавање и распознавање физичких појава и активно стицање знања о физичким феноменима кроз истраживање, усвајање основа научног метода и усмеравање према примени физичких закона у свакодневном животу и раду.
Разред	шести
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– разликује врсте кретања према облику путање и према промени брзине и одређује средњу брзину; – објашњава узајамно деловање тела у непосредном додиру (промена брзине, правца кретања, деформација тела) и узајамно деловање тела која нису у непосредном додиру (гравитационо, електрично и магнетно деловање); – разликује деловање силе Земљине теже од тежине тела; – повезује масу и инерцију, разликује масу и тежину тела, препознаје их у свакодневном животу и решава различите проблемске задатке (проблем ситуације); – демонстрира утицај трења и отпора средине на кретање тела и примењује добре и лоше стране ових појава у свакодневном животу; – демонстрира појаву инерције тела, деформације тела под дејством силе, узајамно деловање наелектрисаних тела и узајамно деловање магнета, притисак чврстих тела и течности; – разликује преношење силе притиска кроз чврста тела и течности и наводи примере	УВОД У ФИЗИКУ	Физика као природна наука. Физика и математика. Физика и техника. Физика и медицина. Методе истраживања у физици (посматрање, мерење, оглед...). Огледи који илуструју различите физичке појаве (из свакодневног живота). Демонстрациони огледи: – Како савити млаз воде? – Мехури од сапунице имају облик сфере, зашто? – Када настаје електрично пражњење? – Направи дугу. – Опишимо лик предмета у равном и сферном огледалу. Улога мерења у физици и у свакодневном животу (мерење времена, дужине, површине и запремине...).
	КРЕТАЊЕ	Кретање у свакодневном животу. Релативност кретања. Појмови и величине којима се описује кретање (путања, пут, време, брзина, правац и смер кретања). Векторски карактер брзине. Подела кретања према облику путање и брзине тела. Зависност пређеног пута и брзине од времена код равномерно праволинијског кретања. Променљиво праволинијско кретање. Средња брзина. Демонстрациони огледи: – Кретање куглице по Галилејевом жљебу. – Кретање мехура ваздуха (или куглице) кроз вертикално постављену дугу провидну цев са течномшћу. Лабораторијска вежбе 1. Одређивање средње брзине променљивог кретања тела и сталне брзине равномерног кретања помоћу стаклене цеви са мехуром (или куглицом).

примене (хидраулична преса, кочница аутомобила, ходање по снегу...); – познаје примену хидростатичког притисака (принцип рада водовода, фонтане); – изражава физичке величине у одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI) и разликује основне и изведене физичке величине, претвара веће јединице у мање и обрнуто (користи префиксе микро, мили, кило, мега); – процењује вредност најмањег подеока код мерних инструмената (односно, тачност мерења); – мери тежину, дужину, време, запремину у и масу и на основу мерених вредности одређује густину и притисак; – одређује средњу вредност мерене величине игрешку мерења; – решава квалитативне, квантитативне и графичке задатке (брзина, тежина, густина, притисак чврстих тела и течности...).	СИЛА	Узајамно деловање два тела у непосредном додиру и последице таквог деловања: покретање, заустављање и промена брзине тела, деформација тела (истезање, сабијање, савијање), трење при кретању тела по хоризонталној подлози и отпор при кретању тела кроз воду и ваздух. Узајамно деловање два тела која нису у непосредном додиру (гравитационо, електрично, магнетно). Сила као мера узајамног деловања два тела, правац и смер деловања. Векторски карактер силе. Слагање сила истог правца. Процена интензитета силе демонстрационим динамометром. Сила Земљине теже. Тежина тела као последица деловања силе Земљине теже. Демонстрациони огледи. – Истезање и сабијање еластичне опруге. Трење при клизању и котрљању. Слободно падање. – Привлачење и одбијање наелектрисаних тела. Привлачење и одбијање магнета.
	МЕРЕЊЕ	Основне и изведене физичке величине и њихове јединице (префикси микро, мили, кило, мега). Међународни систем мера. Мерила и мерни инструменти (опсег и тачност). Директно и индиректно мерење. Појам средње вредности мерене величине и грешке мерења при директним мерењима. Демонстрациони огледи. – Мерење дужине (метарска трака, лењир), запремине (мензура) и времена (часовник, хронометар). – Приказивање неких мерних инструмената (вага, термометри, електрични инструменти). Лабораторијске вежбе 1. Мерење димензија тела лењиром са милиметарском поделом. 2. Мерење запремине чврстих тела неправилног облика помоћу мензуре. 3. Мерење еластичне силе при истезању и сабијању опруге. Мерење силе трења при клизању или котрљању тела по равној подлози.
	МАСА И ГУСТИНА	Инертност тела. Закон инерције (Први Њутнов закон механике). Маса тела на основу појма о инертности и о узајамном деловању тела. Маса и тежина као различити појмови. Мерење масе тела вагом. Густина тела. Средња густина тела. Одређивање густине чврстих тела. Одређивање густине течности мерењем њене масе и запремине. Демонстрациони огледи. – Илустровање инертности тела. – Судари двеју кугли (а) исте величине, истог материјала, (б) различите величине, истог материјала, (в) исте величине, различитог материјала. – Мерење масе вагом. – Течности различитих густина у истом суду – „течни сендвич“ – Суво грожђе у газираној води. – Мандарина са кором и без коре у води. Лабораторијске вежбе 1. Одређивање густине чврстих тела правилног и неправилног облика.

		2. Одређивање густине течности мерењем њене масе и запремине. Калибрисање еластичне опруге и мерење тежине тела динамометром.
	ПРИТИСАК	Притисак чврстих тела. Притисак у мирној течности. Хидростатички притисак. Спојени судови. Атмосферски притисак. Торичелијев оглед. Зависност атмосферског притиска од надморске висине. Барометри. Преношење спољњег притиска кроз течности и гасове у затвореним судовима. Паскалов закон и његова примена. Демонстрациони огледи. – Зависност притиска чврстих тела од величине додирне површине и од тежине тела. Стаклена цев са покретним дном за демонстрацију хидростатичког притиска. – Преношење притиска кроз течност (стаклена цев с мембраном, Херонова боца, спојени судови). – Хидраулична преса (нпр. два медицинска инјекциона шприца различитих попречних пресека спојена силиконским цревом). – Огледи који илуструју разлику притисака ваздуха (како се ваздух може „видети“, како свећа може да гори под водом). – Огледи који илуструју деловање атмосферског притиска. Лабораторијска вежба 1. Одређивање зависности хидростатичког притиска од дубине воде

Кључни појмови садржаја: кретање, мерење, сила, маса, густина, притисак

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Полазна опредељења при дефинисању исхода и конципирању програма наставе и учења Физике били су усвојени стандарди постигнућа ученика у основној школи.

Ученици шестог разреда треба да науче основне појмове и законе физике на основу којих ће разумети појаве у природи и значај Физике у образовању и свакодневном животу. Они треба да стекну основу за праћење програма Физике у следећим разредима.

Полазна опредељења утицала су на избор програмских садржаја и метода логичког закључивања, демонстрационих огледа и лабораторијских вежби, оријентисаних на очекиване исходе.

Из физике као научне дисциплине одабрани су они садржаји које на одређеном нивоу, у складу са образовним стандардима и исходима, могу да усвоје сви ученици шестог разреда.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

При планирању наставног процеса наставник, на основу дефинисаног циља предмета и исхода, самостално планира број и редослед часова обраде и осталих типова часова, као и методе и облике рада са ученицима. Наставник може у одређеној мери (водећи рачуна да се не наруши логичан след учења Физике) прерасподелити садржаје према својој процени.

Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења и резултатима иницијалног теста, степену опремљености кабинета за Физику, степену опремљености школе (ИТ опрема, библиотека,...), уџбенику и другим наставним материјалима које ће користити.

Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи/глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности.

Од метода логичког закључивања, које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогији, итд.), ученицима шестог разреда најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) при проналажењу и формулисању основних закона физике. Зато програм предвиђа да се при проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ развијање радозналости и интересовања за физику и истраживачки приступ у природним наукама. Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се остварени ниво постигнућа и напредовање током процеса учења. Да би вредновање било објективно, потребно је да буде усклађено са принципима оцењивања (Правилник о оцењивању у основној школи из 2013. године).

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидно проверавање његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних, квалитативних и графичких задатака, лабораторијских вежби, пројеката...

У сваком разреду треба континуирано пратити и вредновати знања, вештине и ставове ученика помоћу усменог испитивања, кратких писмених провера, тестова на крају већих целина, контролних вежби и провером експерименталних вештина. Наставник треба да омогући ученицима да искажу сопствена размишљања о неким физичким појавама и да то адекватно вреднује.

На почетку школске године, потребно је спровести иницијални тест. Овај тест је инструмент провере предзнања и потенцијала ученика. На крају школске године, такође, треба спровести часове систематизације градива и проверити ниво постигнућа ученика.

ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ

Назив програма	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења Грађанског васпитања је да ученик изучавањем и практиковањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
– образложи везу права и одговорности на примеру; – наведе примере за групу права <i>слобода</i> и <i>заштита</i> од; – аргументује значај инклузивног образовања, права и потребе за образовањем свих ученика; – штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; – идентификује показатеље кршења права детета у свакодневном животу, примерима из прошлости, литературе; – сврсисходно користи кључне појмове савременог демократског друштва: демократија, грађанин, власт; – образложи улогу грађана у друштвеном систему и систему власти на примеру; – разликује стварну партиципацију ученика у одељењу и школи од симболичке и декоративне; – позитивно користи интернет и мобилни телефон за учење, информисање, дружење, покретање акција; – образложи могући утицај друштвених мрежа наставе и деловање појединца; – примени 7 правила за сигурно четовање и коришћење СМС порука; – препознаје ситуације дигиталног насиља и зна како да реагује и коме да се обрати за помоћ; – учествује у избору теме, узорка и инструмената истраживања; – учествује у спровођењу истраживања, прикупљању и обради добијених података и извођењу закључака; – презентује спроведено истраживање и добијене резултате;	ЉУДСКА ПРАВА	Права и одговорности Моја и твоја права – наша су права. Права и одговорности. Посебна група права: <i>слобода</i> да и припадајуће одговорности. Посебна група права: <i>заштита</i> од и припадајуће одговорности. Право на очување личног, породичног, националног, културног и верског идентитета и припадајуће одговорности. Право на квалитетно образовање и једнаке могућности за све и припадајуће одговорности. Инклузивно образовање – квалитетно образовање за све.
	ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО	Демократско друштво и партиципација грађана Демократско друштво – појам, карактеристике. Грађанин. Дете као грађанин. Процедуре којима се регулише живот у заједници: ко је овлашћен да доноси колективне одлуке и на основу којих процедура. Власт. Нивои и гране власти. Лествица партиципације ученика у школи: манипулација, декоративна употреба, симболичка употреба, стварна партиципација. Партиципација ученика на нивоу одељења и школе.
	ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	Употреба и злоупотреба интернета и мобилних телефона Позитивно коришћење интернета и мобилног телефона. Шта је дозвољено, а шта није на интернету. Утицај друштвених мрежа на мишљење и деловање појединца. Опасности у коришћењу интернета и мобилног телефона. Дигитално насиље и веза са Конвенцијом о правима детета. Карактеристике и последице дигиталног насиља. Седам правила

– процењује ефекте спроведеног истраживања и идентификује пропусте и грешке; – у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на конструктиван начин; – учествује у доношењу правила рада групе и поштује их; – проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора.	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	за сигурно четовање и коришћење СМС порука. Реаговање у ситуацијама дигиталног насиља. Одговорности ученика и школе.
		Планирање и извођење истраживања о понашању ученика у школи и њиховим ставовима о употреби/злоупотреби интернета и мобилних телефона. Шта су ставови, на чему се заснивају и каква је њихова веза са понашањем. Избор теме, узорка и инструмента истраживања. Спровођење истраживања. Обрада података. Тумачење резултата. Припрема и презентација добијених резултата. Евалуација истраживања.

Кључни појмови садржаја: права и одговорности, демократско друштво, партиципација, дигитално насиље, ставови.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм Грађанско васпитање за шести разред основног образовања и васпитања организован је, као и програм за претходни разред, по моделу спирале, што значи да су садржаји дати у исте четири области (*Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам*), али се они проширују и продубљују, а исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише, јер између њих постоји природна веза.

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада, али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Они су тако дати да одговарају узрасту ученика, мерљиви су, проверљиви, односно наставник може, пратећи активности ученика, да лако утврди да ли их они остварују и у којој мери. Најчешће су исходи дати на нивоу примене, што значи да се знање и разумевање подразумевају као предуслови примене. Такав приступ одговара концепту Грађанског васпитања од кога се очекује да код ученика развија вољну компоненту која долази до изражаја на нивоу понашања. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер сви они доприносе постизању општег циља овог програма и развоју међупредметних компетенција. Између исхода постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада током дужег временског периода, што се препознаје у томе да се неки исходи у истој или сличној формулацији налазе у програмима и за пети и за шести разред.

Посебност Грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и, уопште, етосом школе.

У процесу планирања наставе и учења, наставник се руководи, преваходно, исходима које ученици треба да остваре. Приликом осмишљавања активности, како наставника тако и ученика, треба имати у виду да свака од њих може да се вишеструко искористи. На пример, у оквиру скоро свих активности на различитим садржајима могућ је допринос остваривању исхода који се односе на комуникацију, осетљивост за различитост, емпатичност и др. То значи да за такве исходе нису потребни посебни садржаји, активности и часови. Њихово остваривање одвија се постепено и спонтано са тенденцијом да ученици аутентично развијају пожељне облике понашања.

У остваривању програма Грађанског васпитања, продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања, представе и друго. Они се могу користити при интеграцији или

рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе, у локалној заједници или локалним медијима.

За реализацију наставе овог програма и остваривање дефинисаних исхода, врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје повратне информације и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Конструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ већ и начин да се остваре жељени исходи. Битно је да наставник обезбеди равноправну укљученост сваког ученика (уважавајући различитост како у стилима учења тако и у типу личности). Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима интерактивних односа (активне, проблемске и истраживачке наставе), са сталним рефлексијама на одговарајуће појаве из друштвеног контекста (прошлости и још више садашњости). Посебан захтев за наставнике представља потреба за припремом нових, актуелних материјала који најбоље одговарају садржају и исходима. Они се могу наћи у различитим изворима информација. За реализацију појединих тема могу се користити филмови јер активирају когнитивну и афективну страну личности и подстицајно делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Не треба занемарити ни интернет и различите социјалне мреже јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету, али и разговарати о говору мржње, нетолеранцији, другим облицима кршења права, као и интернет насиљу. Подразумева се да наставник има потпуни увид у материјале који се користе у раду са ученицима (филмови, видео-клипови, текстови из новина и сл.) како би се заштитили од неодговарајућих садржаја.

Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења. Наставник треба да подстиче код ученика способност да разумеју сопствену одговорност у ситуацијама дискриминације и насиља, као и да бирају конструктивне начине реаговања на њих.

Чињеница да се програм описно оцењује, не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Грађанско васпитање пружа изузетну могућност за неговање саморефлексије (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да се остваре. Кључни показатељи напредовања у овом изборном програму, из разреда у разред, јесу све правилнија употреба термина који се односе на демократске појаве и процесе, исказивање ставова аргументацијом, ненасилна комуникација, прихватање различитости, показивање емпатије, све чешће испољавање иницијативе, већи степен сарадљивости.

Назив предмета	ВЕРСКА НАТАВА - православна
Циљ	Циљ верске наставе јесте да се њоме посведоче садржај вере и духовно искуство традиционалних цркава и религијских заједница које живе и делују на нашем животном простору, да се ученицима пружи целовит религијски поглед на свет и живот и да им се омогући слободно усвајање духовних и животних вредности цркве или заједнице којој историјски припадају, односно чување и неговање сопственог верског и културног идентитета. Ученици треба да упознају веру и духовне вредности сопствене, историјски дате цркве или верске заједнице у отвореном и тоерантном дијалогу, уз уважавање других религијских искустава и филозофских погледа, као и научних сазнања и свих позитивних искустава и достигнућа овечанства.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	36 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
- Православни катихизис (веронаука) јесу да код ученика: - развије способност уочавања да су грех и зло у свету последица погрешног изражавања човекове слободе; - развије способност уочавања да Бог поштује човекову слободу али да не одустаје да свет доведе у вечно постојање; - изгради свест о томе да Бог воли човека и свет и да их никад не напушта, али вечни живот зависи и од слободе човека и његове заједнице с Богом; - развије способност спознавања да Бог није одустао од првобитног циља због кога је створио свет, а то је да се свет сједини с Њим посредством човека и да тако живи вечно; - развије способност уочавања сличности у структури старозаветне и новозаветне Цркве.	ПРИПРЕМА СВЕТА ЗА ДОЛАЗАК СИНА БОЖИЈЕГ У СВЕТ	Први човек је прекинуо заједницу с Богом и на тај начин је осудио себе и сву творевину на смрт; Бог није одустао од свог плана да створени свет живи вечно иако је први човек одбио да има заједницу с Богом; Бог је променио начин остварења тог плана, али не и сам план да се преко човека оствари јединство Бога и створене природе; Једини начин да се то оствари у новонасталим условима када су сви људи самим рођењем постајали смртни и зато нису могли да буду посредници између света и Бога јесте да Бог постане човек.
	УВОД У НОВИ ЗАВЕТ	Нови Завет је испуњење Старог Завета Новозаветни списи Јеванђељисти
	БОГОЧОВЕК – ИСУС ХРИСТОС	Пресвета Богородица – Благовести Богородичини празници Рођење Христово Христос је Богочовек Крштење Христово Христова чуда Новозаветне заповести и Беседа На гори Христос – „пут, истина и живот” Лазарева Субота и Цвети Тајна Вечера – прва Литургија Страдање Христово Васкрсење Христово
	ЦРКВА ДУХА СВЕТОГА	Вазнесење и Педесетница Црква у Јерусалиму Павле – апостол незнабожаца Прогони хришћана Свети цар Константин и крштење царства

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Циљ наставе у 6. разреду јесте да ученици на примеру старозаветне историје уоче да Бог није одустао од остварења свог првобитног плана о свету, који се огледа у сједињењу свих створених бића са Богом преко човека, и поред тога што је то први човек Адам одбио да испуни. Бог је после греха првог човека променио начин остварења тог циља, али је циљ због кога је свет створен остао исти. Конкретна реализација тога циља почиње од избора Аврама и благосиљања јеврејског народа у њему, што означава почетак Цркве која има исту структуру као будуће Царство Божије.

Ови старозаветни догађаји, којима почиње остварење Царства Божијег у историји, показују, међутим, и то да се и у новом начину остварења Царства Божијег не заобилази човек и да Бог такође остаје при томе да апсолутно поштује слободу човека, да се преко њега и његовом сарадњом то Царство и оствари, као што је то био случај и са првим човеком Адамом.

Кроз старозаветну историју почиње, међутим, да се назире и то коју је личност одабрао Бог да уместо првог Адама буде та спона између Њега и света како би се тај план испунио, као и то на који ће се начин то сада остварити. Старозаветни догађаји и старозаветна Црква типови су и праслика оваплоћења Сина Божијег који ће постати нови Адам, његовог страдања и васкрсења, као и новозаветне Христове Цркве. Десет Божијих заповести дате су јеврејском народу да би регулисале однос старозаветне Цркве са Богом, као и односе међу члановима Цркве.

На основу позива Божијег Авраму и оснивања старозаветне Цркве, треба показати да се и старозаветна Црква, као новозаветна, темељи на вери у Христа и будући догађај сабрања око Њега и сједињења с Богом у њему, што ће донети бесмртност свима и целој природи.

Овај програм треба реализовати читајући кључне одломке из Старог Завета и тумачећи их из перспективе будућег Царства Божијег, односно из перспективе новозаветних догађаја, као што и новозаветне догађаје треба тумачити из перспективе другог доласка Христовог и Царства Божијег. На овај начин ћемо указати ученицима на спасење као историјски процес: Стари завет је сенка, Нови је икона, а истина је стање света у будућем веку (Св. Максим Исповедник).

Тему Припрема свеша за долазак Сина Божијег треба реализовати препричавањем библијске историје од пада Адама до позива Авраму да напусти родитељски дом и пође за Богом. Овде треба указати ученицима на то да се Бог не пројављује у свету као индивидуа, већ кроз историјске догађаје и да су то они догађаји који својом структуром и елементима указују на будуће Царство Божије.

Теме: Избор Аврама... и Аврам и јеврејски народ као праслика Христа и Цркве, треба, такође, реализовати препричавањем библијске историје везане за Аврама и упућивањем на следеће моменте: да је Аврам, на основу веровања обећању Божијем, пошао за Њим, без обзира на то што су многи догађаји могли указивати на то да се то обећање неће испунити; да је покушај Аврама да жртвује свог сина Исака израз апсолутне везаности Аврама за Бога, односно вере у Бога и његово обећање; да Бог не жели жртву Исакову (из чега би требало извести закључак да се ниједно дело, уперено против човека и његовог живота, не може оправдати Богом), као и на моменат да је Исак праслика Сина Божијег и његове жртве за спасење људи, која подвлачи Божију љубав према нама.

Треба указати, такође, и на то да библијска историја под избором Аврама подразумева многе, читав један народ, као и на то да имена "Израиљ", "слуга Божији" истовремено означавају једног и многе. Ово треба довести у везу са Христом и Литургијом, Црквом где се под Христом подразумевају истовремено један и многи. Та знања ће послужити ученицима да касније лакше разумеју онтологију личности - један као заједница многих.

Тему Десет Божијих заповести треба реализовати на основу старозаветног описа давања заповести Мојсију на гори Синају, указујући да суштина овог закона није његово индивидуално упражњавање и испуњење, већ да он има смисао у односу човека према Богу и другом човеку, односно да прописује шта не треба учинити другом човеку, на основу чега се подвлачи значај другог, Бога и човека, за живот нас самих.

Упоредо с библијском историјом, глобална светска историја показује да људи, будући да су иконе Божије, не престају да теже бесмртности. То се види кроз стварање разних религија, митова, али и философије и науке, као и културе и уопште цивилизације, које све имају као крајњи циљ налажење начина да се превазиђе смрт. Ово треба искористити и покренути у настави дијалог између хришћанског виђења истинског постојања света, односно начина на који се може остварити бесмртност за све људе и за сву природу, и савремених религијских и научних теорија о решењу проблема смрти. Нагласак треба ставити на литургијско искуство превазилажења смрти, с назнаком да хришћанство остварење ове тежње види у слободи Бога и слободи човека и њиховом личном јединству, док нехришћанске теорије нуде решење утемељено или на свемогућству Божијем и нужности, или на створеној природи, односно на тражењу лека против смрти у природи.

Назив предмета	ВЕРСКА НАСТАВА - католичка
Циљ	Сврха католичког вјеронаука у основној школи суставно је складно теолошко-еклезиолошко и антрополошко педагошко повезивање Божје објаве и црквене традиције са животним искуством ученика с циљем остваривања суставног и цјеловитог, екуменски и дијалошки отвореног упознавања католичке вјере на информативно-спознајној, доживљајној и дјелатној разини ради постигнућа зрелости кршћанске вјере и постигнућа цјеловитог опћељудског и вјерског одгоја ученика који живе у својем религиозном и црквеном, културном и друштвеном простору.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	36

Опћи циљеви вјеронаучне наставе у основној школи

- Изградити став отворености према трансценденцији, за постављање питања о најдубљем смислу човјекова живота и свијета у односу према временитости и вјечности
- Остварити зrelu људску и вјерничку особност, на индивидуалној и друштвеној разини, у свим димензијама човјекова живота: тјелесној, душевној и духовној
- Постићи људски и кршћански одгој савјести у односу према себи, према другима, према друштву и свијету опћенитоа на темељу Божје објаве, кршћанске традиције и црквеног учитељства
- Бити способан схватити и повезати библијске поруке са свакодневним особни и друштвеним животом
- Развити спознају и став да је Бог позвао људе на међусобну љубав и заједништво и на живот у складу с тим позивом - Развити спознају да Дух Свети испуња људе духовном снагом како би могли свједочити вјеру и несебичну љубав према Богу и једни према другима
- Упознати, сусрести и прихватити тројединога Бога, Оца, Сина и Духа Светога, Бога који се човјеку објавио, откупио га и понудио му вјечно спасење
- Упознати и прихватити Исуса Христа као навјеститеља Радосне вијести човјеку, јединога и коначнога ослободитеља и спаситеља свих људи
- У отајству Пресветога Тројства открити отајство Божје љубави, близине и дјеловања у особном животу вјерника, у животу кршћанске заједнице и у цијелој повијести људског рода
- Открити и упознати снагу јединства, заједништва и служења Кристове Цркве, која је сакрамент спасења међу људима и оспособити их за квалитетно живљење својега послања и служења у Цркви
- Открити и упознати значење повијести спасења и повијести Католичке Цркве, која извршава Крстов налог евангелизације и служења на различитим подручјима црквеног и друштвеног: социјалном, културном, зnanственом, просвјетном, итд.
- Развијати осјећај и особни став захвалности за Божју бескрајну љубав и доброту и оспособити ученике за узајамно братско служење, доброту, социјалну правду, солидарност и помоћ, те за осјећај захвалности једних према другима
- Упознати и уцјепити у властити живот цјеловити кршћански морал, тј. Исусов закон љубави и служења као истински начин кршћанског живота
- Упознати и искусити духовну снагу и спасењску вриједност литургијских и црквених славља, сакрамената, побожности и вјерничког живота, који је проткан свједочанством захваљивања и слављења Бога
- Упознати друге и различите од себе, те изградити осјећај поштовања према другима (различитим) културама, конфесијама, и религијама (екуменска и дијалошка димензија)
- Открити узроке сукоба и неразумијевања између родитеља и дјеце, међу одраслима, међу људима и народима и оспособити их за превладавање сукоба и неразумијевања да би изградили складан особни и друштвени живот
- Упознати улогу обитељи у развоју осјећајно-друштвеног живота и развити осјећај и став властите одговорности у својој обитељи и широј друштвеној заједници
- У кршћанској понуди Еванђеља, у вјери, нади и љубави, упознати пут и начин одупирања негативним животним искушењима, особито у доба сазријевања и младости, како би постигли пуну људску и вјерничку зрелост
- Развити

духовне и друге стваралачке способности истинским „говором вјере— и свеобухватним приступима у заједничком раду се оствари цијелост вјерског одгоја и образовања (писмено, усмено, ликовно, гласно, сценско и молитвено изражавање).

задачи- које треба остварити да би се циљ постигло

ВЈЕРОНАУЧНИ ПРОГРАМ ЗА ШЕСТИ РАЗРЕД

Образовни	стјецање знања - „знати“	присјећања, препознавања репродукције- досјаћања рјешавање	чињенице и генерације (дефиниције, закључци... по којима се дјелује)	Упознати, показати, указати, уочити, разумјети, поучити, научити
Функционални	развијање/формирање способности, вјештине, умијећа - „умјети“	проблема менталне- интелектуалне, психомоторне, сензорне, тјелесне	способност изражавања, повезивања, вјештина руковања, снага, снага у новим приликама, разборитост	развијати, оспособити, усавршити, јачати, формирати, увјежбати, навивати, изграђивати, изоштрити, изражавати, мислити
Одгојни	развијање/формирање ставова, интереса, навика (понашања), усавајање одгојних вриједности - „хтјети“	психомоторне, мисаоне вербалне, социјалне, сензоре	развијање позитивних особина, точност, уредност, савјесност, марљивост, култура рада /навика, осјећај особне вриједности, одлучивање, прихватање других или аргументација, однос према имовини	развијати, формирати, односити се, мотивирати

О ситуацији дјете шестог вјеронаучног годишта

У шестом разреду (између 11./12. и 12./13. године) читају се још веће индивидуалне разлике међу ученицима него у претходна два разреда. Посебно се све веће развојне разлике читају између дјечака и дјевојчица. Међутим, у другој половини, а особито при крају шестог разреда, нема више готово ни једног ученика који није прешао из дјетињства у раздобље предадолесценције, јер је у то вријеме већина ученика шестог разреда већ навршила 12 година. Изласком из дјетињства те уласком у предадолесценцију остварује се одређени пријелаз из вањског (—објективног) свијета према унутарњем, субјективном свијету. Ријеч је о фази одређеног унутарњег немира, али и о фази све дубљег разумског промишљања и интереса за ангажман у вањском свијету. Ученици те доби постају способни за све сложеније конкретно мишљење, али исто тако и за апстрактно мишљење. То је главни узрок њихове све наглашености —филозофирању те њихове све веће способности за повијесно размишљање.

То је такођер вријеме у којему је све наглашенија склоност и способност критичког мишљења у односу на друге, особито према родитељима и другим носитељима ауторитета. Исто је тако посве разумљиво њихово све снажније дистанцирање од обитељи те ослањање на групу (заједницу) вршњака и истомишљеника, која поприма све већу улогу у њихову животу.

Сврха вјеронаучне наставе шестог годишта

Сврха католичког вјеронаука шестог вјеронаучног годишта јест да ученици на крају својега дјетињства упознају кршћанску вјеру, да се вјери отворе и по њој живе. Живот по вјери и кршћанским вриједностима посебно је повезан с искуством слободе. Истинска слобода, повезана с истином, с правдом, с миром и с љубављу, обједињује цјелокупни програм шестог вјеронаучног годишта. У њему се Исус Христ као врховни учитељ вјере читају и као Ослободитељ човјека. Исус Христ позива

све људе на излазак из ропства зла, гријеха и смрти, и улазак у ослобођени и откупљени нови Божји народ.

Опћи циљеви вјеронаучне наставе шестог годишта

- Доживјети тајну утјеловљења и Божји наум да човјеку проговори кроз Исуса Христа
 - Спознати синовство Исуса Христа и његов однос према Богу Оцу
 - Упознати се са Исусовим науком и његовим симболичним говором, присподобама
 - Доживјети Исуса који одговара на људске потребе, тешкоће и грешност
 - Уочити, упознати и искусити снагу кршћанске вјере која води до потпуне и праве слободе
- Изградити озбиљан и одговоран став према животним чињеницама, као што су ропство гријеха, зло у свијету, неправда и патња, осама и безнађе, које су запрека постигнућу слободе и догађају се у различитим подручјима особног и друштвеног живота.
- Открити, упознати и искусити да права и потпуна слобода извире из љубави према Богу и ближњему -
- Упознати, сусрести и прихватити Христа као коначног човјекова Ослободитеља и Спаситеља, као јединог који је, и то једном заувјек, побиједио ропство, зло, гријех и смрт.
- Ослушкивати и прихватити Исусов позив свим својим ученицима, да буду нови Божји народ, потпуно слободни и одговорни чланови његове заједнице, Цркве, и да ту слободу одговорно живе у друштву, у свијету - Упознати различите службе у заједници, Цркви

Назив предмета	ВЕРСКА НАСТАВА - исламска
Циљ	Циљ предмета Верска настава - Исламска вјеронаука (илмудин) у основном образовању и васпитању је да пружи ученику основни вјернички поглед на свет, са посебним нагласком на вјернички практични део, а такође и будући вјечни живот. Циљ наставе исламске вјеронауке у петом разреду јесте да ученике упозна са основним постулатима (темељним дужностима) вјере ислама, те да ученике упозна са важношћу и садржајем намаза (молитве) и његовом улогом у животу сваког појединца и заједнице у цјелини. То значи да дјеца на начин примјерен њиховом узрасту упознају властиту вјеру у њеној духовној, моралној, социјалној, мисионарској и другим димензијама.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
познавање основних принципа вјере ислама; - познавање вриједности молитве; - познавање саставних дијелова молитве; - упознавање са међусобним правима и дужностима појединца и заједнице; - развије свијест о Богу као Створитељу и однос према људима као најсавршенијим божјим створењима; - развија способност (на начин примјерен узрасту ученика) за постављање питања о цјелини и најдубљем смислу постојања човјека и свијета, о људској слободи, животу у заједници, смрти, односу с природом која нас окружује, као и за размишљање о тим питањима у свијетлу вјере ислама; - развија способност за одговорно обликовање заједничког живота са другима, за налажење равнотеже између властите личности и заједнице, за остваривање сусрета са свијетом (са људима различитих култура, религија, погледа на свијет, с друштвом, природом) и с Богом изгради увјерење да је његов живот на овом свијету само припрема за вјечност, да су сви створени да буду судионици вјечног живота, да се из те перспективе, код ученика развија способност разумијевања, преиспитивања и вриједновања властитог односа према другом човјеку као божјем створењу и изгради спремност за покајање.	ТЕМЕЉНЕ ИСЛАМСКЕ ДУЖНОСТИ	- келимеи-шехаде, садржај и значење Имански шарти: - први имански шарт, обрада пјесме "Аллах" - други и трећи имански шарт - четврти, пети и шести имански шарт
	НАМАЗ (молитва)	- појам, значење и важност намаза - како треба, а како не треба обављати намаз - посљедице напуштања намаза - Основни увјети за исправност намаза: 1. чистоћа тијела, одијела и мјеста гдје ће се клањати 2. абдест (вјерско прање прије намаза-молитве) - намаз и хигијена - месх, гусул и тејемум 3. прописна одјеვენост у намазу 4. намаско вријеме, езан и икамет 5. и 6. намаски шарт - обрада Кур'анског поглавља ел-фелек - Саставни дијелови намаза: - почетни текбир, стајање и учење у намазу, - руку' (прегибање), сеџда и посљедње сједење у намазу - Ет-техијјат и салавати, - обрада кур'анских сура ел-Ихлас и ел-Лехеб - Сабах намаз - упознавање са бројем реката и начином обављања - Подне намаз - упознавање са бројем реката и начином обављања - Икиндија и акшам намаз - упознавање са начином обављања - Јација намаз - упознавање са бројем реката и начином обављања - Значај намаза са физичког гледишта - Намаз у различитим приликама - обрада поглавља Ен-Нас - завршавање намаза (зикр и тесбих)

		- Намаски ваџиби (радње које се не смију изостављати у току намаза) - намаски сунети (радње које је Посланик а.с. практицирао у току намаза) - намаски мустехаби (радње које је лијепо практицирати у намазу) - радње које утичу на исправност намаза - заједничко обављање намаза и приспијевање у џемат - важност џамије
	ДУЖНОСТИ МУСЛИМАНА ПРЕМА СЕБИ И ПОРОДИЦИ	- чување здравља и живота - алкохол и друге нечисти којих се муслиман мора клонити - међусобна права и дужности дјеце и родитеља - дужности према комшијама и околини - дужности према исламској заједници - склапање брака (женидба и удаја) - рад и привређивање

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Вјерска настава је заједничко дјело вјероучитеља и ученика. Полазиште је конкретна стварност. Из доживљених искустава прелази се на истине из којих се потом враћа на њихову свакодневну примјену. Овакав начин сазнања има свој ред: упознавање (обрада нових садржаја), понављање, примјена и провјеравање, сређивање (систематизација).

Вјероучитељ ће укупан број предвиђених часова за вјеронауку (36) искористити тако што ће сваки час предвидети кратко понављање садржаја са претходног часа, а затим прећи на тему планирану за актуелни час, уз обавезни међусобни разговор након обраде дате теме, из којег ће се закључити да ли је садржај усвојен од стране ученика и да ли је нашао мјесто у њиховом практичном животу.

Назив предмета	ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК – НЕМАЧКИ ЈЕЗИК
Циљ	Циљ учења Страног језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну усмену и писану комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и Културном наслеђу.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)
– разуме краће текстове којима се односе на поздрављање, представљање и тражење/ давање информација личне природе; – поздрави и отпоздрави, представи себе и другог користећи једноставна језичка средства; – постави и одговори на једноставна питања личне природе; – у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима; – разуме једноставан опис особа, биљака, животиња, предмета, појава или места; – опише карактеристике бића, предмета, појава и места користећи једноставна језичка средства; – разуме једноставне предлоге и одговори на њих; – упути једноставан предлог; – пружи одговарајући изговорили одговарајуће оправдање; – разуме једноставне молбе изахтеве и реагује на њих; – упути једноставне молбе изахтеве; – затражи и пружи кратко обавештење; – захвали се и извини се користећи једноставна језичка средства; – саопшти кратку поруку којом се захваљује; – разуме и следи једноставна упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; – даје једноставна упутства издомена свакодневног живота и личних интересовања; – разуме честитку и одговорина њу;	ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Слушање и читање краћих, једноставних текстова који се односе на поздрављање, представљање и тражење/ давање информација личне природе; реаговање на усмени или писани импулс саговорника и иницирање комуникације; усмено и писано давање информације о себи и другима; усмено и писано тражење информације о другима.
	ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, ПОЈАВА И МЕСТА	Слушање и читање једноставних описа бића, предмета, појава и места; усмено и писано описивање бића, предмета, појава и места.
	ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	Слушање и читање једноставних текстова који садрже предлоге; усмено и писано договарање око предлога за учешће у заједничкој активности; писање позива за заједничку активност (нпр. прославу рођендана, спортску активност и сл.); прихватање/ одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања.
	ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставних исказа којима се нуди/ тражи помоћ, услуга, обавештење или се изражава жеља, извињење, захвалност; усмено и писано тражење и давање обавештења; усмено и писано упућивање молбе за помоћ/услугу и реаговање на њу; усмено и писано изражавање захвалности и извињења.
	РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Слушање и читање текстова који садрже једноставна упутства (нпр. за наставну активност, за компјутерску или обичну игру, за употребу апарата/апликација, рецепт за прављење јела и сл.) са визуелном подршком и без ње; усмено давање једноставних упутстава уз адекватну гестикулацију или без ње; писано давање једноставних упутстава.

– упути пригодну честитку; разуме једноставне текстовеу којима се описују сталне, уобичајене и тренутне радње; – размени информације које се односе на опис догађаја ирадњи у садашњости; – опише сталне, уобичајене и тренутне догађаје/ активностикористећи неколико везаних исказа; – разуме краће текстове у којима се описују догађаји у прошлости; – размени информације увези са догађајима у прошлости; – опише у неколико краћих,везаних исказа догађај из прошлости; – разуме планове и намере иреагује на њих; – размени једноставне исказеу вези са својим и туђим плановима и намерама; – саопшти шта он/она илинеко други планира, намерава; – разуме свакодневне изразеу вези са непосредним и конкретним жељама, потребама, осетима и осећањима и реагује на њих; – изрази основне жеље, потребе, осете и осећањакористећи једноставна језичка средства; – разуме једноставна питањакоја се односе на положај предмета и бића у простору иправац кретања, и одговори на њих; – разуме обавештења о положају предмета и бића упростору и правцу кретања; описује специфичније просторне односе и величине једноставним, везаним исказима; разуме једноставна обавештења о хронолошкомвремену и метеоролошким приликама; тражи и даје информације о хронолошком времену и метеоролошким приликама користећи једноставнајезичка средства; описује дневни/недељнираспоред активности; разуме једноставне изразе који се односе на поседовањеи припадност; формулише једноставнеисказе који се односе на поседовање и припадност;	УПУЋИВАЊЕ ЧЕСТИТКИ И ИЗРАЖАВАЊЕ ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставних текстова у којимасе честитају празници, рођендани и значајни догађаји или се изражава жаљење; реаговање наупућену честитку у усменом и писаном облику; упућивање пригодних честитки у усменом и писаном облику.
	ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Слушање и читање описа у вези са сталним,уобичајеним и тренутним догађајима, активностима и способностима; тражење и давање информација о сталним, уобичајеним итренутним догађајима, активностима и способностима, у усменом и писаном облику;
	ИСКАЗИВАЊЕ ПЛАНОВА И НАМЕРА	Слушање и читање краћих, једноставних текстовау вези са плановима и намерама; усмено и писано договарање о планиранимактивностима
	ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање исказа у вези са потребама,осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем потреба;усмено и писано исказивање интересовања за туђа осећања; усмено и писано исказивање својих осећања и реаговање на туђа.
	ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	Слушање и читање краћих и једноставних текстовау вези са просторним односима и величинама уз визуелну подршку или без ње; усмено и писано размењивање информација у вези са просторним односима и величинама; усмено и писано описивање просторних односа и величина.
	ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА	Слушање и читање једноставних текстова у везиса хронолошким временом, метеоролошким приликама и климатским условима; усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности, метеоролошким приликама и климатским
	ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање једноставних текстова у којимасе саопштава шта неко има/нема или чије је нешто; тражење и давање информација у вези сапоседовањем и припадањем.
	ИЗРАЖАВАЊЕ ИНТЕРЕСОВАЊА, ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање једноставних текстова у вези с нечијим интересовањима, хобијима, активностима и стварима које му/јој се свиђају/не свиђају; размена информација у вези са својим и туђим интересовањима, хобијима, активностима истварима које му/јој се допадају/не допадају; усмено и писано описивање интересовања,хобија, активности и ствари које му/јој се допадају/недопадају.

пита и каже шта неко има/нема и чије је нешто; разуме једноставне исказе који се односе на описивање интересовања, изражавања допадања и недопадања и реагује на њих; опише своја и туђа интересовања и изрази допадање и недопадање уз једноставно образложење; разуме једноставне изразе који се односе на количину нечега; пита и саопшти колико нечега има/нема, користећи једноставна језичка средства; пита/каже/израчуна колико нешто кошта; састави списак за куповину; на једноставан начин затражи артикле у продавници и наручи јело и/или пиће у ресторану; изрази количину у најшире заступљеним мерама (грами, килограми...).	ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Слушање и читање једноставних текстова којима се говори о количини нечега; усмено и писано постављање питања и давање одговора у вези са количином; слушање и читање текстова на теме куповине и поручбине у ресторану; играње улога ради симулације ситуација у којима се нешто купује, наручује; писање списка за куповину; размена информација о ценама производа и рачунање цена; изражавање количине у мерама.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе, наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретне одељења, имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у уџбенику приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упуту ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току

наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа.

Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социolingвистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик – наставник, као и ученик – ученик, а уједно помажу ученику да разуме важност и смисленост вредновања и подстичу га на преузимање одговорности за властито планирање и унапређивање процеса учења.

Назив предмета	ЧУВАРИ ПРИРОДЕ
Циљ	Циљ изучавања предмета је да се код ученика развије пожељно понашање у складу са принципима одрживости, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину, природу и биодиверзитет.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
Развијање вредности, ставова, вештина и понашања у складу са одрживим развојем Развијање способности за уочавање, формулисање, анализирање и решавање проблема везаних за животну средину Развијање радозналости, и личне иницијативе за активно учешће и одговорности према животној средини	ОДРЖИВОСТ, ЖИВОТНА СРЕДИНА И УТИЦАЈ ЧОВЕКА	Узајамна повезаност живог света Утицај човека на одрживост животне средине Понашања која не нарушавају одрживост животне средине Глобалне промене у животној средини и њихове последице
Умеће да се на основу стечених знања примењују и рационално користе природни ресурси Препознавање извора загађивања и уочавања последица	ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ОДРЖИВОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	Заштита од буке Правила понашања која доприносе очувању здравља
Развијање способности да на основу стечених знања препознају и изаберу квалитетан и здрав стил живота Развијање здравог односа према себи и другима	ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ЗДРАВЉУ	Органска храна. Брза храна
Подизање нивоа свести о личном ангажовању у заштити животиња	ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ЖИВОТИЊАМА	
Подизање нивоа свести о личном ангажовању у заштити и очувању животне средине, природе и биодиверзитета.	ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА РАЗНОВРСНОСТИ ЖИВОГ СВЕТА	

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У реализацији планираних садржаја полази се од развоја међупредметних компетенција кроз активне позиције ученика и њихово активно учешће. Користе се задаци који од ученика захтевају примену научног, а концепција програма заснована је на интересовањима ученика. Поред основног теоријског приступа настава поседује и активни приступ који је усмерен ка практичној реализацији ван учионице и ка изради малих пројеката.

Корелација: остварује се са следећим предметима: биологија, историја, географија, информатика и рачунарство, техника и технологија, ликовна култура

Праћење остваривања програма: процене од стране наставника и ученика о ангажовању, учешћу, познавању садржаја, презентовању идеја и њихове реализације, мотивисаност за тимски рад и квалитет комуникације са свим актерима у настави.

Назив предмета	ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ
Циљ	Циљ васпитно-образовног рада овог изборног предмета јесте да додатно подстиче развој и практичних и теоријских знања ученика која су важна за њихово слободно, спонтано и креативно комбиновање ликовних елемената у области: цртања, сликања, вајања, графике, примењених уметности и визуелних комуникација, а у циљу развоја њиховог креативног мишљења.
Разред	Шести
Годишњи фонд часова	180

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
Ова изборна настава такође: - омогућава и подстиче развој учениковог спонтаног и креативног мишљења у областима ликовне културе; - омогућава и подстиче ученике на савладавање технолошких поступака ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума; - мотивише ученике на упознавање основних елемената и закономерности ликовног језика; - развија способности и веће осетљивости ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената: линија, облика, боја; - ствара услове да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да креативним изражавањем боље упознају њихова визуелна и ликовна својства; - развија способности ученика за визуелно памћење, за повезивање опажених информација као основе увођења у креативно визуелно мишљење; - развија већу осетљивост за ликовне и визуелне вредности које се стичу у настави, а примењују у раду и животу; - развија моторичке способности ученика и навике за лепо писање; - континуирано подстиче и прати интересовања за посећивањем музеја, изложби и јача потребе код ученика за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде; - ствара услове да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве; - омогући разумевање позитивног емоционалног става према вредностима израженим у делима различитих подручја уметности; - развија способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.	ЦРТАЊЕ	Тачка, линија, смер (3ч)-обрада Слободан ритам маса и волумена, бојених мрља, линија, светлина (2ч)-обрада Компоновање основних тродимензионалних облика (3ч)-обрада Компоновање више ритмичких целина у простору (употребни предмети) (3ч)-обрада Естетско процењивање (1ч)
	СЛИКАЊЕ	Хроматски и ахроматски скуп (2ч) обрада Интензивне (јарке, чисте) боје и боје ослабљеног интензитета (замућене боје) (2ч) обрада -Топле и хладне боје (2ч) обрада -Визуелно споразумевање (3ч) обрада -Пантомима, говор тела (1ч) обрада -Амбијент-сценски простор (1ч) обрада -Амбијент-сценски простор (1ч) ест. анализа
	ВАЈАЊЕ	Тактилне вредности површине и облика (2ч) обрада -Чврста и мека форма (2ч) обрада -Моделовање геометријских и неправилних форми (2ч) обрада -Конвексна и конкавна форма (2ч) обрада -Односи маса и волумена (2ч) обрада -Естетска анализа (2ч)

Основни разлог за увођење наставног предмета цртање, сликање и вајање је недовољан фонд часова на којима даровити и заинтересовани ученици могу да у целости изразе своје креативне потенцијале и тако у потпуности искористе планиране садржаје програма ликовне културе.

Изборна настава одмереним задацима систематично развија различите психичке и ликовне способности ученика, а нарочито оне способности које подстичу њихово индивидуално и креативно изражавање.

Она додатно мотивише ликовне педагоге на усавршавање и примену савремених метода учења (ослањајући се и на савремена искуства дечије психологије) ради подстицања спонтаног и слободног изражавања ученика.

Због тога ова настава омогућава препознавање и развој даровитости ученика и њихових индивидуалних способности и омогућава постепено увођење ученика у област професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности.

С обзиром да постоје иницијативе за већом подршком даровите деце овим предметом, остварена је могућност да се на време подстиче препознавање ове деце у чему би учествовали родитељи и васпитачи (педагози, психолози) у складу са индивидуалним способностима и њиховом дидактичко-методичком третману.

Изванредна постигнућа или могућности за велика постигнућа углавном се користе под називом даровитост (општи потенцијал) и талентованост (манифестована даровитост), под којима се подразумева бистрина, изузетност, супериорност, бриљантност, способност лаког и брзог учења. У редовним васпитно-образовним институцијама наставник има равноправан дидактичко-методички однос према заинтересованим и талентованим ученицима, ослањајући се на савремена искуства психологије која инсистира на развоју индивидуалних способности, што се односи и на образовање даровите деце.

Концепција овог изборног предмета посебан нагласак ставља на подршку даровитој деци која имају могућност да продубе знања у оним садржајима који се не могу реализовати у редовно-часовном систему. Стога је за израду овог програма стручна комисија ослонце тражила пре свега у програму обавезног предмета ликовна култура, како би се наставила корелација и продубила започета реализација садржаја. У реализацији ове наставе треба у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији примењених уметности и визуелних комуникација.

Наставници су дужни да прате даровито дете и да га подржавају у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и у сарадњи са родитељима у време наставе воде дневник и прате развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању заједно са овладавањем материјалима (развој техничке спретности и сензибилитета) доприноси се даљем ликовном образовању.

Смисао планирања садржаја програма изборног предмета цртање, сликање и вајање је да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. Стога, градиво треба планирати тако да се постигне:

виши ниво опажања;

оспособљеност примања;

одговарајући ниво разумевања;

способност поступања;

Врсте плана:

годишњи план;

оперативни план рада (полугодишњи, месечни).

Годишњи план рада треба да садржи преглед ликовних целина и број часова предвиђених за одређене садржаје.

Оперативни полугодишњи план рада треба да буде детаљно разрађен и да садржи следеће рубрике: месец; основни циљ и задатак (васпитни и образовни) наставни садржај; облик рада; корелацију са другим предметима; средства и медије и примедбе у које се убележавају промене.

Остваривање садржаја:

Садржаје програма ликовне културе треба остварити:

1. примањем (учењем), тако што ће ученицима бити омогућено да стичу знања из области ликовне културе, савладавају технолошке поступке ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума и да упознају законитости и елементе ликовног језика;

2. давањем (стварањем) путем подстицања ученика да се изражавају у оквиру ликовних активности и остварују резултате (увек на вишем нивоу култивисања и јачања ликовне осетљивости).

За наставу ликовне културе, на основу садржаја и методичких облика усмерености васпитно-образовног процеса у правцу богаћења дечијег естетског искуства, одређени циљеви и задаци произашли су из ликовне уметности теорије стваралаштва и развојне психологије.

Овако конципираним програмом цртања, сликања и вајања наглашена је усмереност васпитно-образовног процеса у свим његовим временским сегментима-поједини часови, циклуси часова, проблемски кругови оперативних задатака и целине програма узрасних захтева - ка јачању ликовних способности ученика, затим ка богаћењу ликовног језика, а такође ка формирању позитивних навика и богаћењу властите сфере естетског искуства.

Претпоставка креативности ученика у домену ликовних активности подразумева да мотивациони садржаји буду разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика. Методске поступке и облике рада наставник конципира усаглашавајући васпитно-образовне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвати на нивоу самоиницијативе, односно формираној властитој израженој потреби. У том смислу улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, док избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад темама треба посветити посебну пажњу како не би овладале садржајима (што је до сада показала наставна пракса). Као и у многим другим приступима и у овом случају се очекује креативан однос наставника приликом избора тема, зависно од ликовног проблема. Теме треба проналазити у повезивању са другим областима и то помоћу разговора са ученицима.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика те је од три елемента у структури програма, креативност, која у ствари значи способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза.

Структуру програма чине:

1. наставни садржаји који се односе на савладавање ликовног језика и упознавања садржаја ликовне културе, познавање дела ликовних уметности и елемената ликовне писмености;

2. креативност - способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза и остварење производа новог за индивидуу (не нужно новог и за друге), за коју је претпоставка за подстицање, мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика који обухватају:

домен ученичких доживљаја;

домен корелације са другим васпитно-образовним подручјима.

3. ликовни медијуми и средства - коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању, проширени медијуми.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика, као и методички квалитет у погледу опредељења комисије за измену и допуну програма ликовне културе у основној школи смањењем оптерећености ученика наглашавањем савремених медијума у ликовној и визуелној уметности у складу са савременим кретањима уметности.

Цртање: коришћење свих врста линија како би се постепено обогаћивало линеарно графичко изражавање и богатство појединоста на основу опсервирања или претходним вежбама рада по природи. Неопходно је анализирати перспективе, птичје, жабље, линеарне и инсистирање на прецизносима и детаљу са нагласком на односе величина, пропорције.

Сликање: обогаћивање скале појединих боја и њиховог композиционог односа и увођење у бојене вредности процесом рада по природи и илустровању. Сликарске технике и подлоге.

Графика: обогаћивање линеарног израза графичких површина, са постепеним свеснијим композиционим решењима. Обрада простора, врсте графичких техника, ланорез, дрворез итд.

Вајање: тродимензионално обликовање, основни тродимензионални облици. Волумен и простор, општа оријентација у вајарским областима. Конвексно, конкавно, отворено и затворено, напегнута и затегнута форма, продор, расцеп, тврда и мека форма. Функција пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру, примењено вајарство, ситна пластика. Декоративна скулптура, орнамент. Вајарски материјали, чврсти материјали. Алати и процес рада при изради вајарског рада. Облици и умножавање вајарских радова. Садржаји и идеје у вајарским делима у историји уметности.

У реализацији ове наставе треба у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији примењених уметности и визуелних комуникација. У овој настави садржаји наставног рада се односе на практичне ликовне активности ученика која подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава из области примењених уметности. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа према савременом тренутку. Стога се препоручују садржаји из области примењене графике и керамике.

Примењена графика: Основи примењене графике. Коришћење репродуктивне графике у индустрији. Графика у једној боји - нацрт за етикету. Графика у две боје - нацрт за плакат. Графика у више боја - нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу).

Графика и графички слог (коришћење графике летрасет-слова). Графика-скица за поштанску марку. Графика и амбалажа (кутије-нацрт и финални рад).

Плакат-извођење високом штампом. Плакат - нацрт - скица колажом.

Керамика: Увод у керамику. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике. Стицање првог искуства у раду са глином. Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине. Пластичне форме. Конкавне и конвексне форме, пуни и празни простори у разним функцијама (опека са шупљинама и слично).

ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ / ПРЕДМЕТИ

Односе се на 5. и 6. разред и наведени су у оквиру 5. разреда.

VII РАЗРЕД

6. ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА 7. РАЗРЕД

ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРОГРАМА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Назив предмета	СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
Циљ	Циљеви учења Српског језика и књижевности јесу да се ученик оспособи да правилно користи српски језик у различитим комуникативним ситуацијама, у говору и писању; да кроз читање и тумачење књижевних дела развија читалачке компетенције које, уз књижевно знање, обухватају емоционално и фантазијско уживљавање, живо памћење, истраживачко посматрање; подстичу имагинацију и уметнички сензибилитет, естетско доживљавање и критичко мишљење, морално просуђивање и асоцијативно повезивање; да се одговарајућим врстама читања оспособљава да усмерено приступа делу и приликом тумачења открива различите слојеве и значења; да стиче основна знања о месту, улози и значају језика и књижевности у култури, као и о медијској писмености; да стиче и развија најшира хуманистичка знања и да научи како функционално да повезује садржаје предметних области.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	144

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ ТЕМА	САДРЖАЈИ
– користи књижевнотермине и појмове обрађиване у претходним разредима и повезује их са новим делима која чита; – истакне универзалне вредности књижевног дела и повеже их са сопственим искуствима околностима у којима живи; – чита са разумевањем различите врсте текстова и коментарише их, у складу са узрастом; – разликује народну одауторске књижевности и одлике књижевних родова и основних књижевних врста; – разликује основне одлике стиха и строфе – укрштено, обгрљеноу парну риму; слободни и везанистих; рефрен; – тумачи мотиве (према њиховом садејству или контрастивности) и песничке слике у одабраном лирском тексту; – локализује књижевна дела из обавезног	КЊИЖЕВНОСТ	ЛЕКТИРА ЛИРИКА 1. Јован Дучић: Подне 2. Милан Ракић: Божур 3. Владислав Петковић Дис: Међу својима 4. Милутин Бојић: Плава гробница 5. Десанка Максимовић: Крвава бајка 6. Стеван Раичковић: После кише 7. Јован Јовановић Змај: Јутутунска јухахаха 8. Рабиндранат Тагоре: Папирни бродови 9. Вислава Шимборска: Облаци ЕПИКА 1. Народна бајка (једна по избору): Међедовић / Чудотворни прстен / Златорунин ован 2. Стефан Митров Љубиша: Кањош Маце доновић (одломак) 3. Радоје Домановић: Вођа (одломак) 4. Петар Кочић: Кроз међаву 5. Иво Андрић: Јелена, жена које нема (одломак) 6. Данило Киш: Прича о печуркама / Еолска харфа 7. Алфонс Доде: Последњи час / Владимир Набоков: Лош дан

школског програма; – разликује етапедрамске радње; – разликује аутора књижевноуметничког текста од наратора, драмског лица или лирског субјекта; – разликује облике казивања (форме приповедања); – идентификује језичко-стилска изражајна средства и разуме њихову функцију; – анализира идејни слој књижевног дела служећи се аргументима из текста; – уочи разлике у карактеризацији ликова према особинама: физичким, говорним, психолошким, друштвеним и етичким; – разликује хумористички одироничног и сатиричног тона књижевног дела; – критички промишља о смислу књижевног текста и аргументовано објасни свој став; – доведе у везу значење пословица и изрека са идејним слојем текста – препозна националне вредности и негује културно историјску баштину; – размотри аспекте родне равноправности у вези са ликовима књижевно-уметничких текстова; – препоручи књижевно дело уз кратко образложење; – упореди књижевно и филмско дело настало по истом предлошку, позоришну представу и драмски текст; – разликује глаголске облике и употреби их у складу са нормом; – одреди врсте непроменљивих речи у типичним случајевима; – уочи делове именичке синтагме; – разликује граматички и логички субјекат; – разликује сложени глаголски предикат од зависне реченице са везником да; – препозна врсте напоредних односа међу реченичним члановима и независним реченицама; – идентификује врсте зависних реченица; – искаже реченични члан речју, предлошко-падежном конструкцијом, синтагмом и реченицом; – примени основна правила конгруенције у реченици; – доследно примени правописну норму; – разликује дугосилазни и дугоулазни акценат; – говори на задатом тематском пољу поштујући књижевнојезичку норму;			8. Дневник Ане Франк (одломак) 9. Ефраим Кишон: Код куће је најгоре (једна прича по избору) 10. Афоризми (Душан Радовић и други) ДРАМА 1. Бранислав Нушић: Власт (одломак) 2. Вида Огњеновић: Кањош Мацедоновић (одломак о сусрету Кањоша и Фурлана)
	ЈЕЗИК	Граматика	Грађење и основна значења глаголских облика: футур II, императив, потенцијал; трпни гл. придев, гл. прилог садашњи и гл. прилог прошли. Подела глаголских облика на просте и сложене и на личне (времена и начини) и неличне. Непроменљиве врсте речи: везници, речце, узвици. Појам синтагме (главни члан и зависни чланови); врсте синтагми: именичке, придевске, приложке и глаголске. Атрибут у оквиру синтагме. Логички субјекат. Сложени глаголски предикат. Напоредни односи међу реченичним члановима – саставни, раставни и супротни. Појам комуникативне и предикатске реченице. Независне предикатске реченице – напоредни односи међу независним реченицама (саставни, раставни, супротни). Зависне предикатске реченице (изричне, односне, месне, временске, узрочне, условне, допусне, намерне, последичне и поредбене). Реченични чланови исказани речју, предлошко-падежном конструкцијом, синтагмом и реченицом. Конгруенција – основни појмови.
		Правопис	Правописна решења у вези са обрађеним глаголским облицима. Интерпункција у вези са зависним реченицама (запета, тачка и запета). Писање скраћеница, правописних знакова
		Ортоепија	Дугоулазни и дугосилазни акценат
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА		Књижевни и остали типови текстова у функцији унапређивања језичке културе. Књижевноуметнички и публицистички текстови. Усмени и писмени састави према унапред задатим смерницама (ограничен број речи; задата лексика; одређени граматички модели исл.). Текст заснован на аргументима. Технички и сугестивни опис.

– разликује књижевноуметнички од публицистичког функционалног стила; – састави кохерентан писани текст у складу са задатом темом наративног и дескриптивног типа; – напише једноставнији аргументативни текст позивајући се на чињенице; – користи технички исугестивни опис у изражавању; – препозна цитат и фусноте и разуме њихову улогу; - пронађе потребне информације у нелинеарном тексту; – напише електронску (имејл, SMS) поруку поштујући нормативна правила; – примени различите стратегије читања (информативно, доживљајно, истраживачко и др.); – састави текст репортажног типа (искуствени или фикционални); – правилно употреби фразеологизме и устаљене изразе којима се јављају у литерарним и медијским текстовима намењеним младима.		Репортажа. Цитати и фусноте из различитих књижевних и неуметничких текстова. Нелинеарни текстови: табеле, легенде, графикони, мапе ума и друго. Говорне вежбе: интерпретативно-уметничке (изражајно читање, рецитовање); вежба аргументовања (дебатни разговор). Правописне вежбе: диктат, исправљање правописних грешака у тексту; запета у зависносложеним реченицама; глаголски облици; електронске поруке. Језичке вежбе: допуњавање текста различитим облицима променљивих речи; допуњавање текста непроменљивим речима; обележавање комуникативне реченице у тексту; исказивање реченичног члана на више начина (реч, синтагма, предлошко-падежна конструкција, реченица); фразеологизми (разумевање и употреба) и друге. Писмене вежбе и домаћи задаци и њихова анализа на часу. Четири школска писмена задатка – по два у сваком полугодишту.

Кључни појмови садржаја: књижевност, језик, језичка култура.

Поједини наставни садржаји за које наставник процени да се током године не могу реализовати на редовним часовима, могу се планирати за обраду на часовима пројектне наставе, амбијенталне, као и на часовима додатног рада и рада у секцијама.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности чине три предметне области: Књижевност, Језик и Језичка култура. Препоручена дистрибуција часова по предметним областима је следећа: Књижевност – 54 часа, Језик – 52 часа и Језичка култура – 38 часова. Укупан фонд часова, на годишњем нивоу, износи 144 часа. Све три области програма наставе и учења се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности заснован је на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника јесте да начине реализације подучавања и учења прилагоди потребама сваког одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи, тј. глобални план рада, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на нивоу конкретних наставних јединица. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час прилагоди исходи учења. Током планирања треба, такође, имати у виду да се неки исходи остварују брже и лакше, али је за већину исхода (посебно за предметну област Књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. Препоручени исходи нису диференцирани према нивоима ученичких постигнућа. Они представљају обавезне делове описа

стандарда и могу се уситњавати или ширити, у зависности од ученичких индивидуалних могућности и других наставних потреба.

У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред тога што ученике треба да оспособи за коришћење уџбеника, као једног од извора знања, наставник ваља да их упуту у начине и облике употребе других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење и вредновање резултата напредовања ученика је у функцији остваривања исхода, а започиње иницијалном проценом достигнутог нивоа знања, у односу на који ће се одмеравати даљи напредак и формирати оцена. Сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

Формативно вредновање је саставни део савременог приступа настави и подразумева процену знања, вештина, ставова и понашања, као и развијања одговарајуће компетенције током наставе и учења. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, при чему се најчешће примењују следеће технике: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и бројчаном оценом.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник, поред постигнућа ученика, континуирано прати и вреднује властити рад. Све што се покаже добрим и ефикасним, наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а оно што буде процењено као недовољно делотворно, требало би унапредити.

Назив предмета: Magyar nyelv – МАЂАРСКИ ЈЕЗИК	
Циљ / Цел	A magyar nyelv oktatásának és tanulásának célja, hogy a tanuló ápolja a magyar nyelvet, helyesen használja a különféle kommunikációs szituációkban, beszédben és írásban; az irodalmi művek olvasása és értelmezése révén fejlessze képzelőerejét, esztétikai-művészeti tudatosságát és kifejezőképességét, kritikai és erkölcsi ítélőképességét; alapvető tájékozottságot szerezzen az irodalomtörténet és -elmélet, az általános és magyar nyelvészet, valamint a mediális írásbeliség terén; az interdiszciplinaritás jegyében összefüggésbe hozza a nyelvet és irodalmat más művészeti ágakkal és tudományterületekkel; bevezesse a tanulót a tudományos gondolkodásmódba; értékelje és becsülje a nemzeti értékeket és hagyományokat, fogadja el a különböző kultúrákat és fejlessze az interkulturális kommunikációt; alapozza meg és bővíti a kulcskompetenciákat, amelyek képessé teszik őt a minőségi életvitelre, a munkára, az önmegértésre és az élethosszig tartó tanulásra.
Разред / Osztály	Hetedik
Годишњи фонд / Évi óraszám	144

KIMENET A tematikai egység/terület feldolgozását követően a diák képes lesz:	TERÜLET/ TEMATIKAI EGYSÉG	TARTALOM
– Felismeri a tantervben előírt alpművek címét és szerzőjét. – Felismeri az irodalmi mű jellemző vonásait. – Meghatározza az irodalmi mű témáját, fő motívumait és szereplőit; összefoglalja, reprodukálja a cselekményt. – Felismeri és megkülönbözteti a prózai és verses formákat, a műnemeket: líra, epika, dráma. – Az irodalmi művekben a szövegrészeket, a hősök és a helyzetek alapján felismeri a műnem és a műfajt. – Megkülönbözteti a népköltészetet a műköltészettől, a szépirodalmi szöveget a nem szépirodalmi szövegektől. – Felismeri az epikai, drámai és lírai szövegek beszélőjét. Különbséget tesz szerző (költő, író) és a lírai én/elbeszélő között. – Különbséget tesz az epikus közlés alapformái, az elbeszélés (narráció), a leírás, az elbeszélői reflexió és a dialógus között. – Meg tudja állapítani az irodalmi művek cselekményének helyét és idejét, megnevezi a főszereplőket, a mellékszereplőket. – Felismeri az idézetet a szövegben. – Felismeri és megnevezi az ismétlés különböző formáit, a hasonlatot, szóhalmozást, felsorolást, ellentétet, fokozást, túlzást, ironiát, felkiáltást, költői kérdést, megszólítást, a szokatlan szórendet, az áthajlást, a költői jelzőt, az állandó jelzőt. – Felismeri és megnevezi a megszemélyesítést, a jelentésátvitelt, a metaforát, a szimbólumot, a toposzt, a szinesztéziát, az allegóriát. – Felismeri és megmagyarázza a hangutánzást és hangulatfestést, az impresszionista kifejezőmódot, a denotatív és konnotatív jelentést. – Ismeri és megnevezi a következő fogalmakat: versciklus, műzsa, hangulatkép, életkép, idill, látomás, (nép)dal, elégia, óda, himnusz, tájleíró	IRODALMI ISMERETEK	• ÚT A) A szülőföldtől a nagyvilágigKötelező szövegek - Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek... (a népköltészet és jellegzetességei: szóbeliség, szájhagyomány, változatképződés, egyéni-közösségi szerzőség, fokozott hagyománytiszteltet, népdal és popzene, újfoklór elemek: pl. Lokomotív GT: Nekedírom e dalt). - Johann Wolfgang Goethe: Vándor éji dala (műnem: líra, lírai én, dal, motívum, megszemélyesítés, metafora, toposz). - Szabó T. Anna: Útravaló (népies motívumok, népiesség, jelentésátvitel, metafora). - Szövegek és kapcsolódási pontok - Őszi harmat után... (bújdosoének, búcsúének, kurucköltészet, változatok, népivé válás, népiesség: folklorizáció és folklorizmus). - Nemes Nagy Ágnes: Madarak (A madár mint toposz a világ- és a magyar irodalomban. Holló. Albatrosz. Daru. Edgar Allan Poe, Samuel Taylor Coleridge, Charles Baudelaire; Ballada, balladás dal: Gulyás József: Várakozás. Fehér Ferenc: Daru-ballada). B) Idegen világok - felfedezéseKötelező szövegek - Amerika felfedezése: Kolumbusz útinaplója/ Kolumbuszhajónaplója (részletek) - Szövegek és kapcsolódási pontok - Projekt munka vagy portfólió (javaslatok): - Az Újvilág hajósai. Kolumbusz, Vespucci, Magellán (ismeretterjesztő irodalom – részletek). Kolumbusz az

költemény, a szonett. – Felismeri és megnevezi a rímfajtákat, a refrént, az alliterációt, az asszonáncot. – Megkülönbözteti a kötött és a szabad verset. – Felismeri a különböző verselési formákat: az ütemhangsúlyos verselést, az időmértékes verselés alapjait (rövid és hosszú szótag). – Ismeri és megnevezi a következő fogalmakat: ballada, novella, filmnovella, elbeszélés, interjú, riport, regény, napló, önarckép, rövidtörténet, karcolat, útleírás, tudományos-fantasztikus mű, tanulmány, esszé. – Meg tudja állapítani az elbeszélésmód sajátosságait (egyes szám harmadik személyű és én-elbeszélés). – Felismeri és megnevezi az epikai közlésformákat: elbeszélés, párbeszéd, monológ, leírások (táj-, személy-, környezet-, tárgyleírás). – Meg tudja fogalmazni az epikai művek szerkezeti egységeit (bevezetés, kibontakozás, bonyodalom, tetőpont, megoldás). – Felismeri, megnevezi a szereplők jellemzésének eszközeit: cselekmény, beszéd, külső tulajdonságok, írói közlés, környezetrajz. Belső történetek. – Felismeri és megnevezi a paródiát, a komikum változatait, a groteszk ábrázolásmódot. – Felismeri és megmagyarázza a plánokat, az irodalmi és a technikai forgatókönyvet. – Ismeri és megmagyarázza a következő fogalmakat: színház, színművészet, katarzis, drámai műnem, drámai műfajok (tragédia, komédia, színmű), felvonás, jelenet, drámai szereplők, monológ, dialógus. – Felismeri és értelmezi a szövegek konfliktushelyezeteit, a hősök jellemvonásait, s velük kapcsolatban megállapít, véleményt formál. – Elhelyezi a tantervben előírt kötelező irodalmi műveket az alapvető irodalmi kontextusokban (magyar irodalom/világirodalom, régi/újabb/kortárs, szóbeli/szerzői). – Képes az irodalmi művek összehasonlító vizsgálatára. – Változatos olvasási stratégiákat alkalmaz.		irodalomban és a filmművészetben (pl. Radnóti Miklós: Kolumbusz; Nagy Abonyi Árpád Kolumbusz és én; Karinthy Frigyes: A másik Kolumbusz stb.; pl. 1492 – A Paradicsom meghódítása (1992) és egyéb aktuális filmek (filmkultúra, filmnyelv, filmforgatókönyv, filmzene, életrajzi film, filmdráma). Kolumbusz tojása (szólás). Utazók, felfedezők. Kenneth Roberts: Északnyugati átjáró (regény és film: Északnyugati átjáró, 1940. Rendezte: King Vidor; a sarkkutatók története, dokumentumfilm: James Cook kapitány utolsó utazása). Indiánregények és -történetek (James F. Cooper-regények. A westernfilm: pl. Farkasokkal táncoló. 1990. Rendezte: Kevin Costner). Híres magyar utazók szövegei(Kőrösi Csoma Sándortól Székely Tiborig). Az indián mintmetafora. Vikingek az irodalomban és a filmművészetben. pl. Viking (2016). Rendezte: Andrei Kravchuk. Mátyás Iván:A viking sisak. Párizs mint a művészvilág és a bohém életmód központja. Ady Endre Párizs-versei. Radnóti MiklósPárizs-képe (Párizs, lkrek hava (részletek) stb.). C) Műfaj és műfajköziség Kötelező szövegek Orbán Ottó: Óda a népdalhoz (ó dai műfajok, a klasszikusóda) Szövegek és kapcsolódási pontok
– A szépirodalmi művek tudatos, igényes olvasója. – Tiszteli a nemzeti irodalom és kultúra hagyományait. – Képes esztétikai élmény átélésére, befogadására. – Tudatosan gyűjt információkat (nyomtatott, audiovizuális, elektronikus forrásokból) iskolai feladataihoz. – Könyvtárba jár, és önállóan választ irodalmi alkotást, képes naplót vezetni vagy portfóliót összeállítani olvasmányairól.		Petőfi Sándor: Nemzeti dal – újraolvasás, újraértelmezés(műfaji értelmezés, rapszódia, szimbólumok, forradalmi líra, Petőfi utóélete. Petőfi-epigonok, -palimpszesztek. Parti Nagy Lajos: Grafitnesz. Orbán Ottó és Petri György Petőfi-versei). Kölcsey Ferenc: Hymnus (himnusz, a nemzeti himnusz, aMarseillaise története: Allonsanfan, 1974. Rendezte: Vittorio Taviani, Paolo Taviani; Friedrich Schiller: Az örömhöz/ Ludwig van Beethoven: IX. szimfónia. Örömóda. Vörösmarty Mihály: Szózat. A Szózat megzenésítése. Kölcsey- és Vörösmarty-átírások).Projektmunka vagy portfólió (javaslatok): Az Amazing Grace (Csodálatos kegyelem) története,kultusza, zenéje. Rabszolgakereskedelem az irodalomban és a filmkultúrában. Kultuszfilmek és filmsorozatok. Az Amazing Grace a mai

		zenei kultúrában. Popzene és népköltészet. Énekelt versek. Fesztiválok, fesztivalizáció. Freddie Mercury és a Tavaszi szél vizet áraszt..., Bohém rapszódia (Bohemian Rhapsody), 2018.Rendezte: Bryan Singer és más aktuális zeneszámok, énekelt versek. D) A Titanic-legenda Kötelező szövegek Kötelező szövegek Petőfi Sándor: Föltámadott a tenger (az allegória: fokozás és ellentét). Fenyvesi Ottó: Blues az óceán felett(zene és irodalom, a tenger/óceán mint toposz). Szövegek és kapcsolódási pontok Az utazás kellékei, tárgyai, utazó hősök. Szindbád azutazó. Jonathan Swift: Gulliver utazásai (ismétlés és újabb részletek). Jókai Mór: A jövő század regénye (részlet). Antoine De Saint-Exupéry: A kis herceg. Szenteleky Kornél: Útitarisznya. Weöres Sándor: A teljesség felé (részletek). Karinthy Frigyes: Utazás akoponyám körül. Kulcsfogalmak/fogalmak és jelenségek: • utazás, vándor, kereső/archetipikus hős, hajózás és felfedezések, Argonauták, Odüsszeia, mitikus világkép;irodalmi térképek, útinapló, útleírás; műnem: epikus beszédmód, elbeszélés/elbeszélő, az elbeszélés változatai: regény, napló, filmfeldolgozások; • a líra, a líra nyelve, a lírai beszélő: népköltészet, népdal, ütemhangsúlyos verselés: felező tizenkettes,énekelt versek, vers és dallam, vers és ritmus; • valóság és fikció, regény és referenciális mozzanatok,a dokumentum változatai és megjelenési formái (dokumentumregény, -film), urbánus legendák, bestseller, szakirodalom. • KALAND A) Határok és határátlépések Kötelező szövegek Móricz Zsigmond: Hét krajcár (a novella és változatai, műfaji és szerkezeti sajátosságok, az elbeszélő és a hős;a játék és a valóság kettőssége). Szövegek és kapcsolódási pontok Szirmai Károly: A holló (a rövidtörténet, műfaji és szerkezeti sajátosságok, látomásosság, metaforikuselbeszélésmód, toposzok és szimbólumok). Juhász Erzsébet: Határregény (a regény egyik fejezete);(a novellai kiképzésű regény, műfajköziség; határ, idegenség, a vonat mint szimbólum, Közép-Európa és Monarchia-élmény).
		B) Kettős tükör Kötelező szövegek Kettős tükör: Dragomán György: A fehér király (részlet) (az elbeszélői látószög – fiú). Dragomán György: Máglya(részlet) (az elbeszélői látószög –

		lány). (A gyermek perspektívájából láttatott valóság, történelem: egy fiú és egy lány beszél a világról, a megélt traumákról. Lehetőség a párhuzamos és csoportmunkára; a többszólamúság, az eltérő látószög elfogadtatása, a hasonlóságok felismerése stb.). Szövegek és kapcsolódási pontok Kontra Ferenc: Gimnazisták (részlet) – iskolatörténet, iskolaregény, korkép, történelem. (Iskolaregények (részletek): A debreceni kollégium a magyar irodalomban: Jókai Mór: És mégis mozog a föld..., Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig, Perjéssy-Horváth Barnabás: Kollégium-blues stb.; Kaffka Margit: Hangyaboly, Szabó Magda: Abigél, Ottlik Géza: Iskola a határon, Buda). Sirbik Attila: St. Euphemia (részlet) (kamaszkor, lázadás, kópé-öntudat). Legendák, összehasonlítás: Kontra Ferenc: Angyalok regénye. Gion Nándor ifjúsági regényei (bandázás, felnőtté válás). C) Az utazás-élmény megörökítése Kötelező szövegek Kosztolányi Dezső: Apámmal utazunk a vonaton (interpretációs gyakorlat). Szövegek és kapcsolódási pontok Projektmunka vagy portfólió (javaslatok): Kosztolányi Dezső: A vonaton. Esti Kornél mint utazóhős. Nagy Abonyi Árpád: Budapest, retour. Szirmai Károly: Veszteglő vonatok a sötétben. Juhász Erzsébet: Határregényének vonatkozó részletei. Agatha Christie: Gyilkosság az Orient-expresszen – a bűnügyi történet mint irodalmi műfaj, bestseller, a leghíresebb krimiíró és leghíresebb regénye – filmfeldolgozások (pl. Gyilkosság az Orient-expresszen, 2017, Rendezte: Kenneth Branagh, videojátékok (Agatha Christie: Murder on the Orient Express, 2006), sorozatok (pl. Poirot). Ismeretterjesztő szöveg az Orient Express útvjáról. D) Ez is irodalom Kötelező szövegek A szórakoztató irodalom: Rejtő Jenő: Piszkos Fred, a kapitány. A Rejtő-kultusz: a kaland, a légiós és a háborúsregény; Rejtő Jenő–Korcsmáros Pál: Piszkos Fred, a kapitány – képregényváltozat, hangoskönyv, társasjáték (pl. Aczél Zoltán–Árva Péter, 2005). Szövegek és kapcsolódási pontok Charles Lorre: Az ellopott legionista (a légiós regény, a Kockás Pierre-történetek, a digitális könyv). Projektmunka vagy portfólió (javaslatok): Regények és történetek filmen. A

		filmadaptáció. Háromtestőr Afrikában, filmvígjáték (1996). Rendezte: Bujtor István. Kulcsfogalmak/fogalmak és jelenségek: • kaland, játék, utazás, vándorlás, küzdelem, harc, háború; elbeszélés, elbeszélő, az elbeszélés változatai, kisepikai prózaműfajok: klasszikus elbeszélés, novella, rövidtörténet (short story), karcolat, tárca/újságnovella; a kalandregény és típusai; kalózregény. • FANTASZTIKUM A) Fikció, fantasztikum és valóság Kötelező szövegek Karinthy Frigyes: A fotografált gondolat. Karinthy és a fantasztikum. Michael Crichton: Őslénypark (Jurassic Park) – részlet (a tudományos–fantasztikus irodalom/sci-fi, műfajalkotó sajátosságok, filmfeldolgozások / kultuszfilmek, -sorozatok, videojátékok; őstörténet). Szövegek és kapcsolódási pontok Hász Róbert: Ígéretföld – részlet (negatív utópia, világirodalmi összefüggések: Orwell, Huxley, westernfilm-áthallások, -utalások: Délidő, 1952. Rendezte: Fred Zinnemann; zenei áthallások a regényben: Yves Mondtand: Hulló levelek / Lexfeuilles; nagy filmzenék és -slágerek, slágerek szövegek: pl. Dimitri Tiomkin, Ennio Morricone, Vangelis). A fantasztikum néhány aktuális filmművészeti alkotásában (pl. Suzanne Collins: Az éhezők viadala – részlet. Az éhezők viadala/The Hunger Games, 2012. Rendezte: Garry Ross; küzdelem, áldozat, lehetetlen küldetés, rossz világ, igazságtalanság, kegyetlenség, horror stb.).
		B) Tudomány és fantasztikum Kötelező szövegek Tudomány és fantasztikum: Ottlik Géza: A Valencia- rejtély (részlet). A csillagok háborúja (Star Wars) 1977–, George Lucas at al. (ismeretterjesztő szöveg, részletek). (űropera/űrodüsszeia, regény, filmforgatókönyv, filmtörténet, filmkritika, médiafranchise). Szövegek és kapcsolódási pontok Hősök és hősiesség a magyar irodalomban: Kinizsi Pál, Mátyás király, Zrínyi Miklós, Dobó István stb. Az egri hősök és az egri nők: Gárdonyi Géza: Egri csillagok (részlet). Hős és vándormotívum kapcsolata. Szuperhősök és szuperemberek: pl. Terminátor 2. – Az ítélet napja (Terminator 2 – Judgment Day), 1991. Rendezte: James Cameron (akciófilm, thrillerfilm, sci-fifilm, posztapokaliptikus film, disztópikus film; a magányos hős: egy 14. századi terminátor, Toldi, westernhősök, revolverhősök: Wyatt Earp, Doc Holliday – filmfeldolgozások 1946-tól napjainkig); Góliát, Akhilleusz és a legújabb, a diákok által kedvelt

		szuperhősök az irodalomban és más művészeti ágakban. Jules Verne és a tudományos-fantasztikus regény. Virtuális valóság: Ready Player One, 2018. Rendezte: Steven Spielberg. (sci-film, disztópikus film; könyvadaptáció: Ernest Cline: Ready Player One – magyarul: Roboz Gábor fordítása, virtuális valóság). Számítógépes játék és irodalom: Assassin's Crade- játékok, Jade Raymond és Patrice Désilets (videójáték- sorozat, tudományos fantasztikum, sci-fi, film- és könyvfeldolgozások). Halálos iramban (The Fast and the Furious), 2001. Rendezte: Rob Cohen. Wiz Khalifa: See you again (Újra látni foglak) (thriller/akciófilm, slágerszöveg). Kilépés a képregényből: Képregényhősök (szuperhősképregények). Marvel- képregények. Avajdaságban kiadott képregények. Publicisztikai szöveg egy tudományos felfedezésről, kiállításról, ismert tudósokról, kísérletekről (hír, interjú, riport vagy tárca). Fogalmak/kulcsfogalmak és jelenségek: • sci-fi irodalom: fantázia, utópia/negatív utópia (disztópia), virtuális valóság, katasztrófafilm, horror; abszurd, fantasztikum; interjú, riport. • A SZERELEM NYELVE A) Szerelem és szubjektum Kötelező szövegek Szerelem, szerelem... (szerelmi dal: a vágyakozás, a magány kifejezése, a metaforikus beszéd eszközei és alakzatai). Szövegek és kapcsolódási pontok Projektmunka vagy portfólió (javaslatok): A modern folklór jelenségei: népdalfeldolgozások, Sebestyén Márta és a Deep Forest; a Csík zenekar, a Parno Graszt és más folklór együttesek tevékenysége; anépies rockzene: Bijelo Dugme; a népies giccs: a műnépdal, a giccsparódia: MC Hawer és a Tekknő: Utcára nyílik a kocsmajátó – rapzene, videoklip). B) A babonától a frivol történetig Kötelező szövegek Sári bíróné (A halálra táncoltatott lány...) – a népballada: lírai, epikai és drámai elemei, a ballada konstruktív jegyei. Szövegek és kapcsolódási pontok Projektmunka vagy portfólió (javaslatok): Arany János: Tetemre hívás (az értelmezés lehetőségei: a babonától a frivol történetig; műballada; Arany János megzenésített versei, a hangoskönyvek, az Arany János- év pályázatainak multimédiális anyagai). A magyar film hőskora: Körhinta, 1956. Rendezte: Fábri Zoltán. Szövegalapja: Sarkadi Imre: A kútban (novella). C) Szerelem és

		intertextusok Kötelező szövegek Csokonai Vitéz Mihály: Az éj és a csillagok(jelentésátvitel, metafora, szimbólumok). Szövegek és kapcsolódási pontok Projektmunka vagy portfólió (javaslatok): Csokonai-versek, -átírások. Petőfi Sándortól a Halottpénzig. A Red Bull Pilvaker – A Szavak Forradalma- jelenség. D) Múza és magány Kötelező szövegek Juhász Gyula: Milyen volt... (az elégia: sajátosságai és nyelve, az Anna-versek története és jelentései, a ciklus,a múza stb.). Műfaji gazdagság József Attila szerelmi költészetében: József Attila: Mikor az uccán átment a kedves... (idill, életkép: pillanatok, mozzanatok, jelképek). József Attila: Tedd a kezéd... Szövegek és kapcsolódási pontok
		A magány élményének megjelenítései a magyar költészetben. Három változat elemzése és értelmezése:József Attila: Tél. Tóth Árpád: Lélektől lélekig. Balázs Imre József: Saját világok (nyelvi jelenségek, mondattípusok, igeidők- és módok a jelentésalkotásban). E) Szonett és szonett-átírásokKötelező szövegek A szonett. Nemes Nagy Ágnes: Rózsafa (a szonett és változatai: petrarcai, shakespeare-i szonett, szonettkoszorú, mesterszonett; az idő-élmény) Szövegek és kapcsolódási pontok Varró Dániel: Őszi szonett. Lackfi János: Szősz-szonett.Kovács András Ferenc: József Attila szonettje stb. F) Sokszínű szerelem Kötelező szövegek Tolnai Ottó: Mi volt kérded a legszebb Dániában? (objektív líra, leíró vers, gondolatrítmus). GreCsó Krisztián: Megyek utánad – részlet(szerelemtörténet és családregény). Szövegek és kapcsolódási pontok A tizenévesek szerelme az irodalomban és más művészeti ágakban (pl. Janikovszky Éva: Milyen színű aMóni haja?) Lovagi szerelem: Walter Scott: Ivanhoe (részlet) és más kapcsolódási pontok: Ivanhoe, 1958, Rendezte: RichardThrope. Fogalmak/kulcsfogalmak és jelenségek: • szerelmi líra, képi és nyelvi alakzatok a versben, magány a szonett mint versforma; elégia, életkép, pillanatkép, a

		szerelem tematikája a balladában; szerelmes regény és film; a szubjektum magánya, az időmint élmény; impressziók. • NAPLÓ A) Napló és önreprezentáció Kötelező szövegek Csáth Géza: Egy gimnazista naplójából. Karinthy Frigyesgyerekkori naplója (a napló mint átmeneti műfaj, rokonműfajai: önéletrajzi regény, emlékirat, úti jegyzet, irodalmi levél, vallomás). Szövegek és kapcsolódási pontok Anna Frank naplója és feldolgozásai: képregény, filmek, múzeum, új kutatások. Sue Townsend: A 13 és 3/4-ed éves Adrian Mole titkos naplója – részlet (a fiktív napló, a gyermeki látszószög és irodalmi beszédmód, humor és irónia). Kötelező szövegek Janikovszky Éva: Kire ütött ez a gyerek? (önarckép, ahumor változatai: groteszk; az önjellemzés irodalmi változatai, a jellemábrázolás: jellemregény, jellemvígjáték stb.) Tini-írás: Békés Pál: Vattacukor (társadalombírálat a gyermek látószögén keresztül, utalások, allúziók irodalmi szövegekben, Garaczi László Lemúr-sorozata I–IV. Szövegek és kapcsolódási pontok Leiner Laura: Szent Johanna gimi (részlet) (szórakoztatóirodalom, regénysorozat) és egyéb kortárs szövegek. B) Mozi és irodalom Kötelező szövegek Film, mozi, irodalom: Mándy Iván: Csutak a mikrofonelőtt (részlet). A plánok (képsíkok), az irodalmi és a technikai forgatókönyv. Szövegek és kapcsolódási pontok Csutak a mikrofon előtt, 1977. Rendezte: Katkics Ilona (afilmfeldolgozások, filmek elektronikus hordozókon és interneten). Mándy Iván: Régi idők mozija (a film és a mozi hőkora: filmtörténet, moztörténet, a filmművészet sajátosságai és elemei, mozifilm, kultuszfilm, a filmművészet és az irodalom együtt hatása, filmes eszköztár az irodalomban, filmcsillagok, Oscar-díj, Cannes stb.) Kötelező szövegek Babits Mihály: Mozgófénykép / Vasárnapi impresszió, autón (a rögzített pillanat, „filmkockák” versben, az „epikus váz” a versben, impresszió/impresszionizmus, színesztézia). Fogalmak/kulcsfogalmak és jelenségek: • a naplóírás, a napló mint műforma: változatai, az irodalmi napló sajátosságai: naplóregény, napló és levél (episztola, fiktív levél, misszilis levél), konfesszió; dokumentum és fiktív napló, önarckép. • ÁTÉK

		A) Játék-narratívák Kötelező szövegek William Shakespeare: Ahogy tetszik (részlet) (műnem: a dráma, alpműfajai és műfajváltozatai, színháztörténet, színjátszás, színpad, színészek, sztárok stb.). Örkény István: Tóték (dobozolás). Beregi Tamás: Gladiátorok a számítógépen (ismeretterjesztő szöveg, esszé; virtuális valóság, cyberspace, számítógépes játékok). Szövegek és kapcsolódási pontok Gladiátorok (filmen, irodalomban és a képzőművészetben: Spartacus, 1960. Rendezte: Stanley Kubrick / Howard Fast azonos című könyve, Spartacus- filmek és -sorozatok (2004, 2010, 2016). A korhatáros film kérdése. Harc, vér, bosszú a filmen és a számítógépes játékok világában. Az internet és a közösségi oldalak helyes használata.). Hálózati lények (Ananóvától T-Babe-ig, Transformers- sorozat. 2007 – Rendezte: Michael Bay, Travis Knight, képregények- és rajzfilmsorozat, videojátékok; Mátrix-filmek. 1999. Rendezte: Lilly Wachowski és Lana Wachowski). B) Labdarúgás és irodalom Kötelező szövegek Futballregények és filmek: Nick Hornby: Fociláz (részlet). Szövegek és kapcsolódási pontok Modern „gladiátorok”. Futball a magyar irodalomban. Futballregények: Esterházy Péter, Darvasi László, Kukorelly Endre. Az Aranycsapat legendája. Sport, irodalom és film kapcsolata: Válogatás Tarján Tamás Tizenegy dressz (Focinovellák) című kötetéből; Régi idők focija, 1973. Rendezte: Sándor Pál.; J. K. Rowling: Harry Potter (regény és filmadaptációk) A tudósítás mint műfaj. Fogalmak/kulcsfogalmak és jelenségek: • műnem: a dráma, alpműfajai és műfajváltozatai, színháztörténet, színjátszás, színpad, színészek, sztárok. • ismeretterjesztő szöveg, esszé; virtuális valóság, cyberspace, számítógépes játékok. • modern „gladiátorok”; futball a magyar irodalomban; futballregények. HÁZI OLVASMÁNY Ajánlott közös olvasmányok: Balladaválogatás Anne Frank naplója Csáth Géza ifjúkori naplójából Fekete István egy regénye Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg Németh István:

		Háziloltár Varró Dániel: Bögre azúr Krinthy Frigyes: Tanár úr, kérem Jókai Mór: A jövő század regényeRadnóti Miklós: Ikrek hava GreCsó Krisztián: Harminc év napsütés Garaczi László: Pompásan buszozunk! Tóth Krisztina: Pixel Tóth Krisztina: Párducpompa Az ajánlott olvasmányok közül a tanár kiválaszt 4 olvasmányt (differenciáltan is feladhatja a tanulók érdeklődésének és nemi összetételének megfelelően).
– Felismeri és megnevezi, rendszerezi a tanult szófajokat, megfelelően használja őket az írott és beszélt szövegben. – Felismeri és megnevezi a mondatfajtákat a beszélő szándéka és a logikai minőségük szerint. – Felismeri, megnevezi a mondatfajtákat szerkezetük szerint (egyszerű mondat: tömondat, bővített, hiányos mondat, összetett mondat). – Mondatátalakítást végez a beszédhelyzetnek és a kommunikációs szándéknak megfelelően szóban és írásban. – Felismeri, megnevezi, jelölni tudja a szószerkezeteket: a hozzárendelő (alany-állítmányi), az alárendelő és a mellérendelő szószerkezetet. – Jelölni tudja a mondatrészeket, aláhúzással és szerkezeti ábrával/ágrajzzal tud bővített mondatot elemezni. Felismeri, megnevezi, ábrázolja a halmozott mondatrészeket. – Felismeri, megnevezi az igei, névszói, névszói-igei állítmányt, a határozott, határozatlan, általános alanyt, a megszólítást a mondatban, a tárgy fajtáit (jelölt, jelöletlen, határozott, határozatlan tárgy), a tárgyas szerkezetet, a határozós szerkezetet (hely-, idő-, mód-, eszköz-, társ-, állapot, ok-, cél-, állandó határozó), a jelzős szerkezetet (minőség-, mennyiség-, birtokos jelző), az értelmezőt, az alárendelő és a mellérendelő (halmozott) szintagmát.	NYELVI ISMERETEK	A szófajok ismételése: A 6. osztályban tanult nyelvtan ismételése. - A MONDAT FOGALMA, FAJTÁI A mondatról tanultak ismételése. A mondat fogalma, fajtái a kifejezett tartalom és a beszélő szándéka szerint. A kijelentő, a felkiáltó, a kérdő (kiegészítendő, eldöntendő), a felszólító és az óhajtó mondat. A mondatok logikai minősége. Az állító és a tagadó mondat. A mondatok osztályozása szerkezetük szerint. Az egyszerű és az összetett mondat. • A SZÓSZERKEZETEK A mondatrész és a szószerkezet (szintagma) fogalma. A mondatrészek jelölése. A halmozott mondatrészek. A szószerkezetek fajtái: a hozárendelő (alany-állítmányi), az alárendelő és a mellérendelő szószerkezet
– Ábrázolni tudja az egyszerű mondat szerkezetét. Tudja egyeztetni az alanyt és az állítmányt (számbeli, személybeli és értelmi egyeztetés). Helyesen használja a mutató névmási kijelölő jelzős és a mennyiségjelzős szószerkezeteket. – Érthető, nyelvtanilag kifogástalan mondatokat szerkeszt. A szövegben felfedezett hibákat képes kijavítani. – Felismeri a magyar és valamely tanult, ismert idegen nyelv szerkezete közötti hasonlóságokat és különbségeket.		AZ EGYSZERŰ MONDAT SZERKEZETE A mondat fő részei Az állítmány és az alany. Az állítmány fogalma, fajtái (igei, névszói, névszói-igei állítmány), az állítmány szófaja. Az alany fogalma, fajtái (határozott, határozatlan, általános alany), a megszólítás a mondatban, az alany szófaja, kihagyása. Az alany és az állítmány egyeztetése (számbeli, személybeli és értelmi egyeztetés). A bővítmények A tárgy, a határozó és a jelző. A tárgy fogalma, fajtái (jelölt, jelöletlen, határozott, határozatlan tárgy), kifejezőeszközei. A tárgyas szószerkezet. A határozók fogalma és rendszere. A határozók leggyakoribb kifejezőeszközei: ragtalan névszó, ragos névszó, névutós névszó, határozószó. A határozós szószerkezet. A határozók fajtái:

		helyhatározó, időhatározó, módhatározó, állapothatározó, eszközhatározó, társhatározó, okhatározó, célhatározó, részeshatározó, állandó határozó mint vonzat. Vonzattévesztés. A jelzők fogalma és fajtái. A jelzők kifejezőeszközei. A jelzős szó szerkezetek. A minőségjelző, kijelölő jelző, mennyiségjelző, birtokos jelző. Az értelmező. Kulcsfogalmak/fogalmak és jelenségek: szófaj, mondat, mondatrész, alany, állítmány, tárgy, határozó, jelző, szó szerkezet, halmozott mondatrész, ágrajz, helyesírás, nyelvhelyesség
Felismeri, megnevezi és következetesen alkalmazza a helyesírási alapelveket, valamint a helyesírási szabályok többségét. – Tudja helyesen használni az írásjeleket, az összetett mondatok írásakor jól központos. – Megfigyeli, helyesen jelöli a hosszú és rövid hangokat a tőhangváltást mutató főnevek és igék esetében, a hangkapcsolatokat, helyesen írja a tulajdonneveket, a földrajzi nevek bonyolultabb eseteit, az -i képzős melléknéveket; az igekötős igék, a -t végű igék, a toldalékos igék, a névutós szerkezetek, az alanyos, tárgyas, határozós és birtokos szó szerkezetek, összetételek, az értelmező, az ly-os szavak helyesírásában magabiztos. – Ismeri és alkalmazza a szótagolás és elválasztás, a betűrend, az egybeírás és a különírás szabályait. – Ismeri a magyar helyesírás szabályainak használati módját. – Alkalmazza a helyesírás-ellenőrző programot. – Felismeri és megnevezi a kommunikáció fajtáit, tényezőit és céljait. – Felismeri és megnevezi a nyomtatott és elektronikus média fajtáit. – Ismeri a korosztályának szánt fontosabb sajtótermékek fajtáit, formáit és szerkezeti jellemzőit. – Tájékozódik, információkat talál a különféle dokumentumtípusokban, korosztálynak szóló kézikönyvekben. – Képes nyelvileg kifejtett (explicit) és nem kifejtett (implicit) információkat kiszűrni a szövegből. – Képes az alapinformációk és eszmék összehasonlítására két vagy több rövid, egyszerű szövegben. – A rendelkezésére álló információkat értékeli, tárolja, rendszerezi. – Képes az interneten történő kommunikációra és interakcióra. – Felismeri és alkalmazza az állandósult szókapcsolatokat. – Képes olyan szövegeket létrehozni, amelyekben a téma, a kompozíció, a tartalom és a stílus megfelelnek a feladatnak, a szöveg rendeltetésének és a címzettnek (célközönségnek). – Egyszerű szerkezetű szóbeli vagy írásbeli szövegeket tud alkotni a leírás, az elbeszélés és a kifejtés eszközeit alkalmazva (és a célközönség összetételét szem előtt tartva). – Képes szöveget alkotni szóban vagy írásban, amelyben valamely irodalmi élményét írja le, vagy egy valós, hétköznapi, illetve képzeletbeli témát fejt ki, interjút készít valós vagy képzeletbeli személyekkel.	NYELVKULTÚRA	• HELYESÍRÁS ÉS NYELVHELYESSÉG Az egyszerű mondat központosítása, az írásjelek (vessző, kettőspont, idézőjel, gondolatjel, kötőjel) használata, szerepének részletesebb megismerése, gyakoroltatása. Az igekötős igék helyesírása. A -t végű igékkel kapcsolatos nyelvhelyességi tudnivalók. Az igék toldalékolása során előforduló teljes hasonulás gyakorlása. A tulajdonnevek helyesírási szabályainak felelevenítése és alkalmazása. A tanult helyesírási szabályok alkalmazása a határozós szó szerkezetek körében; pl.: -ba, -be, -ban, -ben ragok használata; -val, -vel, -vá, -vé ragok hasonulása. A földrajzi nevekből, intézmény- és személynevekből alkotott jelzők/melléknévek helyesírása. A sorszámmal kifejezett jelzők/melléknévek helyesírása. Az értelmező és a vesszőhasználat. A különírás és az egybeírás. Az ly-os szavak helyesírása. A magyar nyelv szerkezetének összehasonlítása a tanult idegen nyelv hangtani, szótani szerkezetével (kontrasztív gyakorlatok). Információk gyűjtése, adatok elrendezése, lexikonhasználat. Helyesírási táblázatok, fürtábrák, folyamatábrák készítése stb. Nyelvi tudatosság és nyelvi tervezés. • KOMMUNIKÁCIÓ A kommunikáció fogalma és fajtái. Az írásbeli és a szóbeli közlésmód. A kommunikáció tényezői. Kommunikációs célok. Alkalmazkodás a kommunikáció tényezőihez: cél, alkalom, partnerek, a köztük lévő viszony előre tervezett és spontán helyzetekben. A nonverbális kommunikáció. • KÖNYV-, KÖNYVTÁR- ÉS INTERNETISMERET Nyomtatott és elektronikus médiumok (újságok, televízió, rádió, világháló – honlapok, hírportálok, blogok, vlogok). A hír fogalma és jelentősége. Közösségi média. Tájékozódás, információkeresés (betűrend, tartalomjegyzék, utalók használatával) a különféle dokumentumtípusokban (könyv, folyóirat, AV és online dokumentum), korosztálynak szóló kézikönyvekben (szótár,

– Tud jellemzést, naplót, könyvismertetőt és más típusú szövegeket alkotni (pl. rövid önéletrajz, kérvény, meghívó). – Különböző céllal (pl. informálódás, tanulás, önfejlesztés, esztétikai élmény átélése, szórakozás) képes rövidebb, egyszerűbb szépirodalmi és nem szépirodalmi szövegeket (pl. egyszerű szakszövegeket, tudománypopularizáló ismeretterjesztő szövegeket stb.) olvasni és saját szavaival elmondani. – Meg tudja fogalmazni véleményét, értelmes és szabatos beszédre, helyes artikulációra törekszik, figyel a szöveg jó hangzására (beszédhangsúly, szórend, hanglejtés, beszédsszünet). – Meg tudja különböztetni a nemzeti nyelv sztenderd változatát a regionális köznyelvtől és a nyelvjárástól. – Igényes nyelvhasználatra törekedve értelmes, nyelvtanilag helyes mondatokat alkot. Kódváltási képességéhez mérten a sztenderd nyelvváltozat – vagy legalább a regionális köznyelv – normájához igazodva nyilvános beszédhelyzetben (vita, hozzászólás) képes kifejezni gondolatait. – Ismeri és alkalmazza az írásbeli szövegalkotás követelményeit: az anyaggyűjtés módjait, a szerkesztést (vázlatkészítés), az általános szerkesztési elveket, a kidolgozást. – Írásban tudja a szöveget tagolni (cím, bevezetés) és makroszerkezeti egységekre osztani (bevezetés, tárgyalás, befejezés), illetve ezeket kreatív módon alkalmazni. – A szövegben felfedezett hibákat képes kijavítani.		lexikon, enciklopédia), ismeretterjesztő forrásokban. A kézzel írt és a számítógépes szövegek különbözőségei és hasonlóságai. A számítógépes szövegszerkesztés néhány szabálya. Digitális írástudás, e-nyelvhelyesség: az e-dokumentumok létrehozásához szükséges nyelvi és szerkesztési szabályrendszerek együttese, elektronikus szövegek létrehozása (pl. beszámoló, könyvismertetők, vázlatok, saját könyv, eseményre invitáló meghívók, listák, e-mail, egyszerűbb űrlapok kitöltése). Fórum, blogbejegyzés, komment írás. A helyesírást segítő kézikönyvek (helyesírási szabályzat, szótár, digitális szótárak stb.) és a helyesírási programok önálló használata.
– Tud levelet írni, s képes különféle űrlapokat és formanyomtatványokat kitölteni, amelyekkel a mindennapi életben találkozunk. Ezek elektronikus és papír alapú változatait is elsajátítja. – Képes figyelemmel követni és megérteni a nyelvet, az irodalom vagy valamely egyéb művelődési terület tárgyköréből tartott előadásokat, s tud jegyzetet készíteni. – Meghatározott műfajokban témának, kommunikációs alkalomnak megfelelő kritikus, egyéni szemléletű, nyelvi-stilisztikai szempontból példás szövegeket, beszámolókat alkot. – Beszámolóját prezentációval/poszterrel teszi szemléletesebbé. – Valós vagy képzeletbeli tapasztalatokat, szereplőket, illetve eseményeket bemutató fogalmazást tud írni.		SZÖVEGÉRTÉS, SZÖVEGALKOTÁS, SZÖVEGMONDÁS A szöveg fogalma. Szövegösszefüggés. A szöveg hangzása. Beszédhangsúly, szórend, hanglejtés, beszédsszünet. Mondatrészek, tartalmak kiemelése szórenddel, hangsúllyal. Kifejező olvasás, próza- és versmondás (legalább 3–4 memoriter számonkérése). Anyaggyűjtés, szerkesztés (vázlatkészítés), általános szerkesztési elvek, kidolgozás. Közlésfajták (elbeszélő, leíró közlésfajta, párbeszéd). Szövegfajták (vita, riport, interjú, napló, könyvismertető). Különböző típusú fogalmazások (elbeszélés, leírás, jellemzés, napló, interjú, könyvismertető, meghívó, önéletrajz, kérvény). Rövidebb szövegek tartalmának összefoglalása szem előtt tartva az esemény időrendjét és mozzanatait. A cselekvés, történés lefolyásának módjához kötődő igék, határozók gyűjtése, párhuzamos történetek írása. A nyelvi-stilisztikai kifejezőeszközök a leíró jellegű részletekben (versben és prózában egyaránt). Kreatív írásgyakorlatok: Kortárs írókkal, művészekkel, tudósokkal készült interjúk elemzése. Interjúk íratása. Önálló vázlatkészítés elolvasott irodalmi vagy ismeretterjesztő szövegről. Kérdések és írásbeli válaszok megfogalmazása az olvasmányok, filmek, színházi előadások, zeneművek alapján. A szövegek és képek párhuzamba állítása.

		A jegyzetelési technika kialakítása (kulcsszavas vázlat, tételmondatos vázlat, grafikusán ábrázolt vázlat). Szöbeli elbeszélés a retorika elemeinek alkalmazásával: film, tévéadás, szabadon választott dinamikus jelenetek közlése. Vita. Az érvelés gyakorlása (személyes példán, mások tapasztalatán, oksági viszonyokon alapuló, a kritika és a humor eszközeit felhasználó érvelés). Az állandósult szókapcsolatok (szólások, közmondások, szállóigék) írásban és a beszédben. E-mail, SMS írása. Különbéféle nyomtatott és elektronikus úrlapok kitöltése. Nyolc házi írásbeli feladat a tanév folyamán és azok órán való elemzése, közös értékelése, elbírálása. Négy iskolai dolgozat – kettő félélévente (az írásmű kidolgozása egy óra, elemzés és javítás két óra). Kulcsfogalmak/fogalmak és jelenségek: beszédművelés, artikulált nyelvi magatartás, szóbeli és írásbeli szövegalkotás, szövegértés, szövegmondás, íráskészség, helyesírás, nyelvhelyesség, médiaismeret, kommunikáció

Kulcsfogalmak: beszédművelés, artikulált nyelvi magatartás, irodalomolvasás, szövegértés, szóbeli és írásbeli szövegalkotás, ismeretek az anyanyelvről, helyesírás, íráskészség, médiaismeret, kommunikáció

ÚTMUTATÓ A PROGRAM DIDAKTIKAI-METODIKAI MEGVALÓSÍTÁSÁHOZ

A TANÍTÁS ÉS A TANULÁS TERVEZÉSE

A Magyar nyelv és irodalom tanításának és tanulásának hozzá kell járulnia az alkotói és a kutatói szellem kialakításához, valamint az elméleti tájékozódás gyakorlati alkalmazhatóságához. A tantárgy lehetővé teszi a tanulók anyanyelvi és identitástudatának fejlesztését, ismereteinek gyarapítását, funkcionális készségeik gazdagítását, mindezt pedig majd alkalmazni tudják a választott középiskolában és a mindennapi életben. A tanítási-tanulási folyamat során a hetedik osztályos tanulók kialakítják értékrendjüket, amely a nemzeti és a nemzetközi kulturális örökség megőrzéséhez szükséges, felkészülnek a többnyelvű és többkultúrájú társadalomban való életre, olyan általános és tantárgyközi kompetenciákra tesznek szert, amelyek hozzásegítik őket a pályaválasztáshoz, a későbbi állásinterjúkhoz, társas kapcsolataik kiterjesztéséhez és az élethosszig tartó tanuláshoz.

A tanulók tudásának, képességeinek, jártasságának és álláspontjainak minősége, illetve tartóssága nagymértékben függ a tanítási-tanulási folyamatban alkalmazott stratégiáktól, a választott módszerektől és eszközöktől. A megfelelő oktatási formák, módszerek, eljárások és eszközök kiválasztása elsősorban attól függ, hogy az oktatási folyamatban a magyartanárnak mely kimeneteket kell megvalósítania. A projekt módszer, a drámajátékok és a kiselőadások tudatos alkalmazása lehetővé teszi a tanulók önálló gondolkodásának és kreativitásának fejlesztését. A szövegértés és -alkotás, valamint a kortárs szemléletű irodalomtanítás központi helyet tölt be a hetedik osztályos magyartanításban.

A pedagógus igyekezzon szabadon kezelni a tantervet, olyan tanítási stratégiákat, módszereket, munkaformákat válasszon ki a nyelvtani és irodalmi tananyag tanításához, amelyekkel a szociális kompetenciát és együttműködési szokásokat, valamint a kritikai viszonyulásmódot is fejleszti!

Oktatási módszerek: előadás, magyarázat, elbeszélés, a tanulók kiselőadásai, megbeszélés, vita, szemléltetés, munkáltató módszer, projekt módszer, tanulási szerződés, kooperatív oktatási módszer, szimuláció, drámapedagógia és egyéb játékos módszerek, házi feladat, tanulmányi kirándulás.

Munkaformák: frontális munka, (differenciált) egyéni munka, párban folyó tanulás: páros munka (hasonló szinten levő tanulók oldanak meg közösen valamely feladatot) és tanulópár vagy tutorrendszerű tanulás (a különböző szinten levő tanulók közötti tanulmányi kapcsolat), csoportmunka.

A Magyar nyelv és irodalom oktatásában a hivatalosan jóváhagyott (akkreditált) tankönyvek és kézikönyvek használatosak, továbbá azok a könyvtári-információs és informatikai anyagok, amelyek a tanulók hatékony felkészítését szolgálják. Az oktatási folyamat célja, hogy a tanulók önállóan használják az ismeretszerzés különböző forrásait mind az iskolában, mind pedig életük más területein. A különböző nyomtatott és internetes források, információhordozók (kézikönyvek, szótárak, lexikonok, enciklopédiák, e-könyvek, internetes adatbázisok) használata az önálló ismeretszerzést és a tanulás képességét fejleszti. A könyvtárhasználat gyakorlatának (könyvtárhasználati órák, az iskolai könyvtár folyamatos használata, belépés a világhálón elérhető könyvtárakba, adatbázisokba) elmélyítésével lehetővé tesszük a diákok számára a segédeszközök magabiztos használatát.

A tantárgy oktatása és tanulása az erre a célra kialakított tanteremben, szertárban folyik, amelynek felszerelése összhangban áll a meghatározott követelményrendszerrel. Más tantermekben is tartható tanóra, ez a konkrét iskola körülményeitől függ (pl. osztályterem, iskolai könyvtár-médiatár, olvasóterem, audiovizuális terem, klubhelyiség, informatikaterem, ahol a közvetlen internet-hozzáférés megvalósulhat stb.). A nyílt oktatás (illetve ennek alapfeltétele, az adaptivitás) szintén hangsúlyozott szerepet kap a tanítási-tanulási folyamatban (pl. könyvtár, színház, múzeum, mozi, képtár, irodalmi kirándulás, a szakköri színhelyek változtatása stb.). A tanterv kidolgozása és megvalósítása során figyelembe kell vennünk a digitális világban megváltozott tanulási környezet tényezőit.

II. A TANÍTÁS ÉS A TANULÁS MEGVALÓSÍTÁSA

IRODALMI ISMERETEK

Az általános iskola hetedik osztályos tanterve hat irodalmi témakört tartalmaz, amely összhangban áll az előírt kimenetekkel és tudásszabványokkal, ugyanakkor befogadásközpontú és kompetenciafejlesztő irodalomtanítást irányoz elő. Ezek olyan témakörök, világértési modellek, összefüggések, szövevény-modellek, amelyekben az irodalmi szövegek összefüggésben állnak más művészetekkel, a populáris regiszterrel és egyéb interdiszciplináris utalásokkal. Az irodalmi anyag tehát feldolgozásra szánt szövegekből, kiegészítő szövegekből és kapcsolódási pontokból áll. Feldolgozásukhoz ötletként néhány projektfogalmat javasol a tanterv, a tanár szabadon döntheti el, hogy a felkínált szempontok közül, mely hálózati viszonyokat, lehetőségeket emel ki, ez lehetővé teszi számára, hogy a tanulók befogadási szintjét, érdeklődési körét és motiválhatóságát is figyelembe vegye. A tanár válassza ki, hogy egy-egy tematikus egység kötelező szövegeihez milyen kapcsolódási pontokat emelne ki a felkínáltak közül! Választhat a felsoroltakból, illetve aktuális szövegeket, filmeket, képzőművészeti alkotásokat stb. adhat hozzá az adott témakörhöz.

A tanterv kiegészítő részében szereplő szövegeket a tanár mind a nyelvtani tematikai egységek feldolgozásakor, mind pedig a nyelvkultúra tartalmainak feldolgozásakor felhasználhatja. Azokat a műveket, amelyeket nem fog feldolgozni, ajánlania kell a tanulóknak, hogy a szabadidejükben olvassák el.

Az új tanterv alapját a szépirodalmi és a nem szépirodalmi szövegek közötti különbség észrevétele képezi. A tanulónak képesnek kell lennie arra, hogy megkülönböztesse a szépirodalmi szöveg sajátosságait (konnotatív jelleg, poétikai műveletek, stílusesszók, ritmikusság stb.) a nem szépirodalmi szövegekben fellelhető denotatív és ismeretterjesztő jellegtől, valamint a tényeken és adatokon alapuló közlésmódtól. A korrelációt a kötelező és a választható művek megfelelő kombinálása teszi lehetővé. Szövegfeldolgozásakor az analitikus és a szintetikus eljárások egyaránt érvényesülnek. A kimenetekkel összhangban a tanulókat arra kell szoktatni, hogy a szépirodalmi műről szerzett benyomásait, véleményüket és ítéletüket részletesebben támasszák alá a szövegből vett tényekkel, ily módon képessé tesszük őket az önálló érvelésre, kutatómunkára és kritikai nézeteik kialakítására. Szövegértelmezéskor arra kell szoktatni a tanulókat, hogy a szépirodalmi műről szerzett benyomásait, véleményüket és ítéletüket részletesebben támasszák alá a szövegből vett tényekkel (főként explicit, és nem implicit információkkal).

A tanulók szövegértését, szókincsük gyarapodását az ajánlott olvasmányokkal még inkább fejlesztjük. A tanár szabadon választhat a felkínált házi olvasmányra szánt szövegekből, ezek az olvasási kedv felébresztését, az olvasás iránti igény felkeltését és fenntartását szolgálják. Az irodalomórák során a tanulók elsajátítják az irodalmi szövegértéshez szükséges műfajelméleti és stilisztikai alapfogalmakat, illetve a mai irodalomtudomány néhány elméleti vonatkozását. A tanítás hermeneutikai situációt teremt, amely lehetővé teszi, hogy a tanulók a szöveg megértésére, többféle interpretációjára, valamint önmegértésre törekedjenek. A tanulási stratégiák közül részesítsük előnyben az RJR-modellt! A régi és újabb szövegek/módszerek révén tudatosul a tanulóknál, hogy az irodalom és a róla szóló beszéd folyamatosan változó jelentésrendszer. Legyenek nyitottak a változó irodalomértékekre, a szövegértelmezés új módszereinek befogadására, az intermediális és interdiszciplináris távlatnyitásra! Az oktatási folyamatban hangsúlyozott szerepet kap a szövegalkotás (kreatív írásgyakorlatok) és a memoriter is.

Azok a szépirodalmi művek, amelyeket színpadra vagy képernyőre alkalmaztak, felhasználhatók összehasonlító értelmezésre és arra, hogy a tanuló megfigyelje, mi a különbség az olvasott szépirodalmi szöveg és a színházi/filmbeli adaptáció, illetve kifejezőmód között. A tanuló levonhatja következtetését a média sajátosságairól, valamint fejlesztheti másodlagos írásbeliségét. Fel kell hívunk a tanuló figyelmét az elolvasott szépirodalmi szövegekhez hasonló témájú filmekre, ezeket is bekapcsol(hat)juk az egyes tanítási egységek feldolgozásába.

A másodlagos írásbeliség egyes elemeit korreláció révén ismertetjük meg a tanulókkal. A gyermeksjtő és gyermekenciklopédia ismerete ugyancsak bekerül a tantervbe. A gyermeksjtő olvasásakor olyan szövegekre összpontosítunk, amelyek kapcsolódnak a feldolgozott tanítási egységekhez!

A tanárnak ismernie kell az általános iskola ötödik, hatodik és hetedik osztályában, más tantárgyak keretében tanított ismereteket, amelyek összefüggésben állnak a Magyar nyelv és irodalom tantárggyal. A magyartanár elsősorban a következő tantárgyakkal létesít korrelációt: történelem, képzőművészet, zenekultúra, hitoktatás és polgári nevelés.

Az irodalomtanítás legyen élményközpontú, a tanuló aktívan vegyen részt a szövegek értelmezésében, alakuljon ki valódi dialógus a szöveg és a befogadó között!

NYELVI ISMERETEK

Az általános iskola hetedik osztályos tanterve három nyelvtani témakört tartalmaz, és összhangban áll az előírt kimenetekkel és tudásszabványokkal. A tanterv új fogalmakat és korszerű nyelvészeti nézőpontokat von be a tanítási-tanulási folyamatba. A nyelvtani anyag célja a kompetencia alapú és kimenet-orientált nyelvtanítás. A nyelvtani ismeretek nagyobb részét a mondatalkotás alkotja, egy-egy fejezet tárgyalja a kommunikáció, a szöveg, a helyesírás és a szövegalkotás problematikáját. A mondatalkotás közül néhányat már az alsó osztályokban, illetve ötödik osztályban megismertettek a tanulók. A szövegfajtákat feldolgozó rész többnyire az olvasókönyvi szövegek feldolgozásához köthető. A nyelvi nevelés, a személyiségformálás szempontjából kiemelkedik a kommunikatív kompetencia fejlesztése, a szótárak és kézikönyvek (e-szótárak, e-kézikönyvek) tudatos alkalmazása, a helyesírási szabályzat és a helyesírás-ellenőrző programok használata. A tanárnak az a feladata, hogy olyan gyakorlatokat, szerepjátékokat alkalmazzon, illetve olyan helyzeteket teremtsen, amelyek felkészítik a diákokat a társas-társadalmi érintkezésre, a megfelelő kódváltásra, segítik őket a gátlások legyőzésében, korrigálják kommunikációs szokásait és elmélyítik nonverbális kommunikációs eszköztárában (tekintet, mimika, vokális kód, proxémika, gesztusok, kulturális szignálok stb.) alkalmazását. A hetedikes tanuló ismereteket szerez a másodlagos írásbeliség legfontosabb sajátosságairól, a digitális környezet nyelvi változásairól.

A nyelvtan oktatásában a tanterv alapvetően megköveteli, hogy a nyelvet mint rendszert mutassák be a tanulóknak és értelmezzék. Egyetlen nyelvi jelenséget sem kellene elszigetelten tanulmányozni, függetlenül a kontextustól, amelyben elnyeri funkcióját. A nyelvtanításban központi szerepet kapnak azok a gyakorlatok, amelyek a nyelvtanítást közelebb hozzák a hétköznapi kommunikációhoz. Ily módon tudatosodik a tanulóknál a beszédkultúra/a nyelvhasználat fontossága, amelynek elsajátítása a műveltség részeként elengedhetetlenül szükséges a mindennapi életben, és nem a tanterv része csupán.

NYELVKULTÚRA

A helyesírás megfelelő szabályainak kialakítása elsősorban a nyelvtani ismeretek elsajátításával áll kapcsolatban. A tantervben előtérbe kerül a mondatalkotáshoz kapcsolódó helyesírási és nyelvhelyességi

ismeretek magabiztos alkalmazása. Fontos feladat az egyszerű mondat központosítása, az írásjelek (vessző, kettőspont, idézőjel, gondolatjel, kötőjel) használata, szerepének alaposabb megismerése, gyakoroltatása. Igen fontos kompetencia – amely a szövegértés magasabb szintjeinek alapját képezi – az érvelés készsége. Tekintettel arra, hogy az érvelő gondolkodás fejlesztésének jelentős szerepe van az oktatásban, mivel pozitív hatással lehet az ismeretek elsajátítására, a nyelvkultúra oktatásának folyamán ellenőrizni kellene, milyen mértékben képesek a tanulók megérteni az érvelő szövegeket. Arra kell ösztönözni a tanulókat, hogy érvekkel alátámasztva indokolják meg a szépirodalmi műben található problémával összefüggő vagy más kérdés kapcsán felvállalt álláspontjukat. A különböző olvasási stratégiák alkalmazása összefügg az olvasott szövegek megértésével. Emiatt a nyelvkultúra oktatásában ösztönözni kell a tanulókat, hogy észrevegyék a különbségeket a különböző olvasástípusok között; hogy definiáljanak olyan szituációkat, amelyekben valamely konkrét olvasási stratégia alkalmazható; hogy ügyeljenek az olvasás tempójára, és törekedjenek az adott szövegből rövid idő alatt kiszűrhető információk megértésére.

A helyesírási gyakorlatok során a tanuló elsajátítja a helyesírási szabályokat, ellenőrizni is tudja ezeket, valamint igyekszik az észlelt hiányosságok kiküszöbölésére. A helyesírás tanításának módszerei a következők: tollbamondás, hibajavítás, helyesírási fogalmazás. A szabályok közül kiemeljük a vessző szerepét a mellérendelt mondatokban és az elektronikus üzenetek helyesírását.

A nyelvi gyakorlatok típusait a tanulók érdeklődésének függvényében vagy a tananyag kontextusában kell megválogatnunk.

A nyelvi ismeretek, irodalmi ismeretek és nyelvkultúra területe egységes tantárgyat képez, ezek a területek áthatják és kiegészítik egymást. Emiatt a javasolt óraszám csupán keretszám (a nyelvi ismeretek területéé 36, az irodalomé 72, a nyelvkultúráé pedig 36). A tanítási-tanulási folyamat körültekintő tervezésével el kell jutnunk mindhárom terület előírányzott kimeneteinek megvalósításához. A tanár a tanmenetben önállóan határozza meg az egyes tanítási egységek órászámait, figyelembe veszi a tanulók eddigi eredményeit és képességeit.

A tanév során a tanulók négy iskolai dolgozatot és nyolc házi írásbeli feladatot írnak, amelyeket az órán közösen elemeznek, értékelnek. Félévente legalább két memoriter feladást javasoljuk. A tehetséges tanulók számára lehetővé kell tenni a szakköri és emelt szintű foglalkozásokat, a versenyekre és pályázatokra való felkészítést.

A TANÍTÁSI-TANULÁSI FOLYAMAT ELLENŐRZÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

A szummatív értékelés megvalósításához írásbeli és szóbeli tudásfelmérő, feladatlap, iskolai dolgozat, esszé, teszt alkalmazható. A korszerű didaktika és módszertan megköveteli más értékelési módok, például a formatív értékelés alkalmazását is. Az ilyen jellegű értékelés információt nyújt a tanárnak és tanulónak arról, hogy milyen kompetenciákat fejlesztett ki, illetve sajátított el, és melyeket kevésbé. A formatív értékelés révén a tanár (portfólió, feljegyzések, tanulói napló, visszajelzések, megbeszélések, kérdések, tanulói önértékelés, a társak értékelése, csoportmegbeszélések, példatárak alkalmazása, diagnosztikus teszt stb.) adatokat gyűjt a tanuló teljesítményéről. A szummatív osztályzatnak akkor van értelme, ha magában foglalja a tanuló minden teljesítményét.

A tervezés, megvalósítás, ellenőrzés és értékelés a tanári hivatás részét képezi. Fontos, hogy a tanuló teljesítményének figyelemmel kísérése mellett a tanár folyamatosan kövesse és értékelje a tanítási-tanulási folyamatot, valamint önértékelésre törekedjen. Az önértékelés a közoktatás minőségének javítását szolgálja.

Назив предмета	СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК ПРОГРАМ А ЗА УЧЕНИКЕ ЧИЈИ МАТЕРЊИ ЈЕЗИК ПРИПАДА НЕСЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА И КОЈИ ЖИВЕ У ХОМОГЕНИМ СРЕДИНАМА (основни ниво стандарда)
Циљ	Циљ учења Српског као нематерњег језика јесте оспособљавање ученика да се служи српским језиком на основном нивоу у усменој и писаној комуникацији ради каснијег успешног укључивања у живот заједнице и остваривања грађанских права и дужности, као и уважавање српске културе и развијање интеркултуралности као темељне вредности демократског друштва.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	108

ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– разуме и користи предвиђени лексички фонд; – разуме и користи граматичку материју усвајану у претходним разредима; – користи нове граматичке моделе и лексичке јединице у функцији одредби и допуна; – саставља синтагме с конгруентним атрибутом у новим граматичким моделима; – савладане (већ усвојене) садржаје из књижевности повезује са новим књижевноуметничким текстовима и користи их у њиховом тумачењу; – исказе сопствени доживљај књижевног дела; – одреди тему, главни мотив, време и место дешавања радње; – разуме односе међу ликовима у тексту; – драматизује (уз помоћ наставника) одломак прозног текста у кратким дијалозима; – уочи кључне појединости у песми; – објасни/каже зашто му се неко књижевно дело свиђа или не; – препозна сличне мотиве у књижевним	ЈЕЗИК	Око 100 нових пунозначних и помоћних речи; Граматички садржаји из претходних разреда (понављање и увежбавање на познатој и новој лексици); Именице у генитиву с предлозима са, из, око, између у функцији одредбе за место; Именице у генитиву с предлозима пре и после у функцији одредбе за време; Локатив у функцији неправог објекта уз глаголе говорења и мишљења; Именичке, бројне и прилошке синтагме са значењем количине; Конгруенција атрибута и именице у дативу, инструменталу и локативу; Најфреквентније збирне именице изведене суфиксом -је; Творба именица за означавање места (простора и просторија) на којем се врширадња изведених суфиксима -иште/-лиште, -оница; Етници (у окружењу);

делима на матерњем језику; – разуме уобичајене информације у вези са свакодневним животним потребама и активностима; – разуме суштину кратког континуираног говореног и писаног текста (до 10 реченица) са познатом лексичком и граматичком структуром изговореног разговетно спорим темпом; – усмено или писмено продукује краћи текст (око 5 реченица), исприча догађај, дâ налоге или саопшти своје намере, жеље и потребе; – чита споријим темпом краће текстове, писане ћирилицом или латиницом који садрже познату граматичку структуру и лексику; – на основу познатог текста изводи једноставне закључке; – пише кратке и једноставне текстове у вези са предвиђеним темама и садржајима.	КЊИЖЕВНОСТ	Доситеј Обрадовић: „Лав и лисица“ Народно предање: „Свети Сава открива прозоре“ Народна лирска љубавна песма по избору; Народна епска песма по избору (адаптирани одломак); Избор загонетки и пословица; Душан Радовић: „Зашто људи раде“ Воја Царић: „Физика“ Бранислав Нушић: „Час географије“ (одломак) Милован Данојлић: „Љубавна песма“ Јованка Јоргачевић: „Радна навика“ Љубивоје Ршумовић: „Домовина се брани лепотом“ Слободан Станишић: „Волео сам школу и у школи“ Алек Марјано: „На крају крајева дође и крај школске године“ Избор из часописа за децу По слободном избору (у складу са интересовањима ученика), наставник бира још два текста која нису на овој листи. Наставник бира 8 текстова за обраду.
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	I. Лично представљање: основне информације о себи – национална или етничка припадност II. Породица и људи: односи међу члановима породице и пријатељима III. Живот у кући: опис простора у којем се проводи највише времена (лични кутак) – његово одржавање и уређење IV. Храна и пиће: храна биљног и животињског порекла V. Одећа и обућа: материјали од којих се прави одећа и обућа; облачење младих VI. Здравље: здрав начин живота VII. Образовање: специјализоване учионице; писмени задаци, контролни задаци; основни појмови из математике и физике VIII. Природа: разноврсност биљног и животињског света; описивање временских прилика IX. Спорт: тимски и индивидуални спортови, познати спортисти X. Куповина: куповина у тржним центрима XI. Насеља, саобраћај, јавни и услужни објекти: значајни грађевински објекти – културноисторијски споменици; позориште, биоскоп XII. Време: временски распоред дневних активности XIII. Култура, уметност, медији: филм, телевизијска и радио емисија за децу; основни музички инструменти, концерт XIV. Комуникативни модели: пријатност/непријатност; физичке тегобе

Обавезна су два писмена задатка у току школске године (у другом и у четвртм класификационом периоду)

Кључни појмови садржаја: српски као нематерњи језик, слушање, разумевање, говор, читање, писање

Предмет српски као нематерњи језик похађају ученици који наставу слушају на неком од језика националних мањина. Међу тим ученицима постоје изразите разлике у степену овладаности српским језиком приликом поласка у школу и у темпу и обиму којим могу напредовати током школовања. Ова разлика условљена је различитим матерњим језицима од којих су једни блиски српском језику (разлике међу њима су такве да не морају ометати комуникацију), док су други структурно толико различити да, без елементарног познавања једног од њих, комуникација међу говорницима није остварива. Осим тога, на ниво којим ученици реално могу овладати српским језиком утиче и средина у којој живе (претежно хомогена или хетерогена средина).

Имајући ово у виду, за предмет српски као нематерњи језик сачињена су два програма.

Према постављеном циљу, очекиваним исходима и датим садржајима, први програм (А) примерен је ученицима чији се матерњи језици изразито разликују од српског, који живе у претежно језички хомогеним срединама и имају мало контаката са српским језиком, а у школу полазе готово без икаквог предзнања српског језика.

Други програм (Б) предвиђен је за ученике који живе у језички мешовитим срединама, који могу брже и у већем обиму да савладавају српски језик, односно да, у складу с узрастом, достигну виши ниво владања српским језиком.

Оба програма за предмет српски као нематерњи језик садрже три области: Језик, Књижевност и Језичку културу. Оне су функционално повезане, прожимају се и међусобно допуњују. Стога их треба разумети као делове комплексне целине који доприносе остваривању исхода овог предмета, сваки са својим специфичностима.

Наставник је обавезан да се упозна са исходима и програмским садржајима првог циклуса образовања или претходних разреда.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и могућности ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој глобални план рада, на основу кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну.

На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена, више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно да наставник приступи уџбенику као једном од наставних средстава које је пожељно богатити и проширивати додатним, самостално израђеним наставним материјалима. Поред уџбеника, као једног од извора информација, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

На почетку процеса учења, односно на почетку школске године, неопходно је спровести дијагностичко вредновање компетенција ученика. Ово је изузетно важан задатак наставника, будући да постоје велике разлике у владању српским језиком ученика једног одељења. Дијагностичко оцењивање се може реализовати помоћу иницијалног тестирања које служи да се установе вештине, способности, интересовања, искуства, нивои постигнућа или потешкоће појединачног ученика или читавог одељења. Иницијално тестирање осмишљава наставник на основу исхода и садржаја програма из

претходних разреда. На основу тога могуће је ефикасно планирати и организовати процес учења и индивидуализовати приступ учењу.

Поред стандардног, сумативног вредновања које још увек доминира у нашем систему образовања (процењује знање ученика на крају једне програмске целине и спроводи се стандардизованим мерним инструментима – писменим и усменим проверама знања, есејима, тестовима, што за последицу има кампањско учење оријентисано на оцену), савремени приступ настави претпоставља формативно вредновање – процену знања током савладавања наставног програма и стицања одговарајуће компетенције. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су добро савладане, а које не (нпр. ученик задовољавајуће разуме прочитани текст, али слабо разуме говорени текст; задовољавајуће пише у складу с правилима, али у говору не поштује правила конгруенције итд.), као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио за остваривање циља. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, а најчешће технике су: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и сумативно – бројчаном оценом. Оваква оцена има смисла ако су у њој садржана сва постигнућа ученика, редовно праћена и објективно и професионално бележена.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

При вредновању ученичких постигнућа наставник се руководи исходима дефинисаним за сваки разред водећи рачуна о индивидуалном напредовању ученика у складу са њиховим могућностима и способностима. При оцењивању пажња треба да буде усмерена на ниво развоја репродуктивних способности ученика, обим проширивања лексичког фонда, ниво смањивања различитих типова грешака.

Треба имати у виду ниво познавања језика: ученици хомогене средине спорадично остварују директан контакт с говорницима којима је српски матерњи језик, са српским језиком се срећу само на часовима српског као нематерњег језика. Резултат је да ученици српски језик користе на елементарном нивоу. Језичке моделе усвајају спорије, граматичке категорије користе уз много грешака, имају проблема при слушању, односно разумевању српског језика чак и онда када су им све речи говорног текста познате.

Назив предмета	ИСТОРИЈА
Циљ	Циљ учења Историје је да ученик, изучавајући историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне основна историјска знања и компетенције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према себи, сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, друштву и држави у којој живи.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– разликује основне временске одреднице (годину, деценију, век, миленијум, еру); – лоцира одређену временску одредницу на временској ленти; – разликује начине рачунања времена у прошлости и садашњости; – именује периоде прошлости и историјске периоде и наведе граничне догађаје; – разврста историјске изворе са установама у којима се чувају (архив, музеј, библиотека); – наведе главне проналаске и опише њихов утицај на начин живота људи у праисторији; – разликује основне одлике каменог и металног доба; – лоцира на историјској карти најважније цивилизације и државе Старог истока; – користећи историјску карту, доведе у везу особине рељефа и климе са настанком цивилизација Старог истока; – одреди место припадника друштвене групе на графичком приказу хијерархије заједнице; – пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева на Старом истоку; – наведе најважније одлике државног уређења цивилизација Старог истока; – идентификује основна обележја и значај религије у цивилизацијама Старог истока; – разликује врсте писама цивилизација Старог истока; – илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа народа Старог истока на савремени свет; – користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску према њиховој основној подели; – повеже врсте историјских извора са установама у којима се чувају (архив, музеј, библиотека); – наведе главне проналаске и опише њихов утицај на начин живота људи у праисторији; – разликује основне одлике каменог и металног доба; – лоцира на историјској карти најважније цивилизације и државе Старог истока;	ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ	Основни садржаји Појам прошлости и историја као наука о прошлости људског друштва. Хронологија – рачунање времена. Подела прошлости и периодизација историје. Историјски извори – дефиниција, основна подела и установе у којима се чувају. Проширени садржаји Сродне науке и помоћне историјске науке. Историја око нас. Историјско наслеђе – тековине.
	ПРАИСТОРИЈА	Основни садржаји Основне одлике праисторије (начин живота људи, проналасци). Подела праисторије (камено, метално доба). Проширени садржаји Најважнији праисторијски локалитети у Европи и Србији (Ласко, Алтамира, Лепенски Вир, Винча...).
	СТАРИ ИСТОК	Основни садржаји Појам Старог истока – географске одлике, најзначајније цивилизације (Месопотамија, Египат, Јудеја, Феникија). Друштвени односи (робовласничко и теократско друштво) и државно уређење (монархија – царства/краљевства) у цивилизацијама Старог истока. Основне одлике привреде и свакодневни живот – обичаји,

– користећи историјску карту, доведе у везу особине рељефа и климе са настанком цивилизација Старог истока; – одреди место припадника друштвене групе на графичком приказу хијерархије заједнице; – пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева на Старом истоку; – наведе најважније одлике државног уређења цивилизација Старог истока; – идентификује основна обележја и значај религије у цивилизацијама Старог истока; – разликује врсте писама цивилизација Старог истока; – илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа народа Старог истока на савремени свет; – користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност у одговарајући миленијум или век; – изложи, у усменом или писаном облику, историјске догађаје исправним хронолошким редоследом; – прикупи и прикаже податке из различитих извора информација везаних за одређену историјску тему; – визуелне и текстуалне информације повеже са одговарајућим историјским периодом или цивилизацијом; – опише особености природних услова и географског положаја античке Грчке; – лоцира на историјској карти најважније цивилизације и државе античке Грчке; – приказује друштвену структуру и државно уређење грчких полиса на примеру Спарте и Атине; – пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева у античкој Грчкој, – идентификује узроке и последице грчко-персијских ратова и Пелопонеског рата; – истражи основна обележја и значај религије старих Грка; – разликује легенде и митове од историјских чињеница; – наведе значај и последице освајања Александра Великог; – илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа античке Грчке и хеленистичког доба на савремени свет; – користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност из историје античке Грчке и хеленизма у одговарајући миленијум, век или деценију; – израчуна временску удаљеност између појединих догађаја; – користи основне историјске појмове;	АНТИЧКА ГРЧКА	занимања, култура исхране и становања. Култура и историјско наслеђе народа Старог истока – религија (монотеизам и политеизам), писмо, књижевност, уметност, наука, цивилизацијске тековине (математика, архитектура, календар, иригациони систем, саобраћајна средства, медицина, закони...). Проширени садржаји Специфичности египатске религије. Специфичности религија цивилизација Месопотамије. Основне одлике јудаизма. Најважније цивилизације Далеког истока (Индија, Кина). Основни садржаји Појам античке Грчке – географске одлике. Најстарији период грчке историје (Критска и Микенска цивилизација). Грчки митови (појам, примери) и хомерски епови. Колонизација и основне одлике привреде. Полиси – Спарта и Атина (појам полиса, структура друштва, државно уређење). Грчко-персијски ратови. Пелопонески рат – узроци и последице. Култура и свакодневни живот (религија, олимпијске игре, митологија, уметност, наука, обичаји, занимања). Хеленистичко доба и његова култура. Историјско наслеђе (институције, закони, књижевност, позориште, филозофија, демократија, медицина, уметност, архитектура, беседништво, олимпијске игре). Проширени садржаји Пелопонески рат (ток рата, најважнији догађаји и личности). Најистакнутије личности: Драконт, Перикле, Филип II, Аристотел, Архимед... Грчка митологија, пантеон. Седам светских чуда античког доба

– лоцира на историјској карти простор настанка и ширења Римске државе; – наведе основне разлике између античке римске републике и царства; – разликује узроке од последица најзначајнијих догађаја у историји античког Рима; – истражи основна обележја и значај религије античког Рима; – илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа античког Рима на савремени свет; – пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева у античком Риму; – наведе најзначајније последице настанка и ширења хришћанства; – лоцира на карти најважније римске локалитете на територији Србије;		
користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност из историје античког Рима у одговарајући миленијум, век или деценију.	АНТИЧКИ РИМ	Основни садржаји Појам античког Рима – географске одлике и периодизација. Оснивање Рима (легенда о Ромулу и Рему). Структура друштва и уређење Римске републике. Ширење Римске државе (освајања и провинције, привреда). Рим у доба царства – принципат и доминат. Култура и свакодневни живот (религија, уметност, наука, обичаји, занимања). Хришћанство – појава и ширење. Пад Западног римског царства (почетак Велике сеобе народа, подела царства и пад Западног царства). Историјско наслеђе (абецеда, календар, медицина, уметност, архитектура, путеви, водовод, канализација, терме, римски бројеви, хришћанство, римско наслеђе на територији Србије). Проширени садржаји Етрурци. Римска војска. Римски градови на територији Србије. Најистакнутије личности: Ханибал, Цицерон, Јулије Цезар, Клеопатра, Октавијан Август, Константин Велики... Римски пантеон. Гладијаторске борбе.

Кључни појмови садржаја: историјски извори, хронологија, друштво, држава, стари век.

Програм наставе и учења је конципиран тако да су за сваку од пет тематских целина (Основи проучавања прошлости, Праисторија, Стари исток, Античка Грчка и Антички Рим), дати исходи, основни и проширени садржаји.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи историју. Они омогућавају да се циљ наставе историје достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа.

Тако дефинисани исходи помажу наставнику у планирању и реализовању непосредног рада са ученицима, олакшавајући му одређивање обима и дубине обраде појединих наставних садржаја. Основне и проширене садржаје чине најважнији догађаји, појаве и процеси, као и знамените личности које су обележиле најстарији период историје. Обим проширених садржаја прилагођава се могућностима и интересовањима ученика. Програм се може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају (археолошка налазишта, музејске збирке). Сви садржајису у функцији остваривања исхода предвиђених програмом.

Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода је та да је фокусирана на учење у школи, што значи да ученик треба да учи:

- смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из историје и других предмета;
- проблемски: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- критички: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- кооперативно: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи омогућавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник засваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. Препорука је да планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима. У планирању и припремању наставе, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморефлексију (промишљање ученика о

томе шта зна, уме, може) и подстакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

ДОДАТНИ САДРЖАЈИ КОЈИ ИЗРАЖАВАЈУ ПОСЕБНОСТ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ - МАЂАРСКА НАЦИОНАЛНА МАЊИНА

Праисторијска налазишта у Панонској низији (на територији данашње Мађарске)
Панонска низија у антици – значајни остаци римске власти у Панонској низији.

Назив предмета	ГЕОГРАФИЈА
Циљ	Циљ учења Географије је да ученик појмовно и структурно овлада природно-географским, демографским, насеобинским, политичко-географским, економско-географским, интеграционим и глобалним појавама и процесима у Србији и свету уз неговање вредности мултикултуралности и патриотизма.
Разред	седми
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– дефинише границе континента и показује на карти океане и мора којима је проучавани континент окружен и лоцира највећа острва, полуострва, мореузе, земљоузе, пролазе, ртове; – проналази на карти државе проучаване регије и именује их; – приказује на немој карти: континенте, океане, мора, облике разуђености обала, низије, планине, реке, језера, државе, градове; – класификује облике рељефа, водне објекте и живи свет карактеристичан за наведену територију; – анализира утицај географске ширине, рељефа, односа копна и мора, морских струја, вегетације и човека на климу; – објашњава настанак пустиња на територији проучаваног континента; – проналази податке о бројном стању становништва по континентима, регијама и одабраним државама и издваја просторне целине са највећом концентрацијом становништва у свету; – укаже на узроке и последице кретања броја становника, густине насељености, природног прираштаја, миграција и специфичних структура становништва по континентима, регијама и у одабраним државама; – тумачи и израђује тематске карте становништва по континентима, регијама и одабраним државама; – описује узроке и последице урбанизације на различитим континентима, регијама и у одабраним државама; – доведе у везу природне ресурсе са степеном економске развијености појединих регија и одабраних држава; – уз помоћ географске карте објашњава специфичности појединих просторних целина и описује различите начине издвајања регија; – објасни формирање политичке карте света; – објашњава узроке и последице глобалних феномена као што су сиромаштво, унутрашње и спољашње миграције, демографска	РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА	Регионална географија, принципи регионализације. Хомогеност и хетерогеност географског простора.
	ГЕОГРАФСKE РЕГИЈЕ ЕВРОПЕ	Јужна Европа – културно-цивилизацијске тековине, етничка хетерогеност, туризам, политичка подела. Државе Јужне Европе: државе бивше СФРЈ, Италија, Шпанија и Грчка – основне географске карактеристике. Средња Европа – културно-цивилизацијске тековине, савремени демографски процеси, природни ресурси и економски развој, урбанизација, политичка подела. Немачка – основне географске карактеристике. Западна Европа – културно-цивилизацијске тековине, савремени демографски процеси, природни ресурси и економски развој, урбанизација, политичка подела. Француска и Уједињено Краљевство – основне географске карактеристике. Северна Европа – природни ресурси и економски развој, народи, политичка подела. Норвешка – основне географске карактеристике. Источна Европа – културно-цивилизацијске тековине, етничка хетерогеност, природни ресурси и економски развој, политичка подела. Руска Федерација – основне географске карактеристике. Европска унија – пример интеграционих процеса.
	АЗИЈА	Географски положај, границе и величина Азије. Природне одлике Азије. Становништво Азије. Насеља Азије. Привреда Азије. Политичка и регионална подела. Југозападна Азија – природни ресурси и економски развој, културно-цивилизацијске

експлозија и пренасељеност, болести и епидемије, политичка нестабилност; – доводе у везу квалитет живота становништва са природним, демографским, економским и политичко-географским одликама простора; – препознаје негативне утицаје човека на животну средину настале услед специфичности развоја пољопривреде, рударства, енергетике, индустрије, саобраћаја и туризма на проучаваним континентима,		тековине, савремени демографски процеси, урбанизација, политичка подела. Јужна Азија – културно-цивилизацијске тековине, савремени демографски процеси, етничка хетерогеност, урбанизација, политичка подела. Југоисточна Азија – природни ресурси и економски развој, политичка подела. Источна Азија – културно-цивилизацијске тековине, савремени демографски процеси, етничка хетерогеност, природни ресурси и економски развој, урбанизација, политичка подела. Централна Азија – природни ресурси, политичка подела, насеља и становништво.
	АФРИКА	Географски положај, границе и величина Африке. Природне одлике Африке. Становништво Африке. Насеља Африке. Привреда Африке. Политичка и регионална подела. Афрички Медитеран и Сахарска Африка. Подсахарска Африка.
	СЕВЕРНА АМЕРИКА	Географски положај, границе, величина и регионална подела Северне Америке. Природне одлике Северне Америке. Становништво Северне Америке. Насеља Северне Америке. Привреда Северне Америке. Политичка подела.
	ЈУЖНА АМЕРИКА	Географски положај, границе и величина Јужне Америке. Природне одлике Јужне Америке. Становништво Јужне Америке. Насеља Јужне Америке. Привреда Јужне Америке. Политичка подела.
	АУСТРАЛИЈА И ОКЕАНИЈА	Географски положај, границе и величина Аустралије и Океаније. Природне одлике Аустралије. Колонијални период и становништво Аустралије. Насеља Аустралије. Привреда Аустралије. Океанија – основна географска обележја. Политичка и регионална подела.
	ПОЛАРНЕ ОБЛАСТИ	Основне географске одлике Антарктика – откриће, назив, географски положај, природне одлике, природни ресурси и научна истраживања. Основне географске одлике Арктика – откриће, назив, географски положај, природне одлике, природни ресурси и савремена научна истраживања.

Кључни појмови садржаја: регије Европе, Азија, Африка, Северна Америка, Јужна Америка, Аустралија и Океанија, поларне области.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању процеса наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и препоручених садржаја, образовних стандарда за крај обавезног образовања, циљева и исхода образовања и васпитања, кључних компетенција за целоживотно учење, предметних и општих међупредметних компетенција, наставник најпре креира свој годишњи (глобални) план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Наставник има слободу да сам одреди број часова за дате теме у годишњем плану.

Предметни исходи су дефинисани на нивоу разреда у складу са ревидираном Блумовом таксономијом и највећи број њих је на нивоу примене. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Од наставника се очекује да операционализује дате исходе у својим оперативним плановима за конкретну тему, тако да тема буде једна заокружена целина која укључује могућа међупредметна повезивања. У фази планирања и писања припреме за час наставник дефинише циљ и исходе часа.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење и процењивање резултата постигнућа ученика, а у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Праћење и вредновање ученика започиње иницијалном проценом нивоа знања на коме се ученик налази. Свака активност на часу служи за континуирану процену напредовања ученика. Неопходно је ученике стално оспособљавати за процену сопственог напретка у остваривању исхода предмета.

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање на тај начин постаје мотивациони фактор за ученике. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења. На почетку школске године наставници географије треба да направе план временске динамике и садржаја оцењивања знања и умења (процењивања постигнућа) ученика водећи рачуна о адекватној заступљености сумативног и формативног оцењивања. Будући да се у новим програмима наставе и учења инсистира на функционалним знањима, развоју међупредметних компетенција и пројектној настави, важно је да наставници на почетку школске године добро осмисле и са ученицима договоре како ће се обављати формативно оцењивање. У том смислу препоручује се наставницима да на нивоу стручних већа договоре критеријуме и елементе формативног оцењивања (активност на часу, допринос групном раду, израда домаћих задатака, кратки тестови, познавање географске карте...).

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања.

Назив предмета	БИОЛОГИЈА
Циљ	Циљ учења Биологије је да ученик, изучавањем биолошких процеса и живих бића у интеракцији са животном средином, разуме значај биолошке разноврсности и потребу за одрживим развојем и развије одговоран однос према себи и природи.
Разред	седми
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ ПРЕПОРУЧЕНИ
– прикупи и анализира податке о животним циклусима почевши од оплођења; – упоређи бесполно и полно размножавање; – идентификује разлике између митозе и мејозе на основну промене броја хромозома и њихове улоге у развићу и репродукцији; – одреди однос између гена и хромозома и основну улогу генетичког материјала у ћелији; – шематски прикаже наслеђивање пола и других особина према првом Менделовом правилу; – одреди положај организма на дрвету живота на основу прикупљених и анализираних информација о његовој грађи; – упоређи организме на различитим позицијама на „дрвету живота” према начину на који обављају животне процесе; – користи микроскоп за посматрање грађе гљива, биљних и животињских ткива; – разврста организме према задатим критеријумима применом дихотомих кључева; – повеже принципе систематике са филогенијом и еволуцијом на основу данашњих и изумрлих врста – фосила; – идентификује основне односе у биоценози на задатим примерима; – илуструје примерима однос између еколошких фактора и ефеката природне селекције; – упоређи прикупљене податке о изабраној врсти и њеној бројности на различитим стаништима; – повеже утицај абиотичких чинилаца у одређеној животној области – биому са животним формама које га насељавају; – анализира разлику између сличности и сродности организама на примерима	НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА	Улога и значај једра у метаболизму ћелије. Деоба ћелије (хромозоми, настајање телесних и полних ћелија). ДНК и појам гена (алел, генотип, фенотип) Прво Менделово правило, крвне групе, трансфузија и трансплантација. Наслеђивање пола. Наследне болести. Животни циклуси биљака и животиња. Смена генерација. Једнополни и двополни организми. Значај и улога полног размножавања.
	ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА	Основни принципи организације живих бића. Појам симетрије – типични примери код једноћелијских и вишећелијских организама; биолошки значај. Симетрија, цефализација и сегментација код животиња. Присуство/одсуство биљних органа, (симетрија и сегментација код биљака). Ћелије са специфичном функцијом: мишићне, крвне, нервне, ћелије затварачице... Грађа и улога ткива, органа, органских система и значај за функционисање организма. Компаративни преглед грађе главних група биљака, гљива и животиња – сличности и разлике у обављању основних животних процеса на методски одабраним представницима.
	ПОРЕКЛО И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОТА	Основни принципи систематике (Карл Лине, биномна номенклатура). Приказ разноврсности живота кроз основне систематске категорије до нивоа кола и класе. Докази еволуције, фосили и тумачење филогенетских низова (предачке и потомачке форме, прелазни фосили).

конвергенције и дивергенције; – идентификује трофички ниво организма у мрежи исхране; – предложи акције заштите биодиверзитета и учествује у њима; – анализира задати јеловник са аспекта уравнотежене и разноврсне исхране; – идентификује поремећаје исхране на основу типичних симптома (гојазност, анорексија, булимија); – планира време за рад, одмор и рекреацију; – доведе у везу измењено понашање људи са коришћењем психоактивних супстанци; – аргументује предности вакцинације; – примени поступке збрињавања лакших облика крварења; – расправља о различитости међу људима са аспекта генетичке варијабилности, толеранције и прихватања различитости.	ПОРЕКЛО И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОТА	Основни принципи систематике (Карл Лине, биномна номенклатура). Приказ разноврсности живота кроз основне систематске категорије до нивоа кола и класе. Докази еволуције, фосили и тумачење филогенетских низова (предачке и потомачке форме, прелазни фосили).
	ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ	Састав и структура популација. Популациона динамика (природни прираштај и миграције). Абиотички фактори и биотички односи као чиниоци природне селекције (адаптације). Мреже исхране. Животне области. Конвергенција и дивергенција животних форми. Заштита природе. Заштита биодиверзитета
	ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ	Примери наследних болести. Особине и грађа вируса. Болести изазване вирусима. Имунитет, вакцине. Пулс и крвни притисак. Прва помоћ: повреде крвних судова (практичан рад). Принципи уравнотежене исхране и поремећаји у исхрани. Значај правилног чувања, припреме и хигијене намирница; тровање храном. Промене у адолесценцији. Здрави стилови живота (сан, кондиција, итд). Последице болести зависности – наркоманија.

Кључни појмови садржаја: правила наслеђивања особина, принципи грађе и функције, систематика, докази еволуције, структура популације, адаптације, мреже исхране, вируси, уравнотежена исхрана, прва помоћ, адолесценција, животне области, заштита биодиверзитета.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм Биологије за седми разред је део спиралног програма Биологије за основну школу и оријентисан је на достизање исхода.

Спирални програм подразумева да у сваком разреду из сваке области ученик усваја мању количину информација, до којих долази самостално уз подршку наставника. У сваком наредном разреду количина информација – знања се по мало повећава, при чему се ново знање повезује са знањем и искуством стеченим у претходним разредима и знањем стеченим неформалним образовањем, уз постепено подизање захтева. На тај начин се знања постепено проширују и продубљују, односно граде. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи биологију и друге предмете. Исходи се односе на пет области предмета: наслеђивање и еволуција, јединство грађе и функције као основа живота, порекло и разноврсност живота, живот у екосистему и човек и здравље. (Исходи за шесту област посматрање, мерење и експеримент у биологији су распоређени у претходних пет, сходно планираним активностима.)

Достизање исхода води развоју предметних, свих кључних и општих међупредметних компетенција и остваривању образовних стандарда. Исходи не прописују структуру, садржаје и организацију наставе, као ни критеријуме и начин вредновања ученичких постигнућа. За израду исхода коришћена је Блумова таксономија. Исходи су формулисани на нивоу примене као минимуму.

Важна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода је да је настава усмерена на учење у школи. Ученик треба да учи:

- смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из биологије и других предмета;

- проблемски: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- критички: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- кооперативно: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм према потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања као нпр. сајтове релевантних институција, писану научно популарну литературу, мапе, шеме, енциклопедије... Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима (нпр. представљање група организама Веновим дијаграмима, одређивање климатских услова у зависности од географског положаја, писање есеја, тј. приказ података /малих истраживања на матерњем и страном језику који уче, цртање итд.).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној ка достизању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и сопствени рад. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици партиципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују итд.

Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања

Ниво исхода	Одговарајући начин оцењивања
Памћење (навести, препознати, идентификовати...)	Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова.
Разумевање (навести пример, упоредити, објаснити, препричати...)	Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји.
Примена (употребити, спровести, демонстрирати...)	Лабораторијске вежбе, проблемски задаци, симулације.
Анализирање (систематизовати, приписати, разликовати...)	Дебате, истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема.
Евалуирање (проценити, критиковати, проверити...)	Дневници рада ученика, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци.
Креирање (поставити хипотезу, конструисати, планирати...)	Експерименти, истраживачки пројекти

као и оцењивање са његовом сврхом:

Сврха оцењивања	Могућа средства оцењивања
Оцењивање наученог (сумативно)	Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји.
Оцењивање за учење (формативно)	Посматрање, контролне вежбе, дневници рада ученика, самoeвалуација, вршњачко оцењивање, практичне вежбе.

За сумативно оцењивање знања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања. На интернету, коришћењем кључних речи outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical), могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У формативном вредновању наставник би требало да промовише групни дијалог, користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада. Избор инструмента за формативно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује. Када је у питању нпр. практичан рад (тимски рад, пројектна настава, теренска настава и слично), може се применити чек листа у којој су приказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености, а наставник треба да означи показатељ који одговара понашању ученика.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематско праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији и поузданији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, а који су у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика и процес наставе и учења, себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасно требало би унапредити.

Назив предмета	МАТЕМАТИКА
Циљ	Циљ учења Математике је да ученик, овладавајући математичким концептима, знањима и вештинама, развије основе апстрактног и критичког мишљења, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и писмом и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	144

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ ТЕМА	САДРЖАЈИ
– израчуна степен реалног броја и квадратни корен потпуног квадрата и примени одговарајућа својства операција; – одреди бројевну вредност једноставнијег израза са реалним бројевима; – на основу реалног проблема састави и израчуна вредност једноставнијег бројевног израза са реалним бројевима; – одреди приближну вредност реалног броја и процени апсолутну грешку; – нацрта график функције $y = kx$, $k \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$; – примени продужену пропорцију у реалним ситуацијама; – примени Питагорину теорему у рачунским и конструктивним задацима; – трансформише збир, разлику и производ полинома; – примени формуле за разлику квадрата и квадрат бинома; – растави полином на чиниоце (користећи дистрибутивни закон и формуле за квадрат бинома и разлику квадрата); – примени трансформације полинома на решавање једначина; – примени својства страница, углова и дијагонала многоугла; – израчуна површину многоугла користећи обрасце или разложиву једнакост; – конструише ортоцентар и тежиште троугла; – примени ставове подударности при доказивању једноставнијих тврђења и у конструктивним задацима;	РЕАЛНИ БРОЈЕВИ	Квадрат рационалног броја. Решавање једначине $x^2 = a$, $a \geq 0$; постојање ирационалних бројева (на пример решења једначине $x^2 = 2$). Реални бројеви и бројевна права. Квадратни корен, једнакост. Децимални запис реалног броја; приближна вредност реалног броја; апсолутна грешка. Основна својства операција с реалним бројевима. Функција директне пропорционалности $y = kx$, $k \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$. Продужена пропорција.
	ПИТАГОРИНА ТЕОРЕМА	Питагорина теорема (директна и обратна). Важније примене Питагорине теореме. Конструкције тачака на бројевној правој које одговарају бројевима ..., итд. Растојање између две тачке у координатном систему.
	ЦЕЛИ АЛГЕБАРСКИ ИЗРАЗИ	Први део Степен чији је изложилац природан број; степен декадне јединице чији је изложилац цео број; операције са степенима; степен производа, количника и степена. Други део Алгебарски изрази. Полиноми и операције (мономи, сређени облик, трансформације збира, разлике и производа полинома у сређени облик полинома). Квадрат бинома и разлика квадрата. Растављање полинома на чиниоце коришћењем дистрибутивног закона, формуле за квадрат бинома и разлику квадрата. Примене
	МНОГОУГАО	Појам многоугла. Врсте многоуглова. Збир углова многоугла. Број дијагонала многоугла. Правилни многоуглови (појам, својства, конструкције). Обим и површина многоугла. Тежишна дуж троугла. Ортоцентар и тежиште троугла. Сложеније примене ставова подударности.

– примени својства централног и периферијског угла у кругу; – израчуна обим и површину круга и његових делова; – преслика дати геометријски објекат ротацијом; – одређује средњу вредност, медијану и мод.	КРУГ	Централни и периферијски угао у кругу. Обим круга, број π . Дужина кружног лука. Површина круга, кружног исечка и кружног прстена. Ротација.
	ОБРАДА ПОДАТАКА	Средња вредност, медијана и мод.

Кључни појмови садржаја: цео број, апсолутна вредност, рационалан број, изрази, једначине и неједначине, координатни систем, пропорција, конструкције углова, троуглова и четвороуглова, паралелограм, ромб, трапез, делтоид, центар описаног и уписаног круга, површине троуглова и четвороуглова.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

При избору садржаја и писању исхода за предмет Математика узета је у обзир чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичким језиком, математичко резонување и доношење закључака и одлука. Такође, у обзир је узета и чињеница да сам процес учења математике има своје посебности које се огледају у броју година изучавања и недељног броја часова предмета и неопходности стицања континуираних знања.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

І. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање и на основу њих планирати активности за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потребно више времена, активности и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја, треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у учењу.

Назив предмета	ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО
Циљ	Оспособљавање ученика за учење, живот и рад у друштву које се, развојем дигиталних технологија, брзо мења - Развијање информатичких знања, вештина и ставова неопходних за самосталну, одговорну и примерену употребу рачунара у решавању свакодневних задатака у процесу учења, рада и комуникације - Оспособљавање ученика да одаберу и употребе одговарајућу технологију сходно задатку, области у којој је примењују или проблему који решавају - Развијање креативности и оспособљавање за креативно изражавање применом рачунарске, информационе и комуникационе технологије - Оспособљавање ученика да препознају проблем, реше и по потреби рашчлане проблем на делове и решење представе у виду текста, алгоритамског дијаграма или програма - Оспособљавање ученика да планирају стратегију решавања проблема (претпоставе решења, планирају редослед активности, изаберу извор информација, средстава/опрему коју ће користити, са ким ће сарађивати, кога ће се консултовати) - Оспособљавање ученика за одговорну примену препорука заштите здравља, безбедности, личне и приватности других у свакодневном раду у дигиталном окружењу
Разред	седми
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
- коришћењем текстуалног програмског језика опште намене, формира рачунарске програме који решавају одређене класе проблема уз помоћ одговарајућих програмских библиотека и прилагођених могућности развојног окружења, при чему сам програм не мора бити алгоритамски сложен - користи барем један алат који обухвата програмски језик, програмску библиотеку и развојно окружење и да решава једноставне проблеме типичне за област примена на коју је оријентисан тај алат - за описан задатак из одговарајућег домена примене опише планирано решење и да тако описано решење имплементира - користи документацију и доступне информације са интернета како би на одговарајући начин употребио алат за решавање задатог проблема - проналази и користи слободно доступне садржаје са интернета које укључује у своје решење	РАЧУНАРСТВО	- упознавање са изабраним алатом (уколико се могу обезбедити одговарајућа средства за извођење наставе, алат може обухватити и хардверске односно механичке компоненте, као што су роботи) - избор проблема који ће се решавати треба да је што више оријентисан на домен примене на који је оријентисан изабран алат, са што једноставнијим програмирањем, али да је ипак суштина решења у програмском коду
- прикупља, уноси и приказује податке којима се анализира неки проблем помоћу одговарајућег програма - открива однос између података користећи се визуелизацијом - сараднички реализује наставне пројекте који укључују избор, коришћење и комбиновање више апликација да би досегао изазовне циљеве укључујући прикупљање и анализу података и задовољавање потреба познатих корисника	ИКТ	- програм за табеларне прорачуне (на рачунару и у облаку) - визуелизација података - онлајн анкете
- користи различите врсте технологије на сигуран, етички, одговоран и безбедан начин, водећи рачуна о онлајн идентитету и приватности; - препозна непримерени садржај и/или нежељене контакте и да се од њих заштити	ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	- поступци и правила за безбедно понашање и представљање на мрежи - ауторска права и симболи који представљају лиценцу - заштита здравља

На почетку теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријске основе у кратким цртама, кроз упутства за реализацију задатака, објашњења основних појмова, концепата, стратегија у циљу развијања поступности, препознавања и установљавања личних стратегија учења код ученика
- практичан рад у групама или индивидуално, индивидуализација је неопходна код конкретног задатка за проверу остварености исхода

Подела одељења на групе

Настава се реализује у групама (оквирно 15 ученика у групи). Годишњи фонд часова је 36.

Место реализације наставе

Часови се реализују у кабинету за информатику- дигиталној учионици

Препоруке за реализацију наставе

- Сложеност задатака треба да прати развојне карактеристике узраста и предзнања са којим долазе у седми разред.
- Инсистирати на прецизности у анализи, провери исправности и нагласити значај исправљања грешка приликом израде задатка.
- Ученици спроводе једноставно акционо истраживање и приказују резултате.

Оцењивање

Вредновање остварености исхода вршити кроз:

- праћење остварености исхода у стицању знања (40%- 50%)
- праћење развоја вештина при изради практичног рада ученика и активност на часу (30-40%)
- пројектни задатак (20-30%)

Оквирни број часова по темама

- Рачунарство (50% часова)
- ИКТ + Дигитална писменост (50% часова)

Назив предмета	ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА
Циљ	Циљ наставе и учења Технике и технологије је да ученик развије техничко-технолошку писменост, да изгради одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, коришћењу техничких и технолошких ресурса, стекне бољи увид у сопствена професионална интересовања и поступа предузимљиво и иницијативно
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
повеже развој машина и њихов допринос подизању квалитета живота и рада; повеже ергономију са здрављем и комфором људи при употреби техничких средстава; анализира да ли је коришћење одређене познате технике и технологије у складу са очувањем животне средине; истражи могућности смањења трошкова енергије у домаћинству; повеже занимања у области производних техника и технологија са сопственим интересовањем; разликује врсте транспортних машина; повеже подсистеме код возила друмског саобраћаја са њиховом улогом; провери техничку исправност бицикла; демонстрира поступке одржавања бицикла или мопеда; самостално црта скицом и техничким цртежом предмете користећи ортогонално и просторно приказивање; користи CAD технологију за креирање техничке документације; образложи предности употребе 3D штампе у изради тродимензионалних модела и макета; управља моделима користећи рачунар; објасни улогу основних компоненти рачунара, таблета, паметних телефона и осталих савремених ИКТ уређаја; објасни улогу и значај вештачке интелигенције и примену у свакодневном животу аргументује значај рационалног коришћења расположивих ресурса на Земљи; идентификује материјале који се користе у машинству и на основу њихових својстава процењује могућност примене; користи прибор за мерење у машинству водећи рачуна о прецизности мерења; врши операције обраде материјала који се користе у машинству, помоћу одговарајућих алата, прибора и машина и примени одговарајуће мере заштите на раду; објасни улогу одређених елемената машина и механизма на једноставном примеру;	ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ	Појам, улога и развој машина и механизма. Потрошња енергије у домаћинству и могућности уштеде. Утицај дизајна и правилне употребе техничких средстава на здравље људи. Зависност очувања животне средине од технологије. Професије (занимања) у области производних техника и технологија.
	САОБРАЋАЈ	Машине спољашњег и унутрашњег транспорта. Подсистеми код возила друмског саобраћаја (погонски, преносни, управљачки, кочиони). Исправан бицикл/мопед као битан предуслов безбедног учешћа у саобраћају.
	ТЕХНИЧКА И ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Специфичности техничких цртежа у машинству. Ортогонално и просторно приказивање предмета. Коришћење функција и алата програма за CAD. Употреба 3D штампе у изради тродимензионалних модела и макета. Основне компоненте ИКТ уређаја. Управљање и контрола коришћењем рачунарске технике и интерфејса. Вештачка интелигенција – појмови; примери технологија управљаних вештачком интелигенцијом.
	РЕСУРСИ И ПРОИЗВОДЊА	Рационално коришћење ресурса на Земљи и очување и заштита животне средине. Материјали у машинству (пластика, метали, легуре и др.). Мерење и контрола – појам и примена мерних средстава (мерила). Технологија обраде материјала у машинству (обрада материјала са и без скидања струготине, савремене технологије обраде). Елементи машина и механизма (елементи за везу, елементи за пренос снаге и кретања, специјални елементи). Производне машине: врсте, принцип рада, појединачна и серијска производња. Појам, врсте, намена и конструкција робота (механика, погон и управљање). Погонске машине – мотори (хидраулични, пнеуматски, топлотни). Моделовање погонских машина и/или школског мини робота

образложи значај примене савремених машина у машинској индустрији и предности роботизације производних процеса; објасни основе конструкције робота; класификује погонске машине – моторе и повеже их са њиховом применом; самостално/тимски истражи и реши задати проблем у оквиру пројекта; изради производ у складу са принципима безбедности на раду; тимски представи идеју, поступак израде и производ; креира рекламу за израђен производ; врши е-кореспонденцију у складу са правилима и препорукама са циљем унапређења продаје; процењује свој рад и рад других на основу постављених критеријума (прецизност, педантност и сл.). креира рекламу за израђен производ; врши е-кореспонденцију у складу са правилима и препорукама са циљем унапређења продаје; процењује свој рад и рад других на основу постављених критеријума (прецизност, педантност и сл.).	КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ	Проналажење информација, стварање идеје и дефинисање задатка. Самосталан/тимски рад на пројекту. Израда техничке документације изабраног модела ручно или уз помоћ рачунарских апликација. Реализација пројекта - израда модела коришћењем алата и машина у складу са принципима безбедности на раду. Представљање идеје, поступака израде и производа. Процена сопственог рада и рада других на основу постављених критеријума. Употреба електронске кореспонденције са циљем унапређења производа. Одређивање оквирне цене трошкова и вредност израђеног модела. Креирање рекламе за израђен производ.

Кључни појмови садржаја: машинство, саобраћај, техничка документација, енергетика, заштита личне безбедности и животне средине, предузимљивост и иницијатива.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет Техника и технологија намењен је развоју основних техничких компетенција ученика ради његовог оспособљавања за живот и рад у свету који се технички и технолошки брзо мења. Један од најважнијих задатака је да код ученика развија свест о томе да примена стечених знања и вештина у реалном окружењу подразумева стално стручно усавршавање и целоживотно учење, као и да је развијање предузимљивости један од важних предуслова личног и професионалног развоја.

Програм наставе и учења за седми разред оријентисан је на остваривање исхода.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи предмет Техника и технологија. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у пет наставних тема: животно и радно окружење, саобраћај, техничка и дигитална писменост, ресурси и производња и конструкторско моделовање.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Дефинисани исходи олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Настава се не планира према структури уџбеника, јер ученици не треба да уче лекције по реду, већ да истражују уџбеник као један од извора података и информација како би развијали међупредметне компетенције. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

Наставник је у планирању, припреми и остваривању наставе и учења аутономан. За сваки час треба планирати и припремити средства и начине провере остварености пројектованих исхода.

Посете музејима технике, сајмовима и обиласке производних и техничких објеката треба остваривати увек када за то постоје услови, ради показивања савремених техничких достигнућа, савремених уређаја, технолошких процеса, радних операција и др. Када за то не постоје одговарајући услови, ученицима треба обезбедити мултимедијалне програме у којима је заступљена ова тематика.

С обзиром да је настава Технике и технологије теоријско-практичног карактера, часове треба реализовати поделом одељења на 2 (две) групе, уколико одељење има више од 20 ученика. Програм наставе и учења треба остваривати на спојеним часовима.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења.

У процесу оцењивања потребно је узети у обзир све активности ученика (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др).

Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, потребно је обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је да наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу. На тај начин ученици ће бити подстакнути да промишљају о квалитету свог рада и начинима како га унапредити. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Назив предмета	ЛИКОВНА КУЛТУРА
Циљ	Циљ учења Ликовне културе је да се ученик, развијајући стваралачко мишљење и естетичке критеријуме кроз практични рад, оспособљава за комуникацију и да изграђује позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– користи традиционалне технике и одабрана савремена средства за ликовна истраживања; – изражава, одабраним ликовним елементима, емоције, стање или имагинацију; – обликује композиције примењујући основна знања о пропорцијама и перспективи; – користи, сам или у сарадњи са другима, одабране изворе, податке и информације као подстицај за стваралачки рад; – разговара о одабраним идејама, темама или мотивима у уметничким остварењима различитих култура и епоха; – уважава себе и друге када снима, обрађује и дели дигиталне фотографије; – учествује у заједничком креативном раду који обједињује различите уметности и/или уметност и технологију; – прави, самостално или у тиму, презентације о одабраним темама повезујући кључне текстуалне податке и визуелне информације; – представи своје и радове других, кратко, аргументовано и афирмативно; – предлаже идеје за уметничку рециклажу, хуманитарне акције кроз ликовно стваралаштво или обилазак места и установа културе; – разматра своја интересовања и могућности у односу на занимања у визуелним уметностима	ПРОСТОР И КОМПОЗИЦИЈА	Композиција. Боје и емоције, стилизација облика. Композиција линија, композиција боја, композиција облика. Равнотежа, контраст, понављање и степеновање облика, варијације. Орнамент и арабеска. Пропорције. Пропорције главе и тела. Перспектива. Колористичка, ваздушна, линеарна перспектива.
	КОМУНИКАЦИЈА	Теме. Историјска, религијска и митолошка тема. Оригинал, копија и плагијат. Дигитална фотографија. Кадар, селфи и аутопортрет. Анимација. Процес креирања, стори борд. Сцена. Обједињавање покрета, игре и звука. Презентације
	УМЕТНОСТ ОКО НАС	Уметност и технологија. Уметничка занимања и производи. Савремена технологија и уметност. Уметност око нас. Уметничка рециклажа, уметнички пројекти, хуманитарне акције... Наслеђе.

Кључни појмови садржаја: простор, облик, линија, боја, текстура, светлина.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Кључни појмови су међусобно чврсто повезани и чине конструкцију, основу за развијање програма. Централни појам је простор, јер се све што видимо и доживљавамо налази у простору. Из овог појма су изведени остали кључни појмови. У седмом разреду их има шест: простор – облик, линија, боја, текстура, светлина. Понављање истих кључних појмова из разреда у разред не подразумева понављање истих садржаја и активности. У сваком разреду кључни појмови се разматрају из другог угла и надограђују новим појмовима и подпојмовима.

Централни појам, простор, указује на то да програм није усмерен на ускостручне садржаје, већ на свет у коме ученик живи и одраста и који треба свесно да опажа, доживљава и истражује из различитих углова. Сви садржаји везани за визуелну уметност (укључујући и уметничка остварења из ближе и даље прошлости) у блиској су вези са савременим светом и ученици треба постепено, до краја школовања, да истражују и откривају те везе.

У првој колони табеле дати су исходи који се достижу до краја школске године. Исходи воде ка постепеном развијању компетенција. Достижни су за сваког ученика, у мањој или већој мери. У другој колони табеле предложени су називи целина, а у трећој појмови, подпојмови и теме за разговор и истраживање. Треба имати у виду да предложени садржаји нису предлози наставних тема и наставних јединица.

У новом моделу наставе и учења фокус није на садржајима. Наставник креира програм на основу компетенција, предметног циља, исхода и кључних појмова. Једна наставна тема траје најмање четири часа. У оквиру теме се повезују појмови које наставник бира из свих целина. Да би се омогућили услови за напредовање ученика, у настави треба да доминирају сложени задаци који циљају више исхода и међупредметних компетенција. Осим стваралачког рада значајан је и разговор. Наставник планира питања која подстичу ученике на размишљање, истраживање и развијање креативних идеја.

Имајући у виду недовољан фонд часова и опремљеност кабинета/учионица у којима се одржава настава Ликовне културе, пожељно је да се настава планира тимски. Поједини задаци/активности могу да се реализују у кабинету за информатику, у интегрисаној настави, у настави других предмета, ван школе (на екскурзији, у музеју...) или као домаћи задатак (индивидуални или тимски пројекти).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставник у току године прати, процењује и подстиче развијање индивидуалних потенцијала сваког ученика. Могући елементи за процењивање напредовања и оцењивање постигнућа су:

- однос према раду (припремљен је за час; одговорно користи материјал, прибор и алатке; одржава прибор и радни простор; потписује радове; чува радове у мапи...);
- однос према себи (истражује информације; поставља питања; предлаже; истражан је у раду, труди се; преузима одговорност; поштује себе и своје радове; учи на грешкама; спреман је да испроба своје способности у новим активностима...);
- однос према другима (довршава рад у договореном року; поштује договорена правила понашања; спреман је да помогне и да сарађује; уважава туђу културу, радове, начин размишљања, доживљавања, опажања, изражавања...);
- разумевање (разуме задатак; разуме појмове; разуме процес; разуме концепт; разуме визуелне информације...);
- повезивање (повезује и пореди познате и нове информације, људе, места, догађаје, феномене, идеје, дела...);
- оригиналност (оригиналан је у односу на туђе радове; оригиналан је у односу на своје претходне радове...);
- организација композиције (у складу са својом идејом примењује одговарајуће принципе компоновања, знања о простору, перспективи, пропорцијама, правцу, смеру...);
- вербално изражавање (учтиво комуницира; аргументовано, кратко и јасно образлаже свој рад, идеју, доживљај, опажање, емоције...);
- употреба техника и средстава (бира одговарајућу технику у односу на идеју; примењује одговарајући процес; бира одговарајући материјал/подлогу; истражује могућности технике и материјала; користи дигиталну технологију као помоћно средство у раду; обликује рад у одабраном апликативном програму).

Елементи могу и другачије да се формулишу. Бирају се према типу ликовног задатка и циљевима задатка.

Самопроцена радова је вербална и писана. Најефикаснија је метода 3, 2, 1. Ученик сам припрема листић на коме уписује име, презиме, датум и назив рада. Затим кратко наводи: 3 ствари које сам научио на часу, 2 примера која илуструју то што сам научио, 1 ствар која ми није јасна или питање које бих поставио. Када се разговара о ликовним делима, ученик пише: 3 речи којима бих описао дело, 2 ствари које ми се највише допадају на делу, 1 ствар коју не разумем. Када се разговара о уметнику: 3 ствари због којих је уметник значајан, 2 дела која ми се највише свиђају, 1 питање које бих поставио уметнику. Када се ученик ликовно изражава: 3 ствари о којима сам размишљао током рада, 2 ствари које ми се свиђају на мом раду, 1 ствар коју бих променио. Или: 3 речи којима бих описао свој рад, 2

разлога због којих је мој рад оригиналан, 1 ствар коју бих урадио другачије. Важно је да ученик не наводи више од једне нејасноће или грешке, ни у случају када му ништа није јасно или сматра да је рад упропашћен. Издавање само једне нејасноће или грешке постепено оспособљава ученика да идентификује најважнији пропуст и да се фокусира на његово уклањање или да дође до бољих идеја. Ученике је потребно навикавати да листиће попуњавају брзо. Понекад је најважније оно чега се првог сете. Наставник може да прилагођава методу у складу са типом активности/задатка или да осмисли другачије чек-листе.

Назив предмета	МУЗИЧКА КУЛТУРА
Циљ	Циљ учења предмета Музичка култура је да код ученика, развијајући интересовања за музичку уметност, стваралачко и критичко мишљење, формира естетску перцепцију и музички укус, као и одговоран однос према очувању музичког наслеђа и култури свога и других народа.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	36

ИСОДИ У оквиру области/теме ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
препозна врсту жичаних инструмента по изгледу и звуку; описе начин добијања тона код жичаних инструмената; повеже различите видове музичког изражавања са друштвено-историјским амбијентом у коме су настали; наведе изражајна средстава музичке уметности карактеристична за период барока и класицизма; уочи основне карактеристике музичког стваралаштва у бароку и класицизму; препозна инструмент или групу према врсти композиције у оквиру датог музичког стила; објасни како је музика повезана са другим уметностима и областима ван уметности (музика и религија; технологија записивања, штампања нота; извођачке и техничке могућности инструмената; разликује музичке форме барока и класицизма; идентификује репрезентативне музичке примере најзначајнијих представника барока и класицизма; идентификује елементе музике барока и класицизма као инспирацију у музици савременог доба; изводи музичке примере користећи глас, покрет и инструменте, самостално и у групи; користи музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет; комуницира у групи импровизујући мање музичке целине гласом, инструментом или покретом; учествује у креирању школских приредби, догађаја и пројеката; изрази доживљај музике језиком других уметности (плес, глума, писана или говорна реч, ликовна уметност); учествује у школским приредбама и манифестацијама; примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању;	ЧОВЕК И МУЗИКА	Барок. Рођење опере. Клаудио Монтеверди. Облици вокално-инструменталне музике (ораторијум, кантата). Инструментална музика: солистичко, камерно и оркестарско музицирање. Инструментални облици: свита, концерто гросо. Антонио Вивалди, Јохан Себастијан Бах и Георг Фридрих Хендл. Класицизам Појам сонате и симфоније. Жанрови класичне музике –опера, црквени жанрови, симфонијска, концертантна, камерна (посебно гудачки квартет), солистичка музика. Јозеф Хајдн, Волфганг Амадеус Моцарт и Лудвиг ван Бетовен. Развој српске црквене музике.
	МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	Жичани: трзалачки и гудачки. Градитељске школе. Појам симфонијског оркестра Српски народни музички инструменти.
	СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	Елементи музичке изражајности: темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената. Слушање световне композиција и духовне музике барока и класицизма. Слушање вокалних, вокално-иструменталних и инструменталних, домаћих и страних композитора. Слушање дела традиционалне народне музике.
	ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ	Певање песама по слуху и из нотног текста (солмизацијом) самостално и у групи. Певање песама у комбинацији са покретом. Певање и свирање из нотног текста народних и уметничких композиција на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим инструментима. Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом. Извођење (певање или свирање) једноставних ритмичких и мелодијских репрезентативних примера (одломака/тема) у стилу музике барока, класицизма.
	МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	Жичани: трзалачки и гудачки. Градитељске школе. Појам симфонијског оркестра Српски народни музички инструменти.
	СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	Елементи музичке изражајности: темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената. Слушање световне композиција и духовне музике барока и класицизма.

понаша се у складу са правилима музичког бонтона у различитим музичким приликама; критички просуђује утицај музике на здравље; користи могућности ИКТ-а за самостално истраживање, извођење и стваралаштво.		Слушање вокалних, вокално-иструменталних и инструменталних, домаћих и страних композитора. Слушање дела традиционалне народне музике.
	ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ	Певање песама по слуху и из нотног текста (солмизацијом) самостално и у групи. Певање песама у комбинацији са покретом. Певање и свирање из нотног текста народних и уметничких композиција на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим инструментима. Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом. Извођење (певање или свирање) једноставних ритмичких и мелодијских репрезентативних примера (одломака/тема) у стилу музике барока, класицизма.
	МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО	Креирање покрета уз музику коју ученици изводе. Креирање ритмичке пратње. Реконструкција музичких догађаја у стилу барока и класицизма.

Кључни појмови садржаја: барок, ораторијум, кантата, свита, концерто гросо, класицизам, соната, симфонија, камерна музика.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Природа саме музике, па и предмета музичка култура указује на стално прожимање свих области и тематских јединица које су предвиђене програмом наставе и учења. Ниједна област се не може изучавати изоловано од друге и бити сама себи циљ, а да се истовремено не разговара о свим другим аспектима музике. Музику од почетка треба повезивати са што више догађаја из живота ученика. Паралелно одвијање различитих музичких активности подстиче мисаону активност, драгоцену за развијање укупног менталног и психо-моторног потенцијала ученика, и представља одличну основу за интеграцију са другим предметима.

Настава усмерена на остваривање исхода даје предност искуственом учењу у оквиру којег ученици развијају лични однос према музици а постепена рационализација искуства временом постаје теоријски оквир. Искуствено учење у оквиру овог предмета подразумева активно слушање музике, лично музичко изражавање (певање и свирање) ученика и музичко стваралаштво у оквиру којих ученик користи теоријска знања као средства за партиципацију у музици. Основни методски приступ се темељи на звучном утиску, по принципу од звука ка нотној слици и тумачењу.

Најважнији покретач наставе треба да буде принцип мотивације и инклузивности у подстицању максималног учешћа у музичком доживљају као и развијању потенцијала за музичко изражавање.

Настава музичке културе остварује се кроз следеће области:

Човек и музика.

Музички инструменти.

Слушање музике.

Извођење музике.

Музичко стваралаштво.

Да би постигао очекиване исходе образовног-васпитног процеса, наставник користи глас и покрет, музичке инструменте, елементе информационих технологија као и развијене моделе мултимедијалне наставе. Корелација између предмета може бити полазиште за бројне пројектне предлоге у којим ученици могу бити учесници као истраживачи, креатори и извођачи. Код ученика треба развијати вештине приступања информацијама и њиховог коришћења (интернет, књиге...), сараднички рад у групама, као и комуникацијске вештине у циљу преношења и размене искустава и знања. Рад у групама и радионицама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, поготово када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премошћавања стидљивости или анксиозности.

Програм наставе и учења омогућава да се, поред наведених композиција за слушање и извођење, могу користити и композиције које нису наведене, односно, наставник има могућност да максимално до 30%, по слободном избору, одабере композиције за слушање и извођење водећи рачуна о примерености наставним садржајима, узрасту ученика, њиховим могућностима и интересовањима, естетским захтевима, исходима и локалитету на коме се налази школа. Однос између понуђених композиција и примера из друге литературе треба да буде најмање 70% у корист понуђених. Из поменутог разлога, у програму наставе и учења се налази већи избор наставног материјала (за слушање и извођење) у односу на годишњи фонд часова предмета Музичка култура.

Музика у функцији здравља и музички бонтон

Поред пажљивог избора што квалитетнијих музичких садржаја, ученике треба стално упућивати на неопходност неговања гласовног и слушног апарата. Упозорења да прегласна и агресивна музика има штетан утицај и изазива физиолошки и психолошки одговор организма, треба да се спроводе у континуитету. Важно је стално указивати на позитиван ефекат музике, у смислу опуштања, подизања пажње, емоционалних и физичких одговора, когнитивне стимулације и развијања меморије.

Упућивање ученика на правила понашања при слушању музике и извођењу музике чини део васпитног утицаја који наставник има у обликовању опште културе понашања. Овај модел понашања ученик треба да пренесе касније на концерте и различите музичке приредбе.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм имајући у виду: састав и карактеристике ученика у одељењу, учбенике и остали дидактички материјал који користи за реализацију наставних садржаја, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи –глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице.

Припрема за час подразумева дефинисање циља часа, конкретизацију исхода у односу на циљ часа, планирање активности ученика и наставника у односу на исходе, начин провере остварености исхода и избор наставних стратегија, метода и поступака учења и подучавања (водећи рачуна о предзнању, тј. искуству ученика, које ће ученицима омогућити да савладају знања и вештине предвиђене дефинисаним исходима).

На часу треба да преовлађује активност којом се савладава нови музички садржај, али је она увек повезана и са другим музичким активностима. Специфичност предмета се огледа у томе што се музичке активности одвијају паралелно или једна музичка активност логично води ка другој.

У оквиру организације годишњих и месечних активности неопходно ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

је водити рачуна о школском календару и активностима које прате живот школе, па према њима усмеравати и обликовати наставне садржаје.

Настава музичке културе подразумева учешће свих ученика, а не само оних који имају музичке предиспозиције. Како је предмет музичка култура синтеза вештина и знања, полазна тачка у процесу оцењивања треба да буду индивидуалне музичке способности и ниво претходног знања сваког ученика. Битни фактори за праћење музичког развоја и оцењивање сваког ученика су његово знање, рад, степен ангажованости, кооперативност, интересовање, став, умешност и креативност, али и напредовање у односу на претходна постигнућа. Тако се у настави музичке културе за исте образовне-васпитног задатке могу добити различите оцене, као и за различите резултате исте оцене, због тога што се конкретни резултати упоређују са индивидуалним ученичким могућностима.

Начин провере и оцена треба да подстичу ученика да напредује и активно учествује у свим видовима музичких активности. Главни критеријум за процес праћења и процењивања је начин ученичке партиципације у музичком догађају, односно да ли је у стању да прати музичко дело при слушању и како односно, да ли и како изводи и ствара музику користећи постојеће знање.

У зависности од области и теме, постигнућа ученика се могу оценити усменом провером, краћим писаним проверама (до 15 минута) и проценом практичног рада и стваралачког ангажовања. Поред ових традиционалних начина оцењивања, треба користити и друге начине оцењивања као што су:

допринос ученика за време групног рада;

израда креативних задатака на одређену тему;

рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и одговара на конкретне потребе);

специфичне вештине.

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове у односу на извођење и стваралаштво, способност концентрације, квалитета/перцепције и начин размишљања приликом слушања, као и примену теоретског знања у музицирању.

Наставник треба да мотивише ученика на даљи развој, тако да ученик осети да је кроз процес вредновања виђен и подржан, као и да има оријентацију где се налази у процесу развоја у оквиру музике и музичког изражавања. Важно је укључити самог ученика у овај процес у смислу дијалога и узајамног разумевања у вези са тим шта ученик осећа као препреке (вољне и невољне) у свом развоју, као и на које начине се, из ученикове перспективе, оне могу пребродити.

Када је у питању вредновање области Музичко стваралаштво, оно треба вредновати у смислу стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер су и најскромније музичке импровизације, креативно размишљање и стварање педагошки оправдане.

Узимајући у обзир све циљеве које процес учења, краткорочно и дугорочно треба да постигне, неопходно је имати на уму да се оквир вредновања процеса и резултата учења одвија највише у учениковом живом контакту са музиком, тј. извођењу и стваралаштву, а такође и слушању музике. Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у ученичком изражавању кроз музику и у контакту са музиком. Како процес учења у оквиру сваког часа треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком је истовремено показатељ квалитета процеса учења, као и идеална сцена за вредновање резултата учења. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. Диктате не треба практиковати ни задавати.

Назив предмета	ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења Физичког и здравственог васпитања је да ученик унапређује физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	108

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА		САДРЖАЈИ
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ		Основни садржаји Вежбе за развој снаге. Вежбе за развој гипкости. Вежбе за развој аеробне издржљивости. Вежбе за развој брзине. Вежбе за развој координације. Примена националне батерије тестова за праћење физичког развоја и моторичких способности.
– примени комплексе простих и општеприпремних вежби одговарајућег обима и интензитета у самосталном вежбању; – сврсисходно користи научене вежбе у спорту, рекреацији и различитим ситуацијама; – упоређује и анализира сопствене резултате са тестирања уз помоћ наставника са вредностима за свој узраст; – примени достигнути ниво усвојене технике кретања у игри, спорту и свакодневном животу; – примени атлетске дисциплине у складу са правилима; – развија своје моторичке способности применом вежбања из атлетике; – одржава равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела; – примени вежбања из гимнастике за развој моторичких способности; – изведе елементе одбојкашке технике; – примени основна правила одбојке; – користи елементе технике у игри; – примени основне тактичке елементе спротских игара; – учествује на такмичењима између одељења; – изведе кретања у различитом ритму; – игра народно коло; – изведе основне кораке плеса из народне традиције других култура; – изведе кретања, вежбе и саставе уз музичку пратњу; – преплива 25 m техником краула, леђног краула и прсном техником; – процени своје способности и вештине у води; – скочи у воду на ноге и на главу; – рони у дужину у складу са својим могућностима; – поштује правила понашања у води, и око водене средине; – уочи ризичне ситуације у води и око ње; – вреднује утицај примењених вежби на организам; – процени ниво сопствене дневне физичке активности; – користи различите вежбе за побољшање својих физичких способности; – процени последице недовољне физичке активности; – примени мере безбедности у вежбању у школи и ван ње;	МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ	Атлетика	Основни садржаји Техника спринтерског трчања. Истрајно трчање – припрема за крос. Техника штафетног трчања Скок удаљ. Бацања кугле. Скок увис. Бацање „вортекс-а”. Проширени садржаји Скок увис (леђна техника). Тробој.
		Спортска гимнастика	Основни садржаји: Вежбе и комбинације вежби карактеристичних за поједине справе: Тло Прескок Трамполина Вратило Двовисински разбој Паралелни разбој Кругови Коњ са хватаљкама Греда. Проширени садржаји: На тлу и справама сложеније вежбе и комбинације вежби.
		Основе тимских и спортских игара	Одбојка: Основни елементи технике, тактике и правила игре. Футсал: Игра уз примену правила. Рукомет: Игра уз примену правила. Кошарка:
			Сложенији елементи технике, тактике и правила игре. Активност по избору.

– одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима; – примени и поштује правила игара у складу са етичким нормама; – примерено се понаша као учесник или посматрач на такмичењима; – решава конфликте на друштвено прихватљив начин; – пронађе и користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких и спортско-рекреативних активности; – прихвати победу и пораз; – уважи различите спортове без обзира на лично интересовање; – примени усвојене моторичке вештине у ванредним ситуацијама; – повеже значај вежбања за одређене професије; – вреднује лепоту покрета у физичком вежбању и спорту; – подстиче породицу на редовно вежбање; – повеже врсте вежби, игара и спорта са њиховим утицајем на здравље; – коригује дневни ритам рада, исхране и одмора у складу са својим потребама; – користи здраве намирнице у исхрани; – разликује корисне и штетне додатке исхрани; – примењује здравствено-хигијенске мере у вежбању; – правилно реагује и пружи основну прву помоћ приликом повреда; – чува животну средину током вежбања; – препозна последице конзумирања дувана, алкохола и штетних енергетских напитака; – води рачуна о репродуктивним границама приликом вежбања.		Плес и ритмика	Основни садржаји Вежбе са вијачом. Вежбе са обручем. Вежбе са лоптом. Народно коло „Моравац”. Народно коло из краја у којем се школа налази. Енглески валцер. Проширени садржаји Састав са обручем. Састав са лоптом. Састав са вијачом. Основни кораци rock n roll.
		Пливање и ватерполо	Основни садржаји Пливање Техника краула. Техника прсног пливања. Одржавање на води на разне начине и самопомоћ. Роњење у дужину до 10 m. Пливање 25 m одабраном техником на време. Проширени садржаји Мешовито пливање (две технике). Ватерполо Пливање са лоптом. Хватање и додавање. Шут на гол. Проширени садржаји Пливање Мешовито пливање. Игре у води. Ватерполо Основни елементи тактике и игра.
		Полигони	Полигон у складу са реализованим моторичким садржајима
		Физичко вежбање и спорт	Основни садржаји Основна подела вежби. Функција скелетно-мишићног система. Основна правила одбојке. Понашање према осталим субјектима у игри (према судији, играчима супротне и сопствене екипе). Чување и одржавање материјалних добара која се користе у вежбању. Облици насиља у физичком васпитању и спорту. Навијање, победа, пораз решавање спорних ситуација. Писани и електронски извори информација из области физчког васпитања и спорта. Вежбање у функцији сналажења у ванредним ситуацијама. Значај вежбања за одбрамбено-безбедносне потребе. Повезаност физичког вежбања и естетике. Породица и вежбање. Планирање вежбања.
		Здравствено васпитање	Основни садржаји

			Утицај аеробног вежбања (ходања, трчања и др.) на кардио-респираторни систем. Здравствено-хигијенске мере пре и после вежбања. Значај употребе воћа и поврћа и градивних материја (протеини и беланчевине) у исхрани. Подела енергетских напитака и последице њиховог прекомерног конзумирања. Прва помоћ након површинских повреда (посекотина и одеротина). Вежбање у различитим временским условима. Чување околине при вежбању. Последице конзумирања дувана и алкохола. Додаци исхрани – суплементи. Вежбање и менструални циклус. Значај заштите репродуктивних органа приликом вежбања.

Кључни појмови садржаја: физичко вежбање, плес, одбојка, здравље, васпитање.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Циљ и исходи предмета се остварују кроз јединство наставе Физичког и здравственог васпитања, ваннаставних и ваншколских активности у складу са програмом. Програм седмог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из претходних разреда.

Настава Физичког и здравственог васпитања усмерена је према индивидуалним разликама ученика, које се узимају као критеријум у диференцираном приступу, па самим тим неопходно је упутити ученика или групу ученика, на олакшане или проширене садржаје у часовној, ваннаставној и ваншколској организацији рада.

Где је неопходно, програмске садржаје је потребно реализовати према полу.

Организациони облици рада

Концепција Физичког и здравственог васпитања заснива се на јединству наставних и ваннаставних организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља кроз достизање исхода и стандарда овог васпитно-образовног подручја.

А. Часови физичког и здравственог васпитања.

Б. Секције.

В. Недеља школског спорта.

Г. Активности у природи (кросеви, зимовање, летовање – камповање...).

Д. Школска и ваншколска такмичења.

Ђ. Корективно-педагошки рад.

НАСТАВНЕ АКТИВНОСИ

А. Часови физичког и здравственог васпитања

Наставне области:

І. Физичке способности

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:

– развијање физичких способности које се континуирано реализује у уводном и припремном делу часа путем вежби обликовања. Део главне фазе часа користи се за развој основних физичких способности узимајући у обзир утицај који наставна тема има на њихов развој. Методе и облике рада наставник бира у складу са потребама и могућностима ученика и материјално-техничким условима за рад;

– подстицање ученика на самостално вежбање;

– правилно држања тела.

Програм развоја физичких способности је саставни део годишњег плана рада наставника.

Праћење, вредновање и евидентирање физичких способности ученика спроводи се на основу Приручника за праћење физичког развоја и развоја моторичких способности ученика у настави физичког васпитања, (Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2016).

II. Моторичке вештине, спорт и спортске дисциплине

Усвајање моторичких знања, умења и навика, остварује се кроз примену основних и проширених програмских садржаја атлетике, гимнастике, спортских игара, плеса, ритмичке гимнастике, пливања и ватерпола, примењујући основне дидактичко- методичке приципе и методе рада неопходне за достизање постављених исхода.

Усвојена знања, умења и навика треба да омогуће ученицима њихову примену у спорту, рекреацији, свакодневним и специфичним ситуацијама.

Стицање знања, умења и навика је континуирани процес индивидуалног напредовања ученика у складу са њиховим психофизичким способностима.

Ученицима који нису у стању да усвоје неке од садржаја, задају се вежбања слична али лакша од предвиђених или предвежбе.

Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду.

Усаваршавање неких моторичких задатака је континуирани процес без обзира на садржаје програма (техника ходања, трчања, примена научене игре итд.).

У раду са напреднијим ученицима реализују се проширени садржаји или садржаји из наредних разреда. Кроз процес реализације програма неопходно је пратити способности ученика за поједине спортове.

III. Физичка и здравствена култура

Достизањем исхода ове наставне области, ученици стичу знања, вештине, ставове и вредности о вежбању (основним појмовима о вежби, како се неко вежбање изводи и чему конкретна вежба и вежбање служи), физичком васпитању, спорту, рекреацији и здрављу.

Посебно планиране и осмишљене информације о вежбању и здрављу преносе се непосредно пре, током и након вежбања на часу.

Ова наставна област остварује се кроз све организационе облике рада у Физичком и здравственом васпитању уз практичан рад и обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању, здрављу и раду; развијање и неговање фер-плеја; препознавање негативних облика понашања у спорту и навијању; вредновање естетских вредности у физичком вежбању, рекреацији и спорту; развијање креативности у вежбању; очување животне средине, као и развијање и неговање здравствене културе ученика.

Поред наведеног у овој области потребно је радити на: неговању патриотских вредности (народне традиције и мултикултуралности); формирању правилног односа према различитостима, чувању материјалних добара, неговању друштвених вредности итд.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Дефинисани исходи су основни и незаобилазни елементи процеса планирања наставе и учења. Дефинисани као резултати учења на крају сваког разреда, током планирања рада потребно је одредити временску динамику у односу на бављење појединим исходима током школске године. Неопходно је посебну пажњу обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током школске године.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријска настава (до 5 часова);
- практична настава (103–108 часова).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом. Исходи помажу наставницима у праћењу, прикупљању и бележењу постигнућа ученика. Како ће у процесу вредновања искористити исходе наставник, сам осмишљава у односу на то који се начин

праћења и процене њему чини најрационалнијим и најкориснијим. Поред тога, постојање исхода олакшава и извештавање родитеља о раду и напредовању ученика.

У процесу праћења и оцењивања пожељно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења личног картона ученика су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе Физичког и здравственог васпитања, препоручује се да наставник подједнако, континуирано прати и вреднује:

1. Активност и однос ученика према физичком и здравственом васпитању који обухвата:
 - вежбање у адекватној спортској опреми;
 - редовно присуствовање часовима Физичког и здравственог васпитања;
 - учествовање у ваннаставним и ваншколским активностима и др.
 2. Приказ три комплекса усвојених општеприпремних вежби (вежби обликовања), са и без реквизита.
 3. Достигнут ниво постигнућа моторичких знања, умења и навика (напредак у усавршавању технике):
- Педагошка документација
- Дневник рада за Физичко и здравствено васпитање.
 - Планови рада Физичког и здравственог васпитања и обавезних физичких активности ученика: план рада стручног већа, годишњи план (по темама са бројем часова), месечни оперативни план, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације.
 - Писане припреме: форму и изглед припреме сачињава сам наставник уважавајући: временску артикулацију остваривања, циљ часа, исходе који се рализују, конзистентну дидактичку структуру часова, запажања након часа.
 - Радни картон: наставник води за сваког ученика. Радни картон садржи: податке о стању физичких способности са тестирања, оспособљености у вештинама напомене о специфичностима ученика и остале податке неопходне наставнику.
- Педагошку документацију наставник сачињава у електронској или писаној форми.

Назив предмета	ФИЗИКА
Циљ	Циљ учења Физике јесте да ученици стекну базичну језичку и научну писменост, оспособе се да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, образложе своје мишљење у оквиру дискусије, упознају природне појаве и основне природне законе и њихову примену у свакодневном животу, развију мотивисаност за учење и напредују ка достизању одговарајућих образовних стандарда.
Разред	седми
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ ТЕМА	САДРЖАЈИ
разликује скаларне и векторске физичке величине; користи и анализира резултате мерења различитих физичких величина и приказује их табеларно и графички; анализира зависност брзине и пређеног пута од времена код праволинијских кретања са сталним убрзањем; примени Њутнове законе динамике на кретање тела из окружења; покаже од чега зависи сила трења и на основу тога процени како може променити њено деловање; демонстрира појаве: инерције тела, убрзаног кретања, кретање тела под дејством сталне силе, силе трења и сила акције и реакције на примерима из окружења; самостално изведе експеримент из области кинематике и динамике, прикупи податке мерењем, одреди тражену физичку величину и објасни резултате експеримента; покаже врсте и услове равнотеже чврстих тела на примеру из окружења; наводи примере простих машина које се користе у свакодневном животу; прикаже како сила потиска утиче на понашање тела потопљених у течност и наведе услове пливања тела на води; повеже појмове механички рад, енергија и снага и израчуна рад силе теже и рад силе трења; разликује кинетичку и потенцијалну енергију тела и повеже њихове промене са извршеним радом; демонстрира важење закона одржања енергије на примерима из окружења;	СИЛА И КРЕТАЊЕ	Сила као узрок промене брзине тела. Појам убрзања. Успостављање везе између силе, масе тела и убрзања. Други Њутнов закон. Динамичко мерење силе. Међусобно деловање два тела – силе акције и реакције. Трећи Њутнов закон. Примери Равномерно променљиво праволинијско кретање. Интензитет, правац и смер брзине и убрзања. Тренутна и средња брзина тела. Зависност брзине и пута од времена при равномерно променљивом праволинијском кретању. Графичко представљање зависности брзине тела од времена код равномерно променљивог праволинијског кретања. Демонстрациони огледи: Илустровање инерције тела помоћу папира и тега. Кретање куглице низ Галилејев жљеб. Кретање тела под дејством сталне силе. Мерење силе динамометром. Илустровање закона акције и реакције помоћу динамометара и колица, колица са опругом и других огледа (реактивно кретање балона и пластичне боце). Лабораторијске вежбе 1. Одређивање сталног убрзања при кретању куглице низ жљеб. 2. Провера Другог Њутновог закона помоћу покретног тела (колица) или помоћу Атвудове машине.
	КРЕТАЊЕ ТЕЛА ПОД ДЕЈСТВОМ СИЛЕ ТЕЖЕ. СИЛЕ ТРЕЊА	Убрзање при кретању тела под дејством силе теже. Галилејев оглед. Слободно падање тела, бестежинско стање. Хитац навише и хитац наниже. Силе трења и силе отпора средине (трење мировања, клизања и котрљања). Утицај ових сила на кретање тела. Демонстрациони огледи: Слободно падање тела различитих облика и маса (Њутнова цев, слободан пад везаних новчића...). Падање тела у разним срединама. Бестежинско стање тела (огледи са динамометром, с два тега и папиром између њих, са пластичном чашом која има отвор на дну и напуњена је водом).

решава квалитативне, квантитативне и графичке задатке (кинематика и динамика кретања тела, трење, равнотежа полуге, сила потиска, закони одржања...); разликује појмове температуре и количине топлоте и прикаже различите механизме преноса топлоте са једног тела на друго; анализира промене стања тела (димензија, запремине и агрегатног стања) приликом грејања или хлађења; наведе методе добијања топлотне енергије и укаже на примере њеног рационалног коришћења		Трење на столу, косој подлози и сл. Мерење силе трења помоћу динамометра. Лабораторијске вежбе - Одређивање убрзања тела које слободно пада. - Одређивање коефицијента трења клизања.
	РАВНОТЕЖА ТЕЛА	Деловање две силе на тело, појам резултујуће силе кроз различите примере слагања сила. Разлагање сила. Појам и врсте равнотеже тела. Полуга, момент силе. Равнотежа полуге и њена примена. Сила потиска у течности и гасу. Архимедов закон и његова примена. Пливање и тоњење тела. Демонстрациони огледи: Врсте равнотеже помоћу лењира или штапа. Равнотежа полуге. Услови пливања тела (тегови и стаклена посуда на води, Картезијански гњурац, суво грожђе у минералној води, свеже јаје у води и воденом раствору соли, мандарина са кором и без коре у води, пливање коцке леда на води...). Лабораторијска вежба Одређивање густине чврстог тела применом Архимедовог закона.
	МЕХАНИЧКИ РАД И ЕНЕРГИЈА СНАГА	Механички рад. Рад силе. Рад силе теже и силе трења. Квалитативно увођење појма механичке енергије тела. Кинетичка енергија тела. Потенцијална енергија. Гравитациона потенцијална енергија тела. Веза између промене механичке енергије тела и извршеног рада. Закон о одржању механичке енергије. Снага. Коефицијент корисног дејства. Демонстрациони огледи: Илустровање рада утрошеног на савладавање силе трења при клизању тела по различитим подлогама, уз коришћење динамометра. Коришћење потенцијалне енергије воде или енергије надуваног балона за вршење механичког рада. Примери механичке енергије тела. Закон о одржању механичке енергије (Галилејев жљеб; математичко клатно; тег са опругом) Лабораторијске вежбе - Одређивање рада силе под чијим дејством се тело креће по различитим подлогама. - Провера закона одржања механичке енергије помоћу колица.
	ТОПЛОТНЕ ПОЈАВЕ	Честични састав супстанције: молекули и њихово хаотично кретање. Топлотно ширење тела. Појам и мерење температуре. Унутрашња енергија и температура. Количина топлоте. Специфични топлотни капацитет. Топлотна равнотежа. Агрегатна стања супстанције. Демонстрациони огледи: Дифузија и Брауново кретање. Ширење чврстих тела, течности и гасова (надувани балон на стакленој посуди - флаши и две посуде са хладном и топлим водом, Гравесандов прстен, издужење жице, капилара...). Лабораторијска вежба Мерење температуре мешавине топле и хладне воде после успостављања топлотне равнотеже.

Кључни појмови садржаја: кретање, сила, убрзање, Њутнови закони, сила теже, трење, равнотежа тела, механички рад, енергија, снага, топлотне појве, температура

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Полазна опредељења при дефинисању исхода и конципирању програма физике били су усвојени Стандарди образовних постигнућа ученика у основној школи.

Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина и ставова које ученик стиче у процесу остваривања наставе у пет области предмета: Сила и кретање, Кретање тела под дејством силе теже. Силе трења, Равнотежа тела, Механички рад и енергија. Снага, Топлотне појаве.

Обнављање дела градива из шестог разреда, које се односи на равномерно праволинијско кретање, силу као узрок промене стања тела и инертност тела, треба да послужи као увод и обезбеди континуитет.

Ученици седмог разреда треба да наставе са учењем основних појмова и закона физике на основу којих ће разумети појаве у природи и значај физике у образовању и свакодневном животу. Они треба да стекну основу за праћење програма физике у следећим разредима.

Полазна опредељења утицала су на избор програмских садржаја и метода логичког закључивања, демонстрационих огледа и лабораторијских вежби, оријентисаних на очекиване исходе.

Из физике као научне дисциплине одабрани су они садржаји које на одређеном нивоу, у складу са образовним стандардима и исходима, могу да усвоје сви ученици седмог разреда.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

При планирању наставног процеса наставник, на основу дефинисаног циља предмета, исхода и образовних стандарда, самостално планира број и редослед часова обраде и осталих типова часова, као и методе и облике рада са ученицима. Редослед проучавања појединих тема није потпуно обавезујући. Наставник може у одређеној мери (водећи рачуна да се не наруши логичан след учења физике) прерасподелити садржаје према својој процени.

Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења и резултатима иницијалног теста, степену опремљености кабинета за физику, степену опремљености школе (ИТ опрема, библиотека,...), уџбенику и другим наставним материјалима које ће користити.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију истих на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за остале исходе потребно више времена и више различитих активности.

Од метода логичког закључивања, које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогiji итд.), ученицима седмог разреда најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) при проналажењу и формулисању основних закона физике. Зато програм предвиђа да се при проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ развијање радозналости и интересовања за физику и истраживачки приступ у природним наукама. Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота. Одређени садржаји и тематске целине се могу реализовати и преко пројектне наставе.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се остварени ниво постигнућа и напредовање током процеса учења. Да би вредновање било објективно, потребно је да буде усклађено са принципима оцењивања (Правилник о оцењивању у основној школи).

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидно проверавање његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака, лабораторијских вежби, и пројеката...

У сваком разреду треба континуирано проверавати и вредновати компетенције (знања, вештине и ставове) ученика помоћу усменог испитивања, кратких писмених провера, тестова на крају већих целина, контролних вежби и провером експерименталних вештина. Наставник физике треба да омогући ученицима да искажу сопствена размишљања о неким физичким појавама и да то адекватно вреднује.

На почетку школске године потребно је спровести иницијални тест. Овај тест је инструмент провере предзнања ученика. На крају школске године, такође, треба спровести часове систематизације градива и проверити ниво постигнућа ученика и степен остварености образовних исхода.

Назив предмета	ХЕМИЈА
Циљ	Циљ учења Хемије је да ученик развије систем основних хемијских појмова и вештине за правилно руковање лабораторијским посуђем, прибором и супстанцама, да се оспособи за примену стеченог знања и вештина за решавање проблема у свакодневном животу и наставку образовања, да развије способности апстрактног и критичког мишљења, способности за сарадњу и тимски рад, и одговоран однос према себи, другима и животној средини.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	72

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– идентификује и објашњава појмове који повезују хемију са другим наукама и различитим професијама, и принципима одрживог развоја	ХЕМИЈА КАО ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА НАУКА И ХЕМИЈА У СВЕТУ ОКО НАС	Предмет изучавања хемије. Везе између хемије и других наука. Примена хемије у различитим делатностима и
правилно рукује лабораторијским посуђем, прибором и супстанцама, и показује одговоран однос према здрављу и животној средини; експериментално појединачно и у групи испита, опише и објасни физичка и хемијска својства супстанци, и физичке и хемијске промене супстанци; повезује физичка и хемијска својства супстанци са применом у свакодневно животу и различитим професијама; налази потребне информације у различитим изворима користећи основну хемијску терминологију и симболику; објашњава основну разлику између хемијских елемената и једињења, и препознаје примере хемијских елемената и једињења у свакодневном животу; објашњава по чему се разликују чисте супстанце од смеша и илуструје то примерима; разликује хомогене и хетерогене смеше, наводи примере из свакодневног живота и раздваја састојке смеша;	ХЕМИЈСКА ЛАБОРАТОРИЈА	Супстанца. Врсте супстанци: хемијски елементи, хемијска једињења и смеше. Демонстрациони огледи: демонстрирање узорака елемената, једињења и смеша. Хемијска лабораторија и експеримент. Лабораторијско посуђе и прибор. Физичка и хемијска својства супстанци. Физичке и хемијске промене супстанци. Демонстрациони огледи: демонстрирање правилног руковања лабораторијским посуђем и прибором, и правилног извођења основних лабораторијских техника рада; испитивање физичких и хемијских својстава и промена супстанци. Лабораторијска вежба I: основне лабораторијске технике рада: мешање, уситњавање и загревање супстанци Лабораторијска вежба II: физичка својства супстанци, мерење масе, запремине и температуре супстанце. Лабораторијска вежба III: физичке и хемијске промене супстанци.
представља структуру атома, молекула и јона помоћу модела, хемијских симбола и формула; повезује распоред електрона у атому елемента с положајем елемента у Периодном систему елемената и својствима елемента;	АТОМИ И ХЕМИЈСКИ ЕЛЕМЕНТИ	Атоми хемијских елемената. Хемијски симболи. Грађа атома: атомско језгро и електронски омотач. Атомски и масени број, изотопи. Распоред електрона по нивоима у атомима елемената. Периодни систем елемената (ПСЕ), закон периодичности и веза између броја и распореда електрона по нивоима у атомима елемената и положаја елемената у ПСЕ. Племенити гасови. Својства и примена. Демонстрациони огледи: формулисање претпоставке о честичној грађи супстанци. Вежба IV: одређивање валентног нивоа и броја валентних електрона
представља структуру атома, молекула и јона помоћу модела, хемијских симбола и формула;	МОЛЕКУЛИ ЕЛЕМЕНАТА И ЈЕДИЊЕЊА, ЈОНИ И ЈОНСКА ЈЕДИЊЕЊА	Ковалентна веза: молекули елемената и молекули једињења. Атомска и молекулска кристална решетка. Јонска веза и јонска кристална решетка.

повезује распоред електрона у атому елемента с положајем елемента у Периодном систему елемената и својствима елемента; разликује хемијске елементе и једињења на основу хемијских симбола и формула; разликује типове хемијских веза, препознаје тип хемијске везе у супстанцама и повезује са својствима тих супстанци		Валенца. Хемијске формуле и називи. Демонстрациони огледи: својства супстанци са ковалентном и јонском везом. Лабораторијска вежба V: упоређивање својстава супстанци са јонском и супстанци са ковалентном везом.
објасни процес растварања супстанце и квантитативно значење растворљивости супстанце; изводи израчунавања у вези с масеним процентним саставом раствора;	ХОМОГЕНЕ И ХЕТЕРОГЕНЕ СМЕШЕ	Смеше: хомогене и хетерогене. Раствори – хомогене смеше. Растварање и растворљивост. Вода и ваздух – хомогене смеше у природи. Масени процентни састав смеша. Раздвајање састојака смеша: декантовање, цеђење и одвајање помоћу магнета. Демонстрациони огледи: састав и својства смеша; раствори и њихова својства; растворљивост; незасићени, засићени и презасићени раствори; раздвајање састојака смеша. Лабораторијска вежба VI: испитивање растворљивости супстанци. Лабораторијска вежба VII: раздвајање састојака смеша: декантовање, цеђење и одвајање помоћу магнета.
напише једначине хемијских реакција и објасни њихово квалитативно и квантитативно значење;	ХЕМИЈСКЕ РЕАКЦИЈЕ И ХЕМИЈСКЕ ЈЕДНАЧИНЕ	Хемијске реакције. Закон о одржању масе. Хемијске једначине. Демонстрациони огледи: мерење и упоређивање укупне масе супстанци пре и после хемијске реакције у отвореном и затвореном реакционом систему Вежба VIII: састављање једначина хемијских реакција.
квантитативно тумачи хемијске симболе и формуле користећи појмове релативна атомска и молекулска маса, количина супстанце и моларна маса;	ИЗРАЧУНАВАЊА У ХЕМИЈИ	Релативна атомска и релативна молекулска маса. Количина супстанце и мол. Моларна маса. Закон сталних односа маса. Масени процентни састав једињења. Израчунавања на основу једначина хемијских реакција. Лабораторијска вежба IX: мерење масе супстанце и израчунавање моларне масе и количине супстанце.
опише и објасни физичка и хемијска својства водоника и кисеоника; разликује оксиде, киселине, хидроксиде и соли на основу хемијске формуле и назива, и опише основна својства ових класа једињења; индикаторима испита и на pH скали процени киселост раствора; тумачи ознаке са амбалаже супстанци/комерцијалних производа.		Водоник. Кисеоник. Оксидација, сагоревање и корозија. Оксиди: хемијске формуле, називи и основна својства. Киселине: хемијске формуле, називи и основна својства. Хидроксиди (базе): хемијске формуле, називи и основна својства. Мера киселости раствора: pH- скала. Неутрализација – хемијска реакција киселина и хидроксида (база). Соли: формуле и називи. Демонстрациони огледи: испитивање кисело-базних својстава раствора помоћу индикатора; реакција неутрализације. Лабораторијска вежба X: испитивање кисело-базних својстава раствора помоћу индикатора.

Кључни појмови садржаја: хемија, супстанца, елемент, једињење, смеша, хемијска лабораторија, оглед, хемијско својство, хемијска промена/хемијска реакција, атом, молекул, јон, ковалентна веза, јонска веза, хемијски симбол, хемијска формула, хемијска једначина, Периодни систем елемената, масени процентни састав, количина супстанце, оксид, киселина, хидроксид, со, pH вредност.

Програм наставе и учења Хемије првенствено је оријентисан на процес учења и остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи хемију. Они омогућавају да се циљ наставе хемије достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа. Исходи представљају ученичка постигнућа и као такви су основна водиља наставнику који креира наставу и учење. Програм наставе и учења хемије је тематски конципиран. За сваку област/тему предложени су садржаји, а ради лакшег планирања наставе предлаже се оријентациони број часова по темама.

Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода Хемије је настава усмерена на учење у школи, што значи да ученик треба да учи:

смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из хемије и других предмета;

проблемски: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;

дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;

критички: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;

кооперативно: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. При планирању наставе и учења важно је имати у виду да се исходи разликују по потребном времену за њихово постизање. Неки се лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација са предметима. У фази планирања наставе и учења треба имати у виду да је удџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Препоручен је број часова за реализацију сваке теме који укључује и предвиђене лабораторијске вежбе, вежбе и демонстрационе огледе. Формирање појмова треба базирати на демонстрационим огледима и лабораторијским вежбама. Ако у школи не постоје супстанце предложене за извођење демонстрационих огледа и лабораторијских вежби, огледи се могу извести са доступним супстанцама.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднује се процес и продукти учења. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша учење и резултат. Свака активност је прилика за процену напредовања и давања повратне информације (формативно проверавање), а ученике треба оспособљавати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета. Тако, на пример, питања у вези с демонстрацијом огледа, ученичка запажања, објашњења и закључци, могу бити један од начина формативног проверавања. Анализа ученичких одговора пружа увид у то како они примају информације из огледа и издвајају битне, анализирају ситуације, повезују хемијске појмове и појмове формиране у настави других предмета у формулисању објашњења и извођењу закључака о својствима и променама супстанци. Таква пракса праћења напредовања ученика поставља их у позицију да повезују и примењују научне појмове у контекстима обухваћеним демонстрираним огледима, доприноси развоју концептуалног разумевања и критичког мишљења, и припрема ученике да на тај начин разматрају својства и промене супстанци с којима су у контакту у свакодневном животу.

Праћење напредовања ученика требало би да обухвати све нивое презентовања хемијских садржаја: макроскопски, честични и симболички ниво. Питањима би требало подстицати ученике да предвиде шта ће се десити, да оправдају избор, објасне зашто се нешто десило и како се десило, повежу

различите области садржаја, препознају питања постављена на нови начин, извуку корисне податке, али и да процењују шта нису разумели. Ученике би требало охрабрити да презентују, објашњавају и бране стратегије које користе у решавању проблема. Тиме се они подстичу да реструктурирају и организују садржај на нов начин, издвајају релевантан део садржаја за решавање проблема, цртају дијаграме, анализирају везе између компоненти, објашњавају како су решили проблем или трагају за различитим начинима решавања проблема.

Улога наставника је да води питањима или сугестијама резоновање ученика, као и да пружа повратне информације. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења.

Оцењивање (сумативно проверавање) је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење остваривања циља, исхода и стандарда постигнућа. Ученик се оцењује на основу усмене провере постигнућа, писмене провере и практичног рада. Важно је да активности ученика у процесу наставе и учења буду усаглашени са очекиваним исходима, и да се од ученика не очекују знања и вештине које у настави нису имали прилике да развију.

Наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Преиспитивање наставе према резултатима које постижу ученици је важна активност наставника и подразумева промену у методама наставе и учења, активностима и задацима ученика, изворима за учење, наставним средствима, тако да се ученицима обезбеди напредовање ка бољим постигнућима.

ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ

Назив програма	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења Грађанског васпитања је да ученик изучавањем и практиковањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе других и спреман да активно делује у заједници.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
– наведе и опише основне карактеристике људских права; – својим речима опише везу између права појединца и општег добра; – дискутује о односу права и правде и о сукобу права; – образложи личну одговорност у заштити свог здравља; – штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; – образложи сврху постојања политичких странака; – аргументује потребу ограничења и контролу власти; – наведе кораке од предлагања до усвајања закона; – образложи на примеру могућност утицаја грађана на одлуке Народне скупштине; – препозна и одупре се различитим облицима вршњачког притиска; – препозна опасност када се нађе у великој групи људи и заштити се; – учествује у организацији, реализацији и евалуацији симулације Народне скупштине; – у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на конструктиван начин; – проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора.	ЉУДСКА ПРАВА	Карактеристике људских права – урођеност, универзалност, неотуђивост, недељивост. Опште добро. Права појединца и опште добро. Сукоб појединачних права и општег добра. Права и правда. Социјална правда.
	ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО	Политичке странке у вишепартијском систему – владајуће и опозиционе. Народна скупштина – сврха и надлежности. Народни посланици, посланичке групе. Процедуре у раду Народне скупштине. Скупштинске дебате. Предлагање и доношење закона.
	ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	Припадност групи. Групни идентитет као део идентитета младих. Односи у вршњачкој групи и њен утицај на појединца. Вршњачки притисак. Конформизам. Приватност – обим и границе. Понашање људи у маси и угроженост права појединца.
	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	Симулација Народне скупштине Одређивање улога и процедура у скупштини. Формирање посланичких група. Избор председника скупштине. Формулисање предлога закона. Скупштинска дебата. Гласање. Евалуација симулације.

Кључни појмови садржаја: социјална правда, Народна скупштина, конформизам, вршњачки притисак.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм Грађанско васпитање за седми разред организован је, као и претходни програми, по моделу спирале што значи да су садржаји дати у исте четири области (Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам) али се они проширују и продубљују, а исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза.

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада али увек имајући у виду исходе које треба остварити.

Они су тако дати да одговарају узрасту ученика и да су мерљиви, проверљиви, односно наставник може, пратећи активности ученика, да утврди да ли их они остварују и у којој мери. Најчешће су исходи дати на нивоу примене што значи да се знање и разумевање подразумевају јер без тога нема примене. Такав приступ одговара концепту Грађанског васпитања од кога се очекује да код ученика развија конативну, вољну компоненту која долази до изражаја у понашању. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља програма и развој међупредметних компетенција. Између исхода постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада током дужег временског периода, што се препознаје у томе да се неки исходи у истој или сличној формулацији налазе у програмима и за претходне разреде.

Посебност Грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је тесно повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и уопште етосом школе. Садржај овог програма у великој мери корелира са предметом Историја у оквиру ког се проучава развој уставности, парламентаризма, грађанских права и слобода. У оквиру Српског језика и књижевности ученици имају прилику да упознају више књижевних дела која се односе на развој политичког живота у модерној српској држави што омогућава повезивање са садржајима Грађанског васпитања. Погодна књижевна дела из програма су: сатирична поезија Јована Јовановића Змаја Јутутунска јухахаха, сатирично иронична проза Радоја Домановића Вођа, драма Бранислава Нушића Власт. Овако богата корелација између ова три предмета пружа одличне могућности за тематско планирање.

У процесу планирања наставе и учења наставник се руководи, превасходно, исходима које ученици треба да достигну. Приликом осмишљавања активности, како наставника тако и ученика, треба имати у виду да свака од њих се може вишеструко искористити. На пример, у оквиру скоро свих активности на различитим садржајима могућ је допринос достизању исхода који се односе на комуникацију, осетљивост за различитост, емпатичност, улогу медија и др. То значи, да за такве исходе нису потребни посебни садржаји, активности и часови. Њихово остваривање одвија се постепено и спонтано са тенденцијом да ученици аутентично развијају пожељне облике понашања.

И у овом програму Грађанског васпитања, као и код претходних, продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте, с тим да је посебно пригодно да продукт буде снимак симулације рада скупштине који се може касније користити у различите сврхе. Драгоцен је у евалуацији урађене симулације али и у интеграцији и рекапитулацији обрађених садржаја.

За остваривање овог програма, као и свих претходних, наставник је врло важан. Он је модел који својим понашањем и организацијом рада на часу даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје почетни подстицај за садржај који се обрађује, ко и повратне информације о активности. Коструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ већ и начин да се остваре жељени исходи. Наставник је тај који обезбеђује равноправну укљученост сваког ученика (уважавајући различитост у типу личности и стилевима учења). Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима интерактивних односа (активне, проблемске и истраживачке наставе), са сталним рефлексима на одговарајуће појаве из друштвеног контекста (прошлости и још више садашњости). Посебан захтев за наставнике представља потреба за припремом нових, актуелних материјала који најбоље одговарају садржају и исходима. Они се могу наћи у различитим изворима информација. За реализацију појединих тема могу се користити филмови јер активирају когнитивну и афективну страну личности и подстицајно делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Не треба занемарити ни интернет и различите социјалне мреже јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету, али и разговарати о говору мржње, нетолеранцији, облицима кршења права (на пример у самој Народној скупштини). Подразумева се да наставник има потпуни увид у материјале који се користе у раду са

ученицима (филмови, видео клипови, текстови из новина и сл.) како би се заштитили од неодговарајућих садржаја.

Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења.

Чињеница да се програм описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода, посебно оних који су кумулативни и који се не наводе у програму за седми разред, већ су у претходним програмима, али се подразумева да се они и даље подржавају и развијају. Како се ближи крај основног образовања и другог циклуса у оквиру њега, потребно је што чешће повезивати све оно што је рађено. Највећи број ученика похађа Грађанско васпитање континуирано током циклуса, многи од њих и свих осам разреда и зато је важан процес интегрисања обрађиваних садржаја и провера остварености исхода. Кључни показатељи напредовања у овом изборном програму, из разреда у разред, су све правилнија употреба термина који се односе на демократске појаве и процесе, исказивање ставова аргументацијом, ненасилна комуникација, прихватање различитости, емпатија, све чешће испољавање иницијативе, већа сарадљивост.

Назив програма	ВЕРСКА НАСТАВА - православна
Циљ	Циљ наставе православног катихизиса (веронауке) у основном образовању и васпитању јесте да пружи целовит православни поглед на свет и живот, уважавајући две димензије: историјски хришћански живот (историјску реалност Цркве) и есхатолошки живот (будућу димензију идеалног). То значи да ученици систематски упознају православну веру у њеној доктринарној, литургијској, социјалној и мисионарској димензији, при чему се хришћанско виђење живота и постојања света излаже у веома отвореном, толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама о свету, којим се настоји показати да хришћанско виђење (литургијско, као и подвижничко искуство Православне цркве) обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и верско образовање. Све то остварује се како на информативно-сазнајном тако и на доживљајном и делатном плану, уз настојање да се доктринарне поставке спроведу у свим сегментима живота (однос с Богом, са светом, с другим људима и са собом).
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	36 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ /ТЕМА	САДРЖАЈИ
- запазе да природа не постоји без личности; - науче да личност у Богу претходи природи у онтолошком смислу; - уоче да у стварном свету људска природа претходи човеку као личности у онтолошком смислу; - запазе да се код створених бића, тј. код људи слобода може изразити и као негација, што није случај у Богу; - запазе да је слобода Божија онтолошка, тј. да се изражава само као љубав према другој личности; - запазе разлику између иконографског приказивања Св. Тројице у православној и римокатоличкој традицији.	БОГ У КОГА ХРИШЋАНИ ВЕРУЈУ ЈЕСТЕ Св. ТРОЈИЦА: ОТАЦ, СИН И СВЕТИ ДУХ. (БОГОСЛУЖБЕНА СВЕДОЧАНСТВА КРШТЕЊЕ И ЕВХАРИСТИЈА; БИБЛИЈСКА И СВЕТООТАЧКА СВЕДОЧАНСТВА). ОТАЦ, СИН И Св. ДУХ СУ ТРИ ВЕЧНЕ, КОНКРЕТНЕ ЛИЧНОСТИ. СВЕТА ТРОЈИЦА ЈЕ ЈЕДАН БОГ (НЕРАЗДЕЉИВОСТ БОЖАНСКЕ ПРИРОДЕ И НЕСЛИВЕНОСТ БОЖАНСКИХ ЛИЧНОСТИ). УЗРОК БОЖИЈЕГ ПОСТОЈАЊА ЈЕ ОТАЦ (БИБЛИЈСКА, СВХАРИСТИЈСКА, СВЕТООТАЧКА И ДРУГА СВЕДОЧАНСТВА). БОГ ОТАЦ ИЗРАЖАВА СВОЈЕ СЛОБОДНО ПОСТОЈАЊЕ КАО ЉУБАВ ПРЕМА ДРУГОЈ ЛИЧНОСТИ - ПРЕМА СИНУ И Св. ДУХУ. ХРИШЋАНСКА ОНТОЛОГИЈА (БИЋЕ КАО ЗАЈЕДНИЦА СЛОБОДЕ). АНТРОПОЛОШКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ВЕРЕ У Св. ТРОЈИЦУ. КРОЗ ЛИТУРГИЈУ СЕ ПОЈАВЉУЈЕ Св. ТРОЈИЦА (ОТАЦ ПРИМА ЛИТУРГИЈСКИ ПРИНОС, СИН, ИСУС ХРИСТОС, ПРИНОСИ, А Св. ДУХ САБИРА СВЕ ОКО ХРИСТА И СЈЕДИЊУЈЕ С ЊИМ).	1. Упознавање ученика са садржајима програма и начином рада 2. Бог је Света Тројица (увођење, обрада, примарно утврђивање) 3. Бог је Света Тројица (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 4. Библијска и светоотачка сведочанства о Богу као Светој Тројици (увођење, обрада, примарно утврђивање) 5. Библијска и светоотачка сведочанства о Богу као Светој Тројици (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 6. Богослужбена сведочанства о Богу као Светој Тројици (крштење, евхаристија) (увођење, обрада, примарно утврђивање) 7. Богослужбена сведочанства о Богу као Светој Тројици (крштење, евхаристија) (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 8. Бог је Света Тројица (Отац, Син и Дух Свети су три вечне, конкретне личности) (увођење, обрада, примарно утврђивање) 9. Бог је Света Тројица (Отац, Син и Дух Свети су три вечне, конкретне личности) (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 10. Света Тројица је један Бог (нераздељивост Божанске природе и несливеност Божанских личности) (увођење, обрада, примарно утврђивање)

	КРШТЕЊЕ И ЛИТУРГИЈА КАО ПРАКТИЧНО ИСПОВЕДАЊЕ ВЕРЕ У БОГА КОЈИ ЈЕ СВ. ТРОЈИЦА. СВ. ТРОЈИЦА У ПРАВОСЛАВНОЈ ИКОНОГРАФИЈИ.	11. Систематизација; разговор о претходној наставној целини уз подстицање питања и запажања ученика 12. Љубав као израз слободе (увођење, обрада, примарно утврђивање) 13. Љубав као израз слободе (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 14. Слобода се изражава као љубав (увођење, обрада, примарно утврђивање) 15. Слобода се изражава као љубав (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 16. Бог Отац изражава своје слободно постојање као љубав према Сину и Светоме Духу (увођење, обрада, примарно утврђивање) 17. Бог Отац изражава своје слободно постојање као љубав према Сину и Светоме Духу (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 18. Личност може постојати само у слободном односу љубави према другој личности (увођење, обрада, примарно утврђивање) 19. Имена Свете Тројице показују да су то имена за однос (увођење, обрада, примарно утврђивање) 20. Систематизација; разговор о претходној наставној целини уз подстицање питања и запажања ученика 21. Постојање као заједница слободе (увођење, обрада, примарно утврђивање) 22. Постојање као заједница слободе (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 23. Антрополошке последице вере у Свету Тројицу (увођење са позивањем на непосредно ученичко искуство - шта учење о Св. Тројици значи за ученике) 24. Антрополошке последице вере у Свету Тројицу (обрада, примарно утврђивање) 25. Антрополошке последице вере у Свету Тројицу (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 26. Систематизација; разговор о претходној наставној целини уз подстицање питања и запажања ученика 27. Пројављивање Свете Тројице кроз Литургију (увођење, обрада, примарно утврђивање) 28. Пројављивање Свете Тројице кроз Литургију (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 29. Пројављивање нашег истинског постојања у будућности кроз Литургију (увођење, обрада, примарно утврђивање) 30. Пројављивање нашег истинског постојања у будућности кроз Литургију (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 31. Крштење и Литургија као практично исповедање вере у Свету Тројицу (увођење, обрада, примарно утврђивање)

		32. Крштење и Литургија као практично исповедање вере у Свету Тројицу (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 33. Света Тројица у православној иконографији (са скретањем пажње ученицима и на погрешно приказивање) (увођење, обрада, примарно утврђивање) 34. Света Тројица у православној иконографији (са истицањем икона из српске баштине) (увођење, обрада, примарно утврђивање) 35. Света Тројица у православној иконографији (обнављање и дубља разрада појединих аспеката теме; дијалогизација уз подстицање иницијативе, размишљања и креативне активности ученика) 36. Систематизација наставних целина обрађених током школске године и резимирање резултата рада

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Реализацијом наставног програма за седми разред треба да се постигну следећи циљеви:

- да се код ученика изгради свест о томе да је носилац постојања природе личност;
- да је личност израз заједнице слободе с другом личношћу;
- да је Црква у својој литургијској пројави икона начина постојања Св. Тројице, односно постојања човека као личности - као иконе Божије.

Да би се ово постигло, потребно је најпре детаљно изложити православно учење о Богу као Св. Тројици, а затим и саму структуру Литургије.

Тема Бог у кога хришћани верују јесте Св. Тројица... треба да има следећу садржину: Бог у кога хришћани верују јесте Св. Тројица: Отац, Син и Свети Дух, односно Бог је конкретна личност, Отац, Син и Св. Дух, а не безлична виша сила, или пак, безлична природа. Божанска природа не постоји безлично, већ као конкретне личности: Отац, Син и Св. Дух. Да бисмо ово показали, треба се позвати на реалност нашег постојања, односно људске природе, која једино постоји као конкретна личност: Милан, Марко, Милица итд.

Међутим, кад говоримо о Божанским личностима, Оцу, Сину и Св. Духу, не говоримо о три Бога, о три Божанске индивидуе, које су међусобно раздељене по природи, као што је то случај с нама људима, где кад говоримо о човеку, говоримо о многим људима. Божанске личности су нераздељиве међу собом по природи. Зато што нису створене, односно зато што Божанска природа није створена, не постоји ни временско-просторна дистанца између постојања Оца и постојања Сина и Духа. (Примера ради, не постоји прво Отац као јединка, као индивидуа, који је касније родио Сина као јединку да би њихове природе биле раздељене, као што је случај с нама људима, већ су обојица исте природе и савечни су). Једна Божанска природа постоји цела, нераздељива, у свакој од три личности: у личности Оца, у личности Сина и у личности Св. Духа, односно то су три личности, три савечна конкретна бића. Узрок Божијег постојања, односно постојања Св. Тројице, јесте Отац. То значи да у Богу не претходи природа у односу на личност, односно не постоји прво једна безлична заједничка природа из које се рађају Отац, Син и Св. Дух као конкретна бића, већ личност Оца чини божанску природу постојећом и Он рађа Сина и исходи Св. Духа. (Слично људима који се не рађају из једне безличне људске природе, већ од конкретних личности које су носиоци постојања те природе.)

Овим се подвлачи да је постојање божанске природе слободно постојање, због тога што је њено постојање израз слободе личности Оца. Јер, мимо личности Оца не постоји божанска природа. Отац слободно постоји, жели и постоји, и зато је Један Бог Отац, једна конкретна личност, а не безлична божанска природа.

Што се, пак, тиче личности, она не може да постоји сама, без заједнице с другом личношћу. Отац је Отац у заједници са Сином. Ако нема Сина, нема ни Оца. Божија слобода постојања као Оца изражава се као љубав према другој личности, односно изражава се на тај начин што Отац вечно рађа Сина и

исходи Св. Духа. Један Бог је Отац који је истовремено и Св. Тројица као заједница љубави Оца са Сином и Св. Духом. Постојање личности Оца, која је носилац постојања природе у Богу, претпоставља постојање Св. Тројице. То има за последицу да се у Богу личност поистовећује са слободом, односно с љубављу према другој личности, и стога је Бог љубав зато што је Св. Тројица, као и то да постојање једне конкретне личности не искључује многе, већ напротив, постојање многих је претпоставка постојања једне конкретне личности.

Теме Антрополошке последице вере у Бога као Св. Тројицу и Кроз Литургију се пројављује Св. Тројица треба реализовати тумачењем одељка Св. Писма Старог завета који говори о стварању човека као иконе Божије и опис Литургије.

За Оце Цркве човек је икона (слика) Божија. По природи човек је створен и зато његова природа подлеже ограничењима и на крају смрти. Но, и поред тога, човек је створен слободан. То значи да је призван да постоји не на начин на који постоји његова природа, већ слободно у односу на своју природу, односно, човек је позван да своју слободу изрази као љубав према другој личности, односно према Богу, и да тако постоји слично Богу. На овај начин човек би ослободио своју природу последица њене створености, односно детерминисаности постојања, и обожио би се. Слично Христовом начину постојања. Литургија указује на то да се у литургијском искуству Бог открива као Отац, Син и Св. Дух, као три конкретне личности, које се познају и пројављују односом који имају једна према другој. Христос, Син Божији, јесте онај који приноси дарове. Он их приноси Богу Оцу, док је Дух Свети онај који сабира многе људе око Христа, односно, Дух се пројављује као онај који конституише Литургију кроз Крштење, Миропомазање и Рукоположење. Истовремено треба указати ученицима на то да се Св. Тројица овде пројављује преко људи и њихових служби које они пројављују у односу један према другом. Овим се показује да је човек икона Божија и да се Бог не среће другачије осим преко човека у литургијском догађају.

За остваривање овог програма треба користити: Св. Писмо Старог и Новог завета, литургијско искуство откривења Бога, литургијски начин постојања човека, као и помоћну литературу: Св. Григорије Ниски, О стварању човека; Св. Максим Исповедник, Тумачење 14. беседе Св. Григорија Богослов; И. Мидић, Сећање на будућност, Београд, 1994; Ј. Зизијулас, Допринос Кападокије хришћанској мисли; А. Шмеман, За живот света, Београд, 1981. и др.

Школски програм 2025-2029.

Назив програма	ВЕРСКА НАСТАВА - католичка
Циљ	Циљ наставе вјеронаука је упознавање властите Цркве кроз привлачне ликове повијести. И ова доб је вријеме идеала, али и критичности. Стога је врховни идеал: слобода. Но слобода није напосто избор између добра и зла него ослобођење и способност чинити добро. За нас кршћане су свеци ти ликови који су били заправо слободни до те мјере да су оставили тако дубок траг те се у остварење слободе можемо на њиховим примјерима потакнути на изградњу. Седми разред ради својег критичког менталитета је прикладан да се о повијести, па и о негативностима слободно разговара. Јединице су тако изабране да слиједе ритам и теолошке мисли и одгојног циља - слободе.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	36 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ /ТЕМА	САДРЖАЈИ
тражење идеала у Библији и привикавање на живот с другима и другачијима, али у свијести да и њега - ученика Бог радо има као јединственога и с њиме план, јер сада почиње фаза не само одгоја него и самоодгоја, па мора на план Божји одговорити.	УВОД	Упознавање ученика са садржајима програма католичког вјеронаука за 7. разред
	АПОСТОЛСКО ВРИЈЕМЕ	Ступови Цркве, апостоли Петар и Павла (Чврсто ћу настојати око своје вјере) Апостолски оци: Поликарп, Игнације (Бит ћу вјеран предаји апостола) Свједочанство у животу и смрти (Ловро и Цецилија) - (Поносан сам на ученике) Црквени оци (Атанасије и Иренеј) - (Проучават ћу вјеру) Свједоци еванђејских савјета (Антун и Бенедикт) - (Настојат ћу да ни у раду не заборавим на молитву) Црквени научитељи (Амброзије, Аугустин, Гргур Велики) - (Слиједим упутства Цркве) Понављање
	ЕВАНГЕЛИЗАЦИЈА НАРОДА	Нове младице на стаблу Цркве (Радостан сам што смо постали Божји народ) Кршћанска Европа (Карло Велики) - (И у друштвеном животу сам Божји слуга) Источна Црква (Патријарх Игнације) - (Поштујем и чланове друге Цркве) Ширитељи западне културе (Клуни, Гргур ВИИ, Иноћент ИИИ) - (Култура и вјера иду заједно) Борбе за Крстову домовину (Буилон, Готфрид) - (Поштујем кршћанске вредности) Насљедници Исусова сиромаштва (Желим бити једноставан) Свјетлост у тами (Катарина Сијенска, Бригита, Иван Капистран) - (Вјерујем да ми је животни пут у Божјим рукама) Знаност као пут к Богу (Тома, Бонавентура, Алберт Велики) - (Вјерујем да права знаност води к Богу) Понављање
	ВЕЛИКЕ РЕФОРМЕ	Црква која се мора увијек обнављати (Карло В, Лутер, Тридентски сабор) - (И ја морам поправљати своје погрешке) Црква која се непрестано обнавља (Игнације Лојола) - (Обнова Цркве овиси и о мени) Црква у мисијском замаху (Фрањо Ксаверски) - (Молит ћу за обраћење погана) Понављање

	ЦРКВА У НОВОМ ВИЈЕКУ	Искушење у новом вијеку (Иван Ванеј) - (У свим ћу околностима бити вјеран Крстовој Цркви) Почетак модерног свијета (Пио I X) - (Штујем Марију) Пламтећи огањ (Леон XII и Пио X) - (Љубит ћемо се узајамним помагањем) Понављање
	РЕФОРМА II ВАТИКАНСКОГ САБОРА	Нови Духови - (Својим кршћанством ћу служити савременом свијету) Укључење нашег народа у опћу Цркву: (1. Иван IV и Хрвати - Крштење; 2. Св. Стјепан и његово вријеме) - (Бити ћу вјерни члан Божјега народа) 1. Мајка удовица, краљица Јелена; 2. Узор кршћанског витеза - св. Ладислав - (Настојат ћу живјети своје кршћанство) Народ смо светаца: Кажотић, Тавелић, Маргита, Елизабета - (Поштујем наше свеце) Великани новог свијета: Штросмајер, Ланг, Мандић, Мерз, Прохаска, Тот, Богнер итд. - (Желим бити савремени кршћанин) Понављање
	ДИЈАЛОГ СА КРШЋАНСКИМ ЦРКВАМА	Православне Цркве - упознавање са оним што нас повезује (Позитиван приступ) Хисторијске Цркве Реформације (Црква као заједница окупљена око Божје Ријечи) Понављање и систематизација

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Вјерска поука је заједничко дјело катехете (вјероучитеља) и катехизаната (вјероученика). Полазиште је конкретна стварност - овај пута записана у светим књигама - Библији. Из доживљених искустава са читања Библије прелази се на истине, из којих се потом враћа на свакодневну њихову примјену. Овакав начин спознаје има властити ред: упознавање (обрада нових садржаја), сређивање (систематизација), понављање, примјена и провјеравање. То је макро структура оваког начина спознаје. Међутим, и ови дијелови имају своју микро структуру. Тако на примјер: начин спознаје посједује слиједеће ступњеве: постављање циља, мотивирање, обрада нових наставних садржаја, учење, индуктивни и дедуктивни закључци, изравни и неизравни докази, формулирање запамћених чињеница... Или, садржај примјене има ове дијелове: проблем, постављање циља, библијски лик из овога циклуса, задаћа, упознавање прилика и увјежбавање. Код спознавања треба имати пред очима физиономију групе и појединаца, но у оквиру сата под којим се обрађују нови наставни садржаји врши се примјена, понављање и вредновање обрађеног градива.

ОПЋЕ НАПОМЕНЕ

Имајући на уму горе истакнуто, поједини сат вјеронаука би требао изгледати овако: кратко понављање садржаја претходног сата, и посебно освјетљавање онога што ће послужити као темељ за актуални сат. Након постављања циља (што? и како?), прелази се на обраду нових наставних садржаја (нпр. код петог разреда, свака тематска цјелина), гдје се заправо објашњава ученику да нам Бог говори не само у поуци него и у примјерима живота. То је особито за младе надахнуће и жеља за насљедовањем. Закључци се могу истаћи на плочи. Након овога се већ познати садржаји продубљују, уче, тј. разговара се о помирењу (што?, како? и зашто?). Овако усвојено градиво, у складу са одгојним циљем, мора наћи своју примјену у животу ученика. Разговара се зашто и како треба захвалити Богу за родитеље, браћу и пријатеље. Оваква спознаја и дјечје искуство се ослањају на његов доживљај и на поновљени текст Светог Писма.

Прозивку и домаћу задаћу обавимо у прикладно вријеме.

Назив програма	ВЕРСКА НАСТАВА - исламска
Циљ	Циљ наставе исламски вјеронаук у седмом разреду јесте да ученике упозна са основним постулатима (темељним дужностима) вјере ислама, те да ученике упозна са важношћу и садржајем намаза (молитве) и његовом улогом у животу сваког појединца и заједнице у цјелини. То значи да дјеца на начин примјерен њиховом узрасту упознају властиту вјеру у њеној духовној, моралној, социјалној, мисионарској и другим димензијама.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	36 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ /ТЕМА	САДРЖАЈИ
познавање основних принципа вјере ислама; - познавање вриједности молитве; - познавање саставних дијелова молитве; - упознавање међусобних права и дужности појединца и заједнице; - развијање свијести о Богу као Створитељу и однос према људима као најсавршенијим божјим створењима; - развијање способности (на начин примјерен узрасту ученика) за постављање питања о цјелини и најдубљем смислу постојања човјека и свијета, о људској слободи, животу у заједници, смрти, односу с природом која нас окружује, као и за размишљање о тим питањима у свијетлу вјере ислама; - развијање способности за одговорно обликовање заједничког живота са другима, за налажење равнотеже између властите личности и заједнице, за остваривање сусрета Иса свијетом (са људима различитих култура, религија, погледа на свијет, с друштвом, природом) и с Богом, у изграђивање увјерења да је човеков живот на овом свијету само припрема за вјечност, да су сви створени да буду судионици вјечног живота, да се из те перспективе, код ученика развија способност разумијевања, преиспитивања и вриједновања властитог односа према другом човјеку као божјем створењу и изгради спремност за покајање.	ИСЛАМСКЕ ДУЖНОСТИ	- Сведочење вере
	НАМАЗ	- Тајне намаза - Абдест - Намаз – мираџ сваког муслимана - користи намаза
	ПОСТ	- уопштено о Рамазанском посту
	ЗАКАТ	- подстицање на добра дела
	ХАДЏ	- историја ходочашћа
	ИЗГРАДЊА ЗДРАВЕ ЛИЧНОСТИ	- искреност у речима и делима, склад у међурелигијским односима, здравље, пружање прве помоћи другима, чување од греха
	ТЕМЕЉИ ВЕРОВАЊА – ИМАНСКИ ШАРТИ	- веровање у Бога – Алаха - веровање у Алахове мелеке (анђеле) - Алахове књиге - Веровање у Алахове посланике
	ИСЛАМСКИ МУБАРЕК ДАНИ	- Мубарек (благословљени) дани, хиџретска година
	ВАКУФ (ЗАДУЖБИНА)	- Појам задужбине у Исламу, Џамија
	ПОБОЖНЕ ПЕСМЕ	- Појам побожне песме, Бајрам дође
	АЛАХОВЕ НАРЕДБЕ И ЗАБРАНЕ	- Мудрости Божијег наређивања добра и одвраћања од зла
	ЏЕНАЗ НАМАЗ	- Појам џеназе намаза - Намаз кроз живот човека
	ГРЕСИ	- Утицај грешења на људско срце
	КУРБАН – ЖРТВА	- Поуке жртве и пожртвовања Исламу - Историја курбана, хадџ
	ТЕУБА – ПОКАЈАЊЕ	- Појам покајања, теубе – и – несух
	УОПШТЕНО О ДОВИ - МОЛИТВИ	- Појам дове, дова смирује срце - Врсте дова, после јела, пред спавање
	АЛАХОВА МУДРОСТ У СТВАРАЊУ	- Примери величанствености Алаховог стварања - Примери из Курана - Алах као творац свега

Дјеца на начин примјерен њиховом узрасту упознају властиту вјеру у њеној духовној, моралној, социјалној, мисионарској и другим димензијама.

Излагање вјерског виђења и постојања света обавља се у отвореном и толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама.

Начин приступа је исламско виђење које обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност.

Назив предмета	ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК – НЕМАЧКИ ЈЕЗИК
Циљ	Циљ учења Страног језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну усмену и писану комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.
Разред	Седми
Годишњи фонд часова	72

КОМУНИКАТИВНА ФУНКЦИЈА	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Wie ist dein/Ihr Name/Vorname/Nachname? Das ist Herr/Frau... Ich möchte dir/Ihnen meine Mutter vorstellen. Darf ich vorstellen? Das ist Robert, der neue Schüler in unserer Klasse. – Willkommen. Wo wohnst du? Ich wohne in der Goethestraße 34. Ist das ein Einfamilienhaus oder ein Mehrfamilienhaus? – Eigentlich ein Reihenhaushaus. Was ist deine Mutter von Beruf? Sie ist Ärztin. Hast du Geschwister? – Ja, einen älteren Bruder. Er heißt Martin und ist verheiratet/ studiert Geografie/ wohnt in Wien. Презент јаким и слабим, помоћних и модалних глагола Упитне реченице Личне заменице Присвојни придеви Бројеви (основни и редни) (Интер)културни садржаји: устаљена правила учтивости комуникације; имена, презимена и надимци; родбина и родбинске везе; адреса; формално и неформално представљање; степени сродства и родбински односи; већи градови у земљама циљне културе.
ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА	Freiburg ist eine wunderschöne Stadt in Baden-Württemberg. Es liegt an der Grenze zu Frankreich. Freiburg ist eine Studentenstadt, weil dort sehr viele Studenten aus der ganzen Welt studieren. Wie sieht deine Schwester aus? Sie ist ein hübsches Mädchen mit grünen Augen und roten, lockigen Haaren. Sie sieht wie eine Irin aus. Elefanten sind die größten Tiere der Welt. Die können mehrere Tonnen wiegen, obwohl sie nur Pflanzen fressen. Описни придеви. Поређење придева. Придевска деklinација – основни облици слабе и мешовите деklinације (уз конкретне именице). Презент (Интер)културни садржаји: особености наше земље и земаља говорног подручја циљног језика (знаменитости, географске карактеристике и сл.)
ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ	Möchtest du mit mir morgen ins Konzert gehen? Es beginnt um 20 Uhr. Ich weiß, dass du diese Sängerin magst. Komm zu mir und bring deine CDs mit. Du solltest mehr Obst und Gemüse essen, wenn du fit bleiben möchtest. Sport ist wichtig. Ich gehe morgen einkaufen. Kommst du mit ? – Ja, gerne./ Einverstanden./ Abgemacht. Leider kann ich nicht. Ich muss meiner Mutter helfen. Kommst du nicht mit? – Doch, das habe ich dir schon gesagt. Питање се негацијом и афирмативан одговор Doch. Императив. Облик sollte за давање савета и препорука. Презент. (Интер)културни садржаји: прикладно упућивање предлога, савета и позива и реаговање на предлоге, савете и позиве.

ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Guten Tag, kann ich Ihnen helfen ? – Ja, ich suche ein T-Shirt aus Baumwolle in Größe XL./ Entschuldigung, wann fährt der ICE nach Hamburg ab? Um 23.45 von Gleis 5. – Danke schön. Wie komme ich zum Gleis 5? – Gehen Sie drüben und dann noch etwa 50 Meter geradeaus, da ist der Gleis 5. Liebe Fahrgäste, wir machen eine Pause an der Tankstelle, steigen Sie bitte in 15 Minuten wieder in den Bus ein. Ich habe gehört, dass du an der Deutscholympiade den ersten Preis gewonnen hast. Ich gratuliere dir zum Erfolg. – Danke schön. Ich bedanke mich. Упитне реченице. Прилози за место. Предлози за правац. Основни бројеви (Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације, значајни празници и догађаји, честитања
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Lest den Text und macht dann die Übung 3! Während der Klassenarbeit darf man kein Wörterbuch benutzen. Wähle die richtige Antwort aus und kreuze sie an. Du sollst alle Geräte vor der Reise ausschalten. Glas Müll kommt hier rein, in den Glascontainer. In Deutschland trennt man den Müll. Императив. Презент. (Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом.
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Ich trainiere Basketball seit 5 Jahren. Ich gehe zum Training jeden Abend von 20 bis 22 Uhr. Ich sehe jeden Morgen fern und zwar nur den Wetterbericht. Maria schwimmt gern, deshalb geht sie freitags ins Schwimmbad. Er fastet mittwochs und freitags. Предлози за време Прилози за време. Презент. (Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи – наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.
ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	Was möchtest du werden? Heute Nachmittag gehe ich mit Anna aus. Nächste Woche werde ich nach Berlin fahren. Am Sonntag werde ich 15. Dann organisiere/mache ich eine Party. Презент Футур Упитне реченице (Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ИНТЕРЕСОВАЊА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Ich habe starke Halsschmerzen. – Schade. Tut mir leid. Bist du müde? – Ja, ich muss jetzt ins Bett gehen. Meine Schwester interessiert sich für Musik/ hat Interesse an Musik. Sei/Seid vorsichtig. Das macht mir Spaß. Императив. Презент. (Интер)културни садржаји: мимика и гестикација; интересовања, хоби, забава, разонода, спорт и рекреација.
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	Ich bin bei Marcus. Peter wohnt direkt gegenüber meinem Haus. Wenn du zu mir kommen willst, musst du die U-Bahn nehmen. Die U-Bahn Station heißt „Tiergarten“

	und ist nicht weit von meinem Haus (entfernt). Von da aus gehst du nur geradeaus, nach der Ampel die dritte Straße links. Wo ist sie? – Ich denke, sie ist in der Apotheke. – In welcher? – In der Apotheke zwischen der Post und dem Museum. Упитне реченице. Употреба придева и предлога који описују просторне односе. Презент. (Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед места.
ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	Ist der Platz hier frei? – Ja, nehmen Sie Platz, bitte./ Ja, setz dich bitte hin. Diese Strasse ist gesperrt. Sie müssen einen Umweg machen. Darf ich denn meinen Koffer bis zur Abreise an der Rezeption stehen/liegen lassen? In der Klinik muss man das Handy ausmachen. Wenn du in die Kirche gehst, musst du eine lange Hose anziehen. Упитне реченице Презент модалних глагола Императив (Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Unsere Nachbarn leben in der Schweiz. Wir haben viele Poster in unserem Klassenzimmer. Susis Hund ist ein Rottweiler. Wessen Regenschirm ist das, deiner oder von deiner Mutter? Присвојни детерминативи. Присвојни придеви. Конструкције за изражавање припадања (ein Freund von mir). (Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.
ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Was ist deine Lieblingsfreizeitbeschäftigung? Was machst du in deiner Freizeit am liebsten? Was trinkst du lieber, Apfelsaft oder Orangensaft? – Orangensaft trinke ich am liebsten. London gefällt mir nicht, weil es zu viele Menschen auf den Straßen gibt. Ich finde das Leben in Wien sehr sicher. Ich verbringe meinen Urlaub am liebsten am Meer, denn ich mag Wasser und Schwimmen. Компарација придева. Деклинација именица. (Интер)културни садржаји: уметност, књижевност за младе, стрип, музика, филм.
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	Ich denke, wir müssen ihm helfen. – Du hast recht. Natürlich. Selbstverständlich. Meiner Meinung nach ist diese Reise zu teuer. Bist du auch dieser Meinung? Denkst du auch so? Was denkst du darüber? Was hältst du davon? Bist du damit einverstanden? – Ich denke/meine, ... Презент. Глаголи с предложном допуном (најфреквентнији за ову комуникативну функцију) Зависно-сложене реченице (dass, ob, w-?, weil) (Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Wieviele Schüler sind in deiner Klasse? Es gibt 12 Schülerinnen und 15 Schüler. Diese Jacke kostet jetzt 45 Euro, aber ihr Preis war 98,50 Euro. Jetzt ist sie stark reduziert, mehr als 50%. Er wohnt im dritten Stock. Sein Gebäude hat 12 Stockwerke. Columbus hat 1492 Amerika entdeckt. Mein Vater ist 1978 geboren und ich 2009. Für diese Torte brauche ich 5 Eier und 250 Gramm Butter. Основни бројеви преко 1.000. Редни бројеви до 100. Изражавање година до 2000 и касније. Употреба члана. (Интер)културни садржаји: друштвено окружење; валуте циљних култура.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ – ДРУГИ ЦИКЛУС

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда другог циклуса основног образовања и васпитања – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Наставници обрађују теме у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језик.

1. Лични идентитет
2. Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
3. Географске особености
4. Србија – моја домовина
5. Становање – форме, навике
6. Живи свет – природа, љубимци, очување животне средине, еколошка свест
7. Историја, временско искуство и доживљај времена (прошлост – садашњост – будућност)
8. Школа, школски живот, школски систем, образовање и васпитање
9. Професионални живот (изабрана – будућа струка), планови везани за будуће занимање
10. Млади – деца и омладина
11. Животни циклус
12. Здравље, хигијена, превентива болести, лечење
13. Емоције, љубав, партнерски и други међуљудски односи
14. Транспорт и превозна средства
15. Клима и временске прилике
16. Наука и истраживања
17. Уметност (нарочито модерна књижевност за младе; савремена музика, визуелне и драмске уметности итд.)
18. Етички принципи; ставови, стереотипи, предрасуде, толеранција и емпатија; брига о другоме
19. Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
20. Слободно време – забава, разонода, хобији
21. Исхрана и гастрономске навике
22. Путовања
23. Мода и облачење
24. Спорт
25. Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења
26. Медији, масмедији, интернет и друштвене мреже
27. Живот у иностранству, контакти са странцима, ксенофобија

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у уџбенику приступа селективно и у складу

са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упуту ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социолингвистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик–наставник, као и ученик–ученик, а уједно помажу ученику да разуме важност и смисленост вредновања и подстичу га на преузимање одговорности за властито планирање и унапређивање процеса учења.

ОКВИР СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ

Назив предмета	МОЈА ЖИВОТНА СРЕДИНА
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности је да допринесе развоју компетенција потребних за одговорну улогу у друштву у погледу очувања животне средине, биодиверзитета и одрживог развоја.
Разред	Седми или осми
Годишњи фонд часова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ По завршетку програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	– образложи избор теме/истраживања из области одрживог развоја, циљ и план рада користећи вештину јавног говора; – формулише истраживачки задатак; – планира ресурсе и управља њима, усмерен на достизање реалног циља; – прикупи, одабере и обради информације релевантне за истраживање, користећи поуздане изворе информација, наводећи извор и аутора; – прикаже и образложи резултате истраживања са аспеката очувања животне средине, биодиверзитета и здравља, усмено, писано, графички или одабраном уметничком техником; – користи ИКТ за комуникацију, прикупљање и обраду података и представљање резултата истраживања; – вреднује утицај својих навика у потрошњи ресурса и одлагању отпада; – учествује у акцијама које су усмерене ка заштити, обнови и унапређењу животне средине и одрживом развоју; – повеже значај очувања животне средине са бригом о сопственом и колективном здрављу; – одговорно се односи према себи, сарадницима, животnoj средини и културном наслеђу; – користи језик и стил комуникације који су специфични за поједине научне и техничке дисциплине и чува језички идентитет; – сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима, дајући лични допринос постизању договора и афирмишући толеранцију и равноправност у дијалогу; – критички процени сопствени рад и рад сарадника у групи.	ЕКОЛОШКИ ОТИСАК И ОПСТАНАК Еколошки отисак. Биокапацитет. Еколошки дуг. Одрживи развој Еколошко право. УПРАВЉАЊЕ ОТПАДОМ Врсте отпада. Управљање отпадом. Комунални отпад. Депонија. РЕЦИКЛАЖА, РЕМЕДИЈАЦИЈА И ПОНОВНА УПОТРЕБА ДОБАРА И СИРОВИНА Секундарне сировине: папир, уља у исхрани, текстил, пластика. Предности и недостаци поновне употребе добара и сировина. ЗР правила. ОБНОВЉИВИ ИЗВОРИ ЕНЕРГИЈЕ Извори енергије. Енергетска ефикасност. Обновљиви извори енергије. Предности и недостаци обновљивих извора енергије.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Сврха програма слободне наставне активности Моја животна средина је да се ученици оспособе за мултидисциплинарно изучавање проблема из домена очувања животне средине и одрживог развоја, остваривање својих идеја кроз различите пројекте и даљи професионални развој.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Моја животна средина.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У програму су предложене четири теме: Еколошки отисак и опстанак, Управљање отпадом, Рециклажа, ремедијација и поновна употреба добара и сировина и Обновљиви извори енергије.

Програм је тако конципиран да фаворизује активности ученика, повезивање њиховог школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Препоручује се употреба модификованих предавања (добро структурирано, систематично и кратко представљање најважнијих елемената теме/садржаја), затим различитих врста презентације, демонстрације, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у малим групама, рад на пројектима. Потенцира се самосталност ученика у активном начину учења, а улога наставника је превасходно да уведу ученике у тему, представе кључне појмове садржава и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују.

За сваку тему наставник треба да припреми што више различитих материјала који имају функцију подстицаја, мотивисања ученика за рад на њима. Поред материјала (филмови, слике, приче, новински текстови...), то могу бити гостовања особа или посета установама. Избор подстицаја треба да одговара теми, узрасту ученика и њиховим интересовањима.

Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ се ученици подстичу да користе што различитије изворе информација и да имају према њима критички однос. Циљ је оснажити ученике да се ослањају на сопствене снаге, да развијају осећај компетентности у раду са подацима. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге изворе као што су књиге, старе фотографије и разговор са људима.

Како би се што боље остварила веза између садржаја програма и реалног живота пожељно је, кад год је то могуће, да се ученицима омогуће посете установама и институцијама у средини где живе, као и непосредни контакт са људима који имају интересантна животна и/или професионална искуства у вези са темом која се обрађује.

Број часова по темама и редослед тема нису унапред дефинисани. За сваку тему и наставне јединице у којима се она обрађује, потребно је формулисати исходе који су рефлексција исхода за крај разреда и индикатора међупредметних компетенција, а садрже специфичности везане за конкретну тему/проблем.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ЕКОЛОШКИ ОТИСАК И ОПСТАНАК

У активностима за достизање исхода акценат треба да буде на истраживању појмова биокапацитет и еколошки дефицит на интернету и у литератури. Ученици ће стећи сазнања о томе шта се подразумева под еколошким дугом и зашто се обележава међународни еколошки значајан датум Дан еколошког дефицита. На тај начин упутиће се у потешкоће које прате човечанство (како производити храну и како се снабдевати енергијом). Даље учење може да се настави кроз друштвену игру, у групама, тако да таблу за игру и правила осмишљавају сами. Таблу могу да праве користећи једно од „Р-правила“ (нпр. поновна употреба одбачених материјала), као што се може видети у кратком филму: <https://www.dailymotion.com/video/x2z91xz>. Игра треба да буде у вези са темом (победник је онај који не прекорачи еколошки дуг; игра може да има и картице са питањима у вези са еколошким отиском; више фигурица на табли може да доведе до потешкоћа за играча, како би се приказао проблем пренасељености итд.), а циљ је да ученици савладају основне појмове о еколошком дефициту и да схвате проблеме који настају услед еколошког дуга.

Додатне информације се могу добити на:

<https://www.wwfadria.org/sr/?uNewsID=307170>

<https://www.wwfadria.org/sr/?uNewsID=346896>

<https://balkangreenenergynews.com/rs/dan-ekoloskog-duga-2020-je-u-avgustu-skoro-ceo-balkan-vec-probio-limit/>

<https://www.nationalgeographic.rs/vesti/12219-sta-je-dan-ekoloskog-duga-i-zasto-dolazi-sve-ranije.html>

<https://www.overshootday.org/>

Потребно је најпре обрадити појам еколошког отиска и његову сврху (које информације и увиде пружа појединцу, породици и друштву). Потом ученици рачунају еколошки отисак на онлајн наменском калкулатору: <https://www.footprintcalculator.org/>. У паровима праве табеле у које ће уносити податке за сопствени еколошки отисак, али и еколошки отисак замишљених личности, које ће разврставати по унапред осмишљеним критеријумима. Веома је значајно да критеријум осмисле, односно одаберу самостално, тј. у договору са својим паром. На пример, ако је критеријум превоз до посла, могу упоређивати еколошке отиске особа које користе сопствени аутомобил, градски превоз или бицикл, или, уколико је критеријум исхрана, да упоређују особе са здравим навикама у исхрани, са особама које се хране у ресторанима брзе хране, вегетаријанцима итд. Податке до којих су дошли представљају одељењу табеларно и уз помоћ графика и сви заједно изводе закључке, али и предлоге како да се смањи еколошки отисак.

Додатне информације се могу добити на:

https://www.footprintnetwork.org/?__hstc=207509324.f808b906e9fb58f7b3586309ec391ca5.1616951460185.1616951460185.1616951460185.1

<https://data.footprintnetwork.org/#/>

<https://csienvisci.files.wordpress.com/2012/09/lab-1-ecological-footprint-activity.pdf>

<https://www.homeworkmarket.com/questions/lab-10-11-12-13>

Достизање исхода може да се оствари у радионичарском раду за смањење еколошког отиска. Ученици у групама проналазе ликовне приказе еколошког отиска (пример: <https://i.pinimg.com/564x/45/9d/d5/459dd5aa24b7c7136670b97564771b1f.jpg>), а онда и сами треба да осмисле и реализују своју идеју како да тај еколошки отисак смање (кроз корекцију сопствене исхране или избегавањем супстанци које изазивају болести зависности). Свој рад могу да насликају и направе у виду паноа или да направе онлајн инфографик, попут: https://www.canva.com/design/DAEXi7I_bXk/olvzsCio7wy_uJTxBKlq9jw/view?utm_content=DAEXi7I_bXk

Право на животну средину припада основним људским правима, па тако је и основно право детета. Ђаци могу да погледају снимак где добијају основна сазнања о еколошком праву: <https://rtsplaneta.rs/video/show/1426836/>. Ту ће сазнати који су циљеви одрживог развоја које су прописале Уједињене нације. Наставници могу да користе и приручник Зелени пакет (GreenPack_SB_Dec2012). Ученици треба да формирају парове и сваки пар треба да се определи за један од циљева и да истраже приче из живота или медија које су у вези са њим. Потом ће представити ту причу целом одељењу и тада се организује дебата: једна половина одељења заступа став да су ту прекршена људска права, а друга заступа став да нису и аргументују своје ставове. Групе могу да упореде развијеност циљева одрживог развоја једне високо развијене државе и ниско развијене државе, висок и низак животни стандард и дођу до сазнања који од циљева се најспорије развија у тим земљама.

Додатне информације се могу добити на:

<https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mapiranje-globalnih-ciljeva-odr%C5%BEivog-razvoja-i-konvencije-o-pravima-deteta>

<https://www.unicef.org/serbia/media/12731/file/mapiranje.pdf>

УПРАВЉАЊЕ ОТПАДОМ

Ученици се баве темом решавања проблема отпада (депоније, мелиоризација земљишта, спаљивање отпада и рециклажа). Све групе добијају потребан материјал, истражују литературу и претражују интернет. За остваривање исхода у реализацији ове теме потребно је обрадити класификацију отпада

према: врсти материјала од којег је направљен (лим, пластика, стакло, органски...) или према изворима настајања (кућни, индустријски, медицински...) или према критеријуму који ученици сами одреде, претходно информишући се о томе какве врсте отпада могу бити. Своје резултате представљају табеларно. Такође, потребно је да истраживањем сазнају шта се подразумева под појмом „управљање отпадом” и да представе нека решења како се отпадом управља у другим државама.

Ученици ће стечена знања о управљању отпадом (посебну пажњу обратити на комунални отпад), најпре применити у свом домаћинству уз подршку чланова своје породице, а касније реализовати у школском простору. Своја искуства ученици ће поделити са млађим ученицима школе, породицом и локалном заједницом, тако што ће направити пано са илустрованим ситуацијама (или фотографијама које су сами направили) како се правилно поступа са отпадом.

У оквиру ове теме ученици могу да истраже које институције у локалној заједници су надлежне за решавања проблема отпада, да остваре сарадњу са тим институцијама, тако што ће направити интервјуе са представницима тих институција и на тај начин направити подкасте на Јутјубу или чланке за школски часопис.

У оквиру ове теме задатак ученика је да у својој школи промовишу значај класификовања отпада (органски, папир, пластика) и осмисле кампању промовисања правилног поступања са отпадом у својој школи. То могу урадити тако што ће у групама осмислити назив кампање, лого и паролу и то пропатити ликовним презентацијама, видео клиповима, презентацијама, стрипом. Надаље ће описивати циљ и реализацију своје кампање. Заједно са другим групама анализирају колико је њихова кампања реална и колико може бити успешна. Дискутују о могућим потешкоћама да се кампања спроведе, као и о могућим позитивним ефектима које она може да произведе. У разговору са својим другарима кориговаће слабе стране своје кампање, те проналазити нове начине како да она буде што успешнија, односно масовнија.

РЕЦИКЛАЖА, РЕМЕДИЈАЦИЈА И ПОНОВНА УПОТРЕБА ДОБАРА И СИРОВИНА

За остваривање исхода и у реализацији ове теме потребно је представити све могућности смањења отпада (тзв. Р-правила на енглеском говорном подручју). Ученици се деле у групе и свака има другачији задатак: једна да рециклира, друга да врши ремедијацију, а трећа да осмисли идеју како да поново употреби отпад за неку другу сврху (практичан рад је пожељан). Све групе добијају исти материјал (папир, пластику, органски отпад итд.), односно исти отпад, али ће претраживањем интернета и литературе налазити начине како да га третирају у складу са активностима своје групе. Кроз рад, одговориће на бројна питања: На који начин можемо добити папир? Како на животну средину утиче бацање штампаног папира на депонију? Како настају уља која се користе у исхрани? Како употреба истог јестивог уља више пута у припремању хране утиче на здравље људи? Да ли се употребљено уље у домаћинству и ресторану може још једном користити и у које сврхе? Како добијамо текстил? Како на животну средину утиче производња памука? Шта су банке одеће? Како рециклажа текстила утиче на животну средину? Како настаје пластика? Како производња пластике утиче на животну средину? Зашто пластичне кесе мењамо биоразградивим? Где можемо употребити рециклирану пластику? Шта је ремедијација? Који су добри примери праксе ремедијације? Које су предности а који су недостаци поновне употребе добара и сировина?

Ученици у групама могу да направе пано, стрип или филм (<https://www.youtube.com/watch?v=BXHPNgww5Q8>) о „животу једне конзерве”. Шта се дешава ако конзерва заврши на депонији или водотоку или у рециклажном центру. Да би урадили овај рад потребно је да истражују шта се дешава са одбаченим конзервама, али и да разумеју зашто је неопходно рециклирање конзерви и других материјала. Такође, могу да праве паное на теме: колико дуго одређени пластични производи остају у природи (<https://www.wwf.org.au/Images/UserUploadedImages/408/img-lifecycle-of-plastics-infographic-1000px.jpg>) или да упоређују колико се воде и енергије утроши на израду новог папира и на његову рециклажу.

ОБНОВЉИВИ ИЗВОРИ ЕНЕРГИЈЕ

За достизање исхода треба искористити већ стечена знања ученика о обновљивим и необновљивим изворима енергије, али и знања из географије и вештине стечене на техници и технологији за радионичарски рад о изворима енергије. Ученици у групама раде на неким картама означавају места у Србији и другим државама у којима се користе обновљиви извори енергије (за означавање се могу користити и 3Д модели; ручно израђене ветрењаче и соларни панели, на пример). Свака група добија задатак да ради на другој држави и потом презентују своје радове и упоређују колико која држава користи обновљиве, а колико необновљиве изворе енергије.

Ученици могу да учествују у дебати на тему колико су обновљиви извори енергије добри и лоши по животну средину. Како би што успешније учествовали у дискусији, треба претходно да се припреме и да на интернету и литератури пронађу о каквом се извору енергије ради, које су његове добре и лоше стране и у којој мери је развијена технологија која такве изворе користи. Правила којих треба да се придржавају у дебати је да користите аргументе, а не мишљење, да буду парламентарни и саслушају аргумент противника на који онда могу да дају контрааргумент.

Треба обрадити појам енергетске ефикасности и зашто је она значајна, а може се радионичарски урадити заједно са начинима штедње енергије тако да ђаци цртежима или фотографијама своје околине упоређивати одрживу и неодрживу потрошњу енергије. На једном онлајн зиду ће бити примери одрживог коришћења (штедљива сијалица, искључен ТВ док ради компјутер итд.), а на другом контрапримери (обичне сијалице, укључени разни апарати истовремено).

Такође, ђаци могу правити промотивне постере за активност коју организује WWF „Сат за нашу планету” (https://www.wwfadria.org/sr/ukljuci_se/sat_za_nasu_planetu/), као и да осмишљавају активности (старе дечје игре које су се играле пре појаве интернета, свирање гитаре и сл.) које се тад могу уприличити.

Ђаци у групама истражују енергетски ефикасне грађевине у свету, дају своје идеје и у корелацији са предметом „техника и технологија” праве макете таквих грађевина. Макете могу бити и динамичне, попут фонтане која никад не пресушује:

https://www.youtube.com/watch?v=K49QOM_B8dA

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, документују итд.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиди последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

Назив предмета	УМЕТНОСТ
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Уметност је да ученик развија вештине комуникације и сарадње, критичко и стваралачко мишљење, осетљивост за естетику, радозналост, мотивацију за истраживање и изражавање у различитим медијима као и одговоран однос према очувању уметничког наслеђа и културе свога и других народа.
Разред	Седми или осми
Годишњи фонд часова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја
Компетенција за целоживотно учење Естетичка компетенција Решавање проблема Комуникација Сарадња Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Одговорно учешће у демократском друштву Предузимљивост и оријентација ка предузетништву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини	– образложи значај традиционалне визуелне уметности за идентитет народа и појединца; – повеже карактеристичан артефакт са континентом и културом којој припада; – обликује ликовне радове са препознатљивим елементима одабране културе; – опише одабрани продукт визуелних уметности и процес његове израде; – пореди основне одлике традиционалне визуелне уметности два или више народа; – објасни значај и улогу културног наслеђа; – објасни главне карактеристике традиционалне музике на простору Балкана и Србије и њихов међусобни утицај; – прикаже елементе прожимања традиционалне музике различитих народа на простору Балкана на музичким примерима; – презентује традиционалну музику карактеристичну за различите крајеве Балкана и Србије; – прикаже начине очувања музичког културног наслеђа; – објасни како савремене технологије утичу на развој музике; – презентује начине промоције музичких дела и догађаја;	ТРАДИЦИОНАЛНА ВИЗУЕЛНА УМЕТНОСТ ШИРОМ СВЕТА Визуелна уметност народа Аустралије и Новог Зеланда (сликарство аустралијских Аборицина, традиционална тетоважа Маора) Уметност америчких народа (тотеми, керамика, ћилими, корпе) Култура древне Индије, Кине и Јапана (градови, храмови, одећа, писмо) Уметност народа Африке (маске и штитови) Словенска традиција (митологија, симболика и орнаментика) ТРАДИЦИОНАЛНА МУЗИЧКА УМЕТНОСТ БАЛКАНА И СРБИЈЕ Културно наслеђе (значај и улога) Традиционална музичка уметност Балкана (основне карактеристике у односу на ентитет и међусобни утицаји, сличности и разлике) Традиционална музика Србије (певање, свирање, обичаји, обреди, ношња, кола...) Начини очувања културног наслеђа МОДЕРНО ДОБА И МУЗИКА Савремене технологије и музика. Маркетинг у музици. Примењена музичка уметност. Музичка критика и интервју.

	– прикаже примену музике у другим уметностима; – истражи и објасни шта је музичка критика и која је њена улога; – аргументовано искаже утисак о слушаним делима. – комуницира учтиво, јасно и аргументовано уз уважавање различитих мишљења, идеја и естетских доживљаја; – проналази, самостално и у сарадњи са другима, релевантне податке и информације користећи савремену технологију; – учествује активно, према сопственим способностима и интересовањима, у истраживачком и радионичком раду.	

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободне наставне активности Уметност интегрише садржаје из културе, различитих уметности и више уметничких дисциплина. Он омогућава ученицима: да упознају културу и уметност народа свих континената, њихове сличности, разлике и међусобне утицаје; да открију како се прожимају различите врсте уметности; да уче како да користе разноврсне, релевантне и поуздане податке и информације за истраживачки и стваралачки рад; да ефикасно сарађују и комуницирају; да развијају критичко мишљење, конструктивно размењују мишљења и формирају позитивне вредносне судове са циљем очувања културе и идентитета, развијања самопоуздања и самопоштовања, поштовања и заштите људских права; да развијају радозналост, мотивацију, као и афинитет према култури и уметности; да се изражавају у одабраним уметничким дисциплинама и медијима.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Уметност.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Предвиђено је да се прва тема реализује током првог полугодишта, а друга и трећа у другом полугодишту.

Програм је тако конципиран да фаворизује активности ученика, повезивање њиховог школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Потенцира се самосталност ученика у активном начину учења, а улога наставника је превасходно да уведу ученике у тему, представе кључне појмове садржаја и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују.

Активности које су погодне за реализацију програма Уметност су: креативне радионице; презентације; анализа инсерата филмова, аудио-визуелних прилога, аудио и визуелних садржаја; рад на истраживачким и пројектним задацима; прављење досијеа, дигиталне збирке и сл.; студије случаја; играње улога; дискусије; рад у групи на платформама за учење; повезивање са вршњацима из других школа или држава; гостовања стручњака; учење у другим установама; посете разним културно-уметничким дешавањима; обликовање и организовање промоција и кампања; укључивање у акције у локалној заједници...

У складу са специфичностима програма и просторно-техничким капацитетима, ученици се могу изражавати кроз различите медије: слику (скице, цртежи, слике, плакати, књига уметника, мурали...); скулптуру; фотографију; видео; анимацију; акцију (перформанс, хепенинг, флеш моб, игровне

активности); дизајн (сценографија, костимографија...); музику (инструментална, вокална, вокално-инструментална и сценска); сценски израз (глума, кореографија, плес); музичку критику...

Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ се ученици подстичу да користе што различитије изворе информација и да имају према њима критички однос. Циљ је оснажити ученике да се ослањају на сопствене снаге у процесу проналажења релевантних информација.

За сваку тему наставник треба да припреми што више различитих материјала који имају функцију подстицаја, мотивисања ученика за рад на њима. Како би се што боље остварила веза између садржаја програма и реалног живота пожељно је, кад год је то могуће, да се ученицима омогуће посете установама и институцијама у средини где живе, као и непосредни контакт са људима који имају интересантна животна и/или професионална искуства у вези са темом која се обрађује

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ТРАДИЦИОНАЛНА ВИЗУЕЛНА УМЕТНОСТ ШИРОМ СВЕТА

Основна идеја теме је да се ученици упознају са одабраном баштином народа свих континената из области визуелних уметности и културе, при чему је предвиђено да то буду садржаји који нису обухваћени програмом предмета Ликовна култура. Ради постизања динамике наставе и подстицања радозналости и стваралачког мишљења препорука је да се сваки континент представи другим уметничким дисциплинама и да се планирају другачије активности ученика, где је то могуће.

Предлог је да након уводног часа ученици упознају визуелну уметност Аустралије и Новог Зеланда кроз индивидуални истраживачки рад (у школи и код куће). Ученици могу да припреме кратке дигиталне презентације или видео прилоге. Потребно је да наставник постави јасне критеријуме према којима ће проценити квалитет презентације и да одреди број слајдова, односно трајање видео прилога (до 3 минута) водећи рачуна о томе да сви ученици треба да виде све радове и да изнесу своја запажања и утиске. Током уводног часа је потребно објаснити да је визуелна уметност важна за идентитет народа и појединца и зашто је идентитет важан. Потребно је нешто рећи о техникама и мотивима, као и о томе какву функцију је сликарство народа Аустралије и Новог Зеланда имало некада, а какву има данас. Прилози за приказивање могу да садрже и краће прилоге о музици (на пример, диџериду технике опонашања звука из природе) и плесу (традиционални плес хака) како би ученици добили јаснију слику о уметности ових народа.

Могуће истраживачке теме за ученике су: повезаност прича и слика у култури аустралијских народа; симболи у сликарству аустралијских народа; техника сликања тачкама (dot-painting); слике на кори еукалиптуса (bark-painting); слике на стенама у региону Кимберли; најпознатија дела једног савременог аустралијског сликара инспирисаног традицијом – Клифорд Посум (Clifford Possum Tjapaltjarri) или Квини Мекензи (Queenie McKenzie); значење традиционалне тетоваже та моко (tā moko); старе фотографије становништва Новог Зеланда; стилови традиционалних огртача и њихов утицај на савремену моду; један познати новозеландски уметник – Џорџ Нуку (George Nuku) или Чарлс Фридрик Голди (Charles Frederick Goldie)...

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Australian Aboriginal peoples - Leadership and social control | Britannica
- <https://www.artfactory.com/aboriginal-art/aboriginal-art.html>
- The Wandjina - YouTube
- Mysterious Kimberley Rock Art - YouTube
- Culture of New Zealand - history, people, women, beliefs, food, customs, family, social, marriage (everyculture.com)
- Т HYPERLINK „<https://www.tepapa.govt.nz/discover-collections/read-watch-play/maori/tamoko-maori-tattoos-history-practice-and-meanings>”āmoko | Māori tattoos: history, practice, and meanings | Te Papa
- Traditional Maori costume Archives - World4
- Contemporary M HYPERLINK „<https://nzhistory.govt.nz/culture/nz-painting-history/contemporary-maori-art>”āori art - History of New Zealand painting | NZHistory, New Zealand history online

- Aboriginal Dreamtime Stories - Japingka Aboriginal Art Gallery
- Dreamtime Aboriginal Art Library of Knowledge (aboriginal-art-australia.com)
- Aboriginal Australian Bark Paintings | Museum of Natural and Cultural History (uoregon.edu)
- The Bradshaw Paintings - Australian Rock Art Archive (bradshawfoundation.com)
- The meaning behind M HYPERLINK „<https://www.fq.co.nz/maori-cloaks-traditional-meaning/>” āori cloaks | Fashion Quarterly (fq.co.nz)

Уметност америчких народа ученици могу да упознају кроз креативну радионицу где могу, према интересовањима, да моделују тотеме или посуде од меког материјала, да цртају дизајн употребних предмета са мотивима карактеристичним за одабрано племе, као и да их обликују одабраном традиционалном техником. Препорука је да ученици пореде орнаменте различитих племена тражећи сличности и разлике, као и да изложе фотографију свог рада заједно са примером који им је послужио као подстицај за стварање.

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Traditional Native American Tribal Art (indians.org)
- Native American art - The function of art | Britannica
- Native American religions - Forms of religious authority | Britannica
- Native American Art: Sandpainting, Baskets, Pottery and Painting (nativeamerican-art.com)
- Home | Museum of Pre-Columbian Art of Cusco of Peru (mapcusco.pe)
- The Collection
- Aztec Designs (aztecsandtenochtitlan.com)
- USA Native American Navajo Weaving HYPERLINK „<https://textiledesigntechniques.as.ua.edu/usa-native-american-navajo-weaving/>” –
- Peruvian Textiles History | Study.com
- The Paracas Textile (article) | Khan Academy
- El Paso Museum of Art - Expressions in Clay: Pre-Columbian Pottery Types from the Southwest - YouTube
- Native American Pottery: How to Identify and Price Cochiti and Tesuque Pueblo Pottery (Part 1) - YouTube

Култура древне Индије, Кине и Јапана може се истраживати кроз компаративну анализу. Ученици могу да се поделе у мање групе које ће припремити краће презентације о сличностима и разликама између: обичаја; најстаријих градова; архитектуре храмова; традиционалне одеће или писма. Ученици које ове културе посебно занимају могу да ураде додатна истраживања (да истраже елементе одеће самураја; да истраже традиционална позоришта; да напишу задату реч на сва три језика...), као и да ураде ликовни рад на основу садржаја који их највише мотивише.

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Indian HYPERLINK „<https://www.holidify.com/pages/indian-traditions-and-culture-1331.html>”
- Chinese Culture, Customs and Traditions in China (chinahighlights.com)
- 138 Types of Japanese Culture - Japan Talk (japan-talk.com)
- Cities of the Indus Valley Civilization | World Civilization (lumenlearning.com)
- Top 10 Staggering Ancient Towns in China | Places HYPERLINK „<https://www.pandotrip.com/top-10-staggering-ancient-towns-in-china-28519/>”
- The Top 7 Historic Cities in China: China’s 7 Ancient Capitals (chinahighlights.com)
- India’s Oldest Surviving Temples (livehistoryindia.com)
- 10 Most Amazing Temples in China (with Map HYPERLINK „<https://www.touropia.com/temples-in-china/>”
- INDIAN 29 States traditional Dressing Style Officially - YouTube
- Traditional Japanese Clothing - WorldAtlas
- Samurai Armor: Evolution and Overview - YouTube
- Getting to Know the Chinese Traditional Clothing - Hanfu - YouTube
- Traditional Chinese Clothing - Han Couture - YouTube
- Learn Marathi / Devanagari Calligraphy in Marathi | Beginners Calligraphy HYPERLINK „<https://www.youtube.com/watch?v=jXDI6r-UnFw>”
- Appreciating Chinese Calligraphy - YouTube

– How to start? | Chinese Calligraphy Tutorial - YouTube

– Beautiful traditional Japanese Calligraphy KANA SHODO | Satisfying handwriting - YouTube

Предлог је да ученици упознају уметност афричких народа кроз обилазак Музеја афричке уметности у Београду и/или разгледање дигиталних збирки, гостовање стручњака или онлајн састанак са стручњацима... Ученици могу да разговарају са стручњацима о приликама у којима су се маске користиле, како су маске утицале на савремену западну уметност, у којим музејима се чувају..., као и да направе маску или штит техником папир маше или комбинованом техником.

Материјали који се могу користити за припремање наставе:
<https://www.artyfactory.com/africanmasks/index.htm> (dodato)

– <http://thegypsetters.net/dot-dot-dot/> HYPERLINK „<http://thegypsetters.net/dot-dot-dot/5-fun-facts-african-masks>”5 HYPERLINK „<http://thegypsetters.net/dot-dot-dot/5-fun-facts-african-masks>”-fun-facts-african-masks

– https://www.blendspace.com/lessons/tAffwmFdAlwl_Q/c-african-masks

– African Masks Examined: History, Type, Role, Meaning HYPERLINK „<https://afrikanza.com/blogs/culture-history/african-masks>”

– stories behind african masks - YouTube

– Sadigh Gallery African Masks - YouTube

– African Shields (hamillgallery.com)

– National Museums of Kenya HYPERLINK „<https://www.museums.or.ke/>” – HYPERLINK „<https://www.museums.or.ke/>”

Предлог је да ученици у школи заједно погледају филм/видео прилоге о Словенима, а затим размене утиске и дискутују. Како је словенска митологија и традиција популарна тема стрипова, ученици могу да осмисле и нацртају јунака стрипа или видео игре. Могућа активност је и обликовање накита или другог употребног предмета украшеног словенским орнаментима.

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

– Stari Sloveni - Istorija i tradicija [ceo film] - YouTube

– Митска бића (Словенска митологија) - Mitska bica (Slovenska mitologija) - YouTube

– Mitologija Ju HYPERLINK „<https://www.youtube.com/watch?v=MdbO7YVoV7o>”žnih Slovena - YouTube

– Čudotvorni mač - YouTube

– Ruslan and Ludmila HYPERLINK „<https://www.youtube.com/watch?v=j6YB59ETDqk>” Руслан и Людмила (HYPERLINK „<https://www.youtube.com/watch?v=j6YB59ETDqk>”1972 HYPERLINK „<https://www.youtube.com/watch?v=j6YB59ETDqk>”) Aleksandr Ptushko - YouTube

– Slavic Symbols - Visual Library of Slavic Symbols (symbolikon.com)

– Славянские узоры и орнаменты. Шпаргалка с эскизами - YouTube

– www.starisloveni.com :: Stari Sloveni, Staroslovenska mitologija, religija i istorija

ТРАДИЦИОНАЛНА МУЗИЧКА УМЕТНОСТ БАЛКАНА И СРБИЈЕ

Основна идеја теме је да се ученици упознају и оснаже за позитиван и одговоран однос према историјском наслеђу у домену традиционалне музике Балкана и Србије са акцентом на међусобан утицај, трајање и очување.

Наставник планира како ће се учење одвијати у складу са интересовањима ученика и могућностима школе (опремљеност савременим техничким уређајима, доступност етнолошких филмова...) и локалне заједнице.

У процесу реализације програмских садржаја наставник треба да уведе ученике у тему кроз кратки теоријски приказ или аудио-видео запис, а затим да их кроз конкретне задатке усмери на истраживање које може да се односи на различите аспекте изучавања предмета музичког наслеђа у односу на временски оквир настанка, просторни оквир настанка, носиоце, примаоце, контекст настанка, контекст садашњег деловања и сл.

У циљу упознавања материјалних извора као грађе за истраживање елемената народне културе учење може да се одвија и кроз посете појединим институцијама, на првом месту етнографским збиркама и музејским поставкама или посете нпр. кустоса школе. У оквиру народне уметности, ученике би требало

упутити на значај старих уметничких заната и њихов опстанак, а као крајњи продукт тог рада било би организовање изложбе ученичких радова.

У циљу упознавања и очувања музичке традиције на простору Балкана и Србије ученици проучавају музику, плес, ношњу, обичаје, обреде, начин живота, из различитих географских локалитета. Истраживање може да се односи на: прожимање елемената традиционалних култура различитих народа на простору Балкана и Србије и миграције као чинилац прожимања; развој традиционалне музике у домену певања (техника певања, текстови песама, пратња...) или свирања (врсте инструмената, распрострањеност у односу на географски центар, карактеристике...); преношење музичких записа из једне средине у другу (исти текст, различита мелодија и обрнуто); реконструкцију и демонстрирање народних обичаја из различитих крајева земље и у склопу њих музике, народне ношње, кола... У том смислу уколико услови локалне средине то дозвољавају, део програма се може реализовати у сарадњи са фолклорним друштвима или певачким групама које изводе народне игре (кола) и традиционалну музику. У склопу истраживања традиционалне и народне песме ученици могу ићи и трагом актуелних етно група (Моба, Бистрик, Траг, Бело платно...) како би упознали наше вокално традиционално наслеђе које је подељено на старије и ново певање, тј. на певање на глас (старији начин певања у секундама) и певање на бас (новије).

Поред обредних, ученици могу да изучавају песме које су настале у вези са празницима који се обележавају у локалној средини (Васкршње, Божићне, Лазаричке и друге песме) и реконструишу исте. Резултати истраживања у овој области могу бити полазиште за примену вршњачке едукације кроз умрежавање ученика и наставника из различитих делова Србије путем интернет платформи. Ученици стечена знања из области традиционалне музичке уметности такође могу презентовати ученицима првог циклуса основног образовања, преузимајући улогу вршњака ментора при реконструкцији/демонстрацији народних обичаја.

Рад у групама и радионицама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, поготово када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премошћавања стидљивости. Понуђени предлози литературе и сајтова, нису обавезујући.

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Боровоје Дробњаковић, Етнологија народа Југославије, Научна књига, Београд, 1960, 9–89.
- Димитрије Големовић, Свака птица својим гласом пева, Balkan Culture Heritage, Београд, 2019.
- Љиљана Гавриловић, Балкански костими Николе Арсеновића, Посебна издања, књ. 52, Етнографски институт САНУ, Београд, 2004, 5-35.
- Тихомир Р. Ђорђевић, Наш народни живот, Том 1, Просвета, Београд, 1984, 9–37.
- Петар Влаховић, Србија: земља, народ, живот, обичаји, Етнографски музеј и Вукова задужбина, Београд, 1999, 55–94.
- Роман Јакобсон и Петар Богатирјов, „Фолклор као нарочит облик стваралаштва”, Петар Влаховић, „Етничка структура и миграције становништва (у Србији)”, Гласник Етнографског музеја, књ. 44, Београд, 1980, 21–39.
- Драгослав Девећ (1960) „Сакупљачи наших народних песама”. Гласник Етнографског музеја 22–23: 99–122
- Зечевић, Српске народне игре, „Вук Караџић”, Етнографски музеј, Београд, 1983.
- Андријана Гојковић, Народни музички инструменти, „Вук Караџић”, Београд, 1989.
- Јасна Бјеладиновић, „Сеоске ношње и њихова типолошка класификација”, Гласник Етнографског музеја, књ. 44, Етнографски музеј, Београд, 1980, 75–97.
- Никола Ф. Павковић, „Село као обредно-религијска заједница”, Етнолошке свеске I, Београд, 1978, 51–65.
- Младен Марковић (1994) „Етномузикологија у Србији”. Нови звук 3: 19–29.
- Филм „Русе косе цуро имаш” као показатељ симбиозе уметности читавог Балкана

<https://www.youtube.com/watch?v=NGCURBHF>

МОДЕРНО ДОБА И МУЗИКА

У оквиру ове теме ученици могу да истражују развој модерних технологија у служби широке заступљености примењене музике у медијима, односно мултимедијалним уметностима. Ученици упознају сценску музику, музику на филму, позоришту, радију, телевизији и интернету кроз приказивање видео материјала који ће подстаћи истраживачке задатке, презентације, дебате, интервјуе, критике... Препорука је да фокус рада буде на примењеној музици на подручју Србије и то истраживањем музике за филмове/серије српских композитора Зорана Симјановића, Војислава Вокија Костића, Војкана Борисављевића, Горана Бреговића...

У оквиру теме ученици могу да раде на припреми извођење одређене музичке нумере из филма, мјузикла, позоришта..., откривајући повезаност музике и других уметности.

Маркетинг у музици се може истраживати на више начина. Један аспект може бити одговор на питање како одређено дело или музички догађај промовисати (како је то некада изгледало, а како данас...), а други аспект је на који начин избор музике и сама музика утиче на маркетинг неког другог уметничког (или друге врсте) производа. У циљу разумевања значаја музике у рекламама, а у сврху маркетинга (промоције школе, догађаја, хуманитарних акција, локалне заједнице...), ученици истражују одабране рекламе, анализом одабраних доноси суд о улози музике и дефинишу кораке у процесу израде. Ради унапређивања маркетинга школе ученици припремају материјал за израду спота за химну школа/џингла за различита дешавања...), користећи ИКТ.

После увода наставника у музичку критику као вида уметничке критике ученике треба кроз разговор навести да сами или истраживањем дођу до података који ће им дати одговоре на различита питања као што су: шта је то што музичку критику одваја од извештавања, шта може бити предмет уметничке критике, ко може бити музички критичар и који су објективни за разлику од субјективних аспеката музичке критике; који је значај музичке критике за извођача, публику, музикологе... Ова тема треба да резултира музичком критиком коју ће ученици у улози музичког критичара написати након посете неком концерту, или слушања одређене композиције/извођача на часу. Ученици могу, такође, да направе кратак приказ музичке критике из пера Бранке Радовић, Смиљке Исаковић...

Материјали који се могу користити за припремање наставе:

- Вартекс Баронијан: „Музика као примењена уметност”, Београд, РТС
- Зоран Симјановић: „Примењена музика”, Београд, Бикић Студио, 1996
- Рихард Мерц: „А, Б, Ц... звука у аудио визуелним медијима”, Београд, РТС, 2013.
- Дејвид Бирн: „Како ради музика”, Геопоетика, Београд, 2015.
- Примена музике у маркетингу, најбоље домаће рекламе, Видео (за ученике):
<https://www.youtube.com/watch?v=j> HYPERLINK
<https://www.youtube.com/watch?v=j85rX5NXIFU&t=185s> 85
- Примери музичке критике: http://stankosepic.com/prikazi_i_kritike.php
- Бранка Радовић: „Шта је то музичка критика”, Наслеђе, Крагујевац, 2007. вол. 4, број 8, стр. 121–154.
- Смиљка Исаковић. „Бемус преплетум мобиле”, Службени гласник, Београд 2012.
- Смиљка Исаковић: „Viđenja - Musica modus vivendi”, РТС, Београд 2013.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, примењују, процењују последице итд.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или

улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

Назив предмета	ПРЕДУЗЕТНИШТВО
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Предузетништво је да допринесе развоју иновативности и предузимљивости код ученика, способности да се идеје претворе у акцију, способности за тимски рад и коришћење разноврсних извора знања ради бољег разумевања друштвених процеса и појава и преузимања одговорне улоге у савременом друштву
Разред	Седми или осми
Годишњи фонд часова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ По завршетку програма ученик ће бити у стању да	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја
Комуникација Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву	– наведе основна права потрошача и начине њихове заштите; – на декларацији пронађе најважније информације о производу и одреди однос цене и квалитета; – посматра занимања из перспективе некад и сад и предвиди могућности њиховог развоја у будућности; – повезује одређена занимања и врсту и нивое образовања; – препозна проблеме у свом непосредном окружењу и дискутује о могућностима њиховог решавања; – се укључи у иницијативе које се покрећу у школи;	ЗАШТИТА ПРАВА ПОТРОШАЧА Однос цене и квалитета производа/услуге. Декларација производа. Уговорна обавеза за услугу. Остваривање права потрошача. СВЕТ РАДА Свет занимања некад, сад и у будућности. Професионална оријентација. Професионални развој. Форма и функција CV и мотивационог писма. Концепт целоживотног учења.
Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	– разликује особине лидера и менаџера; – одговорно преузима задужења у тиму, сарађује са другим члановима тима и учествује у доношењу одлука; – планира, распоређује и управља ресурсима (знања и вештине, време, новац, технологије); – учествује у осмишљавању пословне идеје;	ПОКРЕНИ СЕБЕ И ДРУГЕ Покретање иницијативе. Менаџмент и лидерство. УЧЕНИЧКА ПРЕДУЗЕЋА Појам предузећа (привредног субјекта). Производ и/или услуга. Појам тржишта.

	– информише се о постојању сличних производа на тржишту; – комуницира са окружењем о креативним идејама свог тима; – примењује правила пословне комуникације; – поштује етичке принципе у пословању; – израчуна трошкове израде производа према датим инструкцијама; – прикупи информације о ценама сличних производа на тржишту и на основу њих одреди цену свог производа; – учествује у промоцији и продаји производа; – презентује рад свог тима.	Људски и материјални ресурси. Пословна комуникација. Основни етички принципи у пословању. Процес производње и процес пружања услуга. Цена производа или услуге. Облици промовисања производа. Продаја производа или услуге.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Сврха слободне наставне активности Предузетништво је развој предузетничких компетенција, подршка професионалном развоју ученика као и припрема за снажање у савременом свету рада који се мења услед технолошког развоја.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, као и ово које изражава специфичности програма Предузетништво.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У програму су предложене четири теме које иако су програмски дате одвојено у реалном животу се прожимају и са ученицима треба тако радити да се укаже на њихову повезаност. По садржају тема програм има највећу корелацију са програмом Техника и технологија уз уважавање ученичких ваншколских знања и вештина из света рада.

Наставник је модератор активности. За увођење ученика у тему он припрема што више различитих материјала који имају функцију подстицаја, односно мотивисања ученика за рад на њима. Избору мотивационог материјала треба посветити велику пажњу имајући у виду узраст ученика, њихова интересовања, специфичност теме и предзнања. Материјал треба да мотивише ученике да истражују, улазе у дискусију, образлажу своје ставове. Наставник је пратилац ученичких активности и, уколико је потребно, давалац додатних подстицаја, али не и готових решења. Потребно је подстицати радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговорност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима.

Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ се ученици подстичу да користе што различитије изворе информација и да према њима имају критички однос.

Број часова по темама није унапред дефинисан. За сваку тему и часове на којима се она обрађује, потребно је формулисати исходе који су рефлексивни исходи за крај разреда и индикатора међупредметних компетенција, а садрже специфичности везане за конкретну тему/садржај.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ЗАШТИТА ПРАВА ПОТРОШАЧА

Кроз студију случаја ученици се оспособљавају да у оквиру задатог буџета одаберу производ или услугу и аргументују свој избор у односу на критеријуме као што су квалитет, цена, еколошка подобност, корисност производа/услуге, естетска вредност, робна марка, трајање гаранције, могућности сервисирања итд. Ученици се оспособљавају да се информишу о производу (прехрамбеном,

хемијском, техничком, одећа и обућа) на основу његове декларације. Упознају се шта су то права потрошача и на који начин могу да их остваре. Упутити ученике на услове које потрошач мора да испуни да би остварио своја права. Посебну пажњу посветити правима потрошача у односу на безбедност и квалитет производа/услуге, могућност замене или повраћаја новчаних средстава уколико није испуњена потпуна функционалност производа у гарантном року, као и у случајевима када производ није у складу са декларацијом или за услугу није испуњена уговорна обавеза. Постоје велике могућности за истраживачке задатке као што су нпр. да ученици пронађу информације о уобичајеном трајању гаранције за различите врсте производа.

СВЕТ РАДА

Уводне активности у ову тематску целину имају за циљ да ученици сагледају развојност занимања што подразумева и њихово нестајање, као и факторе који до тога доводе (технолошки развој, промене људских потреба...). За промишљање о развоју занимања у будућности погодне су креативне радионице.

Ради пуног разумевања света рада ученици треба да се упознају са образовним профилима у оквиру различитих подручја рада, школама које их образују и захтевима које треба да испуне они који желе да се за њих школују. У ту сврху може се користити информатор за упис у средњу школу, а ученици подељени у групе могу добити различите задатке да га проуче (подручја рада, образовни профили у подручју рада, услови за упис, трогодишњи и четворогодишњи образовни профили, дуално образовање...). Неко од ученика требао би да се бави и информацијама о питањима како се наставља школовање после средње школе и разликама које постоје између похађања гимназије и стручне школе, односно разликама између опште и стручне матуре. Имајући у виду узраст ученика ниво академског образовања треба да буде само на информативном нивоу. На основу тог истраживачког рада може се организовати активност у којој сваки ученик или пар треба да припреми презентацију у стандардизованој форми за изабрани образовних профил. Презентација би требало да садржи информације о школама које образују тај образовни профил, минималном броју бодова из претходних школских година, условима уписа, могућностима запошљавања и наставка школовања, као и за које послове су ученици оспособљени након завршетка школовања. Припремљене појединачне презентације објединити и објавити на сајту школе. Уколико постоји могућност, ученицима омогућити комуникацију са представницима средњих школа, као и појединцима који се баве тим занимањима а то може бити неко од родитеља.

У оквиру ове теме ученици треба да се упознају и са појмовима професионални развој, професионална оријентација и селекција, форма и функција CV и мотивационог писма. Током рада ученицима сугерисати да ће због динамичних промена на тржишту рада, током своје професионалне каријере бити принуђени да буду флексибилни, да се континуирано усавршавају и оријентишу ка целоживотном учењу.

ПОКРЕНИ СЕБЕ И ДРУГЕ

За увођење у тему наставник може да припреми примере неких иницијатива, пожељно је да буду на глобалном и локалном нивоу, који илуструју снагу иницијативе и предузетништва. Након тога, може се организовати активност у којој ученици треба да идентификују различите проблеме у свом непосредном окружењу (нпр. проблеми у вези са животном средином, безбедношћу у саобраћају...), и сагледају могућности њиховог решавања из перспективе сопственог ангажовања и укључивања појединаца, група и организација из локалне заједнице. Овај садржај добро кореспондира са програмом Грађанског васпитања за све разреде јер он потенцира грађански активизам који се заснива на истим овим корацима: препознавање проблема – тражење решења. Након спроведене анализе ученици треба да изаберу два проблема и промишљају које су могућности њиховог решавања. Подељени у групе сачињавају план акције са основним елементима. Наставник кроз примере успешних менаџера и лидера, упознаје ученике са особинама које их одликују. На основу својих интересовања и способности ученици преузимају улоге у тиму, а затим анализирају које особине менаџера и лидера су им потребне за успешно обављање задатка. У раду се могу консултовати са

особама за које процене да им могу помоћи. Спровођење ове активности не треба да траје дуже од 3 часа јер је то увод у следећу тему где се очекује да ученици искажу, у складу са својим узрастом и знањем неки ниво иницијативности и предузимљивости.

УЧЕНИЧКА ПРЕДУЗЕЋА

Током остваривања ове теме, ученици треба кроз практичан рад и симулацију рада привредног друштва да стекну јаснију слику о економском, финансијском функционисању предузећа, да развијају сопствене предузетничке капацитете, социјалне, организационе и лидерске вештине. Привредно друштво се оснива као виртуелни привредни субјекат који нема правни значај, али су сви процеси који се одвијају у њему реални. Уколико школа има регистровану ученичку задругу, пословање ученичких предузећа је потребно укључити у рад ученичке задруге.

Ученици се дели на две групе (од 10–15 ученика). Свака група оснива и води сопствено предузеће – привредни субјекат, са реалним процесима, производима/услугама и остварује зараду. Ученичко предузеће, под менторством предметног наставника, пролази кроз све фазе развоја стварног привредног друштва (оснивање, развијање, затварање). Свако ученичко предузеће осмишљава свој производ или услугу, трудећи се да буду оригинални, иновативни и креативни. Са циљем постизања ових захтева, важно је да ученици прикупе информације о истим или сличним производима или услугама на тржишту и успоставе комуникацију са окружењем како би испитали могућност остваривања пословног успеха. У складу са производом/услугом, ученици бирају назив предузећа, израђују лого предузећа и праве план активности. Са циљем прикупљања новчаних средстава за почетак рада предузећа, ученици могу да организују културни или спортски догађај, продајну изложбу, аукцију, сајам. Како би обезбедили успешно пословање, ученици се уз помоћ наставника упознају са правилима пословне комуникације, основним етичким принципима у пословању и рационалном управљању расположивим ресурсима (знања и вештине, време, новац, технологије). Ученицима указати на важност поштовања кодекса пословног понашања, од начина опхођења до кодекса облачења. Неопходно је да ученици уоче разлику између свакодневне и пословне комуникације (вербалне и невербалне). Инсистирати на поштовању основних етичких начела, као што је професионално обављање пословне делатности, савесно извршавање обавеза и преузимање одговорности, поштовање преузетих обавеза, коришћење допуштених средстава за постизање пословних циљева.

Ученици израчунавају све трошкове које су имали током реализације своје идеје. У те трошкове спадају трошкови материјала, трошкови израде и други трошкови. На основу прикупљених података, формирају продајну цену и усклађују је са ценама сличних производа на тржишту.

Уз помоћ наставника, осмишљавају различите облике промовисања и продаје свог производа и остварују интеракцију са пословним сектором и потенцијалним купцима. Промовисање се може остварити и коришћењем ИКТ алата. Продајне активности могу бити реализоване на продајним изложбама, сајмовима и базарима.

Након реализоване теме, неопходно је да сваки тим изврши евалуацију спроведених активности и изради презентацију о раду свог предузећа. Чланови тима доносе заједничку одлуку у које сврхе ће бити искоришћена новчана средства зарађена током пословања ученичког предузећа.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како комуницирају и сарађују, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, дају креативна решења, како представљају резултате свога рада итд.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође,

наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, колико су креативни, како решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам.

Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

ПРОГРАМИ СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ КОЈЕ СУ ПРИПРЕМИЛА СТРУЧНА ДРУШТВА

Назив предмета	ДОМАЋИНСТВО
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Домаћинство је да ученици интегришу и функционализују знања стечена у оквиру различитих предмета у контексту свакодневног живота, да унапреде вештине и формирају навике у вези са важним активностима у свакодневном животу у области становања, одевања, исхране и употребе различитих материјала.
Разред	Седми или осми
Годишњи фонд часова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	– одговорно испуњава обавезе потребне за живот у заједници / домаћинству; – преиспита сопствене и навике других чланова заједнице/домаћинства и утиче на њихову промену ка рационалном планирању, економичној потрошњи и развијању одговорних еколошких навика; – користи рачунарске апликације, 3D приказ грађевинског објекта и унутрашњег уређења домаћинства, уважавајући потребе савремене културе становања; – учествује у активностима уређења и заштите домаћинства и окружења у коме се оно налази; – анализира карактеристике савремене културе становања и повеже развој и значај урбанизма за побољшање услова живљења домаћинства; – правилно разврстава и одлаже отпад из домаћинства, припрема га и предаје на рециклажу;	САВРЕМЕНО ДОМАЋИНСТВО И ПОРОДИЦА Домаћинство. Организација домаћинства. Породица, односи и потребе у породици и њихово усклађивање. Формирање здраве породице. Фазе породичног живота. Култура као начин живота и културно наслеђе. КУЛТУРА СТАНОВАЊА Породично домаћинство на селу и у граду. Породица и домаћинство. Функционалне целине домаћинства и њихове улоге. Технички апарати у домаћинству. Безбедност у домаћинству.

	– образлаже на примеру у домаћинству употребу обновљивих извора енергије и значај топлотне изолације са уштедом енергије у домаћинству; – правилно и безбедно користи уређаје за загревање и климатизацију простора; – разликује природне од вештачких тканина, правилно их употребљава и одржава; – планира буџет домаћинства и управља њиме; – планира радну недељу, укључује и усклађује обавезе које има као појединац и у заједници/ домаћинству; – припрема и уређује простор за ручавање и формира културне навике приликом узимања хране; – правилно се храни, води рачуна о сопственом здрављу и здрављу породице; – планира дневне оброке за своје домаћинство у складу са општим принципима правилне исхране уз уважавање потреба свих чланова домаћинства; – примењује основне технике и правила обраде и припреме намирница уз примену правилног руковања прибором, посуђем, справама и апаратима за припрему хране; – истражује и прави план набавке средстава за одржавање личне хигијене и чистоће домаћинства; – процењује значај и утицај информација и извора информација и повезује их са сопственим искуством ради решавања различитих проблемских ситуација; – комуницира на конструктиван начин; – процењује значај и утицај научних достигнућа на свакодневни живот; – осмишљава и предузима истраживање у решавању проблема, одговорно се односи према свом животу, животу других и животној средини; – критички процењује сопствени рад и рад сарадника у групи; – сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и афирмише толеранцију и равноправност у дијалогу.	Уређење домаћинства и околине у градској и сеоској средини. Економично коришћење и потрошња воде у градском и сеоском домаћинству. Уштеда енергије у домаћинству. Хемијска и микробиолошка исправност воде. Отпадне воде у домаћинству. Основни хигијенски захтеви домаћинства. Прикупљање, сортирање и одлагање отпада у домаћинству. КУЛТУРА ОДЕВАЊА Улога одеће и обуће у животу човека. Природни и вештачки материјали, њихова својства и употреба у домаћинству. Одржавање одеће, кућног текстила, и декоративног плана у домаћинству. Одржавање и чишћење природних и вештачких материјала. Организација складиштења кућног текстила, обуће и одеће. Рециклажа кућног текстила и одеће. КУЛТУРА ПОНАШАЊА Планирање и расподела буџета. План набавке и избор артикала. План и припреме за путовање. Правила понашања у превозним средствима, у граду и на путовању. Савремена средства комуникације и претраживање различитих информација. СРЕДСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЛИЧНЕ ХИГИЈЕНЕ И ХИГИЈЕНЕ ДОМАЋИНСТВА Значај воде за одржавање хигијене. Средства за личну хигијену.

		Козметичка средства. Кућна апотека. Материјали за опремање домаћинства Одржавање домаћинства Отпадни материјали у домаћинству.
		ИСХРАНА У ДОМАЋИНСТВУ Хранљиви састојци и животне намирнице. Класификација животних намирница према пореклу (биљне и животињске), улози у организму (енергетска, градивна, заштитна и регулаторна) и саставу. Енергетска вредност намирница. Потребе за састојцима хране зависно од узраста, занимања, пола, спољашње средине, здравственог и физиолошког стања организма. Рационална исхрана човека. Принципи рационалне исхране. Законски прописи, правилници о намирницама и квалитету хране. Последице неправилне исхране. Припремање хране, начини обраде намирница. Хигијенски услови приликом припремања хране. Одлагање, чување и конзервисање намирница. Апарати и машине за припремање, чување и обраду хране и намирница Загађујуће супстанце хране и мере заштите Адитиви Органска и ГМО храна Култура исхране и понашање за трпезом: послуживање и узимање хране, стоно посуђе и прибор. Национална кухиња и кухиње у свету.

Програм слободне наставне активности Домаћинство намењен је ученицима седмог или осмог разреда основне школе. Циљ ове слободне наставне активности је да се интегришу и функционализују знања стечена у оквиру различитих предмета у контексту свакодневног живота, да се унапреде вештине и формирају навике у вези са важним активностима у свакодневном животу у области становања, одевања, исхране и употребе различитих материјала.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

СНА-Домаћинство реализује се у седмом или осмом разреду са једним часом недељно. Препоручује се реализација наставе у групи од 10, а највише 15 ученика, у специјализованој учионици, опремљеној потребним наставним средствима, или у учионици која поседује рачунаре. Ради стицања увида у предзнања ученика, препоручује се да наставници који реализују наставу ове слободне наставне активности размотре садржаје програма наставе и учења следећих предмета: Свет око нас, Природа и друштво, Српски језик, Ликовна култура, Техника и технологија, Биологија, Физика, Хемија, Историја, Географија. Настава ове слободне наставне активности треба да пружи услове за интегрисање и функционализацију знања из различитих наставних предмета и свакодневног животног искуства, умења и формирање навика потребних за унапређивање квалитета живота, заштите, како сопственог здравља, тако и здравља других људи и очувања животне околине. У циљу развијања сарадничких способности и формирања вештина потребних у свакодневном животу, препоручује се да се настава реализује применом метода кооперативног учења у групама.

Наставник има потпуну слободу да прилагоди наставу специфичностима друштвене заједнице и природног окружења у коме се школа налази. Такође, ученици могу у складу са својим интересовањима, разматрати нека питања, истраживати, правити презентације, пројекте, паное, симулирати тв/ радио емисије, организовати дебате итд.

Програм учења се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени већ се ученици подстичу да користе што различитије информације и да имају према њима критички однос. Циљ је оснажити ученике да се ослањају на сопствене снаге, да развију осећај компетентности у раду са подацима. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабрити да користе и друге изворе као што су књиге, старе фотографије и разговор са људима, староседеоцима, позивати у госте на часове родитеље који би могли учествовати у реализацији часа са више улога: презентовања њихове улоге у домаћинству, презентовања њиховог занимања. Такође, часовима могу присуствовати сведоци „минулих времена”, кустоси музеја, лекари, свештена лица који би разговарали и дебатовали са ученицима. Предлаже се, када год је то могуће, употреба ИКТ (алата за извођење образовно-васпитног процеса).

Број часова по темама и редослед тема нису унапред дефинисани. За сваку тему и наставне јединице потребно је формулисати исходе који су рефлексивни исходи за крај разреда и индикатора међупредметних компетенција, а садрже специфичности везане за конкретну тему.

У програму слободне наставне активности Домаћинство постоји шест наставних тема: Савремено домаћинство и породица, Култура становања, Култура одевања, Култура понашања, Средства за одржавање личне хигијене и хигијене домаћинства и Исхрана у домаћинству.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

САВРЕМЕНО ДОМАЋИНСТВО И ПОРОДИЦА

У оквиру наставне теме Савремено домаћинство и породица ученици интегришу, функционализују знања, али и стичу знања о појмовима: породица, породица у ужем и ширем смислу, о фазама

породичног живота, односима у породици и потребама савремене породице. У оквиру стицања знања о породици ученици уче о њеној улози у формирању културних потреба, навика и интересовања и развоју културног идентитета и припадности одређеној групи. Овакав приступ доприноси успостављању односа између појединца, породице и друштва, као и у успостављању релације „ми” и „други” што знања добијена у оквиру овог програма доводи у везу са знањима која се добијају у оквиру других предмета (српски језик и књижевност, географија, свакодневни живот у прошлости, грађанско васпитање, веронаука итд.). На исти начин се објашњава појам културно наслеђе, тако да ученици разумеју да се култура као начин живота (култура становања, одевања, исхране, понашања, рада) у прошлости испољава кроз наслеђе (материјално и нематеријално), а савремена култура – кроз савремени начин живота. У оквиру ове теме ученици би требало да направе план активности своје породице на дневном, недељном или месечном нивоу, и да истраже културно наслеђе своје породице.

КУЛТУРА СТАНОВАЊА

У наставној теми Култура становања ученици треба да науче да постоје различите врсте стамбеног простора, о могућностима за економично и целисходно коришћење тог простора, као и о могућностима прилагођавања стамбеног простора функционалним и естетским потребама чланова породице. Треба указати на важност и улогу стамбеног простора у нормалном функционисању и различитим фазама развоја једне породице. Стан/домаћинство треба разматрати као сложени скуп његових функционалних целина. Ученик треба да зна који су функционални, хигијенски и естетски захтеви које стамбени простор треба да испуни.

У овој теми треба размотрити начине уређења и одржавања стана/домаћинства према потребама чланова породице/домаћинства и према односу стан околина/окружење. У оквиру практичних вежби различите групе ученика треба да израде предлоге уређење стана/домаћинства у коме живе, поштујући потребе, склоности и активности особа које у њему живе (спортисти, музичари, писци, лица са специјалним потребама, деца, старе особе) и да међусобним извештавањем кроз дискусију одобре или унапреде предлоге. Утицај породице и појединца на уређење околине треба размотрити из угла градска/сеоска средина, асфалтирана/неасфалтирана улица и сл. Такође, треба размотрити уређење стана/домаћинства са различитих аспеката: функционално/ модерно/ практично/. Кроз дискусију са ученицима треба размотрити безбедност у домаћинству, на одржавање и безбедну употребу кућних апарата, ученике упутити да истражују и презентују уштеду топлотне енергије у домаћинству (правилна употреба кућних апарата, топлотна изолација стана, грејање стамбених простора). Организовати посету водоводу, хемијској и микробиолошкој лабораторији у истом, организовати дебату са ученицима на тему употреба воде у градском и сеоском домаћинству, зашто је неопходно економична употреба воде, да ли користити флаширану или „чесменску воду” и проблему отпадних вода.

Кроз искуства деце треба указати на значај савремених апарата у домаћинству. У оквиру ове теме ученици се обучавају за њихову безбедну примену и разумевање конвенционалних ознака на апаратима у домаћинству. Такође, уче и о важности правилног избора и примене прибора и средстава за одржавање стамбеног простора и околине као и о селективном прикупљању отпада у домаћинству (класификација, рециклирање, разградивост отпада). У овом делу, ученици би могли и да покрену сакупљачку акцију секундарних сировина, да је прошире на целу школу и/ или локалну заједницу. За то би требало да направе тим, поделе улоге у тиму, осмисле све фазе акције, начин оглашавања, прикупљања и улагања новца који добију после продатих секундарних сировина. Такође, ученици могу да направе изложбу од кућног отпада: пластичних флаша, лименки, старе хартије, стаклене амбалаже. Изложба би могла бити и продајна, а зарађен новац ученици би могли да употребе за хуманитарну акцију или за опремање кабинета/учионице (кутка) за домаћинство.

У оквиру ове теме препоручује се употреба апликација, софтвера, нпр. Sweet home или неке друге, уз помоћ које ученици могу да планирају, пројектују и уређују виртуални простор за живот. Ученици у паровима могу да направе пано, или кратки филм којим приказују класификацију, рециклирање и разградивост отпада у домаћинству. Овај део наставе ученици би могли да употпуне практичним радом, компостирањем биоразградивог отпада из домаћинства. У оквиру ове теме реализовати и

вежбу пречишћавање воде. Било би упутно ученике упутити у прављење филтера за воду од природних материјала, у слојевима (за преживљавање у природи и измењеним условима живота).

КУЛТУРА ОДЕВАЊА

У оквиру наставне теме Култура одевања ученици треба да науче: које улоге имају одећа и обућа у животу савременог човека (физиолошка, психолошка, естетска, функционална), да одећа и обућа могу бити направљене од природних и вештачких материјала, разлике у својствима природних и вештачких материјала, да врше избор тканине према својствима тканине и намени одеће, да на основу својстава тканине бирају начине за чишћење и чување одеће и обуће, значење ознака на декларацији одевних предмета. Овде би ученици могли да истражују изглед и крој неког одевног предмета (нпр. Ђачке униформе, одела за матурско вече) кроз векове и да направе модну ревију. Увод у ову област могла би бити посета локалном музеју или гостовање кустоса локалног музеја.

Важно је да ученици науче о избору материјала из угла улоге/намене одеће и обуће.

Кроз практични рад треба овладати вештинама одржавања одеће направљене од различитих материјала (прање, уклањање флека, пеглање, одлагање, пришивање дугмета), правилно читати и тумачити декларације на етикетама обуће и одеће, осмислити пано и представити одржавање одеће направљене од различитих материјала.

У овом делу наставе ученици могу да направе презентацију на тему Рециклирани памук и његова употреба. Такође, могу организовати прикупљачку акцију старе, памучне гардеробе, пронаћи која текстилна трговина откупљује стару гардеробу или организује акцију старо за ново. Нову гардеробу, зарађену тим путем, донирати прихватишту за младе или сигурним кућама.

КУЛТУРА ПОНАШАЊА

Четврта тема Култура понашања треба да омогући ученицима да стекну/унапреде вештине у важним и свакодневним активностима у области културе понашања: куповини, комуникацији и путовањима. У области куповине мисли се на правилан избор потребних (не сувишних) артикала, планирање и правилну расподелу кућног буџета. Информисање о квалитету артикала путем информационих и комуникационих технологија, поред тога што омогућава правилан/најбољи избор, омогућава и уштеду новца и времена. Такође, примена информационих и комуникационих технологија омогућава и успешно планирање и реализацију путовања. Одабир дестинације, резервација и куповина карата се, на пример, данас много лакше обављају уз помоћ информационих технологија.

Савремена средства комуникације данас омогућавају бољу информисаност и лакшу комуникацију са пријатељима, члановима друштвених група којима припадају као и са члановима уже и шире породице. Ученици треба да кроз практичне примере и реализацију науче о употреби (техничкој примени) ових средстава, али и о састављању сажетка разговора, писма, поруке, тако да не изоставе суштину (зашто некога зову или шта је предмет поруке или писма, е-маил-а).

У оквиру ове теме ученици треба да овладају вештином писања и упућивања једноставних писаних форми биографије, захтева, молби и жалби. Ово подразумева податке: коме је намењено, истицање предмета, неопходних/релевантних информација и потребне податке о подносиоцу (име и презиме, адреса, контакт телефон и други биографски подаци). Како би наведено увежбали, ученици могу да покрену неку иницијативу у школи и да дозволу и мишљење траже електронским путем од директора, Наставничког већа и сл.

У оквиру ове теме ученици у групама треба да направе план буџета и набавки, направе избор артикала на основу података о квалитету и цени артикала, планирају путовање, направе буџет и план обиласка културно-историјских знаменитости. Одраде вежбу званичне кореспонденције као: писање биографије, упућивање захтева, молби, жалби и сл.

СРЕДСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЛИЧНЕ ХИГИЈЕНЕ И ХИГИЈЕНЕ ДОМАЋИНСВА

Ова тема ће омогућити ученицима да разврставају хемикалије на козметику, личну хигијену, кућну хемију, правилно употребљавају исте и укажу на важност познавања и правилног читања ознака на истим. Ученици треба да истраже и да направе план набавке кућне апотеке и апотеке за путовање.

Како и чиме могу да заштите дрво, метал и зидове од атмосферског утицаја, такође треба да истраже како да уклоне мрље са стакла, намештаја, металних предмета, одеће и обуће у домаћинству. Ученици могу да истражују у групама и резултате презентују на паноу, Power Point презентацијом, кратком анимацијом или усмено.

ИСХРАНА У ДОМАЋИНСТВУ

Наставна тема Исхрана у домаћинству ће омогућити ученицима да истражују и упознају се са „органском производњом хране”. Да истраже планирају буџет и за исхрану свог домаћинства ако користе „органску храну” и храну која није органска, са посебним освртом на ГМО. Ученици треба да се упознају са термином „правилна исхрана” и да испланирају потрошачку корпу за једно домаћинство. Ученици треба да истраже и презентују потребе за градивним, енергетским и заштитно регулаторним састојцима хране, у зависности од узраста, врсте занимања, пола, климатских услова, здравог и физиолошког стања организма. Шта су последице неправилне исхране? Ученици би требало да упознају прописе и правилнике који се односе на храну. Такође, овде се учи о мерама заштите хране од загађивања, правилном одлагању, чувању и конзервирању намирница (физичке, хемијске и биолошке методе), како се припрема храна, који су начини обраде намирница како да намирнице током припремања не изгубе хранљиве вредности, који су хигијенски услови приликом припремања хране, како се правилно рукује и како се одржавају машине за обраду намирница и апарата за чување хране. Култура понашања за трпезом и култура исхране се демонстрирају. Такође, ученици презентују националну и светске кухиње (ово се може реализовати и кроз школску манифестацију Међународни дан језика, где ће у једном сегменту бити приказане гастрономије земаља чији се језици и култура презентују).

У оквиру ове теме планиране су вежбе које се могу изводити у групама: састављање јеловника (расдела укупних енергетских потреба по појединим оброцима у току дана (кроз симулацију ситуације одласка код нутриционисте по савет: детета спортисте, потхрањене особе, особе са вишком килограма, труднице, детета у пубертету).

Ученици могу да истражују навике у исхрани код нас и у свету, као и последице тих навика. Увежбавају припрему хране у сировом стању, као што су: салате и сокови од воћа и поврћа, припремају млечне напитке, воћни јогурт, као и дезерт.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. На почетку сваког часа, наставник пружа ученицима могућност да сами себе процене у теми часа која ће се обрађивати (базирано на дотадашњим стеченим знањима у другим наставним предметима или свакодневном животном искуству). То се може реализовати тако што ће ученици проценити своје знање на стикеру, а наставник залепити те стикере на помоћној табли и сл. За ову намену наставници могу позвати ученике да подигну онолико прстију своје шаке којом оценом процењују своја предзнања (један прст одговара оцени недовољан (1), пет прстију одговара оцени одличан (5). Такође, наставник позива ученике на крају сваког часа да процене себе, у смислу, колико су напредовали у стицању знања, вештина, формирању ставова, током часа. То би, уједно, могла бити и ученичка евалуација наставниковог рада на часу. Наставник сваку врсту оцењивања јасно и прецизно образлаже ученику, поштујући његов интегритет. У Домаћинству као слободној наставној активности најважније је да наставник прати напредак ученика у вештинама комуникације (вршњачкој и са одраслима), критичког мишљења, мотивисаности, предузимљивости, организацијским вештинама, културним навикама, односу према сопственом здрављу, здрављу његове околине, као и о бризи за очување животне средине, креативности и решавању проблема. Наравно, наставник уз помоћ одељењског старешине и ПП-службе је способан да примени прилагођавање метода, али и садржаја за ученике са посебним потребама у наставном процесу. Наравно, то се односи и на израду посебног наставног материјала, као и правила оцењивања.

Линкови ка референтним сајтовима:

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_bezbednosti_hrane.html
<https://www.vet.minpolj.gov.rs/projects/sr/den/>
<https://www.efsa.europa.eu/en>
http://www.dnrl.minpolj.gov.rs/lat/o_nama/hrana.html
<https://www.muzejisrbije.rs/>
https://www.nb.rs/pages/article_link.php?id=109
<http://192.168.8.1/html/guide.html?randid=1004436850?updataredirect=www.sepa.gov.rs>
<http://www.sepa.gov.rs/>
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_upravljanju_otpadom.html
<https://kompanije.co.rs/kategorija/otkup-i-prodaja-sekundarnih-sirovina>
<https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-nacinu-skladistenja-pakovanja-obelezavanja-opasnog-otpada.html>
<https://www.ekologija.gov.rs/dokumenta/upravljanje-otpadom/pravilnici>
<https://www.ekologija.gov.rs/dokumenta/upravljanje-otpadom/pravilnici>
<https://www.who.int/>
<http://etnokutak.com/blog/koji-su-stari-zanati/>

Назив предмета	ФИЛОЗОФИЈА СА ДЕЦОМ
Циљ	Циљ учења слободне наставне активности Филозофија са децом је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове који ће подстаћи и убрзати његов интелектуални развој и унапредити вештине размишљања, закључивања, самосталног, критичког и креативног мишљења.
Разред	Седми или осми
Годишњи фонд часова	36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	Кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење Сарадња Решавање проблема Одговорно учешће у демократском друштву Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Комуникација Одговоран однос према околини Естетичка компетенција	– критички промишља и анализира питања и проблеме свог окружења – са пажњом слуша саговорника и комуницира са другима на конструктиван начин – јасно изрази сопствене мисли и осећања – практикује интелектуалну отвореност и радозналост – уважава релевантне аргументе – практикује толеранцију и разлике у мишљењу – искаже објективност и непристрасност у процени властитих и туђих ставова, поступака и постигнућа – сарађује са члановима групе којој припада и одупре се притиску групе на асертиван начин – препозна проблеме у свом непосредном окружењу и дискутује о могућностима њиховог решавања – развије осетљивост за социјални и културни контекст – учествује у расправи која доприноси атмосфери отворености и узајамног уважавања – преузме одговорност за сопствене поступке, однос према природном и друштвеном окружењу, – усвоји интелектуалне врлине истинољубивости	Појам добра / зла Појам уметности Појам правде Појам слободе Појам среће Појам толеранције Појам вршњачког насиља Појам истине/лажи Појам живота Појам времена и простора Појам пријатељства Појам храбрости Појам бога Појам човека Појам мудрости и знања Појам света Појам природе Појам једнакости и различитости Појам љубави

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободне наставне активности филозофија са децом је инспирисан историјом филозофије, али његов циљ није да подучава филозофији. СНА филозофија са децом у центар ставља филозофско истраживање које подстиче децу да критички и самостално мисле, формирају, храбро и рационално аргументују своје ставове. СНА филозофија са децом доприноси остваривању општих исхода другог циклуса образовања и васпитања, као и развоју кључних и међупредметних компетенција.

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све СНА, циљеви и исходи образовања и васпитања одређени чл. 8. и 9. ЗОСОВА, опште међупредметне компетенције

одређене чланом 12. ЗОСОВа, Стратегија развоја образовања 20–30, као и ово упутство које изражава специфичности програма филозофије с децом. Програм СНА филозофија са децом има подршку Међународног савета за филозофско истраживање са децом (ICPIC), Европске фондације за филозофирање са децом (SOPHIA), УНЕСКА, Америчког филозофског друштва, бројних националних организација и програма Европе, Америке, Аустралије, Јужне Америке, српског Центра за филозофско истраживање у образовању – филозофија за децу, Српског филозофског друштва.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Како програм фаворизује активност ученика, планирање наставе подразумева најпре припрему простора у којем је традиционална учионица претворена у простор истраживачке радионице погодан за филозофију са децом. Важно је да у учионици има довољно места да се столице сместе у круг или полукруг, тако да могу једни друге да виде. У тој позицији ученици могу чешће и лакше да комуницирају и ступају у контакте једни са другима. Ученицима не треба дозволити да седе изван круга и да се на тај начин искључе из дискусије.

Улога наставника у радионицама филозофских истраживања подразумева вештину фацилитатора. Наставник нема за циљ трансфер знања и вредности, већ увођење ученика у тему, помагање деци да оно што већ постоји у њиховом духу искажу на артикулисан начин, да у сарадњи са другом децом, конструишу нова знања. Наставник води и прати ученике током процеса истраживања, представља кључне појмове садржаја, подстиче ученике да анализирају, пореде понуђене одговоре, траже алтернативе, откривају везе међу појмовима. Наставник прати интересовања ученика, подстиче радозналост, негује критички дух својих ученика, подстиче ученике на размишљање о вредностима, на култивисање врлина, аргументовање, истрајност и аутономно мишљење. Наставник подучава ученике помоћу упитаности, на рефлексиван и самокоригујући начин, као такав он је модел својим ученицима.

Наставник не користи уџбеник, већ стимулус, материјал који раније припреми да би мотивисао ученике, изазвао конфликт у мишљењу и патос за учење и истраживање. Стимулус провоцира тему и мотивише ученике за дискусију. Стимулус зависи од теме и узраста ученика. У филозофској радионици је то најчешће прича, али то може бити и слика, филм, етички конфликт, нечији поступак, песма, музика, провокативно питање, новински текст...

Филозофска питања која наставник припреми да би подстакао дискусију зависе од вештина које се тим питањима желе изградити код ученика. Питањима којима се тражи разјашњење (можеш ли то да објасниш, можеш ли да ми даш пример за, шта тиме хоћеш да кажеш...) изграђују се вештине дефинисања, објашњавања, давања примера, преиспитивања. Питањима којима се траже разлози, узроци и аргументи (зашто тако мислиш, на чему то засниваш, како то знамо...) изграђују се вештине формирања аргумената и претпоставки, образлагање, тражење разлога и узрока. Питањима којима се испитују алтернативни ставови (можеш ли то да кажеш на други начин, постоји ли другачији став, а шта ако неко предложи да...) изграђујемо вештине прављења дистинкције, спекулисања, испитивање алтернативних ставова. Питањима којима се испитују последице (шта следи из тога што си рекла, да ли се тај став слаже са оним што је претходно речено, како би ти проверио да ли је то тачно...) изграђују се вештине имплицирања, доследности испитивања последица, проверавање. Питањима којима се испитују сама питања (какво је то питање, где смо стигли са тим питањем, да ли смо сад ближи одговору на наше питање...) развијамо вештине испитивања, анализирања, повезивања, сумирања.

Теме о којим се у радионицама расправља су отворени проблеми и питања која упућују на даље размишљање и истраживање, дискусију и сукоб различитих идеја, питања на које није могуће дати један, тачан, коначан одговор, питања на које ученици дају различите, често супротстављене одговоре. Филозофска питања нису емпиријска, не могу се решити рачунањем, гледањем у књигу и провером у искуству. Наставник може дозволити ученицима да и сами постављају питања.

Отворени филозофски проблеми (теме – питања) за дискусију би на пример били: шта значи бити срећан, како знамо да је нешто добро, шта је толеранција, зашто је важно говорити истину и да ли је некада добро лагати, шта је циљ нашег живота, шта је време, шта је то што нешто чини лепим, шта је пријатељство, храброст, вредности породице, правда, слобода итд.

Број питања и број часова по темама унапред није дефинисан. Једна тема може бити разматрана на два часа, идеално би било на сваком часу обрадити по једну тему тј. један проблем. За сваку тему и часове на којима се она обрађује, потребно је формулисати исходе који су рефлексивни исходи за крај разреда и индикатора међупредметних компетенција, а садрже специфичности везане за конкретну тему/садржај.

У остваривању програма СНА филозофија са децом садржаји и теме се могу надовезати на програме предмета историје, српског језика и књижевности, психологије, наставом из уметности, рачунарства и информатике, са животом у школи и ваншколским искуством.

Литература коју наставник може користити у припреми филозофских истраживачких радионица:

- Радмила Бранковић-Сатон, Радмила Гошовић, Весна Гошовић, Филозофија с децом, Приручник за наставнике, Креативни центар, Београд, 2007,
- Михаил Епштејн, Чему све уопште, Службени гласник, Београд, 2020,
- Јустејн Гордер, Софијин свет, Геопоетика, Београд, 1998,
- Ђурко Бруно, Грегурић Ивана, Нови вал у филозофији, Загреб, Јасенски и Турк, 2012,
- Ćurko, Bruno, Kragić, Ivana: Filozofija za decu-primer Male filozofije, Osijek: Život i škola, 2008,
- Lipman Matthew, Philosophy for Children, Thinking: the Journal of Philosophy for Children, 3, Montclair State, NY, USA 1996,
- Lipman Matthew, The Educational Role of Philosophy, Critical & Creative Thinking 1/1, Dubuque, Iowa, March 1993,
- Lipman Matthew, Thinking Children and Education, Kendal/Hunt Publishing Company, Dubuque, Iowa, 1993,
- Fisher, R., Teaching Children to Learn, Stanley Thornes, Cheltenham, UK 1995,
- Brenifier O., La pratique de la philosophie, à l'école primaire, Paris, Alcofribas nasier 2007,
- Gregory, M., Philosophy for Children and its Critics: a Mendham Dialogue, 2011,
- E Marsal, T. Dobashi, B. Weber (Eds.): Children Philosophize Worldwide: Theoretical and Practical Concepts (pp. 23–46). Frankfurt: Peter Lang.
- Vansielegheem, N. & Kennedy, D, What is Philosophy for Children, What is Philosophy with Children – After Matthew Lipman. Journal of Philosophy of Education, 45(2), 171–182., 2011,
- Pešić, J., Sličnosti i razlike u konceptualizovanju kritičkog mišljenja. Psihološka istraživanja, 14 (1), 5–23. 2011,
- Cleghorn, Paul (2002): „Why Philosophy with Children?“, Education Review, Vol. 15, No. 2, str. 47–51.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Активности у филозофским истраживачким радионицама имају форму структурираног и дисциплинованог, одређеним правилима вођеног дијалога у којем ученици и наставник најпре заједно читају причу (гледају, слушају филм...). Потом наставник, фасилитатор даје могућност (време) да ученици испитају своје мисли о причи (филму, слици...) и да размисле о ономе што их чуди или збуњује, о ономе што их је заинтриговало. Наставник пружа прилику да ученици размене сопствена мишљења са другом или са групом. Затим ученици, уз асистенцију тј. фино подешену подршку наставника, предлажу и демократски бирају питања за дискусију, исписују сва важна питања на табли. На почетку дискусије наставник тражи од ученика да погледају да ли постоји неки појам који треба дефинисати, да ли постоје различите интерпретације појмова које треба разјаснити. Отварањем дискусије водитељ, наставник треба да се уздржи од личног изјашњавања и давања одговора на питања. Кроз дискусију ученици развијају критички смисаони дијалог. Учесници у дијалогу чине заједницу истраживача која покушава да пронађе најсмисаоније решење за проблем, да трага за истином, а не да покаже како је неко у праву а неко није. У овако замишљеном, сократском дијалогу влада дух заједнице истраживача који развија способност грађења својих идеја на идејама осталих учесника.

Иако наставник има план вођења дискусије, своју агенду, он мора знати када може да се повуче, да деци преда контролу и води истраживање са стране. На крају дискусије треба размислити о ономе о чему је дискутовано и о начину на који је дискутовано. Тема о којој се дискутује има једнаку важност

за постизање циља као и начин на који се дискутује. У дискусију треба укључити и ученике који се сами не јављају. Завршна реч треба да буде кратка и не треба је коментарисати.

Радионице филозофских истраживања програма филозофија са децом могу бити унапређене играма. У овом контексту игре имају функцију средства за подучавање и подстицање развоја ученика. Игре које се користе у програму филозофија са децом омогућају ученицима да вежбају вештине као што су планирање, постављање питања, расуђивање, посматрање нечега са различитих тачака гледишта, размишљање о новим идејама.

У филозофским истраживањима фацилитатор ће бирати оне игре које ће се најбоље уклопити у постизање задатог циља: вежбање креативног мишљења, концентрације, пажљивог слушања и памћења, вежбање говорења, размишљање о значењу веза међу речима, размишљање о узрочно-последичним везама, вежбању самодисциплине и говорења пред публиком, подстицања сарадње чланова групе, подизање енергије у групи, креативно хипотетичко мишљење ...

Упркос разликама међу играма, све оне код ученика играча подстичу независност, самопоуздање, сарадњу и уважавање. Оне, такође, подржавају вредности и позитивно понашање које је неопходно за односе у заједници.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како дају креативна решења, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, примењују, процењују последице итд.

Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, како решавају задатке који садрже аспекте истраживачког рада.

За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова.

Евалуатори овог програма не морају бити само наставници који изводе наставу. Допринос процесу евалуације могу дати сама деца (само-евалуација), родитељи заинтересовани за резултате рада са њиховом децом, али и колеге и стручни сарадници који могу даље користити резултате евалуације за планирање својих активности.

У филозофији са децом постоје многи елементи који утичу на различите циљеве образовања, тако да је потребно да одлучимо шта желимо да евалуирамо и колико ће евалуација бити селективна. Евалуациони упитници, најчешће направљени у виду евалуационих листова могу процењивати резултате когнитивног плана и односе у истраживачкој групи, затим метакогнитивне процесе, тј. критичко промишљање о сопственим мисаоним процесима и вештинама мишљења, као и промишљање о процесима и вештинама мишљења других чланова групе, потом мишљење о томе у којој се мери група понашала као заједница истраживача и шта ученици мисле о сопственом доприносу у остварењу циља часа, мишљење о сопственим и туђим идејама и предлозима за дискусију.

Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

Назив предмета	ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС II
Циљ	Циљ програма је оснаживање личног развоја ученика и подстицање развоја вредности и врлина као главних ослонаца и водича у животу за добробит појединца и друштва, као и развој социјалних вештина значајних за просперитет, физичко и ментално здравље и живот у атмосфери узајамног уважавања и бриге једних за друге.
Разред	Седми или осми
Годишњи фонд часова	36

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење Решавање проблема Одговорно учешће у демократском друштву Сарадња Комуникација Одговоран однос према околини Одговоран однос према здрављу Дигитална компетенција Рад с подацима и информацијама	– доведе у везу вредности, врлине и осећања са понашањем људи; – критички разматра систем вредности у друштву; – препозна активности којима се промовишу људске врлине и вредности и изражава позитиван став према томе; – се одупре притиску вршњака да се понаша супротно сопственом систему вредности; – препозна примере бриге за друге и позитивно се о томе изјасни; – покаже саосећање са другим људима и спремност да помогне другоме у складу са својим могућностима; – идентификује код себе врлине које поседује и које жели да развије; – препозна и именује врлине код блиских особа и у примерима из живота, књижевности, филма; – препозна и именује сопствена и туђа осећања; – користи асертивну комуникацију; – образложи значај дружења и наведе шта другови једни другима не треба да раде; – препозна примере негативног понашања где се лично добро ставља испред општег добра и исказе свој негативни став према томе; – користи технике самоконтроле осећања; – прихвати одговорност за сопствено понашање;	ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ
		Живот.
		Породица.
		Здравље.
		Слобода.
		Љубав.
		Образовање.
		Мир.
		Другарство.
		Заједништво.
		Опште добро.
		Социјална правда или једнакост.
		ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ
		Праведност.
		Истинољубивост.
		Одговорност.
		Захвалност.
		Поштење.
		Толеранција.
		Емпатија.
		Поверење.
		Солидарност.
		Самоприхватање.
		Одмереност.
		СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ
		Просоцијално понашање.

	– конструктивно решава конфлике; – наведе неколико глобалних и локалних организација које се баве хуманитарним радом и исказује позитиван став према волонтирању; – искаже поштовање и захвалност према људима који чине добра дела за опште добро; – у дискусији покаже вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, „напада” проблем а не особу; – сарађује и буде члан тима.	Брига за себе и друге. Сарадња. Асертивна комуникација. Препознавање сопствених и туђих осећања. Самоконтрола. Волонтирање. Конструктивно решавање конфликта. Одређивање приоритета. Критичко мишљење.
		ДОБРОЧИНСТВО
		Филантропија – појам и значај. Добротворитељи и задужбиниари некад и сад. Црвени крст. Институт за трансфузију крви. Хуманитарне невладине организације. Добротворне фондације. Осмишљавање и реализација мање акције за добробит неког појединца, групе или заједнице.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас I и II нуди се ученицима од петог до осмог разреда с тим да је они могу бирати само једном у другом циклусу. То су два програма која су по садржају иста али са нешто различитим исходима (захтевнији су за ученике 7. и 8. разреда) и начином рада имајући у виду разлике у узрасту ученика што се огледа у избору подстицаја, примера, техника рада и сложености захтева. Смернице за рад наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у упутствима која иду уз ова два програма која су детаљнија и изражавају њихове специфичности.

У остваривању програма Вредности и врлине као животни компас II треба имати у виду узрастне карактеристике ученика од 13 до 15 година и њихово дотадашње искуство живота у заједници. Након бурних промена у пубертету адолесценти улазе у нешто мирнију фазу посебно ако се посматрају биолошке промене. Међутим, још увек је то комплексан развојни период у психосоцијалном смислу. Искорачили су из периода детињства, а нису још одрасле особе. Главни психосоцијални задатак адолесцента у том узрасту је формирати чврст лични идентитет који омогућава особи да доживи себе

као посебну и независну личност, свесну себе у континуитету. Често су осетљиви, рањиви, несигурни а неки од њих, у већој или мањој мери, бунтовни и склони супротстављању ауторитету. Зато су за њих погодне технике рада у којима ће имати прилику да дебатују, полемишу, преиспитују, критички разматрају, закључују на основу аргумената. Осим тога, расте њихов капацитет да промишљају унапред, предвиђају последице, анализирају ситуације, посматрају из различитих позиција, замишљају шта би било кад би било...што омогућава другу врсту разговора него са ученицима приликом остваривања Вредности и врлине као животни компас I. Осим тога, ученицима се приближава доношење одлуке о наставку школовања што даје један другачији поглед на свет око себе и захтева проспективно мишљење у већој мери.

Програм слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас II почива на уверењу да су вредности које негујемо унутрашњи водич или нека врста „компаса“ кроз живот. Задовољство људи, њихов просперитет, физичко и ментално здравље у директној су вези са животом у атмосфери заснованој на вредностима, у позитивној, безбедној средини узајамног уважавања и бриге једних за друге. Ученицима није довољно само говорити о вредностима и врлинама. Они их морају на различите начине доживљавати и упознавати, кроз опсервацију света око себе и разговор о томе, кроз разликовање позитивних и негативних примера и кроз практиковање различитих социјалних вештина које су потребне да би се живело у складу са вредностима и врлинама.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Животне вредности; Људске врлине; Социјалне вештине и Добročинство. Као и код других програма за наставника главна смерница у раду су исходи које треба постићи а дати садржај је оквир унутар ког се треба кретати. Неки кључни појмови садржаја као нпр. сарадња већ се налазе у програмима више обавезних предмета, у програмима слободних наставних активности (нпр. Животне вештине и Филозофија са децом), у знатној мери у изборним програмима Верска настава и Грађанско васпитање, а кореспондирају и са активностима часа одељенског старешине. Међутим, у овом програму се фокусирано ради на откривању и успостављању везе између вредности и врлина са добробити појединца и друштва чиме се јача васпитна улога школе и подршка целовитом развоју ученика. Дакле, програм се не односи на лепо понашање већ задире у суштину прихватања себе, других и заједнице и намењен је ученицима који су у узрасту који карактеришу питања идентитета (личног и групног), бројне дилеме шта је исправно а шта не, како бити прихваћен у групи а не изневерити себе, како решавати конфликтне ситуације и сл.

Програм је тако концептиран да својим садржајем, очекиваним исходима и препорученим начином рада са ученицима пружа велики простор за подстицај развоја више међупредметних компетенција.

Основна карактеристика програма је оријентација на позитиван аспект живота човека, односно његове врлине а не мане. У фокусу нису насиље, сукоби, дискриминација већ напротив примери сарадње, одговорности, волонтерских акција, бриге о другима, толеранције....Циљ је да ученици препознају да, упркос сензационалистичком начину приказивања света око нас у медијима (ко је кога преварио, слагао, повредио...), заправо највећи број људи живи у складу са позитивним вредностима и врлинама. Ученике треба континуираном охрабривати да јачају осетљивост за препознавање примера таквог понашања. Од њих се може тражити да у данима између два часа забележе неки позитиван пример (не мора бити ништа велико) који су приметили у свом окружењу и/или шире (неко је са неким поделио ужину, неко је некоме понео торбу, уплео кику, показао како се решава задатак из математике, помогао старијој особи да пређе улицу, помогао наставници да носи географске карте и сл.) и да на часу то поделе једни са другима. Наставник може увести праксу да часови почињу неким таквим примерима чиме добра дела постају видљивија. То се може проширити још неким активностима. На пример, ученици могу од тих уочених добрих понашања да направе плакат за хол школе, текст за школски часопис или да осмисле „медаље“ које ће делити ученицима који су исказали осетљивост за друге људе и заједницу и показали просоцијално понашање.

Иако се у програму инсистира на позитивном приступу неминовно је да ће ученици имати потребу да размене мисли и осећања и о негативним појавама. Многи садржаји су такви да ће изазвати опречна мишљења код ученика и од тога никако не треба бежати, напротив треба их искористити да ученици самостално освесте значај вредности и врлина. На пример, како живимо у потрошачком друштву где су материјалне вредности стављене у први план може се очекивати да ученици заговарају да је важна вредност новац и да се њиме може све остало купити. У овом програму новац није дат као вредност иако се не може оспорити његов значај за живот људи али са ученицима треба тако радити да га они третирају као средство а не као циљ.

Као и код других програма и овде ученике треба упознати са садржајем и начином рада. За почетак са њима се може разговарати шта је компас, чему служи и навести да велики морепловци никада не би открили нове континенте да нису имали ту малу справу да их води у правом смеру. Затим треба направити везу са насловом ове слободне наставне активности и проверити како ученици разумеју шта су вредности и врлине. Да би им олакшао наставник их може подсетити на анализе књижевних дела које су радили на часовима српског језика у оквиру којих се увек даје опис ликова и мотивација њиховог понашања што има везе са вредностима и врлинама. Активност се може завршити разговором о песми Бране Црнчевића Кад би мени дали један дан (из програма за Српски језик у 4. разреду). Стихови ове песме одговарају концепту овог програма и могу бити нека врста заштитног знака јер кажу Када би мени дали један дан, ја га не бих потрошио сам, пола дана ја бих дао неком ко је добар а случајно сам...

Како у слободним наставним активностима нема предавања, уџбеника, писмених задатака и нумеричког оцењивања, важна активност наставника је да осмисли како ће садржај приближити ученицима и које форме рада су погодне да би се постигли очекивани исходи. Наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којим уводи ученике у тему или кључне појмове садржаја а који их мотивишу да се тиме баве. За почетак могу бити примери просоцијалног понашања животиња јер изазивају емоције и упитаност како је то код људи. Нпр. снимак где беба слон не може да изађе из блатњаве баре и како му чланови заједнице помажу (Touching video of elephants helping a calf out of a waterhole. – YouTube). Постоје бројни примери из животињског света где једни другима помажу а да нису исте врсте животиња (npr. <https://www.youtube.com/watch?v=4DJuOJoYDw>), и то је добра подлога да се разговара о сарадњи, заједништву чак и кад нисмо исти (велики, мали, мушкарци, жене, старији, млађи...). Подстицаји могу бити врло различити као што су слике, фотографије, цртежи, кратке приче или видео записи... Посебно је ефектан кратки, вишеструко награђивани филм Други пар (The Other Pair | An Egyptian Short Film On A Situation of Mahatma Gandhi's Life – YouTube) који се ослања на вредности које је заговарао Махатма Ганди.

У склопу уводних активности ученици се могу упутити да на часовима других предмета питају наставнике да ли знају за неки пример понашања људи из њихове области (књижевност, историја, географија, биологија, хемија...) који илуструју бригу једних за друге, солидарност, велико пријатељство или стављање општег добра испред личне добробити. Нпр. донирање органа или научник који тестира нову вакцину на себи (биологија); одбијање војника да пуца у људе иако зна да ће бити убијен (историја); роман Дечаци Павлове улице (српски језик)... Осим тога, ученици се могу упутити да питају своје укућане да се сете неких таквих догађаја и људи из свог личног искуства. На тај начин ученици ће лако направити колекцију примера живота у складу са позитивним вредностима и врлинама како таква понашања не би остала далека и идеализована. За те потребе посебно су добродошли примери из живота школе коју ученици похађају (шта је урадио неки ученик/ученици, наставник па чак и особа чије име носи школа). Пример: у једној школи осмаци припремајући се за матуру схватили су да ће она бити организована као журка, са специјалним светлосним ефектима и да, иако се много томе радују, постоји проблем јер једној ученици то неће пријати. Она болује од епилепсије и таква светлост може да јој изазове напад. Ако прослава буде тако организована она неће

моћи да присуствује. Делегација ученика се обратила наставницима и рекла да им је много важније да та другарица буде са њима те вечери, него да прослава буде модерна. Наставницима је било непријатно што они нису о томе размишљали и уважили су захтев ученика да се на прослави матуре не користи стробоскопска светлост. Овај пример је добра подлога да се са ученицима разговара о емпатији, солидарности, прављењу приоритета.

По садржају, начину рада слободна наставна активност Вредности и врлине као животни компас II има капацитет да се са ученицима разговара о неким актуелним ситуацијама из школског живота и самим тим смањи нека постојећа тензија, разреши неки школски конфликт или идентификује ученик коме треба додатна помоћ.

У наставку упутства за сваку тему из програма дате су смернице, препоруке за рад. Наставници имају слободу да осмишљавају на који начин ће обрађивати садржаје и са којим материјалима али увек имајући у виду исходе које треба постићи. Издајамо неколико техника које процењујемо као погодне за рад са ученицима у овој области с тим да су неке препоручене и за млађе ученике а неке су додате само за ученике 7. и 8. разреда.

Драматизација – ученици драматизују изабрани текст који у себи има неки вредносни проблем – на тај начин се стимулише разумевање како изгледају ствари из туђег угла, како се проблем може решавати и сл.

Разговори о људима који су пуно учинили за заједницу – ове активности имају за циљ да ученици увиде да се иза сваког великог достигнућа крије стрпљење, издржљивост и вежбање, а иза подршке заједници и поседовање одређених вредности и спремност да се особа посвети њиховом остваривању. Пример такве особе може бити Михајло Пупин.

Разговор са гостима који су учинили добро дело – организовање посете особа које су урадиле нешто што се уклапа у концепт програма. То може бити нпр. ватрогасац који је спасао особу из пожара али и неки ученик који је видео да гори кућа и јавио ватрогасцима. Уколико има услова наставник може организовати гостовање особе која је жива зато што је неко за њу учинио велико дело нпр. дао бубрег и пуно крви. Уколико је то изводљиво гост може бити и особа која је донирала бубрег (може се контактирати Удружење деце бубрежних болесника и трансплантираних особа <http://svezaosmeh.org.rs>). Пре гостовања ученике треба упознати са животом бубрежних болесника и поступком дијализе и заједнички припремити питања која ће им поставити.

Моделирање кроз лични пример или пример појединаца из школе – када ученици виде да се наставник труди да помаже другима и да се у школи високо вреднује такво понашање то представља моћан начин да се ученици науче вредностима.

Подстицање самоиницијативе – охрабрити ученике да сами проналазе начине како могу самостално помоћи другима у свакодневном животу с тим да то не треба да буде ништа велико нпр. помоћ старијим особама у комшилуку, брига о млађој браћи и сестрама или једноставно пружање подршке пријатељима у школи.

Награђивање позитивног понашања – истицање и похваљивање ученика који помажу другима и испољавају другарско понашање. Награђивање позитивног понашања подстиче ученике да буду пажљиви и корисни у заједници.

Волонтирање – укључивање у неку локалну организацију, хуманитарну групу која тражи волонтере. Кроз волонтерски рад, ученици ће научити о стварним потребама других и како својим доприносом могу направити позитиван утицај. У Црвеном крсту 60% волонтера су младе особе,

Дискусије и дебате – организовање дискусије о друштвеним питањима, моралним дилемама и изазовима с којима се суочава савремени свет. Ученике треба подстицати да изразе своје мишљење, чују различите перспективе и развијају критичко размишљање.

Студије случаја – анализа стварних ситуација које су се десиле а садрже неку моралну дилему. Пожељно је да изабране ситуације буду што блискије искуству ученика а по сложености примерене њиховом узрасту да их ученици могу анализирати.

Тимски пројекти – подстицање ученика да учествују у тимским пројектима где морају међусобно сарађивати и развијати решења за одређене изазове.

Разговор о филмовима – разговор о животним вредностима и врлинама ликова који се појављују у изабраном филму или о проблемима заједнице и начинима решавања. За потребе програма могу се користити филмови Слободне зоне јуниор као што су Летећа Ана (21 минут), Зашто графити? (7 минута), У срцу (5 минута) Изрази се (3 минута).

ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ

Вредности су дубока и снажна уверења и принципи који утичу на изборе и понашање људи, обликују њихов однос према себи, другима и друштвеној заједници. Увек се говори о систему вредности јер сваки човек има више вредности које су међусобно повезане. Оне детерминишу начин на који ће се одређена ситуација доживети и разумети, оне активирају циљеве и усмеравају конкретне акције. Формирају се под утицајем искустава, образовања, културе, религије, породице и друштва у коме се живи. Успостављају се врло рано, по неким ауторима већ око пете године живота, мењају се како се дете когнитивно развија и стиче социјална искуства, да би се стабилизовале до краја адолесцентног периода и надаље остале релативно трајан систем који утиче на понашање. Родитељи имају велики утицај на формирање вредносне оријентације своје деце, али чим она почну да одржавају свакодневне контакте са вршњацима, нарочито у оквиру образовно-васпитног система, умањује се њихов доминантни утицај.

Свака генерација формира свој вредносни систем током специфичних друштвених околности што значи да различите генерације младих, под утицајем различитих друштвених околности (нпр. стабилан период, економска криза, пандемија...), могу да имају различите вредносне приоритете али у суштини неке вредности се појављују као универзалне и постојане у животу људи. Овај програм предвиђа да се са ученицима обраде неке такве вредности, као што су: живот, породица, здравље, љубав, образовање, мир, другарство, заједништво, опште добро, социјална правда. Наравно постоје још неке универзалне вредности и наставник може и њима да се бави (нпр. рад, животна средина, патриотизам, хуманост...). Без обзира колико вредности се буде обрадило ученицима треба да буде јасно да оне нису дате у хијерархијском односу, нема мање и више важних вредности али да појединци имају своје личне приоритете који се могу мењати у зависности од различитих фактора и фаза живота. На пример, здравље као вредност има различит значај за здраву особу у односу на болесну, рад за одраслог у односу на дете и сл. Ипак једна вредност се издваја и зато рад на овој тематској целини свакако треба почети разговором о животу. Као подстицај може се користити снимак где се доктор бори за живот тек рођене бебе која не показује знаке живота и успева да је оживи јер има уверење да се треба борити за сваки живот докле год постоје и најмање шансе да се успе (Doctor Saved ?Newborn?#viral #miraculous #doctor #save #newborn #amazingfacts #shorts #life #2023 – YouTube). Снимак је узбудљив и вероватно неће оставити ученике равнодушним и зато је добра подлога да се разговара зашто од живота нема ништа важније али и зашто људи често живот посматрају као нешто што сви имамо, што се подразумева и не дају му одговарајући значај. Често се о животу као вредности размишља тек када је он угрожен (болести, земљотреси, пожари, саобраћајне незгоде...). Могући су и други уводни подстицаји као што је нпр. песма Мирослава Мике Антића „Дивна песма” чији се текст у потпуности уклапа у концепт овог програма.

Следећа активност може бити давање налога ученицима да размисле и напишу шта је њима, у овом тренутку, у животу важно. Затим, анонимно, своје одговоре, по један на папиру, стављају у кутију. Заједно са наставником прави се попис наведених одговора и анализира оно што је добило највише гласова. Вероватно ће на листи бити различитих појмова, а на наставнику је да заједно са ученицима раздвоје оно што су универзалне вредности од онога што је ученицима тренутно важно али нема тај значај (нпр. игра, забава, дерби, ТВ серија, скијање, тренерка, патике...). Прича о вредностима се заокружује кратким појашњењем наставника шта су вредности, зашто су важне и зашто се за њих може рећи да су компас у нашем животу. На њима ће се радити и даље у току реализације програма јер су и следеће три теме повезане са вредностима.

Након почетног рада на животним вредностима ученици се упознају са кључним појмовима садржаја теме (породица, здравље, другарство...). Сви ти појмови се могу обрађивати интегрисано (на једном примеру више вредности) али и одвојено онако како наставник осмисли али у складу са принципом флексибилног планирања где се поштују ученичка интересовања. Имајући у виду узрасне потребе ученика било би добро да другарство као вредност добије већи „простор“ и да се обрађује више часова. Код неких вредности треба додатни опрез због личних искустава ученика. На пример, при обради породице као вредности може се догодити да у групи постоји ученик који пролази или је прошао кроз болан период развода својих родитеља и прича о породици може бити узнемиравајућа.

Као идеју за обраду конкретних вредности предлагемо могући сценарио. Прво наставник ученицима даје подстицај по избору за увођење у кључни појам садржаја на основу чега се одвија краћа дискусија како би ученици исказали своја размишљања. Наставник дискусију завршава коментаром у коме даје појашњење конкретних вредности и неколико примера њихове повезаности са понашањем. У наставку ученике уводи у кратку активност где треба нешто у вези тог појма самостално да ураде, у пару или малој групи. Активности морају бити кратке али смислене и ученичком искуству и потребама блиске. Уколико се укаже потреба ученици могу добити домаћи задатак и о њему разговарати на следећем часу.

Као пример наводимо могући начин обраде вредности образовање. Подстицај може бити о актуелној ситуацији у Авганистану где девојчице не могу да остваре своје право на школовање или о деци у Бангладешу која уместо у школу иду да раде у тешким условима за малу надокнаду (изабрати неки од бројних клипова на ову тему са интернета). Након размене утисака наставник може да подели ученике у мање групе и да им да неке налоге. Нпр. једна група може да разматра зашто је добро за дете да се школује, друга зашто је то добро за друштво, трећа група може да попише које све послове не може да обавља особа која је завршила само основну школу, четврта да попише послове које може да обавља особа која је завршила само основну школу итд. Групе представљају своје одговоре и заједнички идентификују разлике у могућностима које постоје између особа које су образоване и које то нису, као и разлике које постоје у могућностима држава чији су грађани слабије односно, боље образовани. Закључак активности треба да иде у правцу да је образовање обезбеђује добробит, напредак и појединцу и заједници. Моћ и утицај директно су повезани са нивоом образовања људи и зато је образовање важна вредност. Наставник може да укаже на феномен да богате земље доста новца дају сиромашним људима али најчешће у облику хране, лекова и сл. То јесте вид хуманитарне помоћи али треба питати ученике да ли је то права помоћ и позвати се на мисао Дај човеку рибу и нахранићеш га за један дан, научи га да је лови и прехранићеш га за цео живот. Као домаћи задатак ученици могу добити налог да до следећег часа на интернету пронађу још неке мудре мисли о образовању о којима ће се разговарати на следећем часу. Наставник може да им каже неке мисли које се њему свиђају нпр. „Што више знаш више вредиш“ или „Лепа ствар у вези знања је што ти га нико не може узети“.

Како је другарство вредност али истовремено и важан ресурс за психофизичко здравље ученика, осим што предлагемо више часова нудимо и више идеја за реализацију.

У периоду детињства, једна од најзначајнијих вредности је другарство. Испољава се као тежња повезивања са другом децом на бази заједничких интереса, игре или провођења слободног времена и значајно доприноси емоционалном и социјалном благостању детета и његовом правилном психофизичком развоју. Да би имало трајнији карактер, другарство захтева улагање времена и енергије и тада се темељи на емотивној повезаности, међусобном подржавању и разумевању – у том случају говоримо о пријатељству. Деца и млади добра другарства високо вреднују јер им обезбеђују:

- повезаност са другима – другарство пружа осећање припадности и спречава осећај усамљености;
- уживање у забави и радовању – са другарима се деле смешни тренуци, забава и интересовање, што утиче на осећај среће и испуњења;
- емоционалну подршку – када је тешко другари пружају подршку разговором, присуством и конкретним акцијама;
- доживљај прихваћености – добри другари помажу да се особа осећа прихваћено и вредно, што позитивно утиче на самопоштовање;
- унапређење квалитета живота – када постоји вршњачка подршка и друштво, живот постаје богатији и садржајнији;
- лични раст и развој – пријатељи могу помоћи да се прошире видици и науче нове ствари.

Другарство као вредност пружа велике могућности за рад са ученицима и може се посматрати из различитих углова, нпр.: шта је другарство, ко све може бити друг, зашто нам требају другови, како стичемо другове, шта су групе другара, шта другови не би требало да раде, шта кад се другари посвађају, како се мења другарство са одрастањем....

Због специфичности теме добро је у раду са ученицима комбиновати елементе искуствене и драмске радионице. То значи да ученици, по својој потреби и осећању, могу јавно да поделе са групом нека своја лична искуства у вези дружења о чему ће сви заједно разговарати. Друга варијанта је да се таква искуства не деле јавно већ анонимно, стављањем у кутију, што ученике штити од непријатности да се оголи њихова интима а ипак омогућава да разговарају о нечему што је реалност њиховог живота. Трећи начин рада базира се на драмској радионици где наставник осмишљава ситуацију о којој ће се разговарати. У тој „Као да...” ситуацији ученици се осећају пријатније и слободнији су да изразе своје мишљење. Која варијанта је боља зависи од самог садржаја који се обрађује. На пример, свако је прошао кроз искуство да га је добар друг на неки начин повредио али мало људи воли о томе јавно да говори и зато је то боље прорадити кроз форму драмске радионице. Међутим, у разговору о томе како стичемо другаре или зашто су нам они потребни ученици ће у већој мери бити спремни да говоре и о личном искуству.

О другарству као вредности се може промишљати из још једног угла. Истраживања показују да су развој ИКТ-а и друштвених мрежа значајно промениле начин на који се деца друже (пример лонгитудинална студија рађена у САД <https://nationalgeographic.rs/nauka/prirodne-nauke/a41659/Tinejdzeri-se-danas-najvise-druze-preko-drustvenih-mreza.html>). То је утицало да деца проводе мање времена заједно ван школе, да мање спавају, да имају слабије развијене социјалне вештине што их чини мање отпорним на проблеме са којима се сусрећу. Последица тога је пораст броја деце која су усамљена, потиштена, агресивна или са још тежим поремећајима као што су депресивност, анорексичност и суицидалне мисли. Зато школа, чак више него пре, има обавезу да ствара услове у којима ће ученици развијати и одржавати блиске, топле, хумане односе једни са другима, као и са наставницима који их подучавају. Васпитна улога школе посматра се као одговор на потребе ученика а у овом тренутку евидентна је потреба да се ученици подучавају дружењу без „посредника”. Интересантно је проверити шта ученици, као генерација која је одрасла уз

информационе технологије, мисли о њиховом утицају на начин како се они сада друже и колики значај дају дружењу ван друштвених мрежа и виртуелних игрица. У наставку од ученика се може тражити да промишљају како ће будуће генерације да се друже и шта ће им ту бити важно. Било би добро довести их до уверења да непосредан, блиски однос у дружењу нема алтернативу.

У програму, у оквиру теме о вредностима, наведен је и кључни појам садржаја опште добро. То су ресурси који су по својој природи такви да су потребни свима и свако их треба употребљавати али на начин да нико други не буде ускраћен или оштећен: вода, ваздух, земља, шуме, улице, тргови, улично осветљење...па и културна баштина у најширем смислу (нпр. споменици). За опште добро важан је принцип једнакости и уколико неко жели за себе више него што му треба или чини нешто ради своје добити на штету општег добра онда је сигурна потврда да особа има проблем са системом вредности. На пример, особи која живи у стану чији су прозори близу бандере са уличним осветљењем смета та светлост и она разбија сијалицу иако тиме оставља део улице без осветљења и људи који туда пролазе неће добро видети куда иду те се могу повредити. Пример неодговорног понашања је и када неко на информацији од општег добра (нпр. на аутобуском стајалишту табла са бројевима аутобуса који ту стају) залепи рекламу за своју фирму или писање графита на зградама од општег добра. Неодговорно је свако понашање када се у реку баца ђубре, загађује ваздух или земља. Ученике треба континуирано током остваривања овог програма подстицати да региструју ситуације где је дошло до угрожавања општег добра ради интереса појединца и да о томе промишљају у смислу како реаговати да се таква понашања смање (да ли су боље казне или подучавање људи о општем добру).

За рад на овој теми могу се користити различита издања којих има на тржишту а тичу се уопштено животних вредности или неких конкретно као што је нпр. другарство.

ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ

На причу о вредностима природно се надовезује промишљање о врлинама јер су вредности уверења која се преко врлина, као особина људи, манифестују у њиховом понашању. Још у античко време оне су истицане као важне за живот заједнице, односно као крајњи циљ живота или темељни принцип постојања. Тада су издвојене четири врлине по Платону (други филозофи су имали извесне измене и допуне), и то:

- разборитост (лакоћа увиђања шта треба чинити у различитим животним ситуацијама);
- праведност (трајно расположење за дати свакоме што му припада);
- умереност (лакоћа управљања тежњама и њихово држање у границама разума);
- храброст (лакоћа свладавања тешкоћа у вршењу добра).

Данас говоримо о већем броју врлина али у суштини може се рећи да су ове четири окосница. Нпр. без врлина истинољубивости, емпатичности, одговорности нема праведности. У овом програму направљен је избор неких врлина али наставник има слободу да листу допуњује (нпр. храброст, умереност, племенитост...) и да повезује међусобно врлине јер се оне у животу појединца често здружено појављују. Издвајамо врлину одговорност коју треба континуирано провлачити током рада на различитим садржајима како би се остварио очекивани исход програма који тражи од ученика да има одговорност за своје понашање.

Нажалост, искуство људске цивилизације показује да се она одвија између доброг и лошег јер сви људи имају и врлине и мане. Ипак, цивилизација опстаје захваљујући ономе што је у човеку добро. Неко је рекао да су емпатија, толеранција, поштовање, солидарност „лепак“ који одржава људску заједницу. Како оне нису урођене одговорност је одраслих да их код деце и младих развијају.

О врлинама свакако није прикладно држати предавања. Због специфичности садржаја најбоље је да се користе изабране приче, филмови или студије случаја као подлога за разговор и промишљање о врлинама. Ученике треба водити тако да препознају мотивационо дејство врлина, односно да наше понашање има везе не само са нашим потребама већ и са нашим вредностима и врлинама. Да ли ће особа која нађе новчаник пун пара уложити труд да пронађе власника или ће новац задржати за себе не зависи од способности, па чак ни потреба јер најчешће особе које враћају пронађени новац нису богате. То су особе које краси врлина поштење. По природи ствари врлине и мане се појављују као гроздови где једна другу привлаче. На пример, похлепан човек може бити склон крађи и лагању, а правдољубив поштовању и толеранцији. Рад са ученицима треба да иде у правцу увида да врлине нису ексклузива која се појављује само у ванредним ситуацијама нпр. пожару, земљотресу, пандемији. Оне су саставни део живота и појављују се у различитим свакодневним ситуацијама. Такође, карактерише их нека врста „заразности” односно, кад смо окружени људима са врлинама то позитивно делује на нас да се и наше врлине испоље. Нажалост, исто је и са манама. Уколико нас неко упорно лаже, то подстиче и нас да и ми не будемо искрени према тој особи.

Ученицима треба скренути пажњу да се понашање у складу са вредностима и врлинама појављује код особа које су зреле, независне, самоуверене и немају страх да ће ако нпр. бране права слабијих бити одбачени у друштву. Они то раде зато што верују да сви људи треба да имају иста права а то је унутрашњи осећај за праведност. Програмом није предвиђено да се са ученицима обрађује морал али то је сродна тематика и неминовно ће бити повезивања јер моралност представља вредносно одређење шта је исправно а шта није а ученици свакако разликују морално од неморалног понашања. Међутим, за њихов узраст довољно је разговарати о вредностима и врлинама и њиховом манифестовању у понашању.

Како се програм реализује са ученицима од 13 до 15 година који су у интензивном процесу социјалног развоја за њих је још увек важно шта други мисле о њима, имају слабу отпорност на притиске вршњака и страх да ће бити етикетирани и одбачени ако ураде нешто што група којој припадају или желе да припадају не прихвата (нпр. ученици који воле да уче често добијају „етикету” штребера). Због тога се дешава да не поступају у складу са својим потребама, осећањима, вредностима, врлинама. То им наравно не прија, уноси немир али потреба за припадањем групи вршњака је јача. Међутим, то је прави период да се ученици охрабрују да буду независни, самоприхватајући, храбри у изношењу својих врлина и да се понашају у складу са сопственим вредностима. Рад на овој тематској целини треба да буде избалансиран између уважавања развојних потреба ученика у процесу њихове социјализације и подстицања онога што су пожељна уверења и понашања. Главни ослонац у таквом раду увек је добробит појединца и заједнице. Са одрастањем та оvisност о друге се смањује а повећава се храброст да се буде свој. Зато се може рећи да садашњи рад са ученицама тек ће касније, кад они одрасту, дати ефекте.

Као и код претходне теме ученике у причу о врлинама треба увести пажљиво, изабраним подстицајем. На пример, ученицима се може испричати причао Александру Флемингу, научнику који је задужио човечанство открићем пеницилина (Priča o zahvalnosti – David Naum). Прича је добра за разговор на тему да ли се добро добрим враћа, да ли је награда већ само чињење доброг дела, да ли људи препознају туђе врлине, шта је захвалност и на које све начине се може исказати... Још боље ако је подстицај прича о особи која је просторно и/или временски блиска ученицима а красе је неке врлине.

Следећа активност може бити рад у пару, при чему сваки пар добија по једну врлину и задатак да наведу понашање у коме се препознаје да особа која се тако понаша има ту врлину. Нпр. за врлину одмереност опис понашања мога би бити: дечак купује патике, родитељи су му рекли да може да изабере шта жели јер му је био рођендан, он бира патике које нису много скупе и нису познате марке јер су добре, лепо изгледају и удобне су. Нема страх да ће му се другари смејати што није купио патике познате марке. Вежба се може наставити тако што ће пар добити комбинацију две врлине да осмисле

одговарајуће понашање. Нпр. за врлине емпатија и истинољубивост опис понашања може бити: две другарице су у сукобу јер једна тврди да је друга свима рекла њену тајну. Особа која је емпатична и истинољубива може рећи да разуме прву девојчицу колико је повређена јер нико не воли да се тајне шире (емпатија), али да је истина да друга девојчица то није никоме рекла (истинољубивост) и да треба испитати ко је то урадио. Овакве вежбе су захтевне и наставник треба да помогне ученицима наводећи различите примере.

У наставку може се од ученика тражити неки вид рефлексије и саморефлексије, у смислу да препознају своје врлине и врлине људи око себе (родитеља, брата, сестре, бабе, деде, тетке, другара, наставника...). Може се очекивати да ученици имају тешкоће око именовања врлина. То се може решити тако што ће ученик описати нечије понашање а затим ће сви заједно покушати да одреде да ли је у основи тог понашања праведност, истинољубивост, одмереност, поштење, великодушност или нека друга врлина. Претходна вежба и ова заправо имају исти циљ а то је дубље разумевање врлина и њихово испољавање у понашању људи.

Исти циљ има и активност у којој се од ученика тражи да разговарају са својим укућанима коју врлину они посебно цене и зашто, како би о томе причали на часу. Све активности које ученицима приближавају врлине као нешто што није ни ретко ни имагинарно добродошле су. То је неопходно зато што су ученици превише изложени информацијама које говоре о понашању људи који су урадили нешто лоше (возили под дејством алкохола, прелазили улицу где није дозвољено, обили трафику, направили лажни налог на друштвеној мрежи, слагали...). Удружено са порукама које фаворизују да неко вреди онолико колико добар аутомобил вози или где летује, младима заиста није лако да на прави начин створе слику о свету око себе и граде своје вредности и врлине. Понашање људи, усмерено на добробит појединаца и заједнице, остаје у сенци и ствара се утисак да тога нема или чак да је такво понашање непожељно (нпр. мишљење да је данас глупо бити поштен или одмерен...). Зато је неопходно посебну пажњу посветити том сегменту рада на врлинама који је повезан са следећом тематском целином о социјалним вештинама. Ту се посебно мисли на асертивност као вештину која помаже људима да се боре за своја права а да не угрожавају друге. Асертивност се поставља као најбоља солуција између агресивности и пасивности и може бити помоћ да неко због својих врлина заиста и не настрада.

За рад на овој теми могу се користити различита издања доступна на тржишту која се односе уопштено на врлине или на неке одређене (захвалност, истинољубивост...). Међу њима издваја се издање Креативног центра „Речник врлина“ који је конципиран као прича кроз коју читаоца води девојчица Ана. Сваки нови лик који улази у Анину причу има еквивалент у врлини која почиње истим словом: на пример, дека нас упознаје са добротом, а Емилија са ентузијазмом, тако да је „Речник врлина“ и својеврстан буквар врлина.

СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ

Социјалне вештине су у програму дате као трећа тематска целина која се надовезује на вредности и врлине. На пример, за многе социјалне вештине потребно је саосећање а емпатичност је у програму дата као врлина. Заправо, иако су четири теме дате одвојено оне су повезане и могу се интегрисано обрађивати уколико наставник осмисли одговарајуће активности и материјале. Када је у питању избор подстицаја један од критеријума, поред узраста ученика, треба да буде и њихов капацитет да подстакну промишљање о повезаности вредности, врлина и социјалних вештина.

Ниједан човек није „острво“ само за себе. Сви функционишемо у заједници са другим људима од којих свако од нас има своје потребе, интересовања, навике, способности и животно искуство. Бити социјално компетентан данас је, више него у прошлости, потребно за успешан живот а добра вест је да се то учи и развија. Наравно, тај развој се дешава спонтано под утицајем свега чему је особа изложена и то у свом свакодневном животу (породица, вршњаци, медији) али добро је да се о томе и

фокусирано ради са ученицима у образовно-васпитним установама, посебно у узрасту од 13 до 15 година када се дете развија у младу особу али још увек осетљиву и недовољно спремну за богати социјални живот.

О значају социјалних вештина најбоље говори чињеница да их Светска здравствена организација повезује са здрављем људи и дефинише као способност прилагођавања и позитивног понашања које омогућава особама да се успешно носе са захтевима и изазовима које живот пред њих ставља сваког дана. Добра страна социјалних вештина је њихова трансверзалност односно, могућност примене у различитим ситуацијама.

За добро функционисање у сложеној заједници потребне су неке вештине које се могу посматрати као когнитивне, социјалне и емоционалне. За потребе овог програма издвојене су следеће вештине: критичко мишљење и одређивање приоритета (когнитивне); сарадња, брига о другима, асертивна комуникација, волонтирање, конструктивно решавање конфликта (социјалне); препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола (емоционалне).

Рад на овој тематској целини може започети неким подстицајем о просоцијалном понашању људи или волонтирању. Нпр. ученици се могу упутити да на интернету потраже како изгледа упитник за волонтере у Центру за интеграцију младих који се бави пружањем помоћи тзв. деци улице која живе и раде на улици. Било би добро да се ученици ставе у ситуацију да процењују колико човек треба да мисли на себе а колико на друге и заједницу и да ли је то у некој врсти сукоба. То је прилика да се опет говори о општем добру и то у духу мисли да ако није свима добро никоме није добро. Као и у раду на другим садржајима ученике треба подстицати да образлажу своје ставове, да аргументују али и слушају друге. То је прилика да се види како ученици доживљавају свет око себе, да ли је индивидуално увек изнад колективног и добра је подлога за разговор на тему како би овај свет функционисао када би свако мислио само на себе.

У наставку ученици се могу поделити у мање групе са задатком да наведу шта по њиховом мишљењу подстиче просоцијално понашање људи. Не очекује се да ученици наведу велики број утицаја, довољно је само неколико као што су: да ли се људи у окружењу тако понашају, да ли се таква понашања на неки начин награђују, колико се у медијима о томе говори, колико је неко осетљив на проблеме других људи и сл. Након размене одговора наставник их систематизује и поентира да је просоцијално понашање општи назив за различите видове понашања којима је заједничка усмереност на добробит заједнице, сарадњу и помагање другима. Оно се развија одрастањем и то највише учењем по моделу као и добијањем неке врсте поткрепљења за учињено добро дело за заједницу. То не мора бити нека конкретна награда, довољно је да то неко примети и прокоментарише као баш лепо што си Лени помогао или видим да си Милицу загрлила док је плакала баш си то добро урадила и сл. У складу са тим наставник може направити договор да у групи негују такво понашање. Такође, ученици се могу упутити да на часовима са групом размене и уочено понашање супротно од просоцијалног где је особа мислила само на своју добит, где је некога оштетила, повредила и промислити како реаговати у таквој ситуацији (нпр. неко ко је неправилно паркирао ауто и онемогућио пешацима да користе тротоар или пекара која продаје подгрејано пециво од јуче...).

На ову активност добро се надовезују друге вежбе у којима се ученици боље упознају са различитим социјалним вештинама. Наставник се може одредити да рад на њима систематизује у три правца у складу са наведеном поделом на когнитивне, емоционалне и социјалне вештине.

Логично почети од критичког мишљења као вештине потребне за све животне ситуације. Многи програми обавезних предмета имају очекивани исход који се тиче критичког мишљења те то није нешто што се не ради са ученицима али у оквиру овог програма то се може детаљније урадити и на више примера како би ученици јасније схватили смисао, сврху и значај критичког мишљења посебно за просоцијално понашање. Ту се посебно мисли на разликовање истинитог од неистинитог, битног од

небитног, хитног од мање хитног што је уско повезано са вештином прављења приоритета о чему се врло мало са ученицима ради а та социјална вештина је врло значајна за добробит и појединаца и заједнице. За те потребе могу се осмислити вежбе које ће од ученика захтевати обе вештине. У питању су вежбе где ученици радећи у малим групама треба да реше неки сложени проблем који прво морају критички да анализирају и открију из којих мањих проблема се састоји а затим да одреде приоритете решавања јер се из неког разлога (нпр. нема довољно времена, новца, људства...) не могу сви истовремено решити. Проблем може бити комуналне природе у некој измишљеној општини где грађани имају различите потребе и приоритете (деца, одрасли, старији, предузетници, туристи, инвалиди...), а ученици треба да одреде чије су потребе важније и шта треба прво урадити (да ли изградити паркић, поставити нове семафоре, направити бољу одбрану од поплава, организовати фестивал атрактиван за туристе, изградити дом за стара лица итд.).

Као следећа област рада могу бити осећања јер и она имају универзалност и јаку повезаност са социјалним вештинама. Препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола су карактеристике особа које имају боље социјалне вештине, односно боље се сналазе у социјалним ситуацијама. Међутим, ученици у овом узрасту још увек имају тешкоће да препознају и именују сопствена осећања а туђа још теже. По том питању речник им је врло скроман, обично кажу да се осећају кул, сморено, безвезе.... Зато се може десити да ученици не препознају да неко ко изгледа као да је бесан заправо је тужан или уплашен па самим тим изостаје адекватна реакција. За те потребе наставник може са ученицима да организује неку врсту вежбе о врстама емоција. Могућности су велике, чак се може радити и нешто као квиз. Нпр. ученици се поделе у групе које су такмичарске. Када наставник на табли напише неку емоцију (нпр. завист, понос, љубомора, страхопоштовање...) ученици на папиру пишу својим речима опис те емоције нпр. то је кад.... Наставник чита одговоре и поен даје групи/групама које су дале најбољи опис. Друга варијанта је да наставник да опис а групе треба на папиру да напишу коју су емоцију ту препознали. Нпр. опис за завист: непријатељски осећај према другима који имају нешто што сматрамо да то више припада нама. Овакве вежбе имају за циљ да појачају осетљивост ученика за различита емоционална стања и способност да их препознају код себе и других, правилно их именују и правилно реагују. А затим се може радити на другим аспектима осећања као што су вербални и невербални показатељи осећања, разлози зашто имамо осећања (чему она служе), шта изазива одређене емоције, шта радити са променљивим и мешаним осећањима... Све ове активности су важне јер оснажују социјалну вештину самоконтроле. У узрасту ученика седмог и осмог разреда и емоције и понашања могу бити још увек бурни и непримерени ситуацији што може водити ка конфликтима. За рад на овој тематици пожељно је користити што реалније ситуације из живота ученика а причу о емоцијама повезивати са радом и на другим садржајима. На пример, у оквиру теме о људским врлинама предвиђен је рад на кључном појму садржаја праведност који се лако може повезати са осећањима. Ученици треба да погледају (уз претходно појашњење наставника о каквом експерименту се ради) снимак реакције мајмуна на различите награде, односно колико се лако побуђује осећај беса кад нема праведности (Frans de Waal: Moral behavior in animals – YouTube, за ученике део од 13. минута). Овај експеримент показује колико је осећај за неправду биолошки дат и зато је важно, ради добробити и појединаца и заједнице, борити се за праведност као вредност.

У оквиру рада на осећањима наставник може да организује вежбе у којима се демонстрирају технике које помажу самоконтроли емоција. То је важно код јаких и негативних емоција као што су бес, страх, туга, завист јер нас штите да нешто не урадимо погрешно због чега би се могли кајати. Ученицима треба показати једноставне технике примерене њиховом узрасту као што су: изброј до 10, певај и играј уз музику, гњечи пластелин, жврљај на папиру, играј се са кућним љубимцем, трчи, вози бицикл или ролере, разговарај са блиском особом, иди у паркић и љуљај се и клацкај. Поред ових техника важно је охрабрити ученике да уколико препознају да су осећања прејака и не могу их контролисати онда треба да траже помоћ одраслих и стручњака.

И као трећи правац рада намеће се комуникација која као и критичко мишљење и осећања има универзални значај за човека и све ситуације у којима се може наћи. Како је комуникација међупредметна компетенција и други предмети су у обавези да је унапређују али у оквиру овог програма фокус је на комуникацији која унапређује добробит појединца и заједнице. Зато је у програму као садржај наведена асертивна комуникација. Ученици треба да освесте сопствену улогу у остваривању позитивних односа са другим људима и заједницом, као и да прихвате личну одговорност за своје поступке. Суштина је ученике усмерити да се боре за своја права, своје потребе и интересовања али на начин који не угрожава никога. Постоје бројне вежбе које се са ученицима могу радити да би се унапредила вештина асертивне комуникације. Посебно су добре оне које у себи садрже неки вид драматизације која илуструје како изгледа асертивна у односу на пасивну и агресивну комуникацију.

Уз асертивну комуникацију природно иде рад на конструктивном решавању конфликта. Као подстицај може се користити кратки али ефектни цртани филм Мост ("Bridge" by Ting Chian Tey | Disney Favorite – YouTube). За даљи рад на овој тематици одлично се уклапа филм у трајању од 10 минута који су снимили ученици у Дому ученика у Врању „Konstruktivno rešavanje konflikta” – Dom učenika srednjih škola Vranje – YouTube

За рад на сарадњи постоје бројни филмови који могу имати функцију подстицаја и изазвати код ученика реакцију. Нпр. иако су у питању комерцијални цртани филмови примерени су овој тематици, узрасту ученика и духовити су. Доступни су на јутјубу (Teamwork and Leadership | Animated short clip | Creative 360 | #teamwork #leadership #motivation – YouTube). Нешто озбиљнији подстицај може бити снимак веслача који показује снагу заједништва (Inspirational Video On Rowing and Teamwork – YouTube). У богатој понуди материјала на ову тему издвајамо цртани филм у трајању од 2:41 минута (GOOD COLLABORATION (2014) – YouTube) који изванредно повезује све што је садржај овог програма (вредности, опште добро...) али је на енглеском језику и може се (уколико се не припреми превод) користити у оквиру корелације са предметом енглески језик.

ДОБРОЧИНСТВО

Последња тема Добročинство иако је одвојено дата заправо је повезана са свим претходним програмским садржајима и у литератури се води као вид просоцијалног понашања. Као што је већ препоручено да се ради интегрисано и ова тема се може обрадити током рада на претходним садржајима, а може и одвојено како би добила на значају који заслужује.

Добročинство се често изједначава са више различитих израза као што је хуманитарни рад, алтруизам, задужбинарство или великодушност. Али у суштини свих израза налази се филантропија (човекољубље) као животна вредност или начело из ког произилази понашање које је усмерено ка добробити других људи и/или заједнице без личне користи. Међутим, добročинитељи, задужбинари као филантропи се не слажу с тим јер сматрају да и они имају своју личну корист јер им брига за друге и помагање другима даје смисао постојања те сматрају да су и они на добити.

Резултат рада на овој теми треба да буде јачање осетљивости ученика за препознавање примера понашања људи у складу са вредностима и врлинама и понашања оријентисаног на опште добро.

С обзиром да је ово програм за 7 и 8 разред као уводни подстицај може се искористити оно што су ученици учили у 6. разреду у оквиру историје о задужбинарству које у Србији има велику традицију још од Немањиха. Ученици могу добити налог да истраже задужбине крунисаних глава нпр. краља Милутина или добростојећих грађана који су у току 19 века подигли и оставили заједници бројне грађевине за потребе науке, образовања, медицине а које се и данас користе као опште добро. О задужбинама треба ученици да се баве и на локалном нивоу јер у свакој средини постоје такви примери а пожељно је да се спроведу и активности које показују да задужбинарство није ствар

прошлости, односно да оно постоји и сада. Може се навести пример моста преко Дрине који је подигао својим средствима Слободан Павловић 1996. који спаја Србију са Републиком Српском.

Пример другачије врсте подстицаја који се такође може употребити за увођење ученика у тему је одговор који је дала глумица Одри Хепберн (амбасадорка добре воље УНИЦЕФа) на питање које савете може дати за лепоту жене. Она је рекла:

За привлачне усне – изговарајте речи са љубазношћу;

За дивне очи – тражите добро у људима;

За zgodну фигуру – делите своју храну са гладнима;

За дивну косу – дозволите деци да вам пролазе прстима кроз косу;

За држање – ходајте са сазнањем да никада нећете ходати сами.

За рад на теми могу се осмислити различите активности. Ево неких. Од ученика се може тражити да разговарају са одраслима из свог окружења (родитељи, бабе, деде, комшије...) и утврде да ли су они некада учествовали у некој активности која је била хуманитарног карактера или је њима неко помогао кад им је било тешко (нпр. учествовали су у акцији прикупљања новца за болесно дете или су у болници добили трансфузију крви коју је непозната особа дала или су комшије помогле када је олуја однела кров да се направи нов). На часу се размењује оно што су ученици прикупили. Друга идеја је нешто сложенија и захтева да наставник припреми одговарајући материјал а то је кратак опис за 4 особе које су учиниле неко добро дело (нпр. једна је купила инкубаторе за превремено рођене бебе, друга је финансирала изградњу мањег моста који ђацима пешацима скраћује пут до школе и сл.). Ученици раде у пару са задатком да замисле да су комисија која треба да изабере само једну особу од понуђене четири којој ће се доделити награда за учињено најбоље добро дело. Избор треба да образложи. За очекивати је да ће ученицима бити тешко да направе избор што је и циљ ове активности – да добротинство није вид такмичења и да је свако добро дело добро и да зато народ каже „Лепота до вечери – доброта до смрти“.

За рад на овој теми погодно је организовати гостовање особе која је добротинитељ или задужбинар. У свакој средини има таквих особа које су обично мало познате у јавности јер оне то и не чине да бих их други људи хвалили. Ученици треба унапред да се упознају шта је све та особа урадила за друге (нпр. 30 пута је дала крв, спасила бебу из пожара, подигла јавну чесму...) и да спреме питања како би што више сазнали о вредностима и врлинама које красе ту особу и како се осећа кад помаже другима. Такође, ученици могу истражити ко су били велики добротинитељи и задужбинари у прошлости и како се садашње генерације односе према њима и њиховим делима. Наставник може као увод у ову активност да прикаже шта је све Михајло Пупин урадио за своју земљу и њене становнике, какве све грађевине су за своју домовину оставили капетан Миша Атанасијевић или Илија Коларац и сл.

Кључни појам садржаја у овој теми су и организације које се баве различитим активностима чији је заједнички именитељ добротинство, хуманитарни рад и одсуство профита. У њиховом раду обичну учествује много волонтера Могу бити владине, невладине, црквене, глобалне или локалне, велике или мале, оне које уопштено помажу људима или некој одређеној циљној групи. Ученици могу истражити оне које делају у окружењу и учинити их видљивијим ако направе неки вид њихове промоције у школи (изложба, трибина, текст у школском часопису...). Људи често не знају колико таквих организација у њиховој средини има и колико су њихова дела велика. Наставник може упутити ученике да самостално истражују које су то организације. На пример, могу на интернету истражити хуманитарну организацију УНИЦЕФ и сазнати ко је њен оснивач, који су циљеви, како се финансира, шта су постигли до сада (локално, глобално) и ко су у нашој земљи амбасадори добре воље (Ана Ивановић и Александар Саша Ђорђевић) и чиме се они баве у овој организацији. Исто се може урадити за организацију Црвени крст,

Црвени полумесец или за организације које се баве нпр. пружањем помоћи Србима који живе у тешким условима на Косову и Метохији. Као активност може им се дати информација из новина са налогом да сазнају нешто више о томе. Пример вести: Хуманитарна организација „Солидарност за Косово“ чији је председник Арно Гујон у сарадњи са епархијом рашко-призренском и хуманитарном организацијом „Мајка девет Југовића“ донирала је клиничко-болничком центру Приштина са привременим седиштем у Грачаници хематолошки и биохемијски анализатор и апарат за побољшану дистрибуцију кисеоника.

Програм се завршава са захтевом да ученици, заједно са наставником, осмисле и реализују неке мале али реално изводљиве активности које су просоцијалне, односно које у себи садрже идеју добротинства, општег добра, филантропије. Циљ је да ученици схвате да се добробит не „мери“ јер је свака и најмања добробит велика и значајна. Кроз остваривање такве активности ученици треба да осете да је добробит и за оне који примају и за оне који дају помоћ, односно да добра дела иду у оба смера. Као помоћ у раду дајемо пример две могуће акције добротинства. Пример 1: ученик из групе се разболео (није битно колико дуго неће ићи у школу и колико је болест озбиљна). Ученици могу да напишу писмо подршке другару у смислу да му желе да брзо оздрави, да они мисле на њега, да су ту за сваки вид помоћи...и да се сви потпишу. Овај сасвим мали гест другарства сигурно ће пријати болеснику. Пример 2: у сваком одељењу постоје ученици који имају одећу коју су прерасли а немају млађу сестру, брата који би је могли носити. Да би се избегло бацање одеће она се може донирати неком коме је потребна. То може бити и неком другу или другарици из школе али треба имати у виду да је некада непријатно примити директно такву помоћ и боље је да то иде преко организација које се тиме баве. Кораци у акцији: ученици који имају вишак одеће (то не морају бити сви из групе), уз помоћ родитеља, праве одабир шта ће донирати, следећи корак је проналажење центра за донације у непосредном окружењу, затим припрема одеће (мора бити чиста), паковање и њено одношење у центар. Заједнички део акције ученика је проналажење организације у коју треба однети донацију. То је прилика да ученици прикупе информације о изабраној организацији (када и ко је основао, како ради, ко су корисници, које проблеме у раду имају, шта им је највећи успех...). Може се организовати да неки активиста те организације гостује и ученицима појасни зашто је важно помагати другима и коме донирана одећа одлази. Акција се може спровести заједно са групом ученика који похађају Грађанско васпитање јер је по програму у петом разреду предвиђено спровођење активности у корист права неке особе што је компатибилно овом захтеву.

Планирање наставе и учења, као и праћење и вредновање напредовања ученика остварује се у складу са општим упутством за остваривање слободних наставних активности.

И за крај треба имати у виду да остваривање циља овог програма није само у вези са оним што ће се дешавати на часовима слободне наставне активности Вредности и врлине као животни компас II већ и са целокупном атмосфером у школи и друштву, вредностима које се негују, понашањима која се награђују, врлинама које се афирмишу. Према Бандуриној теорији учења по моделу, агресивност се усваја као последица посматрања агресивних модела (из блиског окружења или узора из медија, литературе, игрица) који не бивају кажњавани, не сnose сразмерне последице, или чак бивају награђени, мада је и изостанак било какве реакције само по себи позитивно поткрепљење неприхватљивог понашања. Агресивно понашање се устаљује кроз посматрање, имитирање и понављање из ситуације у ситуацију. Међутим, то исто важи и за асертивно понашање, емпатично понашање, волонтирање, сарадњу, толеранцију... а на школи и друштву је да брину да ученици имају одговарајуће узоре за учење по моделу.

Назив предмета	БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ II
Циљ	Циљ програма је да се ученици кроз стицање знања, усвајање вештина, формирање ставовова и вредности мотивишу и оснаже за безбедан и одговоран боравак и кретање у природи.
Разред	Седми или осми
Годишњи фонд часова	36

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење. Решавање проблема. Одговорно учешће у демократском друштву. Сарадња. Комуникација. Одговоран однос према здрављу. Одговоран однос према околини. Дигитална компетенција. Рад с подацима и информацијама. Естетичка компетенција.	– Аргументовано образложи смисао и значај боравка и кретања човека у природи; – Искаже интересовање за боравак и кретање у природи; – Препозна школско знање које је применљиво током боравка и кретања у природи; – Разликује планинарење као покрет, спорт и привредну активност; – Наведе планинарске дисциплине; – Разликује начине боравка у природи и врсте планинарских терена; – Доведе у везу правилан избор опреме са безбедношћу боравка и кретањем у природи; – На безбедан начин запали, користи и угаси логорску ватру; – Наведе најчешће опасности и повреде у природи, начине правилног реаговања и могућности да се опасност избегне; – Наведе препоруке Планинарског савеза Србије за безбедан боравак у планини; – Пружи елементарну прву помоћ себи и другима или ако то превазилази његове могућности потражи помоћ; – Наведе бројеве хитне помоћи, полиције, ватрогасаца и горске службе спасавања;	ЧОВЕК И ПРИРОДА
		Човек и природа - трајна и нераскидива веза. Циљеви, смисао и значај боравка и кретања човека у природи. Природа као место учења, примене наученог и успостављања равнотеже духа и тела. Очување природе човекова обавеза и одговорност. Планинарење као покрет, спорт и привредна активност. Историја организованог планинарског покрета у свету и код нас. Планинарски савез Србије и планинарски клубови. Обележавање Међународног дана планина и Дан пешачења. Знаменити планинари
		БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ
		Планинарски терени и објекти. Начини боравка у природи Опрема за боравак и кретање у природи. Боравак у природи и ватра. Субјективне и објективне опасности у природи, превенција и начини реаговања. Најчешће повреде у природи, прва помоћ и спасавање. Јавне службе од значаја у опасним ситуацијама. Припрема за боравак у природи.

	– Користи географске карте, дигиталну опрему и информационе технологије за оријентацију у природи; одреди стране света помоћу компаса, звезде северњаче и сунца;	Употреба карте и оријентација у природи. Технике кретања.
	– Искупује позитиван став према физичкој и психичкој припреми као предуслову за безбедан боравак и кретање у природи; – Наведе и опише основне технике кретања у природи; – Опише утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у природи и препозна предзнаке лепог и лошег времена; – Прикупи податаке о временским условима из расположивих интернет извора и процени услове за боравак и кретање у природи; – Образложи како се у природи прави заклон од невремена; – Наведе и образложи примере правилне исхране и хидратације пре, током и након боравка и кретања у природи; – На сликама препозна лековите, јестиве и отровне биљке из природе; – Искаже позитиван став о значају одржавања хигијене током боравка у природи и планинарским објектима и наведе основна правила одржавања хигијене; – Дискутује о одговорном и неодговорном понашању током планинарења према себи, другима и природи;	УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ Утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у планини. Предзнаци лепог и лошег времена. Прикупљање и анализа података о временским условима за боравак и кретање у природи. Прављење заклона од невремена. ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ Правилна исхрана и хидратација у припреми за боравак у природи, током боравка у природи и после напорне физичке активности. Јестиве и лековите намирнице из природе. Отровне и штетне биљке у природи. Хигијена током боравка и кретања у природи. КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ Одговоран однос према себи, другима и природи. Манифест међународне планинарске асоцијације. Национална и међународна документа која регулишу понашање у природи. Руковођење, сарадња, комуникација и решавање проблема у организованој групи која борави и креће се у природи.

	– Наведе основна међународна и национална документа која регулишу понашање у природи; – Образложи значај и начине руковођења и комуникације у групи која борави и креће се у природи; – Искаже солидарност и спремност да реагује у ситуацији угрожености безбедности и здравља чланова групе; – Објасни значај планирања за боравак и кретање у природи и неопходност анализе реализованих активности; – Наведе основне елементе дневника који се води током боравака у природи; – Доживи и забележи лепоту природе; – Проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора о боравку и кретању у природи.	ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ
		Припрема и израда плана акције. Реализација акције. Анализа и презентација акције. Планинарски дневник. Естетски доживљај боравака и кретања у природи.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Боравак у природи и планинарење II нуди се ученицима седмог и осмог разреда и није наставак програма истог имена за 5. и 6. разред јер ученици могу изабрати само један од ова два програма који су по концепцији, циљу као и по садржају и исходима слични с тим да је, сразмерно узрасту ученика, Боравак у природи и планинарење II нешто захтевнији у погледу садржаја и исхода. Када га ученици изаберу програм је за њих обавезан а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Смернице за реализацију програма наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у овом упутству које је детаљније и изражава његову специфичност.

Упориште за програм налази се у чињеници да ученици овог узраста, чак и они који живе у мањим срединама, недовољно бораве у природи, да се слабо крећу, као и да се ретко у слободно време друже кроз заједничке активности које се одвијају напољу и које могу бити истовремено и едукативне и забавне. Ученици узраста од 13 до 15 година су у периоду интензивног физичког раста и развоја када им је потребно да се крећу, да буду на чистом ваздуху и у друштву вршњака. Постоје бројне студије у свету и код нас које указују на штетно дејство претеране употребе нових технологија јер захтевају боравак у затвореном простору без физичке активности и непосредног дружења што на овом узрасту може оставити штетне последице. Из циља програма, а и саме чињенице да се он реализује у учioniци

са једним часом недељно, јасно је да он не замењује боравак ученика у природи али има снагу да их мотивише да то раде чешће, организовано и безбедно преко планинарских клубова којих има широм земље. Осим те мотивационе функције, програм треба да припреми, оснажи ученике за такве активности кроз стицање неких основних знања о боравку и техници кретања у природи, кроз формирање вештина које се могу развијати у условима учионице и кроз усвајање позитивних ставова и вредности према боравку у природи. Наставник може да осмисли и активности које би се реализовале као двочас, у непосредном окружењу школе (уколико је то погодно), где би ученици имали прилику да на очигледнији начин обраде неке садржаје програма нпр. упознавање са лековитим биљкама или оријентација у простору, али мора се нагласити да нису предвиђене активности где наставник води ученике у природу без лиценцираног водича. Програм ће имати најбољи ефекат ако се његови садржаји повезују са наставом обавезних предмета, ако школа ученицима понуди ваннаставне активности које га подржавају као што су организација једнодневних излета у природи са лиценцираним водичима, осмишљавање екскурзија које се реализују у природи, ако школа има стену за слободно пењање и ако успостави сарадњу са планинарским клубовима, покретом извиђача или клубовима за оријентиринг.

Као и код других слободних наставних активности, да би ученици могли да направе правилан избор у складу са својим интересовањима и да би родитељи били упознати шта се нуди, потребно је да школа припреми презентацију о садржају програма Боравак у природи планинарење као и о начину како се он реализује.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Човек и природа; Боравак и кретање у природи; Утицај временских услова на боравак и кретање у природи; Исхрана и хигијена током боравка и кретања у природи; Кодекс боравка и кретања у природи; Организација извођења планинарских активности. За сваку тему дати су кључни појмови садржаја и очекивани исходи што су и главне смернице наставнику за реализацију програма који је тако конципиран да пружа простор и за развој више међупредметних компетенција од којих се издвајају Одговоран однос према здрављу и Одговоран однос према околини. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља програма и развој међупредметних компетенција.

При планирању часова помоћ могу бити текстови/презентације који се налазе на сајту Планинарског савеза Србије <https://pss.rs/o-savezu/komisije/komisija-za-planinarsko-obrazovanje-kpo/>, њихови приручници 2. Сигуран корак и Планинарство – боравак у природи 1, затим Планинарски дневник као и други извори информација који се односе на боравак у природи и планинарење.

За остваривање програма није потребан специјализован кабинет нити сала за физичко васпитање као ни наменска дидактичка средства и уџбеници али су добродошли неки предмети који ће учинити наставу очигледнијом (нпр. компас, географске карте, ранац, планинарски штапови).

Програм треба тако реализовати да фаворизује активност ученика, повезивање школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Динамика рада се постиже комбиновањем различитих техника рада са ученицима, као што су: презентације, демонстрације, мини предавања, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у паровима и малим групама, квизови, групна анализа погледаног филма, гостовање стручњака, посете различитим дешавањима, укључивање у акције. Програм не садржи препоручени број часова по темама и кључним појмовима.

Наставник има слободу да планира своје и ученичке активности водећи рачуна да у предвиђеном фонду часова обради све теме. У суштини, иако је програм дат по темама у непосредном раду са ученицима, треба тежити интегрисаном приступу где нека активност, подстицај, садржај представља само подлогу за рад на више кључних појмова које треба међусобно повезати. Планирање слободне наставне активности мора бити у извесној мери флексибилно како би се испоштовала ученичка

интересовања, а такође треба да обезбеди да се све теме програма остваре. При планирању наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којима ће ученике увести у тему или им представити кључне појмове садржаја. Подстицаји треба да буду атрактивни, примерени узрасту ученика, разноврсни (филмови, слике, приче, статистички подаци...) да покрећу на размишљање, постављање питања, тражење информација...

Програм има природну везу са обавезним предметима, пре свега са предметима Физичко и здравствено васпитање, Географија, Биологија али и са Физиком, Математиком, Информатиком и рачунарством, Техником и технологијом, Историјом, Ликовном културом. Такође, програм има корелацију са слободном наставном активношћу Вежбањем до здравља, посебно ако ученик изабере нпр. у 6. разреду ту СНА, а у 7. или 8. разреду Боравак у природи и планинарење. Обе слободне наставне активности имају сличан концепт. То се препознаје у упутству за остваривање Вежбањем до здравља где се наводи: „Програм се природно надовезује на садржај програма предмета Физичко и здравствено васпитање и не захтева посебан простор и опрему. Увидом у исходе може се видети да је фокус програма на вежбању као вредности, стицању релевантних знања о вежбању, здрављу и исхрани, као и развоју позитивних ставова који ће допринети да ученик самостално, без присиле одраслих, бира да се храни правилно и уместо седења у затвореном простору за компјутером изађе напоље и физички буде активан са својим вршњацима”.

У раду се треба ослањати на оно што су ученици сазнали проучавајући наведене предмете али уз опрез како се не би десило да ова слободна наставна активност постане простор за проверу знања о рељефу или екологији. Лепо је да ученици знају нпр. називе планинских врхова и о томе се са њима може разговарати али то није циљ овог програма. О томе ће најбоље учити када буду кренули да се пењу на планине али до тога неће доћи ако ученици не препознају вредности боравака у природи и дружења са другим планинарима.

Наставници треба да искористе сваку прилику да у рад укључе ученичка ваншколска знања и вештине у вези њиховог боравака у природи. У групи ће увек бити ученика са различитим искуством у вези са њиховим бораваком у природи и зато треба, кад год је то могуће и погодно, искористити вршњачко подучавање. На пример, уколико у групи постоји ученик који има искуство боравака у природи као извиђач или је са родитељима планинарио или лето проводи код бабе и деде у планинском селу, наставник може да организује активност где ће он водити час и поделити са другим ученицима своја искуства и размишљања о бораваку и кретању у природи.

У наставку упутства за сваку тему из програма дата су појашњења за кључне појмове, смернице за рад, идеје и препоруке за подстицаје, а информације о праћењу напредовања и вредновању ученика налазе се у Општем упутству за остваривање слободних наставних активности које се може наћи на сајту w.w.w.zuov.gov.rs.sna

ЧОВЕК И ПРИРОДА

Тема Човек и природа може се назвати уводном јер има функцију упознавања ученика са програмом и подстицања радозналости за даљи рад. На почетку треба представити садржај програма, затим на који начин ће се радити на часовима и шта су очекивани исходи како би ученицима био јасан циљ ове слободне наставне активности која не замењује боравак и кретање у природи већ треба да допринесе мотивисању и припреми за такве активности. У току рада на овој теми али и на свим осталим, треба континуирано наглашавати централну поруку програма а то је безбедност и одговоран однос према себи, другима и природи. То значи да треба подстицати ученичку фасцинацију бораваком и кретањем у природи али без подршке авантуризма, ризичног и неодговорног понашања било које врсте.

На који начин ће наставник започети рад на трајној и нераскидивој вези између човека и природе је његов избор али свакако су добродошли видео записи који показују разноврсност и лепоту природе

на планети Земљи (нпр. неки делови из видеа (13) BEAUTIFUL PLANET | Најлепша места на Земљи – YouTube). Након гледања таквих снимака треба одвојити време за разговор о утисцима ученика, о могућим страховима од боравка у природи, дилемама уколико их имају као и о човековом односу према природи. Ученици имају довољно предзнања о еколошким проблемима те их о томе не треба пропитивати већ треба укључити неке подстицаје који ће код њих изазвати осећања (нпр. љутњу), потребу да се реагује, испољавање ставова и посматрање природе као вредности у животу човека. Као могуће подстицаје предлажемо две песме. Једна је Еколошка песма Јелене Петошевић (Yelena – Eko (official video) (youtube.com) и песма Момчила Бајагића Бајаре Овај свет се мења Ovaj svet se menja (Official lyrics video 2020) (youtube.com). Ученици могу погледати и ефектан анимирани филм MAN (Pogledajte ironiju o našem uticaju na planetu – crtani film (youtube.com). Циљ оваквих активности, где се супротстављају лепота природе и негативан утицај човека и његове индустрије на природу, јесте да се обесмисли равнодушност према овом проблему по принципу – није то проблем појединца, не може се ништа урадити и сл. и да се подржи лична одговорност и проактивност ученика у заштити природе. То ће се касније уклопити у тему Кодекс боравка и кретања у природи која захтева од сваког планинара да је својим боравком у природи ни на који начин не угрози.

Ученицима ће свакако бити интересантан садржај који се односи на питање зашто човек иде у природу, какви су то изазови. Најбољи начин да се на то питање добије одговор јесте да се пронађе особа из окружења (наставник, родитељ, бивши ученик) која има искуство боравка у природи и планинарењу која би разговарала са ученицима на ту тему и указала да се ту не ради само о физичкој активности. За очекивати је да ће за ученике бити најатрактивнија прича о освајању високих планинских врхова као изазову и метафори човекове борбе са самим собом и датим околностима (природом) али наставник треба да инсистира да је сваки боравак у природи благотворан. Уместо госта планинара, као подстицај за разговор могу се користити и неки филмови (нпр. Why do I hike | Award Winning Documentary 2020) или текстови у којима се описују осећања планинара током боравка у природи, изазовима које су имали, зашто нису одустајали упркос тешкоћама, доживљају равнотеже духа и тела, дружења са другим планинарима. Такве текстове наставник може да нађе у књизи Приче са планине коју је припремио М. Ердељан.

Наставник се може одредити да ученике упути на истраживачки рад у паровима, како би дошли до информација о човековој потреби да борави у природи из различитих мотива који су се кроз историју човечанства мењали, сходно веровањима, образовању, здравственим потребама. Ученике треба упутити на изворе који говоре о одласцима у планине из религијских, туристичких, спортских, рекреативних, естетских, авантуристичких мотива.

Уз ове активности обавезно треба укључити лична искуства ученика и њихова промишљања о значају боравка у природи за човека. Наставник може да припреми мини предавање о позитивном утицају боравка у природи на све аспекте човековог живота, његово физичко и ментално здравље, квалитет друштвених веза, осећај постигнућа и самопоуздања. За те потребе може се користити презентација Boravak u prirodi – zašto je važno (youtube.com или Bolji san, jak imunitet i više motivacije... Ovo su zdravstvene dobrobiti boravka u prirodi (youtube.com). Уместо мини предавања наставник може да организује гостовање лекара, психолога који ће то стручно објаснити или може пустити филм о томе (о добробити по психичко стање људи: <https://www.youtube.com/watch?v=KFiiITqymoU>).

Један час свакако треба одвојити за рад на природи као великој „учионици“. Ученике треба питати шта се све може научити током боравка у природи и шта се све може применити у природи од онога што је научено у школи, наравно имајући у виду који разред похађају. Уз помоћ наставника ученици могу да одговоре на та питања. Посебно је значајно да препознају примену онога што су учили у Географији (читање географске карте, утицај географске ширине и дужине на рељеф, одређивање стране света), Физичко и здравствено васпитање (нпр. вежбе за развој снаге, покретљивости, аеробне издржљивости, координације, здравствено хигијенске мере пре, у току и након вежбања,

препознавање врсте повреда, правилно реаговање у случају повреде, чување животне средине током вежбања), Физици (дејство брзине и смера ветра на кретање у природи, температура на којој вода ври у зависности од надморске висине, трење), Математици (пропорција и размера за одређивање реалних удаљености на основу података са карте, израчунавање раздаљине, мерење углова), Информатици и рачунарству (програмирање физичког уређаја да врши функцију бројача корака), Техници и технологији (ГПС навигација), Хемији (заштита животне средине), Историји (пећина као прва „кућа“ човека, Грчки богови са планине Олимп, духовност и боравак монаха у испосницама у планинама), Ликовној култури (естетски доживљај природе, фотографисање природе). За оне који желе још више да разраде корелацију могу са наставником математике да осмисле задатак који ће направити везу тог предмета са овим програмом. Пример могућег задатка: Планинари се налазе на надморској висини од 560 m. Врх на који се пењу се налази на 840 m надморске висине, а нагиб терена је 300. На основу ових података, процени дужину стазе коју планинари треба да пређу, ако стаза праволинијски повезује место где се налазе планинари и врх на који се пењу.

Следећа активност могла би да буде разговор са ученицима како они виде планинарење: као покрет, спорт (такмичарски или рекреативни) или као вид активног туризма. Како око тога постоје различита гледишта најбоље је ученике кроз разговор тако водити да планинарство посматрају као све наведено. Затим се ученици могу, на информативном нивоу, упознати да планинарски спорт обухвата разноврсне планинарске дисциплине као што су: планинарење и пешачење, високогорство, алпинизам, спортско пењање, планинарско трекинг такмичење, планинско трчање, планинарско оријентационо такмичење, планинарска спелеологија, пењање у леду и драј тулинг, турно скијање, кањонинг и планинарски бициклизам. Након тога, треба одвојити време да ученици поставе питања о представљеним дисциплинама и искажу своја интересовања, шта би волели да пробају, шта им треба од опреме, где се то тренира и сл.

Након ових садржаја и активности ученици треба да се упознају са историјатом планинарског покрета у свету и код нас, како данас функционише Планинарски савез Србије и планинарски клубови, како се обележавају Међународни дан планина 11. децембар и Дан пешачења. Може се направити сарадња са наставником енглеског језика и анализирати текстови на српском (sr.wikipedia.org/wiki/светски_дан_планина) и на енглеском (сајту www.fao.org/international-mountain-day/en) који се баве обележавањем Дана планина. Уз презентацију о садашњим активностима планинарских клубова може се приложити кратки филм о клубу који је најближи месту одакле су ученици као што је нпр. видео снимак Planinarski Klub Leskovca – HISAR 04.08.2024. ([youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=...)). Уз презентацију о историјату планинарења ученици могу да пронађу фотографије планинара из прошлости како би илустровали како је некад изгледала опрема и одећа за боравак у природи. Такве фотографије лако је наћи на интернету али наставник треба да подржи ученике да пронађу аутентичне фотографије из њиховог окружења. Ученике треба упутити да истажују како би дошли до следећих података. Прво планинско друштво основано је у Лондону 1857. (www.alpine-club.org.uk) и било је елитистичко (намењено члановима повлашћених друштвених слојева). Њихов мото је био Где ти је воља ту ти је пут. Корени планинарског покрета у Србији зачети су у Свилајнцу 1875. године и везују се за Јулија Драшкоција, апотекара и наставника гимназије у Свилајнцу (више детаља о томе може се наћи у монографији Планинарство у општини Свилајнац, Слободана Васића). Прва планинарска организација основана је 1901. године као Српско планинско друштво. Планинарски савез Србије основан је 1948. године. Планинарски савез данас окупља 198 планинарских клубова/друштава широм Србије са више од 21000 чланова, има 300 лиценцираних водича и Горску службу спасавања са 250 обучених спасилаца. Ученике треба упутити да посете сајт Планинарског савеза Србије (Planinarski savez Srbije | PSS | Republika Srbija) и открију које све податке садржи од актуелних вести, календара догађаја до информација о планинарским теренима и објектима. Уз овај садржај свакако треба придодати и представљање Међународног дана планина који се обележава 11. децембра и Дан пешачења који није фиксиран већ се за сваку годину одређује. Како планинарски клубови увек имају

добру понуду активности за Дан пешачења наставник може да предложи ученицима и њиховим родитељима да се укључе и да “осете” нешто од онога што ће у оквиру овог програма проучавати.

Рад на теми се завршава представљањем знаменитих планинара. Они могу бити и страни и домаћи али са интересантном биографијом. И овај сегмент се може поверити ученицима али не мора увек бити израда презентација, може да се уради и као кратки играказ или у форми интервјуа где би један ученик био новинар а други би глумио познатог планинара. Наставник ће направити избор знаменитих планинара а као идеју предлажемо лик и дело Јосифа Панчића (лекар који је волео природу и биљке а сам је рекао да је преокрет у његовом животу донело пењање на планину Ртањ) и Јована Цвијића (географ који је највише боравио на планинама источне Србије) који су до својих највећих научних достигнућа дошли зато што су били заљубљеници у природу и пуно времена су проводили у природи. За реализацију овог сегмента прве теме ученици могу да потраже помоћ од наставника биологије и географије и да са њима заједнички дођу до што више података о овим знаменитим планинарима.

Ученике ће вероватно интересовати и биографије планинара који су освајали највише врхове планина широм света и о опасности којима су били изложени. Наставник може да тражи од ученика да наведу које особине су ти људи морали имати да би постигли такве резултате. Циљ је да дођу до тога да се ради о људима који су били предузимљиви, истрајни, доследни, одговорни, солидарни, сарадљиви јер се такве активности не могу остварити самостално. Активност треба завршити са оним што је и мото програма: Одговоран однос према себи, другима и природи. За ученике које посебно интересује освајање највиших врхова планина наставнике може да препоручи неки од бројних филмова који ће код куће погледати и касније на часу поделити утиске (нпр. *Silent Hiking The Himalayas for 16 days* ([youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=XRupA2nyEpQ))).

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Као увод у тему ученици могу погледати слике или снимке боравка људи у природи којима се као у претходној теми наглашава лепота природе, хармонија човека и природе (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=XRupA2nyEpQ>). Међутим, ова тема је корак даље јер треба да обезбеди ученицима конкретна знања за безбедан боравак и кретање у природи. На почетку ученици треба да се упознају са врстама планинарских терена и објеката. То може бити само на информативном нивоу уз коришћење одговарајућих фотографија. Планинарски терени су: маркиране планинарске стазе, уређена пењалишта, полигони за планинарску оријентацију, адреналин паркови. Планинарске стазе се према намени деле на: пешачке стазе у природи, планинарске стазе, трансверзале/обилазнице, стазе за планински бициклизам и стазе за посебне намене. Планинарски путеви и стазе се по дужини деле на путеве и стазе краћег трајања (1–3 дана), средњег трајања (3–7 дана) и дугог трајања (дуже од 7 дана). По захтевности стазе могу бити лаке (није потребна помоћ руку, довољно су широке и добро уређене, препоручује се коришћење пешачких штапова), захтевне (понекад је потребна помоћ руку), врло захтевне (већа разлика у надморској висини, неопходно помагање рукама а коришћење шлема и друге заштитне опреме је обавезно). Према опремљености разликујемо осигуране планинарске путеве и осигуране пењачке путеве (виа ферата). Планинарски објекти су: планинарски домови, планинарске куће, планинарска склоништа, бивак, планинарски центар за обуку и усавршавање и планинарски камп.

У наставку је потребно представити различите начине вишедневног боравка у природи као што су: камповање, боравак у чврстим објектима, биваковање. То је прилика да наставник провери каква искуства ученици имају са боравком у природи, односно да ли су некад камповали или били у неком планинарском објекту, да ли имају искуство у подизању шатора. Уколико има услова, наставник може у школском дворишту да организује да ученици уз његове инструкције сами подигну шатор, а затим га сруше и правилно спакују.

За безбедан боравак и кретање у природи један од предуслова је адекватан избор опреме. Она може бити врло различита у зависности која је активност у питању, колико дуго се борави у природи, које је годишње доба и друго. За увођење ученика у овај кључни појам теме може се искористити активност где ученици треба да замисле да се спремају за дводневни излет у оквиру ког ће се пењати на оближњу, нижу планину, почетак је септембра и спаваће једну ноћ под шаторима. Ученици се деле у мале групе од по 3–4 члана и имају задатак да напишу списак опреме које треба понети како би били безбедни на излету. За тај задатак имају 10–15 минута. Наставник чита списак сваке групе и идентификује групу која је не само највише важних делова опреме навела (шатор, врећа за спавање, вода) него и која је мислила на важне ситнице као што су ханзапласт, крема за заштиту од сунца или комараца, термос, лампа, качкет/капа, шибице/упаљач и сл. Такође, треба скренути пажњу и на опрему која се нашла на списку а која је непотребна, неадекватна или планирана у неадекватној количини за боравак и кретање у природи.

Након те активности наставник треба да каже ученицима нешто више о опреми за боравак и кретање у природи фокусирајући се на избор одеће и обуће. Потребно је да уз излагање наставник припреми одговарајуће фотографије опреме. Наставник може да ученицима поставља питања којима ће их подстаћи да сами закључе о чему треба водити рачуна при том избору. Циљ је да заједнички дођу до тога да обућа мора бити удобна, стабилна, да „дише“, а да одећа треба да обезбеди човеку да остане сув (заштита од спољашње и унутрашње влаге), да одржи топлотну равнотежу тела (од хладноће не штити дебела одећа већ ваздух између више слојева одеће), да заштити од сунца, ветра, да обезбеди лакоћу покрета. Ученици треба да се упознају са изразом активни веш и да радећи у паровима уз помоћ мобилних телефона истраже од ког материјала се прави (полиамид, полиестер) и које карактеристике има (пријања уз тело, растегљив је, не упија зној, лак је, брзо се суши, лако се одржава, штити од прегрејавања). Причу треба зачинити још неким детаљима као што су нпр. да хеланке нису добар избор за боравак у природи иако ученице воле да их носе јер не штите од трновите вегетације и ако је хладно не греју, а ако је топло ознојиће се, затим да гумене чизме нису добар избор иако штите од кише али не „дишу“ и ноге се зноје, а поред тога не пријањају на подлогу па се особа која их носи може лако оклизнути. Причу о одећи и обући треба тако водити да ученици схвате да погрешан избор одеће и обуће може да направи проблем особи током боравка и кретања у природи као што су прегрејавање, смрзавање, квашење, прављење жуљева, повреде скочног зглова итд. Међутим, треба водити рачуна да се код ученика не створи погрешан утисак да је за боравак и кретање у природи неопходна куповина специјалне опреме, посебно оне скупе. Ученици треба да схвате да је фокус на функционалности а не на брендovima. Неки комади вишенаменске одеће или опреме могу се пронаћи у већини домаћинстава или се могу прилагодити за планинарење.

Као природан наставак рада на овој теми наставник осмишљава активности које се односе на избор и употребу ранца у коме се носе ствари неопходне за боравак и кретање у природи. Код избора ранца битна је његова величина, облик и какав је систем каишева. Капацитет ранчева за планинарење се мери у литрима. Опрема која се пакује у ранац се не мери у литрима и зато за почетнике, који први пут купују ранац, представља тешкоћу овај начин мерења капацитета ранца и може да их збуни. Идеални ранац за једнодневно планинарење је онај од око 35 литара. Ако се иде на краће туре, као што је преподневно пешачење по планини довољно је понети ранац од 15–20 литара. Већ када се ради о вишедневном планинарењу, када је потребно преноћити, ранац би требало да је капацитета између 35 и 60 литара. Уколико постоји могућност наставник може донети у учионицу ранчеве различитих величина али ће сасвим добро послужити и слике ранца како би ученицима имали визуелно јаснију представу о разликама између њих. О избору ранца ученици могу да погледају неки од видео снимака као што је нпр. *Kako izabrati ranac za hajking, putovanje ili trčanje? #planinarenje #backpack (youtube.com)* у трајању од 10.53 минута.

Осим избора величине ранца важно је и како се он пакује. То је добра прилика да се са ученицима поприча ко и како пакује ствари у њиховој породици када се негде путује. Да ли неко од родитеља има навику да прави списак, да ли се пакују самостално или их родитељи пакују, да ли претерују са количином ствари која се носи и сл. Затим наставник указује да је најбољи начин да се започне са паковањем тако што ће се направити списак свих ствари које треба понети а затим све ствари са списка треба поставити на једно место како би се размислило да ли је ту све што је потребно или има и непотребних ствари. Често у првом прављењу списка уврстимо и оне ствари које нам нису неопходне. Затим ученике треба упознати са основним принципима паковања ранца. Пакују се ствари према тежини и по учесталости употребе. Једна од кључних ствари за паковање је да се предмети групишу по тежини. Ствари које су теже се стављају у део ранца који је ближи кичми како би се оптимизовао терет који се носи у ранцу. У дно ранца се стављају крупне ствари, или оне ствари које нису тако често потребне или ствари које се користе за паузу. То могу бити кабаница, простирка, пресвлака и сл. На врху ранца се пакују оне ствари које се чешће употребљавају. У помоћне џепове се стављају потрештине и ситнице које се често употребљавају или које су хитно потребне (папирнате и влажне марамице, вода, телефон). Било би добро да наставник припреми један ранац и одређен број ствари за паковање како би демонстрирао правилан начин паковања и омогућио ученицима да сами то испробају. Уместо тога ученици могу између два часа да погледају снимак о томе у трајању од 7.48 минута ([Kako spakovati veliki ranac?](https://www.youtube.com/watch?v=spakovati_veliki_ranac) ([youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=spakovati_veliki_ranac))) а затим да о томе разговарају. Такође, може им се понудити да погледају видео запис *Ovo NE RADITE NIKADA – Najcesce Greske kada Nosimo Ranac* ([youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=spakovati_veliki_ranac)) у трајању од 6.48 минута и да о томе продискутују или нешто друго пригодно што изабере наставник. Такође, може се реализовати радионица Паковање планинарског ранца чији је сценарио дат у приручнику Планинарство - боравак у природи 1 (стр. 132).

Уколико наставник процени да је потребно и да има времена, он може да организује гледање филма у трајању од 3 минута *Pribor za preživljavanje u prirodi (survival kit)* у коме ће ученици имати прилику да виде како у јако мали ранац може да стане пуно значајних ствари за боравак и кретање у природи. Након гледања филма обавезно дати ученицима прилику да размене своје утиске.

Програмом је предвиђено да се у оквиру ове теме обради и појам ватре јер је она не само потребна током боравка у природи већ је на неки начин и заштитни знак планинарења. Логорска ватра, осим што има функцију да загреје планинаре и да се помоћу ње термички обради храна има велику улогу на крају дана проведеног у природи у опуштању планинара и дружењу. Наставник може да организује ученике у мање групе које ће уз помоћ материјала са интернета (нпр. *Kako zapaliti logorsku vatru* ([kampavantura.com](https://www.kampavantura.com))) и *Recepti i saveti o bezbednosti kuvanja na logorskoj vatri* ([kampavantura.com](https://www.kampavantura.com))) приказати оно што су научили како се припрема логорска ватра, како се пали, како се правилно гаси, како се на њој припрема храна. Уколико има услова, може се организовати да ученици уз помоћ наставника напољу то знање и практично покажу.

Следећи сегмент рада на овој теми предвиђа да се ученици упознају са објективним и субјективним опасностима боравка и кретања у природи, начину како се у таквим ситуацијама реагује и како се човек може унапред заштити од њих. За увођење у ове кључне појмове наставник може да тражи од ученика да сами наведу неке опасности за које мисле да прете људима током боравка и кретања у природи. Ученичке одговоре може писати на табли и груписати их у објективне и субјективне, а затим их допунити како би слика о опасностима била комплетна. Објективне опасности настају под утицајем природних појава, животињског и биљног света као што су опасности од саме конфигурације терена, временских услова, надморске висине или присуства опасних животиња и биљака, а субјективне настају под утицајем човека и његових поступака. На пример, са ученицима треба продискутовати које су то животиње које се могу срести током боравка у природи у нашој земљи и како треба реаговати (различити глодари, змије, пухови, дивокосе док је сусрет са вуковима, медведима, лисицама доста редак). За појашњење опасности у природи наставник може користити делове књиге 2. Сигуран корак

који се на то односе и треба да укаже ученицима да ће у наставку рада на програму своје знање о томе допунити кад буду обрађиване теме о временским условима и исхрани у природи. У наведеној књизи налази се и сет питања за проверу знања ученика о објективним и субјективним опасностима у природи.

Рад на овим важним кључним појмовима треба тако водити да се укаже да се субјективне и објективне опасности често здружено појављују али се оне могу предупредити добром припремом, планирањем, правилним избором активности и опреме, правилним понашањем у групи и организацијом. То се нарочито односи на почетнике који немају искуство боравка и кретања у природи. Зато ученике треба упознати са основним препорукама Планинарског савеза Србије (ПСС) које су дате у 10 тачака.

1. У планину не крећите сами. Група треба да броји најмање три члана.
2. Испланирајте своју активност.
3. Уколико први пут идете у тај рејон или на ту планинску стазу, контактирајте локално планинарско друштво.
4. Проверите временску прогнозу.
5. Понесите довољно воде и хране за целодневну активност и нешто у резерви што ћете само „прошетати у ранцу”.
6. Понесите комплет за пружање прве помоћи у складу са својим знањем у пружању прве помоћи.
7. Понесите чеону лампу.
8. Обавестите некога од пријатеља/родбине о својим плановима и активностима, помените им планирану путању.
9. Напуните телефон пре поласка на активност и штедите батерију.
10. Меморишите број Горске службе спасавања – 062-464-646.

Након ових препорука логично се надовезује рад на упознавању са најчешћим повредама у природи као што су жуљеви, посекотине, сунчанице, промрзлине, топлотни удар, угануће скочног зглоба, алергијске реакције, уједи инсеката. Наравно, рад на повредама треба да буде у контексту како их избећи и како реаговати кад се десе.

На то се надовезује упознавање ученика са основним подацима о пружању прве помоћи и спасавању повређених особа у природи. Од ученика се не очекује да буду оспособљени за пружање прве помоћи али треба да буду упознати са основним принципима и посебно са тим шта никако не треба радити као и кога треба позвати у помоћ, а ту се мисли на јавне службе од значаја у опасним ситуацијама као што су хитна помоћ, ватрогасци, полиција, горска служба спасавања. Ученици треба да знају на које бројеве телефона могу добити ове службе.

У раду на опасностима и повредама у природи могу се користити искуства људи који су пуно боравили и кретали се у природи. Као што је већ препоручено, наставник може да позове неког искусног планинара да на једном часу буде гост и да ученицима исприча неке своје доживљаје на ту тему и да одговара на њихова питања.

Рад на овој теми мора да обухвати и активности чији је циљ да укажу ученицима да није довољно обући патике, ставити ранац на леђа и кренути у природу већ је за све, а посебно за почетнике, важна припрема. Она може бити на нивоу прикупљања информација (колико је дуга стаза, колика је висинска разлика, да ли дуж стазе има извора воде, каква је подлога по којој се хода, каква је временска прогноза), што је важно али није довољно. Потребна је и физичка и психичка припрема. Ученици ће

лакше разумети значај физичке припреме (вожња бицикла, трчање, теретана, пливање) која је потребна за унапређење моторике, снаге и издржљивости, координације, равнотеже и флексибилности. Међутим, теже ће им бити да разумеју у чему се огледа психичка припрема и зато им треба додатно појашњење наставника. Она је важна за све али посебно за почетнике који не познају довољно како ће изгледати активности у природи и међу њима могу се препознати они који о тешкоћама уопште не мисле и прецењују своје способности што на терену може бити проблем. Али међу њима могу бити и особе које много брину око боравка у природи па се питају колико ће то бити за њих напорно, како ће се снаћи у групи коју не познају довољно, како ће решавати своје физиолошке потребе, да ли ће се од нечега уплашити, да ли ће бити неких непредвиђених проблема: уједа инсеката, алергијских реакција, сусрета са змијама и другим животињама. Наравно, и једно и друго су екстреми и психолошка припрема служи да се изгради што реалистичнији однос према боравку и кретању у природи. Најбоље је да се она одвија кроз разговор са искуснијим планинарима који умеју да одогуворе на сва питања почетника, да узнемирене смире а претерано опуштене подстакну да реалистичније промишљају, и да након тога помогну им да одмере које активности у природи су у том тренутку за њих одговарајуће (тежина, трајање). Циљеви психолошке припреме су следећи. Прво је потребно да особа реално процењује своје способности и здравствено стање за боравак и кретање у природи јер у психолошком смислу колико је непожељна претерана самоувереност и неосновано прецењивање својих способности (посебно у односу на природу), толико је штетно кад је особа несигурна, потцењује своје способности, неодлучна је и склона одустајању. Затим, психолошка припрема треба да обезбеди контролу пажње. Све активности у природи захтевају извесан степен пажње јер је довољан само један тренутак непажње и да се особа оклизне, падне, повреди. Чак и искусни планинари морају да одржавају континуирану пажњу а то значи фокусираност на задатак, циљ упркос ометајућих фактора (умор, јак ветар, ниска/висока температура, мрак, киша, снег, магла). За безбедан боравак у природи важне су и емоције, посебно у ванредним, стресним ситуацијама где једна особа која је ушла у стање панике може да генерише негативне емоције у целој групи. Особе које су плашљиве и склоне да претерано брину треба да се оснаже у смислу да препознају како се осећају, да о томе могу да говоре, да не потискују непријатне емоције како се оне не би нагомилавале и довеле до панике. Што се тиче когнитивног функционисања, психолошка припрема треба да обезбеди да особа нема збуњујућих, негативних мисли што се постиже тако што се упућује да благовремено прикупи релевантне податке (где се иде, кад се иде, с ким се иде, каква је временска прогноза, колико је потребно понети воде и хране и сл.) и да добије одговоре на сва питања која је интересују и која јој омогућавају да постави себи реалне циљеве боравка и кретања у природи. За теже планинске подухвате важно је постићи менталну отпорност која обезбеђује „бресте“ мисли и у тешким околностима. Обично се каже да је начин размишљања за планинара једнако важан као и његова физичка снага и издржљивост. И на, крају, мада не мање важно, психолошка припрема подразумева да се особа оснажи за функционисање у групи. Јако је опасно уколико појединац непланирано и неконтролисано почне да се издваја из групе, да се понаша имајућу виду само своје тренутне потребе и интересе (нпр. да направи селфи на некој литици, убере цвет или крене неком другом стазом јер мисли да је туда ближе). Такође, себичност, одсуство толеранције и солидарности према другим члановима групе, као и непоштовање одлука вође неприхватљиво је, угрожава безбедност и одражава се негативно на атмосферу целе групе. Зато је дато право водичу да уколико процени да нека особа није физички и психички припремљена или није адекватно опремљена, може је искључити из групе и конкретне активности у природи.

У контексту приче како се припремати за боравак и кретање у природи ученицима се може представити Приручник за планинарење чувеног бразилског писца Паула Коеља који је доступан на интернету. Може се реализовати активност у којој се ученици деле у 11 парова (у Приручнику има 11 препорука), који добијају по једну препоруку из Приручника са задатком да је прочитају и анализирају са становишта какву поруку је писац желео да да. Затим сваки пар целој групи чита препоруку коју су

добили и даје појашњење како су је они схватили. На крају наставник модерира дискусију о свим препорукама и целини Коеловог Приручника за планинарење и даје завршни коментар.

У оквиру ове теме која је по броју кључних појмова најбогатија, последњи сегмент предвиђа да се обраде садржаји који се односе на кретање у природи. Међутим, пре него што се крене са представљањем карактеристика различитих техника кретања неопходно је обрадити како се оријентишемо у природи. На почетку би било добро да се са ученицима провери знање које су стекли на часовима географије а тиче се одређивања страна света и коришћења географских карата. Већ у 5. разреду у оквиру овог предмета ученици се оснажују да користе карте и из разреда у разред се ради на унапређивању вештине читања географских карата. За боравак и кретање у природи потребна су знања о врстама електронских и штампаних географских карата, размере и размерника, географској координатној мрежи (географска ширина и дужина), картографским знацима, посебно онима који се односе на рељеф. Наставник треба да припреми карте различите размере и за различите географске области али је најбоље започети рад са картама које се односе на област где ученици живе и која им је позната. Ученици се могу поделити у парове или мале групе са задатком да гледајући карту одреде нпр. колико километара је од тачке А до таче Б, колика је надморска висина неке планине итд. У наставку са ученицима треба вежбати одређивање стране света помоћу компаса и других показатеља (Часовника и Сунца, звезде Северњаче, Месеца, маховине, година на дрвету). Свакако са ученицима треба обрадити и употребу система ГПС навигације, прикупљања и обраде података на конкретним примерима.

У контексту овог садржаја један час се може посветити представљању планинарске оријентације и оријентиринга који се могу практиковати и као такмичарски спорт и као рекреација. Циљ је да се уз помоћ карте и компаса (без осталих помагала), крећући се непознатим тереном, пронађу све контролне тачке уцртане на карти и да се дође до циља што пре. У сваком тренутку учесници оријентиринга морају знати где се налазе и на основу свог знања и искуства у читању карте треба да доносе одлуке о томе којим правцем ће се кретати како би најбрже обишли целу стазу и пронашли све контролне тачке. Некад треба донети одлуку у складу са народном пословицом која каже Преко прече – наоколо ближе, када је брже ако се брдо обиђе, него ако се иде преко њега. Такве и много компликованије одлуке се траже од учесника оријентиринга и у томе је посебан изазов било да је у питању такмичење или само рекреација. Оријентиринг није скуп спорт, не захтева много физичке снаге и може се практиковати појединачно, групно, породично и то од основношколског узраста до старости и током целе године.

Било би добро да наставник набави неку од посебно направљених карата за оријентиринг (израђују се по међународним стандардима ИСОМ) како би ученици видели како оне изгледају. Постоје посебно обучени стручњаци који врше израду оваквих карата. За област Београда и околине има преко 30 карата (Калемегдан Ада Циганлија, Кошутњак, Топчидерски парк, Хајд Парк, Ташмајдан, Липовичка шума, Авала, Јајинци, Бабе-Златара), а израђене су и за терене на Фрушкој Гори, Златибору, Тари, Копаонику, Дивчибарама, у околини Смед. Паланке, Смедерева, Параћина, Крушевца. Уколико постоје могућности било би добро да у школи гостује особа која се бави планинарском оријентацијом или оријентирингом и која је спремна да пренесе своја искуства, одговара на питања ученика и мотивише их да се укључе у такмичења.

На крају обраде друге теме потребно је обрадити технике кретања у природи. То је важан садржај јер се кретање одвија на врло различитим теренима (стрмина, блато, снег, лед, сипар, камењар, вода, вегетација) и у различитим условима (високе или ниске температуре, смањена видљивост/мрак, ветар, велика надморска висина). С обзиром да се програм остварује у условима учионице, ученици ће се о томе упознати на теоријском нивоу. Наравно, прави ефекат научног може се очекивати тек у практичној примени, онда када ученици буду боравили у природи и били у прилици да се крећу у природи, односно када на личном искуству буду “осетили” оно што им је наставник говорио. У оквиру

техника кретања ученици треба да се упознају и са појмовима брзина кретања, кретање маркираном стазом, паузе у кретању, техника пешачења, мимоилажење, растојање, техника дисања, кретање различитим теренима, прелазак водених токова, кретање кроз насељено место, употреба штапова за ходање, техника пењања, техника ходања по снегу. За потребе објашњавања ових појмова наставник може да користи одговарајуће слике, цртеже, снимке (може их наћи у приручницима 2. Сигурни корак, Планинарство – боравак у природи 1 и материјалу за основну планинарску обуку).

Уколико процени да је потребно и да се логично надовезује на претходне садржаје наставник може упутити ученике да код куће погледају снимак о употреби штапова при планинарењу у трајању од 23.36 минута (Орема за планинарење – štapovi (youtube.com) и да на часу о томе разговарају. Уместо целог снимка наставник може да прикаже ученицима скраћену верзију.

На крају рада на теми може се анализирати како ради једна од апликација на мобилном телефону (нпр. Педометар која броји кораке) које су намењене мерењу пређеног растојања а наставник може припремити информације колико корака је оптимално направити у односу на узраст. Затим се ученици могу упутити да до следећег часа, сваки дан, воде евиденцију колико су корака направили или колико су растојање препешачили и да процене да ли је то права мера за њихов узраст или је то премало/превише. Ова активност се може проширити и на родитеље, наравно на оне који то прихвате, да у том истом периоду такође евидентирају дневни број корака и процене да ли имају потребу за додатним кретањем. Након тога, наставник може да организује да на часу ученици заједнички и уз његову помоћ припреме сет препорука за родитеље који се недовољно крећу у који би уградили све што су до тада научили у оквиру овог програма.

УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Ученицима је свакако јасно да је боравак у природи блиско повезан са временским условима и да је важно поседовати што тачније информације о надолazeћем времену. Међутим, рад на овој теми треба тако водити да се избегну два екстрема од којих се један односи на схватање да се у природу иде само кад су идеални временски услови јер то није тачно и други да се иде у природу у свим временским условима, што такође није прихватљиво из безбедносних разлога (подсетити ученике да под објективним опасностима у природи спадају и оне од временских услова). Ученицима треба да буде јасно да се боравак у природи може одвијати у различитим временским условима (киша, ветар, снег, сунце), да се временске прилике могу у кратком временском периоду променити, да не постоје 100% тачне дугорочне временске прогнозе али да се са добром опремом и континуираним праћењем предзнака времена може обезбедити безбедан боравак у природи. Ту се може направити веза са садржајем из теме Боравак и кретање у природи који се односи на паковање ранца где је обавезни садржај увек непромочива јакна.

На почетку рада на овој теми ученици треба да се упознају са метеоролошким елементима (сунчево зрачење, температура ваздуха, ваздушни притисак, влажност ваздуха, брзина и смер ветра, падавине) и метеоролошким појавама (муње, поларна светлост, хало, дуга, фатаморгана) и њиховим утицајем на боравак и кретање у природи. Информације о томе, као и сет питања за проверу знања, наставник може да нађе у књигама 2. Сигуран корак и Планинарство – боравак у природи 1.

Такође, потребно је пажљиво прорадити садржај који се односи на знаке лепог и лошег времена. Неке од знакова ученици ће свакако знати па их треба питати да их сами формулишу (нпр. брзо кретање облака, појава магле, „црни“ облаци, ведро небо). Њихове одговоре наставник треба да допуни још неким показатељима као што су ваздушни притисак, температура, врста облака али и интересантним, мање познатим, као што су да деформација трага на небу од авиона може да укаже у ком правцу се крећу ваздушне масе на великој висини или шта значи јако руменило на небу при заласку сунца.

На ове садржаје природно се надовезује кључни појам који се односи на прикупљање и анализу података о временским условима који су од значаја за боравак и кретање у природи. Ученике треба упутити на различите изворе информација на интернету али треба инсистирати на коришћењу проверених, поузданих сајтова као што је нпр. сајт hidmet.gov.rs Републичког хидрометеоролошког завода Србије (РХМЗ). Са ученицима може се спровести активност где ће у првом кораку изабрати место где желе да направе једнодневни излет и одредиће датум (неколико дана унапред), а затим ће подељени у мање групе прикупити и истражити податке који се односе на температуру, влажност, падавине, УВ зрачење за то место и изабрани датум. Затим, у великој групи ученици треба да размене прикупљене податке и да продискутују како би дошли до закључка да ли треба изабраног датума кренути на излет или не. Ученицима се могу понудити и неке друге активности нпр. да подељени у групе погледају дугорочне прогнозе за изабрано место али на различитим сајтовима и да упореде степен слагања и да продискутују колико се може веровати дугорочним прогнозама. Наравно, као и у раду на претходним садржајима може се довести као гост особа која се бави прављењем дугорочних прогноза (то може бити и аматерски), која ће појаснити ученицима на основу чега се припремају прогнозе.

У оквиру ове теме налази се још један кључни појам који је индиректно повезан са временским условима. У питању је прављење заклона од невремена. Наставник ће ученицима дати основне принципе прављења заклона и који је алат потребан за то а затим може приказати неки од снимака који то илуструју (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=5NgFSbtVB1o&t=18s>). Уколико има услова то знање се може проверити у конкретној ситуацији тако што ће се реализовати двочас у непосредној околини школе (нпр. оближњој шумици, већем парку) уз опрез наставника како ученици користе неопходни алат. Овај садржај има директну везу са садржајима предмета Техника и технологија па два наставника могу да осмисле заједничку активност.

ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Исхрана и хигијена су издвојене као тема јер су важне за безбедан боравак и кретање у природи, иако су могле бити и кључни појмови у оквиру садржаја који се односе на опасности у природи (субјективне опасности), на опрему (паковање хране и воде) и на припрему за боравак у природи.

Правилна исхрана и хидратација треба да обезбеде да тело има довољно енергије да издржи напоре кретања у природи, док неправилна исхрана може довести до исцрпљености, дехидрације и других здравствених проблема. Са ученицима треба разговарати о исхрани пре, током и након кретања у природи јер се у свакој фази могу направити грешке.

У оквиру Биологије и Физичког и здравственог васпитања ученици су учили о угљеним хидратима, протеинима и мастима тако да у оквиру овог програма треба то знање повезати са боравком и кретањем у природи. На почетку наставник може о томе да да неке основне информације. За ученике је довољно да знају да су угљени хидрати главни извор енергије за наше тело и да су врло важни за одржавање издржљивости. Они се у телу брзо разлажу у шећере и лако се користе као извор енергије за мишиће. Једноставни угљени хидрати, попут шећера, брзо се апсорбују у телу и добри су за краткотрајне енергетске потребе, али су сложени угљени хидрати које налазимо у интегралном хлебу, житарицама и поврћу, пожељнији јер се спорије разлажу у телу и пружају дуготрајну енергију. Беланчевине или протеини су кључни за изградњу и одржавање мишићне масе током дуготрајних напора. Протеинска храна такође може помоћи у одржавању ситости током планинарења. Протеини се спорије разлажу у телу од угљених хидрата, што значи да осећај ситости траје дуже након узимања протеинског obroка. За масти треба да знају да нису пожељне јер су спор извор енергије и за њихово варење треба више кисеоника. Уз информације о исхрани обавезно указати на значај доброг хидрирања за напоре у току кретања природом. Ако планинар пије воду тек кад је жедан то значи да касни за потребама свог организма у условима појачаног напора. Недовољан унос течности може

довести до дехидрације, која може изазвати бројне здравствене проблеме, укључујући умор, главобољу, вртоглавицу, мучнину, и грчеве у мишићима. Правило је да се пије мало по мало континуирано током појачаног напора. У следећем кораку наставник дели ученике у мале групе које треба да замисле да иду на једнодневни излет у трајању од 8 сати током којих ће се попети на одређену планинину нпр. 1000 m надморске висине (изабрати неку оближњу која је ученицима позната). Свака група има задатак да напише шта од хране и пића и у којим количинама је оптимално да се понесе на излет. Уз тај предлог група треба да да кратко појашњење зашто су направили такав избор. У току рада могу користити мобилне телефоне и консултовати наставника. Када свака група представи своје предлоге, наставник модерира дискусију и даје завршни коментар у коме указује на оно што су ученици добро предложили и на оно што нису добра решења. Сви они који су предвидели да у ранцу буду сендвичи од црног хлеба, сир, јогурт, шунка, насецкан краставац и паприка, црна чоколада, енергетске плочице, поморанџа, јабука, лешник, орах, семе бундеве, суве урме, шљиве или кајсије и наравно флаша воде направили су добар избор. Наставник заокружије ову причу наводећи да и храну и воду треба узимати више пута по мало током напора, да оброк пре кретања у природу треба да буде лаган и ако може 2 сата раније, као и да организам после напора не треба одмах оптерећивати претераним уносом хране.

Уколико има времена и интересовања наставник може ученицима да пусти филм (What happens to your body at the top of Mount Everest – Andrew Lovering) о још једној „храни“ за планинаре који освајају највише планинске врхове а то је кисеоник. То се може допунити информацијама шта они једу и пију током тих дугих експедиција.

У оквиру ове теме потребно је са ученицима прорадити и кључне појмове који се односе на проналажење воде за пиће, јестиве и лековите намирнице из природе као и на отровне и штетне биљке. Током боравка у природи, посебно када се човек пење на веће надморске висине које су му мање познате биће у прилици да се сусретне са биљкама које не познаје, које су му атрактивне и интересантне с тим да неке од њих могу бити јестиве, неке лековите а неке врло опасне чак и ако се само додирну. Од ученика се не очекује да овладају разликовањем јестивих, лековитих и опасних биљака, да знају њихова имена, где расту и сл. У оквиру овог програма довољно је да сазнају да оне постоје, да виде слике неких од њих и да изграде став да ништа од биљака не дирају, посебно не конзумирају а да претходно не консултују искусније планинаре. Проблем са биљкама је што оне могу бити и корисне и штетне за људе, на пример, шумске јагоде имају диван укус и јестиве су међутим, ако су их пре брања напали глодари могу бити преносници болести. Гљиве у природи могу бити и јестиве и отровне а чак и искусне особе могу се преварити у њиховом разликовању. Коприва се може користити у исхрани јер је здрава али она може да опече особу која је бере ако нема рукавице. Неке биљке су опасне не само што су отровне већ што имају бодље, неке испуштају мирисе који опијају. У раду са ученицима најбоље је задржати се на лековитим биљкама као што су мајчина душица, боквица, камилица, кантарион, глог. Наставник треба да припреми слике ових биљака.

Што се тиче хигијене ученицима треба предочити да је важна лична хигијена током боравка и кретања у природи као и хигијена током боравка у планинарским објектима. Прибор за личну хигијену намењен за планинарење мора бити прилагођен редукованим условима комфора у шатору или планинарском дому, могућности паковања у ранац, а понекад и ограниченој количини воде. Наставник може поделити ученике у групе и дати им задатак да сачине списак комплета за хигијену који ће појединац и група понети на камповање.

КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Ова тема је дата издвојено иако се њени садржаји кроз цео програм прожимају у складу са наведеном централном поруком безбедно и одговорно према себи, другима и природи. Наставник ће изабрати како ће реализовати тему. Није толико битно да ли ће то радити континуирано уз друге садржаје или

ће јој посветити посебне часове или ће због важности радити и континуирано и у оквиру ове теме али је важно да ученици схвате да боравак у природи и планирање треба да се одвијају у складу са неким правилима чије су основне вредности људски живот, хуманост, међусобно уважавање, одговорност, солидарност, екологија и одрживи развој.

Са ученицима треба прорадити следећа правила понашања: она која се тичу понашања појединца према групи и водичу, она која се односи на понашање појединца према природи и трећа која се тичу коришћења планинарских објеката.

За прву групу важно је да ученици схвате да појединац приступа излету на личну одговорност, потврђује да испуњава здравствене и психофизичке услове за сигурно учествовање на излету и прихвата план излета. Затим, прихвата и поштује водича, следи његова упутства и настоји да својим захтевима не омета друге учеснике излета и остварење циља излета. Поштује одлуке водича чак и када се са њима не слаже. Кретање и одабир планинарских стаза су у компетентности водича, који задржава право промене плана и стазе према процени на терену. Водич пре поласка на излет може проверити опрему свих учесника излета и ако неко нема опрему у складу са захтевима излета или делује физички или психички неспреман, водич може таквој особи ускратити да учествује на излету. Темпо хода прилагођава се најслабијем члану групе, али без непотребног заостајања слабијих, док најбржи требају стрпљиво прилагодити свој темпо брзини кретања групе и бити спремни помоћи слабијима. Уколико је потребно главни водич може, на основу личне процене, раздвојити учеснике на групу бржих и групу споријих учесника. При сусретима на уским планинским стазама спретнији, јачи и млађи планинари се склањају и пропуштају слабије и старије. У заједничким акцијама снажнији преузимају напорније задатке. Удаљеност између планинара треба увек бити таква да се чланови групе могу међусобно видети и чути. Основно правило је да нема самовољног удаљавања од групе, а уколико то неко и уради онда водич не сноси одговорност за последице. И наравно, важно правило које је део културе међусобног опхођења је да се планинари у планини међусобно увек поздрављају иако се не познају.

Другу групу чине правила о којима је већ било речи у претходним темама. Сада је прилика да се то обједини и додају још неки подаци. За праве љубитеље природе и планинарења незамисливо је све оно што би на било који начин угрозило природу и њен животињски и биљни свет. Наставник може од ученика да тражи да наведу нека понашања која не би требало чинити у природи и нека која су добродошла. Када ученици изнесу своје одговоре наставник их може допунити следећим информацијама. На планинским стазама, одмориштима и врховима се не оставља никакво смеће, амбалажа, већ се носи са собом до места где је предвиђено да се баци. Чак и кад постоје на стази канте не треба их затрпавати смећем јер је неизвесно колико се често празне. Уколико се успут угледа неко смеће треба га покупити и понети. Цвеће не треба брати, животиње се не узнемиравају а воде се не загађују. У природи се не прави бука (не слуша се гласна музика, не пева се и не говори гласно, не користе се електронски уређаји који су бучни) јер она може сметати другим учесницима излета али и неким животињама нпр. птицама. Хођајући планинским стазама, у оквиру својих могућности треба уклањати камење које се одронило као и гране које су пале на стазе. Ватра се ложи само тамо где је дозвољено и обавезно се пре одласка пажљиво угаси.

Трећа група правила се тиче коришћења планинарских објеката. Ученицима треба да буде јасно да не постоји посебна служба која се бави чишћењем и одржавањем тих објеката јер то нису хотели већ је то одговорност сваког планинара. Ту важи правило остави како си затекао.

ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ

Након рада на свим претходним темама неопходно је са ученицима проћи и кроз све фазе организације и реализације планинарских активности. Тиме се заокружује програм чији је циљ

мотивисање ученика да више времена проводе у природи, да се учлане у неки планинарски клуб и крену у планинарске активности на безбедан и одговоран начин.

На почетку ученике треба упознати да постоје различите врсте акција (такмичења, једнодневне и вишедневне планинарске спортско-рекреативне акције, тематске акције, планинарске високогорске акције, планинарске експедиције, акције за младе, планинарске акције) намењене осетљивим групама и инвалидним лицима. Сваку од њих наставник треба да илуструје конкретним примером, односно описом како оне изгледају.

У следећем кораку ученицима треба објаснити да је начин организације и реализације ових акција регулисан Правилником о безбедном извођењу планинарских активности и другим документима Планинарског савеза Србије и да је суштина оваквог решења обезбеђивање безбедности и уколико дође до неких проблема утврђивање чија је то одговорност. Ово је важан сегмент рада на програму који треба да обезбеди да ученици схвате да се у природу не иде неприпремљено, неорганизовано и неопремљено.

У књизи 2. Сигурни корак налази се списак од 10 ставки које чине један програм акције и са ученицима треба заједнички проћи кроз све фазе припреме и реализације програма једне акције. Уколико постоји могућност било би добро да локални планинарски клубови обезбеде за ученике по примерак планинарског дневника како би имали увид како он изгледа и чему служи. Такође, и приручник Планинарство – боравак у природи 1 садржи део који се односи на припрему планинарске акције (124 стр).

Иако у оквиру овог програма није предвиђено да ученици са наставником бораве у природи у току школске године, биће пуно прилика када ће они боравити у природи (свакодневни живот, школске екскурзије/излети, породична летовања/зимовања) и било би добро подстицати их да својим мобилним телефонима фотографишу природу. Од тако насталих фотографија и пратећег текста на крају школске године може се направити изложба у којој би ученици показали шта су научили у оквиру овог програма. На пример, изложба би могла да има 3 сегмента. Један би се односио на информације зашто је за човека добро да борави у природи и да планинари, други би садржао податке о локалном планинарском клубу и његовим активностима, а трећи би могле бити фотографије природе које су ученици направили. Независно од изложбе, било би добро да школа обезбеди мањи простор у коме би се током целе школске године објављивале актуелне информације у вези са активностима локалног планинарског клуба или клубова ако их има више које би ученици који похађају ову СНА ажурирали.

Како је један од исхода програма да ученици покажу интересовање за боравак у природи и планинарење било би пожељно да постану чланови најближег планинарског клуба. Зато током целокупног рада на садржају ове слободне наставне активности треба правити везу са планинарским клубовима и њиховим активностима и чланством.

На крају школске године наставник треба да направи рекапитулацију садржаја који су обрађивани и може да да ученицима неку врсту теста којим би проверио степен усвојености знања али и развијености правилних ставова према бораку и кретању у природи. Наравно, идеално би било завршити рад на овој СНА излетом чији би програм кореспондирао са обрађеним темама и који би пружио могућност примене наученог. Овакав излет реализовао би се након завршетка школске године, у организацији најближег планинарског клуба, уз сагласност родитеља који се такође могу придружити излету.

VIII РАЗРЕД

7. ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА 8. РАЗРЕД

ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРОГРАМА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Назив предмета	СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
Циљ	Циљеви учења предмета <i>Српски језик и књижевност</i> јесу да се ученик оспособи да правилно користи српски језик у различитим комуникативним ситуацијама, у говору и писању; да кроз читање и тумачење књижевних дела развија читалачке компетенције које, уз књижевно знање, обухватају емоционално и фантазијско уживљавање, живо памћење, истраживачко посматрање; подстичу имажинацију и уметнички сензибилитет, естетско доживљавање и критичко мишљење, морално просуђивање и асоцијативно повезивање; да се одговарајућим врстама читања оспособљава да усмерено приступа делу и приликом тумачења открива различите слојеве и значења; да стиче основна знања о месту, улози и значају језика и књижевности у култури, као и о медијској писмености; да стиче и развија најшира хуманистичка знања и да научи како функционално да повезује садржаје предметних области.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	136

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– чита са разумевањем књижевноуметничке текстове и остале типове текстова, примењујући различите стратегије читања; – тумачи значења, језичке, естетске и структурне особине уметничких текстова, користећи књижевне термине и појмове; – критички промишља о стварности на основу прочитаних дела; – истакне универзалне вредности књижевног дела и повеже их са сопственим искуством и околностима у којима живи; – повеже писце и дела из обавезног дела програма од 5. до 8. разреда; – издвоји основне одлике књижевног рода и врсте у конкретном тексту, као и језичко-стилске карактеристике текста у склопу интерпретације; – уочи слојевитост књижевног дела и међужанровско прожимање; – повеже књижевна дела са историјским или другим одговарајућим контекстом; – одреди временски оквир у којем је писац стварао; – разликује аутора књижевноуметничког текста од	КЊИЖЕВНОСТ	ЛЕКТИРА ЛИРИКА 1. Ђура Јакшић: „Отаџбина“ 2. Јован Јовановић Змај: „Светли гробови“ 3. Јован Јовановић Змај: „Ђулићи“ (избор) 4. Десанка Максимовић: „Пролетња песма“ / „Опомена“ 5. Момчило Настасијевић: „Труба“ 6. Иван В. Лалић: „Ветар“ 7. Марина Цветајева: „Месечев сјај“ ЕПСКО-ЛИРСКЕ ВРСТЕ 1. Бранко Радичевић: <i>Ђачки растанак</i> (одломак „Ој Карловци, место моје драго...“) 2. Народна епско-лирска песма: <i>Женидба Милића Барјактара</i> ЕПИКА 1. Вук Стефановић Караџић: <i>О народним певачима</i> 2. Вук Стефановић Караџић: <i>Житије Ајдук Вељка Петровића</i> (одломак) 3. Доситеј Обрадовић: <i>Живот и прикљученија</i> (одломак) 4. Прота Матеја Ненадовић: <i>Мемоари</i> (одломак) 5. Петар Петровић Његош: <i>Горски вијенац</i> (одломак „Бадње вече“) 6. Симо Матавуљ: „Пилипенда“ 7. Лаза Лазаревић: „Све ће то народ позлатити“ 8. Милош Црњански: <i>Сеобе</i> (одломак) / <i>Роман о Лондону</i> („Пролеће је стигло у Лондон“)

наратора, драмског лица или лирског субјекта; – препозна националне вредности и негује културноисторијску баштину, поштујући особености сопственог народа и других народа; – учествује у избору књижевних дела и начина њихове обраде и представљања; – објасни настанак и развој српског књижевног језика; – разуме значај књижевног језика за културу и историју српског народа; – сврста српски језик у одговарајућу језичку групу у Европи; – именује дијалекте српског језика; – разуме постојеће језичке прилике у Србији; – издвоји делове творенице и препозна основне моделе њиховог грађења; – користи садржаје из граматике обрађене у претходним разредима и повеже их са новим градивом; – доследно примени правописну норму; – примени основна правила о распореду акцената; – уочи разлику између научног, административног и разговорног функционалног стила; – пише и говори поштујући карактеристике различитих функционалних стилова; – уочи разлику између речи и лексеме; – препозна метафору и метонимију као лексичке механизме и разуме значење вишезначних речи карактеристичних за свакодневну комуникацију; – разуме значење застарелих речи и неологизама; – користи речник, енциклопедију и лексикон; – уочи манипулацију у пропагандним текстовима; – напише приказ, расправу и краћи есеј; – разликује делове текста и књиге – укључујући индекс, појмовник, библиографију – и уме да их користи; – повезује информације и идеје изнесене у тексту, уочава јасно исказане односе и изводи закључак заснован на тексту.		9. Бранимир Ћосић: <i>Покошено поље</i> (одломак из прве књиге „Читава једна младост“) 10. Дино Буцати: „Колумбар“ 11. Херман Хесе: „Магија књиге“ / Нил Гејмен: „Зашто наша будућност зависи од библиотека, читања и сањарења“ / Милорад Павић: <i>Роман као држава</i> (избор одломака из огледа: „Кратка историја читања“, „Последњих сто читалаца“, „Нова генерација електронске књиге“, „Скакутаво читање или повратак фусноте“, „Романи без речи“) ДРАМА 1. Данило Киш: <i>Ноћ и магла</i> 2. Петар Кочић: <i>Јазавац пред судом</i> (одломак) 3. Жан Батист Поклен Молијер: <i>Грађанин племић</i> (одломак) НАУЧНОПОПУЛАРНИ И ИНФОРМАТИВНИ ТЕКСТОВИ 1. Веселин Чајкановић: „О ускршњим обичајима“ 2. Милутин Миланковић: <i>Кроз васиону и векове</i> (одломак) 3. Хилда Дајч: <i>Писма</i> – одломак, (обавезна напомена о власнику права: ©Јеврејски историјски музеј) 4. Споменка Крајчевић: <i>Кругом двојке</i> (избор одломака: „Унутрашња пруга“, „Станица пристаниште“ – „Почетак и крај“, „Одлазак“, „Станица Калемегдан“ – „Гозбе“, „Теорија“, „Станица Браће Барух“ – „Извесност“, „Тајна“, „Станица Вуков споменик“ – „Простор“, „Булеварска бајка“) 5. Герман Титов: „25 сати у свемиру“ Са наведеног списка, обавезан је избор два дела за обраду. ДОМАЋА ЛЕКТИРА 1. Народне епске песме новијих времена (тематски круг о ослобођењу Србије: „Почетак буне против дахија“, „Бој на Мишару“, „Бој на Чокешини“...) 2. Љубавне народне лирске песме („Српска дјевојка“, „Љубавни растанак“...); обичајне народне лирске песме (избор) 3. Избор из савремене српске поезије (нпр. Васко Попа: „Очију твојих да није“, Бранко Миљковић: „Критика метафоре“, Војислав Карановић: „О читању поезије“, Момчило Мошо Одаловић: „Ршуме, јеси ли знао Црњанског“, Ана Ристовић: „Гледајући у дрвеће“...) 4. Иво Андрић: <i>Деца</i> („Деца“, „Књига“ и „Панорама“) 5. Бранислав Нушић: <i>Сумњиво лице</i> 6. Клод Кампањ: <i>Збогом мојих петнаест година</i> 7. Давид Албахари, <i>Мамац</i> ДОПУНСКИ ИЗБОР ЛЕКТИРЕ (бирати 3–6 дела) 1. Милош Црњански: „Ја, ти и сви савремени парови“

			2. Оскар Давичо: „Србија” / „Детињство” (избор) 3. Бранко Ћопић: <i>Мала моја из Босанске Крупе</i> 4. Станислав Винавер: <i>Ратни другови</i> („Аритон”) 5. Народна приповетка: <i>Усуд</i> 6. Вук Стефановић Караџић: <i>Српски рјечник</i> (избор, нпр. „Отмица”...); 7. Растко Петровић: <i>Африка</i> (одломци) 8. Радослав Братић: <i>Мајсторова рука</i> (одломак) 9. Милорад Павић: <i>Хазарски речник</i>, одреднице о Ћирилу и Методију (одломци) 10. Душан Ковачевић: <i>Ко то тамо пева</i> 11. Гроздана Олујић: <i>Гласам за љубав</i> 12. Џон Селинџер: <i>Ловац у житу</i> 13. Ричард Бах: <i>Галеб Џонатан Ливингстон</i> 14. Кајо Ритер: <i>Дечко који није био из Ливерпула</i> 15. Џон Бојн: <i>Дечак у пругастој пиџами</i> 16. Сју Таузенд: <i>Дневник Адријана Мола</i>. КЊИЖЕВНИ ТЕРМИНИ И ПОЈМОВИ Стилска средства: анафора и епифора,
	ЈЕЗИК	Граматика	Језик Словена у прапостојбини; сеобе Словена и стварање словенских језика. Мисија Ћирила и Методија. Почетак писмености код Срба. Старословенски језик и писма (глагољица и ћирилица). Развој српског књижевног језика: српкословенски, рускословенски, славеносрпски језик. Вук Караџић – реформа језика, писма и правописа. Књижевни језик код Срба од Вука до данас (основни подаци). Основне језичке групе у Европи и место српског језика у породици словенских језика. Дијалекти српског језика: екавски (призренско-тимочки, косовско-ресавски, шумадијско-војвођански) и ијекавски (зетско-рашки и источнохерцеговачки). Народни језик (језик као скуп дијалеката) и књижевни (нормирани) језик. Службена употреба језика и писма према Уставу. Језици националних мањина (основни подаци). Језик – основне особине говорног и писаног језика. Грађење речи: основни модели: извођење, слагање, префиксација; – просте речи и творенице (изведенице, сложенице, префиксалне творенице); – састав твореница: корен, творбена основа, префикс, суфикс. Систематизација претходно обрађених садржаја из фонетике, морфологије и синтаксе. Фонетика: подела гласова и гласовне промене. Морфологија: врсте и подврсте речи и њихове категорије.

			Синтакса: реченични чланови (састав и функција); независне и зависне реченице; слагање реченичних чланова.
		Правопис	Писање имена из страних језика са акцентом на њихову промену. Спојено и одвојено писање речи (сложенице, полусложенице, синтагме). Генитивни знак. Црта и цртица; други интерпункцијски и правописни знаци.
		Ортоепија	Краткоулазни и краткосилазни акценат; правила о распореду акцената и неакцентованих дужина (основни појмови).
		ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	Књижевни и остали типови текстова у функцији унапређивања језичке културе. Текстови писани различитим функционалним стилима: публицистички стил (репортажа, интервју); административни стил (молба, жалба, уплатница, обрасци, радна биографија; бирократски језик); научни стил (примери из текстова у уџбеницима других наставних предмета; употреба термина). Лексикологија: – једнозначност и вишезначност речи; – лексичка метафора и лексичка метонимија као механизми остваривања вишезначности; – синонимија, антонимија и хомонимија; – застареле речи; нове речи – неологизми; – речник, лексикон, енциклопедија. Пропагандни текстови (рекламе и слично). Расправа и есеј на задату тему. Приказ (књиге, филма, позоришне представе и сл.). Говорне вежбе: интерпретативно-уметничке (изражајно читање, рецитовање); анализа снимљеног разговора; интервју; расправа (дискусија); презентовање чињеница и коментара. Правописне вежбе: диктат, уочавање и објашњавање правописних грешака у тексту; писање имена из страних језика; писање позајмљеница (информатички термини, мејл и сл.); писање сложеница, полусложеница и синтагми; писање црте и цртице; запета у независнословеним реченицама. Језичке вежбе: уочавање и исправљање грешака у неправилно маркираном тексту; попуњавање текста са празнинама; тражење грешака у тексту и исправљање. Лексичко-семантичке вежбе: допуњавање реченица хомонимима (хомоними и акценти); проналажење одговарајућег синонима; антонимски ланац; одређивање значења метафоре и метонимије у тексту; тумачење застарелих речи и неологизама; дефинисање лексема. Писмене вежбе и домаћи задаци и њихова анализа на часу. Четири школска писмена задатка – по два у сваком полугодишту

Кључни појмови садржаја: књижевност, језик, језичка култура.

Поједини наставни садржаји за које наставник процени да се током године не могу реализовати на редовним часовима, могу се планирати за обраду на часовима пројектне наставе, амбијенталне, као и на часовима додатног рада и рада у секцијама.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности чине три предметне области: Књижевност, Језик и Језичка култура. Препоручена дистрибуција часова по предметним областима је следећа: Књижевност – 52 часа, Језик – 50 часова и Језичка култура – 34 часа. Укупан фонд часова, на годишњем нивоу, износи 136 часова. Све три области програма наставе и учења се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима. Предвиђени часови у оквиру области

Језичка култура у одређеном обиму изједначени су са часовима утврђивања садржаја из подобласти Књижевност, што доприноси преливању и функционалном повезивању наставног градива.

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности заснован је на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета. На крају осмог разреда исходи досегнути у разредима од петог до осмог здружују се у стандарде, дефинисане у различитим областима предмета, на три нивоа ученичких постигнућа.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника јесте да начине реализације подучавања и учења прилагоди потребама сваког одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи, тј. глобални план рада, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију на нивоу конкретних наставних јединица. Током планирања треба, такође, имати у виду да се неки исходи остварују брже и лакше, али је за већину исхода (посебно за предметну област Књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред тога што ученике треба да оспособи за коришћење уџбеника, као једног од извора знања, наставник ваља да их упутује у начине и облике употребе других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење и вредновање резултата напредовања ученика је у функцији остваривања исхода, а започиње иницијалном проценом достигнутог нивоа знања, у односу на који ће се одмеравати даљи напредак и формирати оцена. Сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

Формативно вредновање је саставни део савременог приступа настави и подразумева процену знања, вештина, ставова и понашања, као и развијања одговарајуће компетенције током наставе и учења. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, при чему се најчешће примењују следеће технике: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и бројчаном оценом.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник, поред постигнућа ученика, континуирано прати и вреднује властити рад. Све што се покаже добрим и ефикасним, наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а оно што буде процењено као недовољно делотворно, требало би унапредити.

Назив предмета	MAGYAR NYELV / МАЂАРСКИ ЈЕЗИК
Циљ Сѐл	8. osztály nyelvtanának törzsanyagát az összetett mondat fajtáinak megismertetése, megtanítása és helyes használata képezi. A mondat felépítésének a rendszerszerűségét úgy kell tudatosítanunk, hogy a tanulók a mondatrészeket ne a mondatnak egymástól független elemeiként lássák, hanem mint a mondanivaló egységének kifejezőeszközeit. A 7. osztályos tananyag szerves folytatása ez, hiszen a tanuló eddigi ismereteire alapozhatunk a mondatfajták és mondatrészek terén, s egyben lehetőséget ad a 6. osztályos szófajok felelevenítésére is. Mindig szem előtt kell tartanunk az eddig tanultunkat, s lehetőség szerint ismétetni, ami a 8. osztályban külön jelentőséget kap, hiszen az új tananyag mellett fel kell készítenünk a tanulókat a felvételi vizsgára. Az összetett mondat mellett a tömegkommunikáció rendszerező összefoglalása, s az eddigi ismeretek kibővítése, elmélyítése a cél. Feladatunk, hogy a szóképzlet gyarapításának módjait: a szóösszetételt és szóképzést, valamint ezek helyesírását elsajátíttassuk és gyakoroltassuk a tanulókkal. A magyar nyelv történetének rövid felvázolására is a 8. osztályban kerül sor. A nyelvtani jártasság megszerzését ne definíciók megtanítására alapozzuk, hanem az irodalmi szövegek, illetve az élőbeszéd szövegeinek értelmezésére. Tudatosítanunk kell a tanulóknál, hogy a nyelv nem egy különálló ismerethalmaz, hanem beszédünk szerves része, alkotóeleme, mozgatója. Az irodalom tanításának a 8. osztályban nem feladata irodalomtörténeti ismeretek elsajátíttatása. Olyan ismeretek, elemzőképesség, illetve olvasmányélmények megszerzése a cél, amelyek révén a tanulók megszeretik az irodalmat, olvasókká, élmények befogadóivá válnak. A szövegek megközelítése értelmező jellegű: a tanult irodalmi/irodalomelméleti ismeretek alapján egy-egy lírai, epikai vagy drámai alkotás elemzése a cél (nem kell minden kötelező vagy ajánlott szöveget komplex elemezni). Az irodalmi szövegkorpusz törzsanyagból és kiegészítő/ajánlott olvasmányjegyzékből áll. A tankönyv mellett a tanár tetszőlegesen válogathat ismeretterjesztő, illetve a kortárs szerzők műveiből is olyan szövegeket, amelyek a tanulók képességeinek megfelelőek, s alkalmasak egy-egy új fogalom/ismeret bemutatására, illetve a már megszerzett jártasságok begyakorlására. A tanulók tegyenek szert megfelelő jártasságra a szövegértelmezésben, mely során bátran használják a tanár által prezentált új irodalomértelmezéseket, váljanak nyitottá a szövegértelmezés új módszerei iránt. A magyar irodalom tanításának feladata az is, hogy a tanulót nyitottá, fogékonnyá és érdeklődővé tegye az információszerzés módjai és forrásai iránt (Internet, napi sajtó, televíziós ismeretszerzés, rádióműsorok, lexikonok), valamint a kulturális intézmények működése iránt (múzeumok, színházi előadások, könyvismertető, egyéb művelődési rendezvények). Az irodalmi anyag elsajátítása lehetővé teszi, hogy más tárgyakkal és művészeti ágakkal összefüggéseket fedezzenek fel, sőt ezeknek a korrelációknak felfedezésére serkenteni kell a tanulókat.
Разред Остtály	Осми
Годишњи фонд часова	136

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
A tanuló legyen képes: - a tömegkommunikáció fogalmának, formáinak, műfajainak, szerepének és befolyásának felismerésére, - az összetett mondat fajtáinak megkülönböztetésére (ezen belül az alá- és mellérendelések megnevezésére), - a szóösszetétel fajtáinak felismerésére, valamint a szóképzés formáinak meghatározására, - a magyar nyelv (vázlatos) történeti áttekintésére, - az eddig megszerzett és új helyesírási ismeretek alkalmazására (szóbeli és írásbeli kifejezés során), - az elsajátított műfaji és stilisztikai fogalmak felismerésére és feltárására, - önálló és kreatív szövegértelmezésre, - korrelatív viszonyrendszerben való gondolkodásra.	A TANTERV TARTALMA I. NYELVTAN	A 7. osztályban tanult nyelvtani anyag ismételése Tömegkommunikáció A tömegkommunikáció fogalma és formái. A tömegkommunikáció műfajai: sajtó-, rádiós és televíziós műfajok. A tömegkommunikáció szerepe és hatása. A tömegkommunikáció befolyásának a felismerése. Az összetett mondat. Az összetett mondat fogalma. Az összetett mondat fajtái: az alárendelő és a mellérendelő összetett mondat. Az alárendelő összetett mondat fajtái: – állítmányi alárendelő összetett mondat; – alanyi alárendelő összetett mondat; – tárgyi alárendelő összetett mondat; – határozói alárendelő összetett mondat; – jelzői alárendelő összetett mondat. Az idézés fogalma. A mondatrend. A sajátos jelentéstartalmú mellékmondatok. A mellérendelő összetett mondat fajtái: – kapcsolatos mellérendelő összetett mondat; – ellentétes mellérendelő összetett mondat; – választó mellérendelő összetett mondat; – következtető mellérendelő összetett mondat; – magyarázó mellérendelő összetett mondat. A többszörösen összetett mondat. Az összetett mondatok központosítása. A szóalkotás. A szóképzés gyarapodásának módjai: a szóösszetétel és a szóképzés. A szóösszetétel fajtái: az alárendelő és a mellérendelő szóösszetételek. A többszörös összetételek. Előtag és utótag. A szóképzés. A szóelem fogalma. Az alapszó és a származékszó fogalma. Az igék és a névszók képzésének lehetőségei. A továbbképzett szavak. A ritkábban használt szóalkotási módok: mozaikszó-alkotás, szóelvonás, szórövidítés. A mai magyar nyelv rendszere. A magyar nyelvtani rendszer felépítése, elemei. A hang és a betű, a szó, a szó szerkezet, a mondat és a szöveg rendszerező áttekintése. A magyar nyelv története. A magyar nyelv eredete. Nyelvrokonaink. A legfontosabb nyelvtörténeti korszakok (megfelelő korabeli szövegek bemutatásával). A magyar szókincs eredete. Helyesírásunk története. A mai magyar nyelv rétegzettség: a nyelvváltozatok.
	HELYESÍRÁS ÉS NYELVHELYESSÉG	Az összetett mondatok helyesírása: a tagmondatok meghatározása. Az összetett mondatok központosításának a gyakoroltatása. Az írásjelek használata. Az idézés és a párbeszéd írásmódjának helyes alkalmazása. Az idézőjel használata. Az összetett szavak helyesírása: egybeírás és kötőjelhasználat. Az egybe- és különírás alkalmazásának a gyakorlása. A mozaikszók helyesírása. A tulajdonnevek helyesírási ismereteinek bővítése.

	II. IRODALOM	Feldolgozásra szánt szövegek: Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde (Részlet)- a romantika irodalma - a dráma Arany János: Tengeri-hántás- a műballada: a szegényben esett lány témája Sári bíróné (A halálra táncoltatott leány)- a műballada és a népballada összehasonlítása Mikszáth Kálmán: Bede Anna tartozása- a novella és a ballada: epikoballada Orbán Ottó: Hallod-e te sötét árnyék...- a mai balladás dal Ady Endre: A Tűz csiholója- a szimbolizmus - a Prométheusz-legenda Ady Endre: Önéletrajz- az önéletrajz Kosztolányi Dezső: Aranysárkány (Részlet)- a regény változatai - a műfajról tanultak kibővítése Herceg János: Módosulások (Részlet)- az önéletrajzi regény - a szülőváros mint tér Garaczi László: Pompásan buszozunk! (Részlet)- az iskola mint tér: iskolanarratívák Karinthy Frigyes: A rossz tanuló felel- a humor - a humoreszk - a humor változatai Nagy Lajos: A bogár; A gólya- a karcolat Örkény István: Hírek és álhírek- az abszurd és az ironia Esterházy Péter: Akartok-e rabok lenni?- a groteszk humor Tóth Árpád: Körüti hajnal- az impresszionista kifejezőmód: metafora és szinesztézia Szirmai Károly: Veszteglő vonatok a sötétben- a látomás - a világ "sötét oldala" Vida Ognjenović: Gyermekláncfű (Részlet)- az elbeszélés Tersánszky Józsi Jenő: Kakuk Marci ifjúsága (Részlet)- a próza jellegzetességei; realizmus és naturalizmus Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemről- az önreflexív líra: ars poetica József Attila: Karóval jöttél- a gondolati líra; önreflexió, ars poetica Nagy László: Ki viszi át a szerelmet?- a szubjektív versbeszéd Lázár Ervin: Berzsián és Dideki (Részlet)- a műmese - a meseregény Mándy Iván: Csutak és a szürke ló (Részlet)- az ifjúsági regény Anne Frank naplója (Részlet)- a háborús napló Pilinszky János: Terek/Egy szenvedély margójára/ Intellem/Azt hiszem- a lírai én Kertész Imre: Sorstalanság (Részlet)- a "lágerregény" - holokauszt-téma Nagy László: Himnusz minden időben- a líra műfajai - összefoglalás Nagy László: Tűz- a képvers Ács Károly: Neked mondom, Szabadka- a tékozló fiú-téma Székely Tibor: A lármás szellemek éjszakája (Részlet)- az útleírás Nádas Péter: Évkönyv (Részlet)- a próza jellegzetességei - a prózaformák Spiró György: Esti műsor- a párbeszéd és a közlés Háy János: Dzsigerdilen (Részlet)- az áltörténelmi regény és az intertextualitás Kiegészítő és ajánlott szövegek: Örkény István: Tóték (Részlet)- dráma - a tragikomikus láttatás Babits Mihály: Héphaisztosz- a művészlét szimbólumai - a Héphaisztosz-történet Ady Endre: Az eltévedt lovas- látomás és szimbólum Mészöly Miklós: Fakó foszlányok nagy esők évadján- az elbeszélő és az elbeszélés metaforái Németh István: Öregapa, porcukorban- novella - önéletrajzi ihlet Lovas Ildikó: Meztelenül a történetben (Részlet)- a "városregény" - a metanarratív/reflexív próza Szathmári István: Gépek, kertek és Pacsirta párnája- rövidtörténet - városkép, emlékkép Gobby Fehér Gyula: Mikor megérkeztem Újvidékre- rövidtörténet -

	groteszk és ironia Esterházy Péter: Akartok-e rabok lenni?- a groteszk humor Tóth Árpád: Körúti hajnal- az impresszionista kifejezőmód: metafora és színesztétia Szirmai Károly: Veszteglő vonatok a sötétben- a látomás - a világ "sötét oldala" Vida Ognjenović: Gyermekláncfű (Részlet)- az elbeszélés Tersánszky Józsi Jenő: Kakuk Marci ifjúsága (Részlet)- a próza jellegzetességei; realizmus és naturalizmus Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemről- az önreflexív líra: ars poetica József Attila: Karóval jöttél- a gondolati líra; önreflexió, ars poetika Nagy László: Ki viszi át a szerelmet?- a szubjektív versbeszéd Lázár Ervin: Berzsián és Dideki (Részlet)- a műmese - a meseregény Mándy Iván: Csutak és a szürke ló (Részlet)- az ifjúsági regény Anne Frank naplója (Részlet)- a háborús napló Pilinszky János: Terek/Egy szenvedély margójára/ Intellem/Azt hiszem- a lírai én Kertész Imre: Sorstalanság (Részlet)- a "lágerregény" - holokauszt-téma Nagy László: Himnusz minden időben- a líra műfajai - összefoglalás Nagy László: Tűz- a képszerű Ács Károly: Nokedl mondok, Szabadka- a tékozló fiú-téma Székelty Tibor: A lármás szellemek éjszakája (Részlet)- az útleírás Nádas Péter: Évkönyv (Részlet)- a próza jellegzetességei - a prózaformák Spiró György: Esti műsor- a párbeszéd és a közlés Háy János: Dzsigerdilen (Részlet)- az áltörténelmi regény és az intertextualitás Kiegészítő és ajánlott szövegek: Örkény István: Tóték (Részlet)- dráma - a tragikomikus láttatás Babits Mihály: Héphaisztosz- a művészlét szimbólumai - a Héphaisztosz-történet Ady Endre: Az eltévedt lovas- látomás és szimbólum Mészöly Miklós: Fakó foszlányok nagy esők évadján- az elbeszélő és az elbeszélés metaforái
	Németh István: Öregapa, porcukorban- novella - önéletrajzi ihlet Lovas Ildikó: Meztelenül a történetben (Részlet)- a "városregény" - a metanarratív/reflexív próza Szathmári István: Gépek, kertek és Pacsirta párnája- rövidtörténet - városkép, emlékkép Gobby Fehér Gyula: Mikor megérkeztem Újvidékre- rövidtörténet - groteszk és ironia Domonkos István: Újvidék- a humor és a groteszk versnyelve Parti Nagy Lajos: Petőfi Barguzinban- ironia és nyelvi humor - a "rontott nyelv" Böndör Pál: Eleai tanítvány- az önreflexív líra Jung Károly: Télvíz idején- gondolati líra - háborús tematika Mészöly Miklós: Kökény kisasszony- mese-metaforikus láttatás Závada Pál: A fényképész utókora- a gyermek- és ifjúkor elbeszélése Alföldy Jenő: A Nobel-díj- az ismeretterjesztő szöveg Tihanyi Péter: Igen, én viselkedem- interjú Szabó István filmrendezővel Alföldy Jenő: A sajtó története- ismeretterjesztő szöveg Kötelező házi olvasmány: Hemingway: Az öreg halász és a tenger Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig Szabó Magda: Régimódi történet Domonkos István: Via Itália v. Tolnai Ottó: Ördögfej Ajánlott házi olvasmány: Charles Dickens: Twist Olivér Mikszáth Kálmán: A két koldusdiák Mándy Iván: Robin Hood v. A locsolókocsi Békés Pál: Bélyeggyűjtemény Tandori Dezső: Madárlátta tollaslabda Háy János: A gyerek v. A bogyógyümölcskertész fia Tóth Krisztina: Porhó

	OLVASÁS	Célunk, hogy a tanuló általános iskolai tanulmányai végén kifejezően, szabatosan, az érzelmi, hangulati elemek érzékelésével tudjon felolvasni. A néma és hangosolvasás is legyen értő olvasás. A tanár bemutató olvasásának ezért is van jelentős szerepe; a tanulókra gyakorol érzelmi-esztétikai hatást.
	SZÖVEGÉRTELMEZÉS	A tantervbe foglalt műfajok sokszínűsége lehetővé teszi, hogy felelevenítsük, illetve kiegészítsük a tanulók eddig szerzett irodalomelméleti ismereteit. Az irodalmi műfajok komplexebb formáit is bevezethetjük az értelmezésbe, olvasási stratégiákba; pl. a regény változatai (önéletrajzi, iskolaregény, háborús regény, áltörténelmi regény, ifjúsági regény, meseregény), az átmeneti műfajok: az epikoballada vagy a balladás dal. Habár nem a történeti szempont alapján közelítjük meg a szövegeket, elkerülhetetlen, hogy a naturalista, realista, impresszionista vagy szimbolista kifejezőmódok ismertetése által eljussunk egy-egy irodalmi irányzat, kor, korstílus jellemzőinek, irodalmi beszédmódjainak megértéséhez.
		A lírai, epikai, drámai alkotások értelmezése során a tanulók ismerkedjenek meg a lírai én (lírai beszélő) fogalmával, értsék meg szerepét és megszólalásmódjának lehetőségeit. Különböztessék meg a költő mindennapi személyiségétől. Ismerjék meg az egyes lírai műfajok/kifejezésformák és a lírai én beszédmódja/hangvétele közötti összefüggéseket. Az irodalom értelmezése során határozzuk meg az epikai beszédmód lényegjegyeit. Világosan különítsük el az elbeszélő (narrátor) fogalmát az író személyétől. Vizsgáljuk szövegértelmezés során az elbeszélői pozíciókat, az elbeszélőnek az elbeszélő történethez való viszonyát (az elbeszélő változatait). A tanulók fedezzék fel és vázolják fel az egyes epikai műfajok (novella, rajz, regény, napló, memoár stb.) karakterjegyeit, konstruktív elemeit, az elbeszélőformák szerkezeti elemeit (szerveződését). A drámai alkotások értelmezése során mutassunk rá a műnem társművészeti kapcsolataira. Kerüljük az elavult nyelvi/módszertani formákat, vizsgáljuk meg az elbeszélői pozíciókat, a tanulók fedezzék fel egyes műnemek/műfajok karakterjegyeit stb. A szövegértelmezés során tárjuk fel a stilisztikai eszközök és alakzatok szövegszervező funkcióját, jelentésalkotó szerepét, ne szabályokat és törvényszerűségeket tanítsunk
	A KIFEJEZŐKÉSZSÉG FEJLESZTÉSE	A tanulók alkalmazzák az irodalmi beszédmódokról tanultakat szóbeli és írásbeli gyakorlataik során. Gyakoroltassuk a tanulókkal a különböző élethelyzetekben felhasználható szövegek megfogalmazását: különféle kérvények, űrlapok kitöltésének módozatait, írassunk önéletrajzot (az iskolai eredmények, szereplések feltüntetésével, iskolán kívüli tevékenységek felsorolásával, érdeklődési kör stb. bemutatásával). Írásbeli gyakorlatokban fogalmazzanak a tanulók képtelen (nonszensz) apróhirdetéseket. Rendezzünk "vitaórát", ahol értékeljük a felszólalók hangnemét, a megnyilatkozások céltudatosságát stb. Nézzünk meg (lehetőségekhez mérten) színházi előadásokat, majd beszéljünk a színpadi nyelvről, az előadás menetéről, díszletről, gesztusokról, kiemelt jelenetekről, színészi alakításokról, jelmezekről stb. Szóban vagy írásban mutassunk be egy-egy várost, készítsünk belföldi útitervet. A fogalmazás írását előzze meg vázlatkészítés. Nem feltétlenül kell hosszú fogalmazásokba bocsátkoznunk, egy-egy óra keretén belül a szöveghez kapcsolódóan kitérhetünk egy szegmens részletes

		leírására, párbeszéd szerkesztésére, egy mozzanat részletezésére, egy humoros jelenet leírására, egypercesek létrehozására, ismeretterjesztő szöveg megírására (képtelen dolgokról), egy groteszk, abszurd vagy ironikus szituáció megfogalmazására. Megjegyzés: Nyolc írásbeli feladat és azok órán történő megbeszélése, értékelése. Négy iskolai dolgozat.
	VÁRHATÓ EREDMÉNYEK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA VÉGÉN	A tanuló: - felismeri a szófajok fajtáit, helyesen használja őket szóban és írásban, - az ismeretlen szövegeket is folyamatosan tudja olvasni, ki tudja emelni a lényegi tartalmát, az epikus művek hőseit jellemezni tudja, - következetesen tudja használni a megszerzett stilisztikai, verstani, műfajelméleti ismereteit, - véleményt tud nyilvánítani a látott/halott/ olvasottakról, - a tanuló önállóan is információkat tud szerezni a tananyaghoz, igazolva ezzel, hogy jártas a kézikönyvek, lexikonok, enciklopédiák és az internet világában, - képes felismerni és megkülönböztetni a mondatfajtákat, - képes az egyszerű mondatok önálló elemzésére (fő mondatrészek és bővítmények felismerése, jelölése, megnevezése), - felkészült az írásjelek helyes használatára mondatvégen és az összetett mondat tagmondatainak határán, - képes a koordinált, de lényegében önálló irodalmi szövegértelmezésre, - alkalmas az elsajátított műfaji és stilisztikai fogalmak szövegben való felismerésére és jelentéseik feltárására, - képes értelmezésének és véleményének szabatos írásbeli és szóbeli kifejezésére, - képes az irodalmi műformák és alakzatok, témák, tartalmak tehetségéhez mért egyéni alkalmazására, újraalkotására, megformálására, kreatív elképzeléseinek kifejtésére, - jártas az önálló szótár- és lexikonhasználatban, az interneten történő ismeretszerzésben, - felismeri és meghatározza a tömegkommunikáció fogalmát és jelentőségét, - megkülönbözteti és felismeri az összetett mondatok fajtáit, helyesen használja a kötőszavakat, felismeri a tagmondatok határait, - felismeri a szóösszetételek fajtáit, meghatározza a szóképzés formáit, - nyelvtörténeti jártasságra tesz szert, - a helyesírási szabályokat tudatosan alkalmazza, - ismeretlen szöveget önállóan tud értelmezni, - felismeri az irodalmi műnemeket, meg tudja határozni a műfajokat.

A MEGVALÓSÍTÁS MÓDJA - TANTERVI UTASÍTÁS

A 8. osztályos tanterv magában foglalja a Magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatásának céljait, operatív feladatait, a törzs- és kiegészítő ismeretanyagot, a tananyag részterületeinek céljait és feladatait, illetve rögzíti a 8. osztály végére elérendő teljesítményeket. A tananyag egy része magasabb szinten, bővebb tartalommal és más/újabb aspektusokból megismétli az előző osztályokban elsajátított irodalmi és nyelvtani ismereteket. A nyelvtan anyagának az egyszerű mondatot és fajtáit, a mondatrészeket, a szófajokat és a hangokat feldolgozó része az ötödikes, hatodikos és hetedikos tananyag ismételését, az ismeretek szintézisét teszi lehetővé. Új ismeretanyag az összetett mondat és fajtái, az alárendelt és mellérendelt mondatok, a tömegkommunikáció, a szóképzés és a magyar nyelv eredetét és rokonait tárgyaló témakör. Az összetett mondatok tanításán belül az idézésnél lehetőségünk adódik beszélni a szakdolgozatról is, és röviden ismertetni a szakdolgozat korszerű kritériumait (jegyzékek, idézés, lábjegyzet, bibliográfia stb.). A tanulókat meg kell tanítanunk a különböző információs források (folyóiratok, kézikönyvek, lexikonok, enciklopédiák, szótárak stb.) használatára és helyes, célnak megfelelő idézésére (a források megjelölése). A *Tömegkommunikáció* című témakör célja a tájékozódás az alapvető tömegkommunikációs műfajokban, a tömegkommunikáció szerepének és hatásának fölismerése, a média nyelvének megismerése. A diákok elemezzenek és alkossanak tömegkommunikációs műfajokat szóban és írásban, különítsék el a tájékoztató

és a véleményt közlő szövegműfajokat. Az anyanyelvi műveltség fontos összetevője a tájékozottság a nyelv és társadalom viszonyáról, a magyar nyelv eredetéről, rokonairól, helyéről a világ nyelvei között. A nyelvtörténeti témakör feldolgozásánál a diákok tájékozódjanak nyelvközösségünk és nyelvi rendszerünk történetének fontosabb periódusairól, figyeljék meg a korábbi évszázadokban íródott szövegek nyelvéllapotát, és vessék össze a mai nyelvéllappal (nyelvi állandóság és változás a szókincs és a nyelvtani jelenségek szintjén).

A tanterv irodalmi anyaga törzs- és kiegészítő/ajánlott tananyagra tagolódik. Műfaji sokféleség jellemzi. A szöveganyagban kortárs írók művei is bekerültek. Értelmezésükkel hozzuk közelebb a kortárs irodalom jeles alkotásait a diákokhoz, alakítsunk ki olyan befogadói magatartást náluk, hogy értő olvasóivá váljanak a mai irodalomnak, és a művekkel párbeszédet kezdhessenek. Az irodalmi művek elemzésénél figyeltessük meg az eddig tanult és számukra új költői képeket, alakzatokat, a korszakjellemző beszédmódokat, tér- és időmegjelöléseket, motívumokat, rámutathatunk a szövegközi utalásokra, kapcsolatokra (intertextualitás, intermedialitás), kezdeményezzünk beszélgetést, alakítsunk ki vitát. Az ismeretterjesztő szövegek az egyetemes és magyar művelődéstörténettel teremtenek kapcsolatot, és hozzájárulnak a tanulók **alpműveltségének** fejlesztéséhez. A népballada, műballada, dal feldolgozása alkalmat ad a népköltészetről és a műköltészetéről tanultak ismételésére és rendszerezésére. A diákoknak ezen a fokon meg kell különböztetniük a műnemeket és műfajokat a népköltészetben és az irodalomban, ismerniük kell az irodalmi műfajok sajátosságait, és alkalmazniuk saját írásműveikben. Az irodalmi tanulmányok folyamán tájékozódjanak az emlékhelyekről, különösen a régió és a lakóhely irodalmi vonatkozásairól. Tartsanak kiselőadást egy-egy korstílusról, írók, költők pályaképéről, magyarországi és vajdasági folyóiratokról, napilapokról stb. (jártasság az önálló könyvtári munkában, az internet és más források használatában).

A szövegalkotási készséget különböző szövegtípusokban és műfajokban fejlesszük. Az írásbeli feladatok órán történő megbeszélésekor hívjuk fel a diákok figyelmét a nyelvtórákon tanult szabályokra, a helyesírási és nyelvhelyességi ismeretekre, a nyelvi elemek stílusértékére, és figyeltessük meg azoknak a gyakorlati alkalmazását. A diákok legyenek gyakorlottak a helyesírási szabályzat használatában.

Школски програм 2025-2029.

Назив предмета	СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК - ПРОГРАМ А ЗА УЧЕНИКЕ ЧИЈИ МАТЕРЊИ ЈЕЗИК ПРИПАДА НЕСЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА И КОЈИ ЖИВЕ У ХОМОГЕНИМ СРЕДИНАМА (основни ниво стандарда)
Циљ	Циљ учења <i>српског као нематерњег језика</i> јесте оспособљавање ученика да се служи српским језиком на основном нивоу у усменој и писаној комуникацији ради каснијег успешног укључивања у живот заједнице и остваривања грађанских права и дужности, као и уважавање српске културе и развијање интеркултуралности као темељне вредности демократског друштва.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	68 часова

ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– разуме и користи предвиђени лексички фонд; – разуме и користи граматичку материју усвајану у претходним разредима; – користи основне врсте зависних реченица; – саставља сложеније синтагме;	ЈЕЗИК	Око 100 нових пунозначних и помоћних речи; Граматички садржаји из претходних разреда (понављање и увежбавање на познатој и новој лексици); Зависне реченице: временска (с везником <i>кад</i>), намерна (с предикатом у презенту), изрична (с везником <i>да</i>) и односна (са заменицом <i>који</i> у функцији субјекта); Творба најфреквентнијих придева изведених суфиксима -ски и -(и)ји;
– савладане (већ усвојене) садржаје из књижевности повезује са новим књижевноуметничким текстовима и користи их у њиховом тумачењу; – искаже сопствени доживљај књижевног дела уз образложење; – одреди тему, мотиве и ликове, главни догађај, време и место дешавања радње; – разуме и именује односе међу ликовима у тексту; – разуме улогу хумора у делу; – разликује приповедање у првом и трећем лицу; – драматизује (уз помоћ наставника) одломак прозног текста у кратким дијалозима; – изнесе један аргумент због чега би књижевно дело препоручио другу; – препозна сличне мотиве у књижевним делима на матерњем језику;	КЊИЖЕВНОСТ	Народна бајка по избору (адаптирана) Народна прича: „Тамни вилајет“ (адаптирана) Народна лирска обредна песма по избору Народна епска песма по избору (адаптирани одломак) Стеван Раичковић: „Селидба“ (одломак) Мирослав Антић: „Плава звезда“ Јасминка Петровић: „Моја породица“ (одломак из романа „Ово је најстрашнији дан у мом животу“) Милан Шипка: „Вежба“ (из књиге „Приче о речима“) Добрица Ерић: „Вашар у Тополи“ (одломци) Јасминка Петровић: „Кроз трње до звезда“ (одломак из књиге „Кажи тети 'Добар дан'“) Станислав Живковић: „Чудесни живот слике“ (одломак из књиге „Живот слика“) Избор из часописа за младе Конструисани текстови о Ђавољој вароши или Винчи По слободном избору (у складу са интересовањима ученика), наставник бира још два текста која нису на овој листи. Наставник бира 6 текстова за обраду.
- разуме информације битне за задовољење свакодневних животних потреба; – разуме садржај кратког говореног или писаног текста; прати главну идеју у свакодневној комуникацији и повезује узрок и последицу; – у неколико континуираних реченица опише себе и људе из окружење; исприча неки догађај; саопшти своје намере, жеље и	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	I. Лично представљање: основне информације о себи – кратка биографија II. Породица и људи: људске врлине и мане III. Живот у кући: одржавање стамбеног простора (кречење, поправке); планирање и организација послова и обавеза у кући; породична окупљања IV. Храна и пиће:

потребе; адекватно користи комуникативне моделе за најчешће говорне чинове; – писмено или усмено пренесе кратке информације добијене од других; – нормалним темпом чита и разуме лексички и граматички познат текст писан ћирицом или латиницом, а појединачне непознате речи одређује на основу контекста; – пише краће текстове у складу са ортографском нормом на задате теме и организује их у смисаоне целине.		припремање хране; здраве навике у исхрани V. Одећа и обућа: естетска компонента изгледа, накит и модни детаљи VI. Здравље: адолесценција, опасности од болести зависности VII. Образовање: могућности даљег школовања, врсте средњих школа, занимања; основни појмови из хемије VIII. Природа: екологија, заштита природе IX. Спорт: актуелне и традиционалне спортске манифестације; понашање на спортским манифестацијама X. Куповина: куповина у специјализованим продавницама (продавница спортске опреме, књижара...) XI. Насеља саобраћај, јавни и услужни објекти: културноисторијски споменици; коришћење јавног превоза, понашање у саобраћају; музеј, галерија XII. Време: временски распоред недељних активности XIII. Култура, уметност, медији: позоришна представа; интернет и друштвене мреже (предности и мане) XIV. Комуникативни модели: психолошка стања и расположења; давање савета

Кључни појмови садржаја: српски као нематерњи језик, слушање, разумевање, говор, читање, писање

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет *српски као нематерњи језик* похађају ученици који наставу слушају на неком од језика националних мањина. Међу тим ученицима постоје изразите разлике у степену овладаности српским језиком приликом поласка у школу и у темпу и обиму којим могу напредовати током школовања. Ова разлика условљена је различитим матерњим језицима од којих су једни блиски српском језику (разлике међу њима су такве да не морају ометати комуникацију), док су други структурно толико различити да, без елементарног познавања једног од њих, комуникација међу говорницима није остварива. Осим тога, на ниво којим ученици реално могу овладати српским језиком утиче и средина у којој живе (претежно хомогена или хетерогена средина).

Имајући ово у виду, за предмет *српски као нематерњи језик* сачињена су два програма.

Према постављеном циљу, очекиваним исходима и датим садржајима, први програм (А) примерен је ученицима чији се матерњи језици изразито разликују од српског, који живе у претежно језички хомогеним срединама и имају мало контаката са српским језиком, а у школу полазе готово без икаквог предзнања српског језика.

Други програм (Б) предвиђен је за ученике који живе у језички мешовитим срединама, који могу брже и у већем обиму да савладавају српски језик, односно да, у складу с узрастом, достигну виши ниво владања српским језиком.

Оба програма за предмет *српски као нематерњи језик* садрже три области: Језик, Књижевност и Језичку културу. Оне су функционално повезане, прожимају се и међусобно допуњују. Стога их треба разумети као делове комплексне целине који доприносе остваривању исхода овог предмета, сваки са својим специфичностима.

Наставник је обавезан да се упозна са исходима и програмским садржајима првог циклуса образовања или претходних разреда.

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и могућности ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој глобални план рада, на основу кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну.

На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена, више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно да наставник приступи уџбенику као једном од наставних средстава које је пожељно богатити и проширивати додатним, самостално израђеним наставним материјалима. Поред уџбеника, као једног од извора информација, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

На почетку процеса учења, односно на почетку школске године, неопходно је спровести дијагностичко вредновање компетенција ученика. Ово је изузетно важан задатак наставника, будући да постоје велике разлике у владању српским језиком ученика једног одељења. Дијагностичко оцењивање се може реализовати помоћу иницијалног тестирања које служи да се установе вештине, способности, интересовања, искуства, нивои постигнућа или потешкоће појединачног ученика или читавог одељења. Иницијално тестирање осмишљава наставник на основу исхода и садржаја програма из претходних разреда. На основу тога могуће је ефикасно планирати и организовати процес учења и индивидуализовати приступ учењу.

Поред стандардног, сумативног вредновања које још увек доминира у нашем систему образовања (процењује знање ученика на крају једне програмске целине и спроводи се стандардизованим мерним инструментима – писменим и усменим проверама знања, есејима, тестовима, што за последицу има кампањско учење оријентисано на оцену), савремени приступ настави претпоставља формативно вредновање – процену знања током савладавања наставног програма и стицања одговарајуће компетенције. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су добро савладане, а које не (нпр. ученик задовољавајуће разуме прочитани текст, али слабо разуме говорени текст; задовољавајуће пише у складу с правилима, али у говору не поштује правила конгруенције итд.), као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио за остваривање циља. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, а најчешће технике су: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и сумативно – бројчаном оценом. Оваква оцена има смисла ако су у њој садржана сва постигнућа ученика, редовно праћена и објективно и професионално бележена.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

При вредновању ученичких постигнућа наставник се руководи исходима дефинисаним за сваки разред водећи рачуна о индивидуалном напредовању ученика у складу са њиховим могућностима и способностима. При оцењивању пажња треба да буде усмерена на ниво развоја репродуктивних способности ученика, обим проширивања лексичког фонда, ниво смањивања различитих типова грешака.

Треба имати у виду ниво познавања језика: ученици хомогене средине спорадично остварују директан контакт с говорницима којима је српски матерњи језик, са српским језиком се срећу само на часовима српског као нематерњег језика. Резултат је да ученици српски језик користе на елементарном нивоу. Језичке моделе усвајају спорије, граматичке категорије користе уз много грешака, имају проблема при слушању, односно разумевању српског језика чак и онда када су им све речи говорног текста познате.

Назив предмета	СТРАНИ ЈЕЗИК – ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК
Циљ	Циљ учења Страног језика јесте да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну писану и усмену комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	68

ИСОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)
– разуме општи смисао и главне информације из уобичајених текстова који се односе на представљање и тражење/ давање информација личне природе; – тражи, саопшти, пренесе информације личне природе или податке о себи и другима; – у неколико повезаних исказа представи себе, своју ужу/ширу породицу и пријатеље користећи једноставнија језичка средства; – разуме општи смисао и главне информације из текстова који се односе на опис бића, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања; – размени информације које се односе на опис бића, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања; – повеже неколико исказа у краћи текст којим се описују и пореде бића, предмети, места, појаве, радње, стања и збивања; – разуме краће низове исказа који се односе на предлоге, савете и позиве на заједничке активности и одговори на њих уз одговарајуће образложење; – упуту предлоге, савете и позиве на заједничке активности користећи ситуационо прикладне комуникационе моделе; – затражи и пружи детаљније информације у вези са предлозима, саветима и позивима на заједничке активности; – разуме краће низове обавештења, молби и захтева који се односе на потребе и интересовања и реагује на њих; – саопшти краће низове обавештења, молби и захтева који се односе на потребе и интересовања; – разуме и на прикладан начин одговори на честитку, захвалност и извињење; – упуту честитку, захвалност и извињење користећи ситуационо прикладне комуникационе моделе; – разуме и следи краће низове упутстава у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; – тражи и пружи неколико везаних једноставнијих упутстава у вези с	ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на представљање (дијалози, наративни текстови, формулари и сл.); реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање и проширивање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима (подаци о личности, приватним и школским активностима, друштвеним улогама и сл.).
	ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се описују бића, предмети, места, појаве, радње, стања и збивања; усмено и писано описивање/ поређење бића, предмета, појава, места из искуственог света и фикционалног спектра.
	ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ	Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге и савете; усмено и писано договарање у вези са предлозима и учешћем у заједничким активностима; писање позивнице за прославу/ журку или имејла/ СМС-а којим се договарају заједничке активности; прихватање/ одбијање предлога и савета, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости, и давање одговарајућег оправдања/ изговора; образлагање спремности за прихватање предлога и савета, уз исказивање емотивних и експресивних реакција (радости, усхићености и сл.).
	ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих исказа којима се нешто честита, тражи/ нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава извињење, захвалност; усмено и писано честитање, тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/ услугу и реаговање на њу; изражавање извињења и захвалности.

уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; – разуме општи смисао и главне информације из текстова који се односе на описивање радњи и ситуација у садашњости; – разуме општи смисао и главне информације из текстова који се односе на описивање способности и умећа у садашњости; – размени неколико информација у низу које се односе на радње у садашњости; – опише радње, способности и умећа користећи неколико везаних исказа; – разуме општи смисао и главне информације из текстова који се односе на описивање искустава, догађаја и способности у прошлости; – размени неколико информација у низу о искуствима, догађајима и способностима у прошлости; – опише искуства, догађаје и способности из прошлости повезујући неколико краћих исказа у смислену целину; – разуме општи смисао и главне информације из текстова који се односе на одлуке, обећања, планове, намере и предвиђања у будућности; – размени неколико исказа у вези са обећањима, одлукама, плановима, намерама и предвиђањима у будућности; – саопшти планове, намере и предвиђања; – разуме општи смисао и главне информације из текстова који се односе на жеље, интересовања, потребе, осете и осећања; – размени неколико повезаних информација у вези са жељама, интересовањима, осетима и осећањима; – искаже и образложи жеље, интересовања, потребе, осете и осећања; – разуме краће низове исказа који описују просторне односе, оријентацију и правац кретања; – затражи и пружи обавештења о просторним односима, оријентацији и правцу кретања; – разуме једноставније текстове који се односе на дозволе, забране, упозорења, правила понашања и обавезе и реагује на њих; – размени неколико информација које се односе на дозволе, забране, упозорења, правила понашања и обавезе; – разуме општи смисао и главне информације из краћих текстова који се односе на поседовање и припадање; – размени неколико краћих, везаних исказа који се односе на поседовање и припадање; – разуме општи смисао и главне информације из краћих текстова који се односе на изражавање допадања и недопадања;	РАЗУМЕВАЊЕ, ДАВАЊЕ И ТРАЖЕЊЕ УПУТСТАВА	Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства с визуелном подршком и без ње; усмено и писано давање и тражење упутстава.
	ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Слушање и читање описа и размењивање исказа у вези са догађајима/ активностима и способностима; усмено и писано описивање активности, радњи и способности у
	ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ
	ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са одлукама, плановима, намерама и предвиђањима; усмено и писано договарање/ извештавање о одлукама, плановима, намерама и предвиђањима.
	ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ИНТЕРЕСОВАЊА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са жељама, интересовањима, потребама, осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем жеља и потреба; предлагање решења у вези са осетима и потребама; усмено и писано исказивање својих осећања и реаговање на туђа.
	ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са смером кретања и специфичнијим просторним односима; усмено и писано размењивање информација у вези са смером кретања и просторним односима; усмено и писано описивање смера кретања и просторних односа.
	ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, УПОЗОРЕЊА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	Слушање и читање једноставнијих исказа у којима се изражавају дозволе, забране, упозорења, правила понашања и обавезе; постављање питања у вези са забранама, дозволама, упозорењима, правилима понашања и обавезама и одговарање на њих; усмено и писано саопштавање забрана, дозвола, упозорења, правила понашања и обавеза.
	ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се говори о томе шта неко има/ нема или чије је нешто; постављање питања у вези са припадањем и одговарање на њих
	ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова којима се изражава допадање/ недопадање; усмено и писано изражавање допадања/ недопадања.

– размени неколико краћих, везаних исказа који се односе на изражавање допадања и недопадања и даје кратка образложења; – разуме општи смисao и главне информације из краћих текстова који се односе на изражавање мишљења; – тражи и саопшти мишљење, слагање/ неслагање и даје кратка образложења; – разуме краће низове исказа који се односе на количину, димензије и цене; – размени информације у вези са количином, димензијама и ценама.	ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се тражи и износи мишљење и изражава слагање/ неслагање; усмено и писано тражење и изношење мишљења и изражавање слагања и неслагања.
	ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, ДИМЕНЗИЈА И ЦЕНА	Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се наводе количине, димензије и цене; размењивање информација у вези с количином, димензијама и ценама, усмено и писано.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ – ДРУГИ ЦИКЛУС

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда другог циклуса основног образовања и васпитања – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Наставници обрађују теме у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језика.

- 1) Лични идентитет
- 2) Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
- 3) Географске особености
- 4) Србија – моја домовина
- 5) Становање – форме, навике
- 6) Живи свет – природа, љубимци, очување животне средине, еколошка свест
- 7) Историја, временско искуство и доживљај времена (прошлост – садашњост – будућност)
- 8) Школа, школски живот, школски систем, образовање и васпитање
- 9) Професионални живот (изабрана – будућа струка), планови везани за будуће занимање
- 10) Млади – деца и омладина
- 11) Животни циклуси
- 12) Здравље, хигијена, превентива болести, лечење
- 13) Емоције, љубав, партнерски и други међуљудски односи
- 14) Транспорт и превозна средства
- 15) Клима и временске прилике
- 16) Наука и истраживања
- 17) Уметност (нарочито модерна књижевност за младе; савремена музика; визуелне уметности; драмске уметности)
- 18) Духовни живот; норме и вредности (етички и верски принципи); ставови, стереотипи, предрасуде, толеранција и емпатија; брига о другоме
- 19) Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
- 20) Слободно време – забава, разонода, хобији
- 21) Исхрана и гастрономске навике
- 22) Путовања
- 23) Мода и облачење
- 24) Спорт
- 25) Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења
- 26) Медији, масмедији, интернет и друштвене мреже
- 27) Живот у иностранству, контакти са странцима, ксенофобија

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних

јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у уџбенику приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упуту ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социјалистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик – наставник, као и ученик – ученик, а уједно помажу ученику да разуме важност и смисленост вредновања и подстичу га на преузимање одговорности за властито планирање и унапређивање процеса учења.

Назив предмета	ИСТОРИЈА
Циљ	Циљ учења Историје је да ученик, изучавајући историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне знања и компетенције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према себи, сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, друштву и држави у којој живи.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	68

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– смешта кључне догађаје, појаве и процесе из савремене историје на временској ленти; – уочи динамику различитих историјских појава и промена на историјској карти; – пореди различите историјске изворе и рангира их на основу њихове сазнајне вредности; – анализира и процени ближе хронолошко порекло извора на основу садржаја; – поредећи различите изворе о истој историјској појави или догађају, анализира позицију аутора; – доведе у везу узроке и последице историјских догађаја, појава и процеса на конкретним примерима; – наведе специфичности друштвених појава, процеса, политичких идеја, ставова појединаца и група у историјском периоду савременог доба; – образложи значај и улогу истакнутих личности у датом историјском контексту; – уочи елементе континуитета и дисконтинуитета српске државности; – изведе закључак о повезаности националне историје са регионалном и светском, на основу датих примера; – образложи утицај историјских догађаја, појава и процеса на савремено друштво; – идентификује основне карактеристике тоталитарних идеологија и наводи њихове последице у историјском и савременом контексту;	ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ	Основне одлике периода од завршетка Првог светског рата до наших дана. Историјски извори за изучавање периода од завршетка Првог светског рата до наших дана и њихова сазнајна вредност (материјални, писани, аудио, визуелни, усмена сведочанства, дигитални).
	ЕВРОПА, СВЕТ И СРПСКИ НАРОД У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ДРЖАВИ У ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА	Последице Великог рата (демографски и материјални губици, одраз рата у друштвеном и културном животу, Мировна конференција у Паризу – нова карта Европе и света). Револуције у Русији и Европи (узроци, ток и последице). Стварање југословенске државе (југословенска идеја, процес и носиоци уједињења, међународно признање и границе). Политичке и друштвено-економске прилике у Европи и свету (либералне демократије, тоталитарне идеологије, економске кризе; култура, наука и уметност, свакодневни живот). Југословенска краљевина (простор, становништво и друштво; конституисање државе, политички живот; међународни положај; економске прилике; култура, улога двора; национално и верско питање). Истакнуте личности: Николај II Романов, Владимир Иљич Лењин, Роза Луксембург, Александар Флеминг, Пабло Пикасо, Волт Дизни, Чарли Чаплин, Сергеј Ејзенштајн, Бенито Мусолини, Адолф Хитлер, Јосиф Стаљин, Френклин Рузвелт, Александар I, Марија, Петар II и Павле Карађорђевић, Никола Пашић, Стјепан Радић, Милан Стојадиновић, Драгиша Цветковић, Влатко Мачек, Слободан Јовановић, Милутин Миланковић, Исидора Секулић, Ксенија Атанасијевић, Милена Павловић Барили, Иван Мештровић.

– препозна, на примерима из савремене историје, важност поштовања људских права; – наведе примере како су идеје о родној, верској и етничкој равноправности утицале на савремене политичке прилике и развој друштва; – пореди положај и начин живота припадника различитих друштвених група у историјском периоду савременог доба; – илуструје примерима утицај научно-технолошког развоја на промене у друштву, економији и природном окружењу; – образложи утицај различитих друштвено-економских система на свакодневни живот људи, анализирајући дате примере; – препозна како су културне интеракције, и сарадња различитих етничких и социјалних група утицали на политички, друштвени и привредни живот; – наведе примере утицаја спортских и уметничких достигнућа на обликовање савременог друштва; – идентификује узроке, елементе и последице историјских сукоба и ратова и дискутује о могућим начинима превенције конфликта; – објасни значење појмова геноцид и Холокауст; – изведе закључке о узроцима, току и последицама ратова условљених распадом СФРЈ користећи изворе различитог порекла и сазнајне вредности; – изрази ставове, засноване на историјским аргументима, уважавајући мишљење саговорника; – препозна пропаганду, стереотипе и идеолошку позицију у историјском извору и формулише став који се супротставља манипулацији; – критички се односи према информацијама из медија користећи се историјским знањима и вештинама; – анализира историјске догађаје и појаве на основу доступног аудио-визуелног изворног материјала; – осмисли, спроведе и презентује резултате истраживања заснованог на одабраним историјским изворима и литератури, користећи ИКТ; – образложи смисао неговања сећања на важне догађаје и личности из историје савременог доба; – истражи меморијалне споменике у локалној средини и учествује у организовању и спровођењу заједничких школских активности везаних за развој културе сећања;	ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ	Свет у рату – узроци, међународне кризе, сукоби и освајачка политика тоталитарних држава; почетак и ток рата, зарађене стране, савезништва, фронтови, најважније операције, нови начини ратовања; ратна свакодневица; страдање цивила и ратни злочини; крај рата, победа антифашистичке коалиције. Југославија и српски народ у рату – улазак у рат, војни пораз, окупација, подела, квислиншке творевине; геноцид и злочини; устанак, антифашистичка борба и грађански рат; војне операције, живот у рату. Последице рата – људски и материјални губици; демографске и друштвене промене, миграције; уништавање културног наслеђа; суђења за ратне злочине; стварање ОУН. Истакнуте личности: Френклин Рузвелт, Винстон Черчил, Јосиф Стаљин, Адолф Хитлер, Бенито Мусолини, цар Хирохито, Франциско Франко, Мао Цедунг, Ана Франк, Петар II Карађорђевић, Драгољуб Михаиловић, Јосип Броз, Милан Недић, Анте Павелић, Диана Будисављевић.
	СВЕТ, ЕВРОПА И СРПСКИ НАРОД У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ДРЖАВИ У ПЕРИОДУ ХЛАДНОГ РАТА	Свет после Другог светског рата – блоковска подела, трка у наоружању, глобална димензија хладног рата, ратна жаришта и кризе, деколонизација, европске интеграције, покрети еманципације – покрети за женска и мањинска права, антиратни и антирасни покрети; научна достигнућа, освајање свемира, медији, популарна култура. Југославија и српски народ после Другог светског рата – изградња новог државног и друштвеног уређења, једнопартијски систем, однос власти према политичким противницима, међународни положај, економске и културне прилике, самоуправљање, несврстаност; свакодневица, популарна култура, нове тенденције у култури. Истакнуте личности: Џон Кенеди, Никита Хрушчов, Махатма Ганди, Мартин Лутер Кинг, Роза Паркс, Нелсон Мандела, Голда Меир, Енди Ворхол, Јосип Броз, Александар Ранковић, Милован Ђилас, Иво Андрић, Милош Црњански, Александар Петровић, Мира Траиловић, Душан Ковачевић.
	СВЕТ, ЕВРОПА, СРПСКА ДРЖАВА И НАРОД У САВРЕМЕНИМ ПРОЦЕСИМА	Свет после хладног рата – пад Берлинског зида; слом комунизма у Европи, распад СССР-а, нова политичка карта Европе, стварање Европске уније, доминација САД, локални конфликти и интервенције великих сила, процеси глобализације, Четврта индустријска револуција (дигитални медији, интернет, друштвене мреже и мобилна телефонија), претња тероризма, миграције, савремени културни покрети. Српски народ на крају 20. и почетком 21. века – криза СФРЈ 80-тих година, међунационалне тензије, увођење вишестраначког политичког система, распад СФРЈ, грађански рат и стварање нових држава, интернационализација сукоба и међународне интервенције, економске прилике и свакодневни живот, ратни злочини, страдање цивилног становништва, разарање културног наслеђа, НАТО агресија на СРЈ, последице ратова,

– покаже одговоран однос према културно-историјском наслеђу сопственог и других народа; – уочи одраз историјских догађаја и појава у књижевним и уметничким делима; – препозна историјску димензију политичких, културних и технолошких промена у савременом свету и Републици Србији.		политичке промене 2000. године, Република Србија као самостална држава, питање статуса Косова и Метохије, односи у региону, српски народ у дијаспори и региону, процес придруживања Европској унији, култура и спорт. Истакнуте личности: Роналд Реган, Михаил Горбачов, Маргарет Тачер, Бил Гејтс, Владимир Путин, Ангела Меркел, Слободан Милошевић, Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић, Зоран Ђинђић, Војислав Коштуница.

Кључни појмови садржаја: Октобарска револуција, Версајски уговор, Друштво народа, тоталитаризам, диктатуре, комунизам, фашизам, нацизам, социјализам, антифашизам, антисемитизам, милитаризам, Други светски рат, гето, Холокауст, геноцид, Аушвиц, Јасеновац, Организација Уједињених нација, феминизам, шовинизам, ксенофобија, репресија, пацифизам, деколонизација, људска права, националне мањине, дискриминација, демократија, тероризам, хладни рат, атомска енергија, глобализација, миграције, југословенска идеја, југословенска држава, Република Србија, транзиција, дигитална револуција, популарна култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм је конципиран тако да су уз дефинисане исходе за крај разреда и кључне појмове, за сваку од пет тематских целина (ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ; ЕВРОПА, СВЕТ И СРПСКИ НАРОД У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ДРЖАВИ У ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА; ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ; СВЕТ, ЕВРОПА И СРПСКИ НАРОД У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ДРЖАВИ У ПЕРИОДУ ХЛАДНОГ РАТА И СВЕТ, ЕВРОПА, СРПСКА ДРЖАВА И НАРОД У САВРЕМЕНИМ ПРОЦЕСИМА), дати и садржаји.

Приступ настави заснован на процесу и исходима учења подразумева да ученици развијају не само основна знања, већ да их искористе у развоју вештина историјског мишљења и изградњи ставова и вредности. Програм наставе и учења, у том смислу, нуди садржински оквир, а наставник има могућност да изабере и неке додатне садржаје уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или да одговарају њиховим интересовањима (програм се, на пример, може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају – археолошка налазишта, музејске збирке). Сви садржаји су дефинисани тако да буду у функцији остваривања исхода предвиђених програмом. Наставник има значајан простор за избор и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика.

Важна карактеристика наставе и учења усмерених на остваривање исхода је та да су фокусирани на учење у школи. Ученик треба да учи:

- *смислено*: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из Историје и других предмета;
- *проблемски*: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- *дивергентно*: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- *критички*: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- *кооперативно*: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Од њега се очекује и да, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за сваку наставну јединицу. При планирању треба имати у виду да се исходи

разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. У планирању и припремању наставе и учења, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се и процес и продукти учења. У вредновању научног, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Назив предмета	ГЕОГРАФИЈА
Циљ	Циљ учења Географије је да ученик појмовно и структурно овлада природно-географским, демографским, насеобинским, политичко-географским, економско-географским, интеграционим и глобалним појавама и процесима у Србији и свету уз неговање вредности мултикултуралности и патриотизма.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	68

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
– учествује у предлагању и реализацији истраживачког пројекта у локалној средини; – анализира тематске карте и статистичке податке и графички их приказује; – одреди географски положај Србије и доведе га у везу са историјско-географским развојем; – анализира карактеристике граница и пограничних крајева Србије; – опише узроке и последице геотектонских процеса на територији Србије; – класификује облике рељефа на територији Србије и именује репрезентативне; – анализира утицај климатских фактора и климатских елемената на климу Србије; – класификује и описује својства водних објеката користећи карту Србије; – наводи начине коришћења вода Србије; – препознаје ефекте утицаја физичко-географских процеса на човека и адекватно реагује у случају природних непогода; – доведи у везу распрострањеност биљних и животињских врста и физичко-географске карактеристике простора; – објашњава популациону динамику становништва Србије: кретање броја становника, природни прираштај и миграције; – изводи закључке о утицају популационе динамике на структуре становништва у нашој земљи; – изводи закључке о важности предузимања мера популационе политике; – израђује и анализира графичке приказе структура становништва; – објашњава утицај природних и друштвених фактора на настанак, развој и трансформацију насеља у нашој земљи; – уз помоћ карте Србије и других извора информација анализира утицај природних и друштвених фактора на развој и размештај привредних делатности у нашој земљи; – доводи у везу размештај привредних делатности са квалитетом животне средине у нашој земљи; – препознаје ефекте производње и коришћења различитих извора енергије на квалитет животне средине; – описује репрезентативне објекте природне и културне баштине и означава их на карти;	ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА ТЕРИТОРИЈЕ СРБИЈЕ	Југоисточна Европа, интеграциони и дезинтеграциони процеси. Географски положај Србије. Историјско-географски развој Србије. Символи Србије. Границе и проблеми пограничних крајева.
	ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСKE ОДЛИКЕ СРБИЈЕ	Геотектонски процеси на територији Србије. Сеизмизам Србије. Тектонски облици рељефа. Падински процеси и рељеф настао деловањем воде. Рељеф настао деловањем леда, ветра и човека. Утицаји ерозивних и акумулативних процеса на човека. Климатски фактори и елементи. Климатске области у Србији. Подземне воде Србије. Реке Србије. Језера Србије. Заштита вода и заштита од вода. Земљишта Србије. Распрострањеност биљног и животињског света.
	ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСKE ОДЛИКЕ СРБИЈЕ	Кретање броја становника и њихов просторни размештај. Природно кретање. Миграциони процеси. Структуре становништва. Демографски проблеми и популациона политика. Прва насеља у Србији. Село и рурални процеси. Градови. Урбанизација и проблеми урбаног развоја. Београд. Природни ресурси и привредни развој. Друштвени услови привредног развоја и промене у структури привреде. Пољопривреда и географски простор. Индустрија и географски простор. Саобраћај и географски простор. Туризам и трговина. Делатности кварталног сектора.
	ПРИРОДНА И КУЛТУРНА БАШТИНА СРБИЈЕ	Природна баштина Србије. Културна баштина Србије. Светска баштина под заштитом Унескоа у Србији
	ГЕОГРАФИЈА ЗАВИЧАЈА	Појам и географски положај завичаја.

– процењује важност очувања природне и културне баштине Србије; – објашњава утицај историјских и савремених миграција на размештај Срба у свету.		Природне карактеристике. Друштвене карактеристике.
	СРБИ У РЕГИОНУ И ДИЈАСПОРИ	Срби у Црној Гори. Срби у БиХ – Република Српска. Срби у Хрватској. Срби у осталим суседним државама. Срби у дијаспори.

Кључни појмови садржаја: географски положај, границе и величина територије Србије, физичко-географске одлике Србије, друштвено-географске одлике Србије, природна и културна баштина Србије, географија завичаја, Срби у региону и дијаспори.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању процеса наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и препоручених садржаја, образовних стандарда за крај обавезног образовања, циљева и исхода образовања и васпитања, кључних компетенција за целоживотно учење, предметних и општих међупредметних компетенција, наставник најпре креира свој годишњи (глобални) план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Наставник има слободу да сам одреди број часова за дате теме у годишњем плану.

Предметни исходи су дефинисани на нивоу разреда у складу са ревидираном Блумовом таксономијом и највећи број њих је на нивоу примене. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Од наставника се очекује да операционализује дате исходе у својим оперативним плановима за конкретну тему, тако да тема буде једна заокружена целина која укључује могућа међупредметна повезивања. У фази планирања и писања припреме за час наставник дефинише циљ и исходе часа.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење и оцењивање резултата постигнућа ученика, а у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Праћење и вредновање ученика започиње иницијалном проценом нивоа знања на коме се ученик налази. Свака активност на часу служи за континуирану процену напредовања ученика. Неопходно је ученике стално оспособљавати за процену сопственог напретка у остваривању исхода предмета.

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање на тај начин постаје мотивациони фактор за ученике. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења. На почетку школске године наставници географије треба да направе план временске динамике и садржаја оцењивања знања и умења (процењивања постигнућа) ученика водећи рачуна о адекватној

заступљености сумативног и формативног оцењивања. Будући да се у новим програмима наставе и учења инсистира на функционалним знањима, развоју међупредметних компетенција и пројектној настави, важно је да наставници на почетку школске године добро осмисле и са ученицима договоре како ће се обављати формативно оцењивање. У том смислу препоручује се наставницима да на нивоу стручних већа договоре критеријуме и елементе формативног оцењивања (активност на часу, допринос групном раду, израда домаћих задатака, кратки тестови, познавање географске карте...). Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано спроводи евалуацију и самоевалуацију процеса наставе и учења.

Назив предмета	БИОЛОГИЈА
Циљ	Циљ учења Биологије је да ученик, изучавањем биолошких процеса и живих бића у интеракцији са животном средином, развије одговоран однос према себи и природи и разумевање значаја биолошке разноврсности и потребе за одрживим развојем.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	68

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ ПРЕПОРУЧЕНИ
– повеже грађу ћелијских органела са њиховом улогом у метаболизму ћелије; – повеже однос површине и запремине ћелије и тела са начином обављања основних животних функција; – идентификује регулаторне механизме у одржавању хомеостазе; – илуструје примерима везу између физиолошких одговора живих бића и промена у спољашњој средини; – одговорно се односи према свом здрављу; – изрази критички став према медијским садржајима који се баве здравим стилима живота; – повеже промене настале у пубертету са деловањем хормона; – идентификује поремећаје у раду органа и система органа изазваних нездравим начином живота; – доведе у везу промене животних услова са еволуцијом живота на планети; – истражи давно нестале екосистеме; – повеже промене које се догађају организму током животног циклуса са активностима гена; – повеже промене наследног материјала са настанком нових врста путем природне селекције; – установи узрочно-последичну везу између губитака врста у екосистему и негативних последица у преносу супстанце и енергије у мрежама исхране; – критички процени последице људских делатности у односу на расположиве ресурсе на Земљи; – повеже утицај еколошких чинилаца са распоредом карактеристичних врста које насељавају простор Србије;	ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА	Улога и значај појединих ћелијских органела у метаболизму ћелије: једро, ендоплазмични ретикулум, рибозоми, хлоропласти, центриоле, лизозоми. Матичне ћелије – ћелије програмиране за различите функције. Принцип економичности грађе и функције живих бића Улога и значај ензима. Ендокрини систем и хуморална регулација. Регулаторна улога хормона биљака и животиња. Надражљивост, проводљивост, контрактилност. Чулно-нервни систем животиња. Рефлексни лук. Поремећаји функције ендокриног система, нервног система и чула. Неуротрансмитери, нервни импулси, драж, надражај. Хомеостаза – принцип повратне спреге. Фотосинтеза. Ћелијско дисање. Транспирација. Температурна регулација.
	ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ	Резултати стандардних лабораторијских анализа крви и урина. Биолошки смисао адолесценције (родни и полни идентитет у контексту хормонске активности и индивидуалне генетичке варијабилности). Заштита од полно преносивих болести контрацепција. Одговорност за сопствено здравље.
	ПОРЕКЛО И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОТА	„Календар живота“, еволуција различитих група организама кроз геолошка доба и велика изумирања. Значај алги (цијанобактерија) и биљака за продукцију O ₂ и озонског омотача, као заштита од УВ зрака, и услов за развој
	НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА	Улуткавање и пресвлачење инсеката. Пубертет и адолесценција човека. Цветање, плодношење и сазревање плодова биљака. Теорија еволуције. Постанак нових врста кроз еволуционе процесе. Еволуција човека.
	ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ	Еволуција и развој екосистема. Концепт климатског циклуса кружења основних супстанци у природи (H ₂ O, C, N) и њихова повезаност. Азотофиксација, микориза, симбиоза, симбионтски организми (лишајеви). Ограниченост ресурса (капацитет средине) и одрживи развој. Нестанак врста и фактори угрожавања (Н.І.Р.Р.О. концепт). Типични екосистеми Србије. Ретке и угрожене врсте Србије. Интродукције и реинтродукције и инвазивне врсте. Последице глобалних промена.

Кључни појмови садржаја: ћелијски метаболизам, хомеостаза, здрави стилови живота, адолесценција, „календар живота“, теорија еволуције, циклуси кружења супстанце, капацитет средине, глобалне промене, инвазивне врсте.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм Биологије за осми разред је завршни део спиралног програма Биологије за основну школу и оријентисан је на достизање исхода. Основна идеја увођења спиралног курикулума наставе биологије у основним школама је изучавање живота и животних процеса као целине, у складу са постојећим условима и окружењем. У том смислу, све изучаване функције живота треба ставити у реалан контекст и нагласити њихову повезаност. На тај начин ученици на крају другог циклуса образовања заокружују своје знање о целовитости организма и његовом динамичком односу са околином.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи биологију и друге предмете. Исходи се односе на пет области предмета: *Наслеђивање и еволуција, Јединство грађе и функције као основа живота, Порекло и разноврсност живота, Живот у екосистему и Човек и здравље*. (Исходи за шесту област *Посматрање, мерење и експеримент* у биологији су распоређени у претходних пет, сходно планираним активностима.)

Достизање исхода води развоју предметних, свих кључних и општих међупредметних компетенција и остваривању образовних стандарда. Исходи не прописују структуру, садржаје и организацију наставе, као ни критеријуме и начин вредновања ученичких постигнућа. За израду исхода коришћена је Блумова таксономија. Исходи су формулисани на нивоу примене као минимуму.

Важна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода је да је настава усмерена на учење у школи. Ученик треба да учи:

- *смислено*: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из биологије и других предмета;
- *проблемски*: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- *дивергентно*: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- *критички*: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- *кооперативно*: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм према потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи – глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања као нпр. сајтове релевантних институција, писану научно популарну литературу, мапе, шеме, енциклопедије... Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима (нпр. представљање група организама Веновим дијаграмима, одређивање климатских услова у зависности од географског положаја, писање есеја, тј. приказ података /малих истраживања на матерњем и страном језику који уче, цртање итд.).

У настави оријентисаној ка достизању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и сопствени рад. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици партиципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују итд.

Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања,

Ниво исхода	Одговарајући начин оцењивања
Памћење (навести, препознати, идентификовати...)	Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова.
Разумевање (навести пример, упоредити, објаснити, препричати...)	Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји.
Примена (употребити, спровести, демонстрирати...)	Лабораторијске вежбе, проблемски задаци, симулације.
Анализирање (систематизовати, приписати, разликовати...)	Дебате, истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема.
Евалуирање (проценити, критиковати, проверити...)	Дневници рада ученика, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци.
Креирање (поставити хипотезу, конструисати, планирати...)	Експерименти, истраживачки пројекти.

као и оцењивање са његовом сврхом:

Сврха оцењивања	Могућа средства оцењивања
Оцењивање наученог (сумативно)	Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји.
Оцењивање за учење (формативно)	Посматрање, контролне вежбе, дневници рада ученика, самоевалуација, вршњачко оцењивање, практичне вежбе.

За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања. На интернету, коришћењем кључних речи *outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical)*, могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У формативном вредновању наставник би требало да промовише групни дијалог, користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада. Избор инструмента за формативно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује. Када је у питању нпр. практичан рад (тимски рад, пројектна настава, теренска настава и слично) може се применити чек листа у којој су приказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености, а наставник треба да означи показатељ који одговара понашању ученика.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематско праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији и поузданији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, а који су у складу са *Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању*, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика и процес наставе и учења, себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасно требало би унапредити.

Назив предмета	МАТЕМАТИКА
Циљ	Циљ учења Математике је да ученик, овладавајући математичким концептима, знањима и вештинама, развије основе апстрактног и критичког мишљења, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и писмом и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	136

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– примени Талесову теорему у геометријским задацима и реалном контексту; – примени сличност троуглова у геометријским задацима и реалном контексту; – анализира односе тачака, правих и равни у простору и запише те односе математичким писмом; – представља цртежом односе геометријских објеката у равни и простору и користи их приликом решавања задатака; – уочи правоугли троугао у простору и примени Питагорину теорему у геометријским задацима и реалном контексту; – реши линеарну једначину, неједначину и систем линеарних једначина са две непознате; – реши реалне проблеме користећи линеарну једначину, неједначину или систем линеарних једначина са две непознате; – израчуна површину и запремину праве призме и четворостране пирамиде (основа правоугаоник), правилне тростране и шестостране пирамиде; – израчуна површину и запремину ваљка, купе и лопте; – примени обрасце за површину и запремину тела у реалним ситуацијама; – нацрта и анализира график линеарне функције; – учествује у избору истраживачког пројекта и начина рада.	СЛИЧНОСТ	Пропорционалне величине. Талесова теорема. Сличност троуглова. Примене сличности.
	ТАЧКА, ПРАВА И РАВАН	Однос тачке и праве, тачке и равни. Односи правих; мимоилазне праве. Односи праве и равни, нормала на раван, растојање тачке од равни. Односи две равни. Ортогонална пројекција на раван (тачке, дужи и праве). Угао између праве и равни. Полиедар.
	ЛИНЕАРНЕ ЈЕДНАЧИНЕ И НЕЈЕДНАЧИНЕ С ЈЕДНОМ НЕПОЗНАТОМ	Линеарна једначина. Решавање линеарних једначина с једном непознатом. Линеарна неједначина. Решавање линеарних неједначина с једном непознатом. Примена у реалним ситуацијама.
	ПРИЗМА	Призма: појам, врсте, елементи. Мрежа праве призме. Површина праве призме. Запремина праве призме.
	ПИРАМИДА	Пирамида; појам, врсте, елементи. Мрежа пирамиде. Површина пирамиде. Запремина пирамиде.
	ЛИНЕАРНА ФУНКЦИЈА	Линеарна функција ($y = kx + n$). График линеарне функције; нула и знак функције, монотоност. Имплицитни облик задавања линеарне функције. Цртање и читање графика линеарних функција.
	СИСТЕМ ЛИНЕАРНИХ ЈЕДНАЧИНА С ДВЕ НЕПОЗНАТЕ	Појам линеарне једначине с две непознате. Појам система од две линеарне једначине с две непознате. Решавање система методом замене и методом супротних коефицијената; графичка интерпретација система. Примена у реалним ситуацијама.
	ВАЉАК, КУПА И ЛОПТА	Ваљак и његови елементи. Мрежа ваљка. Површина и запремина правог ваљка. Купа и њени елементи. Мрежа купе. Површина и запремина праве купе. Појам лопте и сфере. Пресеци лопте (сфере) и равни. Површина и запремина лопте.

Кључни појмови садржаја: сличност, линеарна функција, систем линеарних једначина, призма, пирамида, ваљак, купа и лопта.

При избору садржаја и писању исхода за предмет математика узета је у обзир чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичким језиком, математичко резонување и доношење закључака и одлука. Такође, у обзир је узета и чињеница да сам процес учења математике има своје посебности које се огледају у броју година изучавања и недељног броја часова предмета и неопходности стицања континуираних знања.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање и на основу њих планирати активности за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потребно више времена, активности и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабрити да процењују сопствени напредак у учењу.

Назив предмета	ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО
Циљ	Циљ учења Информатике и рачунарства је оспособљавање ученика за управљање информацијама, безбедну комуникацију у дигиталном окружењу, креирање дигиталних садржаја и рачунарских програма за решавање различитих проблема у друштву које се развојем дигиталних технологија брзо мења.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	34

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– унесе и мења податке у табели; – разликује типове података у ћелијама табеле; – сортира и филтрира податке по задатом критеријуму; – користи формуле за израчунавање статистика; – представи визуелно податке на одговарајући начин; – примени основне функције форматирања табеле, сачува је у пдф формату и одштампа; – приступи дељеном документу, коментарише и врши измене унутар дељеног документа; – разуме на које све начине делимо личне податке приликом коришћења интернета; – разуме потенцијалне ризике дељења личних података путем интернета, поготову личних података деце; – разуме везу између ризика на интернету и кршења права; – објасни појам „отворени подаци“; – успостави везу између отварања података и стварања услова за развој иновација и привредних грана за које су доступни отворени подаци; – унесе серију (низ) података; – изврши једноставне анализе низа података (израчуна збир, просек, проценте, ...); – графички представи низове података (у облику линијског, стубичастог или секторског дијаграма); – унесе табеларне податке или их учита из локалних датотека и сними их; – изврши основне анализе и обраде табеларних података (по врстама и по колонама, сортирање, филтрирање, ...); – изврши анализе које укључују статистике по групама;	ИКТ	Радно окружење програма за табеларне прорачуне. Креирање радне табеле и унос података (нумерички, текстуални, датум, време....). Формуле и функције. Примена формула за израчунавање статистика. Сортирање и филтрирање података. Груписање података и израчунавање статистика по групама. Визуелизација података – израда графикона. Форматирање табеле (вредности и ћелија) и припрема за штампу. Рачунарство у облаку – дељене табеле (нивои приступа, измене и коментари).
	ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Заштита личних података. Права детета у дигиталном добу Отворени подаци.
	РАЧУНАРСТВО	Програмски језици и окружења погодни за анализу и обраду података (Jupyter, Octave, R, ...). Унос података у једнодимензионе низове. Једноставне анализе низова података помоћу библиотечких функција (сабирање, просек, минимум, максимум, сортирање, филтрирање). Графичко представљање низова података. Унос и представљање табеларно записаних података. Анализе табеларно записаних података (нпр. просек сваке колоне, минимум сваке врсте, ...). Обраде табеларно записаних података (сортирање, филтрирање, ...). Груписање података и одређивање статистика за сваку групу.

– сарађује са осталим члановима групе у свим фазама пројектног задатка; – сараднички осмисли и спроведе фазе пројектног задатка; – самовреднује своју улогу у оквиру пројектног задатка/тима; – креира рачунарске програме који доприносе решавању пројектног задатка; – поставља резултат свог рада на Интернет ради дељења са другима уз помоћ наставника; – вреднује своју улогу у групи при изради пројектног задатка и активности за које је био задужен.	ПРОЈЕКТНИ ЗАДАЦИ	Онлајн упитник (креирање – типови питања, дељење – нивои приступа и безбедност). Онлајн упитник (прикупљање и обрада података, визуализација). Отворени подаци. Инфографик. Управљање дигиталним уређајима (програмирање уређаја). Фазе пројектног задатка од израде плана до представљања решења. Израда пројектног задатка у корелацији са другим предметима. Вредновање резултата пројектног задатка.

Кључни појмови садржаја: анализа података, табеларни прорачуни, статистика, визуализација података, дељене табеле, лични подаци, отворени подаци, инфографик

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења информатике и рачунарства, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по спиралном моделу и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су јасни и прецизни искази о томе шта ученик зна да уради и вредносно процени по завршетку процеса учења. Наставни програм предмета информатика и рачунарство се састоји из три тематске целине: Информационо-комуникационе технологије (скр. ИКТ), Дигитална писменост и Рачунарство.

Да би сви ученици остварили предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и према њима планира и прилагођава наставне активности. Наставник треба да осмисли активности тако да укључују практичан рад уз примену ИКТ-а, повезивање различитих садржаја из других тема унутар самог предмета, као и са другим предметима. Пожељно је да планиране активности ученика на часу прати сажето и јасно упутство за реализацију задатка, уз евентуалну претходну демонстрацију поступка од стране наставника. Оставити простор за ученичку иницијативу и креативност – кроз дискусију са ученицима одабирати адекватне алате, концепте и стратегије за реализацију одређених активности. У току реализације планираних активности радити на успостављању и неговању навика и понашања као што су поступност, аналитичност, истрајност, самосталност у раду, али и спремност на сарадњу и одговоран приступ тимском раду.

Достизање дефинисаних исхода може се остварити уз одређени степен слободе наставника како у избору метода рада, програмских алата и технологија (рачунар, дигитални уређај...), тако и у редоследу и динамици реализације елемената различитих тематских области. На интернету и у литератури се могу наћи примери добре праксе које, уз прилагођавање условима рада и поштовање ауторских права, треба користити у настави и учењу.

С обзиром на то да је настава овог предмета теоријско-практичног карактера часове треба остваривати са одељењем подељеним на групе. Програм наставе и учења може се остваривати на самосталним или спојеним часовима у складу са могућностима школе. Подсетити ученике на значај поштовања правила која важе у кабинету и у раду са рачунарима и опремом, кроз демонстрацију и личну активност ученика (правилно укључивање, пријављивање, коришћење, одјављивање и искључивање рачунара).

Наставницима се препоручује да у току осмог разреда, ради развијања међупредметних компетенција и остваривања корелације са другим предметима, реализују са ученицима најмање два пројектна задатка који обухватају теме и из других предмета. Време реализације пројектних задатака (једног из области ИКТ и Дигитална писменост и другог из области Рачунарство) одређује наставник у договору са ученицима и са наставницима других предмета, који обухватају област изабране теме. При избору тема, понудити неколико пројектних тема и омогућити тимовима ученика да одаберу ону која највише одговара њиховим интересовањима.

У процесу вредновања потребно је континуирано пратити рад ученика. У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се и процес и продукти учења. Требало би и вредновање више усмерити ка праћењу и вредновању практичних радова и вежбања, а мање ка тестовима знања.

Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, се може обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање). Препоручује се да наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (електронска збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика. Употребу портфолија отежавају недостатак критеријума за одабир продуката учења, материјално-физички проблеми, време, финансијска средства и велики број ученика. Већи број ометајућих фактора, у прикупљању прилога и успостављању критеријума оцењивања, је решив успостављањем сарадње наставника са стручним сарадником, уз коришћење Блумове таксономије.

Препоручује се и оцењивање базирано на практичним радовима и вежбањима. Квизове, тестове знања и слично користити првенствено за увежбавање и утврђивање појмова и чињеничних знања, а мање за формирање коначних оцена. Креирање таквих инструмената за утврђивање градива, кад год је могуће, препустити самим ученицима, чиме се постиже вишеструки ефекат на усвајање знања и вештина.

Препоручено је комбиновање различитих начина оцењивања да би се сагледале слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да промени део своје наставне праксе. Када је промени, потребно је да прикупи нове податке да би могао да види колико су те промене ефикасне.

У оквиру плана рада наставника, у делу ваннаставних активности, поред додатне и допунске наставе, планирати секцију и време за менторски рад са ученицима који учествују на такмичењима из овог предмета. Препоручује се да се избор тема за рад на секцији изврши у сарадњи са другим наставницима, а да се почетна иницијатива препусти ученицима и њиховим интересовањима.

Назив предмета	ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА
Циљ	Циљ учења <i>Технике и технологије</i> је да ученик развије техничко-технолошку писменост, да изгради одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, коришћењу техничких и технолошких ресурса, стекне бољи увид у сопствена професионална интересовања и поступа предузимљиво и иницијативно.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	68

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– процени значај електротехнике, рачунарства и мехатронике у животном и радном окружењу; – анализира опасности од неправилног коришћења електричних апарата и уређаја и познаје поступке пружања прве помоћи; – образложи важност енергетске ефикасности електричних уређаја у домаћинству; – повеже професије (занимања) у области електротехнике и мехатронике са сопственим интересовањима; – упоређи карактеристике електричних и хибридни саобраћајних средстава са конвенционалним; – разуме значај електричних и електронских уређаја у саобраћајним средствима; – користи доступне телекомуникационе уређаје и сервисе; – класификује компоненте ИКТ уређаја према намени; – процени значај управљања процесима и уређајима помоћу ИКТ; – црта електричне шеме правилно користећи симболе; – користи софтвере за симулацију рада електричних кола; – састави електромеханички модел и управља њиме помоћу интерфејса; – објасни систем производње, трансформације и преноса електричне енергије; – анализира значај коришћења обновљивих извора електричне енергије; – разликује елементе кућне електричне инсталације; – повеже електрично и/или електронско коло према задатој шеми; – користи мултиметар; – анализира карактеристике електричних машина и повезује их са њиховом употребом; – класификује електронске компоненте на основу намене; – аргументује значај рециклаже електронских компоненти; – самостално/тимски истражује и осмишљава пројекат; – креира документацију, развије и представи бизнис план производа; – састави производ према осмишљеном решењу; – састави и управља једноставним школским роботом уз примену вештачке интелигенције; – представи решење готовог производа/модела; – процењује свој рад и рад других и предлаже унапређење реализованог пројекта.	ЖИВОТНО И РАДНО ОКУЖЕЊЕ	Увод у електротехнику, рачунарство и мехатронику. Електрична инсталација-опасност и мере заштите. Примена електричних апарата и уређаја у домаћинству, штедна енергије и енергетска ефикасност. Професије (занимања) у области електротехнике и мехатронике.
	САОБРАЋАЈ	Саобраћајна средства на електропогон – врсте и карактеристике. Хибридна возила. Електрични и електронски уређаји у саобраћајним средствима. Основи телекомуникација.
	ТЕХНИЧКА И ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Основне компоненте ИКТ уређаја. Управљање процесима и стварима на даљину помоћу ИКТ. Основни симболи у електротехници. Рачунарски софтвери за симулацију рада електричних кола. Израда и управљање електромеханичким моделом.
	РЕСУРСИ И ПРОИЗВОДЊА	Електроенергетски систем. Производња, трансформација и пренос електричне енергије. Обновљиви извори електричне енергије. Електроинсталациони материјал и прибор. Кућне електричне инсталације.
	КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ	Моделовање електричних машина и уређаја. Огледи са електропанелима. Коришћење интерфејса за управљање помоћу рачунара. Израда и коришћење једноставног школског робота управљаним вештачком интелигенцијом. Рад на пројекту: – израда производа/модела; – управљање моделом; – представљање производа/модела.

Кључни појмови садржаја: електротехника, електроника, мехатроника, роботика, предузимљивост и иницијатива.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет *Техника и технологија* намењен је развоју основних техничких компетенција ученика ради његовог оспособљавања за живот и рад у свету који се технички и технолошки брзо мења. Један од најважнијих задатака је да код ученика развија свест о томе да примена стечених знања и вештина у реалном окружењу подразумева стално стручно усавршавање и целоживотно учење, као и да је развијање предузимљивости један од важних предуслова личног и професионалног развоја.

Програм наставе и учења за осми разред оријентисан је на остваривање исхода.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи предмет *Техника и технологија*. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у пет наставних тема: *животно и радно окружење, саобраћај, техничка и дигитална писменост, ресурси и производња и конструкторско моделовање*.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Дефинисани исходи олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Настава се не планира према структури уџбеника, јер ученици не треба да уче лекције по реду, већ да истражују уџбеник као један од извора података и информација како би развијали међупредметне компетенције. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

Припрема за час подразумева дефинисање циља часа, конкретизацију исхода у односу на циљ часа, планирање активности ученика и наставника у односу на исходе, начин провере остварености исхода и избор наставних стратегија, метода и поступака учења и подучавања (водећи рачуна о предзнању, тј. искуству ученика, које ће ученицима омогућити да савладају знања и вештине предвиђене дефинисаним исходима).

Посете музејима технике, сајмовима и обиласке производних и техничких објеката треба остваривати увек када за то постоје услови, ради показивања савремених техничких достигнућа, савремених уређаја, технолошких процеса, радних операција и др. Када за то не постоје одговарајући услови, ученицима треба обезбедити мултимедијалне програме у којима је заступљена ова тематика.

С обзиром да је настава *Технике и технологије* теоријско-практичног карактера, часове треба реализовати поделом одељења на 2 (две) групе, уколико одељење има више од 20 ученика. Програм наставне и учења треба остваривати на спојеним часовима. С обзиром да је програм модуларног типа оставља се могућност да ученици изразе своје личне афинитете, способности, интересовања како би се определили за неке од понуђених могућности: израда модела електричних машина и уређаја, аутоматских система, робота, електронских склопова и модела који користе обновљиве изворе енергије. Садржаје треба реализовати кроз ученичке пројекте, од графичког представљања замисли, преко планирања, извршавања радних операција, маркетинга до процене и вредновања. Наставити са алгоритамским приступом у конструкторском моделовању посебно у приступу развоја техничког стваралаштва - од идеје до реализације. Потребно је да ученици користе податке из различитих извора, самостално проналазе информације о условима, потребама и начину реализације производа/модела користећи ИКТ, израђују производ /модел, поштујући принципе економичног искоришћења материјала и рационалног одабира алата и машина примењујући процедуре у складу са принципима безбедности на раду. У пројект се може укључити и више ученика (тимски рад) уколико је рад сложенији, односно ако се ученици за такав вид сарадње одлуче.

Назив предмета	ЛИКОВНА КУЛТУРА
Циљ	Циљ наставе и учења Ликовне културе је да се ученик, развијајући стваралачко мишљење и естетичке критеријуме кроз практични рад, оспособљава за комуникацију и да изграђује позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	34

ИСХОДИ	ТЕМА	САДРЖАЈИ
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:		
– бира одговарајући прибор, материјал, технику, уређај и апликативни програм за изражавање идеја, имагинације, емоција, ставова и порука; – користи разноврсне податке и информације као подстицај за стваралачки рад; – примењује знања о елементима и принципима компоновања у стваралачком раду и свакодневном животу; – реализује једноставне ликовне пројекте, самостално и у сарадњи са другима; – дискутује аргументовано о својим и радовима других уважавајући различита мишљења; – прави презентације усклађујући слику и текст и приказујући кључне податке и визуелне информације; – тумачи садржаје одабраних уметничких дела и одабрану визуелну метафору; – разговара о значају културне баштине за лични развој, развој туризма и очување културног идентитета земље.	КОМПОЗИЦИЈА	Примена принципа компоновања. Простор и пропорције (ергономија, перспектива).
	НАСЛЕЂЕ	Културна баштина (значај, заштита и промоција наслеђа). Најзначајнија уметничка остварења и уметници, локалитети и споменици на територији Србије и у свету.
	КОМУНИКАЦИЈА	Декодирате слике (теме, мотиви, поруке, метафора, алегорија, пиктограми...). Пројекти (цртеж, слика, скулптура, дигитална фотографија, филм, анимација, игрице, стрип, графити, мурали, инсталације, шминка и боди арт, одевне комбинације и детаљи...).

Кључни појмови садржаја: простор, облик, линија, боја, текстура, светлина

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОПШТИ ДЕО

Кључни појмови су међусобно чврсто повезани и чине конструкцију, основу за развијање програма. Централни појам је простор, јер се све што видимо и доживљавамо налази у простору. Из овог појама су изведени остали кључни појмови. Централни појам указује на то да програм није усмерен на ускостручне садржаје, већ на свет у коме ученик живи и одраста и који треба свесно да опажа, доживљава и истражује из различитих углова. Кључни појмови који чине конструкцију програма надограђују се у сваком разреду другим појмовима према избору наставника, а у складу са предзнањима и сазнајним способностима ученика.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У првој колони табеле дати су исходи који се достижу до краја школске године. Достижни су за сваког ученика, у мањој или већој мери. У другој колони табеле налазе се називи тема, а у трећој предложени садржаји. Редослед тема није обавезујући, а садржаји различитих тема могу да се повежу и другачије организују. Наставник планира наставне јединице на основу компетенција, циља наставе и учења, исхода и кључних појмова.

Приликом планирања наставних јединица наставник не размишља о садржајима које ће обрадити, већ о задацима и активностима ученика који омогућавају развијање компетенција. Наставник прво бира исказ предметне компетенције. На пример, исказ специфичне предметне компетенције средњег нивоа: *Ученик проналази и развија своје идеје истражујући природно и вештачко окружење, свет маште и осећања (посматрајући, анализирајући и сакупљајући потребне информације) за*

стваралачки рад омогућава планирање разноврсних задатака и активности. Један од задатака може да буде да ученици на основу облика из природе осмисле употребни предмет приказујући до четири фазе трансформације. Наставна јединица би носила назив *Трансформација облика* или *Трансформација*. Да би проблемски задатак могао да се реши, потребно је осмислити на који начин ће ученици истраживати облике из природе. Могуће је да путем мобилних уређаја сваки ученик самостално или у пару претражује интернет на часу (наставник даје смернице за претраживање и ограничава време), да ученици пронађу фотографије облика из природе у уџбеницима, да наставник донесе на час одговарајуће књиге, да ученици истражују податке у школској библиотеци, да се претходно припреме за час тако што ће код куће претраживати интернет и одабрати неколико занимљивих облика... Овај проблемски задатак циља исход: *користи разноврсне податке и информације као подстицај за стваралачки рад* и омогућава развијање компетенција за рад са подацима и информацијама и за решавање проблема. Имајући у виду недовољан фонд часова, потребно је планирати задатке и активности који циљају више исхода. На пример, ако наставник не би тражио од ученика да цртају фазе трансформације, већ би јасно нагласио да рад може да се реализује као скица, цртеж, слика, скулптура... одабраним материјалом и техником (колаж, глина, туш и перо...) или у апликативном програму, задатак би циљао и исход: *бира одговарајући прибор, материјал, технику, уређај и апликативни програм за изражавање идеја, имагинације, емоција, ставова и порука*. Наставник може да постави још захтева. На пример, може да тражи да ученици у раду примене одабрани принцип компоновања (да обрате пажњу на ритам или равнотежу...). Тако би задатак циљао и исход: *примењује знања о елементима и принципима компоновања у стваралачком раду и свакодневном животу*. Ако би ученици по завршетку рада анализирали и поредили решења, задатак би циљао и исход: *дискутује аргументовано о својим и радовима других уважавајући различита мишљења* и омогућио би развијање међупредметних компетенција за комуникацију и сарадњу...

Сваки ликовни задатак може лако да се разради тако да циља више исхода и компетенција. Важно је да се осмисле захтеви који подстичу развој ученика. Уколико се ученику зада ликовна тема, материјал и техника, поступак израде и ликовни проблем (на пример, примена неког принципа компоновања), то је превише ограничавајућих услова који приморавају ученика да се фокусира на извођење рада, уместо на развијање идеја.

Исходе за крај разреда је могуће операционализовати и контекстуализовати (у складу са циљем наставне јединице/задатка). На пример, исход: *разговара о значају културне баштине за лични развој, развој туризма и очување културног идентитета земље* може да се прецизира овако: *објасни на који начин би археолошки локалитет Винча могао да постане значајна туристичка дестинација*.

Имајући у виду да су ученици оптерећени припремама за завршни испит и избором средње школе, пожељно је испланирати наставу тако да се у другом полугодишту остави довољно времена за разговор и пројектне задатке који интересују ученике, а нису презахтевни у смислу да одузимају превише времена за истраживање и реализацију.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставник у току године прати, процењује и подстиче развијање индивидуалних потенцијала сваког ученика. Могући елементи за процењивање напредовања и оцењивање постигнућа су:

- Однос према раду (припремљен је за час; одговорно користи материјал, прибор и алатке; одржава прибор и радни простор; потписује радове; чува радове у мапи...).
- Однос према себи (истражује информације; поставља питања; предлаже; истрајан је у раду, труди се; преузима одговорност; поштује себе и своје радове; учи на грешкама; спреман је да испроба своје способности у новим активностима...).
- Однос према другима (довршава рад у договореном року; поштује договорена правила понашања; спреман је да помогне и да сарађује; уважава туђу културу, радове, начин размишљања, доживљавања, опажања, изражавања...).
- Разумевање (разуме задатак; разуме појмове; разуме процес; разуме концепт; разуме визуелне информације...).
- Повезивање (повезује и пореди познате и нове информације, људе, места, догађаје, феномене, идеје, дела...).

- Оригиналност (оригиналан је у односу на туђе радове; оригиналан је у односу на своје претходне радове...).
- Организација композиције (у складу са својом идејом примењује одговарајуће принципе компоновања, знања о простору, перспективи, пропорцијама, правцу, смеру...).
- Вербално изражавање (учтиво комуницира; аргументовано, кратко и јасно образлаже свој рад, идеју, доживљај, опажање, емоције...).
- Употреба техника и средстава (бира одговарајућу технику у односу на идеју; примењује одговарајући процес; бира одговарајући материјал/подлогу; истражује могућности технике и материјала; користи дигиталну технологију као помоћно средство у раду; обликује рад у одабраном апликативном програму).

Елементи могу и другачије да се формулишу. Бирају се према типу ликовног задатка и циљевима задатка.

Самопроцена радова је вербална и писана. Најефикаснија је метода 3, 2, 1. Ученик сам припрема листић на коме уписује име, презиме, датум и назив рада. Затим кратко наводи: 3 ствари које сам научио на часу, 2 примера која илуструју то што сам научио, 1 ствар која ми није јасна или питање које бих поставио. Када се разговара о ликовним делима, ученик пише: 3 речи којима бих описао дело, 2 ствари које ми се највише допадају на делу, 1 ствар коју не разумем. Када се разговара о уметнику: 3 ствари због којих је уметник значајан, 2 дела која ми се највише свиђају, 1 питање које бих поставио уметнику. Када се ученик ликовно изражава: 3 ствари о којима сам размишљао током рада, 2 ствари које ми се свиђају на мом раду, 1 ствар коју бих променио. Или: 3 речи којима бих описао свој рад, 2 разлога због којих је мој рад оригиналан, 1 ствар коју бих урадио другачије. Важно је да ученик не наводи више од једне нејасноће или грешке, ни у случају када му ништа није јасно или сматра да је рад упропашћен. Издвајање само једне нејасноће или грешке постепено оспособљава ученика да идентификује најважнији пропуст и да се фокусира на његово уклањање или да дође до бољих идеја. Ученике је потребно навикавати да листиће попуњавају брзо. Понекад је најважније оно чега се првог сете. Наставник може да прилагођава методу у складу са типом активности/задатка или да осмисли другачије чек-листе.

Назив предмета	МУЗИЧКА КУЛТУРА
Циљ	Циљ учења предмета Музичка култура је да код ученика, развијајући интересовања за музичку уметност, стваралачко и критичко мишљење, формира естетску перцепцију и музички укус, као и одговоран однос према очувању музичког наслеђа и култури свога и других народа.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	34

ИСХОДИ У оквиру области/теме ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– повеже различите видове музичког изражавања са друштвено-историјским амбијентом у коме су настали; – уочи основне карактеристике музичког стваралаштва у романтизму, импресионизму и савременом добу; – препознаје националне игре у делима уметничке музике; – наведе изражајна средстава музичке уметности карактеристична за период романтизма, импресионизма и савременог доба; – разликује музичке форме романтизма, импресионизма и савременог доба; – идентификује репрезентативне музичке примере најзначајнијих представника романтизма, импресионизма и савременог доба; – идентификује елементе музике ранијих епоха као инспирацију у музици савременог доба; – препозна врсту дувачких инструмената по изгледу и звуку; – опише начин добијања тона код дувачких инструмената; – препозна инструмент или групу према врсти композиције у оквиру датог музичког стила; – објасни како је музика повезана са другим уметностима и областима ван уметности (музика и религија; технологија записивања, штампања нота; извођачке и техничке могућности инструмената; – изводи музичке примере користећи глас, покрет и инструменте, самостално и у групи; – користи музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет; – комуницира у групи импровизујући мање музичке целине гласом, инструментом или покретом; – учествује у креирању и реализацији школских приредби, догађаја и пројеката; – изрази доживљај музике језиком других уметности (плес, глума, писана или говорна реч, ликовна уметност);	ЧОВЕК И МУЗИКА	Романтизам Програмска и апсолутна музика Соло песма Клавирска минијатура Националне и стилизоване игре (полка, мазурка, чардаш, казачок, сиртаки, валцер, танго...) Музичко-сценска дела Сметана, Дворжак, Шопен, Лист, Шуберт, Шуман, Паганини, Верди, Пучини, Росини, Чајковски, Бородин, Мусоргски, Мокрањец Импресионизам Равел, Дебиси Савремено доба Жанрови: Џез, популарна музика, апстрактна музика. Импровизација (појам) Стравински, Прокофјев, Коњовић, Константин Бабић, Вера Миланковић
	МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	Дувачки инструменти
	СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	Елементи музичке изражајности: темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената. Слушање световне и духовне музике романтизма, импресионизма и савременог доба. Слушање вокалних, вокално-инструменталних и инструменталних композиција, домаћих и страних композитора. Слушање дела традиционалне народне музике.
	ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ	Певање песама по слуху и из нотног текста (солмизацијом) самостално и у групи. Певање песама у мешовитим тактовима (7/8, 5/8) по слуху. Певање песама у комбинацији са плесним покретом. Певање и свирање из нотног текста народних и уметничких композиција на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим инструментима. Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом. Извођење (певање или свирање) једноставних ритмичких и мелодијских репрезентативних примера (одломака/тема) у стилу музике романтизма, импресионизма и савременог доба.

– примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у комуникацији и заједничком музицирању; – се понаша у складу са правилима музичког бонтона у различитим музичким приликама; – критички просуђује утицај музике на здравље; – користи могућности ИКТ-а за самостално истраживање, извођење и стваралаштво.	МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО	Импровизација Креирање покрета уз музику коју ученици изводе. Креирање ритмичке пратње. Реконструкција музичких догађаја у стилу романтизма, импресионизма и савремене музике. Израда дувачких инструмената од доступних материјала.

Кључни појмови садржаја: романтизам, Програмска и апсолутна музика, соло песма, клавирска минијатура, музичко-сценска дела, савремено доба, музички жанрови.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Природа саме музике, па и предмета музичка култура, указује на стално прожимање свих области и тематских јединица које су предвиђене програмом наставе и учења. Ниједна област се не може изучавати изоловано од друге и бити сама себи циљ, а да се истовремено не разговара о свим другим аспектима музике. Музику од почетка треба повезивати са што више догађаја из живота ученика. Паралелно одвијање различитих музичких активности подстиче мисаону активност, драгоцену за развијање укупног менталног и психо-моторног потенцијала ученика, и представља одличну основу за интеграцију са другим предметима.

Настава усмерена на остваривање исхода даје предност искуственом учењу у оквиру којег ученици развијају лични однос према музици а постепена рационализација искуства временом постаје теоријски оквир. Искуствено учење у оквиру овог предмета подразумева активно слушање музике, лично музичко изражавање (певање и свирање) ученика и музичко стваралаштво у оквиру којих ученик користи теоријска знања као средства за партиципацију у музици. Основни методски приступ се темељи на звучном утиску, по принципу *од звука ка нотној слици и тумачењу*.

Најважнији покретач наставе треба да буде принцип мотивације и инклузивности у подстицању максималног учешћа у музичком доживљају као и развијању потенцијала за музичко изражавање.

Настава музичке културе остварује се кроз следеће области:

- Човек и музика.
- Музички инструменти.
- Слушање музике.
- Извођење музике.
- Музичко стваралаштво.

Да би постигао очекиване исходе образовног-васпитног процеса, наставник користи глас и покрет, музичке инструменте, елементе информационих технологија као и развијене моделе мултимедијалне наставе. Корелација између предмета може бити полазиште за бројне пројектне предлоге у којим ученици могу бити учесници као истраживачи, креатори и извођачи. Код ученика треба развијати вештине приступања информацијама и њиховог коришћења (књиге, интернет...), сараднички рад у групама, као и комуникацијске вештине у циљу преношења и размене искустава и знања. Рад у групама и радионицама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, поготово када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премошћавања стидљивости или анксиозности.

Програм наставе и учења омогућава да се, поред наведених композиција за слушање и извођење, могу користити и композиције које нису наведене, односно, наставник има могућност да максимално до 30%, по слободном избору, одабере композиције за слушање и извођење водећи рачуна о примерености наставним садржајима, узрасту ученика, њиховим могућностима и интересовањима, естетским захтевима, исходима и локалитету на коме се налази школа. Однос између понуђених композиција и примера из друге литературе треба да буде најмање 70% у корист понуђених. Из поменутог разлога, у програму наставе и учења се налази већи избор наставног материјала (за слушање и извођење) у односу на годишњи фонд часова предмета Музичка култура.

Музика у функцији здравља и музички бонтон

Поред пажљивог избора што квалитетнијих музичких садржаја, ученике треба упутити на то да прегласна и агресивна музика има штетан утицај на здравље и изазива физиолошки и психолошки одговор организма. Важно је такође, стално указивати и на позитиван ефекат музике, у смислу опуштања, подизања пажње, емоционалних и физичких одговора, когнитивне стимулације и развијања меморије.

Упућивање ученика на правила понашања при слушању музике и извођењу музике чини део васпитног утицаја који наставник има у обликовању опште културе понашања. Овај модел понашања ученик треба да пренесе касније на концерте и различите музичке приредбе.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да обликује дати програм имајући у виду: састав и карактеристике ученика у одељењу, уџбенике и остали дидактички материјал који користи за реализацију наставних садржаја, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже као и потребе локалне средине у којој се школа налази.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник креира свој глобални план рада из кога ће развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице.

Припрема за час подразумева дефинисање циља часа, конкретизацију исхода у односу на циљ часа, планирање активности ученика и наставника у односу на исходе, начин провере остварености исхода и избор наставних стратегија, метода и поступака учења и подучавања (водећи рачуна о предзнању, тј. искуству ученика, које ће ученицима омогућити да савладају знања и вештине предвиђене дефинисаним исходима).

На часу треба да преовлађује активност којом се савладава нови музички садржај, али је она увек повезана и са другим музичким активностима. Специфичност предмета се огледа у томе што се музичке активности одвијају паралелно или једна музичка активност логично води ка другој.

У оквиру организације годишњих и месечних активности неопходно је водити рачуна о школском календару и активностима које прате живот школе, па према њима усмеравати и обликовати наставне садржаје.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава музичке културе подразумева учешће свих ученика, а не само оних који имају музичке предиспозиције. Како је предмет музичка култура синтеза вештина и знања, полазна тачка у процесу оцењивања треба да буду индивидуалне музичке способности и ниво претходног знања сваког ученика. Битни фактори за праћење музичког развоја и оцењивање сваког ученика су његово знање, рад, степен ангажованости, кооперативност, интересовање, став, умешност и креативност, али и напредовање у односу на претходна постигнућа. Тако се у настави музичке културе за исте образовне-васпитног задатке могу добити различите оцене, као и за различите резултате исте оцене, због тога што се конкретни резултати упоређују са индивидуалним ученичким могућностима.

Начин провере и оцена треба да подстичу ученика да напредује и активно учествује у свим видовима музичких активности. Главни критеријум за процес праћења и процењивања је *начин ученичке партиципације у музичком догађају*, односно да ли је у стању да прати музичко дело при слушању и како односно, да ли и како изводи и ствара музику користећи постојеће знање.

У зависности од области и теме, постигнућа ученика се могу оценити усменом провером, краћим писаним проверама (до 15 минута) и проценом практичног рада и стваралачког ангажовања. Поред ових традиционалних начина оцењивања, треба користити и друге начине оцењивања као што су:

- допринос ученика за време групног рада;
- израда креативних задатака на одређену тему;
- рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и одговара на конкретне потребе);
- специфичне вештине.

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове у односу на извођење и стваралаштво, способност концентрације, квалитета/перцепције и начин размишљања приликом слушања, као и примену теоретског знања у музицирању.

Наставник треба да мотивише ученика на даљи развој, тако да ученик осети да је кроз процес вредновања виђен и подржан, као и да има оријентацију где се налази у процесу развоја у оквиру музике и музичког изражавања. Важно је укључити самог ученика у овај процес у смислу дијалога и узајамног разумевања у вези са тим шта ученик осећа као препреке (вољне и невољне) у свом развоју, као и на које начине се, *из ученикове перспективе*, оне могу пребродити.

Када је у питању вредновање области Музичко стваралаштво, оно треба вредновати у смислу стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер су и најскромније музичке импровизације, креативно размишљање и стварање педагошки оправдане.

Узимајући у обзир све циљеве које процес учења, краткорочно и дугорочно треба да постигне, неопходно је имати на уму да се оквир вредновања процеса и резултата учења одвија највише у учениковом живом контакту са музиком, тј. извођењу и стваралаштву, а такође и слушању музике. Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у ученичком изражавању кроз музику и у контакту са музиком. Како процес учења у оквиру сваког часа треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком је истовремено показатељ квалитета процеса учења, као и идеална сцена за вредновање резултата учења. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. Диктате не треба практиковати ни задавати.

Назив предмета	ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења предмета <i>Физичко и здравствено васпитање</i> је да ученик унапређује физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	102

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА		САДРЖАЈИ
одабере и примени комплексе простих и општеприпремних вежби одговарајућег обима и интензитета у вежбању; – користи научене вежбе у спорту, рекреацији и другим ситуацијама; – упоређује и анализира сопствене резултате са тестирања са референтним вредностима; – примени усвојене технике кретања у игри, спорту и другим различитим ситуацијама; – примени атлетске дисциплине у складу са правилима; – развија своје физичке способности применом вежбања из атлетике; – одржава равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела; – примени вежбања из гимнастике за развој физичких способности; изведе елементе усвојених тимских и спортских игара; – примени основна правила тимских и спортских игара; – користи усвојене елементе технике у спортским играма; – примени основне тактичке елементе; – учествује на унутар одељенским такмичењима; – изведе кретања у различитом ритму; – игра народно коло; – изведе основне кораке плеса из народне традиције других култура; – изведе вежбе и саставе уз музичку пратњу; – плива техником краула и леђног краула и прсном техником; – преплива најмање 50m; – процени своје способности и вештине у води; – скочи у воду на ноге и на главу; – рони у дужину у складу са својим могућностима; – поштује правила понашања у води, и око водене средине;	ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ		Вежбе за развој снаге. Вежбе за развој покретљивости. Вежбе за развој аеробне издржљивости. Вежбе за развој брзине. Вежбе за развој координације. Примена националне батерије тестова за праћење физичког развоја и моторичких способности
	МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ	Атлетика	Истрајно трчање Спринтерско трчање. Штафетно трчање Скок удаљ. Бацања кугле. Скок увис (леђна техника). Бацање „вортекс-а“. Четворобој
		Спортска гимнастика	Основни садржаји: Вежбе и комбинације вежби карактеристичних за поједине справе: Тло Прескок Трамполина Вратило Двовисински разбој Паралелни разбој Кругови Коњ са хватаљкама Греда Проширени садржаји: На тлу и справама сложеније вежбе и комбинације вежби
		Основе тимских и спортских игара	Футсал: Елементи технике и тактике. Игра уз примену правила Рукомет: Елементи технике и тактике. Игра уз примену правила. Кошарка: Елементи технике и тактике. Игра уз примену правила. Одбојка: Елементи технике и тактике. Игра уз примену правила. Активност по избору

– уочи ризичне ситуације у води и око ње; – вреднује утицај примењених вежби на организам – одреди ниво сопствене дневне физичке активности; – користи вежбе ради побољшања својих физичких способности; – предвиди елиминише последице недовољне физичке активности; – примени мере безбедности у вежбању у школи и ван ње; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима; – примени и поштује правила игара у складу са етичким нормама; – примерено се понаша као учесник или посматрач на такмичењима; – решава конфликте на друштвено прихватљив начин; – користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких и спортско-рекреативних активности; – прихвати победу и пораз; – процени вредност различитих спортова без обзира на лично интересовање; – примени усвојене моторичке вештине у ванредним ситуацијама; – вреднује лепоту покрета у физичком вежбању и спорту; – подстиче породицу на редовно вежбање; – повеже врсте вежби, игара и спорта са њиховим утицајем на здравље; – планира дневни ритам рада, исхране и одмора у складу са својим потребама; – разликује здраве од нездравих облика исхране – правилно користи додатке исхрани; – примењује здравствено-хигијенске мере у вежбању; – правилно реагује и пружи основну прву помоћ приликом повреда; – чува животну средину током вежбања; – анализира штетне последице конзумирања дувана, алкохола, штетних енергетских напитака и психоактивних супстанци.		Плес и ритмика	Вежбе са вијаком. Вежбе са обручем. Народно коло „Моравац“. Народно коло из краја у којем се школа налази. Енглески валцер.
		Пливање и ватерполо	Пливање Техника крауле, леђног краула и прсног пливања. Одржавање на води на разне начине и самопомоћ. Роњење у дужину 10–15m. Скокови на ноге и главу. Мешовито пливање. Игре у води. Помоћ другима у води Ватерполо Пливање са лоптом. Хватање и додавање. Основни елементи тактике и игра.
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА	Полигони	Полигон у складу са реализованим моторичким садржајима. Полигон са препрекама
		Физичко вежбање и спорт	Подела моторичких способности. Функција срчано-дисајног система. Основна правила и тактика спортских игара. Понашање на такмичењима и спортским манифестацијама. Чување и одржавање простора, справа и реквизита који се користе у вежбању. Превенција насиља у физичком васпитању и спорту. Решавање спорних ситуација. Коришћење писаних и електронских извора информација из области физичког васпитања и спорта. Вежбање у функцији сналажења у ванредним ситуацијама. Значај и улога физичког вежбања за професионална занимања у спорту, образовању, здравству, војсци, полицији и другим занимањима. Структура физичке културе (физичко васпитање, спорт и рекреација).
		Здравствено васпитање	Утицај различитих вежбања на кардио-респираторни систем, скелетно-мишићни и организам уопште. Здравствено-хигијенске мере пре и после вежбања. Значај правилне исхране. Енергетски напаци и њихова штетност. Прва помоћ након површинских повреда, уганућа у прелома. Значај вежбања у природи. Чување околине при вежбању. Последице конзумирања дувана и алкохола и психоактивних супстанци Правилно конзумирање додатака исхрани. Мере заштите репродуктивног здравља у процесу вежбања

Циљ и исходи предмета се остварују кроз јединство наставе Физичког и здравственог васпитања, ваннаставних и ваншколских активности у складу са програмом. Програм седмог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из претходних разреда.

Настава Физичког и здравственог васпитања усмерена је према индивидуалним разликама ученика, које се узимају као критеријум у диференцираном приступу, па самим тим неопходно је упутити ученика или групу ученика, на олакшане или проширене садржаје у часовној, ваннаставној и ваншколској организацији рада.

Где је неопходно, програмске садржаје потребно је реализовати према полу.

Организациони облици рада

Концепција Физичког и здравственог васпитања заснива се на јединству наставних и ваннаставних организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља кроз достизање исхода и стандарда овог васпитно-образовног подручја.

А. часови физичког и здравственог васпитања;

Б. секције,

В. недеља школског спорта,

Г. активности у природи (кросеви, зимовање, летовање - камповање...),

Д. школска и ваншколска такмичења

Ђ. корективно-педагошки рад.

Педагошка документација

– Дневник рада за физичко и здравствено васпитање;

– Планови рада физичког и здравственог васпитања и обавезних физичких активности ученика: план рада стручног већа, годишњи план (по темама са бројем часова), месечни оперативни план, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације.

– Писане припреме: форму и изглед припреме сачињава сам наставник уважавајући: временску артикулацију остваривања, циљ часа, исходе који се реализују, конзистентну дидактичку структуру часова, запажања након часа.

– Радни картон: наставник води за сваког ученика. Радни картон садржи: податке о стању физичких способности са тестирања, оспособљености у вештинама, напомене о специфичностима ученика и остале податке неопходне наставнику.

Педагошку документацију наставник сачињава у електронској или писаној форми.

Назив предмета	ФИЗИКА
Циљ	Циљ учења Физике јесте упознавање ученика са природним појавама и основним законима природе, стицање основе научне писмености, оспособљавање за уочавање и распознавање физичких појава и активно стицање знања о физичким феноменима кроз истраживање, усвајање основа научног метода и усмеравање према примени физичких закона у свакодневном животу и раду.
Разред	ОСМИ
Годишњи фонд часова	68

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ ТЕМА	САДРЖАЈИ
– повезује физичке величине које описују осцилације и таласе; – описује карактеристике звука, ултразвука и инфразвука и наводи примере примене ултразвука; – анализира примере одбијања и преламања светлости, тоталне рефлексије (огледала, сочива) и користи лупу и микроскоп; – демонстрира и објасни: осциловање куглице клатна и тела обешеног о опругу, осциловање жица и ваздушних стубова; – демонстрира и објасни: појаву сенке, функционисање ока и корекцију вида; – примењује превентивне мере заштите од буке и од прекомерног излагања Сунчевом зрачењу; – демонстрира узајамно деловање наелектрисаних тела и објасни од чега оно зависи; – прикаже и опише електрично поље, израчуна силу којом поље делује на наелектрисање и повеже електрични напон и јачину електричног поља; – објасни провођење струје кроз метале, течности и гасове и упоређи отпорности металних проводника на основу њихових карактеристика; – наводи и користи различите изворе	ОСЦИЛАТОРНО И ТАЛАСНО КРЕТАЊЕ	Осцилаторно кретање (осциловање тела обешеног о опругу, осциловање куглице клатна). Појмови и величине којима се описује осциловање тела (амплитуда, период, фреквенција). Закон о одржању механичке енергије при осциловању тела. Механички таласи. Основни параметри којима се описује таласно кретање (таласна дужина, фреквенција, брзина). Звук. Карактеристике звука и звучна резонанција. Демонстрациони огледи. Осциловање куглице клатна и тела обешеног о опругу (у ваздуху и у течности). Осциловање жица и ваздушних стубова (ксилофон, различите затегнуте жице, једнаке стаклене флаше са различитим нивоима воде). Одакле долази звук (гумено црево са два левка, канап и две пластичне чаше...). Таласи (таласна машина или када). Демонстрација звучне резонанције променом висине ваздушног стуба (дужа стаклена цев са водом) Лабораторијска вежба - Мерење периода осциловања клатна или периода осциловања тега на опрузи - Одређивање убрзања Земљине теже помоћу математичког клатна
	СВЕТЛОСНЕ ПОЈАВЕ	Карактеристике светлости. Праволинијско простирање светлости (сенка и полусенка, помрачење Сунца и Месеца). Закон одбијања светлости. Равна и сферна огледала и конструкција ликова предмета. Брзина светлости у различитим срединама. Индекс преламања и закон преламања светлости. Тотална рефлексија. Преламање светлости кроз призму и сочива. Одређивање положаја ликова код сочива. Оптички инструменти. Лупа и микроскоп. Демонстрациони огледи. Сенке. Хартлијева плоча за илустровање закона о одбијању и преламању светлости. Преламање светлости (штапић делимично уроњен у чашу с водом, новчић у чаши са водом и испод ње). Преламање беле светлости при пролазу кроз призму. Преламање светлости кроз сочиво, око и корекција вида (оптичка клупа, геометријска оптика на магнетној табли, стаклена флаша са водом као сочиво). Лупа и микроскоп. Лабораторијске вежбе - Провера закона одбијања светлости коришћењем равнoг огледала. - Одређивање жижне даљине сабирног сочива.
	ЕЛЕКТРИЧНО ПОЉЕ	Наелектрисавање тела. Елементарна количина наелектрисања. Закон о одржању количине наелектрисања. Узајамно деловање наелектрисаних тела. Кулонов закон. Електрично поље (линије сила, хомогено и нехомогено поље). Рад силе електричног поља. Напон. Веза напона и јачине хомогеног електричног поља. Електричне појаве у атмосфери.

електричне струје (EMS) и зна да их разврста ради рециклаже; – познаје основне елементе електричног кола и уме да их повеже, изабере одговарајући опсег мерног инструмента и мери јачину струје и напон, одређује вредност отпорности редно и паралелно везаних отпорника и резултате прикаже табеларно и графички; – описује ефекте који се испољавају при протицању електричне струје; – описује узајамно деловање два паралелна проводника са струјом, деловање магнетног поља на струјни проводник и принцип рада електромагнета и електромотора; – објасни принцип рада компаса и природу Земљиног магнетног поља;		Демонстрациони огледи. Наелектрисавање чврстих изолатора и проводника. Електрофор, електрично клатно и електроскоп. Линије сила електричног поља (перјанице, гриз у ричинусовом уљу и јаком електричном пољу). Фарадејев кавез. Антистатичке подлоге. Инфлуентна машина. Мехури сапунице у електричном пољу. Модел громобрана.
	ЕЛЕКТРИЧНА СТРУЈА	Електрична струја (једносмерна, наизменична). Услови за настајање електричне струје и извори струје (EMS). Мерење електричне струје и напона. Електрична отпорност проводника. Проводници и изолатори. Омов закон за део струјног кола. Рад и снага електричне струје. Џул-Ленцов закон. Омов закон за цело струјно коло. Везивање отпорника. Електрична струја у течностима и гасовима. Мере заштите од електричне струје (жива бића, објекти и електрични уређаји). Демонстрациони огледи. Демонстрациони амперметар у струјном колу. Регулисање електричне струје у колу реостатом и потенциометром. Графитна мина (оловке) као потенциометар. Мерење електричне отпорности омметром. Загревање проводника при протицању електричне струје. Протицање електричне струје у воденом раствору кухињске соли. Лимун као батерија. Пражњење у Гајслеровим цевима помоћу Теслиног трансформатора. Лабораторијске вежбе 1. Зависност електричне струје од напона на отпорнику (таблични и графички приказ зависности). 2. Одређивање електричне отпорности отпорника у колу помоћу амперметра и волтметра. 3. Мерење електричне струје и напона у колу са серијски и паралелно повезаним отпорницима и одређивање еквивалентне отпорности.
	МАГНЕТНО ПОЉЕ	Магнетно поље сталних магнета. Магнетно поље Земље. Магнетно поље електричне струје. Дејство магнетног поља на струјни проводник. Допринос Николе Тесле и Михајла Пупина развоју науке о електромагнетним појавама и њиховој примени. Демонстрациони огледи. Линије сила магнетног поља потковичастог магнета и магнетне шипке. Магнетна игла и школски компас. Ерстедов оглед. Електромагнет. Узајамно деловање два паралелна проводника кроз које протиче струја.
	ЕЛЕМЕНТИ АТОМСКЕ И НУКЛЕАРНЕ ФИЗИКЕ	Структура атома (језгро, електронски омотач). Нуклеарне силе. Природна радиоактивност. Радиоактивно зрачење (алфа, бета и гама зраци) и њихово дејство на биљни и животињски свет. Заштита од радиоактивног зрачења. Вештачка радиоактивност. Фисија и фузија. Примена нуклеарне енергије и радиоактивног зрачења. Демонстрациони оглед. Детекција присуства радиоактивног зрачења. (школски Гајгер-Милеров бројач)
	ФИЗИКА И САВРЕМЕНИ СВЕТ	Значај физике за развој других природних наука Допринос физике развоју савремене медицине (ултразвук, ЕКГ, скенер, магнетна резонанција, Гама нож...) Физика и савремене технологије (интернет, мобилна телефонија, даљинско управљање, нанофизика....)

Кључни појмови садржаја: осцилације, таласи, звук, светлост, електрично поље, магнетно поље, електрична струја, атом, атомско језгро, радиоактивност.

Полазна опредељења при дефинисању исхода и конципирању програма физике били су Образовни стандарди за крај обавезног образовања.

Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина и ставова које ученик стиче у процесу остваривања наставе у седам области предмета: Осцилаторно и таласно кретање, Светлосне појаве, Електрично поље, Електрична струја, Магнетно поље, Елементи атомске и нуклеарне физике и Физика и савремени свет.

Обнављање дела градива из седмог разреда, које се односи на Закон одржања механичке енергије, треба да послужи као увод и обезбеди континуитет.

Ученици осмог разреда треба да наставе са учењем основних појмова и закона физике на основу којих ће разумети појаве у природи и значај физике у образовању и свакодневном животу. Они треба да стекну знање и вештине да би досегли стандарде за крај обавезног образовања.

Полазна опредељења утицала су на избор програмских садржаја и метода логичког закључивања, демонстрационих огледа и лабораторијских вежби, оријентисаних на очекиване исходе.

Из физике као научне дисциплине одабрани су они садржаји које на одређеном нивоу, у складу са образовним стандардима и исходима, могу да усвоје сви ученици осмог разреда.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

При планирању наставног процеса наставник, на основу дефинисаног циља предмета, исхода и образовних стандарда, самостално планира број и редослед часова обраде и осталих типова часова, као и методе и облике рада са ученицима. Редослед проучавања појединих тема није потпуно обавезујући. Наставник може у одређеној мери (водећи рачуна да се не наруши логичан след учења физике) прерасподелити садржаје према својој процени.

Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења и резултатима иницијалног теста, степену опремљености кабинета за физику, степену опремљености школе (ИТ опрема, библиотека,...), уџбенику и другим наставним материјалима које ће користити.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију истих на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за остале исходе потребно више времена и више различитих активности.

Од метода логичког закључивања, које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогiji итд.), ученицима осмог разреда најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) при проналажењу и формулисању основних закона физике. Зато програм предвиђа да се при проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ развијање радозналости и интересовања за физику. Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, кроз истраживачки приступ при решавању проблема, користећи различите предмете и материјале из свакодневног живота. Одређени садржаји и тематске целине се могу реализовати и преко пројектне наставе.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ПРЕДМЕТА ФИЗИКА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се остварени ниво постигнућа и напредовање током процеса учења. Да би вредновање било објективно потребно је да буде усклађено са принципима оцењивања и Правилником о оцењивању.

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидно проверавање његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака, лабораторијских вежби, и пројеката...

У сваком разреду треба континуирано проверавати и вредновати компетенције (знања, вештине и ставове) ученика помоћу усменог испитивања, кратких писмених провера, тестова на крају већих целина, контролних вежби и провером експерименталних вештина. Наставник физике треба да омогући ученицима да искажу сопствена размишљања о неким физичким појавама и да то адекватно вреднује. На почетку школске године потребно је спровести иницијални тест. Овај тест је инструмент провере предзнања и потенцијала ученика. На крају школске године, такође, треба спровести часове систематизације градива и проверити ниво постигнућа ученика и степен остварености образовних исхода.

Назив предмета	ХЕМИЈА
Циљ	Циљ учења Хемије је да ученик развије систем основних хемијских појмова и вештине за правилно руковање лабораторијским посуђем, прибором и супстанцама, да се оспособи за примену стеченог знања и вештина за решавање проблема у свакодневном животу и наставку образовања, да развије способности апстрактног и критичког мишљења, способности за сарадњу, тимски рад, и одговоран однос према себи, другима и животној средини.
Разред	осми
Годишњи фонд часова	68

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– правилно рукује лабораторијским посуђем, прибором и супстанцама, и показује одговоран однос према здрављу и животној средини; – изведе експеримент према датом упутству, табеларно и графички прикаже податке, формулише објашњења и изведе закључке; – наведе заступљеност метала и неметала, неорганских и органских једињења у живој и неживој природи; – испита и опише физичка својства метала и неметала, и повеже их с њиховом практичном применом; – испита и опише хемијска својства метала и неметала, и објасни их на основу структуре атома и положаја елемената у Периодном систему; – напише формуле и именује оксиде, киселине, базе и соли; – испита, опише и објасни својства оксида, неорганских киселина, база и соли, препозна на основу формуле или назива представнике ових једињења у свакодневном животу и повеже њихова својства са практичном применом; – напише и тумачи једначине хемијских реакција метала и неметала; – разликује својства неорганских и органских супстанци и објашњава	МЕТАЛИ, ОКСИДИ И ХИДРОКСИДИ	Метали у неживој и живој природи. Општа физичка и хемијска својства метала. Алкални и земноалкални метали. Гвожђе, бакар, алуминијум, олово и цинк, њихове легуре и практична примена. Оксиди метала и хидроксида, својства и примена. Демонстрациони огледи: реакција Na, K, Mg и Ca са водом; реакција MgO и CaO са водом и испитивање својства насталог раствора помоћу лакмус- хартије; испитивање електропроводљивости раствора натријум- хидроксида. Лабораторијска вежба I: испитивање физичких својстава метала; реакција метала са киселинама.
	НЕМЕТАЛИ, ОКСИДИ И КИСЕЛИНЕ	Неметали у неживој и живој природи. Општа физичка и хемијска својства неметала. Халогени елементи, сумпор, азот, фосфор и угљеник. Оксиди неметала и киселине, својства и примена. Демонстрациони огледи: добивање сумпор(IV) -оксида и испитивање његових својстава; разблаживање концентроване сумпорне киселине; добивање угљеник(IV)-оксида и испитивање његових својстава; испитивање електропроводљивости дестиловане воде и хлороводоничне киселине; доказивање базних својстава воденог раствора амонијака. Лабораторијска вежба II: испитивање физичких својстава неметала. Лабораторијска вежба III: доказивање киселости неорганских киселина помоћу лакмус- хартије.
	СОЛИ	Добивање соли. Формуле соли и називи. Дисоцијација соли. Физичка и хемијска својства соли. Примена соли. Демонстрациони огледи: реакција неутрализације хлороводоничне киселине и раствора натријум-хидроксида; реакција између метала и киселине; хемијске реакције соли: између калцијум-карбоната и хлороводоничне киселине, раствора гвожђе(III)-хлорида и натријум-хидроксида, раствора сребро- нитрата и натријум-хлорида. Лабораторијска вежба IV: добивање соли и испитивање растворљивости различитих соли у води; добивање

Школски програм 2025-2029.

разлику на основу њихових структура; – препозна физичке и хемијске промене неорганских и органских супстанци у окружењу, и представи хемијске промене хемијским једначинама; – напише формуле и именује представнике класа органских једињења имајући у виду структурну изомерију; – разликује органске супстанце са аспекта чиста супстанца и смеша, величина молекула, структура, порекло и то повезује са њиховом улогом и применом; – испита, опише и објасни физичка и хемијска својства представника класа органских једињења и повеже својства једињења са њиховом практичном применом;		баријум- сулфата; доказивање угљеник(IV)-оксида и настајање калцијум- карбоната.
	ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА И ЊИХОВА ОПШТА СВОЈСТВА	Својства атома угљеника и многобројност органских једињења. Функционалне групе и класе органских једињења. Општа својства органских једињења. Демонстрациони огледи: упоређивање својстава органских и неорганских једињења; доказивање угљеника у органским супстанцама.
	УГЉОВОДОНИЦИ	Подела угљоводоника. Номенклатура. Изомерија. Физичка својства угљоводоника. Хемијска својства угљоводоника. Полимери. Нафта и земни гас. Демонстрациони огледи: испитивање растворљивости и сагоревање n-хексана (медицински бензин); разликовање засићених и незасићених ацикличних угљоводоника (реакција са калијум-перманганатом). Вежба V: састављање модела молекула угљоводоника, писање структурних формула и именовање угљоводоника.
	ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА СА КИСЕОНИКОМ	Алкохоли – номенклатура, својства и примена. Карбоксилне киселине – номенклатура, својства и примена. Масне киселине. Естри – номенклатура, својства и примена. Демонстрациони огледи: добивање алкохола алкохолним врењем; доказивање киселости карбоксилних киселина; лабораторијско добивање и испитивање својстава етил-етаноата. Лабораторијска вежба VI: физичка и хемијска својства органских једињења са кисеоником; испитивање растворљивости алкохола и карбоксилних киселина са различитим бројем атома угљеника у молекулу у води и неполарном растварачу; реакција етанске и лимунске киселине са натријум-хидрогенкарбонатом.
	БИОЛОШКИ ВАЖНА ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА	Маси и уља. Угљени хидрати у прегледу: моносахариди (глюкоза и фруктоза), дисахариди (сахароза и лактоза), полисахариди (скроб и целулоза). Амино-киселине. Протеини. Витамини. Демонстрациони огледи: сапонификација маси – сапуни. Лабораторијска вежба VII: испитивање растворљивост маси и уља, и угљених хидрата у води; доказивање скроба; денатурација протеина.
	ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ЗЕЛЕНА ХЕМИЈА	Загађивачи, загађујуће супстанце и последице загађивања. Рециклажа. Зелена хемија.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења Хемије првенствено је оријентисан на процес учења и остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ће ученик бити у стању да: учини, предузме, изведе, обави захваљујући знањима, ставовима и вештинама, које је градио и развијао током школске године учећи хемију. Они омогућавају да се циљ наставе хемије достигне у складу с предметним и међу- предметним компетенцијама и стандардима постигнућа. Исходи представљају ученичка постигнућа и као такви су основна водиља наставнику који креира наставу и учење. Програм наставе и учења хемије је тематски конципиран. За сваку област/тему предложени су садржаји, а ради лакшег планирања наставе предлаже се оријентациони број часова по темама.

Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода Хемије је настава усмерена на учење у школи, што значи да ученик треба да учи:

- *смислено*: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из хемије и других предмета;
- *проблемски*: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- *дивергентно*: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- *критички*: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. При планирању наставе и учења важно је имати у виду да се исходи разликују по потребном времену за њихово постизање. Неки се лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација са предметима. У фази планирања наставе и учења треба имати у виду да је уџбеник наставно средство намењено ученицима за учење и да он не одређује садржаје лекција. Препоручен је број часова за реализацију сваке теме који укључује и предвиђене лабораторијске вежбе, вежбе и демонстрације огледе. Формирање појмова треба базирати на демонстрационим огледима и лабораторијским вежбама. Ако у школи не постоје супстанце предложене за извођење демонстрационих огледа и лабораторијских вежби, огледи се могу извести са доступним супстанцама.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднује се процес и продукти учења. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша учење и резултат. Свака активност је прилика за процену напредовања и давања повратне информације (формативно проверавање), а ученике треба оспособљавати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета. Тако, на пример, питања у вези с демонстрацијом огледа, ученичка запажања, објашњења и закључци, могу бити један од начина формативног проверавања. Анализа ученичких одговора пружа увид у то како они примају информације из огледа и издвајају битне, анализирају ситуације, повезују хемијске појмове и појмове формиране у настави других предмета у формулисању објашњења и извођењу закључака о својствима и променама супстанци. Таква пракса праћења напредовања ученика поставља их у позицију да повезују и примењују научне појмове у контекстима обухваћеним демонстрираним огледима, доприноси развоју концептуалног разумевања и критичког мишљења, и припрема ученике да на тај начин разматрају својства и промене супстанци с којима су у контакту у свакодневном животу.

Праћење напредовања ученика требало би да обухвати све нивое презентовања хемијских садржаја: макроскопски, честични и симболички ниво. Питањима би требало подстицати ученике да предвиде шта ће се десити, да оправдају избор, објасне зашто се нешто десило и како се десило, повежу различите области садржаја, препознају питања постављена на нови начин, извуку корисне податке, али и да процењују шта нису разумели. Ученике би требало охрабривати да презентују, објашњавају и бране страстије које користе у решавању проблема. Тиме се они подстичу да реструктурирају и организују садржај на нов начин, издвајају релевантан део садржаја за решавање проблема, цртају дијаграме, анализирају везе између компоненти, објашњавају како су решили проблем или трагају за различитим начинима решавања проблема. Улога наставника је да води питањима или сугестијама резоновање ученика, као и да пружа повратне информације. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења.

Оцењивање (сумативно проверавање) је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење остваривања циља, исхода и стандарда постигнућа. Ученик се оцењује на основу

усмене провере постигнућа, писмене провере и практичног рада. Важно је да активности ученика у процесу наставе и учења, формативног и сумативног проверавања буду усаглашене према очекиваним исходима, и да се приликом оцењивања од ученика не очекује испуњавање захтева за које нису имали прилику да током наставе развију потребна знања и вештине.

Наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Преиспитивање наставе према резултатима које постижу ученици је важна активност наставника и подразумева промену у методама наставе и учења, активностима и задацима ученика, изворима за учење, наставним средствима, тако да се ученицима обезбеди напредовање ка бољим постигнућима.

ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ

Назив програма	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења Грађанског васпитања је да ученик изучавањем и практиковањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе других и спреман да активно делује у заједници.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	34

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће би требало да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– изрази осећај љубави и поноса према својој домовини на начин који никога не угрожава; – образложи зашто су понашања која се могу описати као ксенофобија, расизам, антисемитизам, антициганизам облици дискриминације и кршења људских права; – наведе примере повезаности различитих култура у једној заједници и образложи потребу интеркултуралног дијалога за квалитетан живот свих чланова те заједнице; – покаже интересовање за упознавање различитих култура; – наведе права која националне мањине у Србији по Уставу имају; – разликује појмове пол и род и препознаје родне стереотипе; – уочава у рекламама, филмовима, књигама, изрекама, стриповима и другим продукцијама културе на који начин се преносе родни образци; – указује на примере родне равноправности и неравноправности у ситуацијама из свакодневног живота; – дискутује о значају уважавања родне перспективе приликом доношења одлука значајних за једну заједницу; – наведе неколико привремених позитивних мера за постизање родне равноправности и аргументе за њихову примену; – препозна у понашању особе карактеристике насилника и жртве; – наведе могуће начине реаговања у ситуацији сусрета са насилником; – наведе основне функције медија и образложи зашто је важно да постоје кодекс новинара и кодекс деца и медији;	ЉУДСКА ПРАВА Заједница припадника различитих културних група	Припадност држави и нацији Патриотизам – осећај љубави и поноса према домовини и свим њеним припадницима. Начини изражавања патриотизма. Обесправљивање и угрожавање слободе људи. Ксенофобија, расизам, антисемитизам, антициганизам. Заједница различитих културних група Културна разноликост у форми мултикултуралности и интеркултуралности. Интеркултурни дијалог као средство развоја поштовања различитих култура и заједничког живота. Припадници националних мањина у Србији – заштита права и слобода припадника националних мањина.
	ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО Родна (не)равноправност	Пол и род Биолошке разлике (анатомске и физиолошке), насупрот разликама које друштво ствара (очекивања друштва од мушкараца и жена). Преношење родних образаца. Стереотипи и предрасуде о роду. Родна перспектива Укључивање родне перспективе приликом доношења одлука важних за једну заједницу (образовање, здравље, породица, запошљавање, спорт...). Родна равноправност Родна равноправност и једнаке могућности за све ради развоја друштва. Препреке родној равноправности. Одговорност државе, организација цивилног друштва и појединца у постизању родне равноправности. Привремене позитивне мере за постизање родне равноправности (квоте уписа на факултет, субвенције за запошљавање...). Родно засновано насиље Родне разлике као основа неравнотеже моћи. Злоупотреба моћи насилника. Карактеристике особе која врши насиље, која је изложена насиљу или која му

– образложи значај слободе медија за развој демократије; – у медијима проналази примере предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама и критички их анализира; – препозна механизме манипулације медија и утицај медија на сопствено мишљење и деловање; – проналази и користи информације из различитих извора, критички их разматра и вреднује; – препозна пример злоупотребе деце у медијима; – у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на конструктиван начин; – учествује у припреми, реализацији и евалуацији кратког филма, – учествује у избору садржаја и начина рада.		сведочи. Мере заштите од родно заснованог насиља.
	ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ Медији	Медији Врсте и функције медија. Слобода медија и њихов допринос развоју демократије. Медији као извор информација и дезинформација. Манипулације путем медија (одлагање информације, скретање пажње, побуђивање емоција, стварање осећаја кривице, неговање некултуре...) Медијска писменост Способност разумевања, критичког и аналитичког усвајања медијских садржаја. Кодекс у медијима Кодекс деца и медији. Кодекс новинара. Притисци на новинаре као инструмент ограничавања слободе изражавања.
	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ Вредности грађанског друштва	Снимање кратког филма о вредностима грађанског друштва Избор теме и формулисање идеје. Писање сценарија. Подела задатака. Снимање. Монтажа. Презентација. Евалуација.

Кључни појмови садржаја: патриотизам, ксенофобија, интеркултуралност, медији, родна равноправност и родно засновано насиље

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм Грађанско васпитање за осми разред организован је, као и претходни програми, по моделу спирале, што значи да су садржаји дати у исте четири области (*Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам*), али се они проширују и продубљују, а исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. По свом садржају ово је најзахтевнији програм, који се ослања на исходе у програмима Грађанског васпитања за претходне разреде, на исходе из програма обавезних предмета, као и на ваншколско искуство ученика који на крају основне школе имају све сложеније социјалне релације.

У програму су наведени садржаји које наставник, као и у претходним разредима, може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада, али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Они су тако дати да одговарају узрасту ученика, да буду мерљиви и проверљиви, односно да наставник, пратећи активности ученика, може лако да утврди да ли их они достижу и у којој мери. Најчешће су исходи дати на нивоу примене, што значи да се знање и разумевање подразумевају, јер без тога нема примене. Такав приступ одговара концепту Грађанског васпитања од кога се очекује да код ученика развија конативну, вољну компоненту, која долази до изражаја у понашању. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља предмета и развој међупредметних компетенција. Између исхода постоји повезаност. Достижање једног исхода доприноси достизању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода, што се препознаје у томе да се неки исходи у истој или сличној формулацији налазе у програмима и за претходне разреде, али се очекује да постоји напредак у квалитету. На пример, *исход ученик ће бити у стању да износи свој став заснован на аргументима* подстиче се током више разреда, а очекује се да је квалитет аргумената све бољи.

Посебност Грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је тесно повезано са обавезним предметима, ваннаставним активностима и уопште етосом школе. Најјача веза је са предметима Историја и Српски језик и

књижевност, јер имају садржаје који се односе на појаве као што су мултикултуралност, ксенофобија, расизам, антисемитизам, антициганизам, родно засновано насиље. Поред ова два предмета, веза се може направити и са Биологијом, чији програм за осми разред, у оквиру теме *Човек и здравље*, предвиђа да се ученици баве питањима родног и полног идентитета, наравно у контексту хормонских активности и индивидуалне генетичке варијабилности што се природно надовезује на садржај овог програма у делу *Родна (не)равноправност*.

У процесу планирања наставе и учења наставник се, превасходно, руководи исходима које ученици треба да достигну. Приликом осмишљавања активности, како наставника тако и ученика, треба имати у виду да се свака од њих може вишеструко користити. На пример, у оквиру многих активности на различитим садржајима могућ је допринос достизању исхода који се односе на комуникацију, осетљивост за различитост, емпатију. То значи да за такве исходе нису потребни посебни садржаји, активности и часови. Њихово остваривање одвија се постепено и спонтано са тенденцијом да ученици аутентично развијају пожељне облике понашања.

Школски програм 2025-2029.

Назив програма	ВЕРСКА НАСТАВА - православна
Циљ	Циљ наставе православног катихизиса (веронауке) у основном образовању и васпитању јесте да пружи целовит православни поглед на свет и живот, уважавајући две димензије: историјски хришћански живот (историјску реалност Цркве) и есхатолошки живот (будућу димензију идеалног). То значи да ученици систематски упознају православну веру у њеној доктринарној, литургијској, социјалној и мисионарској димензији, при чему се хришћанско виђење живота и постојања света излаже у веома отвореном, толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама о свету, којим се настоји показати да хришћанско виђење (литургијско, као и подвижничко искуство Православне цркве) обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и верско образовање. Све то остварује се како на информативно-сазнајном тако и на доживљајном и делатном плану, уз настојање да се доктринарне поставке спроведу у свим сегментима живота (однос с Богом, са светом, с другим људима и са собом).
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	34

ИСХОДИ По завршетку разреда ученици би требало да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
- стекну свест о томе да је личност заједница слободе с другом личношћу; - буду свесни разлике између природе и личности; - запазе да је личност носилац постојања природе; - уоче да у хришћанској онтологији нема сукоба и искључивости између једног и многих.	УЧЕЊЕ О ЛИЧНОСТИ НА ОСНОВУ ПРАВОСЛАВНЕ ТРИАДОЛОГИЈЕ. РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ ПРИРОДЕ И ЛИЧНОСТИ У БОГУ. ОНТОЛОШКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПРАВОСЛАВНЕ ТРИАДОЛОГИЈЕ ПО ЧОВЕКА И СТОРЕНИ СВЕТ (ЛИЧНОСТ КАО НОСИЛАЦ ПОСТОЈАЊА ПРИРОДЕ). ЧОВЕК КАО ЛИЧНОСТ (ЛИЧНОСТ КАО ЗАЈЕДНИЦА). СЈЕДИЊЕЊЕ ТВАРНЕ И НЕТВАРНЕ ПРИРОДЕ У ЈЕДНОЈ ЛИЧНОСТИ ХРИСТОВОЈ (ХАЛКИДОНСКИ, ЧЕТВРТИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР И ЊЕГОВЕ ОДЛУКЕ). ОБОЖЕЊЕ СТОРЕНЕ ПРИРОДЕ У ХРИСТОВОЈ ЛИЧНОСТИ (ЛИЧНОСТ КАО НОСИЛАЦ ПОСТОЈАЊА ПРИРОДЕ МОЖЕ ИМАТИ ВИШЕ ПРИРОДА У СЕБИ). ЦРКВА КАО ТЕЛО ХРИСТОВО (ЛИТУРГИЈСКА ПРОЈАВА ЦРКВЕ). БУДУЋЕ ЦАРСТВО БОЖИЈЕ КАО УЗРОК ЦРКВЕ (ПОСЛЕДЊИ ДОГАЂАЈ ЦАРСТВА БОЖИЈЕГ ДАЈЕ ИСТИНИТОСТ ИСТОРИЈСКИМ ДОГАЂАЈИМА). СВЕТОСТ И ЦАРСТВО БОЖИЈЕ У ПРАВОСЛАВНОЈ ИКОНОГРАФИЈИ.	1. Упознавање са планом и програмом 2. Систематизација (обнављање раније пређеног градива) 3. Хришћанско схватање личности (личност је назив за однос) 4. Систематизација 5. Слобода као предуслов постојања личности 6. Систематизација 7. Учење о личности на основу православне тријадологије 8. Систематизација 9. Личност као носилац постојања природе (онтолошке последице православне тријадологије по човека и свет) 10. Систематизација 11. Човек као личност 12. Јединственост и непоновљивост сваке личности 13. Систематизација 14. Христос - истинити Бог и истинити Човек 15. Христос - истинити Бог и истинити Човек (тумачење симбола вере и одлуке Четвртог Васељенског сабора) 16. Систематизација 17. Створена природа, да би постојала, мора ући у заједницу са Богом 18. Систематизација 19. Обожење створене природе у Христу 20. Систематизација 21. Обожење као циљ постојања створене природе 22. Систематизација 23. Црква као Тело Христово (литургијска пројава Цркве) 24. Систематизација 25. Јединство многих у Христу 26. Систематизација 27. Јединство света и човека у Христу (у Литургији) 28. Систематизација 29. Будуће Царство Божије као узрок постојања Цркве 30. Будуће Царство Божије као узрок постојања Цркве

		31. Систематизација 32. Светлост и Царство Божије у православној иконографији 33. Светлост и Царство Божије у православној иконографији 34. Систематизација

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (Упутство)

Циљ наставе православног катихизиса у осмом разреду јесте рекапитулација целокупног градива из претходних разреда с посебним истицањем следећих елемената:

- да је метафизичко начело постојања Бог, односно да истинско биће треба тражити у Богу који је Св. Тројица;
- да је онтолошко начело на основу православног учења о Богу као Св. Тројици личност, а не природа;
- да је личност заједница слободе са другом личношћу;
- да је човек створен као личност и да је позван да постоји на начин на који постоји Св. Тројица ако жели да превазиђе ограничења своје природе, што се остварује у Христу, односно у Литургији.

Схватање човека као личности, односно као апсолутног и непоновљивог бића, извире из хришћанске триадологије. До појаве хришћанства, свету није био познат појам човека као личности. Старојелинска философија, ма колико била узвишена, појединачној личности никад није давала онтолошку улогу. Конкретног човека, односно појединачну личност, посматрала је као део општег бића. Личност је била подређена природи. Захваљујући хришћанству, личност је добила онтолошку важност и то је тековина којом се данас служи, не само хришћански свет, већ свет уопште.

Међутим, за хришћане личност није индивидуа. Једна личност једнако је ниједна личност. Личност извире из заједнице слободе са другом личношћу. Истовремено, личност није део природе, већ је носилац постојања целокупне природе. (Да бисмо ово показали, треба се позвати на искуство љубави према једној личности и искуство губитка те личности. Кад заволимо једног човека, онда у том искуству откривамо да је он апсолутно и непоновљиво биће, личност. Кад изгубимо личност коју волимо и за коју смо везани, онда као да се за нас са њом губи читав свет. Пример како мајка гледа на губитак свога детета, а како гледају други на тај исти догађај, може послужити као средство за боље објашњење ове проблематике. Мајка гледа на своје дете као на личност, зато што га неизмерно воли, и због тога је његова смрт за њу ненадокнадив губитак, док је за оне који нису остварили никакву личну заједницу са дететом оно индивидуа, тј. оно је само део људске врсте и зато његов губитак другачије виде, односно у догађају смрти не виде никакав губитак, него само природан процес).

Теме Учење о личности на основу православне трилогије и Разлика између природе и личности у Богу реализовати у контексту триадологије, како је изложена код православних отаца: Василија Великог, Григорија Богослова и других. Као помоћну литературу за разумевање овог учења, треба узети чланке Ј. Зизијуласа, Допринос Кападокије хришћанској мисли у Православна Теологија, Београд, 1995. и Од маске до личности, Београд, 1989. и сл.

У контексту излагања Божијег постојања, а касније и постојања људи, треба посебну пажњу обратити на разлику између природе и личности у Богу, односно у човеку. Природа је нешто опште, заједничко свим личностима. Личност је начин постојања природе. Природа указује на то да нешто јесте, да нешто постоји, док личност указује на то како нешто јесте, односно на који начин то нешто постоји. Својства Божанске природе су нествореност, бесмртност, неограниченост, недељивост, док су створеност, индивидуализам, растављеност, састављеност, смртност својства створене природе. Али, од личности зависи на који ће начин постојати природа и да ли ће превазићи своју детерминисаност. Тако, на пример, Бог је по својој природи бестелесан, нестрадалан, али је ипак ради нас и нашег спасења, постао човек и страдао. Из овога произлази да је личност носилац постојања природе. Природа без личности не постоји.

Тема Човек као личност треба да буде логичан закључак да је и човек личност због тога што је створен као икона Божија. Човек је створен по икони Божијој, а то значи да је створен као личност. Слика Божија у човеку тиче се тога како човек постоји, а не онога што он јесте. Зато и поред тога што је природа човекова, будући створена, ограничена, односно смртна, од личности човека, од његове слободе, зависи да ли ће он превазићи ограничења своје природе и на крају смрт, или неће. Ако човек жели да превазиђе ограничености своје природе, онда он треба да постоји на начин на који постоји Бог. Човек је позван на подвиг, тј. да постоји не на основу закона природе, већ на начин слободан од њих. Тај начин постојања, на основу којег човек постаје Бог, остварује се Крштењем у Литургији и као Литургија.

Теме Сједињење тварне и нетварне природе у једној личности Христовој и Обожење створене природе у Христовој личности треба реализовати у контексту дефиниције ове проблематике на Четвртом Васељенском сабору уз следеће објашњење: личност може бити носилац постојања више природа. На пример, човек као личност има у себи многе природе, воду, ваздух, минерале, материјалну природу, духовну, али све те природе постоје у свакој од конкретних личности на посебан начин, не престајући да буду то што јесу по природи. Такође, после оваплоћења, Син Божији има поред Божанске и људску природу. Међутим, људска природа у Христу постоји сада на божански начин, не престајући да буде људска природа, односно људска природа у Христу је превазишла своје ограничености, тј. обожила се захваљујући личности Сина Божијег.

Тему Црква као Тело Христово треба реализовати на основу објашњења које о томе даје ап. Павле у 1.Кор.12. После оваплоћења створена природа је уипостазирана у Христову личност, односно постала је тело Христово, Христова природа. Будући да створена људска природа не постоји мимо конкретних личности, процес њеног узимања од стране Сина Божијег - Христа претпоставља заједницу људских личности са Сином Божијим - Христом. Овај процес почиње Христовим оваплоћењем и наставља се Духом Светим кроз крштење у Литургији. Зато је Црква Тело Христово, јер је Христова личност носилац постојања створене природе која постоји као заједница многих у Христу, тј. као литургијска заједница која је преко њеног начелника Христа у заједници с Богом Оцем.

Тему Будуће Царство као узрок Цркве треба обрадити на основу објашњења које о овоме даје Св. Максим Исповедник (РГ 4, 157). Бог је створио свет и људе са жељом да се сједине са Њим преко једног човека, што указује на Тајну Христову, односно на Литургију, како би постојали вечно. Дакле, будуће Царство је узрок стварања и постојања света и људи. На тај начин Св. Максим указује да узрок постојања света није у прошлости, као што су о томе говорили грчки философи, већ у будућности, у будућем догађају који се још увек није збио, али који се остварује кроз историју. Тиме се мења поглед на историју у односу на јелинистичко схватање историје, која за Јелине значи вечно кружење, вечно понављање истог. Хришћанска историја има почетак и крај, циљ. Крај, односно циљ историје, јесте узрок њеног почетка. Тачније речено, литургијско постојање Цркве јесте иконично постојање Царства Божијег у историји, које је истовремено и дар Божији и историјски догађај који остварују људи. (Као помоћну литературу за реализацију ове теме треба користити студију: Ј. Зизијулас, Евхаристија и Царство Божије). Приказујући човека и природу као слободне у односу на законе природе (на пример, на иконама светлост не оставља сенке, ап. Павле се приказује у сцени силаска Св. Духа на апостоле, иако је он после овог догађаја постао хришћанин итд.), православна иконографија жели да их прикаже како ће они изгледати у будућем Царству Божијем. (За реализацију ове теме треба користити студију: С. Склирис, Од портрета до иконе, у "Беседи", Нови Сад 1993).

Школски програм 2025-2029.

Назив програма	БЕРСКА НАСТАВА - католичка
Циљ	Циљ наставе вјеронаука је темељито обрадити апостолско вјеровање као утврђивање цјелокупног осмогодишњег вјеронаука. Наставне јединице слиједе вјерске истине унутарњом динамиком али потпуно другачијом методом која одговара овом критичком узрасту и динамичком животу младих. Макар се чини да је садржајно понављање, ипак је потпуна новост у томе што се пред сваком новом вјерском истином настоји постићи заузимање става према ономе што се вјером исповиједа. Желимо бити у складу и са жупском катехезом која овом годином припрема ученике за сакрамент пунољетности.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	34

ИСХОДИ По завршетку разреда ученици би требало да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
Дакле, мисао водиља наставе вјеронаука осмог разреда основне школе је утврдити вјеру над Апостолским вјеровањем и упутити сада већ младога човјека на пут вјере који сада прелази у средњу школу и већ се сам одређује. Жеља је да понесе у живот заокружену информацију о својој вјери али и темељна животна и морална начела која су итекако потребна младом човјеку.	УВОД	- Упознавање ученика са садржајима програма католичког вјеронаука за 8. разред
	ЧОВЈЕК КОЈИ ПИТА (КАКО ЈЕ ДИВАН ОВАЈ СВИЈЕТ)	- Човјек који пита (Како је диван овај свијет) - Човјек истраживач (Како је диван човјек) - Одговор религија (Знам да сваки човјек тражи Бога) - Одговор вјере (Радостан сам што вјера даје одговор на најважнија питања) - У свјетлу Објаве (Вјерујем да се Бог очитује у Светом Писму) - Јудаизам и Ислам у Објави светих Књига - Понављање
	ИСУС КРИСТ КОЈИ ОБЈАВЉУЈЕ БОГА И СМИСАО ЧОВЈЕКА	- Утјеловљени Бог (Вјерујем у Исуса Христа) - Божји и људски живот (Вјерујем у Бога-човјека) - Исус који моли (Клањам се Богу) - Исус који извршује вољу свога Оца (Слиједим Исуса) - Исус оснива заједницу (Како је добро бити заједно с браћом) - За истим столом с Исусом (Вјерујем у Исусову присутност у Еухаристији) - "Послушан до смрти" (Захвалност за откупљење) - Прослављени Исус (Вјерујем у ускрснуће и живот вјечни) - Дух препородитељ (Вјерујем у Духа Светога) - Кршћанске Цркве окупљене у науци око - Исуса Христа - Понављање
	МИСТИЧНО ТИЈЕЛО КРИСТОВО – ЦРКВА	- Працрква (Вјерујем у једну Цркву) - Црква која крсти (Вјерујем у свету Цркву) - Мисијска црква (Вјерујем у Католичку Цркву) - Црква у савременом свијету (Вјерујем у Апостолску цркву) - Црквеност у Православном учењу - Црквеност у учењу Реформације - Понављање
	КРШЋАНСКИ ЖИВОТ КАО СВЈЕДОЧЕЊЕ ИСТИНЕ	- Живот милости (Употријебит ћу средства милости) - Извори новог живота (Захвалност за крштење) - Сакраменат пунољетности (Исповједи своју вјеру) - Живот у пунољетности (Живјет ћу по својој вјери) - Сакраменат помирења (Обратит ћу се искрено Богу са својим гријесима) - У служби заједнице (Захвалност Богу за свећенике) - У служби живота (Брак ћу започети с Божјим благословом) - Сакраменат утјехе (Болеснику ћу позвати свећеника) - Ново небо и нова земља (Вјерујем да ћу уживати добра Господња) - Екуменски и међурелигијски дијалог, као пут вјерског свједочења у друштву - Понављање и систематизација - Утврђивање градива на концу наставне године

Вјерска поука је заједничко дјело катехете (вјероучитеља) и катехизаната (вјероученика). Полазиште је конкретна стварност - овај пута записана у Библији и Компендију Катекизма Католичке Цркве. Из доживљаја истраживања и искуства са читања Библије прелази се на истине записане у Катекизму. Овакав начин спознаје има властити ред: упознавање (обрада нових садржаја), сређивање (систематизација), понављање, примјена и провјеравање. То је макро структура оваквог начина спознаје. Међутим, и ови дијелови имају своју микро структуру. Тако на примјер: начин спознаје посједује слиједеће ступњеве: постављање циља, мотивирање, обрада нових наставних садржаја, учење, индуктивни и дедуктивни закључци, изравни и неизравни докази, формулирање запамћених чињеница итд. Или, садржај примјене има ове дијелове: проблем, постављање циља, библијски лик и истина из овога циклуса, задаћа, упознавање прилика и увјежбавање. Код спознавања треба имати пред очима физиономију групе и појединаца, но у оквиру сата под којим се обрађују нови наставни садржаји врши се примјена, понављање и вредновање обрађеног градива.

ОПЋЕ НАПОМЕНЕ

Имајући на уму горе истакнуто, поједини сат вјеронаука би требао изгледати овако: кратко понављање садржаја претходног сата, и посебно освјетљавање онога што ће послужити као темељ за актуални сат. Након постављања циља (што? и како?), прелази се на обраду нових наставних садржаја (нпр. код осмог разреда, свака вјерска истина), гдје се заправо објашњава ученику да нам Бог говори не само у поуци него и у примјерима живота. То је особито за младе надахнуће и жеља за насљедовањем. Закључци се могу истаћи на плочи. Након овога се већ познати садржаји продубљују, уче, тј. разговара се о помирењу (што, како и зашто). Овако усвојено градиво, у складу са одгојним циљем, мора наћи своју примјену у животу ученика. Разговара се зашто и како треба захвалити Богу за родитеље, браћу и пријатеље. Особито како усвојити начела и праксу живота. Оваква спознаја и дјечје искуство се ослањају на његов доживљај и на поновљени текст Светог Писма и вјерских истина које ће му бити "свјетло живота" у даљњем школовању.

Прозивку и домаћу задаћу обавимо у прикладно вријеме.

Школски програм 2025-2029.

Назив програма	ВЕРСКА НАСТАВА - исламска
Циљ	Циљ наставе исламска вјеронаука (илмудин) у основном образовању и васпитању је да пружи ученику основни вјернички поглед на свет, са посебним нагласком на вјернички практични део, а такође и будући вјечни живот. Циљ наставе исламски вјеронаук у осмом разреду јесте да ученике упозна са основним постулатима (темељним дужностима) вјере ислама, те да ученике упозна са важношћу и садржајем намаза (молитве) и његовом улогом у животу сваког појединца и заједнице у цјелини.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	34

ИСХОДИ По завршетку разреда ученици би требало да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
- познавање основних принципа вјере ислама; - познавање вриједности молитве; - познавање саставних дијелова молитве; - упознавање међусобних права и дужности појединца и заједнице; - развијање свијести о Богу као Створитељу и однос према људима као најсавршенијим божјим створењима; - развијање способности (на начин примјерен узрасту ученика) за постављање питања о цјелини и најдубљем смислу постојања човјека и свијета, о људској слободи, животу у заједници, смрти, односу с природом која нас окружује, као и за размишљање о тим питањима у свијетлу вјере ислама; - развијање способности за одговорно обликовање заједничког живота са другима, за налажење равнотеже између властите личности и заједнице, за остваривање сусрета са свијетом (са људима различитих култура, религија, погледа на свијет, с друштвом, природом) и с Богом, у изграђивање увјерења да је човеков живот на овом свијету само припрема за вјечност, да су сви створени да буду судионици вјечног живота, да се из те перспективе, код ученика развија способност разумијевања, преиспитивања и вриједновања властитог односа према другом човјеку као божјем створењу и изгради спремност за покајање.	УВОД - ТЕМЕЉИ ИСЛАМА	Увод
	(ШЕРИЈАТА) ШЕХАДЕТ	Појам шеријата
	ОБЈАВЉЕНЕ КЊИГЕ	Теврат, Зебур, Инџил, Куран
	ОСОБЕНОСТИ КУР'АНА КАО БОЖИЈЕ ОБЈАВЕ ЧОВЕЧАНСТВУ	Муџидазе (чуда) Курана
	ХАДИС - СУННЕТ, ПРАКСА БОЖИЈЕГ ПОСЛАНИКА	Важност учења Курана Познати мухадиси, преносиоци и сакупљачи Хадиса; изучавање Хадиса код нас
	АЛЛАХОВА СВОЈСТВА	Владар судњег дана – дан полагања рачуна
	ОБАВЕЗЕ ПУНОЛЕТНИХ МУСЛИМАНА	Келиме-и-шехадет, намаз, рамазански пост, зекат и хаџ Колико извршавамо наше исламске обавезе? Утврђивање пређеног градива
	МУСЛИМАНСКИ ПРАВЦИ	Ехли суннет вел џема'ат; мезхеби - правне школе, ханефијски мезхеб - Ебу Ханифа као сунјиски учењак
	ТЕСАВУФ, ШИИЗАМ	Појам тесавуфа и шиизма; секте Шиизам и Ехли суннет вел џема'ат
	ИСЛАМСКИ БОНТОН	Чување здравља и живота - дуван, алкохол, дроге, хигијена Однос према природи и животној средини Однос према људима - пријатељство Односи између мушкарца и жене - брак; Ислам против проституције Похвалне и ружне особине у људском понашању Какав је наш ахлак? Појам ахлака и едеба у темељима Ислама - Кур'ану и суннету Утврђивање пређеног градива
	ПРВА ЧЕТВОРИЦА ХАЛИФА	Хулефа-и-рашидин праведни владари Ебу Бекр, Омер, Осман и Алија р.а. Прва четворица халифа као пример у Исламу

	ВЕЛИКАНИ ИСЛАМА	Великани Ислама, улога у очувању оригиналности Ислама и развоју исламске мисли Наши узорци у практиковању Ислама
	ИСЛАМ И МУСЛИМАНИ У НАШОЈ ЗЕМЉИ	Ислам у нашој земљи - корени; Ислам и Муслимани данас Великани Ислама из наших крајева
	ИСЛАМ И САВРЕМЕНИ СВЕТ	Ислам и наука, будућност Ислама

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Вјерска настава је заједничко дјело вјероучитеља и ученика. Полазиште је конкретна стварност. Из доживљених искустава прелази се на истине из којих се потом враћа на њихову свакодневну примјену. Овакав начин сазнања има свој ред: упознавање (обрада нових садржаја), понављање, примјена и провјеравање, сређивање (систематизација).

Вјероучитељ ће укупан број предвиђених часова за вјеронауку (36) искористити тако што ће сваки час предвидети кратко понављање садржаја са претходног часа, а затим прећи на тему планирану за актуелни час, уз обавезни међусобни разговор након обраде дате теме, из којег ће се закључити да ли је садржај усвојен од стране ученика и да ли је нашао мјесто у њиховом практичном животу.

Назив програма	ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК – НЕМАЧКИ ЈЕЗИК
Циљ	Циљ наставе страног језика јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да овладају комуникативним вештинама и развију способности и методе учења страног језика.
Разред	Осми
Годишњи фонд часова	34

ИСХОДИ По завршетку разреда ученици би требало да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
На крају осмог разреда, ученик треба да: - разуме наставников говор и његова упутства, - разуме краће усмене текстове (до 15 реченица и не дуже од 3 минута) које исказују говорници различитих стандардних варијетета, на већ обрађене и новоуведене теме у вези са свакодневним животом, ближим и даљим учениковим окружењем и узрасно специфичним интересовањима, - разуме садржај текстова савремених музичких композиција исказаних једноставним језичким средствима, - у зависности од комуникативног циља ученик у тексту препознаје и идентификује: а) његов општи садржај, б) важне информације (спецификоване и/или налогом захтеване), ц) суштину поруке и говорникову намеру, као и емоционални контекст. Разумевање писаног текста Ученик треба да: - разуме општи смисао аутентичних и адаптираних текстова дужине до 150 речи (огласи, краћи извештаји и вести, брошуре, проспекти, сервисне информације, краће репортаже, интервјуи, стрипови) из домена већ обрађених и новоуведених тема у складу са узрастом и интересовањима (из домена свакодневног живота, ближег и даљег учениковог окружења, друштвених појава значајних за младе), - у зависности од комуникативног циља ученик у тексту препознаје и идентификује: а) његов општи садржај, б) важне информације (спецификоване и/или налогом захтеване), ц) суштину поруке и говорникову намеру, као и емоционални контекст. Усмено изражавање Ученик треба да: - једноставним језичким средствима (усвојеним речима, изразима, реченицама) да основне информације о себи, својој породици, свом окружењу, школи и друговима и осталим узрасно адекватним темама, као и да код саговорника распита о сличним информацијама,	ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ ПОЗДРАВЉАЊЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈА И ИМЕНОВАЊЕ ОСОБА, ОБЈЕКТА, ДЕЛОВА ТЕЛА, ЖИВОТИЊА, БОЈА, БРОЈЕВА, ИТД. (У ВЕЗИ СА ТЕМАМА) РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ ЈЕДНОСТАВНИХ УПУТСТАВА И КОМАНДИ ПОСТАВЉАЊЕ И ОДГОВАРАЊЕ НА ПИТАЊА МОЛБЕ И ИЗРАЗИ ЗАХВАЛНОСТИ ПРИМАЊЕ И УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ИГРИ/ГРУПНОЈ АКТИВНОСТИ ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА/НЕДОПАДАЊА ИЗРАЖАВАЊЕ ФИЗИЧКИХ СЕНЗАЦИЈА И ПОТРЕБА	Немачки језик 1. Именица, заменица, члан Употреба именица у категоријама једине и множине и свим падежима (номинативу, генитиву, дативу и акузативу). Употреба најфреквентнијих образаца за извођење именица, употреба најфреквентнијих именичких сложеница (<i>Sommerferien, Briefkasten</i>). Употреба неодређеног, одређеног, нултог, негационог, упитног, присвојног и показног члана: <i>Ich habe ein Buch. Schau mal, das Buch da! Er trinkt gern Tee. Er trinkt keinen Tee. Welches Buch liest du? Gib mir dein Buch. Gib mir dieses Buch.</i> Рецептивна употреба најфреквентнијих неодређених детерминатива (<i>manch-, viel-, einzig-, all-</i>). Употреба контрахованог члана: <i>im Buch, am Strand, ans Meer.</i> Употреба личних заменица у номинативу, акузативу и дативу. Употреба неодређених заменица <i>man, jemand, etwas</i> 2. Придеви, предлози и партикуле Употреба придева у атрибутој функцији (рецептивно). Употреба компаратива и суперлатива (укључујући и компаративске фразе) Употреба предлога за различите врсте просторних и временских односа, употреба предлога који регирају и датив и акузатив (Вецхселпрѡпоситионен): ан, ауф, ин, хинтер, ѓбер, унтер, вор, звицхен) за изражавање места и правца вршења радње.

- уз наставникову помоћ и уз употребу усвојених језичких средстава води кратак разговор о познатим, већ обрађиваним темама. Писмено изражавање Ученик треба да: - записује кратке белешке на основу наставниковог излагања, - користи кратке контактне форме: разгледнице, електронска писма, кратка писма са садржајем личне природе, - користи кратке писане форме да оствари комуникативну ситуацију молбе, захваљивања, упита, прихватања и одбијања предлога (употребљавајући једноставна и усвојена језичка средства), - самостално пише кратке саставе на познате, узрасно адекватне и блиске теме, дужине до 70 речи. Медијација У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) који не могу да се споразумевају, ученик треба да: - усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и обрнуто - писмено преноси једноставне поруке и објашњења - препричава садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције - започиње краћи разговор о познатим темама, одржава континуитет и завршава га. Интеракција Ученик треба да: - реагује вербално или невербално на упутства и постављена питања у вези са конкретном ситуацијом; - поставља питања и одговара на њих; - изражава допадање или недопадање; нуди и прихвата понуду, позив или извињење; - учествује у комуникацији на часу и ван њега (у пару, у групи, итд.); - тражи разјашњења када нешто не разуме; - остварује једноставну интеракцију уз поновно формулисање исказа и врши корекције. Знања о језику Ученик треба да: - препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом; - поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине; - увиђа могућности позитивног трансфера знања и стратегија стечених учењем првог страног језика; - користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости); - разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима; - уочава сличности и разлике између матерњег и страних језика које учи; - разуме значај употреба интернационализма; - примењује компезационе стратегије.	ИМЕНОВАЊЕ АКТИВНОСТИ (У ВЕЗИ СА ТЕМАМА) ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА, РЕЛАЦИЈА И ВЕЛИЧИНА (ИДЕМ, ДОЛАЗИМ ИЗ..., ЛЕВО, ДЕСНО, ГОРЕ, ДОЛЕ...) ДАВАЊЕ И ТРАЖЕЊЕ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА ТРАЖЕЊЕ И ДАВАЊЕ ОБАВЕШТЕЊА ОПИСИВАЊЕ ЛИЦА И ПРЕДМЕТА ИЗРИЦАЊЕ ЗАБРАНЕ И РЕАГОВАЊЕ НА ЗАБРАНУ ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА ТРАЖЕЊЕ И ДАВАЊЕ ОБАВЕШТЕЊА О ВРЕМЕНУ НА ЧАСОВНИКУ СКРЕТАЊЕ ПАЖЊЕ ТРАЖЕЊЕ МИШЉЕЊА И ИЗРАЖАВАЊЕ СЛАГАЊА/НЕСЛАГАЊА ИСКАЗИВАЊЕ ИЗВИЊЕЊА И ОПРАВДАЊА	Употреба основних партикула (рецептивно): (Wechselpräpositionen): <i>an, auf, in, hinter, über, unter, vor, zwischen</i> 3. Глагол Употреба презента, употреба основних глагола у претериту - помоћних, модалних и најфреквентнијих јаких глагола, употреба перфекта слабих глагола, као и фреквентних глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксом. Грађење и употреба футура. Грађење коњунктива за изражавање жеље и љубазног питања: <i>ch möchte nach Deutschland fahren. Ich hätte gern ein Kilo Äpfel.</i> Употреба императива. Употреба повратних глагола са повратном заменицом у акузативу и дативу: <i>Ich wasche mich. Ich wasche mir die Hände.</i> Употреба модалних и основних модалитетних глагола: <i>Ich habe zu packen. Ich hoffe, dich wiederzusehen.</i> Фраза и реченица Употреба генитивске посесивне фразе: <i>das Haus meiner Eltern.</i> Употреба основних глагола, именица, придева са предложном допуном: <i>Interesse für Sport, interessiert daran, sich interessieren für.</i> Реченични оквир. Разоквирење у комуникативне сврхе (рецептивно). Независно сложене и зависно сложене реченице (<i>dass, ob, w-..., weil, obwohl</i>)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери; говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке и васпитне елементе као и елементе који воде што бољој социјализацији ученика;
- битно је значење језичке поруке;
- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- у циљу унапређивања квалитета и квантитета језичког материјала, настава страног језика заснива се и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја циљаним и осмишљеним учествовањем у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- учбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).
2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)
3. Мануалне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)
4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)
5. Игре примерене узрасту
6. Певање у групи
7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добрима, волим/не волим, компарације...)
8. Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти
9. Цртање по диктату, израда сликовног речника
10. "Превођење" исказа у гест и геста у исказ
11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова
12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)
13. Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)

а. препознавање везе између група слова и гласова

б. одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор

ц. извршавање прочитаних упутстава и наредби

14. Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

15. Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова

- замењивање речи цртежом или сликом

- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично)

- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама

- попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл, налепнице за кофер)

- писање честитки и разгледница

- писање краћих текстова

Елементи који се оцењују не би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора,

- разумевање краћег писаног текста,

- усмено изражавање,

- писмено изражавање,

- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,

- усвојеност граматичких структура,

- правопис,

- залагање ученика на часу

- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере и утврђивања усвојеног знања морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.

Граматички садржаји у осмом разреду

У претходним разредима основне школе ученици су усвајали страни језик. Учење је на том узрасту било претежно интуитивно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено и писмено изразили у сличним контекстима.

У петом разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описмењавање на страном језику.

Од петог разреда, паралелно са усвајањем, почиње и учење страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматички садржаји предвиђени у претходним разредима дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да унапреде своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложеном систему. Савладавање граматичких садржаја, стога, није само себи циљ, те се ауторима уџбеника и наставницима предлаже да:

1. охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију граматичка правила;

2. откривена граматичка правила прикажу на схематизован начин;

3. у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
4. примере и вежбања контекстуализују;
5. додатна објашњења - само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;
6. указују ученицима на неразумевanje или неспоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на овом узрасту граматичка знања проширују (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме умногоме превазилази њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети, пре свега, у оквиру формативне евалуације, то јест давањем кратких усмених / писмених вежби којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугодишта и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала вредновања, усаглашени на нивоу школе, требало би да буду познати и јасни ученицима.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји наставе домаћинства омогућују ученицима да формирају практична знања, вештине и навике које ће примењивати у важним активностима у свакодневном животу, као што су култура становања, одевања, исхране. Усвајањем знања из области наставног предмета домаћинство, ученици ће бити оспособљени да самостално врше избор и користе различите материјале и средстава.

Домаћинство у осмом разреду обухвата две теме: Средства за одржавање личне хигијене и хигијене стана и Исхрана човека. Заједничко за обе теме је разматрање садржаја са хигијенско-здравственог аспекта, у функцији развијања здравих стилова живота.

У циљу формирања вештина и навика, прецизираних оперативним задацима уз теме, важно је ученике постављати у ситуације да практично примењују стечена знања у вези са садржајем тема и развијају вештине и стичу навике. Наставне ситуације, односно учење у оквиру обе теме, неопходно је тако планирати да се, у корелацији са другим наставним садржајима, функционално повезују и ангажују стечена знања из других предмета, нпр. биологија, хемија, физика и др. Разматрања физичких и хемијских промена, примењена у свим активностима око припремања хране, појачавају мотивацију за рад тиме што се разуме оно што се ради (на пример, како се остварује везивање брашном, зашто скуван воћни сируп постаје чврст и провидан када се охлади, зашто је со средство за конзервисање, како долази до подизања теста и сл.).

Практичне активности садржане у теми Исхрана човека реализовати у школској кухињи. Ученици могу, у складу са својим интересовањима, разматрати/истраживати питања у оквиру малих пројеката, правити презентације, јавна представљања, такмичења итд.

ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ / ПРЕДМЕТИ

Односе се на 7. и 8. разред и наведени су у оквиру 7. разреда